مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ بِهٖ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّيْنِ (الحديث)

دېلچرخي په ضد لا مذهبو زندان کي د اهل السنت والجماعت

او د لامذهبو (جعلي اهل حدیثو) د عقايدو او د مسائلو

په تشريح کې ليکل شوي کتاب

احقاق الحق

في الدفع عن المذهب الحق

مؤلف

الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني

الننجرهاري

العرفان خپرندويه علمي ټولنه

اهل السنة والجماعة افغانستان

احقاق الحق

في الدفع عن المذهب الحق

مؤلف

الشيخ ابوابراهيم رحيم الله الحقاني (الننجرهارى)

بسم الله الرحمن الرحيم

دکتاب ځانګړنې

دکتاب نوم احقاق الحق في الدفع عن المذهب الحق

مؤلف الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقانى الننجرهارى

ژبه پښتو

ټوک لومړي ټوک

کال 2015 ز

کمپيوټري چاري: عزت الله سلطانزي

پر ليکه کوونکي عزت الله سلطانزي

منته او کورودانی

له ابو محمود مولوي شر يف الرحمٰن (حقانى) او ملا عزيز الله څخه منته کووم چي د دي کتاب په سکن کولو کي مونږ سره مرسته کړي

تاسي کولي شي ددي کتاب نور جلدونه **PDF** په بڼه زمونږ له لاندي پتو څخه تر لاسه کړی

واټس اپ ، تليګرام او ټليفون لاندينی شميرې سره اړيکه ونيسئ

0093706912702

اويا هم لاندي بريښناليک او فيسبوک پاني سره اړيکه ونيسئ

Esultanzai@hotmail.com

azatullahsultanzai@gmail.com

www.facebook.com/Ezatullah.sultanzai

يادونه : ګرانو لوستونکو که تاسی د کوم کتاب سافټ لري مهرباني وکړي زمونږ بريښناليک ته يي را واستوی مونږ به يي په ټولنيزو شبکو او ويبپاڼو کي نشرکړو .

دنويو زياتونو سره

من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين. [الحديث]

د پلچرخي په صليبي زندان کې د اهل السنت والجماعت
او د لامذهبو (جعلي اهل حديثو) دعقايدو او د مسائلو په تشريح کې ليکل شوی کتاب

إحقاق الحق

في الدفع عن المذهب الحق

مؤلف

الشيخ ابو ابراهيم رحيم الله الحقاني النجرهاري

لومړی ټوک

العرفان خپرندويه علمي ټولنه
اهل السنة والجماعة افغانستان

د کتاب ځانګړنې:

د کتاب نوم: احقاق الحق في الدفع عن المذهب الحق

لیکوال: الشیخ ابو ابراهیم رحیم الله الحقانی الننجرهاری

زیار او تصحیح: مولوی عبد السلام ننگرهاری

اول چــاپ: ۲۰۱٤م کال

دویم چاپ: ۲۰۱۵م کال

تعـــداد: ۱۱۰۰ ټوکه

کمپوز او ښایست: مولوي عبیدالله هنر، حافظ حمزة مجاهد

د کمپوز چارې:

علمي خپرندویه ټولنه

د ترلاسه کیــدو ځایونه:

پـتـه: قصه خواني پیښور /اکوړه خټک / جلال آباد اسحاق زئی مارکیټ/ کابل پل خشتی

بریښنــالیک: abukhadeega۹۹۹۹@gmial.com

داړیکو شمېرې: ۰۷۷۳۷۱٤۱۹۱/ ۰۷۸٦۰۹۰٤۵۰/۰۳۳۳۹۳۳۲٤۰۸/۰۳۰۷۷۹٦۸٦۷۳

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د خپرندويه ټولنې يادښت

دهرې ژبې وده او بډاينه په علمي اثارو او تحقيقي کتابونو سره شونې ده، علم او پوهه د هرچا مهم او اساسي ضرورت دی، که په يوه ژبه کې داسې علمي آثار شتون ولري چې په نورو کې نه وي نو د نورو ژبو خلک ددغې ژبې د زده کولو کوښښ کوي او ددې ژبې کتابونو نورو ته ژباړل کيږي، پدې توګه دا ژبه د خلکو ضرورت ګرځي او خامخا دا ژبه وده کوي د نړۍ ژوندیو ژبو ته نن سبا د خلکو ضرورت دی ځکه دهغو ژبو خلکو کار کړی ده او کار يې په خپله ژبه نړيوالو ته وړاندې کړی ده.

پښتو د خدمت شعارونه او دعوې ډيرې دي خو په پښتو کې دعلمي اثارو چاپولو بهير د ميږې په تګ روان ده، په ځانګړې توګه د پښتو ژبې ديني برخه کې دا کار بيخي کمزوری ده، دا اوس هم ډير داسې تکړه ليکوالان او پوهان شته چې هغوی ګڼ شمير ناچاپ آثار لري، دوی يې د چاپ وس نه لري او د مرستې يې څوک نشته، له ډيرو شکايتونو او لويو لويو دعوو د کوچني اثر د چاپ هڅه ډيره غوره ده، ځکه له زرو خبرو يو عمل زر ځله غوره دی.

"احقاق الحق" په څلورو ټوکونو کې دښاغلي مولوي صاحب رحيم الله " الحقاني" علمي اثر دی چې په ټوله کې په کتاب الله ، نبوي احاديثواوفقهي استدلالاتو بنا دی° ټولنه يې دخپلو علمي هڅو په لړکې ديوه علمي اثر په توګه چاپ ته په خلاص مټ اوږه ورکوي اودښاغلي ليکوال دغه اثر ته د درنښت او قدر په سترګه ګوري .

کتاب چې په پښتو ژبه ليکل شوی دپښتو ژبې په وده اوپرمختګ کې يې يوبل ګام بولي چې دټولنې دنورو علمي موخو ترڅنګ دپښتو ژبې دعلمي پرمختګ او ودې له موخې سره اړخ لګوي .

الحمد لله (العرفان) خپرندویه ټولنه خپلو هیوادوالو ته مهم، لوی او غوره تحقیقي اثر احقاق الحق وړاندې کوي مونږ په خپل لنډ نشراتي ژوند کې دا پنځم اثر خپلو درنو هیوادوالو ته په مینه ډالۍ کوو.

د اثر محتوی او منځپانګه ستاسو په مخکې ده، مونږ په دې لنډ یادښت کې په هغه خبرې نه لرو، زمونږ کار د یو اثر چاپ کول او خپلو لوستوالو ته رسول دي او دا لوی کار مو الحمد لله په ښه توګه ترسره او په پښتو کې دا لوی تحقیقي او علمي اثر (احقاق الحق) مونږ ستاسو درنو لوستوالو په خدمت کې تیار کړی.

داچې کتاب دلیکوال خپل اثر دی او ټولنه یې په متن کې دلاسوهنې حق نه لري، ځکه به نو دکتاب په منځپانګه او عباراتو دمعترضینو اعتراض ټولنې ته متوجه نه وي.

مونږ په داسې حال کې چې ښاغلي لیکوال ته دلا نورو علمي خدمتونو توفیق له متعال خدای څخه غواړو ، ددیني، علمي اوفرهنګي خدمتونو چوپړ خپل مسؤلیت بولو او ددې درانه مسؤلیت په ترسره کولو کې، ستاسې نېکو مشورو او علمي همکاریوته اړیو هیله ده خپلې دغه ډول همکاري راڅخه ونه سپموئ .

دبریو او لاخوښیو هیله من مو

محمد اکرم " نعماني"

د"العرفان" ټولنې خادم

۲۴ شعبان۱۴۳۶هق

بســـــم الله الرحمن الرحيم

مُقَدِّمَة

نحمده ونصلي علی رسوله الکریم، اَمَّابعد:

محترمو لوستونکو!

موجوده دور دفتنو دور دی. هره ورځ نوي نوي فتنې راپیدا کېږي ،یوه فتنه لاختمه شوې نوي ،چې بلې فتنې سرراپورته کړی وي، په اسلامي ملکونو باندې دلادینیت طوفان را الوتی دی کفري طاقتونه داسلام په بنیادونو باندې دهرطرف نه حملې کوي په اسلامي ملکونو کې دبې حیایی، بې شرمی، عیاشی، اوفحاشی بازار گرم دی، په دې پرفتن دورکې چې داتحاد او د اتفاق څومره ضرورت دی هغه دعقل خاوندانو ته پوره ښکاره دی. (عیان راچه بیان).

ددې حالاتو تقاضی دا وه چې مسلمانانو خپل اختلافات بالکل یو طرفته کړي وای او یهودي او صلیبي سېلاب ته یو بلاک جوړ شوي وای، په یو اتحاد یې دصلیبیت ،یهودیت، او دهریت سېلاب ته بند جوړ کړای وای، په خپلو تقریرونو او تحریرونو یې دصلیبیانو ،یهودیانو ،ملحدینو او زندیقانو مقابله کړای وی.

مگر افسوس چې په مسلمانانو کې یوه وړه فرقه چې دغیرمقلدینو په نوم سره یادېږي ،او دافغانستان عوام ورته وهابیان سلفیان، اهلحدیث، اثریان وغیره وایي، دحالاتو په نزاکت نه پوهېږي، او ددې خبرې سره یې هېڅ کارنشته چې، صلیبیانو قرآنونه بیت الخلاء ته وغورزول، قرانونه یې په ډزو وويشتل، دعیسویت لپاره دومره کار وشو چې زیات مسلمانان عیسویان شول، دمسلمانانو څخه زندانونه ډک شول، دمسلمانانو د پېغلو سره په ډله ایزه توگه جنسي تیري کیږي، په مسجدونو او مدارسو بمبارونه کېږي، دگوتتانامو ،بگرام، پلچرخي او داسې نورو زندانو کې دمسلمانانو غوښې ورستې شوې ،په زرگونو دقرآن حافظان او عالمان دصلیبیانو په دارونو را وزړول شول، او هرطرفته د مسلمانانو قتل عام روان دی.

بلکه ددوئ کارصرف دمسلمانانو په مابین کې انتشار پیداکول دی، داخلک په خپلو تقریرونو او تحریرونو کې دملحدینو زندیقینو ،صلیبیانو اوکفارو دتردید په ځای احنافو پسې بد رد وایي ،فروعي مسائل یې دکفر او د اسـلام مـدار گرزولـی دی، او دانگریزانـو دامشـن یـې ښـه پـه وړانـدې روان کـړی دی چـې ډیوائـډ اینـډ رول *(DivideAnd Rul)* په خلکو کې بې اتفاقي واچوه او حکومت پرې وکړه.

کله چې دامریکایانو لخو دننگرهار دحصارشاهي په ولسوالۍ کې زمونږ معصوم ماشومان په بې رحمۍ سره شهیدان شول، او ډېر په وینو ولمبول شول،نو د جعلي اهل حدیثو یو څو نام نهاده علماء د عبدالعزیز خیرخواه وکیل اهلحدیث جلال اباد په مشرۍ کې دامریکایانو په نمایندګۍ هلته ورغلل، او غوښتل یې چې دامریکایانو په خونخوارۍ پرده واچوي، چې دخلکو دسخت عکس العمل سره مخامخ شول، او په کانړو یې وویشتل، چې ددې صلیبي خدمت په عوض او دنور خدمت په طمعه دامریکایانو لخوا ښه ونازول شول، او مهم ریاستونه ورکړل شول، لکه دحج او اوقافو او داسې نور ریاستونه چاته یې دطرزالعمل او دعلماءو دشورۍ په نوم شوراګانې جوړې کړې، او څه یې دمرکزي مساجدو امامان کړل، او چاته یې (F.M) ایف ایم، راډیوګانې جوړې کړې، او چاته ئې مدرسې جوړې کړې، په دې ریاستونو ،شوراګانو ،مساجدو ،مدارسو او راډیوګانو کې د ناستو نام نهاده علماؤ غټ شعار دادی چې دصلیبي طاغوتیانو په خلاف جهاد حرام دی، لیکن داحنافو په خلاف فساد فرض عین دی، دفحاشۍ او عریانۍ او ارتداد په خلاف رساله لیکل او اشتهار چاپول حرام دي، لیکن دتقلید په خلاف په خلکو کې انتشار پیداکول فرض عین دي ، ددیموکراسۍ او لامذهبۍ په خلاف هرحرکت حرام دی، لیکن دامام صاحب دمذهب په خلاف اجتماع ګانې او غونډې جوړول فرض عین دي، دشهیدانو او اولیاؤ زیارت ته تلل حرام دي، لیکن دامریکایانو دیېزونو او سپینې ماڼۍ څخه طواف کول فرض عین دي، دصلیبیت او یهودیت په خلاف قلم پورته کول حرام دي، لکن درفع الیدین او آمین بالجهر وغیره مسائلو په وجه په مساجدو کې جنګونه جوړل فرض عین دي.

دغه نام نهاده علماؤ په سالانه اجتماعاتو او عامو غونډو او مجلسونو کې په ډېر شوق سره اختلافي مسائل بیانوي. داپه یادلرئ چې زمونږ ملکونو ته قرآن احنافو مجاهدینو را رسولی دی، همدارنګه درسول الله صلی الله علیه وسلم مونځ احنافو تردې ځایه پورې رارسولی دی، دافغانستان خلک چې کله مسلمانان شول، احنافو فاتحو علماؤ ورته همدانبوی لمونځ وښودلو، چې لاسونه دنوم څخه لاندې تړئ، دامام پسې فاتحه مه لولئ، رفع الیدین، دیو څو ځایونو څخه بغیر په بل ځای کې مه کوئ، امین په زوره مه وایي الخ.

بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث دی چې، زما د امت د بهترو خلکو په لاس به هند فتحه کېږي، نسائي جلد ۲ ص ۵۲ مسند احمد بن حنبل ج ۵ ص ۲۷۸، مجمع الزوائد ج ۵ ص ۲۸۲. الله جل جلاله د دې وړاند وینې مصداق احناف وګرزول، دغزنوي، غوري او سوري خاندانو په لاس باندې هند فتحه شو چې ټول احناف وو، او احنافو فاتحو علماؤ د هند مسلمانانو ته همدغه نبوي ﷺ مونځ ور وښودلو، په هندوستان کې تر دولس سوه کلونو پورې او په افغانستان کې تقریبا تر دیارلس سوه کلونو پورې ټولو مسلمانانو همدغه مونځ کولو، او هېڅ دا آوازنه پورته کولو چې دغه مونځ دسنتو څخه مخالف دی، پدې دیارلس سوه کلونو کې په میلیونونو علماء، اولیاء او عوام دحج او د تعلیم لپاره حرمینو شریفینو ته تلل، هلته ورته هېچا نه ویل چې ستاسو مونځ دسنتو څخه مخالف دی په ټول تاریخ د اسلام کې یوه واقعه هم داسې نده پیدا شوې.

لیکن کله چې ملکې وېکټوریه هندوستان ونیولو نو دانګریز په دوره کې د اهل حدیثو مشرانو نذیر حسین عبدالحق بنارسي، وحید الزمان، نواب صدیق حسن خان، محمد حسین بټیالوي وغیرو. ددې متواترو سنتو په خلاف آواز پورته کړو، او اشتهارونه یې خپاره کړل چې د احنافو مونځ دسنتو څخه مخالف دی، دا اشتهارونه یې کلي په کلي تقسیم کړل. او دانګریزانو دې پالیسی ته یې چې (لړاو اور حکومت کرو) عملي جامه ور واغوستله.

د جعلي اهل حدیثو دوه مقصده وو:

د دوی اول مقصد دا وو چې دانګریزانو په خلاف جهاد حرام دی، او ددې مقصد دپوره کولو لپاره مولوي محمد حسین د خپل جماعت له طرفه یوه رساله ولیکله په نامه د (الاقتصاد فی مسائل الجهاد) ددې رسالې په عوض کې دانګریزانو له طرفه جاګیر دار شو، بله رساله صدیق حسن خان ولیکله په نامه د (ترجمان وهابیه)

ددې رسالې په عوض کې دانګریزانو لخوا ورته ریاست ورکړای شو، او نوابي یې حاصله کړه، دا دواړه رسالې د (رسائل اهلحدیث) په اول جلد کې موجود دي.

د دوی دوهم مقصد دا وو چې دمسلمانانو په مساجدو کې د فسادونو جوړول فرض دي او ددې مقصد لپاره یې په اول اشتهار کې یو څو مسائل لیکلي وو، د اشتهار چلنج داسې وو:

دپنجاب او د هند حنفيانو ته د اشتهار په ذريعه دا وعده ورکوو چې، په دوئ کې هر يو عالم دلاندې مسائلو جواب په آيتونو يا په داسې صحيح حديث چې په صحت کې يې هيڅ خبره نوې پيښ کړي، نو د هر آيت او حديث په مقابل کې ورته لس روپۍ دانعام په طريقه ورکول کيږي.

دشيخ الهند (رحمه الله) جواب

حضرت شيخ الهند (رحمه الله) ددې فتنې دخاموشولو لپاره يوه وړه رساله وليکله په نامه (ادله کامله) په هغې کې ئې ليکلي وو، چې دا وخت داختلافاتو ندی دمسلمانانو په مابين کې داختلاف په ځای داتحاد کوشش پکار دی او دايې هم وليکل چې مشتهر صاحب ستا انداز دتحقيق انداز ندی، دمسلمانانو جنګول د حديثو اتباع نده بلکه ستا علم صرف دومره دی چې په حديثو کې درته صرف متعارض حديثونه معلوم دي، او په قرآن کې درته صرف متشابهات معلوم دي، دشيخ الهند رحمه الله درسالې په جواب کې د جعلي اهل حديثو له طرفه محمد احسن امروهي د (مصباح الادله) په نوم باندې کتاب وليکلو چې په دې کې کتاب کې نه آيت وو او نه حديث بلکه صرف او صرف کنځلې وې. حضرت شيخ الهند رحمه الله بيا په جواب کې (ايضاح الادله) وليکلو.

دشيخ الهند رحمه الله کرامت:

دشيخ الهند رحمه الله په امت مسلمه کې دامنل شوی کرامت دی چې کله احسن امروهي کنځلې ورپسې وليکلې نو الله جل جلاله ددې لامذهبه څخه ايمان واخيست، او دقاديانيت په حال کې مړشو، دنيا يې هم برباد شوه او آخرت يې هم .مجموعه اشتهارات مرزا ج١ ص٣٣٧].

نو دانتشار بنياد دغو لامذهبو کيښودلو، او چې کله افغانستان ته روسان راغلل، نو ددوئ دافتنه دلته هم را ورسيدله او اوس د انګريزانو په دوره کې پوره اوج ته ورسيدله دخپلو روحاني پلرونو سره پوره همکار دي، زمونږ دولايت ننګرهار دمرکزي مساجدو حنفي علماء يې څه شهيدان کړل او څه يې بنديان کړل، او څه د وطن څخه فرار شول او غرونو ته وختل او دهغوئ په ځای داکثرو مرکزي مسجدونو امامان جعلي اهلحديث شول، دوئ يو طرفته انګريزانو ته جاسوسي کوي، بل طرفته عوام په فروعي مسائلو کې جنګوي ترڅو چې دجهاد د درسونو په ځای پدې فساد کې مصروف وي، او دجهاد جذبه پکې سړه شي والى الله المشتکى.

کله چې زه د ځلور کاله آزادي څخه وروسته دوهم ځل په څوارلس سوه دوه د ېرشم کال د شعبان په اول تاريخ د ماښام په اته بجو دلغمان د عليشنګ په لاره کې د اسلام آباد په ساحه کې ديو مرتد صليبي (قومندان زمريالي) لخوا په يو کمين کې ونيول شوم او دظلم او د وحشت ناتار راباندې جوړ شو، دلغمان د استخبارا تو په رياست کې بيا دکابل (۱۷) او (۹۰) په رياستونو کې را څخه غوښې غوڅېدلې، اونوکونه را څخه وېستل کېدل، په وينو لمبدلی ووم، پښې مې د حرکت څخه غورزېدلې وې تشناب ته په ګنډو او ځنګلو تلم، په سترګو راته څه نه ښکارېدل، او اکثر به بې هوښه پروت ووم، په داسې حالت کې هم زمونږ د وطن ديوځو نام نهاد و اهلحديثو ملايانو زړه را باندې نه يخېدلو او خپلو صليبي بادارنو ته به يې دغلامۍ او جاسوسۍ پوره حق اداکولو، او زما تعذيب يې زياتولو، بيا چې کله د پول څرخي زندان ته نقل کړی شوم، هلته د هر قسم جرمونو خلک بنديان وو، مثلاً، مواد مخدر، غلا، سرقت او داسې نور... او طالبان هم بنديان وو، د جنايي جرمونو خلک زيات وو، داسې خلک پکې وو چې د خپلې مور سره ئی زنا کړېوه (معاذالله) لکن هلته هم دافتنه رسيدلې وه، دغلو او زناکارو د اصلاح کوشش يې نه کولو، د بې نمازانو غم ورسره نه وو، بلکې دهغو مخلصو مجاهدينو پسې لګېدلي وو چې مقلدين وو، او مونځ ګزارو خلکو ته يې دخپلو مونځونو په باره کې وسوسې اچولې د اختلافاتو بازار يې ګرم کړی وو، مونږ دخپلو اکابرو په طريقه ډېر د صبر او تحمل سره برداشت کولو، لکن چې کله مو وليدل چې دوئ زمونږ شرافت په کمزوری ورحملوي، او ددې څخه علاوه هغو عوامو او طالبانو چې ددوئ تقريرونه يې اورېدل او دوئ کتابونه يې کتل هم زمونږ څخه پوښتنې کولې چې آيا واقعي داحنافو لمن دحديثو څخه خالي ده ؟ آيا واقعي تقليد شرک دی؟ ايا واقعي داحنافو سره په ترک دقراءت خلف الامام او په ترک درفع اليدين او په وغيره مسائلو باندې هيڅ دليل نشته؟ او آيا واقعي فقه حنفي دقرآن او دحديث څخه خلاف ده؟ نو دمجبوريت له وجهې مې قلم را واخيستلو او يو څه هغه موضوعات مې وليکل چې غير مقلدينو د فتنې بازار پرې ګرم کړی وو.

ددعا اميدوار

مولوي رحيم الله الحقاني

النجرهاري المحبوس في جدر الصليبين.

يا أيها الذين آمنوا أطيعوا الله وأطيعوا الرسول وأولى الأمر منكم. [الآية].

دتقليد مسئله

بسم الله الرحمن الرحيم

تمهيد

الحمدلله وحده والصلاة والسلام على من لا نبى بعده. امابعد:

اعلم: انه لابد ههنا من معرفة أموراجمالاً.

الأول: المعنى اللغوي للفظ المناظرة.

الثاني: المعنى الاصطلاحي.

الثالث: اركان المناظرة.

الرابع: حصص المناظرة.

الأول: المناظرة: مناظره يا مأخوذ ده له نظير څخه (او په مناظره کي هم دواړه مناظره کونکې په علميت کي سره برابر وي داسي نه چه يو شيخ الحديث وى اوبل د دوهمې درجې طالب وي)

أو من النظر... يا مأخوده له نظر څخه نظر بيا يا په معنى درؤيت سره ده او مناظره كوونكي هم يو بل ته مخامخ وي او يو بل ته گوري، او يا په معنى دتأمل سره دى او مناظره كوونكي هم تأمل كوى په خپله خبره او دخصم په خبره كې.

او من الانتظار... يا مأخو ده له انتظار څخه (ينتظر أحد المتخاصمين إلى ان يتم كلام الآخر لاان يتكلم فى وسط كلامه.

وفى الاصطلاح: يقال: المناظرة هي توجه المتخاصمين في النسبة بين الشيئين لاظهار الثواب)

والمجادلة: هي توجه المتخاصمين فى النسبة بين الشيئين لا لاظهار الثواب بل لالزام الخصم.

والمكابرة: هي توجه المتخاصمين فى النسبة بين الشيئين لا لاظهار الثواب ولا لالزا م الخصم بل لاظهار علمه.

اركـان المناظـــرة

وهي اربعة: ١- مدعي ٢- مدعى عليه ٣- دعوى ٤- دلائل.

تعريف الدعوة: هي قضية مشتملة على الحكم: په مناظره کې حکم شرعي ليکل کيږي: مثلاً که غير مقلد وليکل چې تقليد حرام دي نو دا دعوه شوه ځکه چې حرمت حکم شرعی دی، او که ئي وليکل چې تقليد نشته نو دا دعوه نه شوه ځکه چې دلته ئي حکم شرعي نه دی لګولی بلکه حکم منطقي ئي لګولی دی.

تعريف المدعِي:

١-من نصب نفسـه لاثبـات الحكـم بالدليـل (ان كان الحكـم نظريـا) او التنبيهـه(اذا كان بديهياً)

٢- من اذا ترک تُرِک (يعني مدعِي هغه څوک دی چی خپله خبره پرېږدي نو مسئله به ختميږي مثلاً که غير مقلد رفع اليدين پرېږدي نو مسئله به ختمه شي نو دلته غير مقلد مدعي شو.

يا: المدعي من يثبت آمراً زائداً .... لکه: آمين بالجهر يا قـراءة خلـف الامـام : يا رفع اليدين، دا دري واړه آمور زائده دي او مقابل طرف يې اثبات کوي نو دلته هم غير مقلد مدعي دی.

يا: مدعِي من يخالف الظاهر

تعريف المدعِي عليه: هو من نصب نفسه لنفي الحكم :مثلاً غير مقلد ووائي چې تقليد شرک دی او مقلد وائي چې شرک نده نو مقلد نفی د حکم کوي او وايي چې شرک نه دی نو دلته مقلد ته مدعي عليه ويل کيږي.

او که مقلد ووايي چې تقليد واجب دی او غير مقلد ووايي چې واجب نه دی نو دلته غير مقلد نفې د حکم کوي نو غير مقلد مدعي عليه دي،نو دتقليد په مسئله کې من وجه مقلد مدعي دی او من وجه غير مقلد مدعي دی.

دلائـــل

الدليل على قسمين ١- دليل تحقيقي ٢- دليل الزامي

تعريف الدليل التفصيلي: هو المركب من قضيتين للتأدى الى مجهول ولكن يكون فيه مقدمات مسلّمة عند المستدل (أول به دغه دليل پيش كوي)

دوهم دليل الزامي : په دي دليل كى دوه شرطه پوره كول ضروري دي اول شرط دادى چه مستدل به له دليل تحقيقي څخه عاجزراغلى وي يا به دليل الزامي پيش كوي دوهم شرط دادى چې به دغه دليل الزامي كي به هغه مقدمات پيش كوي چې مسلم عند الخصم وي مثلاً غير مقلد ته دغير مقلد كتاب پيش كړي او يا مقلد ته د مقلد كتاب پيش كړي.

حصص المناظرة

حصص المناظرة ثلاثة ١- مباديات ٢- أوساط المناظرة ٣- مقاطع المناظرة .

دمناظرې كولو څخه مخكي دري شيان ضروري دي دغو دري واړو ته مباديات وائي :

أول تعين الدعوى: يعني مدعِي به دعوه ليكي او مدعي عليه به جواب د دعوي ليكي.

دوهم: تعين الدلائل: يعني مدعي كه مقلد وي خپل دلائل به معين كوي مثلًا وائي به چې زه اولاً له قرآنكريم څخه دلائل پيش كوم بيا له سنة څخه بيا له اجماع څخه على الترتيب بيا دقياس څخه يعني كه چرته په كتاب الله كه ملاؤ نه شو نو په سنت كي ئي گورم بيا كه په سنت كي ملاو نه شو په اجماع كي ئي گورم او كه په اجماع كي ملاو نه شو بيا زه قياس طرف ته ځم،او غير مقلد به خپل دلائل معين كوي مثلاً ددوي دلائل دوه دي قرآنكريم او حديث نبوي.

دريم: تشريح المفردات: يعني كه مقلد وائي چې التقليد واجب اوس به مقلد به مقلد دخپلو اصلو مطابق چې ادله اربعه دي دهمدغي جملي دمفرداتو تشريح كوى اول به دلفظ دتقليد تشريح كوي بيا به دواجب تشريح كوي ، او كه غير مقلد ووائي چې التقليد شرك: نو غير مقلد به هم دخپلو اصولو مطابق چې صرف قرآن اوحديث دي د دغو مفرداتو تشريح كوي نو هريو مناظر به دهريو مفرد تشريح دخپلو اصولو مطابق كوي :

مقلد به ئي دادله ؤو اربعه ؤ څخه تشريح کوي او غير مقلد به ئي د خپلو اصولو مطابق صرف له قرآن کريم او حديث څخه تشريح کوي

فائده: اکثره وخت غير مقلد په همدغي تشريح کی را ګير ولاي شي: ځکه چې تنها په قرآنکريم او حديث شريف کي دتقليد او دشرک جامع او مانع تعريف صراحتاً نه دی ذکر شوی نو که د بل هر امتي تعريف ئي درته را نقلولو نو ته به ورته وائي چې له خپلو اصولو څخه ووتلي دتقليد په رد کې دې تقليد وکړو

په او ساط المناظرة کي به له مدعِي څخه دلائل غوښتل کيږي او مدعي عليه به اعتراضات ورباندی کوی مثلاً د رفع اليدين په مسئله کې مدعِي غير مقلد دی او وائي چې رفع اليدين ښه دي او غير مقلد په دي مسئله باندي دليل قائم کړي چې په بخاری اول جلد ۱۰۲ صفحه کي درفع اليدين په باره کې دعبدالله بن عمرو مالک بن حويرث رضي الله عنهما حديثونه دي او س ده په رفع اليدين باندي حديث پيش کړو له بخاري څخه نو مقلد به اعتراض ورباندي کوی چه دعبدالله بن عمر حديث مرفوع نه دی په ابو داؤد شريف کي چې راغلي دي (الصحيح انه ليس بمرفوع) نو دا د رسول اللهﷺ حديث نه شو بلکه د يو صحابي فعل شو او د صحابي فعل ته تاسو حجت نه وائي: کما فی الحق الصريح جلد ۱ صفحه ۴۰

مقاطع المناظرة

مقاطع المناظرة داده چې مدعِي به د مناظري په آخر کي تقرير کوي او وائی به چه زما دغه دعوه وه او دغه دلائل ما پيش کړل مثلاً څلور دلائل مي پيش کړل او مدعي عليه په اول دليل اعتراض وکړ او ما دغه جواب ورکړ او په دوهم دليل ئي هيڅ اعتراض ونه کړ له دي وجهي زما دغه دليل بي اعتراضه دی نو زما دعوه ثابته شوه لکن د اهل السنة والجماعة مناظر به ځان متوجه کوي چې غير مقلد دي تقريري درواغو ته پري نږدي ځکه دروغ دلا مذهبو عادت او شعار دی.

فائدة: په هره مسئله کي تعين د مدعِي ضروري دی او دعوه به مدعي ليکي او د تقليد په مسئله کي من وجه مونږ مدعيان بلل کيږو ځکه چې مونږ دعوه لګوو چې التقليد واجب او من وجه غير مقلدين مدعيان بلل کيږي ځکه چې هغوی هم حکم شرعي لګوی چی التقليد حرام او يا شرک او يا بدعة .

مسائل التقليد

دتقليد ماده قلاده ده په بخاری شریف کي دبي بی عائشي رضي الله عنها په باره کي حدیث ده چې ان عائشة استعارت من اسماء رضي الله عنها قِلادةً بخاری جـ۱ صـ۴۸ - ۵۳۲: او قلاده هارته وائي چه کله دانسان په غاړه کي وي او پړي او پټي ته وائی چه کله دحیوان په غاړه کي وي وفی الصراح صف ۴۳ در کردن افگندن حمیل وغیر ان . وفی کشاف: اصطلاحات الفنون: التقليد هو اتباع الانسان صفـ ۱۱۷۸ يعني تقليد پیروي ته وائي : نو په لغت کی د تقلید دري معنی گاني شوي ۱- چاته پړي پر غاړه کی وراچول ۲- خپل ځان یا بل چاته هار په غاړه کي اچول: ځکه هار کله سړی خپل ځانته غاړه کي اچوي کله بل چاته او پړي همیشه سړی بل چاته غاړه کي اچوي ۳- پیروي.

فائدة: شیخ صاحب و ویل چې اکثره وخت به غیر مقلد له تاسو سره په لغوی معنی د تقلید کي بحث کوي او وائي چه تاسو حنفیان د امام صاحب تقلید کوی نو تقلید خو زه هم دسپي یا د خره کوم یعني پړی په غاړه کي ورته اچوم نو تاسو به دي غیر مقلد ته الزامي جواب داسي ورکړی چې دغه معند هغه څوک کوي چې دسپيو او خرو په معاشره کي لوئي شوی وي ځکه دا معند دهغه ذهن ته زر ورځي او مونږ (احناف) ئي دغه معنی نه کؤو کومه چې تاسو کوی بلکه مونږه دوهمه او دریمه معنی تری اخلو.

وفي الاصطلاح: هو اتباع الانسان غيره على ظن أنه محق في الدليل بلا نظر فى الدليل (النامي شرح الحسامي) ۲- يا قبول قول الغير من غير دليل دلته من غير دليل د قبول سره لگيږي: يعني قبلول به بلا دلیل وي قول دغیر به دلیل لري لکن مطالبه ددلیل به پکي نه وی ۳- مولانا اشرفعلي تهانوی رحمة الله علیه داسي تعریف کوي چی تقلید دیته وائی چې دیو چا خبره ومنی پدي اعتماد چې دده خبره له دلیل سره موافقه ده لکن چی د دلیل مطالبه پکي ونه شي الانصاف صف ۳

۴ ددي ټولو تعریفونو حاصل دادی چې تقلید دېته وايي چې دیو مجتهد په رهنمائی کي په دین باندي عمل کول.

په دي سره د فع د اشکال هم وشوه هغه اشکال داده چې غیرمقلد وائي چې قرآنکریم او سنت نبوی صلی الله علیهم وسلم شته زه په همدغو دواړو عمل کوم او بل هیڅ نه منم او تاسو حنفیان له دی څخه علاوه فقه هم او مني یا وائي چې زه د الله جل جلاله او د پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه علاوه د بل چا خبره نه منم او تاسو

حنفیان د امام صاحب رحمة الله علیه خبره مني نو دا اشکال بلکل غلط دی ځکه چې مونږ د الله جل جلاله او د پیغمبر خبره منو لکن د امام صاحب رحمة الله علیه په رهنمائي کي نو مونږ د امام صاحب په رهنمائي کي په دین عمل کوو او تاسو د الله جل جلاله او د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د خبری د منلو دعوه کوئ لکن د دې زماني د ملا یانو په رهنمائي کي

توضیحات

تاسو واورېدل چې تقلید دېته نه وایي چې په دلیله خبره و مني بلکې تقلید دېته وایي چې دیو مجتهد بادلیله خبره و مني د مجتهد سره دلیل وي لکن ته صرف مطالبه د دلیل نه کوي مثلا مونږ هم حج کوو او غیر مقلدین هم حج کوي لکن د حج د ټولو مناسکو تفصیلي دلائل اکثرو ته ندي یاد تنها دا اعتماد د هرچا سره دی چې د دې هر څه دلائل شته لکن څوک ئي مطالبه نه کوي دا تقلیدي حج شو نو څوک چې تقلید مني د هغو د عقیدي مطابق دا حج موجب د ثواب دی او څوک چې تقلید ته کفر او شرک وائي نو د هغو د فتوو مطابق دا په کروړونو حاجیانو په حرم کي حج ندی کړی بلکه کفر او شرک ئي کړی دی.

۲- همدارنګه د لمانځه د ټولو اقوالو او افعالو دلائل اکثرو ته ندي یاد صرف دا اعتماد ورسره دی چې د دي هر څه دلائل شته لکن مطالبه د دلائلو نکوي نو د دی تعریفونو مطابق دا تقلیدي لمونځ شو څوک چې تقلید مني د هغوی د عقیدي مطابق دا لمونځ موجب د ثواب دی او څوک چې تقلید ته کفر او شرک وائي د هغوي د فتوو مطابق دا په اربونو مسلمانان لمونځ نه کوي بلکه کفر او شرک کوي.

۳- په اربونو مسلمانانو د قرآنکریم تلاوت کړی دی او کوي ئي لکن د قرآن د هر حرکت او سکون د هر زبر او هر زیر د هر پیښ او د هر غړوندي دلائل اکثروته ندي یاد صرف دا اعتماد ورسره دی چې د دي ټولو دلائل شته دي لکن مطالبه د دلائلو نه کوي نو د دی تعریف مطابق دا تقلید تلاوت شو نو څوک چې تقلید مني د هغوي د فتوو مطابق دا تلاوت موجب د ثواب دی او څوک چې تقلید ته کفر او شرک وائي د هغوي د فتوو مطابق دا په اربونو مسلمانانو نه تلاوت کړی دی او نه ئي کوي بلکه کفر او شرک ئي کړی دی او کوي ئي.

۴- کله چې مسلمانان د ېرشول نو حضرت عثمان (رض) د جمعې د مانځه لپاره یو اذان زیات کړو او هېچات مطالبه د دلیل و نکړه د دې تعریفونو مطابق دا دی ټولو صحابه وو تقلید نو څوک چې تقلید ته واجب

واړی دهغوی دفتوو مطابق دا اربونو مسلمانان تو ایتیان بالواجب تقلید ته شرک او کفروائی دهغوي دفتوو مطابق دا ټول کافران او مشرکان (معاذالله)

۵: اسلام یقیناً چې حق دین دی لکن نن سبا اکثر مسلمانان داسې دي چې د اسلام حقانیت مني، لکن دلایل ورته ندي یاد او نه یې په دلایلو پوهېږي، صرف د احسن ظن ورسره دی چې د اسلام د حقانیت دلایل ډېر دي، چې مشائخو ته یاد دي، داسې اسلام ته تقلیدي اسلام وایي، د اهلسنت والجماعت د فتوو مطابق دا کسان مسلمانان دي، او څوک چې تقلید ته شرک او کفر وايي، دهغو د فتوو مطابق دا کسان کافران او مشرکان دي.

۶: یو عیسایي سړی دی رحمت مسیح نومېږي هغه اسلام راوړو علماو ورباندې نوم رحمت الله کېښودو هغه ته د عیسایت په بطلان هیڅ دلیل ندی معلوم بغیر د مطالبې د دلیله یې عیسائیت پرېښی دی او نه ورته د اسلام د حقانیت دلائل معلوم دي بغیر د مطالبې د دلیله یې اسلام راوړی دی صرف د احسن ظن او ښه گمان ورسره دی چه اسلام حق دین دی او دد ې حقانیت په دلایلو ثابت دی. د ې ته تقلیدي اسلام وایي.

د اهل سنت والجماعت مقلدینو د فتوو مطابق دا صحیح مسلمان شو، او څوک چې تقلید ته شرک وایي دهغوی د فتوو مطابق دا سړی مشرک راغلی وو او مشرک لاړو.

ځکه ده عیسائیت تقلیداً پرېښود و او اسلام یې هم تقلیداً قبول کړو.

فائده: په دین کي تقریباً پنځه قسمه مسائل دی

أول: مسائل غیر منصوصه.

دوهم: مسائل منصوصة متعارضه.

دریم: مسائل منصوصه محتمل التأویل.

څلورم: مسائل منصوصه غیر مبینة الحکم. دا څلور واړه غیر واضح مسائل دي.

پنځم: مسائل منصوصه غیر متعارضة غیر محتمل التأویل مبینة الحکم: داسي مسائل واضح مسائل دي

اول مسائل غیر منصوصه: لکه په ټیلیفون باندي نکاح کول، یا په پیچکارۍ باندې روژه ما تیږي که نه؟ یا دیو انسان بل انسان ته وینه ورکول..... دا مسائل غیر منصوصه دي

كيفية درهنمائي: مجتهد مسائل غير منصوصه راجع كوي مسائل منصوصه ؤ وته: مثلاً پيچكاري سره روژه ماتيږي كه نه؟ اوس په دغي مسئله كي مجتهد اجتهاد كوي دصحابه و رضي الله عنهم په وخت كي چې به كومه غذا د مساماتو له لاري تلله هغه مفطر نه وه او كومه غذا به چې بغير د مساماتو له لارى تلله هغه به مفطره وه نو پيچكاري كي به هم داسي كوو او گورو به چې دا له كومي لاري بدن ته زي دغه رنگي نور مسائل غير منصوصة راجع كوي منصوصه وو ته او غير مجتهد د مجتهد رهنمائي كي ورباندي عمل كوي.

دوهم مسائل منصوص متعارضه: لكه رفع اليدين وغيره.. مجتهد په دي مسائلو كي له خپل ځان څخه حكم نه لگوي بلكه اولاً تطبيق كوي كه تطبيق ممكن نه وو بيا ترجيح كوي كه ترجيع ممكن نه وه بيا ثالثاً په نسخ باندي قول كوي او كه نسخ هم ممكنه نه وه نو بيا رابعاً توقف كوي او غير و مجتهد د مجتهد په رهنمائي كى پرى عمل كوي او غير مقلد مجتهد نه دى نو خپله خو په دي څلورو طريقو كي يو هم نشي كولى ځكه چې اهليت پكي نشته او د بل مجتهد پيروي ته كفر او شرک وائي يعني نه په خپله پوهيږى او نه د پوه خبره مني له دي وجهي هغوي په متعارضو احاديثو عمل نشي كولى بلكه هميشه غير مقلدين په متعارضو احاديثو كي د يو جانب احاديثو څخه انكار كوي مثلاً د آمين بالسر آحاديثو څخه انكار كوي د ترک د رفع اليدين له احاديثو څخه انكار كوي د ترک د قراءة خلف الامام له احاديثو څخه انكار كوي وغيره...

دريم: مسائل منصوصه محتمل التأويل: مثل قوله تعالى: [يَتَرَبَّصنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَثَةَ قُرُوءٍ الآيه] په آيت كي د لفظ د قرء څخه طهر، او حيض دواړه اخستيل كيداي شي خو يو مجتهد حيض اخلي بواسطة القرائن او بل مجتهد طهر اخلي.

څلورم مسائل منصوصه غير متعارضة الحكم: مثل الحمد لله: په قرآنكريم كي مذكور ده لكن حكم ئي نده راغلي چې لوستل ئى فرض ده او كه واجب؟ دلته مجتهد صرف حكم لگوي چه فرض دى يا واجب؟.

پنځم مسائل منصوصة غير متعارضه غير محتمل التأويل مبينة الحكم مثل مسائل العقائد يا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ: به همدي مسائلو كي تقليد واجب ندى.

دلامذهبو يو څو وسوسې

۱- مخکی مونږ دتقليد معنی لغوی او اصطلاحي ذکر کړه نو غير مقلدين چونکه دتهذيب څه خلاص دي نو دوی يو بی تهذيبه اعتراض کوي او وايي چې زه خو تقليد دسپي او دخره هم کوم يعني هغوي ته پړی او پټه په غاړه کي وراچوم نو دوی دتقليد لغوي معنی اخلي او هغه هم صرف يوه معنی نو تاسو به څلور جوابونه ورکوي

اول الزامي جواب. جواب ترکي چې ای غير مقلده ته چې دغه معنی دتقليد کوي نو مجبور يې ځکه چې ته خو دحيواناتو په معاشره کي لوي شي ئي دانګريزانو ډير سپي دې مينځلي دي نو دسپيو سره بلد ئي ځکه دسپيو معنی د زر ذهن ته درځي لکه وګی سړی ته چې دهر عدد څخه ذهن ته ډوډی ورځي او څوک چې دانسانانو په معاشره کي لوي شوی وي هغه دهار سره بلد وي نو هغه دانسانانو معنی کوي نو مونږ ئی دهار معنی کوو.

دوهم جواب: که ته دتقليد معنی دپړي او دپټې والا کوي نو بيا زه داوايم چې مقلد صيغه داسم فاعل ده معنی ئي داده چې د پړي او د پټې اچوونکی يعني بل چا ته پړی وراچول تقليد دی نو مونږ مقلدين يو په دې معنا باندې چې موږد دغو لا مذهبو او جعلي اهل حديثو ته پړی او پټې په غاړه کې وراچو ځکه چې پړی خو سړی خپلي غاړي ته نه اچوي او هار سړی خپلی غاړي ته هم اچوي او دبل چا غاړې ته يې هم ور اچوي.

دريم جواب: که ته د تقليد په معاني ؤ کی دغه دپړي معنی کوي نو بيا خو دحديث هم داسي معنی شته چې مونږ تاسو ته په هغي معنی اهل حديث ووايو هغه داسي چې دحديث لپاره دري معنا ګانې دي

اول : حديث په معنی دجديد اونوي سره دالغوي معنی ده

دوهم : حديث په معنی دحديث الرسول صلی الله عليه وسلم سره دا اصطلاحي معنی ده

دريم: حديث په معنی دشيطان سره داعلمي معنی ده ، شيخ عبد القادر جيلاني رحمه الله په غنية الطالبين صفه ۱۴۷ کي ليکلي دي چې يوه ورځ شيطان خپله لکی په خپل مقعد کي دننه کړه اواوه (۷) داني هګی ئي واچولي د هري هګی څخه ئي يو يو بچی پيدا شو له دوهمې هګی څخه ئي چی کوم بچي را ووتلو دهغي نوم ئي حديث کيښودلو او ورته وي ويل چې ستا وظيفه په لمانځه کې خلکو ته وسوسه وراچول دي او س د ده فوج دی چې نوم ئي اهل حديث دی.

اوس مونږ داوايو چې که ته د تقليد که هغه دپړي معنی کوي نو زه هم ستاسو په حق کي د حديث عَلمي معنی کوم او وايم چې تاسو اهل حديث ياستي په معنی د اهل ددي شيطان چې دلمانځه دوسوسي لپاره ئي مقرر کړي دي تاسو هم انگريزانو د دي لپاره مقرر کړي ئي چې لمونځ کوونکو ته په لمونځونو کي وسوسي ور اچوئ چاته وايي چې تاسو خو داسونو دلکيو دخوزولو په شان رفع اليدين نه دی کړی چاته وايي چې تا ديهود په شان په سينه باندې لاسونه کېښنبودل چاته وايي چې ته داسې دګنج دروازې په مقدار آزاد ونه دربدلې لکه مېښه چې سوتړه کوي وغيره.

تحقيقي جواب: اعتبار شرعي معنی ته وي نه لغوی معنی ته ځکه چې که ته لغوي معنی ته اعتبار ورکوي نوبيا خو زه وايم چې دصلوة لغوي معنی تحريک صلوين ده نو اوس کوناټيو ته يو شرنگ ورکوه لمونځ به دي کيږي حالانکه ته هم دلته لغوي معنی ته اعتبار نه ورکوي

دوهم اعتراض: غير مقلدين اولا مذهب يو اعتراض کوي چې مذهب خو بيت الخلاء ته وائي؟

جواب: مذهب په معنی داجتهادي رأي سره راځي که ته د ليتړين معنی کوي نو بيا خو په ازالة الخفاء صفـ٨٢ تأليف شاولي الله رحمه الله کي ئي داسي ليکلي دي چې مذهب عمر بمنزلة متن است ومذاهب اربعة بمنزلة شروح نو اوس دلته هم د مذهب معنی په ليتړين سره وکړه حالانکه دلته دليتړين ترجمه کفر دی همدارنګه په مقدمه د مسلم شريف جـ٢ صفـ٦ کي راغلي دي چې (مذهب المحدثين) او بيا په مسلم شريف صفـ٣٣ جـ٢ کي ليکي چې مذهب معاويه ومعاذ بن جبل رضي الله عنهما دلته هم بيا د مذهب معنی په ليتړين سره وکړه هسی شف شف مه کوه ورشفتالو يې کړه چې ښکاره کافر شې، او همدارنګه دلامذهبه ثناء الله امير ترسري رساله ده چې نوم ئي ده اهل حديث کا مذهب يعني د اهل حديثو مذهب دلته هم بيا ووايه چې د اهل حديثو ليتړين.

د تقليد او د اتباع په منځ کې فرق شته او که نه؟

که څوک غير مقلدينو ته ووائی چې تاسو خو هم دسلفو تقليد کوي نو دوی جواب کوي چې مونږ تقليد نه کوو اتباع کوو او فرق بيانوي په مينځ د تقليد او اتباع کي فرق داسي کوی چې تقليد قبول قول الغير بلا دليل، ته وايي او اتباع قبول قول الغير مع الدليل ته وايی که حواله ورځخه وغواړي نو حواله به په ابن القيم

باندې درکوي وائي چې ابن القيم دتقليد او اتباع په مينځ کي فرق کړی نور نه حديث شته او نه قرآن بلکه دغه يوه حواله ده.

لکن عندنا فرق په مابين دتقليد، اتباع، اطاعت، او اقتدا کي نشته بلکه دټولو يوه معنی ده او س مونږ دلائل پيش کوو په عدم فرق:

اول دليل له قران کريم څخه

په قرآنکريم کی الله جل جلاله فرمائي کافرانو ته[وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَاأَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ (البقره/١٧٠)

يعنې الله تعالی کفاروته وفرمايل چې تاسو دوحي اتباع وکړي دوی وويل چې مونږ دآباؤ او داجدادو پر طريقه باندې ځو دهغو دطريقې اتباع کوو، اوس په آيت کريمه کي داتباع لفظ راغلی دی او مطالبه ددليل پکې نشته نو مشرکينو له خپلو آباء او اجدادو نه د دليل مطالبه نه وه کړې او نه ئې دآباء او اجدادو سره دليل وو.

په بل آيت کريمه کي الله تعالی فرمائي[وَاتَّبَعُوا أَمرَ فِرعَونَ الآيـه] يعني هغوي پيروي وکړه دامر د فرعون دامر دفرعون دلته هم لفظ داتباع راغلی دی نه دليل شته او نه مطالبه د دليل.

بل آيت کي فرمائي [وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاطِ الشَّيطٰن] دلته هم دشيطان داتباع ذکر دی او مطالبه د دليل ورسره نشته.

دوهم حديث مبارکه: په حديث کي هم داتباع ذکر شته او مطالبه د دليل ورسره نشته مثلاً نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلی چې (والعاجز من اتبع نفسه هـواه) نو نفس تابع کول دخواهش بلا مطالبه د ليل دی هيڅ مطالبه د دليل له خواهش څخه نده شوي

دريم دليل اجماع د اهل لغتو: همدارنګه د لغت په کتابونو کی هم د دوي په مابين کي فرق نه شته. [فی النامي شرح حسامی صفـ ١٩٠ التقليد اتبـاع الانسـان غـيره ...الـخ/ کشـاف اصـطلاحات الفنـون صفـ١١٧٨ التقليد اتباع الانسان الخ /شرح منار مصری صفـ ٢٥٢ للعلامـه ابـن الملـک وعلامـه

عيني: التقليد عبارت عن اتباعه فی قوله وفعله. سبيل الرشاد صفــ ۲۷ للعلامه رشيد احمد گنگوهي رحمه الله : التقليد والاتباع كلاهما مترادفان لهما معنى واحد.

د ټولو کتابونو د لغاتو څخه عدم فرق ثابتيږي

مونږغير مقلدينو ته وايو چې تاسي هم په بعضو ځايونو کي فرق داتباع او دتقليد په مينځ کې نه کوي مثلاً تاسو چې دمقلدينو په خلاف کوم آيت پيش کوي نو وائي چې مقلدين داسي کوي لکه مشرکان الله جل جلاله په قرآنکريم کي فرمائي[بَل نَتَّبِعُ مَاأَلفَينَا عَلَيهِ آبَائَنَـا] دلته اتباع راغلي ده لکن لا مذهبان ورڅخه تقليد مرادوي نو دلته ولې د اتباع ترتجمه په تقليد باندې کوئ

دلامذهبو ددليل څخه جواب: داخبره ابن قيم رحمه الله دابوعبدالله بن خوازمنداد البصرى المالكى په حواله ليكلى ده علامه ابن فرحون رحمه الله دده په باره کښې ليکلي دي چې (ولم يكن بجيد النظر ولاقوى الفقه الى قوله وكان يجانب انكلام وينافر اهله حتى يؤدى ذلك الى منافرة المتكلمين من اهل السنة ويحكم على الكل منهم بانهم من اهل الاهواء .) [الديباج المذهب ص ۲٦۸].

دده رأيه عمده نه وه او په فقه کې هم کمزوری وو بيا مخکښې ليکي چې ده دعلم کلام څخه اجتناب کولو او دمتکلمينو څخه ئې نفرت کولو تردې چې په ټولو اهل سنتو ئې دبدعت حکم کړی وو، دوهم داچې دده داخبره دتقليد مذموم په باره کې ده دتقليد ممدوح په باره کې ندی، دريم داچې ده ويلي دي چې تقليد دالله په دين کې ناجأيز دي ددې څه معنى ده؟ که هغه تقليد ئې مرادوي چې په عقايدوکې وي نو په هغې کې زمونږ بحث ندی او که دغيرمجتهد تقليد ئې مرادوي چې دلاعلمی په وجه دمجتهد طرف ته رجوع کوي نو بيا خو دادقرآن او دحديث څخه صريح بغاوت دی.

څلورم داچې دخوازمنداد ددې خبرې منل دقرآن ايت دی؟ او که درسول الله ﷺ حديث دی؟ او که ديو امتی تقليد دی؟

د لامذهبانو يو څو نورې وسوسې

فانقيل: لا مذهبان اعتراض کوي چې د احنافو په مشهور کتاب (مسلم الثبوت / ص ۲۸۹) او نورو کتابونو کې د تقليد تعريف داسې شوی دی چې: (التقليد أخذ قول الغير من غـير حجـة) يعني لـه دليل نه

پرته د بل چا د خبرې منلو ته تقليد وايي، نو اوس کومو حضراتو فقهاوو چې له مسايلو سره دلايل وړاندې کړي دي دوی مقلدين نه شول او نه د دوی پيروي تقليد شوه. لکه: امام ابويوسف، امام محمد، امام زفر، امام طحاوي، علامه عيني، حافظ ابن الهمام، امام مرغيناني، امام کاساني، امام سرخسي، امام کرخي، امام جصاص او ملا علي قاري رحمهم الله او نور. ځکه چې دا ټول حضرات د مسايلو دلايل هم بيانوي او د تقليد تعريف دا دی چې: خالص په نېک ګمان بغير د دليله د بل چا خبره ومني.

قلنا: دا اعتراض له ډېرو وجوهو بالکل غلط دی: لومړی وجه دا ده چې: لامذهبان چې کله دا اعتراض کوي نو د مسلم الثبوت پوره عبارت نه رانقلوي، که پوره عبارت رانقل کړي، نو بيا هيڅ شبهه پکې نه پاتې کيږي. او کېدی شي چې په ناقص عبارت رانقلولو کې دوی د ځان له پاره خير ګوري. د مسلم الثبوت پوره عبارت دا سې دی چې: (فصل : التقليد العمل بقول الغير من غير حجة كأخذ العامي والمجتهد من مثله . فالرجوع الى النبي صلى الله عليه وسلم او الى الاجماع ليس منه. و كذا العامى الى المفتى والقاضى الى العدول لا يجاب النص ذلک عليها لكن العرف على ان العامى مقلد للمجتهد. قال الامام و عليه معظم الاصوليين .. الخ) [مسلم الثبوت/ ص ۲۸۹].

ترجمه: فصل دی په بيان د دې کې چې تقليد دې ته وايي چې بغير د دليل نه د بل چا په قول باندې عمل وکړي. لکه عامي او مجتهد چې د خپل هم مثل يعنې د عامي او مجتهد په قول باندې عمل وکړي، نو د رسول الله صلى الله عليه وسلم او د اجماع طرف ته رجوع کول تقليد نه دی. او همدارنګه د عامي رجوع د مفتي طرف ته او د قاضي رجوع عادلانو ته هم تقليد نه دی، ځکه چې په دوی باندې دا سې کول نص واجب کړي دی. مګر عرف په دې روان دی چې عامي د مجتهد مقلد دی. امام الحرمين فرمايي چې: په دې باندې اکثره اصوليان دي.

نو د مسلم الثبوت د ملا صيب د عبارت خلاصه دا شو چې: د چا قول چې د چا له پاره حُجت وي د هغه له پاره دده د خبرې منل تقليد نه دی. لکه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د خبرې منل تقليد نه دی، ځکه چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمان حُجت دی. همدارنګه اجماع هم حجت دی، نو د اجماع منل هم تقليد نه دی. همدارنګه د (فاسئلوا اهل الذكر) و غيره آيتونو مطابق د عامي (غير مجتهد) له پاره د مفتي قول منل حجت دی، نو دا هم تقليد نه شو. او همدارنګه قاضي چې د عدولو طرف ته رجوع کوي نو د (مِمَّن تَرضَونَ مِنَ

الشّهداء) او د (يحكُمُ بِـهِ ذَوا عدلٍ مِنكُم) و غيره نصوصو مطابق دا هم تقليد نه شو. بلکې تقليد يوائې او يوائې دا شو چې د چا قول چې حُجت نه وي د هغه په قول باندې عمل وکړي.

لکن په عرف کې او د اکثرو اصوليانو په نزد اګرکه د مجتهد قول د عامي (غير مجتهد) له پاره حُجت دی، خو بيا هم ددې منلو ته تقليد وايي. لهذا غير مجتهد چې د مجتهد تقليد کوي نو به ده باندې د (من غير حجّة) د اصوليانو ددې واضح عبارت څخه غفلت دی.

دوهمه وجه داده چې: د تقليد په تعريف کې د (مِن غير مطالبة دليلٍ) او د (من غير تأمـلٍ فى الدّليـل) او د (لا نظر فى الدّليل) الفاظ هم راغلي دي. ددې معنا داده چې دليل په خپل ځای کې موجود دی، لکن مقلد ددې دليل مطالبه نه کوي. او دهغه خاص دليل فکر ورسره نه وي د کوم څخه چې مجتهد استنباط کړی دی. ځکه چې په (الدّليل) کې الف لام عهدي دی، هغه دليل ترينه مراد دی کوم چې مجتهد د استنباط په وخت کې ملحوظ کړی دی. هغه دليل ترينه نه دی مراد کوم چې مقلد د خپل طرف څخه پيش کوي.

خلاصه دا چې د تقليد تعريف يوائې هغه نه دی کوم چې د مسلم الثبوت مصنف او نورو په حواله باندې ذکر کولی شی. بلکې نور تعريفونه يې هم شته، چې په هغې کې داسې راغلي دي چې : مقلد مطالبه د دليل نه کوي، اګرکه دليل په خپل ځای کې موجود وي.

[كما فى كشاف اصطلاحات الفنون / ص ۱۱۷۸ و شرح منار مصرى / ۲۵۲ و نامى شرح حسامى / ص ۱۹۰]

دريمه وجه داده چې: په دې تعريف کې تفصيل دی. ځکه چې په دې تعريف کې دوه مقامه دی. اول دا چې غير مجتهد د بل چا قول ومني، يوائې د نېک ګمان او اعتماد په بنياد، دليل وي او که نه وي. دوهم دا چې دليل اګرکه په خپل ځای کې موجود وي لکن مقلد د مجتهد د خبرې په منلو کې د دليل محتاج نه وي. او په دوارو مقامونو باندې بنه ډېر دلايل دي.

د اول مقام له پاره وګوره : بخارى / ج ۲ / ص ۱۰۷۲ / مسـلم / ج ۲/ ص ۱۲۰/ طيالسى / ص ۷/ نـووى شرح مسلم / ج ۲ / ص ۱۲۰/ بخارى / ج ۲ / ص ۷٤۸ / تـذكره / ج ۱ / ص ۲٤/ تـدريب الـراوى/ ص ۲۰۵/ طبقات ابن سعد/ ج ۲ / ص ۲۵/ بخارى / ج ۲ / ص ۹۹۷/ ابوداوود / ج ۲ / ص ٤٤ / ترمذى / ج ۲ / ص ۳۰/ طبقات ابن سعد / ج ۷ / ص ۱۲۸ / تذكره / ج ۱ / ص ۷٦ .

ددې حوالو والا احاديث لفظاً وروسته د دولسم سوال په ځواب کې لاندې راراوان دي. د دوهم مقام له پاره هم ډېر دلايل دي ، چې د دولسم سوال د ځواب لاندې به راشي.

فانقيل : د لامذهبو شيخ الکل نذير حسين دهلوي اعتراض کوي چې: د احنافو د اصولو په کتابونو کې د تقليد تعريف داسې شوی دی چې: (التقليد ، العمل بقول الغير من غير حجـةٍ ، يتعلـق بالعمـل، والمـراد بالحجة حجةٌ من الحُجج الاربع).

بيا ليکي چې: د مقلدينو د اصطلاح مطابق واضحه شوه چې تقليدي عمل د ادله اربعه وو څخه خارج دی او کوم عمل چې د ادله اربعه وو څخه خارج وي هغه عمل شرعاً تکليفي عمل نه وي، بلکې مردود او باطل وي. نو نتيجه دا شوه چې تقليدي عمل باطل او مردود عمل دی. او مخکې ليکي چې: الحمدلله چې د اصطلاح د مقلدينو څخه ثابته شوه چې تقليد څه شرعي اصل نه لري، او دا په مقلدينو باندې سخت حُجت دی. الـخ. [فتاوی نذيريه / ج ۱ / ص ۱۸۴].

قلنا: چې په دې تعريف کې د (من غير حجةٍ) معنا داده چې : د غير مجتهد له پاره د مجتهد خبره حجت ده، لکن د مجتهد قول دده له پاره نه قرآني آيت دی اونه د حديث متن دی او نه د اجماع مقوله ده. او نه د غير مجتهد په حق کې قياس او اجتهاد دی، ځکه چې هغه بې چاره نه پوهيږي. مثلاً يو مجتهد مسئله بيان کړه چې: که د يوې پېغلې نجلۍ او يا د يوې مړې شوې ښځې په تيونو کې الله جل جلاله شودې پيدا کړې او دا يو ماشوم ته ورکړی شي نو ددې څخه رضاعت ثابتيږي. [فتاوی قاضيخان / ج ۱ / ص ۱۸۹].

نو دا مسئله د مقلد له پاره نه قرآني آيت دی او نه د حديث متن دی او نه اجماعي مقوله ده او نه د مقلد په حق کې قياس دی، بلکې دا د مجتهد قياس دی او غير مجتهد يې په منلو باندې مکلف دی.

فانقيل: چې د تقليد په وجه په دين کې د حنفيت ، شافعيت، مالکيت او حنبليت فرقې جوړې شوې او الله جل جلاله فرمايي چې: (ولا تتفرّقوا) .

قلنـــا: يو افتراق دی او بل اختلاف دی. اختلاف دې ته وايي چې: لارې جُدا جُدا وي، مگر منزل او مقصود يو وي او دې ته رحمت ويلی شوی دی.

او افتراق دې ته وايي چې: لارې هم جُدا جُدا وي او منزل او مقصود هم جُدا جُدا وي، نو د اسلام او د کفر په منځ کې افتراق دی . همدارنګه د بدعت، الحاد ، او د سنت په منځ کې هم افتراق دی، مګر د مذاهبو په منځ کې اختلاف دی او دې ته فرقې نه شي ويل کېدلی بلکې دا يوه فرقه ده.

په [په مسلم / ج ۲ / ص ۳۳] او نورو ځايونو کې راځي چې: (و هو مذهب معاذ بن جبل و معاوية رضی الله تعالی عنهما) نو آيا دلته داسې ويلی شي چې دغو دواړو صحابه وو دوه فرقې وې ؟

ددې ډېر مثالونه دي. مثلاً وګوره :] مقدمه مسلم / ص ۱۳ و ص ۵ / و کتاب الاعتبار / ص ۱۱ / طبقات / ج ۶ / ص ۱۸۲ / الجنه / ص ۴۰ و غيره].

فانقيل: غير مقلدين وايي چې: مونږ په قرآن او په سُنّت عمل کوو او تاسو په امامانو پسې روان ياست!

قلنا: مقلدين هم په قرآن او په سنت عمل کوي، خو د يو ماهرِ شريعت يعنې د مجتهد په رهنمايی کې ورباندې عمل کوي او غير مقلدين خپله په قرآن او سنت نه پوهيږي، ځکه چې مجتهدين نه دي او نه د بل مجتهد رهنمايي مني، نو دوی په کتاب او سنت عمل نه شي کولی.

د مقلِد مثال د هغه مريض په شان دی چې خپله ډاکټر نه دی او د طب د کتابونو څخه خپل علاج د يو ماهر سپېشلسټ ډاکټر په رهنمايي کې کوي. نو مقلدين په قرآن او سنت عمل کوي، مګر د يو داسې ماهرِ شريعت په رهنمايي کې کوي چې د هغه مهارت او مجتهدوالی په شرعي دليل يعنې (اجماع) سره ثابت دی.

او لا مذهبو د مولويانو مثال د هغه مريض دی چې خپله ماهر ډاکټر نه دی او د طب د کتابونو څخه خپل علاج د يو ماهر په رهنمايي کې نه کوي، بلکې په خپل سر لګيا دی او د علاج کولو دعوا کوي او د ماهرو سپېشلسټانو ډاکټرانو او له دوی څخه د علاج کوونکو مريضانو پسې بنکنځلې کوي او خلک علاج کولو ته نه ورپرېږدي او د لا مذهبو د عوامو مثال د هغو مريضانو دی چې خپله ډاکټران نه دي او نه د ماهرو ډاکټرانو په راهنمايي کې د طب د کتابونو څخه خپل علاج کوي. بلکې د طب له کتابونو څخه خپل علاج د مداريانو په رهنمايي کې کوي.

همدارنګه د مقلدينو مثال د هغو ړندو دی چې يو خيرخواه راه بلد بينا سړي ته يې لاس ورکړی وي او روان وي، نو دا به ضرور خپل منزل مقصود ته رسيږي. او د لامذهبو د مولويانو مثال د هغو ړندو دی چې له جلال آباد څخه نورستان ته په خپله روان وي، نه چا ته لاس ورکوي او نه د چا څخه پوښتنه کوي. او د لامذهبو د

عوامو مثال د هغو ړندو دی چې له جلال آباد څخه نورستان ته روان وي مګر بل ړوند ته یې لاس ورکړی وي. نودا دواړه قِسمه خلک به ضرور د هلاکت کندې ته غورځیږي.

و کذلک نقول: چې د لا مذهبو دا دعوه بالکل غلطه ده چې مونږ په قرآن او سنت باندې عمل کوو. ځکه چې په قرآن کریم او سنت کې یو اصل ذکر شوی دی چې (اجماع) ورته وایي.

الله جل جلاله فرمایي چې: (وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسولَ مِن بَعدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الهُدى وَ يَتَّبِع غَيرَ سَبِيلِ المُؤمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّى). او حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي چې: (لاَ يَجتَمِعُ أُمَّتِي عَلى الضَّلالَةِ). همدارنګه بل اصل قیاس دی. الله تعالی جل جلاله فرمایي چې: (فَاعْتَبِرُوا يَاأُولِي الأَبْصَارِ). او لا مذهبان له دغو دواړو اصولو څخه منکر دي. نو که دوی قرآن کریم منلی نو قرآني اصل (اجماع او قیاس) به یې منلی، نو اجماع او قیاس نه منل دا په حقیقت کې د قرآن کریم او سنت نه منل دي.

او همدارنګه په قرآن کریم او سُنتو کې د فقهاوو اود مجتهدینو ذکر راغلی دی. نو که دوی قرآن او سُنّت منلی، نو فقهاء او مجتهدین به یې منلی، نو د فقهاوو اود مجتهدینو نه منل دا د قرآن کریم او سنتو نه منل دي.

فانقیل: غیر مقلدین پوښتنه کوي چې: تاسو ولې په عقایدو کې د امام صاحب رحمه الله تقلید نه کوئ؟ هلته خو تاسو د ابو منصور ماتریدي رحمه الله تقلید کوئ!

قلنا: اوّلاً الزماً: چې تاسو ولې په قرئت کې د امام بخاري رحمه الله تقلید نه کوئ؟ هلته خو تاسې د قاري عاصم کوفي تقلید کوئ!

و قلنا ثانیاً تحقیقاً: چې تقلید په اجتهادي مسائلو کې کیږي. او په عقایدو کې د اجتهاد څه دخل نشته.

فانقیل: چې بیا ځان ته ولې اشعریان یا ماتریدیان وایئ؟

قلنا: دا تقلید نه دی بلکې نِسبت دی.

فانقیل: چې بیا ولې دا نسبت امام ته نه کوئ؟

قلنا: په اجتهادي باب کې مکمل ترتیب او تدوین د مسائلو امام صاحب رحمه الله وکړ اود عقایدو په باب کې یو حنفي (ابو منصور ماتریدي رحمه الله) او بل شافعي (ابو الحسن اشعری رحمه الله) مکمل ترتیب او تدوین وکړ.

د اهل السنة والجماعة دعوی

کله چې مونږ د غیر مقلدینو سره مناظره کوو او دعوی لیکو نو دعوه به داسي لیکو چې مونږ اهل سنة والجماعة (۱) په اجتهادي مسائلو کي (۲) پر مجتهد باندې اجتهاد واجب گڼو (۳) او په غیر مجتهد باندي د داسي مجتهد تقلید واجب گڼو چې د هغه مجتهد والی په شرعي دلیل سره ثابت وي (۴) او مذهب ئي مکمل مدون وي (۵) او مذهب ئي متواتر وي.

د دي دعوی په لیکلو سره ډېر اعتراضات دفع شول مثلاً (۱) که غیر مقلد وائي چې تاسو په عقائدو کي دچا په مذهب ئي؟ نو جواب وشو چې د عقائدو مسائل اجتهادي او غیر واضح نه دی نو په عقائدو کي تقلید نه دی واجب او داشعري او ما تریدي نو مونه نسبتي دي لکه د افغاني او پاکستاني او دا نسبت دي امامانو ته له دي وجهي کیږي چې دعقائدو تدوین د هرچا څخه مخکي دوی کړی دی.

(۲) که غیر مقلدین ووائي چې تاسي دامام صاحب په مذهب یاست نو امام صاحب دچا په مذهب دی؟ نو داسوال دفع شو ځکه چې امام صاحب مجتهد دی په هغه خو اجتهاد واجب دی تقلید پرې نه دی واجب دا داسي سوال دی لکه یو څوک په گاډي کي ناست دی او وائي چې مونږه ډرایور سورلي یو نو ډریوار دچا سور لی ده؟ یا یو سړی ووائی چې مونږه خو په جامع مسجد کې د امام پسي اقتدا کړي ده نو امام په چاپسي اقتداء کړي ده؟

(۳) که غیر مقلد ووائي چې تاسي ولي له ژوندي ملا څخه پوښتنه نه کوي؟

نو جواب وشو چې زه له داسي کس څخه توضیح طلبوم چې مجتهد وي، که غیر مقلد دعوه وکړي چې زمونږ فلان ملا هم مجتهد دی نو ته به ورته ووائي چې ته دخپلو اصولو مطابق د دي ملا مجتهد والی صرف په آیت او یا صرف په حدیث کي را وښایه، که غیر مقلد ووائي چې ته دامام صاحب مجتهد والی په دلیل شرعی باندی ثابت کړه نو ته به ورته دخپلو اصول مطابق جواب ورکړي چې زما اصول څلور دي او دامام صاحب مجتهد والی په اجماع دفقهاؤ او د محدثینو باندي ثابت دی

(۴) که غیر مقلد سوال وکړي چې ته ولې د ابو بکر صدیق رضي الله عنه یا د حضرت عمر رضي الله عنه په مذهب نه ئي؟ امین الله لیکي چې ته ولي داویس قرني په مذهب نه ئي؟ نو جواب وشو چې د دوي مذهبونه مکمل مدون شوي نه دي بلکه هغوي په جهادونو مصروف وو تدوین ته وزگار نه وو بیا هم که تاسو سر زوري

کوی نو زه به د فقهی دیو کتاب د یوي صفحي یو څه مسائل درته ذکر کړم او تاسو له حوالي سره د هري مسئلي په اړه د ابو بکر صدیق مذهب یا د حضرت عمر مذهب پکی راته بیان کړي ، (۵) که غیر مة لد سوال وکړي چې ته حنفی ولي یي ځکه نور مذاهب خو هم شته شافعي جوړ شه حنبلي جوړ شه؟

جواب: په تاریخ د اسلام کي چې د کله نه اسلام دې ملکونو ته راغلی دی تمام مدارس او مفتیان او کتابونه د امام صاحب رحمه الله د مذهب چلیږي نو دلته د امام صاحب مذهب متواتر دی او د امام مالک ،امام شافعی او امام احمد رحمهم الله مذهبونه متواتر ندي او مونږ په دعوه کې دا ویلي وه چې د مجتهد مذهب به متواتر وي.

دلائل علی الدعوی

اول دلیل:

الله جَلَّ جَلَالُهُ فرمایي: [یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا أَطِیعُوا اللَّهَ وَأَطِیعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ]

ای هغو کسانو چې ایمان مو راوړی دی (ای مؤمنانو) اطاعت (تقلید او اتباع) وکړئ تاسي د الله او تقلید او اطاعت او اتباع وکړئ د رسول الله ﷺ او تقلید ،اتباع او اطاعت وکړئ د اولوالامر (د علماؤ، فقهاؤ او مجتهدینو).

په دې آیت کې ۱ – په (اطیعوالله) کې د کتاب الله ذکر دی او ۲ – په (اطیعوالرسول) کې د سنتِ رسول الله ذکر دی. او ۳ –په (اولی الامر) کې د اجماع ذکر د ی . ۴ –او په (فان تنازعتم فی شيئ) کې د قیاس ذکر دی. [تفسیر کبیر / ج ٤ / ص ١١٣ / مکتبه دار احیاءالتراث العربي / و ج ١٠ / ص ١٦٤ فی بعض المطابع].

په دې مذکوره آیت کې د الله جل جلاله د اطاعت ذکر دی او د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم د اطاعت ذکر دی . او د اولوالامر د اطاعت ذکر دی . د اولوالامر د اطاعت له پاره درې شرطه دی: لومړی دا چې: مسلمان به وي، لکه څرنګه چې په همدې آیت کې د (منکم) په لفظ کې ورته اشاره کوي. د غیر مسلم اطاعت ناجایز او ګناه ده.

دوهم داچي كله چي صاحب د امر د الله جل جلاله او د الله د پيغمبر صلى الله عليه وسلم څخه نافرماني كوي نو بيا يې هم اطاعت كول ناجايز او گناه ده. رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي چې: (فاذا امر بمعصية فلاسمع ولا طاعة). [بخاري / ج ۲ / ص۱۰۵۷].

دريم داچي: صاحب امر به د الله جل جلاله او د الله د پيغمبر صلى الله عليه وسلم اطاعت كوي. نو په دې صورت كې نه يوازې داچې اطاعت يې جايز دى بلكې د دې آيت مطابق واجب دى. پاتې شوه دا خبره چې د (اولى الامر) څخه څوک مراد دي؟ نو په اصولي توگه له دې څخه دوه قسمه خلک مراديږي: ۱-علماء او فقهاء. ۲-أمراء د جيوشو او مُطلق حُكّام. كه اول قسم خلک ترينه مراد شي نو بيا زمونږ دعوى ورڅخه صراحتاً ثابتيږي.

اول قسم

كومو صحابه وو چې د (اولى الامر) څخه فقهاء مراد كړي دي په هغوى كې حضرت جابر بن عبد الله رضى الله عنه، عبد الله بن عباس رضى الله عنه دي. د حضرت جابر بن عبد الله رضى الله عنه الفاظ داسې دي: (اولى الامر منكم قال الفقه والخير) [مستدرک / ج ۱ / ص ۱۲۳]. او د حضرت عبد الله بن عباس رضى الله عنهما الفاظ داسې دي: (يعني اهل الفقه والدين (الى ان قال) فأوجب الله طاعتهم) [مستدرک / ج ۱ / ص ۱۲۳]. او د صحابي د تفسير په باره كې علماء كرام لاندې نظر لري چې: (تفسير الصحابى مسند، تفسير الصحابي حجة، تفسير الصحابى مرفوع. [توجيه النظر / ص ١٦٥ / طبع مصر / مستدرک / ج ۱ / ص ۱۲۳ / معرفة علوم حديث / ص ۲۰ / زاد المعاد / ج ٤ / ص ٥٢/ تدريب الراوى / ص ٦٥ / الجنة لنواب صديق حسن خان / ص ۹٦].

يعني د صحابي رضى الله عنه تفسير د رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمان وي. او د صحابي تفسير حجت دى. او د صحابي تفسير مرفوع دى.

نو د اولى الامر څخه د فقهاوو مرادول د مذكورې قاعدې مطابق د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمان شو او په تابعينو كې چې كومو حضراتو د (اولى الامر) څخه فقهاء مراد كړي دي په هغوى كې حضرت عطاء بن ابى رباح، حضرت حسن بصرى، امام مجاهد، قتاده او ابن ابى ليلى رحمهم الله دي.

په [دارمی / ص ۴۰ / طبع هند و طبع دمشق / ص ۷۲] کې د حضرت عطاء بن ابی رباح الفاظ داسې دي چې: (اولی الامر ، اولوالعلم والفقه).

او امام ابوبکر جصاص الرازی المتوفی (۳۷۰ هـ) د دې صحابه وو او تابعینو تفسیر په داسې الفاظو سره ذکر کوي چې: (فروی عن جابر بن عبدالله رضی الله عنه و عبدالله بن عباس رضی الله عنهما روایة، والحسن، وعطاء، و مجاهد انهم اولوالفقه والعلم . و عن ابن عباس روایة وعن ابی هریرة انهم أمراءالسرایا و یجوزان یکونوا جمیعاً مرادین). [احکام القرآن / ج ۲/ ص ۲۱۰].

او په بل ځای کې لیکي چې: (قال الحسن ، وقتادة و ابن ابی لیلی : هم اهل العلم والفقه). [احکام القرآن / ج ۲/ ص ۲۱۵].

او علامه الوسی رحمه الله فرمايي: (وقیل المراد بهم اهل العلم و روی ذلک غیر واحد عن ابن عباس، و جابر بن عبدالله، و مجاهد والحسن و عطاء وجماعة، واستدل علیه ابوالعالیه بقوله تعالی: (ولو ردّوه الی الرسول و الی اولی الامر منهم لعلمه الذین یستنبطونه منهم ..... الایة) فان العلماء هم المستنبطون المستخرجون للاحکام). [روح المعاني / تحت هذه الایة / ج ۵ / ۶۵].

یعنې په دې صحابه وو رضی الله عنهم او تابعینو رحمهم الله کې حضرت ابو العالیه د (القرآن یفسر بعضه بعضاً) مطابق فرمايي چې: له دې څخه فقهاء مراد دي، ځکه چې الله تعالی جل جلاله په بل ځای کې فرمايي : (و اذا جاءهم أمر من الامن او الخوف اذاعوا به و لو رُدّوه الی الرسول و الی اولی الامر منهم لعلمه الذین یستنبطونه منهم .... الایة) نو (الذین یستنبطونه) د (اولی الامر) تفسیر دی، نو معلومه شوه چې د (اولی الامر) څخه فقهاء مراد دي.

نورې هم ډېرې حوالې شته. په تفسیر معالم التنزیل / ج ۲ /ص ۴۹۴ کې او په تفسیر کشاف / ج ۱ / ص ۳۷۰ کې / تفسیر ابن کثیر / ج ۲ / ص ۴۹۷ کې او نورو ډېرو تفاسیرو کې د (اولی الامر) مصداق فقهاء ګرځولی شوي دي.

د لامذهبو سرخېل نواب صديق حسن خان ليکي چې: (قال ابـن عبـاس و جـابر رضى الله عـنهم و الحسن رحمه الله، و ابوالعاليه رحمه الله و عطاء رحمه الله والضـحاک رحمه الله و مجاهـد رحمه الله و الامـام احمـد رحمه الله تعالى: هم العلماء . [الجنة / ص ٤ .]

نو د (اولى الامر) څخه فقهاء مراد شو او الله جلا جلاله د فقهاوو د اطاعت امر کوي او امر د وجوب له پاره وي. د لا مذهبو سرگروه نواب صديق حسن خان هم ليکي چې: (اصل د امر وجوب فعل مامور به است) [بدور الاهلة/ ص ۲۲].

لا مذهبيان له الله تعالى جل جلاله څخه دومره هم نه ډاريږي چې د الله جل جلاله مامور بِه شي ته کفر او شرک وايي. الله تعالى جل جلاله فرمايي: د فقهاوو اطاعت وکړئ ! او لا مذهبيان وايي چې هېڅکله يې ونه کړئ، بلکې د فقهاوو اطاعت کفر او شرک دی. (معاذالله).

د لا مذهبيانو اعتراضونه

۱- کله چې د صحابه وو او تابعينو دا تفسير د لا مذهبو له نظريې څخه مخالف وو نو اول اعتراض يې دا وکړ چې په دې آيت کې خو د الله جل جلاله او د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم سره د (اطيعوا) جمله راغلې ده او د (اولى الامر) سره نه ده راغلې.

لومړی جواب: په (اولى الامر) کې واو عاطفه راغلی دی، نو (اولى الامر) عطف دی په لفظ د (الله) او يا په لفظ د (رسول) او معطوف په حکم د معطوف عليه کې وي، نو هغه (اطيعوا) چې له لفظ د (الله) او يا له لفظ د (رسول) سره ذکر شوی دی هغه له (اولى الامر) سره هم مراد دی.

دوهم ځواب: د (اولى الامر) سره يې ځکه د (اطيعوا) جمله مستقلاً نه ده ذکر کړې چې د فقهاوو اطاعت مقصود بالذات نه دی، بلکې د دوی اطاعت مذهب دی او په دې باندې د الله جل جلاله او د الله تعالى د پيغمبر صلى الله عليه وسلم دين ته ځان رسول مقصود دي. يعنې د دوی اطاعت مذهب دی ، چې منزل او مقصود ورته دين دی.

٢-بل اعتراض دوى دا كوي چې: بيا تاسو ولې د (اطيعـوالله و اطيعوالرسـول) له وجهې د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم اطاعت ته فرض وايئ او د (اولى الامر) اطاعت ته واجب وايئ؟ حالانكه د (اطيعوا) يوه صيغه ده!

الجواب: كه چېرته نص په يوه معنا كې قطعي الثبوت او قطعي الدلالت وي نو هلته حكم د فرضيت راځي. او كه قطعي الثبوت لكن غير قطعي الدلالة و نو بيا حكم د وجوب راځي. نو (اطيعـــوالله واطيعوالرسول) قطعي الثبوت او قطعي الدلالة دى، له دې وجهې د الله تعالى او د رسول الله اطاعت فرض شو او منكريې كافر دى. او د (اولى الامر) قطعي الثبوت دى، لكن په فقهاوو باندې قطعي الدلالة نه دى له دې وجهې د فقهاوو اطاعت واجب او منكريې ضال او مُضِل دى. كه چېرته (اولى الامر) په فقهاوو باندې قطعي الدلالة وي نو بيا به تقليد د فقهاوو فرض واى او موږ به غير مقلدينو ته د (ضال او مُضِل) په ځاى كافران ويلاى.

٣-دلته خو صيغه د جمعِ راغلې ده، نو د مطلق تقليد ذكر راغى او تاسو خو تقليدِ شخصي كوئ!

لومړى ځواب: په تقليدِ شخصي كې د يو امام تقليد كېږي او په مطلق تقليد كې د څلورو امامانو تقليد كېږي، نو چې ستاسو په نزد د يو امام تقليد شرك دى، نو بيا خو د څلورو امامانو تقليد څلور شركه شول، نو څرنګه يو شرك حرام دى او څلور شركه جايز بلكې واجب شو؟

دوهم ځواب: (اطيعوا) د جمعِ صيغه ده او (اولى الامر) هم د جمع صيغه ده او مقابله چې د جمعِ له جمعِ سره راشي نو فايده كوي تقسيم د أحادو په أحادو، نو د يو يو امام تقليد هم له همدې آيت څخه ثابت شو.

دريم ځواب: چې مطلق تقليد جايز، واجب او مامورٌبه شو او د مطلق من حيث انه مطلق له پاره خو په خارج كې وجود په ضمن د افرادو كې وي، نو خامخا د مجتهدينو د افرادو تقليد واجب شو، له دې څخه وروسته موږ وايو (تتبع الرخص او تلفيق) اجماعاً حرام دى، چې په يوه مسئله كې په يو مجتهد پسې ځې او په بله مسئله كې د بل مجتهد په رأيه عمل كوې. علامه ابن تيميه فرمايي: (فيكون فى وقت يقلدون من يفسده وفى وقت يقلدون من يصححه بحسب الغرض والهوى و مثل هذا لا يجوز باتفاق الائمة) [مجموعة الفتاوى /٣٢/ ص ٦٦ / مكتبة العبيكان].

يعني په داسې صورت کې به په يو وخت کې د هغه چا پسې روان وي چې دده اصلاح به کوي او په يو وخت کې به د هغه چا پسې روان وي چې دده افساد به کوي او د ټولو امامانو په اتفاق سره دا کار حرام دی.

همدارنګه ليکي چې: (لان ذلک يفتح باب التلاعب بالدين و فتح للذريعة الى ان يكون التحليل والتحريم بحسب الهوى، و لو جاز هواه، و يتخير بين التحليل والتحريم والواجب والجواز، و ذلک يؤدى الى انحلال ربقة التكليف، بخلاف العصر الاول فانه لم تكن المذاهب وافيه باحكام الحوادث مهذبة فعلى هذا يلزمه ان يجتهد فى اختيار مذهب يقلده على التعين) [شرح المهذب / فصل فى اداب المستفتى / ج ۱ / ص ۸۸ / دار الفكر بيروت].

په يوه مسئله کې د يو امام پسې او په بله مسئله کې د بل امام پسې روانېدل په دين باندې لوبې دي، او ددې له پاره ذريعه ده چې هر سړی تحليل او تحريم د خپل خواهش تابع کړي. او که چېرته دا جايز شي چې د هر سړي چې د هر مذهب کومه مسئله خوښه وي په هغې دې عمل کوي نو بيا به يو سړی په يوه مسئله کې د يو مذهب د رخصت او په بله مسئله کې به د بل مذهب په رخصت پسې ګرځي او د حلالو او حرامو، د جايزو او ناجايزو په منځ کې به په خپل خواهش يو طرف خوښوي. او داسې کار کول د مکلفيت څخه خارجېدلو ته مفضي کېږي. په خلاف د عصرِ اول څخه، چې هلته به غير مجتهد په يوه مسئله کې د يو مجتهد او په بله مسئله کې به د بل مجتهد پسې تللو، ځکه چې هلته مذهبونه مُدَوَّن نه وو او په هر مذهب کې به د ټولو حوادثو حل نه پيدا کېده، نو له دې امله په هر سړي لازمه ده چې د يو مُعيّن مذهب په غوره کولو کې کوښښ وکړي.

همدارنګه علامه شاطبي رحمه الله فرمايي: (ومتى خيرنا المقلدين فى مذاهب الائمة لينتقوا منها اطيبها عندهم لم يبق مرجعاً الا اتباع الشهوات فى الاختيار و هذا مناقض لمقصد وضع الشريعة.) [الموافقات / ج ٤ / ص ٨٢ / المسئلة الثالثة فى بيان ان الشريعة كلها ترجع الى اقوال، واحدة فى الفروع / مكتبة محمد على صبيح ازهر].

هر کله چې مونږ مقلدينو ته اختيار ورکړو چې د هر مذهب څخه د خپلې خوښې مطابق مسئلې راټولې کړئ، نو بيا به د مسلمانانو له پاره بله مرجع پاتې نه شي، ماسوا د اتباع د خواهش نه او دا کار د مقصد د وضع د شريعت سره نقيض دی.

همدارنگه علامه شاطبی رحمه الله فرمايي چې: (وقد حکی ابن حزم الاجماع علی ان ذلک (ای تتبع الرخص فی المذاهب) فسقٌ لا يحل) [الموافقات / ج ٤ / ص ٨٤ / المسئلة الثالثة].

يعنې ابن حزم رحمه الله په دې باندې اجماع رانقل کړې ده چې په مذهبونو کې آسانه مسئلې راټولول فسق او حرام دي.

علامه مناوي رحمه الله فرمايي: (ان مثل هذه الالتزامات لکف الناس عن تتبع الرخص). [فتح القدير / ج ١/ ص ٤٠٣ / مکتبة نزار مصطفی باز.]

يعنې په خاصو خاصو مذهبونو باندې د پابندۍ لازمول د دې له پاره دي چې خلک د رخصتونو له لټولو څخه رابند کړو.

۴-لا مذهبيان دا اعتراض هم کوي چې د (اطيعوالله و اطيعوالرسول و اولی الامر منکم) پسې الله جل جلاله فرمايي چې: (فان تنازعتم فی شيئٍ فردوه الی الله والرسول) راغلي دي او په (فان تنازعتم) کې خطاب عامو مؤمنانو ته دی، يعنې که د مؤمنانو په منځ کې په يوه مسئله کې اختلاف راشي نو الله جل جلاله او د الله تعالی رسول صلی الله عليه وسلم ته به يې راجع کوي، امامانو او فقهاوو ته به يې نه راجع کوي.

لومړی ځواب: صاحبِ جلالين فرمايي چې په (فان تنازعتم) کې عامو مؤمنانو ته خطاب نه دی، بلکې (اولی الامر) ته دی، ځکه چې په (فان تنازعتم) کې د (فا) کلمه راغلې ده او (فا) د تعقيب مع الوصل له پاره ده، نو دا جمله چې (اولی الامر) پسې متصله ذکر شوې ده نو خطاب به هم يوازې (اولی الامر) ته وي، چې که د دوی په يوه اجتهادي مسئله کې اختلاف راغی نو کتاب او سُنت ته دې يې راجع کړي او هلته دې ورته مقيسُ عليهِ وګوري.

دوهم ځواب: امام ابوبکر الجصاص رحمه الله د دې له پاره بل دليل هم ذکر کړی دی، هغه فرمايي چې: (فأمر اولی الامر بِردّ المتنازع فيه الی کتاب الله تعالی و سنة نبيه صلی الله عليه وسلم اذا کانت العامة و من ليس من اهل ليست هذه منزلتهم، لانهم لا يعرفون کيفية الرد الی کتاب الله تعالی و سنة نبيه صلی الله عليه وسلم.) [احکام القرآن / ج ٢/ ص ٢١١].

يعني دا خطاب (اولوالامر) ته دی چې مختلف فيه مسئله کتاب الله او سنت رسول الله ته راجع کړي، ځکه چې عوام او هغه خلک چې د دې اهليت پکې نه وي هغوی د واپس کولو په چل نه پوهيږي. د رېوران او کلينډران او تانګو والا به څرنګه په خپله اختلافي مسئله له کتاب او سنت څخه حل کوي ؟

لطيفه

د يو لا مذهبه سره زما مناظره وه، هغه د مناظرې په دوران کې خپلو عوامو ملګرو ته وويل چې: الله جل جلاله فرمايي چې: (فان تنازعتم فی شیئ فردوه الی الله والی الرسول) نو په دې آيت کې خو د امام ذکر نشته. نو ما يې ملګرو ته وويل چې: ستاسو دې مناظر د الوهيت او د نبوت دعوه وکړه، ځکه چې دی تاسو ته وايي چې اختلافي مسئله الله تعالی او دهغه پيغمبر ته حواله کړئ! او امام ته يې مه حواله کوئ! او تاسو خپله اختلافي مسئله دې مناظر ته حواله کړې ده او مناظر هم ستاسو د دې مسئلې د حل کولو له پاره راغلی دی نو ستاسو خدای او پيغمبر دغه مناظر شو، ځکه چې تاسو ده ته مسئله حواله کړې ده او ده هم دخدايي او د پيغمبری دعوه وکړه، ځکه تاسو ته وايې چې الله تعالی او د الله تعالی پيغمبر ته يې حواله کړئ او دا هم وايي چې ما ته يې حواله کړئ! نو اوس تاسې ووايا ست چې دغه مناظر الله دی او که پيغمبر ؟

۵ - لا مذهبان دا اعترض هم کوي چې په آيت کريمه کې د (اطيعوا) جمله راغلې ده او تاسو اطاعت نه کوئ بلکې تقليد کوئ!

ځواب: مخکې د دريم سوال د جواب لاندې له حوالو سره يوځای ثبت شو؛ چې: تقليد، اتباع او اطاعت يو شی دی.

دوهم قسم

که له (اولوالامر) څخه حُکام مراد شي (کما هو المروی عن ابی هريرة رضی الله تعالی عنه و رواية عن ابن عباس رضی الله عنهما) [احکام القرآن/ ج ۲ / ص ۲۱۰ / روح المعانی / ج ۵ / ص ۶۵] نو بيا هم ترينه د تقليد وجوب ثابتيږي، ځکه چې دين او دنيا، سياست او مذهب يو شی دی، د دوی په منځ کې فرق کول زنديقيت، الحاد او غربي مفکوره ده. حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم د دې مفکورې ترديد داسې کوي چې هغو خلکو ته به الله تعالی د نظر په رحمت و نه ګوري چې د دنيا له پاره د وخت د حاکم سره بيعت کوي. (رجلاً بايعَ اِمامَهُ لا يُبايعهُ الاّ للدّنيا) [بخاری / ج ۱ / ص ۳۱۷].

همدارنگه د عقايدو په کتابونو کې هم راځي چې د امام او د حاکم د اطاعت مقصد اقامت د دين دی. (ان المقصود من نصب الامام بالذات اقامة امر الدين). [مسامره / ج ٢ / ص ١٥٣]. (وهو الامر المقصود الأَهَمّ والعمدةُ العُظمى) [شرح العقيد/ ص ١١٠].

خلاصه دا چې د خليفه او د حاکم سره بيعت هم د دين په امورو کې شامل دی او په شرعي مسائلو کې تقليد هم ديني فعل دی. نو چې خليفه او حاکم د حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم نايب وي او د خبرې منل يې واجب دي، نو د مسائلو په استنباط کې هم ائمه مجتهدين د حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم نايبين دی او اطاعت يې واجب دی.

او د امير د اطاعت له وجهې چې شِرک فی الرِّسالة نه راځي اگر که حبشي غلام وی (کما فی البخاری / ج ٢ / ص ١٠٥٧ / مسلم ج ٢ / ص ١٢٨ و ١٢٤) نو د امامانو مجتهدينو د اطاعت له وجهې څرنگه شرک فی الرسالة راغی ؟

د لا مذهبو مشر نواب صديق حسن خان ليکي چې: (والتحقيق ان الامرآء انما يطاعون اذا امروا بمقتضى العلم فطاعتهم تبع لطاعة العلماء كماان طاعة العلماء تبع لطاعة الرسول صلى الله عليه وسلم. [الجنة / ص ٤].

يعني د امراوو اطاعت هلته دی چې کله دوی په مقتضی د شريعت فيصله وکړي ، نو د امراوو اطاعت د علماوو د اطاعت تابع شو ، لکه څرنگه چې د علماوو اطاعت د حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم د اطاعت تابع دی.

٢ -امام فخرالدين رازی رحمه الله فرمايي چې: که د (اولوالامر) څخه حُـکام مراد شي نو بيا هم فقهاء ددې اولين مصداق دي. دی فرمايي چې: (اِن اعمال الامراء والسلاطين موقوفة على فتاوى العلماء والعلماء فى الحقيقة أُمراء الامراء فكان حمل لفظ (اولى الامر) عليهم أولى) [تفسير كبير / ج ١٠ / ص ١٤٦]. يعني د بادشاهان کارونه د علماوو تر فتواوو پورې موقوف دي او په حقيقت کې علماء د اميرانو اميران دي، نو د (اولوالامر) د لفظ اطلاق او حمل کول په علماوو بهتر دی.

لا مذهبان د اولى الامر يوه معنا هم نه مني

د (اولى الامر) ترجمه يا فقهاء شو اويا هم حُكام. مگر د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم له رحلت څخه وروسته حضرت ابوبكر صديق رضى الله تعالى عنه فقيه هم وو او حاكم هم. بيا حضرت عمر فاروق رضى الله تعالى عنه هم فقيه و او هم حاكم. بيا حضرت عثمان رضى الله تعالى عنه فقيه هم و او حاكم هم. بيا حضرت علي رضى الله تعالى عنه هم فقيه و او هم حاكم. حالانكه لا مذهبان شلو ركعتونو تراويحو ته (عمري بدعت) وايي او نه يې مني. او د جُمعې د ورځې دوه آذانونه (عثماني بدعت) گڼي او نه يې مني.

لا مذهبان ولې ډاريږي ؟

د غير مقلدينو شعار دادى چې (اهلحديث كئ دو اصول اطيعوا الله و اطيعوا الرسول) . دغو گمراهانو او نيمچه رافضيانو دا آيت ولې په منځ دوه ځايه كړ ؟ ولې پوره آيت د ځان له پاره شعار نه گرځوي ؟ چې (اطيعوالله والرسول و اولى الامر منكم) دى.

دا ځكه چې دا نيمچه رافضيان په دې پوهيږي چې: كه زه دا آيت تر (اولى الامر) پورې پوره ولولم نو بيا په ما باندې د :

صديق اكبر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اطاعت لازميږي

د عمر فاروق رضى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اطاعت لازميږي

د عثمان ذى النورين رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اطاعت لازميږي.

د على المرتضى كرم الله وجهه اطاعت لازميږي .

د حضرت امير معاويه رضى الله تعالى عنه اطاعت لازميږي.

او د صحابه كرامو رضوان الله عليهم اجمعين له اطاعت كولو سره د لامذهبو غير مقلدينو دښمني ده .

وگوره د لامذهبو كتابونه :

* صديقه كاينات /ص ٢٢٧ كې يې حضرت علي رضى الله عنه ته د الله جل جلاله عذاب ويلى دى.

* په نزول الابرار / ص ٩۴ كې يې شپږو صحابه كرامو ته فاسقان ويلى دي (نعوذ بالله) .

* په عرف الجارى / ص ٢٠٧ كې يې صحابه وو ته د مشت زنى يعنې د (موټک) نسبت كړى دى .

* وحيد الزمان په كنزالحقايق / ص ۵ كې ليكي چې: په خطبه كې د صحابه وو د نوم ذكر كول بدعت دي.

* په كنزالحقايق / ص ۲۳۴ كې ليكي چې: د ابوسفيان، معاويه، عمروبن العاص، مغيرة، شعبة او د سمرة بن جندب سره د (رضى الله عنه) ذكر كول ناروا دي.

* په عرف الجارى / ص ۱۰۱ كې ليكي چې: (در اصول مقرر شده كه قولِ صحابى حُجت نيست).

* د لامذهبو شيخُ الكل نذير حُسين دهلوى په فتاوى نذيريه/ ج ۱ / ص ۳۴۰ / ۶۲۲ / ۴۵۵ كې ليكي چې: د صحابي قول، فعل او د صحابي فهم حُجت نه دى.

* محمد جوناگرى په: شمعِ محمدى / ص ۱۹ كې ليكي چې: د صحابي درايت حُجت نه دى.

* بلكې په شمعِ محمدى / ص ۱۹ او په طريق محمدى / ص ۵۷ كې ليكي چې: تاسو د امام او د مجتهد خبره كوئ! كه پيغمبر له وحيې څخه بغير خبره وكړي مونږ يې نه منو.

* د الحق الصريح / ص ۴۰ د مشكوة شريف د خطبې د دې قول په تشريح كې چې (كأنى اسندتُ الى النبى صلى الله عليه وسلم ... الخ)؛ لا مذهبه امين الله ليكي چې: د صحابه وو اقوال او افعال حُجت نه دى.

* نواب صديق حسن خان ليكي چې: د نبي كريم صلى الله عليه وسلم په كفن كې د قميص ورشاملول د صحابه وو فعل دى او په دې سره حُجت نه قايميږي. [بدور الاهلة / ص ۸۸]. بيا ليكي چې: د صحابه وو موقوفات حجت نه دى. ص ۱۲۹. بيا ليكي چې د صحابي تفسير حُجت نه دى. ص ۱۳۹.

په يو ځاى كې ليكي چې: دا د صحابه وو فعل دى چې د حُجت لايق نه دى. ص ۹۵.

* ثناءالله امرتسرى د درى طلاقونو په باره كې د حضرت عمر رضى الله تعالى عنه د فيصلې ترديد داسې كوي چې: مونږ دا څرنگه ومنو؟ مونږ خو فاروقيان نه يو مونږ خو محمديان يو. مونږ د عمر كلمه نه ده ويلې بلكې د محمد (ص) كلمه مو ويلې ده. [فتاواى ثنائيه / ج ۲ / ص ۲۵۲].

* مفتي عبدالستار ليكي چې: د صحابه وو قول او فعل حجت نه دى. [فتاواى ستاريه / ج ۳ / ص ۸۶ / ۸۷/ ۸۵/ ۶۵/ ۶۶].

* وحيدالزمان ليكي چې: د صحابي اجتهاد حجت نه دى. [نزل الابرار / ج ۱ / ص ۲۳۹].

*غير مقلد ابو عبدالله قصوری لیکي چې: د حضرت رسول الله ﷺ اقوال او افعال محمود نه دي او نه د نبي علیه السلام مطلق عصمت ثابت دی، که نبی علیه السلام معصوم وي نو صحابه کرام رضی الله عنهم به د رسول الله صلی الله علیه وسلم په ځینو خطاګانو باندې اعتراضونه نه کول. [تحقيق الكلام فی مسئلة البيعة والالهام/ ص ۴۴ و ۴۵].

*په يو ځای کې ليکي چې: د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم سره زیات محبت شرک دی او زیات محبت کوونکی مشرک دی. [تحقيق الكلام فی مسئلة البيعة والالهام ص/ ۴۰ و ۴۱ /تصنيف ابو عبدالله قصوری/ عرف غلام علي مطبوعه رياض هند پريس امرتسر / مؤرخه ۱۲۹۸].

*د حضرت علي رضى الله تعالى عنه صحیح قول هم د قبلولو قابل نه دی. [فتاوای نذیریه /ج ۱ /ص ۵۷۸].

دوهم دليل على وجوب التقليد

الله تعالى جل جلاله په قرانکریم سورة النحل کي فرمائي[فَا سئَلُوا اَهلَ الذِّکرِ اِن کُنتُم لَا تَعلَمُون] وفي السورة الانبياء آیت نمبر ۷ [فَاسئَلُوا اَهـلَ الذِّکـرِ] داهل الذکر اولین مصداق مجتهدین علمار دي او دلا تعلمون اولین مصداق غیر مجتهدین دي او صیغه دفاسئلوا دامر لپاره دوجوب ده مطلب دا که غیر مجتهد وی نو له مجتهد څخه وجوباً تپوس کوه، تفسیر روح المعانی او تفسیر کبیر د دي آیت لاندي ليکي چې دا آیت د تقلید دوجوب لپاره دلیل دی.

د دې آیت کریمه څخه دا معلومه شوه چې په غیر مجتهد باندې د مجتهد تقليد واجب دی، ځکه چې د (فاسئلوا) صیغه د امر صيغه ده. او امر د وجوب له پاره راځي.

حضرت امام رازی رحمه الله او علامه الوسی رحمه الله د دې آيتِ کريمه په تفسير کې ليکي چې: (انّ مِن الناس مَن جوّز التقليد للمجتهد لهذه الاية فقال لما لم يكن أحد المجتهدين عالماً وجب عليه الرجوع الى المجتهد العالِم لقوله تعالى فاسئلوا .. الاية . فان لم يجب فلا أقل من الجواز). [تفسير كبير/ ج ١٩ / ص ١١/ روح المعانى / ج ١٤ / ص ١٤٨ واللفظ للروح المعانى].

ځینو خلکو د دې آیت له وجهې د مجتهد له پاره د تقلید جواز ثابت کړی دی. د امام رازی په قول چې کله په مجتهدینو کې کوم يو په کومه مسئله نه پوهېده نو په ده باندې واجب ده چې هغه د مجتهد عالم طرف ته

رجوع وکړي، ځکه چې الله جل جلاله فرمايي چې: پوښتنه وکړئ! .... الخ. که رجوع واجبه نه شي نو د جواز څخه خو به نه کمیږي. نو چې کله په ځینو مسایلو کې مجتهد ته جایز دي چې د خپل ځان څخه د لوی مجتهد نه پوښتنه وکړي نو عامي او جاهل ته څرنګه نه دي جایز؟ او سوال کول تقلید دی. صاحب د توضیح فرمايي چې: (الاستفتاء طلب الحكم الشرعى. هكذا فى كنزاللغات فيكون مرادفاً للتقليد).

۱- په دې استدلال باندې لا مذهبان اعتراض کوي چې دا ایتِ کریمه د یهودو په حق کې نازل شوی دی، فلهذا دا ایتِ کریمه عام نه دی، چې فقهاوو ته هم شامل شي. [فتاوى نذيريه / ج ۱ / ص ۱۶۳].

الجواب: د جمهورو مسلمانانو په دې خبره اتفاق دی چې: د قرآن کریم په آیتونو کې عموم د لفظ ته اعتبار وي، نه خصوص د سبب ته. تر څو یې چې په منسوخوالي او یا مخصوصوالي باندې نصِ قاطع نه وي موجود شوی. وګوره: [كتاب الامام الشافعى / ج ۵ / ص ۲۴۱ / الصارم المسلول لابن تيميه / ص ۸۰ / بديع الفوايد لابن القيم / ج ۳ / ص ۱۶۱ / تفسير ابن كثير / ج ۲ / ص ۹ / نيل الاوطار للشوكانى / ج ۲ / ص ۱۴۹.

د لا مذهبو سرلښکر نواب صدیق حسن خان هم لیکلي دي چې: (عبرت بعموم لفظ است نه بخصوص سبب، چنانچه در اصول متقرر شده است. [بدور الاهله / ص ۲۰۹].

او د لا مذهبو شیخ الکل نذیر حسین دهلوي لیکي چې: (اب جو كويى كهى كه يه آيت كفار كى حق وارد هين تو وه برا جاهل اور بى وقوف هى، كيونكه اعتبار عموم لفظ كا هى، نه كى خصوص محل كا، جيسا كه جا بجا كتبِ احاديث، كتب اصول فقه و استدلالات صحابه كرام سى واضح هوتا هى .... الخ. [فتاوى نذيريه / ج ۲ / ص ۱۹۵].

څوک چې وايي چې دا آیتِ کریمه د کفارو په حق کې نازل شوی دی، نو دا غټ جاهل دی، ځکه چې اعتبار عموم د لفظ ته وي، نه خصوص د سبب ته، لکه څرنګه چې دا خبره ځای په ځای د احادیثو او د اصول فقهې د کتابونو او د صحابه کرامو د استدلالاتو څخه واضحه شوې ده.

۲- لا مذهبان دوهم سوال دا کوي چې: په قرآن کریم کې الله جل جلاله حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته خطاب کوي چې: (سَلْ بَنِي اسرائيلَ) نو آیا په دې ځای کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د بني اسرائیلو مقلِد شو؟

الجواب : سوال په دوه قسمه دی : يو د لا علمي سوال دی، چې په دې کې سايل مقلد وي. او بل د اتمام الحجة او د خصم د خاموشه کولو و غيره له پاره دی. د رسول الله صلى الله عليه وسلم سوال د اتمام الحجة له پاره دی، چې په دې کې تقليد نه راځي.

۳-لا مذهبان دا اعتراض هم کوي چې: د (فاسئلوا اهل الذکر) سره د (بالبينت والزّبرِ) ذکر هم راغلی دی، چې حاصل يې دا راوځي چې: دا سوال به له دليل سره وي.

اول جواب: د (بالبينت والزّبرِ) تعلق د (وما ارسلنا) سره دی، له (فاسئلوا) سره نه دی.

دوهم جواب: عام سړی په مسئله نه پوهېږي، نو په دليل به څه پوه شي ؟

دريم جواب: په سورة (حج) کې ورسره د (بالبينت والزبر) ذکر نشته.

څلورم جواب : که سوال له دليل سره ضروري وي، نو په مصنف ابن ابی شيبه او مصنف عبد الرزاق و غيره کې بيا ولې د صحابه کرامو او تابعينو په زرګونو داسې استفتاګانې دي چې د دليل مطالبه پکې نشته ؟

۴-لا مذهبان سوال کوي چې دلته د (ان کنتم لا تعلمون) قيد دی، نو معلومېږي چې د عالِم له پاره تقليد نشته.

جواب: عالِم چې مطلق ذکر شي فردِ کامل ورڅخه مراد وي او فرد کامل د عالِم مجتهد دی.

۵-لا مذهبان اعتراض کوي چې کله عوامو ته مسئله پېښه شي نو دوی خو د مساجدو د امامانو او د مدرسو له مفتيانو څخه پوښتنه کوي، نو دا خو ددغو مفتيانو او د مساجدو د امامانو تقليد شو. د امام ابو حنيفه رحمه الله خو نه شو.

جواب: د مدارسو مفتيان او د مساجدو امامان د احنافو د کتابونو څخه جواب رانقلوي، له خپل ځان څخه جواب نه ورکوي، له دې وجهې خبره بېرته امام صاحب رحمه الله ته ورسېږه.

۶-لا مذهبان بل سوال دا کوي چې امام صاحب رحمه الله خو وفات شوی دی او سوال خو له ژوندي څخه کېږي.

جواب : مونږ د امام صاحب رحمه الله د ذات تقليد نه کوو، بلکې د هغه مبارک د عِلم تقليد کوو. او علم يې په کتابونو کې موجود دی.

دريم دليل دوجوب دتقليد

هو قوله تعالى[وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا (النساء/۸۳)

په آيت كريمه كي دمجتهدينو د تقليد طرف ته ترغيب بيان شوى دى امام ابو بكر جصاص د دي آيت په تشريح كي فرمائي چې دلته يو څو مسائل را معلوميږي اوله مسئله داده چې په اجتهادى مسائلو كى په مجتهد باندي اجتهاد واجب دي.

دوهمه مسئله داده چې (أن العامي عليه تقليد العلماء في أحكام الحوادث (أحكام القرآن للجصـاص) دلته لفظ د عامي راغلى دى او دعامي ذكر چې په مقابله د مجتهد كي راشي مراد ترينه غير مجتهد وي يعني په غير مجتهد باندي تقليد كول دي دعالم په احكام دحوادثو كي، احكام القرآن او تفسير حقاني دا ليكلي دي چې دا آيت دتقليد پر وجوب باندي دليل ده.

(۱) سوال: غير مقلد وائي چې څما هم تقليد وكړه ځكه زه هم مجتهد يم؟

جواب: دا جواب مخكى تير شوى دى چې ته به ورته ووايې چې ته دخپلو اصولو مطابق چې كتاب الله او سنت رسول دي خپل مجتهد والى ثابت كړه زه دخپل امام صاحب اجتهاد دخپلو اصولو مطابق چې اصول اربعه دي ثابتولاى شم چې امام صاحب په اجماع باندې مجتهد دى.

تحقيقي جواب: علامه فخر الاسلام بزدوى رحمه الله دمجتهد تعريف دارنگه كړى دى چې (واما شرطه فان يحوى علم الكتاب بمعانيه وعلم السنة بطرقها ومتونها ووجوه معانيها وان يعرف وجوه القيـاس)(كنز الاصول صفـ ۲۸۸ الملل والنحل جـ۱صفـ ۲۰۰) يعني دمجتهد لپاره شرط دا دى چې دى به دقرآنكريم پوره عالم وي مع المعاني او علم الحديث به ئي زده وي سره له ټولو طريقو او سره له متونو او وجوه دمعانيو او وجوه دقياس به هم پيژني،

او په اعلام الموقعين للعلامة ابن القيم كي ليكي د شروط الافتاء عند العلماء دعنوان لاندى چې دمجتهد لپاره شرط دادى چې تمام علوم به ئي زده وي او له دي سره سره به ئي څلور زره(۴۰۰۰) احاديث ياد وي دا شرط ئي له امام بخاري امام مالك او امام شافعي رحمهم الله څخه را نقل كړى دى.

(۲)سوال: چې امام صاحب ته څلور زره احاديث نه وو ياد؟

جواب: چې په امام صاحب باندي دولس خلافتونه تېرشوي دي چې په دوی کې لس اموي وو او دوه عباسي وو دامام صاحب ولادت دعبدالملک بن مروان اموي په خلافت کې شوی دی او دابوجعفر المنصور العباسي په خلافت کې وفات شوی دی په (۱۳۰) هجري کې مروان ثاني ابن محمد اموي خليفه وو او دده له طرفه دکوفې والي يزيد بن عمرو بن هبيره وو ده په امام صاحب سخت ظلمونه وکړل په دې جرم چې امام صاحب دقاضي القضات عهده نه قبلوله اوپه (۱۵۰) هجری بيا وربانديې خليفه منصور په همدې جرم ظلمونه وکړل او شهيد يې کړو.

دا خلافتونه دتابعينو او د تبع تابعينو په زمانه کې وو نو څنګه يو ناپوه سړی قضا ته مجبوروي؟ نو معلوميږي چې امام صاحب دوی ته معلوم وو چې دا دوخت لوي امام او لوي محدث دی ځکه ئي قضا ته مجبورولو.

څلورم دليل په وجوب دتقليد باندي

الله تعالى جل جلاله فرمائی[وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ] لفظي ترجمه داسي ده چې ته تابع جوړ شه دلاری دهغه چا چې زما طرف ته ئي رجوع کړی وي، نو د "من اناب "اولين مصداق مجتهدين دی ځکه چې مجتهدين اولين هغه خلک دی چې په استنباط داحکامو کي دالله او د پيغمبر طرف ته رجوع کوی او سبيل په معنی دمذهب دی. او امر لپاره د وجوب دی نو ترجمه ئي داشوه چې ته تقليد وکړه دمذهب دمجتهد ځکه چې داتباع او د تقليد يوه معنی ده.

علامه الوسی رحمه الله ددې ترجمه کوي چې (وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ بالتوحيد والاخلاص بالطاعة) او دا معلومه خبره ده چې دموحدينو او د مخلصينو فی الطاعة اولين مصداق مجتهدين دی نو دا آيت دليل شو پر وجوب دتقليد ابن تيمية رحمه الله د دې آيت په ترجمه کي ليکي(والأمة منيبة الى الله فيجب اتباع سبلها (معارج الاصول صفـ ۱۲).

(۱) سوال: غير مقلدين اعتراض کوي چې په مذکور آيت کي خو دامام صاحب نوم نه دی راغلی

جواب: الله تعالى جل جلاله په قرآنکريم کي او نبي ﷺ په احاديثو کې امر په جماعة کړی دی فرمائي: وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ يعني رکوع وکړئ له رکوع کوونکو سره اوس چې ته په کوم امام پسي لمونځ کوي دهغه امام نوم خو په راکعين کی ندی راغلی بیا نو ولي اقتدا ورپسي کوي ؟او که وائي چې زما امام په راکعينو کی داخل دی اگر چې نوم ئي ذکر ندی نو بیا زه هم وايم چې اما صاحب په "من اناب "کي داخل دی اگر چې نوم ئي ندی راغلی.

دوهم جواب: په قرآنکريم کي الله تعالى فرمائي[فَاقرَءُو مَاتَيَسَّرَ مِنَ القُرآنِ]امر د قرائة د قرآنکريم ئي کړی دی او مونږ او تاسو ئي په قرائة د حفص او په روايت د قاري عاصم کوفي باندي لولو حال دا چې د دي دواړو قاريانو نومونه خو په قرآن او حديث کی صراحتاً ندي راغلي نو ولې د دوئ په راهنمايي کې قران لولئ ؟

دريم جواب: آيت کريمه کي الله تعالى فرمائي[قُل اِن كُنتُم تُحِبُّونَ اللهَ فَـاتَّبِعُونِ]دلته په ايت کی مراد تابع داري دسنتو د رسول الله صلى الله عليه وسلم ده دلته ماته د امام مسلم او د امام بخاري وغيره نوم وښايه او که ته وائي چې داصرف رهنما گان دي د دوي نوم ضروري ندی نو د امام صاحب نوم ولي ضروري شو؟

بيا اعتراض کوي: چې تاسو د امامانو اتباع کوی مونږ د محمد صلى الله عليه وسلم اتباع کوو؟

جواب: دا دروغ وایاست چې مونږ د محمد اتباع کوو چیری تاسو د محمد ﷺ اتباع کړي ده ؟ځکه چې محمد ﷺ تاته ويلي دي چې د مجتهد پيروي وکړه اوس چې ته د مجتهد پيروي نکوي نو دا خو د محمد ﷺ خبره نه مني نو ستا دعوه د اتباع د محمد دروغ شوه، د دي مثال داسي دی لکه دوه وروڼه دي دا يو وروریو ځوي لري او خپله مر کيږي د مرگ حالت ئي رانږدي دی وصيت ئي وکړو چې زما دا ځوی کله غټ شي دا به ځما دورور خبره مني نو کله چې مړ شو دا ځوي ئي دتره خبره نه مني نو خلک وائي داهلک چې دخپل تره خبره نه مني داخو دخپل پلار خبره نه مني ځکه چې پلار ئي ويلي وو کله چې ځما ځوی غټ شی نو دخپل تره خبره به مني لکن ده دخپل تره خبره و نه منله، همدارنگه محمد ﷺ دوي ته امر کړی دی چې د مجتهد خبره و مني او د مجتهد پيروي وکړي دوي د مجتهد خبره نه مني او پيروي ئي نه کوي نو دا د محمد صلى الله عليه وسلم خبره نه منل دی نو څوک چې د مجتهد پيروي کوي هغه د محمد (ص) خبره ومنله او څوک ئي چې پيروي نه کوي نو هغه د محمد ﷺ خبره نده منلي.

دوهم جواب: دا سوال غلط دی حقیقت دا دی چې مونږ د پیغمبر ﷺ خبره منو خو د مجتهد په رهنمائي کي او تاسو ئي د خبرو د منلو دعوی کوئ لیکن د غیر مجتهد په رهنمائي کی چې د دې زمانې ملایان دي بلکې تاسو د يو هندو په راهنمايي کې په دین باندې د عمل کولو دعوه کوئ د فقې حنفي په خلاف باندې يو هندو کتاب وليکلو په نوم دالظفر المبين دا کتاب د غیر مقلدینو د کتابخانو زینت دی او ټول د همدې کتاب څخه نقل کوي دهغه هندو نوم دی هري چند بن دیوان چند کتهري نو زمونږ او ستاسو رهنمايان جدا دي ستاسو رهنما غیر مجتهد هندو ده او زمونږ رهنما مجتهد اعظم دی چې امام اعظم رحمه الله دی د دي مثال داسي دی لکه دري ړانده روان دي کرا چې ته نو يو ړوند خپله روان دی نه رهنما ورسره شته او نه هم له چا څخه پوښتنه کوی بس په خپل سر روان دی نو دا ړوند به ضرور هلاکيږي د دی ړوند مثال د غیر مقلدینو د ملایانو دی چې نه د بل مجتهد څخه پوښتنه کوی او نه خپله مجتهدین دي نو دا به هلاکيږي.

دويم ړوند روان دی بل ړوند ته ئي لاس ورکړی دی او رهنمائي ئي کوي نو دا ړوند به هم هلاکيږي ځکه رهنمائي د کار ندی رهنمائي پخپله ړوند دی دا مثال د عوامو لامذهبو دی ځکه چې دوی هم غیر مجتهدین دي او رهنمايان يې هم د دې زمانې ملايان غير مجتهدين دي. دریم ړوند روان دی لکن يو خير خواه راه بلد راهنما ته ئي لاس ورکړی دی هغه د ړوند رهنمائي کوي نو دا ړوند به مقصد ته رسيږي او نه به تباه کيږي بلکې منزل ته به رسيږي د دي مثال زمونږ د امام صاحب د متبعينو دی چې امام صاحب ته ئي لاس ورکړی دی او روان دي نو دا نه تباه کيږي ځکه چې د مجتهد او د خير خواه پيروي ئي وکړه.

پنځم دليل په وجوب دتقليد

الله تعالى جل جلاله په قرآنکريم کي فرمائي[وَقَالُوا لَو كُنَّا نَسمَعُ اَونَعقِلُ مَاكُنَّا فِي اَصحَابِ السَّعِير] يعني كفار به وائي كاش چې مونږ يا مقلدين وائي او يا مجتهدين نو مونږ به په اصحاب السعير کې نه وو. دا ترجمه تفسير عزيزی لشا عبد العزيز ليکلې ده. همدارنګه تفسير حقاني لشيخ محدث مولانا عبد الحق دهلوي رحمه الله فرمائي چې د انسان د فلاح لپاره دوه لاري دي يو تقليد دوهم اجتهاد که څوک ملکه داجتهاد لري هغه به اجتهاد کوي او که څوک ملکه داجتهاد نه لری هغه به تقليد کوي نو نا پوه سړی به په پوهه سړي پسي روان وي او چې نه خپله پوهيږي او نه د بل پوهه پسی زی دا به تباه کيږي، همدارنګه مولانا اشرف علي

تهانوی رحمه الله فرمائي چې مراد له نسمع څخه تقليد او د نعقل څخه اجتهاد او تحقيق دي (د کتاب نوم دی دعوات عبديت دوسرا وعظ) يعني دوهم وعظ او نوم د تقرير طريق النجاة ده.

همدا رنګه په بخاري شريف کي دباب الميت يسمع خفق النعال لاندې يو لوي حديث دی په دې کي رازي (لادريت ولا تليت) ددې تشريح قسطلاني شارح د بخاری داسې کړې ده. چې د لادريت ولا تليت معنی داده چې ملائکه به ورته ووائي چې ته نه مجتهد وې او نه مقلد په همدی جواب سره د دوی هغه مذکور سوال دفعه شو چې وائي په قبر کی به له تا څخه د امام پوښتنه کیږي. نو مونږ جواب وشو چې په قبر کې خو لا څه کوې په حشر کي به هم سوال کيږی کما مر في الاول.

دوهم جواب: په قبر کي خو صراحتاً صرف دري سواله کيږي نور دلمانځه د زکاة او د حج سوال خو صراحتاً نه کيږي نو بيا خو له دي ټولو څخه منکر شه ځکه چې سوال ئي صراحتاً نه کيږي،

دريم جواب: په قبر کي خو د امام بخاری امام ترمذي وغيرهما سوال نه کيږی نو بيا د دوي يو حديث هم مه منه همدا رنګه د حضرت ابو بکر صديق حضرت عمر وغيره رضي الله عنهم سوال خو هم نه کيږي نو بيا د دوی څخه هم منکر شه ځکه چې سوال ئي نه کيږي.

شپږم دليل دوجوب دتقليد

قال الله تعالى فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ (التوبه /۱۲۲)

يعنې پس ولې ونه وتل د هرې فرقې د دوی نه يوه ډله چې پوهه حاصله کړي په دين کې او چې ووېروي خپل قوم هر کله چې بيرته ورشي د دوی په طرف لپاره د دې چې دوی ووېريږي. امام جصاص د دې آيت په ترجمه کي ليکي (فاوجب الحظر بانذارهم والزم المنذرين قبول قولهم) نو دا د تقليد د وجوب لپاره دليل دی چې يوه ډله دې جهاد ته لاړه شي اوبله دې په دين کي پوهه حاصله کړي او دابله ډله دې دين ورڅخه لزده کړي خو دائي نه دي ويلي چې دا دين به سره له مطالبی د دليله ور زده کوي نو همدا تقليد ده چې د چا خبره ومنې بغير له مطالبی د دليل نه، د دې خبرې يادول ضروري دي چې تقليد ديته نه وائي چې بې دليله د چا خبره ومنې بلکه تقليد ديته وائي چې مطالبه د دليل ونه کړي دليل خو موجود وي خو ته ئي مطالبه ونه کړی.

د تقليد دوجوب لپاره له احاديثو څخه دلائل

اول يو څو عام الفهمه مثالونه

اول مثال:

د حضرت نبي كريم صلى الله عليه وسلم او حضرت ابو بكر او عمر رضي الله عنهما په زمانه كې د جمعې دلمانځه لپاره يو اذان كيدلو چې هغه ته مونږ دوهم اذان وايو بيا چې كله د حضرت عثمان رضي الله عنه زمانه راغله نو خلك ډير شول نو عثمان رضي الله عنه په خپل اجتهاد باندې اول اذان هم شروع كړلو نو هيڅ يو صحابي د حضرت عثمان د دې اجتهادي اذان مخالفت ونه كړو او ټولو دا مسئله ومنله هم دارنگه هيڅ يو صحابي مطالبه د دليل ونه كړه دې ته وائي اجماع د صحابه وو پر تقليد بلكه يو ائي د صحابه وو اجماع نه وه تر ۱۸۵۷ كال پورې يو مسلمان هم مخالفت ونكړو بيا چې كله ۱۸۵۷ كال راغلو او انگريزان راغلل هندوستان ته او غير مقلدين يې راپيدا كړل نو غير مقلدينو د دې اذان څخه انكار شروع كړو غير مقلدين دې اذان ته بدعت عثماني وائي بيا چې كوم ته بدعت عثماني وائي دا كوي او چې كوم سنت نبوي بولي دا نكوي دوي د حضرت عثمان رضي الله عنه اول اذان كوى او كوم چې د نبي صلى الله عليه وسلم او د ابو بكر رضي الله عنه او د عمر رضي الله عنه په زمانه كې كېدلو يعنې دوهم اذان نو هغه ئي بند كړى دى.

دوهم مثال:

كله چې د يمامې په جنگ كې اويا (۷۰) قاريان صحابه رضي الله عنهم شهيدان شول نو حضرت عمر ابو بكر صديق رضى الله عنهما ته وفرمايل چې كه چيرى د قرآن قاريان همداسې شهيدان كيږى نو د دين ډيره حصه به ضايع شي نو د دې لپاره ضروري ده چې د قرآنكريم تدوين وكړو او راجمع ئې كړو حضرت ابو بكر صديق ورته وفرمايل چې څنگه به هغه كار وكړو چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم ندى كړى لكن آخر كې ئې دا خبره ومنله چې تدوين د قرآن به وكړو او دا اجتهادي فيصله يې عملي كړه ټولو صحابه وو په يو اتفاق له دوي سره موافقت وكړو، يو صحابي هم له دې دواړو مجتهدينو څخه مطالبه د دليل ونه كړه دا بعينه اجماع ده په تقليد.

دريم مثال:

مونږ قرآن لولو د قرآنکريم د زور، زير، او پيښ وجوهات چاته ندی معلوم او دلائل ئي هم چاته ندي معلوم الا ماشاء الله، دا زبر ، زير او پيښ يعنی حرکات او سکنات حجاج بن يوسف قرآنکريم ته لګولي دي او مونږ ئي وايو هيڅ چا مطالبه د دليل نده کړي او دا په پيړۍ پيړۍ همداسي را روان دی هيڅ چا دليل ونه غوښتو بس همدا اجماع شوه په تقليد.

اول دليل

دحضرت عرباض بن ساريه رضی الله عنه حديث دی : فإنه من يعش منكم بعدي فسيرى اختلافا كثيرا عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ مِنْ بَعْدِي وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ وإيكم ومحدثات الأمور فإن كل بدعة ضلالة. [شرح مشكل الآثار]

رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمائي چې په تاسو کي چې څوک ژوندی پاتي شو نو سخت اختلاف به و ويني او د دي اختلاف خاتمه به په څه کيږي ؟ نو وی فرمائيل چې عليكم بسنتي وسنة الخلفاء آه دلته عليكم دوجوب لپاره دی يعني ځما په سنتو پسي ځئ او ځما دخلفاؤ دسنتو پسي ځئ خو دا پکي نه وائي چې ځما دخلفاؤ دسنتو پسي چې ځی نو مطالبه د دليل تري کوي دا بلا مطالبه د دليل نه اتباع تقليد دی نو دا دخلفاؤ تقليد شو.

دوي اعتراض کوي: چې د خليفه اطاعت په سياسي امورو کي دی په دين کی نه دی.

جواب: سياست او دين جدا ندي دا غربيانو جدا کړی دي په اسلام کي سياست عين دين دی.

دوهم اعتراض: په حديث کي خو خلفاء په صيغه دجمعی ذکر شوي دی نو دا خو مطلق تقليد دی تقليد شخصي خو نه دی ذکر؟

جواب: خلفاء په صيغه دجمعي ذکر دی خو په يو وخت کي دوه خليفګان نه وی په يو وخت کې به ديو تقليد شخصي کوي ځکه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمائي چې (عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : إِذَا بُويِعَ لِلْخَلِيفَتَيْنِ فَاقْتُلُوا الآخَرَ مِنْهُمَا)

ترجمه: په یو وخت کي چې دوه خلیفګان راغلل هغه وروستنی یې قتل کړئ (مسلم جـ ۲ صف ۱۲۵ والمستدرک علی الصحیحین للحاکم رقم : ۲٦٦٥ و تعلیق الذهبي في التلخیص : علی شرط البخاري ومسلم).

همدارنګه عَنْ عَرْفَجَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ (مَنْ أَتَاكُمْ وَأَمْرُكُمْ جَمِيعٌ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ يُرِيدُ أَنْ يَشُقَّ عَصَاكُمْ أَوْ يُفَرِّقَ جَمَاعَتَكُمْ فَاقْتُلُوهُ [رواه مسلم رقم : ٤٩٠٤ والبيهقي فی السنن الكبرى رقم : ١٧١٣٦]

ترجمه: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائي: هر څوک چې وي خو چې تاسي په یو سړي راجمع وی او هغه په تاسو کي اختلاف جوړوي تو قتل ئي کړی.

بیا اعتراض کوي: چې ابو بکر رضي الله عنه اول خلیفه وو د ده اطاعت کیدلو او بیا حضرت عمر رضي الله عنه خلیفه شو د ده اطاعت شروع شو بیا حضرت عثمان رضي الله عنه خلیفه شو د ده اطاعت شروع شو بیا حضرت علي رضي الله عنه خلیفه شو د ده اطاعت شروع شو نو د دوي اتباع یکي بعد از دیګري شوه تقلید شخصي خو نه شو؟

جواب: دحضرت ابو بکر صدیق رضي الله عنه خلافت دوه نیم کاله وو په دې زمانه کې یوائې د ده تقلید کیدلو بیا وروسته لس کاله دحضرت عمر خلافت وو په دې زمانه کې یوائې د ده تقلید کیدلو بیا دولس کاله دحضرت عثمان رضي الله عنه خلافت وؤ په دې زمانه کې یوائې د ده تقلید کیدلو بیا څلور کاله نهه میاشتي او څو ورځي د حضرت علي رضي الله عنه خلافت وو په دې زمانه کې یوائې د ده تقلید کیدلو او مخکښی تقلید ولي نه پاتي کیدلو؟ ځکه چې دمخکښي صحابي مذهب به نه و مدون شوی.

بیا اعتراض کوي: چې دخلفاؤ راشدینو له سنتو څخه مراد هغه دی چې له نبي کریم صلی الله علیه وسلم څخه ثابت وي د دوي ځانته سنت ندی مراد؟

جواب: دلته حدیث کي واو راغلی دی او واو لپاره دعطف وي او په معطوف او معطوف علیه کي تغایر ري نو سنة الخلفاء عطف ده به سنتي باندي نو دخلفاؤ دسنتو ځان ته تابعداري ضروري ده او د رسول دسنتو ابعداري جدا ضروري ده،

دوهم جواب: د حضرت علي (رض) څخه روایت دی چې دنبی کریم صلی الله علیه وسلم او حضرت ابو کر صدیق په زمانه کي به دشراب خور لپاره ۴۰ دورې سزا ورکول کېدله او حضرت عمر به اتیا دورې سزا

ورکوله او بیا فرمائی وکلُّ سنةٌ، نو دا یو سنت نه شو بلکه ډیر سنت شول (مسلم ج۲ صف ۷۲) نو د خلفاؤ راشدینو دسنتو ځانله پیروي واجب ده او د پیغمبر د سنتو جدا پیروي واجب ده،

اعتراض: په څلورو کې کوم مذهب حق دی ؟

غیر مقلدین وایي چې کله په یوه مسئله کي د څلورو امامانو اختلاف راشي نو په دوي کي به یو پر حق وي ځکه چې حق یو وي او تاسو وایي چې څلور واړه مذهبونه حق دي.

جواب: دلته حق په مقابل د باطل کی ندی بلکه حق په مقابل د خطأ کي دی دا مطلب چې یو به حق وي او دا نور به خطأ وی کوم چی په حق وي دیته به الله دوه اجره ورکوي او کوم چی په خطأ وي هغوی ته به الله یو اجر ورکوي د دی مسئلي لپاره دلیل او د تقلید د وجوب لپاره بل دلیل دا حدیث مبارک دی.

دوهم دلیل:

عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ « إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ.وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ [رواه البخاری رقم : ۷۳۵۲ فی باب أَجْرِ الْحَاكِمِ إِذَا اجْتَهَدَ فَأَصَابَ ، أَوْ أَخْطَأَ.و مسلم ج۲ ص ۷٦ رقم : ٤٥٨٤ ، سنن أبي داود رقم: ۳۵۷٦ ، سنن الترمذي رقم:۱۳۲٦ و قال الشيخ الألباني : صحيح].

یعنې کله چې حاکم حکم وکړي پس اجتهاد وکړي بیا حق ته ورسیږي پس د ده لپاره دوه اجره دي او چې کله حاکم حکم وکړي پس اجتهاد وکړي بیا خطاء شي نو د ده لپاره یو اجر دي.

دا دلیل دی پر وجوب د تقلید باندې. په اجتهادي مسئله کي که یو مجتهد پر حق وو دا بل مجتهد به خطاء وي باطل نه ورته ویل کیږي نو څلور واړه په حقه دی یعني څلور واړه ثواب یافته دی اګرچی یو به صواب او بل به خطأ وي.

اعتراض: په حدیث مذکوره کی خو تذکره د حاکم راغلي ده نو دا دنن سبا قاضیان خو هم حاکمان دي نو ایا اوس به دوي ته هم د خطایي په صورت کې یو اجر وي او حق ته د رسېدو په صورت کې دوه اجره وي؟

جواب: په حدیث کې د دي زماني حاکم مراد نه دی دا د شر القرون زمانه ده بلکه د خیر القرون حاکمان مراد دي هغو به حاکمان او مجتهدین وو.

اعتراض: دوي وائي چې مونږ هم مجتهدين يو که خطأ شولو نو يو اجر به وی او که حق ته ورسيدلو نو دوه اجره به وي؟

جواب: ته د خپلو اصولو مطابق چې صرف قران او حديث دی خپل مجتهد والی ثابت کړه په کوم ايت او يا په کوم حديث کې يې تا ته مجتهد ويلي دي. او زه خو د خپلو اصولو مطابق چې ادله اربعه دي د امام صاحب مجتهد والی ثابتولی شم چې د امام صاحب اجتهاد په اجماع سره ثابت دی.

دوهم جواب: د مجتهد تعريف په تا باندې صادق نه دی او د دي حديث په تشريح کي امام نووی رحمه الله فرمايي چې

قَالَ الْعُلَمَاء : أَجْمَعَ الْمُسْلِمُونَ عَلَى أَنَّ هَذَا الْحَدِيث فِي حَاكِم عَالِم أَهْل لِلْحُكْمِ ، فَإِنْ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ : أَجْرٌ بِاجْتِهَادِهِ ، وَأَجْرٌ بِإِصَابَتِهِ ، وَإِنْ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ بِاجْتِهَادِهِ .وَفِي الْحَدِيث مَحْذُوف تَقْدِيره : إِذَا أَرَادَ الْحَاكِم فَاجْتَهَدَ ، قَالُوا : فَأَمَّا مَنْ لَيْسَ بِأَهْلٍ لِلْحُكْمِ فَلَا يَحِلّ لَهُ الْحُكْم ، فَإِنْ حَكَمَ فَلَا أَجْر لَهُ بَلْ هُوَ آثِمٌ ، وَلَا يَنْفُذ حُكْمه ، سَوَاء وَافَقَ الْحَقّ أَمْ لَا ؛ لِأَنَّ إِصَابَته اِتِّفَاقِيَّة لَيْسَتْ صَادِرَة عَنْ أَصْل شَرْعِيّ فَهُوَ عَاصٍ فِي جَمِيع أَحْكَامه ، سَوَاء وَافَقَ الصَّوَاب أَمْ لَا ، وَهِيَ مَرْدُودَة كُلّهَا ، وَلَا يُعْذَر فِي شَيْء مِنْ ذَلِكَ [مسلم ج۲ صفـ ۷۶]

حضرت امام نووي رحمه الله فرمائي چې دا حديث په حق د مجتهد حاکم کي دی او د غير مجتهد لپاره حکم کول جائز نه دي که ئي په اجتهادي مسئله کي خطايي وکړه هم گنهگار دی او که مصيب وو هم گنهگار دی، نو نن سبا د دې جعلي اهل حديثو رفع اليدين او آمين بالجهر او قراءة خلف الامام گناه ده که حق ته رسيدلي وي هم گناهگار دي او که خطاء وي نو هم گناهگار دي په ټولو اجتهادي مسائلو کي دوي گنهگار دي ځکه چې دوي نه مجتهدين دي او نه د مجتهد په رهنمائي کي عمل پرې کوي يعنې نه پوهه دي او نه د پوهه پسې روان دي. او کوم چې مونږه يو مقلدين حضرات که نه پوهيږو نو د پوهه پسې روان يو. که حق ته ورسيدو هم الله به اجر را کوي او که خطا وو هم به اجر راته ملاويږي ځکه چې مونږ د مجتهد په رهنمائي کي عمل پرې کوو.

دريم دليل: په بخاري شريف ج۱ صفـ ۲۳۴ کتاب الحج باب إِذَا حَاضَتِ الْمَرْأَةُ بَعْدَ مَا أَفَاضَتْ.رقم: ۱۴۶ . د عکرمة رضي الله عنه حديث دی د حديث الفاظ دا سي دي:

عَنْ عِكْرِمَةَ أَنَّ أَهْلَ الْمَدِينَةِ سَأَلُوا ابْنَ عَبَّاسٍ ، رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا ، عَنِ امْرَأَةٍ طَافَتْ ثُمَّ حَاضَتْ قَالَ لَهُمْ تَنْفِرُ قَالُوا لاَ نَأْخُذُ بِقَوْلِكَ وَنَدَعُ قَوْلَ زَيْدٍ قَالَ إِذَا قَدِمْتُمُ الْمَدِينَةَ فَسَلُوا فَقَدِمُوا الْمَدِينَةَ فَسَأَلُوا فَكَانَ فِيمَنْ سَأَلُوا أُمُّ سُلَيْمٍ. (رواه الجامع الصحيح للبخاري رقم : ١٧٥٧).

ترجمه: دمديني خلک حج ته تلي وو له دوي سره خپل امام نه وو دوي ته يوه مسئله پيښه شوه چې حل ئي ورته معلوم وه خو بيا هم دزياتي تسلي لپاره حضرت عبد الله بن عباس ته راغلل او پوښتنه ئي وکړه چې کومه ښځه چې فرض طواف ئي کړی وي او حائضه شي نو دطواف وداع سره به څه کوي؟ نو عبد الله بن عباس ورته وويل چې تنفر يعني طواف وداع ترينه ساقط دی دوي ورته وويل چې لا نأخذ بقولک مونږ ستا قول نه اخلو چې قول دزيد ابن ثابت پريږدو نو په دې حديث مبارکه کي کومه فتوی چې عبد الله بن عباس ورکړه هغه د زيد بن ثابت له فتوی نه خلاف وه نو دمديني خلک د زيد بن ثابت پر قول باندي کلک ولاړ وو

او د لانأخذ بقولک په ترجمه کی عمدة القاري او فتح الباري ليکي چې فقالت الأنصار لا نتابعك يا بن عباس وأنت تخالف زيدا.

يعني مونږ ستا تقليد نه کوو په داسي حال کی چې ستا قول دزيد بن ثابت سره خلاف دی. له دي حديث څخه دوه مسئلي معلومی شوي:

اوله: مسئله داده چی دمديني خلک دزيد بن ثابت په مذهب وو د هغه شخصي تقليد ئي کولو.

دوهمه: مسئله عبد الله بن عباس د دوي تقليد ته کفر او شرک و نه ويلو او نه ئي انکار وکړو. بلکه ورته يي وويل چی سلوا صاحبکم دخپل صاحب څخه پوښتنه وکړي چې څما فتوی صحيح ده که نه؟.

اوس غير مقلدين په دي حديث باندي اعتراض کوي امين الله دتقليد په حقيقت کي ليکي په صف ٢٥۶ کي چې تقليد او اتباع فرق لری، تقليد دادی چې دچا خبره ومني بغير له مطالبی د دليل نه او دا کار حرام دی او اتباع داده چې دچا خبره ومنی سره له مطالبی د دليل نه او بيا په صف ١۶۶ کي ليکي چې دليل صرف قرآن او حديث دی نو اوس مونږ د ده ددعوی مطابق پوښتنه کوو چې مونږ ته يو دليل پيش کړه صرف د قرآن يا صرف د حديث نه په دی خبره چې د تقليد او داتباع په مابين کي فرق دی او که دليل در سره نه وي نو بيا دعلماؤ اقوال پيش کول دخپلي خبري مخالفت دی ځکه امين الله وائي چې داتباع او د تقليد په مابين کې فرق شته کما قال العلامه شوکاني وعلامه ابن القيم وعلامه آمدي نو دده په خبرو کی تضاد ده چې يو ځل ليکي چې اقوال

دعلماؤ حجت نه دی او بیا ئي خپله پیش کړل لکن مونږ دلایل پیش کولای شو چې فرق بین التقلید والاتباع نشته.

اول: قوله تعالی إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلاَّ الظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلاَّ تَخْرُصُونَ (الایه) دلته دظن سره نه آیت شته او نه حدیث شته او نه ئي مطالبه شته

دوهم: قوله تعالی[وَلَا تَتَّبِعِ أَهوَاءَ الَّذِينَ كَفَرُوا] دلته داهواء سره دلیل نشته اونه مطالبه شته

دریم: [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ] په دې ټولو کې اتباع ذکر شوې ده او مطالبه د دلیل ورسره نشته د ابن قیم د قول معنی مخکې کړ شوه. او علامه شوکاني خو شیعه دی خبره ئي معتبره نده، او دعلامه آمدي عبارت تاسو قطعه کړی دی کما سیأتي نو دوه جوابه شول یو دا چی تالیکلي دي چې دلیل صرف قران او حدیث دی نو ته دتقلید او د اتباع په مابین کې د فرق لپاره صرف قرآن او حدیث پیش که؟

دوهم جواب: مونږ دا ثابتو و چی په قرآن او په حدیث کي دتقلید او د اتباع په مابین کې فرق نشته کما فی الآیه.

اعتراض: دمدیني خلکو خو دحضرت زید ابن ثابت رضي الله عنه تقلید په ټولو مسائلو کي نه کولو بلکه په غیر واضحه مسائلو کي کولو.

دوهم اعتراض: دمدیني خلکو خو خپل ځانته دزیدي نسبت نه کولو لکه تاسو چی خپل ځانته د حنفي نسبت کوی ؟

۱- جواب دا دی: دا مونږ منو چې تقلید خو په ټولو مسائلو کي نه کیږي مونږ هم دامام صاحب تقلید په غیر واضحو مسائلو کي کوو

۲- دوهم جواب: دمدینی منوري خلکو خو خپل ځان ته وهابي هم نه ویل اهل حدیث او سلفي او اثري ئی هم نه ویل هیڅ یو صحابي ځان ته وهابي یا سلفي ندی ویلی نو تاسي خپل ځانته وهابي سلفي او اهل حدیث ولي وایې؟

۳- تحقیقي جواب: غیر نبي ته دیو مناسبت په وجه د دیني طریقې نسبت کول جائز دي مثلاً لکه داحادیثو نسبت کیږي امام بخاری رحمه الله ته د لګ نسبت له وجې چې امام بخاري وغیره ئي تدوین کړی

دی، همدارنگه تمام مسائل د فقهي د نبی کریم صلی الله علیه وسلم دی لکن د لګ مناسبت له وجهي څخه ئي نسبت امام صاحب ته کیږي هغه دا چې د فقهي تد وین امام صاحب کړی دہ.

همدارنګه په بخاري ج ۱ صفحه ۴۳۳ کي راځي چې (عن ابي عبد الرحمن وکان عثمانيًا فقال لابن عطية وکان علوياً الخ) دلته هم دلګ مناسبت له وجهي نه يوې ډلې ته عثماني او بلې ته علوی ويل کیږي لهذا مونږ ته هم د لږ مناسبت له وجهي نه چې د امام صاحب په رهنمائی کې په دين باندې عمل کوو کوو حنفيان ويل کیږي او امام صاحب ته د اجتهادي مسائلو نسبت کیږی ځکه ده ئې ن=تد وین کړی دی.

اعتراض : آمين الله ليکي چې په يوه مسئله کي د يو عالم يا مفتي خبره منل جائز دی که چرته مستفتي ته دمفتي حقانيت معلوم وو او دا تقليد ندی؟

جواب: ته وائي مستفتي ته د مفتي خبره منل جائز دي او مطالبه د دليل دي ذکر نه کړو، او وائي چې دا تقليد ندی حال دا چې لږمخکي دي ذکر کړی دی چې بلا مطالبه د دليل نه د چاپسي تلل حرام کار دی او دلته وائي چې مستفتي د مفتي پسي تلاي شي اګر چې مطالبه د دليل نه وي.

دوهم جواب: ته وائي چې مستفتي ته د مفتي د خبرې منل جائز دي او دا تقليد ندی او بيا مونږ د رڅخه دليل وغوښتو نو د علامه آمدي شوکاني او ابن القيم اقوال دې پيش کړه بيا وايي چې په اتفاق باندې دا تقليد ندی نو اول جواب دا دی : چې تا په خپل کتاب التحقيق السديد صفحه ۱۶۶ کی ليکلي دي چې اقوال د علماؤو حجت ندی نو دلته بيا څنګه د دي علماوو اقوال د ځان لپاره حجت ګر ځوي ؟ او که وائي چې دا اقوال د تائيد لپاره دي نو زه وايم چې تائيد خو په هغه وخت کی کيږي چې يو ځل خو له قران يا حديث څخه يو آيت يا يو حديث پيش کړي او دلته خو کوم آيت يا حديث نشته چې ته د هغي تائيد په دې اقوالو سره وکړي.

دوهم جواب: په صفحه ۲۹۰ کی تا ليکلي دي چې بعض علماء وائی په اجماع تقليد واجب دی نو امين الله وائي چې د چا اجماع ده ؟ د صحابه وو که د تابعينو که د تبع تابعينو ؟ نو مونږ هم دلته وايو : ته چې وايې چې په اتفاق باندې دا تقليد ندی نو ته د چا اتفاق يادوې د صحابه وو که د تابعينو که د تبع تابعينو ؟

دريم جواب: په ۱۵۸ صفحه کي تا ليکلي دي چې د اجماع لپاره به مأخذ ضرور وي نو مونږ هم له تا نه دا پوښتنه کوو چې ته د اتفاق لپاره مأخذ را وښايه مأخذ ئي آيت دی که حديث ؟

ځلورم جواب: د علامه آمدي په قول كي دي هم تحريف وكړو پوره عبارت دي ندى ذكر كړى په الاحكام ج ۴صفـ ۲۵۴ دي حواله وركړي ده هلته ئي په صفـ ۱۲۱ داسې ليكلي دي:

(وان سُمِّيَ ذالک تقليداً فـلا مشـاحة في اللفـظ) همدارنګه صاحب د مسلم الثبوت فرمائي (لكـن العرف على ان العامى مقلد للمجتهد قاله الامام وعليه معظم الاصوليين صفـ ۲۸۲)

بل اعتراض كوي: وائى تاسي د مفتيانو مقلدين ياست ځكه چې يو سړى د مفتي د خبرى منل كوي نو داخو د مفتي مقلد شو؟

جواب ئي مخكي هم تير شوى دي چې مفتي كه له ځان او د خپل اجتهاد څخه فتوى وركوي نو حتماً به مستفتي د مفتي مقلد واى خو مفتي خو له امام صاحب رحمه الله څخه ناقل د فتوى دى، نو دا مستفتي به د امام صاحب په مذهب شمارل كيږي ځكه چې مفتي خو صرف ناقل د فتوى دى.

بيا اعتراض كوي وائي چې د مدينې د خلكو اجتهاد د زيد بن ثابت د اجتهاد په شان وو له همدى وجهي نه ئي د ابن عباس فتوى پريښوده او د زيد بن ثابت فتوى ئي غوره كړه نو دا خلک په خپله مجتهدين وو؟

جواب: مونږ په اولو صفحو كى ديو آيت ذكر وكړو چې فا سئلوا اهل الذكر دى هلته تا ويلي وو چې دلته خو قيد د لا تعلمون راغلى دى يعنې چې علم نه لرې نو سوال كوئ! نو مونږ دا وايو چې د مدينې خلكو چې علم لرلو او مجتهدين وو نو بيا يې سوال ولي كولو؟

بيا اعتراض كوي : چې بالفرض كه ومنو چې د مدينې خلكو د زيد تقليد كړى دي نو په ټولو مسئلو كي ئي ندى كړى . نو مونږ وايو چې دا ډيره خطرناكه خبره ده ،ځكه چې مخكې تا ليكلي دي په ۶۹ كي چې تقليد شرك او بدعت عمل دى او تقليد ګمراهى ده حرام دى تحريف في الدين دى صفـ ۷۹ نو ته وائي چې بالفرض كه دوي تقليد كړى وى نو ددې معنى دا شوه چې كه بالفرض دوي دا ګمراهي او شرك كړى وي نو صحابه وو ته د كفر او شرک نسبت كول اګر چه په طريقې د بالفرض وي،لويه ګناه ده خسران الدنيا والآخرت دي

دويم دا چې ته وائي چې كه بالفرض تقليد ئي كړى وي نو په ټولو مسئلو كي ئي ندى كړى نو مونږ هم دا وايو چې په ټولو مسئلو كي ئي ندى كړى په ټولو مسائلو كي تقليد نشته بلكه په غير واضحو مسائلو كي دى.

بیا اعتراض کوي چې زید بن ثابت خطا شوي دی؟ مونږ وایو هرڅنګه چې وي تقلید تري ثابتیږي دمدیني خلک دخپل مجتهد تابعداري کوي او مونږ هم دا وایو که خطاء وي الله به یو اجر ورکوي او که په حق ئي نو الله به دوه أجره ورکوي.

امین الله وائي چې دا خلک ستاسو په زعم په حق وو که په باطل؟ مونږ وایو چې دا خو خیر القرون دی په دي زمانه کي خو یا صحابه دي یا تابعین او یا هم تبع تابعین دغلطي نسبت هغوی ته ستا غوندي ګستاخ کولی شي بل څوک ئي ورته نه کوي نو دوي که خطا شوي وي نو الله به یو اجر ورکړي او که حق ته رسیدلي وي الله به نو دوه اجره ورکړي،

څلورم دلیل

حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِي عَوْنٍ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ عَمْرٍو ابْنِ أَخِي الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، عَنْ أُنَاسٍ مِنْ أَهْلِ حِمْصٍ، مِنْ أَصْحَابِ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم لَمَّا أَرَادَ أَنْ يَبْعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ قَالَ: كَيْفَ تَقْضِي إِذَا عَرَضَ لَكَ قَضَاءٌ؟ قَالَ: أَقْضِي بِكِتَابِ اللهِ، قَالَ: فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي كِتَابِ اللهِ؟ قَالَ: فَبِسُنَّةِ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم، قَالَ: فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم، وَلاَ فِي كِتَابِ اللهِ؟ قَالَ: أَجْتَهِدُ رَأْيِي، وَلاَ آلُو فَضَرَبَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم صَدْرَهُ، وَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ، رَسُولِ اللهِ لِمَا يُرْضِي رَسُولَ اللهِ [ابو داود ج۲صفـ ۱۴۹رقـم الحـديث: ۳۵۹۲ فی بَابُ اجْتِهَادِ الرَّأْيِ فِي الْقَضَاءِ].

معاذ بن جبل یمن ته لاړو او هلته ئی خلکو ته فیصلي کولي او د یمن خلکو دمعاذ بن جبل دکتاب الله فیصلي منلي همدارنګه ئی د سنت رسول الله فیصلي ئي منلي او همدارنګه د ده اجتهادی فیصلي منلي او هیڅ مطالبه د دلیل ئي نه کوله نو دا تقلید شخصي دیمن دخلکو شو چې د تاریخ په یو کتاب کي به هم دا خبره ثابته نشي چې یو چا ورته ویلي وي چې زه ستا اجتهادي فیصله نه منم ماته دلیل پیش کړه نو معلومه شوه چې په هغه وخت کې هیڅ غیر مقلد نه وو.

کله چې دا حدیث مونږ غیر مقلدینو ته پیش کوو نو هیڅ جواب نه لري بس دا خبره په بی ادبي سره کوي چې دا حدیث خو موضوعي حدیث دی حالانکه امین الله په خپل کتاب دوهم چاپ صفـ ۸۴ کي لیکي چې دا حدیث صحیح دی، همدارنګه دنواب صدیق حسن خان په خپل کتاب الروضة الندية جـ ۴ صفـ ۲۶۶ کی یې

ليکلي دي چې دا حديث مشهور دی، او په اعلام الموقعين للعلامه ابن القيم کي يې دد ې حديث لپاره پوره فصل لګولی دی په نوم د فصل حديث معاذ او په هغې کې يې ليکلي دي چې دا حديث مشهور دی، او په التدريب الراوی صفه۶۲ کي ليکي چې کوم حديث ته چې تلقي بالقبول حاصله وی هغه د متواتر په حکم کې وي

امين الله اعتراض کوي چې معاذ ابن جبل چا واستوي يمن ته؟ مونږ ورته وايو چې نبي عليه الصلاة والسلام- بيا وائي چې دا د معاذ ابن جبل رضي الله عنه د خبری منل خو د نبي عليه السلام د خبری منل شوه مونږ جواب ورکوو چې مونږ هم دا ويو چې د مجتهد د خبری منل خو د نبي (ص) د خبري منل دي او دا د نبي کريم صلى الله عليه وسلم له طرف امر دی د يمن خلکو ته چې دوي د معاذ ابن جبل تقليد وکړي.

پنځم دليل

عَنِ الأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ أَتَانَا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ بِالْيَمَنِ مُعَلِّمًا وَأَمِيرًا فَسَأَلْنَاهُ عَنْ رَجُلٍ تُوُفِّيَ وَتَرَكَ ابْنَتَهُ وَأُخْتَهُ فَأَعْطَى الإِبْنَةَ النِّصْفَ وَالأُخْتَ النِّصْفَ. (بخاری جلد ۱ صفـ ۹۹۷ رقم : ۶۷۳۴ فی باب ميراث البنات.) په دې حديث کې د حضرت معاذ بن جبل (رض) د فيصلې ذکر شوی دی او مطالبه د دليل پکې نده ذکر شوې همدې ته تقليد وايي. له مذکور حديث څه څلور خبری معلومي شوي اوله خبره: معاذ بن جبل معلم وو يا امير لکه څرنګه چې امير واجب الاطاعت وي دارنګه معلم هم واجب الاطاعت وي نو د مجتهد اطاعت هم واجب شو.

دوهمه خبره: دا معلومه شوه چې که د معاذ ابن جبل فتوی د يمن خلکو ته حجت نه وای نو بيا خو دا جرح على النبي شوه چې نعوذ بالله نبي صلى الله عليه وسلم يو مهمل فعل وکړو نو معلومه شوه چې د معاذ فتوی د يمن خلکو ته حجت وه،

دريمه خبره: دا معلومه شوه چې په تمام يمن کي هيڅ چا د دليل مطالبه ونه کړه چې اې معاذ ابن جبله رضي الله عنه زه ستا خبره نه منم ته يو دليل پيش کړه،

څلورمه خبره: دا معلومه شوه چې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم په زمانه کي تقليد شخصي رائج وو لکه دا مذکور تقليد د معاذ بن جبل،

شپږم دليل

عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ الأَوْدِيِّ قَالَ قَدِمَ عَلَيْنَا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ الْيَمَنَ رَسُولُ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- إِلَيْنَا - قَالَ - فَسَمِعْتُ تَكْبِيرَهُ مَعَ الْفَجْرِ رَجُلٌ أَجَشُّ الصَّوْتِ - قَالَ - فَأُلْقِيَتْ عَلَيْهِ مَحَبَّتِي فَمَا فَارَقْتُهُ حَتَّى دَفَنْتُهُ بِالشَّامِ مَيِّتًا ثُمَّ نَظَرْتُ إِلَى أَفْقَهِ النَّاسِ بَعْدَهُ فَأَتَيْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ فَلَزِمْتُهُ حَتَّى مَاتَ (ابوداود ج۱ ص ٧٤ رقم : ٤٣٢ و احمد بن حنبل فى مسنده رقم : ٢٢٠٧٣ .قال شعيب الأرنؤوط : إسناده صحيح على شرط مسلم رجاله ثقات رجال الشيخين غير عبد الرحمن بن سابط فمن رجال مسلم) .

حضرت ميمون اودي رضي الله عنه فرمائي چې مونږ ته معاذ بن جبل راغلو يمن ته دنبی کريم صلی الله عليه وسلم استاذی وو بيا وائي چې زما ډير محبت له ده سره پيدا شو نو زه له ده سره يوځای شولم تر هغه پوري چې دی ما دفن کړلو په شام کي يعني دهغه تر زندگي پوری ما د ده تقليد شخصي کولو بيا چې کله وفات شو نو زه دبل چا په شخصي تقليد پسي گرزيدلم تر دي چې ما په خلکو کی زيات افقه حضرت عبد الله ابن مسعود پيدا کړو نو زه له ده سره شوم او د ده تقليد مي شروع کړو آن تر مرگه پوري نو دا يو تقليد شخصي بيا بل تقليد شخصي ثابت شو.

دوي اعتراض کوی چې ميمون اوَدي دمعاذ بن جبل تقليد شخصي کولو چې هغه وفات شو نو دعبد الله بن مسعود تقليد شخصي ئي شروع کړو نو تاسي هم داسي تقليد شخصي يکي بعد از ديگري وکړی؟

جواب: کله چې معاذ بن جبل رضي الله عنه وفات شولو دهغه مذهب مدون نه شو پاتي نو ځکه ئي دابن مسعود تقليد شروع کړو او زمونږ دامام صاحب مذهب خو مدون دی او مونږ خو دامام صاحب دذات تقليد نه کوو بلکه دامام صاحب دعلم تقليد کوو.

اووم دليل

ابو موسی اشعري رضي الله عنه ته خلک راغلل او ديو ي مسئلي پوښتنه ئي تر ېنه وکړه نو ده فتوی ورکړه بيا په تردد کی شو او ورته وی ويل چې تاسو لاړ شی دعبد الله بن مسعود (رض) څخه پوښتنه وکړی دوي چې ورغلل هغه رضي الله عنه جواب ورکړو خو د ابو موسی اشعری د جواب څخه مخالف وو خلکو دا خبره ابو موسی اشعري ته وکړه ابو موسی اشعري رضي الله عنه ورته وويل:

لاَ تَسْـأَلُونِي مَـا دَامَ هَـذَا الْحَـبْرُ فِـيكُمْ. [بخاری ج ۲ صفـ۵۲۹ رقـم : ٦٧٣٦ فی بـاب مِـيرَاثِ ابْنَـةِ ابْنٍ مَعَ ابْنَةٍ.]

دلته‌دعبد الله‌بن مسعود دتقليد شخصي طرف ته‌ترغيب دی که‌چيري تقليد حرام وی نو ابو موسی اشعري به‌ضرور ورته ويلي واي چې دكتاب الله او د سنتو د رسول الله (ص) او دالله او درسول څخه بغير پر بل چا فيصله ونه كړی حال دا چې ابو موسی اشعری رضي الله عنه داسي ورته ونه ويل بلكه د تقليد شخصي طرف ته ئي ترغيب وركړو او ورته وي ويل چې لاَ تَسْأَلُونِي مَا دَامَ هَذَا الْحَبْرُ فِيكُمْ. له‌دي څخه دا ثابته‌شوه چې د اسلام په‌تاريخ كي يوه ورځ هم داسي نده راغلي چې د انگريزانو له‌دوري نه مخكي دي يو مسلمان غير مقلد تير شوی وي اصلي تاريخ د غير مقلدينو د انگريزانو له‌دوري څخه‌را شروع شو هغه‌داسي چې كله انگريزانو په‌هندوستان باندي يرغل وكړ او انگريزان راغلل هندوستان ئي ونيولو په‌سنـ۱۸۵۷كي ملكه ويكټوريه راغله‌نو په‌دي وخت كي مسلمانان د انگريزانو په‌مقابل كي په‌جهاد باندی مصروف وو په‌زرگونو علماء او عوام شهيدان شول انگريزان د مسلمانانو له‌مقابلي څخه عاجزه شوی وو نو دوي د مسلمانان په‌منځ كی د اختلاف د پيدا كولو لپاره دا فرقه را پيدا كړه او د دي فرقي باني نذير حسين دهلوی دی دا به‌د شاه اسحاق صاحب په‌درس كي ناست وو بيا د حافظ محمد يوسف پنشز يعني انگريزي ملازم په‌ترغيب باندي ئي به‌بنكاره پر لا مذهبيت باندي عمل شروع كړو

اتم دليل

عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِنِّي لاَ أَدْرِي مَا قَدْرُ بَقَائِي فِيكُمْ، فَاقْتَدُوا بِاللَّذَيْنِ مِنْ بَعْدِي . وَأَشَارَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ.

(رواه الترمذی ج ۲ ص ۲۰۷رقم : ۳۷۹۹ و قال الشيخ الألباني : صحيح امام ترمذي دی حديث ته‌حسن ويلی دی او علامه‌ذهبي دی حديث ته‌صحيح ويلی دی تلخيص المستدرک جـ ۳صفـ۷۵)

حضرت نبي كريم صلى الله عليه وسلم وفرمائل چې زه‌نه‌يم خبر چې زه به‌څومره وخت ژوندی يم او بيائي وفرمائل چې لما څخه وروسته دابو بكر او عمر رضي الله عنهما تقليد وكړئ او س په‌دي حديث كي نبي كريم صلى الله عليه وسلم تمامو صحابه‌كرامو ته‌د دغو دواړو (حضرت عمر او ابوبكر صديق) د تقليد حكم كړی

دى، دحضرت ابو بكر صديق په دور خلافت کي صرف دده تقليد شخصي کيدلو له ده څخه وروستو دحضرت عمر رضي الله عنه تقليد شخصي کيدلو له دي حديث څخه تقليد صراحتاً ثابت شو.

غير مقلدين وسوسه کوي: چې په دغه حديث کي خو دامورو د خلافت په باره کي دتقليد امر دى نه په امورو د دين کي؟

جواب: دين او دنيا مذهب او سياست دا غربي مفکوره ده چې دا جدا جدا دي داهل السنت والجماعة په نزد باندي په دين او دنيا په سياست او مذهب کي هيڅ فرق نشته.

دوهمه وسوسه: امين الله ليکي چې ايا دابو بکر او عمر اقتدا په ټولو امورو کي کيږي که د دليل والا په امورو کي يعني صرف هغه خبري چې په هغه کی دلائل وي په دي کي به ئي متابعت کيږي؟

جواب: الله پاک دي مسلمانان له داسي بې ادبی څخه وساتي چې دحضرت ابو بکر او عمر رضي الله عنهما خبري په دوه قسمه کوی يو ته بلا دليل او بل ته مع الدليل خبري وائي، مونږ د دوی مبارکانو ټولو خبرو ته مع الدليل خبري وايو چې د دوي ټولي خبري مع الدليل دي او دا يوازي نه بلکه دهريو مجتهد خبري ته مونږ دا وايو چې دا خبره ئي مع الدليل ده لکن دمطالبي د دليل ضرورت نشته او بل دا چې ته خپله خبره مع الدليل بولي خپل ځانته بلا دليله خبره نه منسوبوي اودې عظيمو صحابو ته د بلا دليله خبري نسبت کوي.

بيا اعتراض کوي: چې د دوي دواړو يعني حضرت ابو بکر او عمر رضي الله عنهما خو ډيری فتوي شته چې تاسي ئي نه منی؟

جواب: علامه ابن حجر په فتح الباري کې فرمائي: چې دامام بخاري استاذ او د امام صاحب شاګرد عبد الله بن مبارک رحمهم الله روايت کوي چې (قال ابن المبارک رواية عنه اذا جاء الحديث عن رسول الله فعلى الرأس والعين واذا جاء عن الصحابة اخترنا ولم نخرج عن اقوالهم)

امام صاحب فرمائي چې زما اول دليل کتاب الله دی او دوهم دليل حديث دی دريم دليل اجماع ده او څلورم دليل قياس دی نو امام صاحب فرمائي چې که حديث درسول الله وي نو ماته په سر سترګو منظور دی او که دصحابه وو اقول راغله نو بيا که اتفاقي او اجماعی اقوال وو نو زه له هغې څخه يو طرف ته هم نه ځم او که اختلافي اقوال وو نو زه يو طرف ته ترجيح ورکوم په قرائنو سره دواړه اقوال نه پريږدم نو دامام صاحب يو قول

به هم څوک پیدا نکړي چې دصحابه وو له اجماعی قول سره مخالف وی او یا دصحابه وو په اختلافي قول کې د دواړ قولونو سره مخالف وي (عقود الجمان صفه ۱۷۴ الخیرات الحسان صفه ۶۹)

بیا اعتراض کوي چې دلته خو په حدیث کې تخصیص د دوي دواړو حضراتو شوی دی

جواب: دلته ادوات د قصر کوم دي ؟

نهم دلیل

فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : رَضِيتُ لَكُمْ مَا رَضِيَ لَكُمُ ابْنُ أُمِّ عَبْدٍ.

هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحُ الإِسْنَادِ ، وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ. (المستدرک ج۳ ص ۳۱۹ رقم : ۵۳۹۴ و قال الذهبي في التلخيص : صحيح)

حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائي چې ابن مسعود په څه باندي راضي دی زه هم امت ته پر هغه باندي راضي یم دلته دتقلید شخصي دابن مسعود طرف ته ترغیب دی او فقه اکثره په اقوالو دابن مسعود باندي بناء ده.شاه ولی الله (رح) فرمایي چې: و اصل مذهبه فتوای عبدالله بن مسعود (رض) و قضایا علی و فتاواه و قضایا شریح وغیره من قضاة الکوفة (حجة الله البالغه ج۱ صـ ۱۱۵)

امین الله اعتراض کوي چې په داسي فقه به څنګه الله تعالی او رسول الله راضي شي چې په هغي کي یې لیکلي دي چې امام به هغه څوک وي چې اصغرهم عضواً یعني دوړوکي ذکر والا به امام وي؟

الزامي جواب: ته څنګه دعضواً ترجمه په ذکر باندي کوي نور اندامونه نشته چې صرف ذکر پاته شو،نو له دي څخه دا معلومیږي چې ستاسو هسی داحنافو ذکرو نو ته سودا ده ځکه چې داجراګانو او د مفاعیلو ټول وخت ذکر ته سودا وي لکه یو وګي سړي ته چې روائي چې دوه او دوه څو کیږي هغه درته وائي چې څلور روټی دا ځکه چې داسړی وګی دی هر شی ورته سترګو کی روټي روټي کیږي نو تاسو ته زمونږ هره عضو ذکر ذکر کیږي نو ځکه ئي تعبیر په ذکر سره کوي.

دوهم جواب: دا ترجمه غلطه ده له دي نه ذکر ندي مراد بلکه له دي څخه د اندامونو وړکوالی سره د تناسبه مراد دي یعنی چې اندامونه ئي په تناسب سره واړه وي ځکه چې شامي په باب الامامة کي صراحتاً لیکلي دي چې له دی نه ذکر نه دی مراد بلکه دا معنی چې د امام سر به غټ وي او اندامونه به ئي د تناسب سره

واړه وي او داسې امام چې سرئي غټ وي او اندامونه ئي د تناسب سره واړه وي دده مزاج جوړ وي او څوک چې د صحيح مزاج والا وي هغه عقلمند وي او د عقلمند امام جماعة لوي وي چې څومره جماعت لوي وي هغومره ئي ثواب زياتيږي : نو د ذکر والا معنى غلطه ده.

بيا اعتراض کوي : چې آيا الله تعالى جل جلاله او رسول الله صلى الله عليه وسلم په داسي فقه باندى راضي دي چې په هغه کې ئى ليکلي دي چې څوک په کرايه باندې يوه زنانه راولي او زنا ورسره وکړي نو په دى سړي حد نشته؟

جواب: په دي باره کي دوه قوله دي:

اول قول: مفتى به قول دادى (والحق وجوب الحدّ کا المستأجرة للخدمة) يعنى لکه هغه ښځه چى دخدمت لپاره په پيسو را وستل شي بيا يو وهابى زنا ورسره وکړي نو په دي سړي باندى حد واجب دى (درمختار ج۴ صفـ۲۴۲)

دوهم قول غير مفتى به دا دى چى حد نشته ليکن تعزير شته لقوله عليه السلام (ادرؤ الحدود ما استطعتم) نو د همدې حديث له وجهي حد نشته ځکه چې دلته شبهه را پيدا کيږي هغه دا چې دغه پيسى ئي ورکړي نو دا داسى شو لکه مهر يعني مشابه له مهر سره شوى نو مشابهت بعيده را پيدا شو لهذا حد نشته تعزير شته لکن مفتى به قول اول دى،

بيا اعتراض کوي: چې آيا الله تعالى جل جلاله او رسول الله صلى الله عليه وسلم په داسي فقه باندي راضى دى چې په هغي کي ئي ليکلي دي چې يو سړى معاذ الله دخپل محرم يعني مور يا دنيا يا له يوې بلې محرمې سره واده وکړي بيا ورسره جماع وکړي نو په فقه کى وائي چې حد ورباندي نشته؟

جواب: يو حد دى چې دزنا کار لپاره رجم يا سل دُري دى او بل تعزير دى نو د دي سړي لپاره په فقه کي خد نشته خو تعزير شته چى سر ئي خوځ کړي شي او کوم څوک چې دي نکاح ته حلال وائي کافر دى مرتد دى څوک چې دا کار وکړي سر غوځول ئي ضروري دى دسر کټ کولو حکم چې په کوم حديث کې راغلي دي صاحب دمشکوة د باب التعزير لاندې ذکر کړي دي معلوميږي دا چې دسرغوځول حد ندى بلکې تعزيز دى

د لا مذهبو يو څو خبيث مسائل

جواب تُركي به تُركي

اوله مسئلة: اهل الحديث په نزل الابرار ج۱ صفه۳ کي ليکي چې العياذ بالله الله تعالى جل جلاله نارينه دی عبارت يې داسې دی (ان الله تعالى مرءلا كالناس)

دوهمه مسئله: په عرف الجادي ج۲ صف۲۰ کي ليکي چې استمناء باليد يعني مشت زني جائز ده بلکه په بعضو صورتونو کي واجب ده حتي دوي وائي چې بعضو صحابه وو هم کړی ده (نعوذ بالله)

دريم: په نزل الابرار ج۲ صف۳ کي ليکي چې متعه جائز ده

څلورم: امين الله په خپل کتاب الحق الصريح ج۱ صف۳۱۷ کي ليکي چې زنا په دري قسمه ده خو دا دريم قسم زنا له انبياؤ پيغمبرانو څخه کيږي (العياذ بالله) نو ايا الله تعالى جل جلاله او رسول الله صلى الله عليه وسلم په داسې اهل حديث توب باندې راضي دی ؟

لسم دليل

حضرت عمر رضي الله د کوفي خلکو ته خط وليکه او ورته ئي وليکل چې: عَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُضَرِّبٍ، قَالَ: كَتَبَ إِلَيْنَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِنِّي قَدْ بَعَثْتُ إِلَيْكُمْ عَمَّارَ بْنَ يَاسِرٍ أَمِيرًا، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ مُعَلِّمًا وَوَزِيرًا، وَهُمَا مِنَ النُّجَبَاءِ مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ فَاسْمَعُوا، وَقَدْ جَعَلْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ عَلَى بَيْتِ مَالِكُمْ فَاسْمَعُوا فَتَعَلَّمُوا مِنْهُمَا، وَاقْتَدُوا بِهِمَا، وَقَدْ آثَرْتُكُمْ بِعَبْدِ اللَّهِ عَلَى نَفْسِي. (نسائي ج؟ صفـ ٥ و المستدرك على الصحيحين للحاكم رقم: ٥٦٦٣ و قال صحيح على شرط الشيخين و لم يخرجاه تعليق الذهبي في التلخيص: على شرط البخاري ومسلم).

يعني كله چې حضرت عمر رضي الله عنه عراق فتح کړلو نو د کوفی خلکو ته ئي دا دواړه صحابه ورولیږل. او ورته يې وليکل (فاقتدوا واسمعوا) يعني د دوي دواړو تقليد وکړي او د دوی دواړو خبره واوري او دا يې ورته ونه ويل چې مطالبه د دليل هم ترينه وکړئ. نو دا د کوفی خلکو ته د تقليد شخصي طرف ته دعوت دی.

يوولسم دليل

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، قَالَ أَتَتِ امْرَأَةٌ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم فَأَمَرَهَا أَنْ تَرْجِعَ إِلَيْهِ قَالَتْ أَرَأَيْتَ إِنْ جِئْتُ وَلَمْ أَجِدْكَ كَأَنَّهَا تَقُولُ الْمَوْتَ قَالَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ إِنْ لَمْ تَجِدِينِي فَأْتِي أَبَا بَكْرٍ.
(رواه البخاری رقم : ۷۲۲۰و ۳۶۵۹ ج۱ ص ۵۱۶ مسلم ج ۲ ص ۲۷۳، مشکوة ج۲ ص ۵۵۵)

له حضرت جبیر بن مطعم څخه روایت دی چې یوه زنانه راغله له نبی کریم صلی الله علیه وسلم څخه ئي دیوي مسئلي پوښتنه وکړه نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته وویل چې بیا وروسته راشه هغه زنانه ورته وویل چی که ته نه وي بیا به له چا څخه پوښتنه کوم؟ نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته وویل چې (فأتي ابا بکر) یعني ابوبکر ته راشه او له هغه څخه پوښتنه وکړه .نبي علیه السلام دغه ښځې ته ونه ویل چې مطالبه د دلیل هم ورڅخه وکړه.نو داهم د تقلید شخصي طرف ته دعوت دی.

دولسم دليل

دشپږم سوال دجواب لاندې تېرشو چې دمکې مکرمې صحابه وو اوتابعینو د عبدالله بن عباس (رض) تقلید شخصي کولو.

دمدینې منورې صحابه وو او تابعینو دزید بن ثابت رضي الله عنه شخصي تقلید کولو ، دیمن صحابه وو دمعاذ رضي الله عنه تقلید شخصي کولو ، دبصرې خلکو دحضرت انس رضي الله عنه تقلید شخصي کولو ، دکوفې خلکو دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه تقلید شخصي کولو

بیا دتابعینو په دورکې

دمدینې خلکو دحضرت نافع رحمه الله تقلید شخصي کولو
دمکې خلکو دحضرت عطاء رحمه الله تقلید شخصي کولو
دیمن خلکو دحضرت طاوس رحمه الله تقلید شخصي کولو
دیمامې خلکو دیحیی بن کثیر رحمه الله تقلید شخصي کولو
دشام خلکو دحضرت مکحول رحمه الله تلقید شخصي کولو
دعراق خلکو دحضرت میمون رحمه الله تقلید شخصي کولو
دخراسان خلکو دحضرت ضحاک رحمه الله تقلید شخصي کولو

دبصرې خلکو دحضرت حسن بصري رحمه الله تقليد شخصي کولو دکوفې خلکو دابراهيم نخعی رحمه الله تقليد شخصي کولو (١)

حضرت شاه ولی الله فرمايي: اِذَااخْتَلَفَ مَذَاهِبُ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِيْن فِیْ مَسْئَلَة فَالْمُخْتَارُ عِنْدَكُلِّ عَالِمٍ مَذْهَبُ اَهْلِ بَلَدِه (٢) يعنې چې کله دصحابه وو رضي الله عنهم او تابعينو رحمهم الله په مذهبونو کې اختلاف راشي نو دهرعالم په نزد مختاره دخپل ښار مذهب دی او همدېته تقليد شخصي وايي.

دیارلسم دلیل

دتابعينو په دور کې دټولې دنيا نه خلک حج ته راتلل، خليفة الوقت به اعلان وکړچې: لَايَفْتِي النَّاسَ الااَحَدُ هٰذَيْنِ الاِمَامَيْنِ عَطَاءُبْنِ اَبِیْ رباح وَمُجَاهِدُ (٣)

يعنې ددې دوه امامانو حضرت عطاء او حضرت طاوس رض نه سوی به څوک فتوی نه ورکوي. په زرګونو خلکو به ددوئ نه فتوې غوښتې دوئ به ورته مسئلې بيانولې، نه به مستفتي مطالبه ددليل کوله او نه به مفتي ورته بيان ددليل کولو ددوئ فتوی دحديثو په کتابونو کې شته، همدغه تقليد شخصي دی.

څوارلسم دلیل

حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه به چې مسئله په کتاب الله او سنت کې پيدا نکړه نو په خپل اجتهاد باندې به يې فيصله کوله، خلکو به پرې عمل کولو او مطالبه د دليل به يې ورڅخه نه کوله. بيا به حضرت ابوبکر صديق (رض) فرمايل:

هٰذَا رَأْيِیْ فَاِنْ كَانَ صَوَابًا فَمِنَ اللهِ وَاِنْ يَّكُنْ خَطَاءً فَمِنِّیْ وَاَسْتَغْفِرُاللهَ (٤)

---

١ - حاكم فی معرفة علوم الحديث ص ١٩٨، مناقب موافق ج١ص٧.

٢ - الانصاف ص٧

٣ - شذرات الذهب لابن العماد ص١٤٨ج١.

٤ - جامع بيان العلم ج٢ص٥٢، طبقات ابن سعد ج٣ص ١٣٦.

پنځلسم دليل

حضرت عمر رضي الله عنه قاضي شريح ته وليکل:

کومه فيصله چې درته راشي په کتاب الله يې حل کوه که کتاب کې نشوه پيدا بيايې په سنت الرسول حل کوه که هلته پيدا نشوه بيا يې د اجماع مطابق حل کوه، او که په اجماع کې هم پيدا نشوه بيا په خپله رايه اجتهاد کوه (٥) نو د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه د خلافت کې خپله د حضرت عمر رضي الله عنه او قاضي شريح رضي الله عنه تقليد شخصي کېدلو.

شپاړسم دليل

امام شعبي چې د پنځو سوو صحابه وو رضي الله عنهم سره يې ملاقات شوی وو فرمايل به يې: چې که څوک غواړي چې په قضاء کې مظبوطه فيصله غواړي نو هغه ته پکار دي چې د حضرت عمر رضي الله عنه په اقوالو باندې عمل وکړي (٦)

دا د حضرت شعبي رحمه الله دعوت دی د حضرت عمر رضي الله عنه شخصي تقليد ته.

اولسم دليل

امام مجاهد (رحمه الله) چې جليل القدر تابعي دی فرمايي:

اِذَا اِخْتَلَفَ النَّاسُ فِيْ شَــيْءٍ فَانْظُرُوْا مَا صَنَعَ عُمَرفَخُذُوْه بِه(٧)

گوره امام مجاهد د تقليد شخصي حکم کوي: قَالَ طَاوسٌ اَدْرَکْتُ سَبْعِيْنَ مِنْ اَصْحَابِ رَسُوْلِ اللهِ ﷺ اِذَا تَدرا،ا فِيْ شَيْءٍ اِنْتَهَوْا اِلَى قَوْلِ ابْنِ عَبَّاسٍ.(٨)

يعني او يا صحابه وو رضي الله عنهم به د اختلاف په صورت کې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه د قول تقليد کولو

---

٥ - جامع بيان العلم ج٢ ص٥٦او٥٧او١٥٨و٥٩.

٦ - اعلام الموقعين ج١ ص٧.(فصل الصحابة سادة المفتين والعلماء)

٧ - اعلام الموقعين ج١ ص٧

٨ - اعلام الموقعين ج١ ص٨ (فضل ابن عباس)

اتلسم دليل

حافظ ابن عبد البر رحمه الله د تابعينو د هرشهر داهل الرايو مجتهدينو فهرست درج کړی (۹)

نولسم دليل

حضرت علی رضی الله عنه رسول الله ﷺ ته وفرمايل چې يارسول الله که داسې معامله رامخې ته شي چې په هغې کې نه امر وي او نه نهی نو تاسو پکې مونږ ته څه امر کوئ، رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل فقهاؤ او عابـدينو سـره مشـوره کـوه. (مجمـع الزوائـد ج ۱ ص ۷۸ رجالـه موثوقـون). ترڅـو چې عبـد الله بـن مسعود رضی الله عنه وی نو صرف ده ته څخه د مسئلو پوښتنه کوي چې همدې ته تقليد شخصی وائی.

شلم دليل

وقال ابن عبـد الملك بـن ابی سـليمان: سـمعت سـعيدبن جبـير يقـول تسـتفتونی وفـيكـم ابـراهيم النخعی رحمه الله. (۱۰) دا په تقليد شخصی واضح دليل دی ځکه چې ابراهيم نخعی رحمه الله اعلم دی او د اعلم په خبره اعتماد ته تقليد شخصی وائی که ته ووائی چې اعلم خو صحابه دی نو د هغوی تقليد ولی نکوئ؟ نو مونږ وايو چې د هر صحابي په هره مسئله کې قول نه شته بلکه په بعضې مسئلو کې د بعضې صحابه صحابه وو اقوال دي او په بعضې مسئلو کې د بعضې نورو صحابه وو اقوال دي امام صاحب د صحابه وو اجماعی مسئلی راجمع کړی دی او د صحابه وو د اختلاف په صوت کې ئی د قراينو او د دلائلو په بناء ديو صحابي قول تـه ترجيح ورکړی ده نو امام صاحب بعينه د صـحابه وو مذهب مدون کړی دی د ځان څخـه ئی هيڅ ندی ويلی نو د امام صاحب رحمه الله تقليد بعينه د صحابه وو تقليد دی.

يويشتم دليل

قال شعيب بن الحجاب رحمه الله قال لی الشعبی رحمه الله عليک بذلک يعنی ابن سيرين امام شعبی به دابن سيرين د تقليد طرفته ترغيب ورکولو (۱۱).

---

۹ - جامع بيان العلم ج۲ص۶۱وص۶۴

۱۰ - تذكرة الحفاظ ج ۱ / ص ۷۴ داراحياء التراث العربی

۱۱ - تذكرة الحافظ ج ۱/ ۷۸ داراحياء التراث العربی

دویشتم دلیل

روی احمد بن یحیی بن وزیرعن ابن وهب قال لوکان بقی لنا عمروبن الحارث ماحتجنا الی مالک که عمروبن حارث وی مونږ به دامام مالک تقلیدته نه وو محتاج شوی (١٢).

درویشتم دلیل

قال الشعبی کان عبدالله لا یقنت وقال لوقنت عمرلقنت عبدالله (١٣).

خلورویشتم دلیل

عن اللحمی عن ابیه ان عمربن الخطاب خطب الناس بالجابیة فقال من ارادان یسئال عن الفـرایض فلیات زیدبن ثابت ومن ارادان یسئال عن الفقه فلیات معاذبن جبل ومن ارادالمال فلیاتنی (١٤).

پنځویشتم دلیل

حضرت عمر رضی الله عنه چې کله دمجوسی غلام دلاسه زخمی شو اودزخمونو دلاسه بی تابه شو نو دخلافت په باره کې ئی وفرمایل چې (ان استخلف فان ابابکرقد استخلف وان لم استخلف فان رسول الله صلی الله علیه وسلم لم یستخلف) (مسلم ج ٢ / ص ١٢٠ طیالسی ص ٧ بخاری ج ٢ / ص ١٠٧٢) یعنی که زه څوک دخلافت لپاره مقررکړم نوبې شکه چې حضرت ابوبکر رضی الله عنه زه دخلافت لپاره منتخب کړی ووم اوکه نه ئی مقرر ووم نوبی شکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم (علی التعین دنوم داخستلو سره) څوک نه وونامذدکړی امام نووی رحمه الله فرمائی (فـان ترکه فقد اقتدی برسول الله صلی الله علیه وسلم والافقد اقتدی بابی بکر) (نووی مسلم ج ٢/ ص ١٢٠)

شپږویشتم دلیل

روی ابن سعیدٍ باسنادٍ صحیح عن ابن عباس قال اذاحدثنا ثقة عن علی لم نتجاوزها. ترجمه: علامه ابن سعد په صحیح سند سره دحضرت ابن عباس رضی الله څخه روایت کوي چې که کوم ثقه راوي ماته دحضرت علی رضی الله عنه فتوی بیان کړي نوزه به دهغې فتوی څخه هیڅ وړاندې او وروسته نه شم. فتح

١٢ - تذکرة الحافظ ج ١ / ص ١٧٤ داراحیاء التراث العربی

١٣ - اعلام الموقعین فصل فضل عمربن الخطاب ج ١ / ص ٢٧.

١٤ -اعلام الموقعین فصل الصحابة الذین انتشرعنهم الدین ج ١ / ص ٣٠.

الباري ج ۷ / ص ۶۰. حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما مجتهد وو لکن بیاهم دځان څخه دلوی مجتهد تقلید کوي.

اوويشتم دليل

نواب صديق حسن خان په الجنه ص ۴۲ کښې ليکلي دي چې (قال الشافعي فى مواضع من الحجج قلته تقليداً لعطاء) امام شافعي په ډيرو مواضعو کښې فرمايلي دي چې ما دحضرت عطاء په تقليد کې داويلي دي.

اته ويشتم دليل

علامه ذهبي فرمائي چې ابوبكرالهندلي فرمائي چې ماته محمد بن سيرين وفرمايل چې (الزم الشعبي فلقد رأيته يستفتى والصحابة متوافرون) . [تذكره ص ٧٦ ج١]

دشعبي تقليد په ځان لازم کړه ځکه ما دا پداسې وقت کې هم په فتوى ورکولوليدلى دى چې صحابه به ښه ډير موجود وه.

دغيرمقلدينو اکابروهم مطلق تقليد منلى دى او دمطلق من حيث انه مطلق لپاره خو په خارج کې وجود په ضمن دافرادو کې وي نو خامخا دمجتهد تقليد راغلو نومونږ وايو چې ديو تقليد کوه پخپلو خواهشاتو عمل مه کوه چې دخپل خواهش مطابق يو حکم دامام شافعي دمذهب څخه را اخلې او بل دامام احمد دمذهب څخه ځکه چې دا کار گمراهى فسق او اتفاقاً حرام دى .مخکې ذکر شول چې علامه ابن تيميه فرمائى (فيكون فى وقت يقلدون من يفسده وفى وقت يقلدون من يصححه بحسب الغرض والهوى ومثل هذالا يجوز باتفاق الايمة(١٥)

يعني په داسې صورت کې به په يو وخت کې د هغه چا پسې روان وي چې دده اصلاح به کوي او په يو وخت کې به دهغه چا پسې روان وي چې دده افساد به کوي او د ټولو امامانو په اتفاق سره دا کار حرام دى.

بيا ليکي (لان ذلک يفتح باب التلاعب بالدين وفتح للذريعة الى ان يكون التحليل والتحريم بحسب الهوى ولوجاز اتباع اى مذهب شاء لافضى الى ان يلتقط رخص المذاهب متبعاً هواه ويتخيربين التحليل

١٥ - مجموعة الفتاوى ج ٣٢/ ص ٦٦ مكتبة العبيكان

والتحريم والواجب والجواز وذلک يؤدی الی انحلال ربقة التكليف بخلاف العصر الاول فانه لم تكن المذاهب الوافية باحكام الحوادث مهذبة فعلى هذا يلزمه ان يجتهد فى اختيار مذهب يقلده على التعين)(١٦)

په يوه مسئله کې د يو امام پسې او په بله مسئله کې د بل امام پسې روانېدل په دين باندې لوبې دي. او ددې له پاره ذريعه ده چې هر سړی تحليل او تحريم د خپل خواهش تابع کړي. او که چېرته دا جايز شي چې د هر سړي چې د هر مذهب کومه مسئله خوښه وي په هغې دې عمل کوي نو بيا به يو سړی په يوه مسئله کې د يو مذهب د رخصت او په بله مسئله کې به د بل مذهب په رخصت پسې گرځي او د حلالو او حرامو، د جايزو او ناجايزو په منځ کې به په خپل خواهش يو طرف خوښوي. او داسې کار کول د مکلفيت څخه خارجېدلو ته مفضي کېږي. په خلاف د عصرِ اول څخه، چې هلته به غير مجتهد په يوه مسئله کې د يو مجتهد او په بله مسئله کې به د بل مجتهد پسې تللو، ځکه چې هلته مذهبونه مُدَوَّن نه وو او په هر مذهب کې به د ټولو حوادثو حل نه پيدا کېده، نو له دې امله په هر سړي لازمه ده چې د يو مُعَيّن مذهب په غوره کولو کې کوښښ وکړي.

قال العلامة الشاطبى رحمه الله ومتى خيرنا المقلدين فى مذاهب الائمة لينتقوا منها اطيبها عندهم لم يبق مرجعاإلا اتباع الشهوات فى الاختيار وهذامناقض لمقصدوضع الشريعة الموافقات ج ٤ ص ٨٢ المسالة الثالثة فى بيان ان الشريعة كلها ترجع الى اقوال واحدة فى الفروع مكتبه محمدعلى صبيح ازهر).

هر کله چې مونږ مقلدينو ته اختيار ورکړو چې د هر مذهب څخه د خپلې خوښې مطابق مسئلې راټولې کړئ، نو بيا به د مسلمانانو له پاره بله مرجع پاتې نه شي، ماسوا د اتباع د خواهش نه او دا کار د مقصد د وضع د شريعت سره نقيض دی.

قال العلامه المناوى رحمه الله ان مثل هذه الالتزامات لكف الناس عن تتبع الرخص فتح القدير ج١ ص ٤٠٣ مكتبه نزارمصطفى الباز.

يعنې په خاصو خاصو مذهبونو باندې د پابندۍ لازمول ددې له پاره دي چې خلک د رخصتونو له ټولو څخه بند کړو.

قال العلامة الشاطبى رحمه الله وقد حكى ابن حزم الاجماع على ان ذالك (اى تتبع الرخص فى المذاهب) فسق لا يحل (الموافقات ج ٤ ص ٨٤ المسالة الثالثة مكتبه محمد على صبيح ازهر)

---

١٦ -شرح المذهب فصل فى اداب المستفتى ج ١ / ص ٨٨ دارالفكر بيروت

ترجمه: علامه شاطبی رحمه الله فرمائی چې ابن حزم پدې اجماع نقل کړی ده چې په هرمذهب کې درخصتونولټول گمراهي ده اوپه هیڅ صورت کې نده جایزه.

افغانستان ،پاکستان او هندوستان،بلکې غالب عالم اسلام کې صرف دامام ابوحنیفه دمذهب علماء قاضیان او مفتیان دي.

علامه شکیب ارسلاني فرمایي: دمسلمانانو اکثریت دامام ابوحنیفه پیروان او مقلدین دي.

دترک او بلقان ټول مسلمانان دروس او افغانستان مسلمانان، دچین مسلمانان، دهندوستان مسلمانان، دعربو اکثر مسلمانان دشام اوعراق اکثر مسلمانان حنفیان دي(۱۷).

نوچې په دې علاقو کې صرف ددې مذهب علماء او مفتیان دي،نو تکوینا صرف دهمدې مذهب تقلید واجب دی لکه په یوه علاقه کښې چې صرف یوډاکټروي نوتکویناً صرف دهمدې یونه علاج واجب دی اوپه یوه علاقه کې چې صرف یو قاري وي نوتکوینا صرف دهمدې یونه دقرآن لوستل واجب دي.

اجماع الأمة

اوس به په وجوب دتقلید باندې یو څو دلائل له اجماع د امت څخه پیش کړو:

اول دلیل له اجماع څخه په وجوب د تقلید باندې

۱– مشهور مؤرخ علاّمه عبدالرحمن بن محمد المغربی رحمه الله (المتوفی ۸۰۸ هـ) لیکي چې: (وقف التقلید فی الامصار عند هؤلاء الاربعة و درس المقلدون لمن سواهم و سد الناس باب الخلاف و طُرقَهُ ...... الخ) یعنې په ټولو ښارونو کې په دې څلورو امامانو باندې تقلید بند شو. یعنې د ټولو ښارونو خلک ددې څلورو مذهبونو په تقلید باندې پابند شو. او خلکو د اختلاف دروازه بنده کړه، ځکه چې د علومو اصطلاحات ډیرېدونکي دي. آو د اجتهاد د رُتبې پورې د خلکو رسېدل سخت دي. او همدارنګه ددې خبرې وېره هم وه چې اجتهاد به د نا اهلو خلکو په قبضه کې ولویږي. اوداسې خلک به پکې مصروف شي؛ د کومو په رایه او په دین باندې به چې د خلکو اعتماد نه وي. له دې امله علماوو د اجتهاد مطلق څخه د عاجز کېدو اعلان وکړ او خلک یې ددغو څلورو امامانو تقلید کولو ته متوجه کړل او له دې څخه یې خلک منع کړل چې کله د یو امام او کله د

۱۷ - حاشیه حسن المساعي ص۶۹.

بل امام تقليد وكړي، ځكه چې دا كار په دين باندې لوبې كول دي. (الى ان قال : ولم يبق الآ نقلُ مـذاهبهم) [مقدمه ابن خلدون / ص ٤٤٨].

مخكې ليكي چې: (و مدعى الاجتهاد لهذ العهد مردود على عقبه مهجور تقليده و قد صار اهل الاسلام اليوم على تقليدهؤلاء الائمة الاربعة) [مقدمة ابن خلدون رحمه الله / ص ٤٤٨].

په دې زمانه كې د اجتهاد دعوه كوونكې په پوندو باندې شاته غورځول شوي دي اوتقليد يې پرېښودل شوى دى او نن سبا خلك يوائې ددغو څلورو مذهبونو پابند دي.

۲–حضرت شاه ولى الله الدهلوى رحمه الله فرمايي چې: (انّ هذه المذاهب الاربعة المدوّنة المحرّرة قد اجتمعت الامّة او من يعتد به على جواز تقليدها الى يومنا هذا و فى ذلك من المصالح ما لا يخفى لا سيماً فى هذه الايام التى قصرت فيها الهمم جدّاً و اشربت النفوس الهوى و اعجب كل ذى رأيٍ برأيه) [حجـة الله البالغة / ج ۱/ ص ١٥٤].

ترجمه: ددغو څلورو مذاهبو له ظهور څخه ترننه پورې د ټول امت او يا په ټول امّت كې د معتمد و خلكو ددغو څلورو مدوّنو مذهبونو په تقليد باندې اجماع وه او په دې كې چې كوم مصلحتونه دي هغه پټ نه دي، خصوصاً په دې زمانه كې چې د خلكو همتونه كمزوري شوي دي او د خلكو په نفسونو كې خواهشاتو سرايت كړى دى او هر د رايې او فكر څښتن په خپله رايه باندې نازيږي.

همدارنګه په بل ځاى كې ليكي چې: (وبالجمله فالتمـذهب للمجتهـدين سِـرٌ الهمـهُ الله العلمـاءَ و جمعهم عليه من حيث يشعرون او لا يشعرون) [انصاف فى بيان سبب الاختلاف / ص ٦٣].

لنډه دا چې د مجتهدينو په مذهبونو باندې پابندي يو راز دى چې الله تعالى جل جلاله د علماوو په زړونو كې په شعوري او يا په غير شعوري ډول باندې اچولى دى.

د لا مذهبانو د ګروپ سرلښكر نواب صديق حسن خان د حضرت شاه ولى الله رحمه الله څخه نقالي كوي او ليكي چې: (و بالجملة تمذهب براى مجتهدين هم سِرِ ملهَمْ الهي است كه مردم را براى جمع ساختن من حيث لايشعرون او لا يشعرون) [هداية السايل الى ادلة المسايل / ص ۲۷۹].

۳–د محمد بن عبدالوهاب النجدى (المتوفى ۱۲۰۶هـ) په هكله علماء كرام مختلف نظرونه لري:

علاّمٓ الوسي اِو حضرت گنگوهي رحمهما الله دده خاميو او کوتاهيو سره سره دده په باره کي ښه نظر لري.
او علاّمه شامي او حسين احمد مدني او حضرت شاه انور شاه کشميري رحمهم الله بيا دده په باره کي ښه نظر نه لري.نو دده شخصيت متنازع فِيه دی. ددې تنازع له امله د شافيصل بن عبد العزيز په حُکم د مکې مکرمې څخه يو کتاب شايع شو. د مصنف نوم يې (الشيخ احمد بن حجر بن محمد ال ابو طامی قاضی محکمه شرعيه قطر دی)او بيا ددغه کتاب تصحيح (الشيخ عبدالعزيز بن عبدالله البازی)د مدينې منورې د پوهنتون صدر کړې ده. د کتاب نوم (الشيخ محمد بن عبدالوهّاب ، عقيدته السّلفيّة و دعوته الاصلاحيّة و ثناء العلماء عليه) .

ددغه کتاب په (۵۶ مخ) کې يې د عبدالله بن محمد بن عبدالوهاب له رسالې څخه داسې عبارت را نقل کړی دی چې:

(و نحنُ ايضاً فی الفروع علی مذهبِ الامام احمد بن حنبل رحمه الله و لا ننکر علی من قلّد الايمة الاربعة دون غيرهم، لعدم ضبط مذاهب الغير کالرافضة، والزيدية والامامية و نحوهم لا نقرهُم علی شئٍ من مذاهبهم الفاسدة بل نجبرهم علی تقليد احد الايمة الاربعة . ولا نستحق مرتبة الاجتهاد ولا احد مِنّا يدعيه الاّ انا فی بعض المسايل اذا صح لنا نصّ جليّ من کتاب او سنّةٍ غير منسوخٍ ولا مخصص ولامعارض باقوی منه و قال به أحد الايمة الاربعة اخذنا به و ترکنا المذهب.) [الکتاب المذکور / ص ٥٦].

يعنې مونږ هم په فروعو کې حنبليان يو او د څلورو وارو مذهبونو مقلدينو ته مونږ هيڅ بد نه وايو. البته کوم مذهبونه چې منضبط نه دی، لکه رافضيه، زيديه او اماميه. نو هغوی به مونږ خپلو خپلو مذهبونو ته نه پرېږدو ، بلکې مجبور به يې کړو چې په دغو څلورو مذاهبو کې په يو کې داخل شي. او په مونږ کې يو شخص هم د اجتهاد مرتبې ته نه رسيدلی او نه يې هم دعوه کوو، مګر دومره ده چې که د حنبلي مذهب يوه مسئله د ښکاره غير منسوخ او غير مخصوص او غير معارض نص څخه مخالفه وي او په نورو ايمه وو کې چا د نص مطابق حکم کړی وي ، نو بيا مونږ په همغه نص عمل کوو او خپل مذهب په دې مسئله کې پرېږدو.

۴ – حضرت شاه ولی الله رحمه الله په (عقد الجيد / ص ۱۶) کې ليکي چې: (انّ الامّةَ اجتمعت علی ان يعتمدوا علی السّلفِ فی معرفة الشّريعَةِ)د ټول امت په دې اجماع ده چې د شريعت په فهم کې په اسلافو اعتماد کوي.

۵-په بل ځای کې فرمايي چې: (ولمّا اندرست المذاهب الاربعة الآ هذه الاربعة كان اتباعها اتباعاً للسّواد الاعظم والخروج عليها خروجاً عن السّوادِ الاعظمِ) [عقد الجيد / ص ۱۹]. کله چې ددغو څلورو مذهبونو څخه پرته نور مذهبونه ختم شول نو اوس ددې څلورو مذهبونو څخه وتل د مسلمانانو د غټې ټولي څخه وتل دي.

۶-ملا جيوَن رحمه الله فرمايي چې: (و قد وقع الاجماع على ان الاتباع انّما يجوز لاربعة و كذا لا يجوز الاتباع لمن حدث مجتهداً مخالفاً لهم) [تفسيرات احمديه / ص ۳۴٦].

يعنې په دې اجماع ده چې يوائې او يوائې ددغو څلورو مذهبونو تقليد جايز دی.

۷-علاّمه ابن القيم رحمه الله فرمايي چې: (و من خالف الايمة الاربعة فهو مخالفٌ للاجماع) [الاشباه والنظاير/ ص ۱۳]. يعنې ددغو څلورو امامانو څخه مخالف له اجماع څخه مخالف دی.

۸-قاضي ثناء الله پاني پتي رحمه الله فرمايي چې: (قد انعقد الاجماع المركب على بطلان قولِ مَن يُخالفهم كلهم) [تفسير مظهرى/ ج ۲ / ص ٦٤ / سورة العمران].

۹-علامه امدی فرمائی انه لم تزل العامة فى زمن الصحابة والتابعين قبل حدوث المخالفين يستفتون المجتهدين ويتبعونهم فى احكام الشعريعة (۱۸).

لکن د دې قول په رد کې امين الله ليکي چې تاسي وايا ست چې پر تقليد باندې اجماع راغلې ده دا اجماع دصحابه وو ده که د تابعينو که دتبع تابعينو دچا اجماع ده؟

مونږ جواب ورکوو: د دې ټولو اجماع راغلې ده ځکه شا ولي الله دټولو تذکره کړې ده د صحابه وو له زماني نه بې تر انګريزانو پورې ټول مسلمانان مقلدين تيرشوي دي.

د لا مذهبيت يو څو خطرناک نتايج

۱-مولانا عبدالحی لکهنوی رحمه الله (المتوفى ۱۳۰۴هـ) د نيچري فرقې په ترديد کې ليکي چې: (ولعمرى افساد هؤلاء الملاحدة و افساد اخوانهم الاصاغِر المشهورين بغير المقلدين الذين سمّوا انفسهم باهل الحديث و شتان مابينهم و بين اهل الحديث قد شاع فى جميع بلاد الهند و بعض بلاد غيرِ الهند

۱۸- الاحكام فى اصول الاحكام ج ۴ / ص ۱۹۸ مؤسسة الحلبى القاهره

فخربت به البلاد و وقع النزاع والعناد فالی المشتکی) [الاثار المرفوعة / ص ۲٤۸ / مجموعه رسایل للکهنوی / ج ٥ / ص ۱۰].

زما دې د خپل عُمر په خالق باندې قسم وي چې: د مشرانو ملحدينو (نيچريانو) او د کشرانو ملحدينو (اهلحديثو) فساد خورول په ټول هندوستان او په ځينو نورو مُلکونو کې عام شو دی، ددوی په وجه باندې په ښارونو کې ورانی او عنادونه واقع شوي دي، د دوی او د اهلحديثو بالمعنی الحقيقي يعنې د محدثينو ترمنځ هيڅ تعلق نشته.

۲–مشهور غير مقلد محمد حسين بټالوی (المتوفی ۱۳۳۸ هـ) ليکي چې: د پنځويشت کلنی تجربې څخه ماته دا خبره معلومه شوه چې ځوک چې له بې علمۍ سره سره مطلق تقليد پرېږدي هغه به په آخر کې اسلام ته د متارکې سلام کوي. د کفر او د مرتدوالي نور هم ډېر آسباب دي، خو غټ سبب يې د تقليد پرېښودل دي. [رساله اشاعة السنة / دهم جلد / ۱۱ / مطبوعه ۱۸۸۸ ع / خير التنقيد / ص ۶] صاحب البيت ادری بما فيه.

۳–غير مقلد نياز فتح پوري اول غير مقلد او اهلحديث و او بيا مرتد شو. دا په يو ځای کې ليکي چې: که د مولويانو ډله مسلمانه وي نو زه يقيني کافر يم او که زه مسلمان يم نو دا مولويان به ټول کافران وي، ځکه چې ددوی په نزد اسلام يو ائې روند تقليد ته وايي او هغه هم د رسول او د رسول د احکامو تقليد نه دی، بلکې د بخاري، مسلم، مالک او نورو تقليد دی.

بيا مخکې ليکي چې: لنډه دا چې زه احاديثو د اسلام څخه بېزاره کړم. (معاذالله). [من ويزدان / حصه اول / ص ۵۴۷ / الکلام المفيد / ص ۱۸۴ اردو لمولانا سرفراز خان صفدر رحمه الله / باب نهم].

په يو ځای کې ليکي چې: ما مخکې هم بار بار ليکلي دي او اوس هم ليکم چې: تر څو پورې چې د مذهب نوم باقي وي نو د دنيا امن په خطره کې دی. [من و يزدان / حصه اول / ص ۴۹۴].

۴–ډاکټر احمد دين اول اهلحديث او بيا مرتد شو (معاذالله).

په يو ځای کې ليکي چې: مونږ د الهي وحدت له پاره اهلحديث شو، مگر وروسته راته معلومه شوه چې دلته د الهي وحدت په ځای هغه شِرک دی چې ډېر په غور او سوچ سره را معلومېږي. [پيغام توحيد / ص ۱۶ / الکلام المفيد / ص ۱۸۵ / باب نهم].

او بيا ليکي چې: صحاح سته يقيناً چې د قرآن کريم څخه مخالف دي. [پيغام توحيد / ص ۱۵].

په [اتحاد بالقرآن / ص ۴] کې ليکي چې: د صحاح سته وو مؤلفيو د رواياتو طوفان د رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه يو نيم سل کاله وروسته تيار کړ او همدوی د مسلمانانو په منځ کې تفرقه ايجاد کړه. دې خلکو ځانونو ته د محمد (ص) په شان امامان ويلې، دوی د خپل بايبل د رغڼ روايتونه او خپل شخصي دروغ د رسول الله صلی الله عليه وسلم په نوم باندې خپرول.

مخکې ليکي چې: د صحاح سته وو دغو منافقو محدثينو ترقي وکړه، د رسول الله صلی الله عليه وسلم له وفات څخه يې د پېر وروسته دا کتابونه وليکل او د خپل مذهب د بايبل خپرول يې شروع کړل. [پيغام اتحاد بالقرآن / ص ۱۲ / الکلام المفيد / ص ۱۸۵].

۵- د حديثو د منکرينو د چکړالوی فرقې باني عبدالله چکړالوي اول غير مقلد اهلحديث و او بيا مرتد او کافر شو. (معاذالله).

محقق مؤرخ شيخ محمد اکرم د دې فرقې په ذکر کې ليکي چې: د دې ډلې يو مرکز په پنجاب کې دی، هلته ورته خلک چکړاليان وايي او دوی ځانونو ته اهلِ قرآن وايي. د دې فرقې باني عبدالله چکړالوی اول غير مقلد اهلحديث و. [موج کوثر / ص ۵۲ / ترکِ تقليد کی بهيانک نتايج / ص ۴۵ / الکلام المفيد / ص ۱۸۶ / نهم باب].

۶- مرزا غلام احمد قاديانی هم غير مقلد و. غير مقلدين او قاديانيان دواړه قرائت خلف الامام ته فرض وايي. [فتاوی احمديه / ج ۱ / ص ۳۳ / خطبه الهاميه / ص ۱۳۱ / سيرة المهدی / ص ۴۹ / ملفوظات ج ۱ / ص ۲۰۱]. غير مقلدين او قاديانيان دواړه په لمانځه کې په سينه باندې لاسونه تړي. [مجدد اعظم / ج ۲ / ص ۳۲۳].

غير مقلدين او قاديانيان دواړه اته اته رکعته تراويح کوي. [سيرة المهدی / حصه دوم / ص ۱۳].

غير مقلدين او قاديانيان دواړه په نريو جرابو باندې مسح کوي. [سيرة المهدی / حصه دوم / ص ۲۶].

غير مقلدين او قاديانيان دواړه د جمع بين الصلوتين قايل دي. [نهج المصلی / ج ۱ / ص ۱۶۵ / سيرة المهدی / ص ۸۸ / ذکر حبيب / ص ۱۱ / ملفوظات احمديه / ج ۱ / ص ۲۰۰].

غير مقلدين او قاديانيان دواړه د سمسيرې خوړل جايز ګڼي. [سيرة المهدی / حصه دوم / ص ۱۳۲].

غير مقلدين او قاديانيان دواړه د بسم الله بالجهر قايل دی. [ذکر حبيب / ص ۲۳].

غیر مقلدین او قادیانیان دواړه دوه، درې ګوښو ته سفر وایي. یعنې په عرف کې چې کوم شي ته سفر وایي هغه ته دوی شرعي سفر وایي. [ملفوظات احمدیه/ج ۱/ص ۱۹۹]

غیر مقلدین او قادیانیان دواړه دعاء بعد الصلوة ته بدعت وایي. [ذکر حبیب/ص ۲۰۲].

۷–د مرزا غلام احمد قادیاني اولنی خلیفه حکیم نور الدین اول غیر مقلد اهلحدیث و او بیا مرتد قادیاني کافر شو. د تاریخ احمدیت مصنف لیکي چې: حرمین سی واپسی پر نور الدین نی وهابیت اختیار کی اور ترک تقلید پر وعظ کی اور عدمِ جواز تقلید پر کتابین تصنیف کین. بهیره مین هیجان عظیم بپا هوگیا. [تاریخ احمدیت/ج ۴/ص ۶۹].

۸–د پاکستان پخوانی وزیر خارجه سر ظفر الله خان قادیاني د خپل قادیاني نیکه په باره کې لیکي چې: میری دادا چودهری سکندر خان مرحوم اپنی علاقی کی بړی بارسوخ زمیندار تهی. جهان تک معلوم هوسکاهی وه اهلحدیث فرقی سی تعلق رکهتی تهی. [تحدیث بالنعمت/ص ۳/ترک تقلید کی بهیانک نتایج/ص ۵۰].

۹–یو لا مذهبه دی: مولوي ثناء الله امرتسری چې زمونږ د زمانې لامذهبان د وضع الیدین علی الصدر و غیره مسایلو کې ترینه ډېر عبارات رانقلوي او د ابو الوفاء په ګنیتونو باندې یې یادوي؛ ده یو تفسیر د (تفسیر القرآن بکلام الرحمن) په نامه ولیکه، کله یې چې دا تفسیر چاپ کړ نو نور خلک خو لا څه کوې چې خپله غیر مقلدینو پرې د کفر فتوی ولګوله. مشهور غیر مقلد عالم عبد الاحد خانپوری لیکي چې: ثناء الله ملحد، زندیق (جهم) م او د جهم څخه په زرګونو چنده بد تر دی. بلکې دده کفر د ځمکې د مخ له ټولو کافرانو څخه بد تر دی. [اظهار کفر ثناء الله/ص ۴۲ تا ص ۱۳۹] پورې یې دده د کفر وجوهات بیان کړل.

غیر مقلد عبد الحق غزنوی ددې تفسیر په رد کې یوه رساله ولیکله په نامه د (الاربعین) او لیکلي یې دي چې: ثناء الله د الفاظو او معانیو په غلطي کې او په غلطو استدلالاتو او تحریفاتو کې د یهودو ریکارډ هم مات کړی دی. [الاربعین/ص ۳].

اتیاوو علماوو دده په ګمراهي دستخطونه وکړل. غیر مقلد مولوی محمد ابراهیم سیالکوټي، مولوی عبد الجبار غزنوی غیر مقلدو ته ورغلل او دا تفسیر یې د اهلحدیثو له پاره یوه فتنه وګڼله او ورته ویې ویل چې: د مرزائیت له فتنې څخه دا فتنه ډېره وېرونکې ده. [فیصله مکه/ص ۱].

۱۰-زمونږ د زماني د لامذهبو شيخ الكل نيازمحمد عرف امين الله البشاوري د مشكوة شرحه ليكلې ده په نامه د (الحق الصريح) د دغې شرحې په لومړي جلد (باب الايمان بالقدر / اتم نمبر حديث) په تشريح كې يې زِنا په دوه قسمه كړې ده او د ريم قِسم زنا يې تولو انبياوو ته ثابته كړې ده، ماسوى د يحيى عليه السلام څخه. بيا نوجوانان احناف د ده د دغه غليظ عبارات د لا مذهبو مناظرِ اعظم طالب الرحمن ته واستول، خو دا سې يې ورته ونه ليكل چې: دا د لا مذهبه امين الله عبارات دي، بلكې يواځې دا استفتاء يې ورڅخه كړې وه چې: د دې عباراتو د ليكونكي حُكم څه دى؟ هغه ورته په ځواب كې ليكلي دي چې دا كافر دى.

۱۱-مشهور غير مقلد قاضى عبدالواحد خانپوري ليكي چې: د دې زمانې دروغژن اهلحديث، بدعتيان، د سلفو صالحينو دشمنان په حقيقت كې د ماجاء به الرسول څخه جاهلان دي. دا اهلحديث په صفاتو كې د شيعه گانو اود روافضو وارثان دي.

لكه مخكې چې روافض د كفر او نفاق له پاره دروازې وې، همدارنگه د نن زمانې بدعتي اهلحديث د كفر او منافقت دروازې دي. [الى ان قال] چې قاديانيان د دې زمانې د اهلحديثو د دروازې څخه كافران او مرتد شول. همدارنگه چكړالويان د همدې دروازې څخه كفر ته ننوتل. همدسې خاتمة الملحدين مولوي ثناءالله د همدې جاهلو اهلحديثو له دروازې څخه كفر ته داخل شو. [كتاب التوحيد والسنة فى رد اهل الالحاد والبدعة الملقب به (اظهار كفر ثناءالله بجميع اصول امنتُ بالله / ص ۲۶۲ تا ۲۶۳].

عوامي دليل لافهام الناس

د اسلام په تاريخ كې د مسلمانانو دلويو علماوو طبقات شته مثلاً طبقات شافعيه طبقات حنبليه طبقات مالكيه طبقات حنفيه د دنيا د كتابخانو په هيڅ كتاب كې طبقه دغير مقلدينو نشته كه چيري يو غير مقلد عالم د اسلام په تاريخ كې تير شوى واى نو په دې طبقاتو كې به ئې ضرور نوم راغلى وو په نوم د طبقه غير مقلدين نو كله چې يو هم ندى تير شوى معلومه شوه چې دغير مقلدينو شروع د انگريزانو له وخت نه شوي ده

د لا مذهبو او جعلي اهل حديثو اعتراضونه

اعتراض: لا مذهبه له مونږ څخه سوال كوي چې تاسي حنفيان ولي د امام صاحب اتباع او پيروي كوي؟ په قرآن كى خو د مشرانو د پيروي مذمت راغلى دى كما فى قوله تعالى:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ (١٧٠) (همدارنگه) وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا (الاحـزاب/٦٧)مونږ جواب ورکوو چی تقلید او پیروي پر دوه قسمه ده ۱تقلید ممدوح ۲ تقلید مذموم.

تقلید ممدوح: دیته وائي چې په مسائل و اجتهادیه وو کي دمجتهد په رهنمائي کي په دین باندې عمل وکړی.

تقلید مذموم: دادی چې دغیر مجتهد په رهنمائي کي به دین باندې عمل وکړی زمونږ تقلید تقلید ممدوح دی ځکه چې مونږ د امام صاحب رحمه الله چې مجتهد اعظم دی دهغه په رهنمائي کي په دین باندې عمل کوو ،اوتاسو ددې زمانې د ملایانو په رهنمائي کي چې غیر مجتهدین دي په دین باندي دعمل کولو دعوه کوي نو ستاسو تقلید تقلید مذموم دی او له دې نه په آیت کریمه کی منع راغلې ده. ځوک چې د تقلید مذموم له وجې مطلق تقلید ته حرام وایي پکار ده چې هغه د سپی د شدوله وجې مطلقو شدو ته حرام ووایي.

اعتراض: ایا په قران کې د تقلید لفظ شته؟

غیر مقلدین وائي چې په قرآن او په حدیث کي د تقلید لفظ ندی راغلی که تقلید واجب وی نو په قرآن کي به د تقلید لفظ راغلی وو.

مونږ جواب کوو: ۱ چې په قرآنکریم کي لفظ د تقلید نشته البته معنی د تقلید موجوده ده لکه په قران کې چې لفظ د توحید نشته لیکن معنی د توحید شته نو اوس که ته له دې وجې د تقلید څخه منکریې چې دا لفظ په قران کې نشته نو بیا خو د توحید لفظ هم په قران کې نشته نو ایا د توحید څخه هم منکریې؟

دوهم جواب: قرآن پاک کې هغه حیواناتو ته چه صرف د کعبې شریفې د نیاز لپاره وي قلائد وایي، او د دې مالکانو حاجیانو ته مقلدین ویلی شي قرآن کریم کې دهغه خلکو لپاره سخت وعید راغلی چې دغې قلائدو او مقلدینو ته تکلیف رسوي البته خنزیر یا سپي ته د (قلاید) جوړولو اجازه نشته په بخاري کې دبي بي عائشې رضي الله عنها هار ته قلاده ویل شویدي (١٩).

---

۱۹ - ج۱ص ۴۸ او ۵۳۲.

دريم جواب: داده چې په اصول حديث کي محدثين الفاظ استعمالوي مثلاً وائي هذا حديث حسن هذا مرسل ومدلس وغيرها من الألفاظ دا الفاظ لا مذهبه او جعلي اهل حديث هم استعمالوي او زمونږ محدثين حضرات ئي هم استعمالوى حال داده چې دا الفاظ د اصطلاحي معناګانو په اعتبار نه په قرآنکريم کي شته او نه په حديث کی ذکر دي نو تاسي ئي ولي استعمالوى ؟

څلورم جواب: دا دی چې سائل په سوال کي يوائې قرآنکريم او حديث ذکر کړی دی او اجماع او قياس يې نه دی ذکر کړی نو معلومیږي چی دا سائل د اجماع څخه منکر دی او د اجماع څخه منکر دوزخی وي. کما في قوله تعالى:

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا (۱۱۵)]

په دی آيت کريمه کي الله تعالى جل جلاله د اجماع څخه د منکر لپاره وعيد فرمايلی دی چې:

[وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا دی له همدې وجې امام الشافعي (رح) فرمايلي دي چې: فَإِذَا أَجْمَعَ الْمُسْلِمُونَ عَلَى حُكْمٍ فِي قَضِيَّةٍ فَمَنْ خَالَفَهُمْ فَقَدْ شَاقَّهُمْ وَاتَّبَعَ غَيْرَ سَبِيلِهِمْ وَتَعَرَّضَ لِلْوَعِيدِ الْمَذْكُورِ فِي سِيَاقِ الْخِطَابِ .(حاشيه عطار جز ٤ ص ٤٣٢)

وفى الحديث[مَا كَانَ اللهُ لِيَجْمَعَ هَذِهِ الأُمَّةَ عَلَى الضَّلَالَةِ أَبَدًا وَيَدُ اللهِ عَلَى الْجَمَاعَةِ هَكَذَا فَعَلَيْكُمْ بِسَوَادِ الأَعْظَمِ فَإِنَّهُ مَنْ شَذَّ شَذَّ فِي النَّارِ] (رواه المستدرك على الصحيحين للحاكم رقم: ۳۹۱ جز اول ص ۱۹۹) همدارنګه سائل قياس هم ذکر نه کړو نو معلوميږي چې سائل منکر د قياس هم دی او اول منکر د قياس نظام معتزلي وو.

اعتراض: ايا په قبر کي به د تقليد پوښتنه کيږی؟

جواب: د تقليد پوښتنه به په قبر او په حشر دواړو کي کيږي الله جل جلاله فرمائي وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ (الملک/ ۱۰)] په تفسير حقاني او په تفسير عزيزی کې يې د دې ايت لاندې ليکلي دي چې د نسمع څخه تقليد او د نعقل څخه تحقيق او اجتهاد مراد دی. دا سوال په ميدان د حشر کي شو همدارنګه په بخاری جا صفـ۱۸۷ کي راغلي چې کله بعضې بنده په قبر کي کينبودل شي او سوال ورڅخه وشي

نو دی به لاادري لا ادري وائي نو ملائکه به ورته وائي لا دريت ولا تليتَ د بخاري شارح قسطلاني د دې ترجمه کوي چې (لادريتَ) نه مجتهد وي او (لا تليت) نه مقلد وي،

دوهم جواب: دا دی چې دا اعتراض په اصل کي پرويزيانو کړی وو پرويزيان صرف قرآنکريم مني دحديثو څخه منکر دی اودحديثو څخه د انکار لپاره دليل وايي چې ايا په قبر کي به د بخاري ترمذي وغيره پوښتنه کيږي ؟ نو غير مقلدينو دا سوال رايټ کړی دی لګ تغير ئي پکي کړی دي او دمذهب باره کي پوښتنه کوي. نو موږ ورته ځواب وايو چې کوم ځواب چې تاسې پروزيانو ته ورکوئ هم هغه ځواب موږ تاسو ته درکوو.

دريم: الزامي جواب دا دی چې تاسو موږ ته داسي يو حديث را وښاياست چې پکي راغلي وي چې د داسي مجتهد په رهنمائي کي پر دين عمل وکړه چې دهغې په باره يې سوال په قبر کي کيږي داشرط چې د مجتهد تپوس به په قبر کي درنه کيږي په کوم آيت أو حديث کي راغلی دی؟ همدارنګه موږ وايو چې په قبر کې خو صراحتاً دري پوښتني کيږي دلمونځ ، دزکاة، وغيره پوښتنه صراحتاً نه کيږي نو أيا تـه لـه دي تولو څخه منکر يئ؟.

اعتراض: غير مقلدين سوال کوي چې ته حنفي يې او که محمدي ؟

جواب: څه دکفارو په مقابله کي مسلمان يم او دعيسويانو په مقابله کي محمدي يم او ددوه آويا مبتدعه ډلو په مقابله کي اهل السنة والجماعت يم او د دريو مذهبونو په مقابله کي حنفي يم لکه زه چې دبهر ملکونو په مقابله کي افغاني يم دنورو ولايتونو په مقابل کي ننګرهاري يم او دنورو ولسواليو په مقابله کي آګامی يم نو لکه څرنګه چې داګامی والي ننګرهاري والي او افغاني والي په منځ کی منافات نشته نو همدارنګه د محمدي او حنفي په منځ کي هم منافات نشته ،

دوهم: بل جواب داورکړه چې تا لفظ دأو غلط استعمال کړو (أو) په مينځ د مساوي جنسونو کی مستعمليږي مثلاً داسي ويلی شي چې ته افغانی ئي که روسی؟ ځکه چې دا دوه مساوي جنسونه دي همدارنګه داسي ويلی شي چې ته ننګرهاری ئي که کابلی ؟ ځکه چې دا دواړه مساوي جنسونه دي همدارنګه داسي ويلی شي چې ته آګامی ئي که چپرهاری؟ ځکه چې دا دواړه مساوي جنسونه دي لکن داسي نشي ويلی چې ته ننګرهاری ئي که افغانی؟ ځکه چې دا دواړه مساوي جنسونه نه دي همدارنګه داسي هم نشي ويلی

چه ته آگامی ئي که ننګرهاری؟ همدا رنګه دا سوال صحیح ده چې ته محمدي ئي که عیسوي؟ ځکه چې دا دواړه دوه مساوی جنسونه دي لکن دا سوال غلط دی چه ته حنفي ئي که محمدي ځکه چې دا دواړه مساوي جنسونه نه دي ځه به همدا سي سوال له تاسو ځخه وکړم چه ته اهل حدیث ئي که انسان؟

اعتراض:ته د امام صاحب په مذهب يې او که د محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

غیر مقلدین له یو کمزوري سړی ځخه سوال کوي چه ته د محمد صلی الله علیه وسلم په مذهب ئي او که د امام صاحب رحمه الله؟

جواب: لفظ د (او) دې غلط استعمال کړو ځکه چې دا د دوو مساوي جنسونو په منځ کې راځي او امام صاحب او محمد (ص) دو مساوي جنسونه نه دي،

دوهم جواب: ای سائله جاهله تا د مذهب او د دین په مینځ کي فرق ونه کړو د مذهب او د دین په منځ کي فرق شته او هغه دا چې مذاهب ډیر کیدلاي شي لکه په مقدمه د مسلم کي چې ذکر شوي دي لکن دین یو دی. په دین کي کثرت نه راځي همدا رنګه مذهب اجتهادي رأي ته وائي په دي کي غلطي راتلاي شي کما فی مسلم جا صف ۷۶ خو دین یو دی په دین کي غلطي نشي راتلاي نو ځوک چې وائی چې ځه د محمد په مذهب یم هغه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته د خطائي نسبت کوي نو د ځلورو واړو امامانو یو دین دی او دا ځلور ورته لاري دي لکه یو مسجد ته چې ځلور لاري وي نو مذهب د دین توضیح ده هر مجتهد د خپل اجتهاد مطابق د غیر واضحه مسائلو توضیح کړې ده. نو مسائل دین دی او توضیحات ئی مذهبونه دي

شاه عبد العزیز په خپل کتاب تحفه اثنا عشرية ترکي چاپ صف ۱۷۹ او هندوستاني چاپ صف ۷۲ کي لیکلي دي چې که ځوک چې ووائي چه زه د محمد صلی الله علیه وسلم په مذهب یم دا ډیر احمق دی.

دویم: جواب داده چې زه د محمد صلی الله علیه وسلم په دین یم او د امام صاحب رحمه الله په مذهب یم،

اعتراض : ته حنفي يې او که مسلمان ؟

غیر مقلدین بیا سوال کوي چې الله تعالی په قرآنکریم کي فرمائي چې [هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ] یعنی په آیت کي الله تعالی درته مسلمان ویلی دي او ته ځان ته حنفي وائي د حنفي ذکر خو په قرآن کي نشته؟

جواب: دا کیدلی شي چې یو ځوک دی مسلمان هم وي او حنفي دُي هم وي اهل السنة والجماعة دي هم وي او محمدي دي هم وي نو زه محمدي یم په مقابله د عیسویانو کي او مسلمان یم په مقابله د کفارو کي او

اهل سنة والجماعة يم په مقابله د ۷۲ مبتدعو ډلو کي او حنفي يم په اجتهادي مسائلو کي په مقابله د باقي مذاهب ثلثه وو کي نو دا منافات نه لري.

(۲) او بل دا وايو چې زمونږ نوم په قرآنکريم کی راغلی دی الله تعالی فرمايي چې [يَـومَ تَبـيَضُّ وُجُـوهٌ وَتَسوَدُّ وُجُوه] په ډېرو مرفوعو او موقوفو احاديثو کې راغلي چې ددې څخه مراد اهل السنة والجماعة دي (تفسير در منثور).

(۳) الزامي جواب: ته ماته د اهل حديث او سلفي او وهابي او دلشكر طيبه او دجماعة الدعوة ذكر په قرآنكريم كي را وښايه.

اعتراض: ايا د دې خلورو واړو امامانو نومونه په قران او په احاديثو كې شته؟

غير مقلدين وائي چې په قرآن او حديث کي خو د څلورو امامانو نومونه ندي راغلي بيا تاسو ولي د دوي تقليد کوئ؟

اول جواب: دا سوال اصل کې شيعه ګانو کړی وو، حافظ ابن تيميه په منهاج السنة کې او شاه عبد العزيز محدث دهلوی په تحفه اثنا عشريه کې ليکي چې: اهل سنت والجماعة په شيعه ګانو اعتراض وکړو، چې تاسو خپلو دولسو امامانو ته منصوص من الله وايي نو دقرآن يا د حديث څخه نص پيش کړئ؟

شيعه ګان چې لاجوابه شول، په اهل سنتو يې اعتراض وکړو چې تاسو د څلورو امامانو تقليد کوي نو تاسو دقرآن يا حديث څخه نص پيش کړئ؟ اهل سنتو جواب ورکړو چې مونږ خودې څلورو امامانو ته منصوصي نه وايو. نو زمونږ نه دنص مطالبه غلطه ده، تاسو ورته منصوص من الله وايي ځکه ضروري ده چې تاسو نص پيش کړئ.

دسوال صحيح طريقه داسې ده: چې په دلائلو اربعه وو شرعيه وو کې په کوم دليل دائمه وو اربعه وو تقليد واجب دی؟

فائده: دفهقې حنفي په مذمت کې د ټولو څخه اولنی کتاب په نامه د (استقصاء الافهام) وليکلی شو، ددې کتاب مصنف يو متعصب شيعه حامد حسين کستوري وو، ددې څخه وروسته چې غير مقلدينو دفقهې حنفي په خلاف څومره کتابونه ليکلي دي، دا ټول ددې شيعه د کتاب څخه نقالي ده او د شيعه ګانو قی خوري ده،

غيرمقلد محمد حسين بټالوي وکيل اهلحديث هند په دې اقرار کوي، چې د دې ټولو اعتراضونو ماخذ دحامد حسين شيعي کتاب دی(السيف الصارم) لمحمد حسين بټالوي.

دويم کتاب يو نام نهادمسلمان (هري چندبن ديوان چند کهتري) وليکلوپه نامه د (الظفرالمبين) دی نومسلم بيا ځانته مولوی محی الدين ويلو.

دويم جواب:

الله تعالی دقرآن دلوستلو امرکړی دی او په هندوستان، پاکستان او افغانستان کې بلکې په اکثر عالم اسلام کې خلک دقاري عاصم کوفي په روايت او د قاري حفص کوفي په قرائت باندې قرآن لولي.

ددې دواړو قاريانو نومونه په قرآن يا حديث کې نشته بلکې ددوئ قراءتونه په اجماع ثابت دي.

نو دقراءت امر الله ﷻ کړيدی، او دادواړه په اجماع دامت قاريان دي، دارنګه په قرآن اوپه حديث کې دعمل بالحديث امرشويدی، اومسلمانان دصحاح سته وو وغيره و په احاديثو عمل کوي، دصحاح سته وو يعنې بخاري،مسلم، ... نوم په قرآن اوحديث کې نشته بلکې ددوئ محدث والی په اجماع ثابت دی، نوهمدارنګه قران اوحديث غيرمجتهد ته دتقليد امرکړيدی اومسلمانان ددې څلورو امامانو تقليد ځکه کوي چې ددې څلورو امامانو اجتهاد په اجماع او تواتر ثابت دی. نوپه قرآن اوپه حديث کې دبخاری او دمسلم نوم نشته لکن دوی دنبی صلی الله عليه وسلم اقوال اوافعال رانقل کړي دي اوددې څلورو امامانو نومونه هم نشته لکن دوئ دنبي صلی الله عليه وسلم داقوالو اوافعالو معناګانې رانقل کړي دي

دريم الزامي جواب: تاسي دامين الله، غلام الله، او دهري چند ابن ديوان چند کتهري هندو وغيره اتباع ولي کوي؟ د دوي نومونه خو نه په قرآن کې راغلي دي او نه په حديث کې. دوي جواب راکوی چې امين الله خو وائي چې زه له ځان نه څه نه وايم بلکه قال الله او قال الرسول وايم نو مونږ وايو چې امام صاحب مونږ ته په سوونو کاله مخکې ويلي دي چې څه له ځان نه څه نه وايم بلکه دالله جل جلاله او دهغه درسول خبري کوم نو امام صاحب په خير القرون کې تير شوی دی او ستا امين الله په شر القرون څوارلسمه صدي کی نو ته قضاوت وکړه چې خير القرون والا به رشتيا وائي که شر القرون والا.

اعتراض: د امام صاحب څخه مخکې خلک د چا په مذهب وو؟

دڅلورو امامانو نه چې کوم خلک مخکې تېرشوي مثلا دامام ابوحنيفه نه مخکې خلک دچا په مذهب وو؟ يعنې صحابه رضی الله عنهم دچا په مذهب وو؟

جواب: دا سوال هم په اصل کې شيعه ګانو اومنکرينو دحديثونو کړی وو.

منکرين دحديثو وائي چې دصحابه وو اودتابعينو په زمانه کې خو بخاري، مسلم، ترمذي وغيره نه وو نوهغوئ په څه شي عمل کولو؟

(۲) جواب: دصحابه وو تعداد له سلو زرو (۱۰۰۰۰۰) څخه زيات وو، شاولي الله فرمايي: چې داټول صحابه دوه ډلې وو، يوه ډله دمجتهدينو وه بله ډله دمقلدينو (۲۰)

دابن القيم په قول مجتهدين اصحاب پکې يو سل او نه څلوېښت (۱۴۹) وو باقي ټول مقلدين وو.

بيا دا مجتهدين درې ډلې وو:

مکثرين: يعنې هغه صحابه رض چې ډېرې فتوې به يې ورکولې ددوئ تعداد شپږ (۶) دی: حضرت علی، حضرت عبدالله بن مسعود، حضرت عمر، حضرت زيد بن ثابت، حضرت ابو الدرداء، حضرت ابی بن کعب رضی الله عنهم اجمعين (۲۱)

متوسطين: يعنې هغه صحابه ﷺ چې درميانه فتوې به يې ورکولې ددې صحابه وو تعداد شل (۲۰) وو.

مقلين: يعنې هغه صحابه رض چې لږې فتوې به يې ورکولې ددې صحابه وو تعداد يو سل او درو ويشت (۱۲۳) وو

ددې صحابه وو په زرګونو فتوې په مصنف عبدالرزاق، تهذيب الاثار، اومعانی الاثار وغيره کتابونو کې ذکر دي. يواځې په مصنف عبدالرزاق کې اويا زره فتوې دي، مقلدينو صحابه وو به پوښتنه کوله او مجتهدينو صحابه وو به جواب ورکولو نه به مستفتي مطالبه د دليل کوله اونه به مفتي ورته دمسئلې سره

۲۰ - قرة العينين ص ۲۵۱.

۲۱ - طبقات ابن سعد ج ۲ ص۵۲

دليل ذكر كولو صرف په دې اعتماد به منل كېده چې پدې مسئله دمفتي سره دليل شته چې همدې ته تقليد وايي، نو يوائځې په مصنف عبد الرزاق كې دتقليد اويا زره (٧٠٠٠٠) دلائل دي.

ددغه مجهتدينو صحابه وو په باره كې شاه ولي الله فرمائي: ثُمَّ اِنَّهُمْ تَفَرَّقُوْافِي الْبِلَادِ وصَارَ كُلُّ وَاحِدٍ مُقْتَدي نَاحِيَةٍ مِنَ النَّوَاحِيْ (٢٢).

يعنې بيا دغه مجتهدين صحابه رض په مختلفو وطنونو كې خپاره شول او دهرې علاقې خلكو ديو يو صحابي تقليد شروع كړو .

١. دمكې مكرمې خلكو دعبد الله بن عباس ﷺ تقليد شخصي كولو ، دده معمول داوو چې اول به يې په قرآن فيصله كوله كه هلته به يې مسئله پيدا نكړه بيا په سنت به يې فيصله كوله كه سنت كې به پيدا نه شوه دحضرت ابوبكر او عمر رضى الله عنهم په فيصلو به يې فيصله كوله او كه دهغوئ فيصله به پيدا نشوه په اخركې به ئې په خپله رائه او اجتهاد فيصله كوله (٢٣) .

دعبد الله بن عباس رضى الله عنهما په زرګونو فتوې په مصنف عبد الرزاق او مصنف ابن ابى شيبه كې ذكر دي دليل ورسره ندى ذكر چې همدې ته تقليد وايي.

٢. دمدينې منورې خلكو دحضرت زيد بن ثابت ﷺ تقليد شخصي كولو حتى چې اهل مدينه وو به عبد الله بن عباس رض ته فرمايل: لَانَاخُذُ بِقَوْلِكَ وَنَدَعُ قَوْلَ زَيْدٍ (٢٤)

يعنې ستا دقول په مقابل كې مونږ دزيد ﷺ قول نه پرېږدو ، دوئ مكمل دزيد بن ثابت ﷺ تقليد شخصي كولو ، اوعبد الله بن عباس ته به ئې ويل : لَانُتَابِعُكَ يَابْنَ عَبَّاسٍ وَاَنْتَ تُخَالِفُ زَيْداً (٢٥) اوچې كله به يې فتوى وركوله نو دقرآن او د حديث څخه به چې ثبوت پيدا نشو فرمايل به يې:

---

٢٢ - الانصاف ص٣

٢٣ - دارمي ج١ ص ٥٩ ،مستدرك وقال الحاكم صحيح ج١ ص ٣٤٠ دارمي ج١ ص ٥٩، سنن بيهقي ج١ص٢٢٥، جامع بيان العلم ص٥٧، ٥٨ ج ٢.

٢٤ - بخاري ج١ ص٢٣٧

٢٥ - عمدة القاري ج٤ ص ٤٧٧ فتح الباري ج٣ ص ٤٦٣ .

اِنَّمَا اَقُوْلُ بِرَاْئِیْ (۲٦)

۳. دیمن خلکو دمعاذ ﷺ تقلید شخصي کولو.

۴. دبصرې صحابه وو ﷺ اوعامو خلکو دانس ﷺ تقلید شخصي کولو.

۵. دکوفې خلکو دعبدالله بن مسعود ﷺ تقلید شخصي کولو، دعبدالله بن مسعود ﷺ منشور داوو: فَمَنْ عَرَضَ لَه مِنْكُمْ قَضَاءٌ فَلْيَقْضِ بِمَا فِيْ كِتَابِ اللهِ فَإِنْ جَاءَ اَمْرٌ لَيْسَ فِيْ كِتَابِ اللهِ فَلْيَقْضِ بِمَا قَضٰى بِه نَبِيُّهُ فَإِنْ جَاءَ اَمْرٌ لَيْسَ فِيْ كِتَابِ اللهِ وَلَاقَضٰى بِه نَبِيُّهُ فَلْيَقْضِ بِمَا قَضٰى بِه الصَّالِحُوْنَ، فَإِنْ جَاءَ اَمْرٌلَيْسَ فِيْ كِتَابِ اللهِ وَلَاقَضٰى بِه نَبِيُّهُ ﷺ وَلَاقَضٰى بِهِ الصَّالِحُوْنَ فَلْيَجْتَهِدْ بِرَاْيِه (۲۷) (والحدیث جید)

ددارمي الفاظ داسې دي:

٦. فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيْمَا اجْتَمَعَ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُوْنَ فَاجْتَهِدْ بِرَأْيِكَ (ج۱ ص٦۱)

وَعَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ ﷺ اِنَّهُ قَالَ فِيْ غَيْرِ مَا مسئلة اَقُوْلُ فِيْه بِرَأْيِ (۲۸)

یعنې اول فیصله په کتاب الله ده، بیا په سنت الرسول ده بیا په اجماع دصحابه وو ده که دې کې پیدانشوه بیا حکم اوفیصله په خپل اجتهاد ده. نو درسول الله ﷺ نه وروسته ددغو صحابه وو تقلید کېدو دصحابه وورض نه وروسته دتابعینو زمانه شوه. شاه ولی الله فرمایي: فَعِنْدَ ذٰلِكَ صَارَ لِكُلِّ عَالِمٍ مِنَ التَّابِعِيْنَ مَذْهَبٌ عَلٰى حِيَالِه فَانْتَصَبَ فِيْ كُلِّ بَلَدٍ اِمَامٌ (۲۹)

یعنې هرتابعي عالم ځانته مذهب جوړ کړو اوپه هرښار کې یو یو تابعي عالم امام جوړ شو. صدر الائمه مکي فرمایي: چې یوه ورځ حضرت عطاء دخلیفه هشام بن عبدالملک په خدمت کې حاضر شو خلیفه ترېنه پوښتنه وکړه، چې ته داسلامي ښارونو امامان پېژنې؟ حضرت عطاء وویل هو!

۱. دمدینې منورې دخلکو امام حضرت نافع رَحِمَهُ اللّٰهُ دی.

۲. دمکې مکرمې دخلکو امام حضرت عطاء رَحِمَهُ اللّٰهُ دی.

---

۲٦ - جامع بیان العلم ج۲ص ۵۸. بیهقي ج۱ص ۱۵۵.

۲۷ - نسائی ص ۲٦۴ باب الحکم باتفاق اهل العلم.

۲۸ - جامع بیان العلم ج۲ص۵۷

۲۹ - الانصاف ص٦

۳. ديمن دخلکو امام حضرت طاوس رَحِمَهُ اللَّهُ دی.

۴. ديمامې دخلکو امام يحيى ابن کثير رَحِمَهُ اللَّهُ دی.

۵. دشام دخلکو امام حضرت مکحول رَحِمَهُ اللَّهُ دی.

٦. دعراق دخلکو امام حضرت ميمون بن مهران رَحِمَهُ اللَّهُ دی.

۷. دخراسان دخلکو امام حضرت ضحاک بن مزاحم رَحِمَهُ اللَّهُ دی.

۸. دبصرې دخلکو امام حضرت حسن بصري رَحِمَهُ اللَّهُ دی.

۹. دکوفې دخلکو امام حضرت ابراهيم نخعي رَحِمَهُ اللَّهُ دی.(۳۰).

نوهيڅ دورپه تاريخ داسلام کې داسې ندي تېرشوي چې صرف يوکس دې په کې غير مقلد وي.

امام غزالي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي:

په تقليد باندې دټولو صحابه وو اجماع ده، اود صحابه وو په دورکې دا په تواتر ثابت وو (۳۱)

شاه ولي الله رَحِمَهُ اللَّهُ دشيخ عزالدين بن سلام رَحِمَهُ اللَّهُ نه نقل کوي:

اَنَّ النَّاسَ لَمْ يَزَالُوْ عَنْ زَمَنِ الصَّحَابَةِ رض اِلَی اَنْ ظَهَرَتِ الْمَذَاهِبُ الاَرْبَعَة يُقَلِّدُوْنَ مَنْ اِتَّفَقَ مِنَ الْعُلَمَاءِ مِنْ غَيْرِ نَكِيْرٍ مِنْ اَحَدٍ يِعْتَبِرُ اِنْكَارُهُ وَلَوْكَانَ ذَلِكَ بَاطِلاً لاَنْكَرُوْهُ (۳۲).

بيا فرمايي: فَهَذَا كَيْفَ يُنْكِرُهُ مَعَ اَنَّ الاِسْتِفْتَاءُ لَمْ يَزَلْ بِيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ مِنْ عَهْدِالنَّبِيِّ ﷺ وَلافَرْقَ بِيْنَ اَنْ يَّسْتَفْتِيَ هَذَا دَائِمًا وَيَسْتَفْتِيَ هَذَا حِيْناً بَعَدَ اَنْ يَّكُوْنَ مُجْمَعُ عَلَى مَاذَكَرْنَا(۳۳)

يعنې دصحابه وو (رض) د دور څخه تقليد شروع دی اودهغه وخت څخه تر شاه ولی الله پورې هيڅ غير مقلد نه وو بيا دې څلورو امامانو دصحابه ﷺ وو او د تابعينو رحمهم الله فتوې راجمع. مدونې يې کړې. اوترتيب يې ورکړو او په بعضو ځايونو کې يې خپل اجتهاد وکړو.

له دې وجهې ټول خلک په دې څلورو مذهبونو وو کې داخل شول.

---

۳۰ - مناقب موفق ص۷ج ۱ دا واقعه حاکم هم ذکر کړېده په معرفة علوم الحديث کې صفحه ۱۹۸.

۳۱ - المستصفی ج۲ ص۳۸۵.

۳۲ - عقد الجيد ص ۳٦

۳۳ - عقد الجيد ص ۳۹

لکه احاديث دصحابه وو اوتابعينو په دور کې وو لېکن بخاري اومسلم وغيره کتابونه نه وو. بيا روسته ماء بخاری، مسلم، وغيره دااحاديث مرتب کړه لدې وجهې ورته دبخاري ،مسلم، ترمذي وغيره حديث وايي حالانکه دصحابه کرامو ﷺ اوتابعينو په وخت کې نه بخاري وه نه مسلم اونه نور نو همداشان دڅلورو مذهبونو مسائل وو لېکن مرتب نه وو .بيا امام صاحب وغيره مجتهدينو مرتب کړل له دې وجې دې امامانو ته منسوبيږي.

يوغټ دروغ

لامذهبان ليکي چې تقليد په څلورمه صدی کې پيدا شوي دی . لکه شاولی الله دهلوی رَحِمَهُ اللهُ چې فرمائی (اعلم ان الناس قبل الماة الرابعة غير مجمعين على التقليد الخاص لمذهب واحد) التحقيق السديد ص ۱۲۴ دوهمه چهپائی.

جواب (لعنة الله على الكذبين) (لادين لمن لايادنة له) (الفاجرخب لئيم) تاسې مخکې واورېدل چې تقليد د صحابوو د زماني څخه راروان دی. د زيات تاييد لپاره به زه ددير اختصار سره دکتبو داسماء الرجالو څخه ديوڅو مقلدينو شيوخونو مونه وليکم چې دڅلورمی صدی څخه مخکې تيرشوی دی.

۱. قاضی اسماعيل بن النسفی الکندی الحنفی المتوفی بعد (۱۶۴هـ) په (۱۶۴هـ) کې دمصر قاضی وو (الجواهر المضيه ج ۱ ص ۱۶).

۲. امام ليث بن سعد الحنفی ديرلوی محدث وو (تهذيب التهذيب ج ۸/ ص ۴۶۱) غيرمقلد نواب صديق حسن خان ليکی چې (وی حنفی مذهب بود وقضائی مصرداشت) اتحاف ص ۲۳۷).

۳. امام عبدالله بن المبارک المتوفی (۱۸۱ھ) چې امام حافظ اوشيخ الاسلام وو تذکرة الحافظ ج ۱/ ص ۳۵۳) دافرمائی چې ماسره دامام ابوحنيفه رحمه الله فقه ده (تاريخ بغداد ج ۱۳/ ص ۳۵۵ مناقب موفق ج ۱/ ص ۲۲۶ و ص ۱۳۳ شرح الموطاج ۷/ ص ۳۰۰).

۴. الامام وکيع بن الجراح المتوفی (۱۹۷ھ) حنفی المذهب وو (جامع بيان العلم ج ۲/ ص ۱۴۹ تذکرة ج ۱/ ص ۲۷۲ تهذيب التهذيب ج ۱۱/ ص ۱۲۷).

۵. امام یحی بن سعید القطان المتوفی (۱۹۸ھ) حنفی المذھب وو (تذکرہ ج ۱/ ص ۲۸۲ تہذیب ج ۱۰/ ص ۴۵۰ الجواھر المضیہ ج ۲/ ص ۲۰۹ تاریخ بغداد ج ۱۳/ ص ۴۵۴)

٦. امام یحی بن زکریا بن ابی زایدہ المتوفی (۱۸۲ھ) حنفی المذھب وو (تذکرہ ج ۱/ ص ۲۴۶ مفتاح السعادۃ ج ۲/ ص ۱۱۹).

۷. امام یحیی بن معین المتوفی (۲۳۳ھ) حنفی المذھب وو (فیض الباری ج ۱/ ص ۱۶۹ مقدمۃ نصب الرایہ ص ۴۲ تاریخ بغداد ج ۱۳/ ص ۳۴۷).

۸. خلیفہ جعفر بن معتصم الملقب بالمتوکل علی اللہ المتوفی (۲۴۶ھ) اولنبی خلیفہ وو چی چې دامام شافعی رحمہ اللہ پہ مذھب وو تاریخ الخلفاء سیوطی (ص ۳۵۹).

۹. امام عبدالغفار بن داود الحرانی المتوفی (۲۰۴ھ) حنفی المذھب وو (تہذیب التہذیب ج ۶/ ص ۳۶۶).

۱۰. امام عبدالملک بن حبیب المتوفی (۲۳۹ھ) مالکی المذھب وو تذکرہ ج ۲/ ص ۱۰۷.

۱۱. امام اسماعیل القاضی المتوفی (۲۸۲ھ) شیخ المالکیۃ بالعراق تذکرۃ (ج ۲/ ص ۱۸۰).

۱۲. امام احمد بن محمد بن الاثرم المتوفی (۲۶۰ھ) حنبلی المذھب وو تذکرۃ (ج ۲/ ص ۱۳۵).

۱۳. الامام المیمونی ابو الحسن احمد بن عبدالحمید المتوفی (۲۷۴ھ) من کبار اصحاب محمد تذکرۃ (ج ۲/ ص ۱۶۲).

۱۴. امام حرب بن اسماعیل الکرمانی المتوفی (۲۸۰ھ) حنبلی المذھب وو تذکرۃ (ج ۲/ ص ۱۷۰).

۱۵. امام ابوبکر احمد بن محمد المروزی المتوفی (۲۷۵ھ) حنبلی المذھب وو (تذکرۃ ج ۲/ ص ۱۸۵).

۱٦. امام بخاری رحمہ اللہ المتوفی (۲۷۷ھ) شافعی المذھب وو طبقات شافعیہ (ج ۲/ ص اتا ۱۹) غیر مقلد نواب صدیق حسن خان ھم ورتہ شافعی ویلی دي ابجد العلوم (ص ۸۱۰).

۱۷. امام محمد بن نضر المتوفی (۲۹۱ھ) ددہ تہول خاندان حنفی المذھب وو (تذکرۃ ج ۲/ ص ۲۲۰).

۱۸. امام محمد بن شعیب النسائی المتوفی (۳۰۳ھ) شافعی المذھب وو (اکمال ص ۲۲۷).

۱۹. امام محدث ابوعوانہ المتوفی (۳۱۶ھ) شافعی المذھب وو (تذکرۃ ج ۳/ ص ۳).

۲۰. امام طحاوی المتوفی (۳۲۱ھ) حنفی المذهب وو (تذکرۃ ج ۳/ ص ۷) که دڅلورمی صدی ځنه دمخکنیو مقلدینو شیوخو نومونه څوک لیکل غواړي نوپوره کتابخانه به ترینه جوړه شی.

۲۱. په (۲۲۸ھ) کښې خلیفه واثق بالله العباس دسد سکندر دحال دمعلومولو لپاره یو هیت ولیگلو هغوی چې هلته ورسیدل نو دسد سکندر خوا او شاوخوا خلک دامام ابوحنیفه رح په مذهب وو دغیر مقلدینو سرگروه نواب صدیق حسن خان غیرمقلد دمسالک الممالک په حواله لیکلی دی چې (محافظان سد که درآن جابودند همه دین اسلام داشتند ومذهب حنفی وزبان عربی وفارسی میگفتند اما ازسلطنت عباسیه بی خبربودند (ریاض المرتاض ص ۳۱۶ خیر التنقید ص ۲۳).

۲۲. دغیرمقلدینو سرگروه نواب صدیق حسن خان لیکلی دی چې نشا ابن شریح فاسس قواعد التقلید (الی ان قال) ولذلک یعد من المجددین علی راس المائتین (الجنه ص ۳۹) امام ابن شریح همت وکړو او دتقلید دقواعدو بنیادئی کیښودلو لدی وجهی هغه ددوهمی صدی په مجددینو کښې شمارل کیږی که دڅلورمی صدی څخه مخکښې تقلید نه وی نو امام ابن شریح دکوم ضرورت لپاره دتقلید لپاره قواعد وضعه کول؟

دشاولی الله رحمه الله دقول مطلب

داخبره پوره واضحه شوه چې دڅلورمی صدی څخه مخکښې تقلید و وخپله شاولی الله رحمه الله په بل ځای کښې فرمائی (وبعد المائتين ظهر فيهم التمذهب للمجتهدين باعيانهم وقل من كان لايعتمد على مذهب مجتهد بعينه وكان هذا هو الواجب فى ذلك الزمان (انصاف مع ترجمه اردو کشاف ص ۵۹) ددوهمی صدی څخه وروسته په خلکو کښې دیو معین مجتهد دمذهب اختیارول ظاهرشو او په هغه وخت کښې داسې خلک ډیرلږ وو چې دیو معین مجتهد په مذهب به ئی اعتماد نه کولو او په هغه وخت کښې دیو معین مذهب پابندی واجبه وه نوشاولی الله نه یوائې داچه دڅلورمی صدی څخه مخکښې تقلید ته رایج وائی بلکه واجب ورته وائی نوشاولی الله رحمه الله دخبری څخه دامطلب اخستل چې دڅلورمی صدی څخه مخکښې تقلید نه وو بالکل غلط دی اودیولوی محدث په قول کښې تعارض راویستل دی نودشاولی الله رحمه الله دقول معنی خپله دده داقوالو څخه داراظاهریږی چې دڅلورمی صدی څخه مخکښې دکوم خاص مذهب په تقلید باندې اجتماع نه وه یعنی تقلید و ولکن متفرق او متعدد وو چابه دیو مجتهد او چابه دبل مجتهد تقلید کولو او په بعضو کښې به چې داجتهاد اهلیت وو هغوی به خپله اجتهاد کولو او وروسته چې علمی کمزوری پیدا شوی نو بیا خلک دیو خاص خاص مذهب

پابند شو لکه شاولی الله رحمه الله چې په بل ځای کې فرمائی (واعلم ان الناس کانوا فی المأة الاولی والثانية غیر مجتمعين على التقليد لمذهب واحدبعينه) (انصاف ص ۵۷) پوه شه چې په اوله او دوهمه صدی کې په یو خاص معین مذهب باندې د خلکو اجتماع نه وه نو مخکې د ډیرو مجتهدينو تقليد کيدلو لکن د هغوی مذاهب مدون نه شول او نه چاته معلوم دی لدی وجهې اوس د دی څلورو مدونو مذاهبو تقليد کيږی.

امين الله د تقليد پر خلاف یو ګرنګ ليکلی دی په نوم التحقيق السديد د دې کتاب په ۲۴ صفحه کې يې ليکلي دي چې ايوب سختيانی په تقليد رد کړی دی حالانکه ايوب سختياني په ۱۳۱ هجري کی تير شوی دی نو چې تقليد نه وو نو څرنګه ئي په تقليد رد وکړو آيا علم غيب ورسره وو چې وروسته به تقليد پيدا کيږي؟

همدارنګه په الحق الصريح کی ديو صحابي واقعه رانقلوي چې يو صحابی ته نورو صحابه وو فتوی ورکړه چې ته اګر چې زخمي ئي لکن تاته له جنابت څخه د تيمم اجازت نشته نو ته غسل وکړه هغه صحابي چې کله غسل وکړو نو وفات شولو نو امين الله ليکي چې دغه صحابي د دی نورو صحابه وو تقليد وکړو نو څکه مړ شو (ج۲ صفه ۶۵۵)

نو چې د صحابه وو په زمانه کې تقليد نه وو دې صحابي بيا څنګه تقليد وکړو؟ همدارنګه ته تقليد ته شرک وائي نو د دی صحابی په باره کې څه فتوی ورکوي؟ مونږ وايو چې دې وفات شوي صحابه (رض) دغير مجتهدينو څخه فتوي غوښتې وه نو رسول الله (ص) په دې باندې خفه شو او وی فرمايل چې دوی نه پوهېدل نو ولې يې پوښتنه نه کوله او مونږ د مجتهدينو پيروی ته واجب وايو.

اعتراض : دين مکمل دی نو فقهې ته څه ضرورت دی؟

دوي وائي چې الله تعالي فرمائي چې [اَلۡيَوۡمَ اَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِيۡنَكُمۡ (الايه)] يعني دين مکمل شو نو بيا امام صاحب ته څه ضرورت دی؟

(۱) جواب: د دین له تکميل څخه تکميل د اصولو مراد دی.

(۲) جواب الزامی: که د تکميل څخه معنی حقيقي مراد شي چې بس په همدغه ورځ دين مکمل شو نو بيا خو له هغو آياتونو څخه چی له دي آيت څخه وروسته نازل شوي دي هم منکر شه او همدارنګه له ټولو هغو احاديثو څخه چې وروسته له دي نه نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمائيلي دي هم منکر شه همدارنګه نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمائي چې (عليکم بسنتی وسنة

الخلفـاء الراشـدين) نو دخلفاؤ لـه سنتو څخـه هـم منکر شـه لکـه څرنګه چې منکـر ئـي همدا رنګه لـه دی څخـه وروسـتـه چې کـومي سنت طريقـي صحابهؤ طرف تـه منسـوبي دي او مروجـه فـي الامـة دي لـه دي څخه هم منکر شه ،

(۳) جواب: د تکميل څخه معنی عرفي مراد ده لکه له اليوم څخه چې معنی عرفي مراد ده،

داول جواب تشريح داده چی د اصولو تکميل مراد دي هغه دا چې قرآنکريم کي اصول د شرعي څلور ذکر شوي دي

اول: کتاب الله دی الله جل جلاله فرمائي [اِتَّبِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَيكُم مِن رَبِّكُم وَلَا تَتَّبِعُوا الآيـه] دا کتاب الله شو .

دوهم: قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ آه] دا سنت رسول شو.

دريم: [وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِن بَعْدِ ما تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى] دا اجماع شوه.

څلورم: [فَاعتَبِرُوا يَا أُولِي الأَبصَار] دا قياس شو .

دا څلور اصول په قرآن کي راغلل دا څلور اصول په حديث کي هـم دي نو نبـوي او قرآنـي اصـول دا څلـور دي او س د دي څلـورو قرآنـي اصـولو څخـه ثابـت شـده مسـائلو تـه ديـن وائـي او د دی څلـورو نبـوي اصـولو څخـه ثابت شـده مسـائلو تـه ديـن وائـي او دا ديـن پـه فقـه کي ليکـل شـوی لـه قـرآن څخـه ثابت شده مسـئلي ديـن دی او دا مسـئلي پـه فقـه کی ليکـل شـوی دي او لـه سنت څخـه ثابـت شـده مسـئلي ديـن دی او دا مسـائل پـه فقـه کـي ليکـل شـوي دي لـه اجمـاع څخـه ثابـت شـده مسـائل ديـن دی او دا مسـائل پـه فقـه کـي ليکـل شـوي دي لـه قيـاس څخـه ثابت شـده مسـائل ديـن دی او دا مسـائل پـه فقـه کـي ليکـل شـوي دي خلاصـه دا چې ديـن پـه فقـه کې ليکـل شـوی دی نـو چې يـو سـړی وائـي ديـن مکمـل شـو فقهـي تـه ضرورت نشـته دا داسي ده لکه چې وائي دين مکمل شو نو دين ته ضرورت نشته دی.

اعتراض: صاحبين ولې د امام صاحب سره اختلاف کوي؟

غير مقلدين وائي چې په فقه کي له امام صاحب سره صاحبين (امام ابو يوسف او امام محمد) اختلاف ولي کوي ؟ او امين الله په خپل کتاب کي ليکي چې فقه خو ټوله صاحبينو ورانه کړي ده ؟

(۱)جواب: صاحبین هم مجتهدین دي او یو مجتهد ته له بل مجتهد سره اختلاف کول جائز دي که دا اختلاف دمجتهدینو د دین ورانول وای نو بیا دسلیمان او داود علیهما السلام په مابین کي هغه اختلافي مسئله راغله لکه الله تعالی چې فرمائي[فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ آه] نو ایا بیا دلته هم سلیمان علیه السلام د داود علیه السلام دین وران کړو؟

(۲) جواب: دصاحبینو ټول اقوال په حقیقت کي دامام صاحب اقوال دي علامه شامی درد محتار په مقدمه کي لیکي چې که په یوه مسئله کي یو قول دامام صاحب یعني داستاد راغلو او بل قول د ده د شاګرد راغلو نو دغه د شاګر قول په اصل کي د استاد قول دی شاګرد ته ئي نسبت صرف د موافقت د رأي له وجه کیږي

په فتاوی والوالجیه کتاب الجنایات کي لیکي چې(قال ابو یوسف رحمه الله ماقلت قولاً خالفتُ فیه أبا حنیفة رحمه الله الا قولاً قد کان قاله) یعني اما أبو یوسف فرمائي چې ما هیڅ کله له امام صاحب سره مخالفت په یو قول کی هم نه دی کړی مګر مخکی دا قول دامام صاحب قول وو زما صرف د رأی موافقت ورسره راغلی دی.(رد محتار ج۱ صفه۱۵۹) مطلب (صح عن الامام انه قال اذا صح الحدیث فهو مذهبی؛

اعتراض: غیر مقلدین وائي چې امامانو خپله له تقلید کولو نه منع کړي ده؟

جواب: ابن تیمیه رحمه الله لیکي چې (منع الأئمة عن التقلید انما هو فی حق القادر علی اخذ الاحکام عن الادلة) یعنی ابن تیمیه رحمه الله فرمائي چې امامانو کومه منعه دتقلید څخه کړي ده هغه دمجتهدینو په باره کي ده چې مجتهدین دي تقلید دچا نه کوی بلکه خپل اجتهاد دې کوي (فتاوی ابن تیمیه ج۲ صفه۲۰۳)

اعتراض: چې امام صاحب خپله فرمائي(اذا صح الحدیث فهو مذهبی)

یعنی چې کله حدیث صحیح وي نو دا زما مذهب دی هم دا رنګه نور امامان هم وائي چې که زمونږ مسئله دحدیث خلاف وه نو پر دیوال ئي وولـه نو پر حدیث باندې عمل کول پکار دي نه دامام صاحب په مسئله باندي؟

جواب: دا خطاب مجتهد ته دی د دي مثال دا رنګه دی چې یو سپیشلسټ ډاکټر تاته دوائي در کړی او درته ووائي چې که څما دوائي غلطه وه نو په دیوال ئي وولـه او س په کوڅه کي تاته یو چولي فروش ووائی چې لما سره دطب کتابونه شته دا دوائي خو ئي غلطه در کړي ده نو ته ي بیرته هغه ډاکټر ته ویسې او ورته ووایې چې دا دوائي خو هغه چولي فروش وائي چې غلطه ده نو دا ډاکټر به درته ووائي چې احمقه بل ډاکټر ته یې

وروره چولې فروش په څه پوهېږي علماء فرمايي چې دا اذا صح الحديث فهو مذهبی معنی داسې ده چې اذا صلح الحديث للعمل به فهو مذهبی شرح رسم المفتی (۲۴) لابن عابدين المطبوعة فی ضمن مجموع رسايل تهذيب الاسماء واللغات ج(۱) ص ۵۱ للنووي.

نړيوال محقق محمدعوامه پدې موضوع باندې رساله ليکلې ده په نوم د اثر الحديث الشريف په اتړنې کې شته.

اعتراض:غير مقلدين وائي چې امام صاحب چرته ويلي دي چې زما تقليد وکړي؟

جواب: په کفايه شرح الهدايه کتاب الصوم کي امام صاحب رحمه الله فرمائي (واذا كان المفتي على هذه الصفة فعلى العامي تقليده وان كان المفتي اخطأ فى ذالک هکذا روي الحسن عن ابي حنيفة رحمه الله) وفی هداية الصلوة ج۱ في باب ما يوجب القضاء والکفارة صف۲۶٦ کې فرمايي: على العامي الاقتداء بالفقهاء.

د دي مذکور سوال مثال داسی دی لکه يو ډاکټر چې هسپتال جوړ کړی مشينان راوړی او ټيسټخاني جوړی کړی او اعالی مرتبه والا ډاکټران راولي : اوس يو احمق وائي چې زه خو ناجوړه يم خو هسپتال ته نه ورځم ځکه چې ډاکټر ماته ندی ويلي اعلان ئي نده کړی چې زما هسپتال ته راشي، نو دا مريض ډير احمق دی ځکه چې هسپتال ئي دهمدي دپاره جوړ کړی، نو امام صاحب دا اجتهاد د مسائلو ولي کولو چې بيائي منعه کوله د تقليد خپل ځخه خو دهمدي لپاره ئي اجتهاد وکړو چې تقليد ئي وشي.

اعتراض: په څلورو کې کوم مذهب حق دی ؟

غير مقلدين وايي چې کله په يوه مسئله کي دڅلورو امامانو اختلاف راشي نو په دوي کي به يو پرحق وي ځکه چې حق يو وي او تاسو وايي چې څلور واړه مذهبونه حق دي.

جواب: دلته حق په مقابل دباطل کی ندی بلکه حق په مقابل د خطأ کي دی دا مطلب چې يو به حق وي او دا نور به خطأ وی کوم چی په حق وي ديته به الله دوه اجره ورکوي او کوم چی په خطأ وي هغوی ته به الله يو اجر ورکوي د دی مسئلي لپاره دليل او دتقليد دوجوب لپاره بل دليل دا حديث مبارک دی.

عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ « إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ.وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ [رواه البخاری رقم : ۷۳۵۲ فی باب أَجْرِ

الْحَاكِمِ إِذَا اجْتَهَدَ فَأَصَابَ ، أَوْ أَخْطَأَ.و مسلم ج۲ ص ٧٦ رقم : ٤٥٨٤ ، سنن أبي داود رقم: ٣٥٧٦ ، سنن الترمذي رقم: ١٣٢٦ و قال الشيخ الألباني : صحيح]

يعني كله چې حاكم حكم وكړي پس اجتهاد وكړي بيا حق ته ورسيږي پس د ده لپاره دوه اجره دي او چې كله حاكم حكم وكړي پس اجتهاد وكړي بيا خطاء شي نو د ده لپاره يو اجر دي.

دا دليل دى پر وجوب د تقليد باندې . په اجتهادي مسئله كي كه يو مجتهد پر حق وو دا بل مجتهد به خطاء وي باطل نه ورته ويل كيږي نو څلور واړه په حقه دي يعني څلور واړه ثواب يافته دي اگرچې يو به صواب او بل به خطأ وي.

اعتراض: غير مقلد وايي چې زه اهل الحديث يم او په قرآن او په حديث باندې عمل كوم ولي په قران او په حديث باندې عمل كول څه بد كار دى؟

اول جواب: ستاسو مشران ورونه اهل القران پرويزيان وائى چې زه پر قرآن عمل كوم نو ولي پر قرآن باندې عمل كول څه بد كار دى؟فما هو جوابكم فهو جوابنا.

دوهم جواب: تا وويل چې مونږ اهل حديث په قران او په حديث باندې عمل كوو او دا څه بد كار دى؟ زه درته وايم چې دا اوس مې درته شپږ (۶) آيتونه د تقليد پيش كړل نو ته په دي ولي عمل نه كوي؟ : نو دا خو ستا په قران او په حديث باندې عمل نه كول دي. دا داسي مثال دى لكه يو سړى چې وائي زه قرآن منم او په قران كي چې كومه اجماع راغلي ده او كوم قياس راغلي دى دا نه منم نو دا خو د قران نه منل شوه نو ته دروغ وائي چې په قران باندى عمل كوم،

دريم جواب: صحيح ده په قرآن او په حديث باندى عمل كول ښه كار دى لكن دا ستاسي طريقه خرابه ده : ځكه چې په حديث باندې عمل كول د مجتهد په رهنمائي كي ښه كار دى او چې د مجتهد رهنمائى پكي نه وي دا بد كار دى: مثال لكه د طب كتابونه دي او دري بيماران ترېنه علاج كوى يو بيمار ئي په خپل سر كوي بغير له رهنمائي د ډاكټر څخه او خپله هم ډاكټر نه دى نو دا بد كار دى ،او بل بيمار د ډاكټر په رهنمائي كى علاج كوي دا ښه كار دى: او بل ئى ديو فالتو مداري په رهنمائي كي كوي نو دا هم بد كار دى اگر چې دري واړو خپل علاج د طب له كتابونو څخه وكړو همدا رنگه په قرآن او په حديث باندى عمل كول كه د مجتهد په رهنمائي كى وي دا ښه كار دى او كه د مجتهد په رهنمائي كې نه وي او يا د غير مجتهد په رهنمائى كى كوي

مثلاً دامين الله په رهنمائي کي نو دا بد او خطرناک کار دی نو دمجتهد له رهنمائي څخه بغير عمل کول داسي دی لکه چې يو سړي اودس مات کړو او بيائي وتر لمونځ شروع کړو يو چا پوښتنه ورڅخه وکړه چې تا خو اوس اودس مات کړو وتر څنګه کوي ؟نو هغه وويل چې ولې په حديث کي نه دي راغلي چې (من استجمر فليوتر) نو دابي وقوفي ده همدارنګه په صحاح سته او قرانکريم باندی په غير واضحو مسائلو کې عمل کول بغير دمجتهد د راهنمايي څخه ګناه ده وان اصاب. (نووي شرح مسلم ج۲ ص۷٦)

اعتراض: غير مقلدين وايي چې په قرآنکريم کي الله تعالی فرمائي {وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلاَ تَفَرَّقُوا} نو دين خو يو دی او څلورو امامانو پکي څلور حصي څلور ټوټي جوړی کړي؟

جواب: په اختلاف او په افتراق کي فرق دی : اختلاف دېته وايي چې مقصد يو وي او لاري بدلې وي، افتراق دېته وايي چې لاري هم بدلي وي او مقصد هم بدل وي نو دده څلورو امامانو دين جدا ندی بلکه دين او مقصد ئي يو دی صرف لاري ئي جدا دی افتراق خوئي ندی کړی چې هم لاري جدا وي هم مقصد جدا وي، په همدې جواب سره د دوي يو بل اعتراض دفع شو چې وائي محمد صلی الله عليه وسلم باندي خو يو دين نازل شوی ؤ څلور دينونه خو نه ؤو ؟ نو جواب ئي وشو چې دين يو دی صرف لاري ئي جدا دي .

اعتراض : غير مقلدين وائي چې ته ديو امام پسې ځې او زه په څلورو امامانو پسې ځم؟

الزامي جواب: ته خو تقليد ته شرک وائي نو زه چې په يو امام پسي ځم ماستا په فتوه يو شرک وکړو او ته چې په څلورو پسي ځې نو تا خو بيا څلور شرکه وکړه،

دوهم جواب: مونږ وايو (تتبع الرخص او تلفيق) اجماعاً حرام دی، چې په يوه مسئله کې په يو مجتهد پسي ځې او په بله مسئله کې د بل مجتهد په رأيه عمل کوې . علامه ابن تيميه فرمايي : (فيکون فی وقت يقلدون من يفسده و فی وقت يقلدون من يصححه بحسب الغرض والهوی و مثل هذا لا يجوز باتفاق الائمة) [مجموعة الفتاوی /۳۲/ ص ٦٦ / مکتبة العبيکان].

يعنې په داسې صورت کې به په يو وخت کې د هغه چا پسې روان وي چې دده اصلاح به کوي او په يو وخت کې به د هغه چا پسې روان وي چې دده افساد به کوي او د ټولو امامانو په اتفاق سره دا کار حرام دی.

همدارنګه ليکي چې : (لان ذلک يفتح باب التلاعب بالدين و فتح للذريعة الی ان يکون التحليل والتحريم بحسب الهوی، و لو جاز هواه ، و يتخير بين التحليل والتحريم والواجب والجواز ، و ذلک يؤدی

الى انحلال ربقة التكليف، بخلاف العصر الاول فانه لم تكن المذاهب وافيه باحكام الحوادث مهذبة فعلى هذا يلزمه ان يجتهد فى اختيار مذهب يقلده على التعين) [شرح المهذب / فصل فى اداب المستفتى / ج ۱ / ص ۸۸ / دار الفكر بيروت].

په يوه مسئله کې د يو امام پسې او په بله مسئله کې د بل امام پسې روانېدل په دين باندې لوبې دي، او ددې له پاره ذريعه ده چې هر سړی تحليل او تحريم د خپل خواهش تابع کړي. او که چېرته دا جايز شي چې د هر سړي چې د هر مذهب کومه مسئله خوښه وي په هغې دې عمل کوي نو بيا به يو سړی په يوه مسئله کې د يو مذهب د رخصت او په بله مسئله کې به د بل مذهب په رخصت پسې گرځي او د حلالو او حرامو، د جايزو او ناجايزو په منځ کې به په خپل خواهش يو طرف خوښوي. او دا سې کار کول د مکلفيت څخه خارجېدلو ته مفضي کېږي. په خلاف د عصرِ اول څخه، چې هلته به غير مجتهد په يوه مسئله کې د يو مجتهد او په بله مسئله کې به د بل مجتهد پسې تللو، ځکه چې هلته مذهبونه مُدَوّن نه وو او په هر مذهب کې به د ټولو حوادثو حل نه پيدا کېده، نو له دې امله په هر سړي لازمه ده چې د يو مُعيّن مذهب په غوره کولو کې کوښښ وکړي.

همدارنگه علامه شاطبي رحمه الله فرمايي: (ومتى خيرنـا المقلدين فى مـذاهب الائمـة لينتقـوا منهـا اطيبها عندهم لم يبق مرجعاً الا اتبـاع الشـهوات فى الاختيـار و هـذا منـاقض لمقصـد وضـع الشريعة.) [الموافقات / ج ٤ / ص ٨٢ / المسئلة الثالثة فى بيان ان الشريعة كلها ترجع الى اقـوال، واحـدة فى الفـروع / مكتبة محمد على صبيح ازهر].

هر کله چې مونږ مقلدينو ته اختيار ورکړو چې د هر مذهب څخه د خپلې خوښې مطابق مسئلې راټولې کړئ، نو بيا به د مسلمانانو له پاره بله مرجع پاتې نه شي، ماسوا د اتباع د خواهش نه او دا کار د مقصد د وضع د شريعت سره نقيض دی.

همدارنگه علامه شاطبی رحمه الله فرمايي چې: (وقد حكى ابن حزم الاجمـاع على ان ذلـك (اى تتبـع الرخص فى المذاهب) فسقٌ لا يحل) [الموافقات / ج ٤ / ص ٨٤ / المسئلة الثالثة]. يعنې ابن حزم رحمه الله په دې باندې اجماع رانقل کړې ده چې په مذهبونو کې آسانه آسانه مسئلې راټولول فسق او حرام دي.

علامه مناوي رحمه الله فرمايي : (ان مثل هذه الالتزامات لكـف النـاس عـن تتبـع الـرخص). [فـتح القدير/ ج ١/ ص ٤٠٣ / مكتبة نزار مصطفى باز]. يعني په خاصو خاصو مذهبونو باندې د پابندۍ لازمول ددې له پاره دي چې خلک د رخصتونو له لټولو څخه راېند کړو.

دريم جواب: دا دروغ دی چې ته وائې چې زه د څلورو وارو امامانو پسې ځم: که نه نو ته د هدايې يا د يو بل کتاب د يوې صفحې يا د دوه صفحو په لسو يا شل مسئلو کې څلور واړه مذاهب بيان کړه او بيا چې په کوم پسې ځې د هغه وجه ترجيح راته وښايه(ديده بايد).

پوښتنه : دچا تقليد واجب دی؟

جواب: په غير واضحو مسايلو کې د مجتهد تقليد واجب دی.

مقلدين چې د مجتهد په بيان شوې مسئله عمل وکړي نو داسې دې نه وايي چې داد فلان امام خپله ذاتي رايه ده بلکې داسې دې وايي چې فلانی امام ته دالله ﷻ او د رسول الله ﷺ مراد داسې ښکاره شوی دی.
كَمَا يُقَالُ اَلْقِيَاسُ مُظْهِرٌ لَامُثْبِتٌ (٣٤)

يعنې په قياس باندې مسائل نه جوړېږي، بلکې په قرآن او سنت کې چې کوم مسائل پټ دي، نو داصولو شرعيه وو په مدد سره يې را ظاهروي، لکه کوهي ويستونکی او به نه راپيدا کوي، بلکه الله ﷻ چې کومې او به دزمکې لاندې پټې کړي دي هغه را ښکاره کوي.

اوس مجتهدينو ته شريعت ساز ويل داسې جهالت دي، لکه د کوهي وېستونکي ته چې خالق الماء ويل جهالت دی، لکه څرنگه چې د حساب د قواعدو څخه کوم جواب راوزي د پته د حساب جواب وايي، د حساب دان ذاتي رايه ورته نشي ويل کيدای. نو په فقهي کتابونو عمل دالله ﷻ او د رسول الله ﷺ د حکم منل دي ځکه ټول مجتهدين اعلان کوي چې مونږ اول فيصله په کتاب الله کوو که هلته پيدا نه شوه بيا يې په سنت د رسول الله ﷺ کوو که هلته پيدا نشوه بيا يې د صحابه وو رض په اجماع کوو که هلته پيدا نه شوه بيا پکې اجتهاد کوو ،کما قاله الامام أبو حنيفه رحمه الله (٣٥).

---

٣٤ - نورالانوار ص٢٢٨.

٣٥ - عقود الجمان ص٧٢و ص٧٦ تاريخ بغداد ج٣ص٣٣٩.

پوښتنه: تقليد په چا واجب دی يعنې مقلد به څوك وي؟

جواب : علامه امدی فرمائی : (والعامي ومن ليس له اهلية الاجتهاد وان كان محصلاً لبعض العلـوم المعتبرة في الاجتهاد يلزمه اتباع قول المجتهد.(٣٦).

ترجمه:يعنی دعلومو دوينيه وسره نابلده اوهغه څوک چې علوم دينيه ئی حاصل کړئ وی لکن داجتهاد اهليت پکې نوی په هغه باندې دمجتهد تقليد واجب دی مفتی صدر الدين چې دنواب صديق حسن خان استاذ دی ليکي (وشخصی عامی بلکه عالم رانيز که بمرتبه اجتهاد نه رسيده باشد تقليديکه ازمجتهدان واجب است).تنبيه الضالين ص ۴۵.

خلك په درې قسمه دي:

اول : مجتهدين چې قرآن کې ترېنه پـه اولوالالباب ،فقهـاء، اهـل استـنباط، او اولـو الابصـار سره تعبير کېږي. دوئ ته الله تعالى حکم کوي: فَـاعْتَبِرُوْا يَـااُولِي الْاَبْصَـارِ. ای دبصيرت خاوندانو قياس وکړئ ددې حکم مطابق په مجتهد باندې اجتهاد واجب دی،دوئ به دچا تقليد نه کوي.

دويـم : هغه خلک دي چې داجتهاد اهل نه دي هغوی ته الله ﷻ حکم کوي :فَاسْئَلُوْا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ. يعنې که تاسو نه پوهېږئ نو داهل ذکر (مجتهدينو)څخه پوښتنه وکړئ.

صاحب دتوضيح فرمايي: الاستفتاء طلـب الحكـم الشرعي هكـذا في كنزاللغات فيكـون مرادفـاً للتقليد في علم الاصول. نو تقليد به هغه څوک کوي چې څوک خپله قياس او اجتهاد نه شي کولی.

دريم قسم: هغه خلک دي چې نه پکې خپله داجتهاد اهليت شته او نه دمجتهدينو تقليد کوي ددوئ په باره کې الله ﷻ فرمائي: اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ داخلک دچارپايانو څخه هم بد تر دي، داقسم خلک به په قبر کې دقيامته پورې ملائکې په ګرزونو باندې وهي او ورته وايي به: (لَادَرَيْتَ وَلَاتَلَيْتَ) (٣٧).

---

٣٦ - الاحكام فی اصول الاحكام ج ۴ ص ١٩٧ وكذلك فی اتحاف ذوی البصاير ص ٦٣٠.

٣٧ - بخاري ج١ص١٧٨.

نه خپله صاحب د درایت او پوهې وې او نه دې د کوم صاحب درایت او پوهې تقلید کړی دی، یعنې نه مجتهد وې او نه مقلد وې او چې کله د قبرونو څخه را اوچت شي الله جَلَّ جَلَالُهُ به یې سیده د جهنم په لور روان کړي، او دوئ به چیغې وهي: لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِيْ أَصْحٰبِ السَّعِيْرِ.

که مونږ (د عقل والا وو مجتهدینو خبره اوریدی (تقلید مو کولای) یا خپله صاحب د عقل (مجتهد) وی نو نن به په دوزخ کې نه سوزېدو څکه د نجات دوه لارې دي یوه دا چې انسان خپله مجتهد وي دوهمه دا چې د بل مجتهد مقلد وي. (تفسیر عزیزي او تفسیر حقاني)

پوښتنه: د مجتهد او د مفتي شرائط کوم دي؟

جواب: د امام بخاري د استاد امام احمد څخه چا پوښتنه وکړه چې د مفتي شرائط کوم دي؟

هغه ورته وفرمایل (۱) اول د قرآن کریم پوره علم (۲) دوهم کم از کم د څلورو لاکهو احادیثو صحیحه وو علم (۳) دریم د صحابه وو او تابعینو په فتوو باندې پوره بصیرت په چا کې چې دا درې واړه صفات وي په خپل اجتهاد فتوی ورکولی شي والافلا (۳۸).

نو په چا کې چې دا صفات نه وي هغوئ دې د بل چا نه فتوی غواړي او بل د مجتهد تقلید دې کوي.

۱. امام ابو حفص رحمه الله فرمایي چې کله زه په جامعهٔ منصور کې مفتي مقرر شوم نو محدث ابو اسحاق راته وویل: چې آیا تا ته د څلورو لاکهو احادیثو شرط معلوم دی؟ ما ورته وویل چې هو، هغه راته وویل چې څلور لاکه احادیث دې یاد دي؟

۲. ما ورته وویل: چې نه، هغه راته وویل چې کله تا ته څلور لاکه احادیث ندي یاد نو بیا څرنګه فتوی ورکوې امام ابو حفص ورته وفرمایل چې زه په خپل قول فتوی نه ورکوم بلکې زه د داسې مجتهد په قول فتوی ورکوم چې د څلورو لاکهو نه یې هم زیات احادیث یاد وو یعنې د امام ابو حنیفه په قول فتوی ورکوم (۳۹).

۳. د امام بخاري استاذ الاستاذ او د امام احمد استاذ امام شافعي فرمایي:

---

۳۸ - اعلام الموقعین بحواله قواعد فی علوم الفقه ص۵

۳۹ - اعلام الموقعین ج۱ / ص ۴۵ فصل فی کلام الأیمة فی ادوات الفتیا.

هېڅ ته نه دي روا چې دالله ﷻ په دين کې فتوى ورکړي مګر دا چې دقرآن عالم وي، دناسخ او منسوخ دمحکم او متشابه پوره علم ورسره وي دمکي او مدني سورتونو نه پوره خبروي.

او داحاديثو په باره کې هم ددې تولو خبرو علم ورسره وي، ددې سره سره په علم لغت او شعر کې هم بصيرت تامه ولري دعلماؤ اختلاف او دلائل داختلاف ورته پوره معلوم وي چاسره چې دا علم نوي هيڅ کله ورته فتوي ورکول ندي روا (۴۰)

۴. دامام بخاري مشر استاذ امام مالک فرمايي: ماترهغې فتوې نه ورکولې ترڅو چې اويا شيوخو راته وويل چې ته دفتوو اهل يې (۴۱)

ددې اقوالو نه معلومېږي چې هرسړی مفتي او مجتهد نه شي کيدای فخرالاسلام بزدوي رحمه الله فرمايي: اما شرطه فان يحوي علم الکتاب بمعانيه وعلم السنة بطرقها ومتونها ووجوه معانيها، وان يعرف وجوه القياس (۴۲)

نن زمانه کې خو دبعضې جاهلانو څلور حديثه هم ندي ياد، او دعويې دومره غټه وي چې اجتهاد خو په ځای پرېږده دمجتهدينو څخه هم ځان لوړ حسابوي او په مجتهدينو تهمتونه لګوي (نعوذ بالله من الجهل المرکب) دداسې سړي لپاره په خپل قول فتوى ورکول حرام دي امام نووي رحمه الله فرمائي (قالوا فاما من ليس باهل للحکم فلا يحل له فان حکم فلا اجر له بل هواثم ولا ينفذ حکمه سواء وافق الحق ام لا لان اصابته اتفاقية). مسلم ج ۲/ ص ۷۶.

پوښتنه: غير مقلدين خو وايي چې مونږ عالمان يو او تقليد دجاهلانو لپاره دی؟

جواب: دوئ جاهلان مرکبان دي يعنې مجتهدين ندي او په دې هم خبر نه دي چې مونږ مجتهدين نه يو.

آنکس که نداند وندانداکه نداند | درجهل مرکب ابدالدهر بماند

دغير مقلدينو دشيخ الکل باني غير مقلديت دعلم دا حال وو چې (معيار الحق) په نوم کتاب يې ليکلی او يو څو لاندې خبرې يې ولولئ!

---

۴۰ - اعلام الموقعين ج۱ص. شروط الافتاء عند العلماء

۴۱ - اعلام الموقعين ج۱ ص شروط الافتاء عندالعلماء

۴۲ - کنزالاصول الي معرفة الاصول ۷۸۲.

۱. شاه ولی الله ته یې دیو کتاب نسبت کړی (القول السدید) چې دا هیڅ کله دشاه ولی الله کتاب ندی (معیار الحق ص ۵۳).

۲. دامام ابن خلکان ابن حجر عسقلاني ،امام نووي، علامه ابن خلکان په عباراتو کې یې دومره قطع اوبرید کړی دی، چې حیران به شې ورته مطلب یې صرف دادی چې امام صاحب دتابعیت نه وباسي حالانکه داټول دامام صاحب دتابعیت قائل دي.

۳. دمعیار الحق په (۲۶) صفحه کې لیکي چې حضرت قتادة سائل ته وویل چې امام بخاري امام احمد پوه کړو حالانکه امام بخاري دقتادة دوفات نه (۴۲) کاله وروسته پیدا شوی.

۴. په (ص ۲۱۹) کې یې دا الفاظ نقل کړي (سَـارَمِيْلَيْنِ اَوْ ثَلاثَـة) ترجمه کې یې لیکلي (دوتین کوس مسافت چلین) یعنې دوه درې کوسه مزل یې وکړو حالانکه یو کوس درې میله دی.

۵. یو راوي دی سلیمان بن مهران الاعمش نومېږي دصحاح سته وواجماعي شیخ دی ددې دپاره چې دا ضعیف ثابت کړي سلیمان بن ارقم یې ترینه جوړ کړی دی (معیار الحق ص ۲۲۵)

٦. دخالد بن حارث نه یې خالد بن مخلد جوړ کړیدی.

۷. دیو حدیث نه د انکار لپاره یې داسامه بن زید اللیثي څخه اسامه بن زید العدوي جوړ کړی دی.

افسوس په دې کم استعداد هم ځآنته مجتهد وایي ددوئ دشیخ الکل دا حال دی.

زما اختار دی غیر مقلدینو چې څومره کتابونه لیکلي دي په ټولو کې خیانت ،تحریف او ددروغو حوالې دي، صحیح ته ضعیف او ضعیف ته صحیح وایي.

کـه دد ېنـه خـالي کتاب ددوئ چـا را وښودلو زمـا لـه طرفـه ورتـه لـس زره دینـاره انعـام دی ،داګـز اودا میدان ،زمونږ په زمانه کې دغیر مقلدینو شیخ الکل امین الله پشاوري دفرج اوپونډیو فرق نشي کولی.

ده یو کتاب لیکلی دی په نامه د (التحقیق السدید فی مسئلة التقلید) یعنې دتقلید حقیقت پدې کتاب کې یې په حنفي فقه (۱۳۳) اعتراضونه کړیدي،چې دهر اعتراض مطالعه یې دجهل او حماقت مظاهره ده، یوه ډېره خندونکې نمونه یې داده چې صاحب دهدایې فرمایي: چې فان صلت وربع ساقها مکشوف تعید الصلوة الخ ج ۱ص ۸۸. وفي بعض النسخ ص(۹۲).

يعنې که په مانځه کې د ښځې څلورمه حصه د پوندۍ ښکاره شوه د امام صاحب په نزد يې مونځ نه کېږي، او د امام يوسف په نيزد که اکثره پټه وه مونځ يې کېږي. هدايه: ج(۱) ص(۸۸) او وروسته ليکي چې والعورة الغليظة على هذا الاختلاف يعنې په عورة غليظة کې هم همدغه اختلاف دی چې د امام صاحب په مذهب که ربعه ښکاره شي مونځ ئې نه کېږي او د امام ابو يوسف صاحب په مذهب که اکثر پټ وو مونځ ئې کېږي او دی لامذهبه ليکلي دي چې په فقه کې راځي لکه هدايه ج(۱) ص(۹۲) چې د زنانه څلورمه حصه فرج او د امام ابو يوسف په نزد چې نيم فرج ښکاره شي مونځ يې کېږي. (التحقيق السديد ۱۲۳ مسئله ص ۲۴۲ دوهم چاپ و ۱۴۱ پنځم چاپ) نو امام صاحب پوندۍ او عورة غليظه کې تعيد الصلوة ويلي دي او دی لامذهبه فرج ذکر کړی دی او کېږي ئې ورسره ويلي دي.

(۲) د مشکوٰة يوه شرحه يې ليکلي ده په نامه د الحق الصريح په هغې کې يې د باب الايمان بالقدر د اتم نمبر حديث په تشريح کې دوهم جواب لاندې ليکلي دي چې (انبياء هَمْ کوي اوهَمْ زناده) نو پيغمبران زنا کوي (معاذالله).

په شرح الوقايه کښې عبارة داسې دی چې. الوضوء ليس بعبادة مقصودة ج ۱/ ص ۶۵. نو نفی قيد ته متوجه ده يعنې او دس عبادة دی خو غير مقصود دی او دې لامذهبه اعتراض کړی دی چې په شرح وقايه کې راځي چې او دس عبادت ندی. التحقيق السديد، ص ۲۰۷ دريم نمبر اعتراض نو دا جاهل پدې هم نه پوهيږي چې نفي قيد ته متوجه کېږي. (رحيم الله الحقاني التنجرهاري)

پوښتنه : دتقليد څه حکم دی فرض دی که واجب دی که سنت دی اوکه مباح دی اوکه حرام دی او که مکروه دی؟

جواب: مطلق تقليد واجب بالذات دی او شخصي تقليد واجب بالغير دی، په سنه (۱۳۲۵) کې د حرمينو علماؤ د ديوبند د علماؤ څخه يو څو سوالونه وکړل، په هغې کې اتم نمبر او نهم نمبر سوال او جواب دا وو:

السوال: په تمامو اصولو او فرعو کې د يو امام تقليد د ائمه اربعه وو څخه صحيح دی او کنه؟ که صحيح وي نو مستحب دی که واجب او تاسو د کوم امام مقلدين يي؟

بالفاظ صحيح ضرور ده مايه تحقيق السديد ۱۱ وتل

الجواب: پدې زمانه کې نهایت ضروري ده چې په څلورو امامانو کې د یو تقلید وشي بلکه واجبه ده، ځکه مونږ تجربه کړېده چې دائمه وو تقلید چا پرېښېدی دی او د خپل نفس او هوا تابع ګرځېدلي، انجام یې الحاد او زندیقیت شویدی (نعوذبالله منها).

له دې وجهې مونږ او زمونږ مشائخ په تمامو اصولو او فروعو کې د امام المسلمین ابو حنیفه ﷺ مقلدین یو، الله تعالی دې په همدې مذهب مونږ ته مرګ هم په نصیب کړي، او د همدې مذهب په پیروانو کې دې زمونږ حشر وکړي، امین (۴۳)

پدې باندې د دیو بند د څلېرویشتو متقدمینو علماؤ او وه دېرشو (۳۷) متاخرینو علماؤ دستخطونه دي، د دېنه وروسته پرې د حرمینو د مصر او د شام د علماؤ تصدیقات دي. د غیر مقلدینو پنج تن پاک هم په دې متفق دي.

نذیر حسین په معیار الحق باز دوم سنه (۱۳۲۹) هـ ص (۴۲) کې لیکي په عامي باندې مطلق تقلید واجب او تقلید شخصي مباح دی.

او مولوي محمد حسین بټالوي سنه (۱۳۳۸) هـ کې (اشاعة السنة) کې صفحه (۱۲٦) مولوي ثناء الله امر تسري (۱۹۸۴) (اخبار اهل حدیث) کې مولوي محمد ابراهیم سیالکوټي سنه (۱۹۵٦) کې تاریخ اهل حدیث کې صفحه (۱۲۵) او مولوي سید محمد داود غزنوي په سنه (۱۹٦۳) کې (داود غزنوي ص ۳۷۵) هم دا خبره لیکلې ده. لکن دلیونیانو په شان شرک او بدعت هم ورته وایي

پوښتنه: د تقلید د تارکینو څه حکم دی؟

یعنې بعضې خلک ځانته غیر مقلدین وایي، د دوئ حکم څه دی، او غیر مقلد څه معنی ده؟

جواب: غیر مقلد د ېته وایي چې نه مجتهد وي او نه د بل چا مقلد وي کله مجتهد ته بد وایي، کله مقلد ته، لکه یو سړی چې نه امام وي او نه مقتدي وي، بلکې کله امام ته بد وایي او کله مقتدي ته.

حکم یې دا دی چې: غیر مقلدین ګمراهان دي او تعزیر یې ضروري دی.

---

۴۳ - المهند علی المفند، یعنې عقائد علماء اهل سنت دیوبند ص۴۳.

شاه اسحق فرمايي: كسيكه حقيقت مذاهب اربعه نداند انكار اتباع ايشان كند آن كس ضال است (۴۴).
يعني څوک چې د څلورو مذاهبو حقانيت نه مني او د دوئ د تقليد نه انكار كوي گمراه دی.

میا عبدالخالق صاحب شاگرد دشاه اسحق فرمايي: هرگز مقلد ايشان (مقلد ائمه اربعه) را هرگز بدعتي نخواهند گفت زيراكه تقليد ايشان تقليد حديث شريف است پس متبع حديث را بدعتي گفتن ضلال و موجب نكال است(۴۵).

يعني مقلدينو د مذاهبو اربعه وته بدعتيان مه وايئ! ځكه د دوئ تقليد د سنتو تقليد دی او په سنتو باندې عمل كونكي ته بدعتي ويل گمراه دی او تعزيري ضروري دی.

مفتي صدرالدين چې د نواب صديق حسن خان استاد دی فرمايي: كسيكه مذهب يكى از ائمه اختيار كند آن متبع سنت رسول ﷺ است، وشخصې عامي بلكې عالم رانيز كه بمرتبه اجتهاد نه رسيده باشد تقليد يكى از مجتهدان واجب است.

وبالفعل مذاهب اربعه از مجتهدين مشهور ومتواتر ومقبول ومدون ومنقول است، پس تقليد يكى از اين چهار ائمه اختيار بايد كرد، ومنكران حقيقت مذاهب اربعه وبدعت گويندان تقليد ضال ومضل اند وهم (أَضَلُّوْا كَثِيْرًا وَضَلُّوْا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيْلِ). (٤٦) يعنې څوک چې په دې مذاهبو اربعه وو كې ديو مقلد وي هغه د سنت نبوي ﷺ تابعدار دی. نو په عام كس او غير مجتهد عالم باندې ديو مجتهد تقليد واجب دی.

اوبالفعل مذاهب اربعه د مجتهدينو مشهور متواتر ،مقبول اومدون اومتواتر دي، نو پكار دي چې پدوئ كې ديو تقليد اختيار شي، او څوک چې د مذاهبو اربعه وو د حقانيت نه منكر وي او مقلدينو ته بدعتي وايي نو داسې گمراه دی او نور خلک هم گمراه كوي، يعنې د (ضَلُّوْا وَأَضَلُّوْا) مصداق دی.

پوښتنه: په مذاهبو اربعه وو كې كوم يو مذهب غوره دی؟

ځواب: د ټولو ايمه و خدمتونه پخپل ځای د احترام قابل دي او منلې شوي دي لكن د امام صاحب فقه پدوی ټولو باندې راجحه ده.

---

٤٤ - تنبيه الضالين ص٣٦او ٣٧.

٤٥ - مسائل ص٩٣ مسئله٦٢.

٤٦ - تنبيه الضالين ص٤٥.

۱- حضرت امام صاحب ابو حنيفه رحمه الله رؤية و رواية تابعي دی په خلاف د نورو ايمه و څخه چې هغوی تابعين ندي،

مشهور، مخکنی او ثقه مؤرخ امام ابو الفرج محمد بن اسحاق بن نديم المتوفي ۳۸۵هـ د امام صاحب په باره کې فرمايي چې: وكان من التابعين لقي عدة من الصحابة. [فهرست: ص ۲۹۸ من تصنيف ۳۷۷هق]

امام ابو حنيفة رحمه الله تابعي دی او ډېرو صحابه وو سره يې ملاقات شوی دی، ملا علي قاري رحمه الله فرمايي چې دا خو يقيني ثابت دي چې امام صاحب بعض صحابه رضي الله عنهم ليدلي دي، لکن اختلاف پدې کې دی چې امام صاحب د صحابه وو رضي الله عنهم څخه احاديث روايت کړي دي او کنه؟ او د اعتماد قابله خبره داده چې روايت کړي يې دي، وروسته ليکي چې امام صاحب ابو حنيفة رحمه الله غټ تابعي دی لکه څرنګه چې غټو غټو علماوو پدې تصريح کړې ده.

وقد ثبت رؤيته لبعض الصحابة، واختلف في رؤيته عنهم والمعتمد ثبوتها... (الى قوله) فهو من التابعين الاعلام كما صرّح به العلماء الاعيان. [ذيل الجواهر ج۲/ص ٤٥٢].

د امام صاحب پيدا ايښت په اتيايمه هجرې کې شوی دی. [جامع المسانيد ج۱ص۲۵، تذكرة الحفاظ ج۱/ ص ۱۵۸]. [تهذيب التهذيب ج۱۰/ ص ۴۴۹]، [الجواهر المضية ج۱/ ص ۲۷].

او ډېر صحابه رضي الله عنهم د اتيايمې هجرې څخه وروسته وفات شوي دي، د حضرت واثلة بن اثقع په پنځه اتيايمه هجرې کې وفات شوی دی. [تهذيب التهذيب ج۱/ ص ۱۰۱].

حضرت انس بن مالک رضي الله عنه په ۹۳هق کې وفات شوی دی. [تهذيب التهذيب ج۱/ ص ۳۷۹]. [تاريخ صغير للبخاري ص ۱۰۱]، طبقات ابن سعد ج۷/ ص ۱۶].

حضرت محمود بن لبيد په ۹۶هـ کې وفات شوی دی. [تهذيب التهذيب ج ۱۰/ ص ۶۶].

حضرت محمود بن الربيع ۹۹هـ کې وفات شوی دی. تهذيب التهذيب ج۱۰/ ص ۶۳].

حضرت هرماس بن زياد الباهلي سره په يو سلو دوهمه کې د حضرت عکرمة بن عمار ملاقات شوی دی نو دده وفات د يو سلو دوهمې څخه وروسته شو.

حضرت ابو طفيل عامر بن واثلة په ۱۱۰ هق کې وفات شوی دی. [تهذيب التهذيب ج۵/ ص ۸۲].

چې په دغه وخت کې امام صاحب د ديرشو کالو وو، دا مونږ د اختصار سره نيم درجن صحابه رضي الله عنهم وليکل.

حضرت ابن حجر رحمه الله فرمايي چې (رأى أنساً رضي الله عنه). [تهذيب التهذيب ج۱۰/ ص۴۴۹] يعني امام ابو حنيفة رحمه الله څو څو ځله حضرت أنس رضي الله عنه ليدلى وو، او علامه ذهبي فرمايي چې: رأى أنس بن مالک رضي الله عنه غير مرة لما قدم عليهم الكوفة. [تذكرة ج۱/ ص۱۵۸] يعني امام ابو حنيفة رحمه الله څو څو ځله حضرت أنس وليدلو چې كله يې كوفې ته تشريف راوړو.

علامه ابن سعد رحمه الله، امام دار قطني رحمه الله، خطيب بغدادي رحمه الله، امام نووي رحمه الله، امام ابن عدي رحمه الله، علامه ذهبي رحمه الله، علامه سمعاني رحمه الله، علامه عراقي رحمه الله، حافظ ابن حجر رحمه الله، او امام سخاوي رحمه الله وغيرهم د امام ابو حنيفة رحمه الله په تابعي والي باندې متفق دي. وګورئ!

[بغدادي ج۱۳/ ص۳۲٤]، [تذكرة الموضوعات ص۱۱۱] و [قانون الموضوعات ص ۲۳٦]، [جامع بيان العلم ج۱/ ص٤٥]. حافظ ابن كثير رحمه الله فرمايي چې: و ذكر بعضهم أنه روى عن سبعةٍ من الصحابة. [البداية والنهاية ج۱۰ ص۱۰۷].

د نمونې په شكل يو څو هغه روايات وګورئ چې امام صاحب رحمه الله د صحابه رضي څخه روايت كړي دي. ابويوسف رحمه الله عن أبي حنيفة رحمه الله أنه قال: سمعت أنس بن مالک رضي الله عنه يقول: سمعت رسول الله ﷺ يقول: طلب العلم فريضة على كل مسلم.

وعن أبي داؤد الطيالسي عن أبى حنيفة رحمه الله أنه قال: ولدت سنة ثمانين، وقدم عبدالله بن أنيس الكوفة سنة أربع وتسعين وسمعت منه وأنا ابن أربع عشرة سنة يقول: قال رسول الله ﷺ: حبک للشيء يعمي ويصم.

ابويوسف عن ابي حنيفة رحمه الله قال: ولدت سنة ثمانين وحججت مع أبي سنة ستة وتسعين وأنا ابن ستة عشر سنة فلما دخلت المسجد الحرام رأيت حلقة قلت لأبي حلقة: من هذا؟ قال حلقة: عبدالله بن الجزء الزبيدى صاحب رسول الله ﷺ فتقدمت فسمعته يقول سمعت رسول الله ﷺ يقول: و من تفقه في دين الله كفاه الله همه ورزقه من حيث لا يحتسب.

ابويوسف عن أبي حنيفة عن أنس بن مالک رضي الله عنه عن النبي عليه السلام قال: الدال على الخير كفاعله والله يحب اغاثة اللهفان.

عن أبي سعيد عن أبي حنيفة رحمه الله أنه قال: سمعت واثلة بن الاسقع رضي الله عنه يقول: سـمعت رسـول الله ﷺ يقول: لاتظهرن شماتة لأخيک فيعافيه الله ويبتليک.

يحيى بن معين عن أبي حنيفة رحمه الله عن عايشة بنت عجرة رضي الله عنها قالت: قال رسول الله ﷺ أكثر جنـد الله في الأرض الجراد لا أكله ولا أحرمه. وګوره: [جامع المسانيد ج١/ص٨٧ تر ص٩٨ پورې].

(٢) د حضرت امام صاحب فقهي کمال يو منلى شوى حقيقت دى، حضرت امام الشافعي رحمه الله فرمايي چې: الناس في الفقه عيال على أبي حنيفة رحمه الله. [تذكرة ج١/ ص١٥٩].

علامـه ذهبي ليکي چې: الامـام الأعظم، فقيـه العراق، امـام، متـورع، عـالم، عـامل، فقيـه، متقي وكبير الشان.

(٣) د امام صاحب د فقهي اصول او ضوابط د داسې يوې شورى په ذريعه باندې مرتب شوي او مدون شوي وو چې رئيس يې امام ابوحنيفة رحمه الله وو، دوى به د پوره بحث او مناظرې څخه وروسته مسئله ليکله.

علامه خطيب بغدادي رحمه الله فرمايي چې: كان أصحاب أبي حنيفة رحمه الله الذين يذكرونه ابويوسف، و زفر، و داؤد الطائي، واسد بن عمرو، و عافية الأودي، والقاسم بن معن، وعلي بن مسهر، ومندل، وحبان ابنا علي، وكانوا يخوضون في المسئلة فإن لم يحضر عافية قال أبوحنيفة رحمه الله: لا ترفعوا المسئلة حتى يحضر عافية فإذا حضر عافية، فإن وافقهم قال أبوحنيفة: أثبتوها، فإن لم يوافقهم قال أبوحنيفة لاتثبتوها. [تاريخ بغـداد ج١٢/ ص١٠٨]. د امام صاحب بعضې هغه اراکين د شورى چې امام صاحب به ورسره د مسايلو مذاکره کوله دادي:

ابويوسف، زفر، داؤد الطايي، اسد بن عمرو، عافيـة، قاسم، علي، مندل، حبان، نو کله به چې په يوه مسئله بحث وشو نو که عافيه به پکې شريک وو، امام صاحب به وفرمايل چې: دا مسئله وليکئ، او که عافيه به نه وو شريک نو امام صاحب به وفرمايل چې: دا مه ليکئ ترڅو عافيه نوي راغلى، نو عافيه به چې کله راغلو او دوى سره به موافق شو نو امام صاحب به وفرمايل چې: اوس يې وليکئ او که موافق به نه شو نو امام صاحب به فرمايل چې: دا مسئله مه ليکئ.

امام صدر الأيمه ليکي چې: فوضع أبوحنيفة رحمه الله مذهبه شورى بينهم ولم يستبد فيه بنفسه دونهم، اجتهاداً منه في الدين، ومبالغةً في النصيحة لله ورسوله والمؤمنين، فكان يلـقى مسـئلة مسـئلة ويسـمع مـا

عندهم، ويقول ما عنده ويناظرهم شهراً أو أكثر من ذلک حتى يستقر أحد الأقوال فيها ثم يثبتها أبويوسف رحمه الله في الأصول حتى أثبت الأصول كلها. [مناقب موفق ج۲/ ص ۱۳۳].

امام صاحب خپل مذهب د شورى په طريقه جوړ کړو او د احتياط او د الله جل جلاله د دين او د مؤمنانو د خير خواهى له وجې به يې هيڅ مسئله د مشورې څخه بغير نه ليکله نو په يوه مسئله به يې مياشت او څه د پاسه مياشت مشوره او مناظره کوله، ترڅو چې په يوه رايه به متفق راغلو، نو امام ابويوسف رحمه الله به هغه په اصولو کې وليکله تر دې چې ټول اصول منضبط شول.

او که امام ابويوسف رحمه الله به عجله وکړه نو امام صاحب ورته فرمايل چې: لا تكتب كل ما تسمع مني، فأني قد أرى الرأي اليوم وأتركه غداً وأرى الرأي غداً وأتركه في غده. [مقدمة نصب الرأيه ص ۳۱].

زما څخه هر اورېدلې خبره مه ليکه ځکه چې زه نن يوه خبره کوم او سبا ته يې پرېږدم او سبا يوه خبره کوم او بل سبا ته يې پرېږدم.

د امام بخاري رحمه الله استاذ امام عبد الله بن المبارک فرمايي چې: ددې شورى مجلس ته يوه اهمه مسئله پيش شوه، فخاضوا فيها ثلاثة أيام بالغداة والعشي. [مناقب موفق ج۲ ص۵۴].

نو ددې مجلس پکې درې شوا روزه غور او خوض وکړو - إذا وقعت لهم مسئلة يديرونها حتى يضيئونها، [مناقب كردي ج۲/ ص۳]. کله به چې دې مجلس ته مسئله مخې ته راغله نو پوره پوره به يې تاو راتاو کړه تر دې چې ښه به واضحه شوه.

(۴) د امام صاحب فقهې ته الله جل جلاله عام مقبوليت وربښلى دى لکه څرنګه چې امير شکيب ارسلان فرمايي: مشهور مؤرخ ابن نديم فرمايي چې: فقه اكبر، كتاب رسالته الى البستي، كتاب العالم والمتعلم او كتاب الرد على القدرية د امام صاحب تصنيفات دي بيا مخکې ليکي چې:

والعلم براً وبحراً، شرقاً وغرباً، بعداً وقرباً تدوينه رضي الله عنه. [الفهرست ص ۲۹۹]. په وچه او په سمندر کې، په مشرق او په مغرب کې، نزدې او لرې ټول علم د امام صاحب تدوين دى.

(۵) د امام صاحب اجتهاد ډېر دقيق وو هيڅ باريک اړخ به هم ترينه نه پاتې کېدو، لکه څرنګه چې علامه سبكي فرمايي چې: فقهه دقيق. [طبقات الشافعية الكبرى ج۲/ ص۱۷۴].

(۶) وروسته به راشي چې ددنيا د ټولو محدثينو سند د امام صاحب په شاګردانو تيريږي او لويو لويو محدثينو به د امام صاحب د مذهب مطابق فتوی ورکوله لکه عبدالله بن المبارک، وكيع بن الجراح، يحيى بن سعيد القطان، يحيى بن معين، يحيى بن زكريا.

(۷) امام اعظم رحمه الله د هرچا څخه مخکې د امت د سهولت لپاره د کتابونو او بابونو ضرورت محسوس کړ او ددې لپاره يې بهترين بنياد کيښودلو.

صدر الأيمة رحمه الله ليکي چې: و ابوحنيفة رحمه الله اول من دون علم هذه الشريعة ولم يسقه أحدٌ ممن قبله. [مناقب موفق ج۲/ ص۱۳۶]. امام ابو حنيفة رحمه الله د ټولو څخه مخکې د شريعت تدوين وکړو، دده څخه مخکې هيچا هم داسې تدوين نه وو کړی.

۸: شاه ولي الله رحمه الله په خپل مکاشفات کې ليکي چې عرفني رسول الله صلى الله عليه وسلم ان فى المذهب الحنفى طريقة انيقة هى اوفق الطرق بالسنة المعروفة التى جمعت و نقحت فى زمان البخارى و اصحابه.(فيوض الحرمين ص ٤٨)

يعنې شاه ولي الله رحمه الله فرمايي چې ماته خپله پيغمبر عليه السلام دا خبره معلومه کړه چې په حنفي مذهب کې داسې عمده طريقه ده چې د هغه سنت نبوي سره زياته موافقه ده کومه چې د امام بخاري په زمانه کې راجمع شوې ده.

پوښتنه: غير مقلدين له کوم وخت څخه شروع شو؟

تاسو مخکې وويل چې دصحابه رضي الله عنهم څخه شروع تر ائمه اربعه وو پورې ټول خلک مقلدين وو، نو غير مقلدين دکوم وقت څخه شروع شو؟

جواب: بعضې وايي چې دوئ هغه وخت کې راپيدا شول چې کله موجوده سعودي حکومت په حرمين شريفين باندې قابض شو چې زياته مرسته ورسره إبن عبد الوهاب کړې وه.

له دې وجهې يې دوئ ته وهابيان ويلې، لېکن دا خبره غلطه ده، ځکه چې کله دسعودي کورنۍ دامام عبدالله بن عبدالوهاب په مرسته په حرمينو قابضه شوه په مکه مکرمه کې امام عبدالله بن عبدالوهاب اعلان وکړو، چې مونږ په فروعو کې دامام احمد بن حنبل په مذهب يو چونکه دامام ابو حنيفه، امام مالک، امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمهم الله مذهبونه منضبط دي. له دې وجهې ددې مذهبونو په پيروانو مو ځ

اعتراض نه کوو، ددې څلورو مذهبونو نه ماسوی مثلا زیدیه، روافض، امامیه، ددوئ مذاهب منضبط نه دي له دې وجهې دا مونږ نه منو، مونږ به خلک مجبور کړو چې په دې څلورو امامانو کې دیو تقلید وکړي. (۴۷).

دمصرډاکټر محمد البهی دوهابي تحریک په بیان کې لیکي چې په اتمه صدی کې محمد بن عبدالوهاب ددې تحریک بنیاد په حنبلي مذهب کیښودلو. الحرکة الوهابیه ص ۳۱.

د(۱۹۱۱)کال نه مخکې دوئ په پاکستان، هندوستان، افغانستان او نور عالم اسلام کې بالکل قابل ذکر نه وو، په (۱۹۱۱) ع کې په یوه مردم شماري کې دمسلمانانو تعداد داسې بیان شوی وو:

۱. اثناعشري یو کروړ او وه دېرش لاکه

۲. زیدي دېرش لاکه

۳. حنبلي دېرش لاکه

٤. مالکي یو کروړ.

۵. شافعي لس کروړه

٦. حنفي د اوه دېرش (۳۷) کروړو نه زیات (۴۸)

نو په (۱۹۱۱) ع کې ټول اهل سنت والجماعت د اته څلوېښت کروړه او دېرش لاکهو نه زیات وو، او غیر مقلدین بالکل قابل ذکر نه وو.

دغیر مقلدینو مشهور عالم او مؤرخ شاه جهان پوري (۱۹۰۰) ع کې په خپل کتاب الارشاد کې لیکي:

دیوڅه وخت نه راپه دېخوا یو څوکسان راپیدا شویدي چې خلک ورسره بالکل نا اشنا دي، دوئ ځانونو ته اهلحدیث، محمدي یا مؤحدین وایي خو خلک ورته وهابیان، لامذهبه، او غیر مقلدین وایي (۴۹).

ددېنه معلومېږي چې دا یوه بدعتي او نوې فرقه ده د اسلام دتاریخ نه هم دا معلومېږي ځکه چې په اسلامي مکتبو کې، طبقات حنفیه، طبقات مالکیه، طبقات شافعیه، طبقات حنبلیه، کتابونه شته دي چې ددوئ دمحدثینو فقهاؤ، مفسرینو سلاطینو او نورو علمي طبقاتو ذکر په کې شویدی.

٤٧ - الهدیة السنیة مؤلفه علامه سلیمان بن سحمان، اردو ترجمه، تحفه وهابیه اسماعیل غزنوي ص٦١.

٤٨ - انسائکلو پیډیا آف اسلام

٤٩ - الارشاد الی سبیل الرشاد ص١٣.

لیکن دطبقات غیر مقلدین هیڅ کتاب نشته بلکه دغیر مقلدینو په نوم یوه رساله هم په کې نشته، دمذاهبو اربعه وو کتابونه دحدیثو، دتفسیر، دفقهي اصول، اصول حدیث، اصول تفسیر، اسماء الرجال، هرځای کې شته لکن دغیر مقلدینو یوه رساله هم داسې نشته چې په هندوستان کې دانګریزي دورې نه مخکې تاریخ ولري.

خلاصه دا چې رسول الله ﷺ دفتح دهند وړاند وینه ورکړه (۵۰)

داپیش ګویي او وړاند وینه الله جَلَّ جَلَالُهُ داحنافو په لاسو پوره کېده احنافو هندوستان فتح کړو.

په (۹۳) هـ کې اسلام هندوستان ته داحنافو مجاهدینو په لاس راغلو تر (۱۲۹۳) پورې دغیر مقلدینو کتابونه او مدرسې نه وې.

بیا چې کله دانګریزانو منحوس قدمونه هندوستان ته داخل شو، او داحنافو اسلامي حکومت یې ختم کړو احناف چه (۱۹۵۷) کې د انګریزانو په خلاف په جهاد کې مصروف وو، انګریزانو یو طرف ته په زرګونو احنافو علماؤ ته اعدام ورکولو بل طرف ته یې دمذهب د ازادي اعلان وکړو، ملکې وکټورې یې اشتهارونه خواره کړه چې تاسو دحنفي مذهب نه آزاد یي لامذهب او غیر مقلد جوړ شئ نو دبرطانوي حکومت په خیر خواهانو کې به شمار شئ، او که پخپل حنفي مذهب ټینګ پاتې شئ نو دسرکار برطانیه نه به باغي شمار شئ، مقصد یې وو (لړاو او رحکومت کرو) (۵۱). (مسلمانان خپل مینځ کې وجنګوه او حکومت وکړه).

ددې اعلان نه وروسته یو خودسره او متعصبه فرقه راپیدا شوه ددې فرقې اول قدم په سلفو په بدګماني وه، او انتهاء یې دسلفو پر خلاف بد زباني وه، دوئ هر یو فرد ددې حدیث مصداق دي چې (لَعَنَ آخِرُ الأُمَّةِ أَوَّلَهَا) ددې فرقې هر فرد ځان دائمه وو بلکې دصحابه وو نه بهتر شماري.

دحضرت ام المؤمنین عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په باره کې ګستاخ مولوي عبدالحق بنارسي (باني غیر مقلدیت) ښکاره اعلان کوي چې (حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دحضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سره جنګېدلې که توبه یې نه وي وېستلې نو مرتده مره شوې) نعوذ بالله من ذلک.

---

۵۰ - مسند احمدج۵ص۱۷۸، ج۲ص۲۲۹،ج۲ص۳۶۹،نسائي کې باب دي باب غزووة الهند.

۵۱ - جنګ ازادي ص۴۰۹

بل ځای کې لیکي دصحابه وو ﷺ علم زما دعلم نه کم دی ځکه دهغوئ هریو پنځه پنځه حدیثونه یاد وو او ماته ددې ټولو احادیث یاد دي(۵۲).

مشهور غیر مقلد نواب صدیق حسن خان فرمایي: په دې زمانه کې یوه ریاکاره او شهرت پسنده فرقه پیداشوې ده چې دټولو نقصاناتو نوباوجود دقرآن او دحدیثو دعلم دعویدار دي حالانکه دقرآن او حدیث سره ددې فرقې هیڅ تعلق نشته.

داخلک دعلوم آلیه وو او عالیه وو دواړو نه خالي دي (۵۳) داخلک داسلام دحلاوت نه بالکل خالي الذهن دي دمسلمانانو په خلاف ډېرتنګ زړي او سخت زړي دي (۵۴) يَقُوْلُوْنَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ وَهُمْ شَرُّالْبَرِيَّةِ (۵۵) په الله قسم چې داخلک ځانته خالص موحدین وایي او نورو مسلمانانو ته بدعتي او مشرک وایي حالانکه داخلک دټولو نه زیات غالي او ددین په باره کې غټ متعصب دي (۵۶) فَمَا هَذَا دِيْنٌ اِنْ هَذَا الا فِتْنَةٌ فِيْ الأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيْرٌ (۵۷)

نواب صدیق حسن خان په (۱۳۱۲) هـ کې کتاب لیکلی په هغه کې لیکي: خلاصه دا چې دکوم وخت نه هندوستان ته اسلام راغلی دی نو چونکه اکثر خلک دبادشاهانو طریقې خوښوي نو دابتداء داسلام نه تراوسه داخلک حنفیان وو، دلته دهمدې مذهب مفتیان قاضیان او حاکمان وو تردې چې ددې خلکو یو غټ جماعت یوځای شو او فتاوی عالمګیري یې ولیکله (۵۸)

بیا لیکي: چا او ربدلي دي چې یو متبع قرآن او سنت دانګریز سرکار سره بې وفایې کړېده یا بغاوت ته آماده شوي دي. کوم کسان چې غدار او انګریزي حاکمانو سره عناد لري ټول مقلدین دحنفي مذهب دي (۵۹)

---

۵۲ - کشف الحجاب ص ۴۲. قاري عبدالرحمن پانی پتي شاګرد شاه اسحق رحمه الله

۵۳ - الحطه ص ۱۵۳.

۵٤ - الحطه ص ۱۵۱.

۵۵ - الحطه ص ۱۵۴.

۵٦ - الحطه ص ۱۵٦.

۵۷ - الحطه ص ۱۵٦.

۵۸ - ترجان وهابیه ص۱۰ اوص۱۱.

۵۹ - ترجان وهابیه ص۲۵.

نوټ : انګرېزانو به غدر جهاد ته ويلو ، انګرېزانو چې په هندوستان خصوصاً په ډهلي کې تقريباً اوولس زره علماء شهيدان کړل او تقريباً دوه سوه او يازره يې عام مسلمانان اعدام کړل، او تردېرو څو پورې يې قتل عام روان کړی وو ،ددوئ په باره کې نواب صديق حسن خان ليکي : او د حاکمانو اطاعت او رئيسانو ته انقياد په ملت دټولو واجباتو نه غټ واجب دی(٦٠)

بيا ليکي: جهاد او جنګ مذهبي په مقابله دبرټش ګورنمنټ هند ،چاچې د مذهبي ازادی اعلان کړی دی، دشريعت له رويه خلاف او ممنوع دی

او چاچې په مقابله دبرټش ګورنمنټ هند اسلحه را وچته کړې او مذهبي جهاد کوي داخلک باغيان، دي او دباغيانو دسزا مستحق دي ،په دې فتوی دټولو غير مقلدينو دستخطونه شته (٦١)

لوی غير مقلد محمد حسين بټالوي ليکي: انګرېزي حکومت سره جنګېدل او دجنګېدونکو سره يې مدد کول غدر او حرام دی.(٦٢) نو ددوئ ايجاد دجهاد دمقابلې لپاره وو ، چې داکارېې بنه په اخلاص سرته رسولو، او په دليل کې به يې داسې ويل: چې رسول الله ﷺ فرمائي چې قيامت ته نزدې به په هرځای کې دعيسايانو حکومت وي ددې احاديثو مطابق دلته انګرېزي حکومت دی، نو لهذا ددوئ سره جنګ جهاد ندی بلکه فساد دی او دپيغمبر ﷺ دفرمان مخالفت دی(٦٣).

جنګ او جهاد په مقابل دبرټش ګورنمنټ هند ، چاچې مذهبي آزادي ورکړې، دشريعت له نظره خلاف او ممنوع دي. څوک چې دانګريز په خلاف اسلحه را اخلي باغي دی او دباغيانو دسزا مستحق دی. په دې فتوی دټولو غير مقلدينو دستخط شته(٦٤).

لوی غير مقلد محمد حسين بټالوي ليکي: دانګريزي حکومت په خلاف مذهبي جنګ هېڅکله نه دي جائز (٦٥) دنور تفصيل لپاره دغير مقلد نواب صديق حسن خان ترجمان وهابيه او تعارف علماء اهل حديث

٦٠ - ترجمان وهابيه ص٩٥.
٦١ - ترجمان وهابيه ص٦١.
٦٢ - الاقتصاد ص٤٩.
٦٣ - ترجمان وهابيه ص٧.
٦٤ - ترجمان وهابيه ص٦١.
٦٥ - ترجمان وهابيه ص١٩.

وګوره. خلاصه دا چې دانګرېزي ملکي وکټوري داعلان سره دا فرقه پیدا شوه ددوئ باني میا نذیرحسین دهلوي او عبدالحق بنارسی وو، میا نذیرحسین به اول دشاه محمد اسحق په درس کې کیناستو مذهبي ځېړنه یې ډېره خوښېده (٦٦).

او خپل لامذهبیت یې پټ ساتلی وو بنا برتقیه قاري عبدالرحمن صاحب دشاه محمد اسحق شاګرد او دشاه محمد اسماعیل شهید خلیفه په خپل کتاب کشف الحجاب ص۱۹ کې لیکي:

سید نذیر حسین او حفیظ الله خان او مولوي عبدالحق بنارسي چې کله اول ځل دشاه محمد اسحق په درس کې حاضرشو، ځانونو ته به یې اهل سنت ویلی او چا به چې په امام ابوحنیفه طعن لګولو دقرآن او حدیث نه به یې جواب ورکولو او د ډېرې غصې نه به یې خپله خوله د زګونو نه ډکوله ترڅو چې خلک ورباندې ښه ګومان وکړي لیکن کله چې شاه صاحب وفات شو او دوئ ته ډهلي خالي ښکاره شو نو ورو ورو ئې خپله عقیده ښکاره کړه او خلک یې د روافضو په سرک روانول شروع کړل. بیا په صفحه (۸) کې لیکي چې میا نذیر حسین دسید محمد مجتهد شیعه نه دخطونو په ذریعه مطاعن ابوحنیفه را وغوښتل او خپل ټول همت یې په ایمه وو باندې په طعن کې مصرف کړو، په صحابه وو او ائمه وو باندې طعن ته به یې جهاد ویلې دمسلمانانو پخپلو کې جنګول ورته عبادت عظمی ښکارېدو، دمولوي نذیرحسین په شیعه والي کې هېڅ شک نه وو (٦٧).

دشیعه ګانو په مذهب کې یوه مسئله دتقیه ورته وایي دنذیر حسین تقیه تر یو کافي وخته پورې وه اخر دانګریزي حکومت دیو ملازم حافظ محمد یوسف په دادګېرنه ده ځان ښکاره کړو او ښکاره یې په غیر مقلدیت عمل شروع کړو (٦٨).

په افغانستان کې د وروسانو له وخت نه را پیدا شول چې دوه لیډرانېې لړل یو سیاف چې اوس دصلیبې پارلمان غړی دی، او بل، مولوي جمیل الرحمن چې دپاکستان دای آس آی افسرانو ته به ئې افغاني پېغلې تحفه کولې. دده دژوند نور حالات دمسلم دوست صاحب په کتاب (ماتې زولنې) کې وګوره په لوستو به یې حیا درشي.

٦٦ - تحفة العرب والعجم ص٦.

٦٧ - كشف الحجاب ص٨.

٦٨ - نقوش ابی الوفا ص۴۲او ص۴۱.

پوښتنه: غيرمقلدين څومره فرقې دي؟

جواب : غير مقلدين ډېرې فرقې دي څو هغه چې ځانته اهل حديث وايي دلسونه زياتې دي.

١.	جماعت غرباء اهلحديث تاريخ پيدايش	(١٣١٣)هج
٢.	كانفرنس اهل حديث	(١٣٢٨)ه
٣.	امير شريعت	(١٣٣٩) ه
٤.	فرقه ثنائيه	(١٩٣٨)ه
٥.	فرقه حنفيه عطائيه	(٣٠- ١٣٢٩)ه
٦.	فرقه شريفيه	(١٣٤٩)ه
٧.	فرقه غزنويه	(١٣٥٣)ه
٨	جمعيت اهلحديث	(١٣٧٠)ه
٩.	انتخاب مولانامحي الدين	(١٣٧٠)ه
١٠.	جماعة الدعوة الى القرآن والسنة	(١٤٠٠) ه(٦٩)

١١. د(١٤٠٠) كال په شا او خوا كې يوبله ډله دپشاور په بډه بېره كې په نام د اشاعة التوحيد والسنة على منهاج السلف راپيدا شويده.

غير مقلد مولوي عبدالاحد خانپوري فرمايي: چې نېچريه فرقه چې دمعجزاتو او كراماتو څخه منكره ده او قادياني فرقه چې دختم نبوت او حيات دعيسى عليه السلام څخه منكره ده او مرزا قادياني ته نبي وايي، چكړالوي فرقه چې د سنت څخه منكره ده ټول داهلحديثو (غيرمقلدينو) څخه وتلي دي يعنې دوئ ټول اول غير مقلدين وو (٧٠)

---

٦٩ - خطبه امارت ص ٦٩.

٧٠ - ملخصا كتاب التوحيد والسنة ص١ وص ٢.

پوښتنه: ددې ډلې څو نومونه دي؟

جواب: په تقريبا يوه صدۍ کې دوئ څو نومونه بدل کړل موحد، محمدي، غير مقلد، سلفي، اثري، غرباء اهلحديث، اماميه، تنظيم جماعت المسلمين اهل حديث، شبان اهل حديث...

پوښتنه: اهل حديث څه معنی ده؟

الجواب: د دې پوره تشريح به په مستقله رساله کې راشي. په اصل کې خو اهل حديث د اکابرو په اصطلاح کې د اهل نحو او اهل صرفو په شان په معنی د محدث او شيخ الحديث سره استعمالېدو لېکن، دوی په دې معنی اهل حديث نه دي.

د غير مقلدينو مناظر اعظم ثناء الله امرتسري ليکي چې: د اهل حديث د لقب لپاره علم حديث نه دی ضروري(۷۱)

همدا رنګه په هندوستان باندې د انګريزانو د دورې څخه مخکې د دوی د حديثو يوه شرحه هم نشته او پېدې معنی هم اهلحديث ندي چې دوئ عمل بالحديث کوي ځکه د حديث اطلاق په مرفوع، موقوف، مقطوع، مرسل، مدلس ټولو باندې کېږي لکن دوئ صرف د يو قسم حديث د منلو دعوی کوي باقي د ټولو نه منکر دي.

نو د دوئ د عاداتو او منشور سره مناسبه وجه داده، چې حضرت پيران پير سيد عبد القادر جيلاني په غنية الطالبين صفحه (۱۴۷) کې يو روايت ذکر کړيدی چې: يوه ورځ شيطان په خپل مقعد کې خپله لکۍ ننيسته او اوه (۷) هګۍ يې وکړې د هرې هګۍ نه يو يو بچی پيدا شو، او هريو ته يې د انسان د ګمراه کولو يوه يوه وظيفه ورکړه. ديو شيطان نوم په کې حديث دی او دده وظيفه لمونځ کوونکو ته وسوسې غورزول دي. د دغې ډلې افعال او کردار هم داسې دی چې لمونځ کوونکي خپل لمانځه کې شکيان کوي کله ورته وايي رفع اليدين دې ونکړو کله ورته وايي تالاسو نه د نوم نه پورته ندي اينښي.

کله ورته وايي پښې دې آزاده ندي او همداسې ورپورې ننښتي وي. حتی چې د هر عامي نه به تاسو اورئ چې مونږ حيران يو چې څرنګه لمونځ وکړو. نو معلومېږي چې دوئ هم انګريزانو ددې لپاره مقرر کړي چې

۷۱- فتاوی ثنائيه جلد اول.

دلمونځ کوونکو په زړونو کې وسوسې واچوي. (نو دوئ اهلحدیث ددې په معنی د اهل ددغه شیطان چې نوم یې حدیث دی).

پوښتنه: دوی دکوم تاریخ څخه ځانو ته دا نوم غوره کړو؟

جواب: ددوئ اصلي نوم وهابي وو، بیا مشهور بریلوي عالم مولوی فضل رسول بدایوني وریسې تبلیغات شروع کړل، چې دوی د محمد بن عبدالوهاب هم مذهب دي، نو ددې تهمت دلرې کولو لپاره ټولو وهابیانو په متفقه طور برطانوي حکومت ته عریضه وکړه چې د وهابي په لفظ باندې قانوني پابندي ولګوي.

او ددې جماعت نوم اهلحدیث کړي دعریضې متن داسې وو:

بخدمت جناب سکرٹری گورنمنٹ میں اپ کی خدمت سطور ذیل پیش کرنی کے اجازت او ر معافی کا خواست گارهوں (١٨٨٦)ع میں نے اپنے ماهواری رساله اشاعة السنة میں شائع کیا تها جس میں اس بات کا اظهارتها که لفظ وهابی جس کو عموماً باغی اور نمك حرام کے معنی میں استعمال کیا جاتاهے لهذا اس لفظ کا استعمال مسلمانان هندوستان کی اس گروه کے حق میں جو اهل حدیث کهلاتے اور وه همیشه سے سرکار انگریزی کے نمك حلال اور خیرخواه ر هی اور یه بات بارها ثابت هوچوکے هی اورسرکاری خط او رکتابت میں تسلیم کے جائے پس هم کمال ادب وانکساری کے ساته گورنمنٹ سے درخواست کرتے هی که وه سرکاری طور پر اس لفظ وهابی کو منسوخ کرکے اس لفظ کے استعمال سے ممانعت کاحکم نافذ کریں اور ان کو اهل حدیث کے نام سے مخاطب کیاجاؤے [اشاعة السنة ص ٢٤ جلد ١١ شماره نمبر٢] نو ددوئ نوم په کال (١٨٨٨)ع کې په انګریزي رجسترو کې اهلحدیث شو.

پوښتنه: ایارسول الله ﷺ حنفي یاشافعي یاحنبلي یامالکي و؟

الجواب: ایارسول الله ﷺ وهابي یاسلفي یااثری .... وغیره وو؟ ایارسول الله تاته دبخاری اودمسلم نوم خودلی دی؟ مخکې مونږ وویل چې د حنفی نسبت له وجې د ادنی مناسبت څخه دی. او هغه دا چې د دغه نبوي مسائلو تدوین امام ابوحنیفه کړی دی. لکه د بخاري د حدیثو نسبت چې امام بخاری ته له دې وجې کیږی چې ده یې تدوین کړی دی.

پوښتنه: خبره د اُمتي منل پکارده اوکه دپيغمبر؟

که دپيغمبر دخبرې منل پکار وي نوتاسو دامام ابو حنيفه خبره ولې منئ؟

(۱) الجـواب : داسـوال غيرمقلـدينو (اهلحـديثو) د خپلـو مشـرانو ورونـو (اهـل قـران) يعنـې منکرينو دحديثو څخه زده کړي دي دا اعتراض منکرينو د حديثو کړی وو چې خبره د خالق منل پکار دي او که دمخلوق؟ نوجواب ورکونکي به خامخاوائي چې دخالق دخبرې منل پکار دي.

نـو منکرين دحـديثو بياسمدستي وائـي چـې بخـاری شـريف خـو د بنـدګانو کتاب دی مسـلم شـريف خو دبندګانو کتاب دی ابو داود ترمذی وغيره دبندګانو جوړشوي کتابونه دي دالله کتاب خو صرف قرءان کريم دي دهغې منل اوپه هغه عمل کول پکاردي دبندګانو کتابونـه ولې منی. نو غير مقلدينو داسوال دهغو څخه غلاکړو او د فقهي په خلاف يې وکړو.

۲: جواب: که د امتي خبرې د نبي (ص) د خبرې سره ټکر خوړو نو بيا صرف او صرف د نبي د خبرې منل پکار دي او که د امتي خبره د نبي د خبرې تشريح وه او د قران او د سنت څخه استنباط وو نو بيا د امتي د خبرې منل بعينه د نبي عليه السلام د خبرې منل دي. شاه ولي الله رحمه الله فرمايي چې ما اقتدينا بامامنا الا لعلمنا بانه اعلم منا بکتاب الله و سنة رسوله

ترجمه: مونږ د خپل امام پسې اقتداء خالص پدې خاطر کوو چې هغه زمونږنه زيات او ښه په کتاب الله او په سنت الرسول پوهيږي.

نو مـونږ دالله ﷻ او درسـول ﷺ خبـره منو خو دامـام ابو حنيفـه دتشـريح او راهنمـائي مطـابق. اوپـه دې ملکونو کې دامام صاحب دراهنمائي او تشريح څخه بغير دالله ﷻ او دپيغمبر اتباع نده ممکنه.

ددې مثال داسې دی لکه چې دجماعت په لمانځه کې يو امام وي او نور مقتديان. امام تکبير تحريمه وائي مقتدی يې هم وائي لکن دامام نه يې وروسته وائي او دامام په اتباع کې يې وائي.

نو امام او دمقتدی ددواړو تکبيرونه دالله ﷻ لپاره دي لکن د مقتدی تکبير دامام په اتباع کې دي نو اوس داويل حماقت دی چې دمقتدي تکبيرونه دامام په اتباع کې دي فلهذا داد الله لپاره نه دي همدارنګه امام قيام کوي او مقتدی ورپسې دامام په اتباع کې قيام کوي لکن ددواړو قيامونه دالله لپاره دی.

همدارنگه امام سجده کوي تشهد وغیره کوي او مقتدی یې هم کوي لکن د امام په اتباع کې ،نوهیڅ څوک داسې نه شي ویلی چې د امام لمونځ د الله لپاره دی لکن د مقتدی لمونځ د خپل امام لپاره دی همدارنګې مونږ د محمد ﷺ اتباع کوو لکن د امام صاحب په راهنمائي او اتباع کې یې کوو.

نو داسې ویل هم حماقت دی چې تاسو صرف د امام صاحب اتباع کړې ده او د حضرت محمد ﷺ اتباع مو پرېښې ده.

امام صاحب فرمائی (اناآخذبکتاب الله فان لم اجدفي کتاب الله فبسنة رسوله فان لم اجـدفي سـنته اخذت بقول اصحابه من شئت مـنهم وادع مـن شـئت مـنهم ولـم اخـرج عـن قـولهم الي قـول غـيرهم فامــااذاانتهي الامــر وجـاء الي ابـراهيم والشـعبي وابـن سـيرين وحسـن وعطـاء وسـعيدبن المسـيب وعددرجالافقوم اجتهدوا فاجتهد كما اجتهدوا (عقودالجمان ص ۱۷۲) تاريخ بغداد ،ج ۱۳_ ص ۳۳۹)

امام صاحب فرمائی چې زه د ټولو څخه مخکې مسئله د کتاب الله نه رااخلم نو حنفیان د ټولو نه مخکې د امام صاحب په تابعداري کې په قرءان عمل کوي که هلته مسئله پیدا نه شو نو بیایې د سنت الرسول څخه رااخلم نو په دوهم نمبر کې احناف د امام اعظم په پیروي کې په نبوی سنتو عمل کوي که هلته پیدا نه شو نو بیایې د صحابه وو څخه رااخلم (که د صحابه وو پرې اتفاق وو) او که د صحابه وو په مینځ کې اختلاف وو نو بیا (د تطبیق او د ترجیح څخه وروسته) دیو صحابي قول رااخلم او نور پرېږدم خو د صحابه وو د اقوالو څخه نه وو زم الخ...

او په بل ځای کې امام صاحب فرمایي چې که د صحابه وو اختلاف وو نو بیا هغه مسئله رااخلم چې خلفاء راشدینو پرې عمل کړی وي . او که هلته هم پیدا نه شو نو بیا اجتهاد کوم .

پوښتنه :فقه څنګه د قران او دحدیث تشریح ده؟

که د فقهی هره مسئله د قران او د حدیث تشریح وي نو د فقهې هره مسئله د قرءان او د حدیث سره ملا ویدل پکار دي یعنې د فقه هره جزئیه یاد قران کریم دیو ایت ترجمه جوړیدل پکار دي یا دیو حدیث نو بیا مونږ منلې شو چې فقه واقعي د قران او د حدیث تشریح ده حالانکه د فقهی په هره مسئله د قران یا د حدیث ترجمه نه کیږي .

الجواب : دا ضروري نه ده چې د فقهې هره هره جزئیه دې یاد قران کریم ایت وي او یا دې حدیث شریف وي تاسو د تشریح معنی هم نده فهم کړي تاسو هم منی چې احادیث د قران تشریح ده لیکن د مشکواة بخاری ، مسلم

، ابو داود ،ترمذی ،ابن ماجه ،نسائي ،هرهرحدیث تاسې دقران نه نشي ثابتولی ، نولکه څنګه چې هرحدیث دقران پاک دهرایت نه دنه ثابتید لو باوجود دې تشریح جوړیدی شي ځکه چې تشریح همیشه دهغه شي څخه زیاته وي دکوم چې تشریح کیږي مثلا یوسړی پوښتنه وکړي چې قران څه شی دی ؟

نودپوهې والابه داسې تشریح وکړي چې داقران یوداسې کتاب دی

چې په حضرت محمد ﷺ باندې الله نازل کړی دی داکتاب لاشک اولاریب دی نو اوګوره دکوم شي چې تشریح اوشوه هغه لفظ د(قران) دی اودې په تشریح کې ډیر الفاظ دوضاحت لپاره زیات شوي دي اوپه ډیروختونوکې دزیات وضاحت لپاره مثال هم ورکول کیږي که څوک داووایي چې دتشریح هرهرلفظ په دې شي کې راته وښایه دکوم شي چې تشریح شوی ده نودا خبره دهغه کم عقلی ده لکه څرنګه چې دهرحدیث ثبوت دقران نه غوښتل کم عقلي ده بعینه دارنګه دفقهي دهرې جزئي ثبوت دحدیث نه غوښتل دعقل لوی قحط اویا کامل تجاهل دی .

پوښتنه : ایاداڅلورواړه مذاهب مجموعه اسلام دی اوکه هر یو جداجدا مکمل اسلام دی ؟

الجواب : سائل په دین او په مذهب کې فرق نه دی کړی. د څلورو واړو مذاهبو دین یو دی او دا څلور واړه ورته لارې دي لکه یو مسجد ته چې څلور لارې وي.

پوښتنه په رسول الله ﷺ څلوراسلامه نازل شوي وو او که یو؟

(۱) الجواب : په رسول الله ﷺ اوه قراتونه نازل شوي وو اوکه یو؟

(۲) جواب : د څلورو واړو مذهبونو اسلام یو دی. سائل د مذهب او د اسلام منځ کې فرق نه دی کړی اسلام د مسائلو څخه عبارت دی او مذهبونه د دې مسائلو توضیحات دي.

پوښتنه: داحنفی ، مالکي اوشافعی داسلام اقسام دي ؟

الجواب : که چیرته دا داسلام اقسام نه وي نو ایادکفراقسام دي ؟

که حنفي اوشافعي .... داسلام اقسام نه وي نوغرباء اهلحدیث ،امراء اهلحدیث ،جماعة المسلمین فرقه مسعودیه ، لشکرطیبه ، سلفی ، اثری جماعة الدعوة ،اشاعة التوحید والسنة علی منهاج السلف په کوم دلیل داسلام اقسام دي ؟

مخکې مونږ وويل چې د حنفي نسبت له وجې د ادنی مناسبت څخه دی او هغه دا چې امام صاحب د دې نبوي مسائلو تدوين کړی دی. لکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم احاديث چې امام بخاري رحمه الله وغيره ته له دې وجې منسوبيږي چې دوی يې تدوين کړی دی.

دلامذهبه جعلي اهل حديثو دعوی

غير مقلدين په کتابونو کې داسې دعوه ليکي چې تقليد کفر شرک او بدعت دی نواب صديق حسن خان ليکي: دټولو درغژنو، حيلو، مکرونو او فريبونو سرچشمه علم رايه ده، دټولو خرابيانو بول چال فقها او مقلدين دي، او دټولو خرابيو اچونکی هغه ملايان دي چې دتقليد په دام کې گرفتار دي، او دبدعت اوشرک په نشه باندې سرشار دي. (ترجمان وهابيه ص(۲۴)

مولوي محمد يس په اشعار الحق کې ليکي: تمام مقلدين ديزيد ورونه دي، پليد رافضيان دي، شيطانان او کافران دي.

نومسلم مولوي محی الدين لاهوري کتب فروش په الظفر المبين مطبوعه (۷) رمضان (سنه ۱۲۹۷هـ) ص(۱۸۹) و ص(۲۳۲) کې ليکي: دائمه وو تقليد حرام اوشرک دی. خو دمناظري په ميدان کې به دا درته ونه ليکي بالفرض که ډير زور پري ولگوي نو داسې به وليکي چې تقليد بدعت دی نو مونږ به اول له دوی څخه تشريح دمفرداتو وغواړو چې تاسو اول تشريح دمفرداتو وکړي نو دتقليد تعريف پيش کړی او دبدعت تعريف پيش کړی او دخپلو اصولو مطابق يعنې صرف او صرف دقران او دحديث څخه خو دا ئي نشي کولی نه دبدعت تعريف دخپلو اصولو مطابق کولی شي نه د تقليد که ډير زور پري ولگوي نو دوي به و وائي چې بدعت نوي شي ته وائي نور تعريف نشي کولی. نو ته به ورته ووائي نوی شی خو دحضرت عثمان اذان وو نو دا بدعت شولو او دقرآن تدوين نوی وو نو دا بدعت شولو بهر حال دوي تعريف نشي کولی نه ده بدعت او نه هم دتقليد.

دلامذهبو ددلائلو څخه اجمالي جوابات

دا لاندې جوابات زده کړه ددې څخه به ددوی يو دليل هم نه بچ کيږي:

اول: دوي چې کوم دليل پيش کړی چې دچا د پيروی څخه پکې منعه راغلې وه نو تاسو به سوچ پکې کوئي چې په دی کې دچا له پيروی څخه منع ده د مجتهد که دغير مجتهد؟ که دغير مجتهد له پيروی څخه

پکي منعه وه نو تاسي به ورته جواب ورکړي چې داخو تقليد مذموم دی او زمونږ خبره په تقليد ممدوح کې ده چې تقليد ممدوح واجب دی په تقليد ممدوح کې د مجتهد پيروي کېږي.

مثال [وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ]. دي مذکوره آياتونو کي د تقليد مذموم خبره ده او مونږ تقليد ممدوح ته واجب وايو.

دويم: تاسي به سوچ کوي چې په دي دليل کي په کومو مسائلو کي د پيروي څخه منعه ده که چيري دواضحو مسائلو يعني دعقائد و دمسائلو ذکر راغلی وو نو تاسي به جواب ورکړي چې تقليد په غير واضحو مسائلو کي کيږي يعني په اجتهادي مسائلو کي کيږي غير اجتهادي مسائلو کي تقليد نه دی واجب مثلا لامذهبان يو اثر پيش کوي چې لايقلدن احدکم دينه رجلا ان امن آمن وان کفر کفر...نو پدې حديث کې ايمانيات او عقايد ذکر شويدي بدليل قوله ان امن آمن وان کفر.

دريم: تاسو به سوچ کوي چې په دې دليل کي لفظ داتباع راغلی دی که لفظ دتقليد نو په قرآن کي خو دتقليد لفظ نشته چې څومره آياتونه ئي درته پيش کول نو تاسي به ورته وائي چې په دې کي خو داتباع لفظ راغلی دی او ته خو دتقليد او داتباع په مابين کي فرق کوي (دا به الزامي رد وی)

څلورم: به تاسي به دي کي سوچ کوي چې له امام صاحب نه خو به ئي شارع نه وي جوړ کړی که شارع ئي ترينه جوړ کړی وو دالله او د پيغمبر په مقابله کي يې درولی وو نو تاسي به ورته جواب ورکړي چې اما صاحب شارح دی شارع نه دی. لکه دوی يو دليل وائي چې په حديث کي راځي چې (لو كان موسى حياً ما وسعه الا اتباعي) يعني که موسی ژوندی وی نو زما اتباع به ئي کوله نو که دا پيغمبر ژوندي وی نو ده پسي تلل نا روا وو نو امام پسي تلل څرنګه روا شوه، نو تاسي به ورته وائي چې صحيح ده که هغه ژوندی وو هغه پسي تلل نا روا وو خو دشارع په صفت نه د شارح په صفت دشارح په صفت خو به حضرت عيسی پسي ځو خو دشارع په صفت به ورپسې نه ځو.

پنځم: به ددوي په دليل کي ديته ګوري چې دامتي رأيه خو به ئي نه وي پيش کړي که دامتي رأيه ئي پيش کړي وه نو سمدستي به ورته ووائي چې کارغه خپله ګندګي خوري او مبنو که څنډي ځکه چې ته دامتي قول ولي پيش کوي دامتي قول خو ستا په نزد تقليد دی نو ته ئي دتقليد په خلاف ولي راته پيش کوي داسي حال کي چې تقليد خو ستا په نزد کفر او شرک دی نو په خپله فتوی کافر شوي.

شپږم : دیته به سوچ کوي: دوي چې هر عبارت درته ویلی نو ته به ورباندې اعتبار نه کوي ځکه دوی ځ منځنا قطع اوبرید کوي ځکه لامذهبه بې اعتماده دي نو اصل کتاب به ګوري مثلاً ټول مقلدین د تقلید په خلاف دا آیت لیکن چې قالو بل نتبع ما الفینا علیه آباءنا نو دا آیت دومره ندی بلکې وروسته تقلید مذموم ته اشاره ده چې او لو کان آباهم لایعقلون شیئا ولایهتدون.

لکن دوی آیت نیم رانقلوي دلامذهو دومره یتیم مسلک دی چې تحریف او کتمان ونه کړي نو یوه خبره یې هم نه ثابتېږي.

اووم : به تاسې د دوی دلیل ته ګورئ چې هر دلیل دوی پیش کولو چې په هغه کې د الله او د رسول الله د پیروی امر وو نو تاسو به ورته ووایئ چې دا دلیل خو د تقلید په خلاف نه دی مقلد د الله او د رسول پیروي کوي د یو مجتهد په رهنمایي کې. لکه تاسو چې د الله او د رسول د پیروئ دعوه کوئ لیکن د دې زمانې د ملایانو په رهنمایي کې. مثلاً دوی وایي چې الله تعالی فرمایي : اتبعوا ما انزل الیکم من ربکم (الایه) همدارنګه اطیعوا الله والرسول (الایه) وغیره. نو ته به ورته ووایې چې زه په دې ایتونو عمل کوم زمونږ په ټولو کتابونو کې دا شته. چې زموږ اول دلیل کتاب الله دی. دوهم دلیل مو سنة رسول الله دی. دریم دلیل مو اجماع ده. څلورم دلیل مو قیاس دی. خو زموږ او د تاسو په منځ کې فرق دا دی چې زموږ رهنما مجتهد دی او ستاسو رهنما غیر مجتهد دی. یعنې د دې زمانې کوم ملا دی.

د لامذهبو ددلایلو ځخه تفصیلي جوابونه

(۱)-اِتَّخَذُوْا اَحْبَارَهمْ وَرُهبَانَهمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ(الایة. پـ۱۰ ع۱۰) یعنې نیولي دي دغو (یهودو او نصاراوو) عالمان خپل او عابدان خپل خدایان بې له الله ﷻ.

طریقه استدلال یې داده چې لکه یهودو او نصاراوو به خپل عالمان او عابدان په خدایي نیول، ځکه دهغوئ متابعت به یې کولو، په تحلیل او تحریم کې، همدارنګه مقلدین هم دي چې خپل ائمه یې په خدایي نیولي دی ځکه چې دهمدوئ متابعت کوي په تحلیل او تحریم کې. (سبیل الرسول ص (۲۰۵) وص(۲۰۶)

قلنا (۱) :پدې آیت کې په هغو خلکو رد دی چې خپل علماء او مشائخ یې ارباب (خدایان) جوړ کړیدي. نه په هغه چاچې دمجتهدینو په راهنمائی کې په دین باندې عمل کوي.

(۲) او بل دا چې رب جوړل لکه چې د علماؤ او د مشائخو منع دي نو همدرانګه د انبياء و عليهم السلام هم منع دی يعنی د علماوو او مشائخو تخصيص نشته ،له همدې وجهې پدې ايت کې (والمسيح بن مريم) هم شته يعنې دوئ خپل نبي عيسی عليه السلام هم په خدايي نيولی وو لکن لامذهبيان د قرآن کريم دا الفاظ نه رانقل کوي، دآيت په نقل کولو کې خيانت کوي چې دا خيانت سبيل الرسول نه بلکې سبيل اليهود دی.

(۳) لامذهبان وايي چې دوئ خپل علماء په خدايي نيولي دی ځکه چې د دوئ متابعت کوي يعنې د دوئ خبره مني، نو معلومېږي چې د لامذهبانو په نيز د چا خبره منل هغه په خدايي نيول دي.

نوزه وايم،چې دا آيت خو بيا د منکرينو د حديث لپاره دليل دی، ځکه هغوئ به وايي چې لکه څرنګه چې د علماؤ او مشائخو خبره منل هغوئ په خدايي نيول دي،همدارنګه د پيغمبر خبره منل هغه په خدايي نيول دي،نو د دې استدلال مطابق د نبي ﷺ خبره منل هم ناجائزيکاردي، نو غير ملقدينو دا استدلال د منکرينو د حديث څخه زده کړی دی او د انکار حديث لپاره دروازه خلاصوي.

(۴): لامذهبانو ائمه اربعه رحمهم الله قياس کړيدي د يهود په علماؤ او مشائخو باندې.

حالانکه الله تعالی د يهود و د علماؤ او د مشائخو په باره کې فرمايي: سَمّٰعُوْنَ لِلْكَذِبِ اَكّٰلُوْنَ لِلسُّحْتِ) او (يَكْتُبُوْنَ الْكِتٰبَ بِاَيْدِيْهِمْ ثُمَّ يَقُوْلُوْنَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ).

او ائمه أربعه رحمهم الله مجتهدين دي سماعون للحق دی ، مجتنبون عن المشتبهات دی او شارحون للقرءان والحديث دی، نو مجتهدين يې قياس کړيدي په دروغژنو حرام خورو ،د درغو آيتونو په ليکونکو باندې د دين پوهان يې قياس کړيدي د دين په دښمنانو باندې ، مجتهدين يې قياس کړيدي په مجرمينو باندې کاشفين د وحی يې قياس کړيدي په کاتمينو د وحی ،عسل په ګندګی قياسوي، شيدې په متيازو قياسوي ، او بيا خپل دې قياس ته د قرآن او حديث نوم هم ورکوي.

(۵) لا مذهبان دې دا ثابته کړي چې د يهودو علماء او مشائخ مجتهدين وو او بيا د دی مجتهدينو د پيروی څخه منع راغلی ده .

(۶): د مجتهد په باره کې د بخاري او د مسلم په متفق عليه حديث کې دي چې د خطايي په صورت کې ورته يو اجر دی او حق ته د رسېدلو په صورت کې ورته دوه اجره دي. بخاري ج (۲) ص(۹۲).

لامذهبان چې مجتهدين ديهوو او نصارا وو د علماوو سره يو شان کړل نو آيا لامذهبان ديهودو او د نصاراوو د علمـاؤ او د مشائخو په باره کې هم دا عقيده لري. چې دوئ ته په بعضو مسائلو کې يو اجر دی او بعضو کې ورته دوه اجره دي؟

(۷): غير مقلدين ددې آيت په تشرح کې د ترمذي ج(۲) ابواب التفسير حديث رانقلوي چې ديهودو او نصاراو علماؤ او مشائخو به دځان نه يو شي ته حلال او حرام ويل او کله به يې د الله ﷻ حراموته حلال ويل او حلالو ته به يې حرام ويل. او بيا مجتهدينو ته هم دا نسبت کوي. چې دوئ هم نعوذ بالله منها دخپل ځان څخه نه يو شي ته حلال او حرام وايي. سبيل الرسول ص(۲۶۵)

مګر امام ترمذي چې ددې حديث په باره کې کوم فيصله کړېده هغه يو غير مقلد هم نه رانقلوي. امام ترمذي دهمدې حديث په آخر کې فيصله کوي چې دا حديث حسن غريب دی. دعبدالله بن حرب څخه پرته په بله طريقه ندی معلوم. او ددې حديث دوهم راوي غطيف بن اعين په حديثو کې معروف ندی. ترمذي ص(۴۴۱)

ددې حديث اول راوي حسين بن يزيد کوفي دی ابو حاتم ده ته لين الحديث وايي. ميزان الاعتدال ج(۱)ص (۵۵)

دوهم راوي غطيف ته هم امام دار قطني ضعيف ويلي [ميزان الاعتدال ج(۳)ص (۳۳۶)] غير مقلدين حديث نقلوي لکن دحديث حال نه بيانوي چې دا کتمان دی او سبيل اليهود دی نه سبيل الرسول.

(۸): ددې حديث مصداق خو مجتهدين ندي ټول غير مقلدين دې راټول شي او په اصول فقه کې دې صرف يوه حواله وړاندې کړي چې دمجتهد تعريف يې داسې کړی وي. چې مجتهد دېته وايي چې دځان څخه يو شي ته حلال يا حرام ووايي. يا مجتهد دېته وايي چې د الله ﷻ حرام کړي شيان حلالوي او د الله ﷻ حلال کړي شيان حراموي.

داهل سنت والجماعت په نزد مجتهد قانون ساز ندی بلکې قانون دان دی. اهل سنت اعلان کوي چې (القياس مظهر لا مثبت) يعنې قياس شرعي د الله ﷻ او د رسول ﷺ مراد ظاهروي خپله مسائل نه ثابتوي.

نو مجتهد خو د الله ﷻ دحلالو او حراموتوضيح کوي لامذهبه امين الله دلته هم يو عظيم خيانت کوي دتفسير کبير داعبارت رانقلوی چې الاکثرون من المفسرين (قالوا ليس المراد من الارباب انهم اعتقدوا فيهم انهم الهة العالم بل المرا دانهم اطاعوهم فی اوامرهم ونواهيهم الخ) (التحقيق السديد ص ۱۳٤ دوهم

چاپ) اودتفسير كبير داعبارت نه رانقلوي چې (قال الربيع قلت لابى العاليه :كيف كانت تلك الربوبيه فى بنى اسرائيل فقال انهم ربما وجدوا فى كتاب الله ما يخالف اقوال الاحبار والرهبان فكانوا ياخذون باقوالهم وماكانوا يقبلون حكم كتاب الله (تفسير كبيرج ۱۰ ص ۳۷ دارالكتب العلميه طهران)

۲- دغيرمقلدينو دوهم دليل

الله جل جلاله فرمايي :وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّبِعُوْا مَآ اَنْزَلَ اللهُ قَالُوْا بَلْ نَتَّبِعُ مَآ اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا) پاره (۲) ركوع (۸)سبيل الرسول ص(۳۵۶).

اوكله چې وويل شي دوئ ته چې پيروي كوي تاسي دهغه حكم چې نازل كړى دى الله (چې قرآن دى، په تحليل اوتحريم كې) نو وايي چې دقرآن پيروي نه كوو. بلكې پيروي كوو دهغه حكم چې موندلي دى مونږ په هغه باندې پلرونه خپل.

په بل ځاى كې فرمايي: وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللهُ وَاِلَى الرَّسُوْلِ قَالُوْا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا [پاره (۷) ركوع (٤)] سبيل الرسول ص (۳۵۷)

اوكله چې وويل شي دوى ته چې راشي تاسي هغه شي ته چې نازل كړى دى الله تعالىٰ، او (راشئ) په لوري (دحكم) درسول (دالله) نو وايي دوئ بس دى مونږ ته هغه دين چې موندلى دى مونږ په هغه دين پلرونه خپل).

طريقه داستدلال داده چې دغه كافرانو دخپلو پلرونو تقليد كولو. همدارنګه مقلدين،هم دائمه ئې اربعه وو تقليد كوي.

(۱) قلنا الزاْما : چې پدې ايت كې خود اتباع دپلرونو نفى ده دتقليد نفى خو نشته او غيرمقلدين اتباع وتقليد ته متغائرين وائى ومذمة احد المغايرين لايستلزم مذمة الاخر. دلته غيرمقلدينو خپل مسلك (مغايرت دتقليد او داتباع)پريښودلو اود اتباع ترجمه ئى په تقليد وكړه)

(۲) جواب مخكې مونږ وويل چې تقليد په دوه قسمه دى اول جائز چې په اجتهادي مسائلو كې مجتهدينو تقليداو اتباع ده ،دوهم ناجائز چې هغه دغير مجتهدينو تقليد او اتباع ده. نو په دې آيتونو كې وهم قسم تقليد او اتباع ذكرشوى ده ځكه چې دكافرانو پلرونه اونيكونه مجتهدين نه وو.

نو دناجائز تقليد او اتباع له جهې جائز تقليد او اتباع ته حرام ويل داسې دي لکه د سپی د شيدو له وجهې چې دغوا شيدو ته حرام ووايي. غيرمقلدين دې دا ثابته کړي چې د کافرانو آباء او اجداد مجتهدين وو او د قرآن او حديث شارحان وو او د دوئ مذاهب مدون مرتب وو لکه د ائمه اربعه وو په شان.

(۳) :پوره آيت داسې دی:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ (البقره/۱۷۰)

دويم آيت: وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ (المائده /۱۰٤)

دا خط کشيده جملې غيرمقلدين نه رانقل کوي. نو تقليد ته شرک او حرام ويل دومره سخت دی چې د الله جل جلاله د آيتونو په نقل کولو کې هم خيانت ورته کوي.

(۳) په دې آيت کې چې نظر وکړای شي د ائمه مجتهدينو د تقليد سره يې دلرې څخه هم تعلق نشته.

(الف) :د کومو مسائلو څخه چې مشرکينو د مکې انکار کولو هغه ټولې اعتقادي مسئلې وې يوه مسئله پکې هم اجتهادي نوه. او د ائمه وو تقليد په اجتهادي مسائلو کې دی

(ب) :د دوئ آباء او اجداد د الله جل جلاله څخه باغيان وو او دوئ يې تقليد او اتباع کوله، او ائمه مجتهدين د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په طريقو تلونکي دي او د دی د طريقو ښود ونکی دی

(ج) :د مشرکانو آباء او اجداد اول درجه بې عقل خلک وو بالعکس ائمه اربعه اول درجه عاقلان او نابغه گان دامت وو.

(و) :د مشرکانو آباء او اجداد د علم څخه بالکل رانده وو او ائمه مجتهدين د علم غرونه وو

(هـ) : د مشرکانو آباء او اجداد خپله هم گمراهان وو او نورېې هم گمراه کول او ائمه مجتهدين خپله هم په هدايت دي او نورو ته هم د هدايت چراغونه دي. حاصل دا چې : قرآن د مشرکانو جاهلانو گمراهانو پلرونو د تقليد او اتباع څخه منع کړې ده.

غيرمقلدين دومره خيانت كوي چې دمشركانو دآبآءاو اجدادو صفات نه ذكر كوي چې داكتمان حق دى او ديهودو تقليد دى، غير مقلدين ټول كوشش پدې كې مصرفوي چې خلك دائمۀ اربعه وو دتقليد څخه واړوي اوديهودو مقلدين يې كړي.

دلامذهبانو خصوصاً دامين الله پشاوري نظيره خيانت لامذهبه امين الله ددى ايتونو درانقلولو څخه وروسته داسې ليكى چې علامه قرطبى فرمائى مسالة: قال علماءناوقوة الفاظ هذه الاية تعطى ابطال التقليد) يعنې زمونږ علماو ويلى دى چې ددې ايت دالفاظو طاقت تقليدلره باطلوى (التحقيق السديد ص ١٣٠ دوهم جاپ دامين الله كتاب).

حلانكه علامه قرطبى وروسته داسې ليكلى دى (وفى هذه الأية ردعلى التقليد المذموم اى تقليد الاباء فى المعصية واتباع الهوى بمقابلة القرآن والسنة واماتقليد المجتهدفليس بمذموم بل محمود لانه تقليدفى الحق والتقليدفى الحق اصل من اصول الدين) يعنې پدې ايت كې په تقليد مذموم باندې رددى په تقليد دمجتهد باندې ردندى ځكه داتقليد په حق كې دى اوتقليد كول په حق كې اصل ددى داصولوددين څخه. (الجامع الاحكام القرآن: ج ٢/ ص ١٤١ احياء التراث العربى) قاضى بيضاوى فرمائى (واما اتباع الغير فى الدين اذاعلم بدليل ما انه محق كا لانبياء والمجتهدين فى الاحكام فهوفى الحقيقة ليس بتقليد مذموم بل اتباع لماانزل الله (بيضاوى ص ٨٥ مصطفى البابى الحلبى مصر) اوعلامه الوسى فرمائى: اتباع الغير فى الدين بعد العلم بدليل ماانه الحق اتباع لماانزل الله وليس من التقليد المذموم بشئ (روح المعانى ج ٢/ ص ٥٩٩ رشيديه)

وضاحتونه

(١) – دغيرمقلدينو داسې مثال دى چې الله تعالى مثلاً امركړى دى چې (باطل خداى مه منى). غيرمقلد دباطل ټكى ترې لرې كړى او داسې و وايي چې الله تعالى امركړى دى چې (خداى مه منى) يامثلاً الله تعالى امركړى دى چې (كاذب نبي مه منئ) او غير مقلد ترينه دكاذب لفظ كټ كړي او ووايي چې الله ﷻ امركړى چې (نبي مه منئ) يامثلاً الله جل جلاله فرمائي چې (لاتقربوالصلوة وانتم سكارى) اوغيرمقلد ترينه دوانتم سكارى لفظ لرې كړي او وائي چې الله ﷻ فرمائي چې لاتقربوا الصلوة. دلته هم الله تعالى د مشركينو جاهلو او ګمراهو پلرونو دتقليد نه منع كړېده.

او غیرمقلدین ترینه نور تول صفات کښ کوي او وایي چې په دې آیت کې الله تعالی د پلرونو د تقلید څخه منع کړېده. افسوس چې دومره تحریفونو او خیانتونو ته عمل بالحدیث ویل کېږي.

۳- دغیرمقلدینو دریم دلیل

الله تعالی فرمايي: اتَّبِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ (الاعراف ۳) غیرمقلدین یې داسې ترجمه کوي: اتباع کوئ صرف دهغه څه چې الله ﷻ نازل کړیدي چې قرآن او حدیث دي.

او تقلید مه کوئ دده څخه ماسوا دنورو اولیاؤ چې ائمه او فقهاء دي (۱) قلنا اولاً الزاماً چې غیر مقلدینو پخپلو تولو کتابونو کې لیکلي دي چې چې دتقلید او داتباع په مینځ کې فرق دی نو بیا خوپه دې ایت کې داتباع نفی ده (لاتتبعوا) دتقلید نفی نده (لاتقلدوا) ئې ندي ویلي ونفی احد المغایرین لایستلزم نفی الاخر.

(۲) قلنا الزاماً ثانیا: چې ای غیر مقلدینو ستاسو مشران ورونه (منکرین حدیث) چې ځانونه اهل قرآن وایي.

دستاسو په شان په همدې ایت استدلال کوي چې (ما انزل الله) صرف قرآن دی صحاح سته ما انزل الله ندي بلکې په (من دونه اولیاء) کې شامل دي هغوئ ته تاسو څه جواب ورکوئ؟

که داجواب ورکوئ چې رسول الله ﷺ دځان څخه څه ندي ویلي ځکه چې (وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ) رسول الله ﷺ چې څه ویلي دالله تعالی له طرفه یې ویل دي نو لدې وجهې احادیث په (ما انزل الله) کې داخل دي. نو همدارنګه اهل سنت والجماعت هم همداجواب کوي ځکه مجتهدینو اعلان کړیدی چې (القیاس مظهر لامثبت).

مجتهدین هیڅ خبره دځانه نه کوي بلکې دقرآن او حدیث نه اخذ او استنباط کوي. نو دقرآن او حدیث نه راوتلی حکم په ما انزل الله کې داخل دی.

وقلناثالثا: چې مجتهدین دالله ﷻ اولیاء دی او په دې ایت کې دمن دونه اولیاء داتبع نفی ده داولیاء وونده دوئ ددې آیت نه راندې دي چې (وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ) من جنس دی یو مجتهد ته هم شامل دی او زیاتو ته هم، نو تقلید شخصي او مطلق تقلید دواړه دې آیت کې ذکردي.

د نیازمحمد عُرف امین الله پشاوري یوځو دلائل

لامذهبه خناس لیکی چي:

اول دلیل

والذين يؤمنون بماأنزل اليک وماأنزل من قبلک وبالآخرة هم يوقنون. الآية

اتبعوا ما أنزل اليكم من ربكم ولا تتبعوا من دونه اولياء قليلاً ما تذكرون. الآية

او وائي چي پدي آيتونو کښي الله جلاله هدايت او فلاح دقرآن او سنت په موقوفه کړي ده، دکوم امام يا مجتهد په تقليدباندي الله جلاله څه هدايت يا کاميابي نده فرمايلي. التحقيق السديد ص ۱۲۹ طبع دوهم ص ۲۱ طبع ۲۰۱۱ وص ۱۷ طبع اول]

(۱) جواب: لامذهبه! دا دليل دی دچيلو مشرانو ورونو اهل قرآنو څخه راپټ کړی دی هغوی وايي چي ماانزل اليک صرف قرآن دي او احاديث عجمي سازش دی فماهو جوابک فهو جوابنا.

(۲) لامذهبه! تاپه ترجمه کښي د (اوسنت په اتباع) لفظ ذکر کړی دی نو داد کوم آيت ترجمه ده؟ آيا داتحريف معنوی ندی؟

(۳) لامذهبان د امامانو مذهبونه دقرآن اودحديث په مقابله کښي يو جدا دين ګڼي. او ددي څه سترګی پټوی چي مجتهدين امامان دهر څه نه مخکی مسئله په قرآن کښي ګوری که هلته ئي پيدا نه کړه بيائي په سنت نبوی ﷺ کښي ګوري که هلته يې پيدا نه کړه بيائي په اجماع کښي ګوري او که هلته يې هم پيدا نه کړه بيا دحضرت معاذ رضی الله عنه دحديث مطابق اجتهاد او قياس کوی.

دقرآن کريم او دسنت په مقابل کښي قياس کول او خپله رائه پيش کول ديو ادنی مسلمان دشان سره هم ندی مناسب دامامانو مرتبه خو ډيره اوچته ده.

لامذهبه ليکی چي :

دويم دليل

داقول دالله جلاله دی (ولا تقف ماليس لك به علم).

ترجمه: مه راونیږه دهغه څه پسې چې ستاپرې علم نشته: او تقلید په اتفاق دعلماو سره علم ندی او نه مقلد په علماو کښې حساب دی نو دتقلید په طور چاپسې تلل منع شول. ص ۱۳۱ طبع دوم، وص ۲۴ طبع ۲۰۱۱]

(۱)الجواب: لامذهبه! دا وایه چې دا اتفاق او اجماع کله شویده؟ او ماخذيې څه دي؟ ځکه چې ستاپه نيزخو داجماع لپاره دکتاب اودسنت ماخذوالی ضروری دی لکه تاچې دهمدی کتاب په (ص ۱۵۸ طبع دوم، ص ۴۸طبع اول، ص ۵۲ طبع ۲۰۱۱) کښې ليکلی دی .

(۲)جواب :تا په(ص ۱۶۶ طبع دوم، ص ۵۵ طبع اول ص ۶۰ طبع ۲۰۱۱) کښې ليکلی دي چې دعلماو قول حجت ندی نو دلته يې څرنګه حجت کړی ؟

(۳) جواب: لامذهبه دقرطبي حواله ذکرکړیده ليکن پوره عبارت يې ندی ذکرکړی چې حقيقت ترې معلوم شي. پوره عبارت دادی : التقليدليس طريقاً للعلم ولا موصلاً له لا في الاصول ولا في الفروع وهو قول جمهورالعقلاء والعلماء خلافاً لمايحكي من جهال الحشوية والثعلبية من انه طريق الي معرفة الحق (وان ذالك هو الواجب وان النظروالبحث حرام) ج م ص ۲۱۲)

يعنې تقليد دعلم لا رنده نه په اصولو کښې او نه په فروعو کښې اودا دعامو عقلمندو او علماو قول دی سوی دبعضو غلطو فرقو څخه چې هغوی وائي چې دا دحق طرفته لاره ده او صرف همدا واجبه ده. اوو(په کتاب او سنت باندي) نظر کول او (ددیلائلو او مسئلو) لټون حرام. نو لامذهبه دقوس په مينځ کښې عبارة پريښې دي مطلب يې دادی چې په مطلق تقليد باندی رد اوکړی، حالانکه دا په هغه چا رد دی چې هغوی دعلم حصول او په کتاب او سنت باندي ځان پوهولو ته حرام وائي او صرف په تقليد اکتفاء کوی، او که څوک دعلم حصول ته حرام نه وائي ليکن دبحث اودلټون قابليت نلری نو داسي خلک ترينه ندی مراد لامذهبه دلته دعلماو اقوال په دليل کښې پيش کوی اوپه (ص ۵۵ طبع اول ص ۱۶۶ طبع دويم ص ۲۴ طبع ۲۰۱۱)باندی ليکې چې ددوی قول حجت ندی.

لامذهبه خناسه! دابن قيم قول دقرآن آيت دی؟ او که درسول اللهﷺ حديث دي؟ تاخوعنوان لګولی وو چې (آيتونه دتقليد په بدی کښې) اولاندی کله دابن قيم قول پيش کوی او کله دزيدی شيعه شوکاني قولونه پيش کوی اوکله دنورو مقلدينو.

دلامذهبوپه نیز دشوکانی مقام

لامذهبه دشوکانی قول رانقل کوی چی کوم کتابونه چی مقلدینو په مسئلو کښی لیکلی دي دا دین ندی.
[ص ۱۳۲ طبع دویم ص ۲۰ طبع اول ص ۲۰ طبع ۲۰۱۱]

یعني شوکانی زید شیعه چي څه شی ته دین ووائی نوهغه به دین وی او چی څه شی ته دین نه وائي هغه به دین نه وی لامذهبه ختاسه! شوکانی ته داسند الله ﷻ ورکړی دي او که رسول الله ﷺ ورکړي دي؟ چی دشوکانی قول دحق معیار دي.

لامذهبه خناس دنواب صدیق حسن خان قول را نقلوی حالانکه صدیق حسن خان هم ستا په شان غیرمقلددی او دترجمان وهابیه په نوم کتاب یې هم لیکلی دي په هغی کښی یې دانگریزانو دنمک دحلالولو پوره حق اداکړی دي په اخر کښي لامذهبه دزمحشری معتزلی قول رانقل کړي دي (ص ۱۳۳ طبع دویم ص ۲۱ طبة اول ص ۲۶ طبع ۲۰۱۱ زمحشری معتزلی دي خولامذهبه خناس یې بیا هم تقلدي کوی ځکه چی وائی.

شعر : اخوندله خو چی پئ وی که دخرې وی او که دسپئ وی

عدم تقلید دمعتزله وو مذهب دی او لامذهبان هم اعتزال خوښوی.

لامذهبه لیکي چي :

پنځم دلیل :

[ام حسیتم ان تدخلواالجنة ولما یعلم الله الذین جٰهدوا منکم ولم یتخذوا من دون ولا رسوله ولاالمؤمنین ولیجة: ص ۱۳۷ طبع دویم ص ۲۵ طبع اول ص ۳۰ طبع ۲۰۱۱.

لامذهبه پدي آیت کښي هم لفظی غلطی کړیده او هم معنوی: لفظی غلطی یې دا کړی ده چی په سورة التوبة کښي دا آیت داسي ندي بلکه داسي دي چي " ام حسبتم ان تترکوا ولما یعلم الله الذین جٰهدوا منکم ...... "په دویمه طبع کښي یې تصحیح کړیده. او معنوی غلطی یې دا کړي ده چي د " ولیجة " نه دابن قیم په رړند تقلید کښي په تقلید باندي رد کوی.

د(ولیجة) لفظ په سورة التوبه کښي دي او مراد ترینه پټه دوستي ده چی دخپل زړه راز ورته ښکاره کوی لکه ستا اکابرو اوستادولکی بانینو نذیرحسین دهلوی، نواب صدیق حسن خان. او محمد حسین بټالوی چی

کوله نذیرحسین به انګریزان دالله ﷻ رحمت ګڼلو . نواب صدیق حسن خان دانګریزانو دنمک دحلالولو لپاره یو کتاب ولیکلوپه نامه دترجمان وهابیه اودانګریزانو په خلاف جهاد ته یې حرام وویلو ، محمدحسن بټالوی بل کتاب ولیکلوپه نامه دالاقتصاد في مسایل الجهاد او دانګریزانو په خلاف جهادکولو ته یې غدر او خیانت وویلو .

(۲) لامذهبه خناسه! پدې آیت کښې خو یوائې الله ﷻ اورسول ﷺ نه دي ذکر شوی بلکه مؤمنان هم ذکر شوی دي اوپه مؤمنانو کښې ائمه هم داخل دی نو دمقلدینو دوستي هم دالله ﷻ سره ده اودهم درسول الله ﷺ سره او هم دمومنانو سره ده. ځکه چي مقلدین اول عمل په قرآن کریم باندي کوی چي دائې دالله ﷻ سره دوستي ده، که هلته دمسئلي حکم پیدانه شو نو بیا عمل په سنت درسول الله ﷺ کوی چي دایې درسول الله ﷺ سره دوستي ده، او که هلته هم حکم پیدا نشو نوبیا په اجماع اودمجتهدپه اجتهاد عمل کوی چي دائې دمومنانو سره دوستي ده.

(۳) لامذهبه خناسه! مونږ چي دامام صاحب په اجتهاد عمل کوؤنو داخوصرف لدی وجه کوو چي امام صاحب په غیرمنصوصي (اجتهادی) مسئله کښې دالله ﷻ اودرسول الله ﷺ مراد راښکاره کړي دي دځپل ځان نه یې څه ندي ویلي کما یقال(القیاس مظهر لا مثبت) لکه کوهی ویستونکي چي دالله ﷻ اوبه راښکاره کوي دځپل طرفنه اوبه نه راپیدا کوی

(۴) لامذهبه خناسه! ائمه مجتهدین دالله ﷻ اودرسول الله ﷺ دحکم مقابله نه کوی. بلکه په منصوصي غیرمتعارضو اوغیرمحتمل التأویل مسئلو کښې بغیر دچون او چرا څخه په مسئله عمل کوی اوپه منصوصي متعارضو مسئلو کښې دفع تعارض کوی او که دفع تعارض نوه ممکنه نو بیا په راجح نص باندي عمل کوي، دنص څخه نه ووزي. اوپه منصوصي غیرمتعارض لکن محتمل التاویل مسئلو کښې دنص په راجح احتمال باندي عمل کوي او په غیرمنصوصي مسئلو کښې قیاس کوي. یعني غیرمنصوصي مسئلي قیاسوي په منصوصو مسئلو اوپه غیرمنصوص حکم باندي دنص مطابق عمل کوي، نو دایمه وو ټول عمل په نص یعني په قرآن اوپه سنت باندي شو .

لامذهبه خناسه! ته خو مجتهدنه یې ځکه چي تاته لا تراوسه پوري داجتهاد تریف ندي یاد اونه به ستا په ذله کښې څوک داجتهاد جامع او مانع تعریف وکړي شي، داسي تعریف چي ستاسو دشرط موافق وي یعني

یا د قرآن څخه وي او یا د حدیث څخه. نو چې ته مجتهد نه شوې نو ته په متعارضو آیتونو او یا په متعارضو حدیثونو څرنګه عمل کوې؟

او یا یو آیت او یو حدیث چې محتمل التاویل وي یعنې د دوه درو معناګانو احتمال لري په هغې به څرنګه عمل کوې؟ او همدا رنګه په غیر منصوصي حکم څرنګه عمل کوې؟. مونږ خو پدې درې واړو د مجتهد په راهنمائي کښې عمل کوو او ته خو نه مجتهد یې او نه د بل مجتهد خبره منې نو ته به څه کوې؟

لامذهبه خناس یوه قیصه رانقل کړې ده چې یو ځل یو مولوي صاحب وویل چې په هدایه کښې بې مسئلې هم شته لیکن خرافات پکښې هم شته نو یو بل حنفي سپین ګیرې ملا په مخ څپیړه ورکړه چې ته په هدایه کتاب پورې خبرې کوې هغه خو د قرآن پشان کتاب دې (ص ۱۳۸ طبع دویم ص ۲۷ طبع اول ص ۳۱ طبع ۲۰۱۱) بیائې یو شعر رانقل کړې دې چې احناف وائې چې:

ان الهداية كالقرآن قد نسخت ماصنفوا قبلها في الشرع من كتب

لامذهبه خناسه! د حنفي سپین ګیرې ملا غصه بې ځایه نه وه ځکه چې اول خو ستا دې بې ادبه وروړ پدې حدیث عمل نه وو کړې چې (ان لا ننازع الامر اهله) نسائې ج ۲ / ص ۱۰۹)

یعني چې مونږ به د کوم کار د اهل سره د هغه په کارکښې لانجه نه کوو دا اصل ټولې دنیا منلې دې د ټولې دنیا پدې اتفاق دې چې د قاضي سره هغه څوک اختلاف کولی شي چې په قانون پوهیږي نا اهله ملزم ته هیڅکله دا حق نشته چې هغه د قاضي سره اختلاف في الرایه وکړي د ډاکټر سره اختلاف في الرایه صرف ډاکټر کولی شي نا اهل مریض اختلاف نې نشي کولی همدا رنګه د محدث سره اختلاف في الرائ صرف محدث کولی شي نو همدا رنګه د مجتهد سره اختلاف في الرایه صرف د مجتهد حق دې.

هر ملا، هر ډیرور، او هر کلینډر، او هر دوکاندار ته دا حق نشته چې د مجتهدینو سره اختلاف في الرایه وکړي، تو ستادا بې ادبه وروړ به یا ستا په شان ملا وو چې د "ساق" په ترجمه کښې دې فرج ذکر کړې دی کمافي هذا الكتاب ص ۲۴۳ طبع دویم ص ۱۲۳ طبع اول وص ۱۴۱ طبع ۲۰۱۱ .۱۲۳ اعتراض لاندې

او یا به کوم کلرکر او یا به کوم دوکاندار او یا کلینډر وو نو ده ته هیڅکله دا حق نه وو چې په مجتهد اعتراض وکړي په هدایه باندې یو هیډل علم غواړي او ستا په ډلګي کې د علم قحطی ده

او دوهم دا چي ستا د دي بې ادبه ورور لهجه داسي ده چي څپيړه نه بلکه د راکټ مرمی ورسره مناسبه ده ځکه چي ستا دي بې ادبه ورور داسي هم ويلی شو چي په هدايه کښي بېې مسئلې هم شته او ضعيف اقوال پکښي هم شته او دا څه عيب ندي ځکه د الله ﷻ د کتاب څخه علاوه په بل هر کتاب کښي صحيح او ضعيف وی حتي چي په بخاری او په مسلم کښي هم شته لکه څرنگه چي مونږه دلامذهبو د اعتراضونو او د حنفي جوابونو د ۴۷ اعتراض لاندی تفصيل کړي دي.

او پاتي شو دا شعر چي: ان الهدايه کالقرآن: نو پدي شعر کښي که ته د (صنفوا) په لفظ باندي پوهيدي نو هيڅکله به دي اعتراض نه وو کړي ځکه چي ددي لفظ د مصدر معني تصنيف دي نو ددي څخه هغه کتابونه نه مراد دي چي د هغوي تصنيف شوي دي او په هغوي کښی قرآن ندي داخل ځکه چي قرآن تصنيف ندي بلکه تنزيل دي.

او د احاديثو کتابونه هم پکښي ندي داخل ځکه هغه هم تصنيفات ندي بلکه تاليفات دي البته د فقهي کتابونه تصنيفات دي نو د شعر معني داده چي بی شکه هدايي خلک د هغو کتابونو څخه بی پروا کړل کوم کتابونه چي فقهاوو مخکښي ليکلي وو لکه قرآن کريم چي مخکني کتابونه منسوخ کړل.

شپږم دليل

لامذهبه خناس ليکي چي: (فان تنازعتم في شئ فردوه الي الله والرسول ان كنتم تؤمنون بالله واليـوم الاخر الايه. لامذهبه ليکي چي تقليد د الله ﷻ او د رسول الله ﷺ نه ماسوی بل چاته د مسئلې وړلو ته وائی. [ص ۱۳۹ طبع دويم ص ۲۸ طبع اول ص ۳۲ طبع ۲۰۱۱].

لامذهبه! ددي څخه مخکی الله ﷻ د تقليد امر کړي دي الله ﷻ فرمائی چي (ياايهـا الذيـن امنـوا اطيعوالله واطيعوالرسول واولي الامر منكم) او اولوالامر د الله ﷻ او د رسول الله ﷺ څخه ماسوی دي او په "فان تنازعتم" کښی مجتهدينو ته خطاب دي نو مجتهد اجتهاد په هغه وخت کې کوی چي په يوه مسئله کې نص نوی موجود، نو چې په يوه مسئله کې نص موجود وې نو په هغې کې به کتاب الله او سنت الرسول ﷺ ته رجوع کولې شي او که پدې دواړو کې مسئله پيدا نشوه نو بيا به په اجتهاد د مجتهد عمل کولې شي.

علامه امدی رحمة الله عليه فرمايې چي:

ولقائل ان يقول لانسلم ان قوله تعالي (فردوه الي الله والرسول) يدل علي الوجوب علي ماسبق تقريره، فالردالي مذهب الصحابي لايكون تركاً للواجب، وان سلمنا انه للوجوب ولكن عندامكان الرد، وهو ان يكون حكم المختلف فيه مبينافي الكتاب والسنة، واماتقديران لا يكون فيهما فلا، ونحن انما نقول باتباع مذهب الصحابي مع عدم الظفر بما يدل علي الواقع من الكتاب والسنة: الاحكام في اصول الاحكام ج ٤ / ص٢٠٢)

(٢) لا مذهبه خناسه! په اجتهادي مسئله کې هم دالله جَلَّ جَلَالُهُ او درسول الله ﷺ طرفته رجوع وی ځکه چې په اجتهاد سره نوي مسئله نه راپیدا کیږي بلکه د قرآن او د سنت په بیخ کې پټه مسئله پری راظاهریږي کما يقال القياس مظهر لا مثبت زما تول لامذهبيت ته چلينج دي چي دفقهی حنفي صرف يوه داسي مسئله دي راوښائي چې دغير متعارض آيت اويا دغير متعارض حديث څخه مخالفه وي.

اووم دليل

لامذهبه خناس ليکي چي: [يوم تقلب وجوههم في النار يقولون ياليتنا اطعنا الله واطعناالرسول وقالواربنا انا اطعنا سادتنا وكبرأ نا] (ص ١٣٩ طبع دويم ص ٢٨ طبع اول ص ٣٢ طبع ٢٠١١)

(١) لامذهبه خناسه! پدي آيت کې خود الله جَلَّ جَلَالُهُ او درسول الله ﷺ په مقابل کې دمشرانو دتقليد ذکر شوې دي ،اوداما مانو مقلدين ټول پدي متفق دي چي دنص په مقابل کې مونږ دهيچا تقليد نه کوو اودامام صاحب رحمة الله عليه هيڅ قول هم دغير متعارض نص څخه ندي مخالف.

لامذهبه خناسه! تااما مان دالله جَلَّ جَلَالُهُ او درسول الله ﷺ سره مقابله کونکی وګرزول حالانکه امامان دالله جَلَّ جَلَالُهُ او درسول الله ﷺ دحکمونو پابند اودهغې تشريح کونکی دي.

(٢) لامذهبه خناسه! پدي آيت کريمه کې خوتقليد مذموم ذکر شوي دي چې هغه دنص په مقابل کې دبل چا تقليد وي او همدارنګه دغير مجتهد تقليد دي لکه ته چی دابن القيم اودشوکانی پسي روان ئې.

(٣) لامذهبان خناس دي دا ثابته کړي چې دکفارو مشران مجتهدين وو .نور تفصيل د دوهم دليل لاندي تير شوي دي . (دلامذهبه خناس خبط كما يتخبطه الشيطن من المس)

لامذهبه په اول چاپ کې داسي ليکلي دي چي : نو دامقلد که په قرآن او حديث نه پوهيږي او تابعداري کوي نو هدايت والا شو ، نو بيا مقلد نه شو ، او که په قرآن او په حديث نه پوهيږي نو بيا دا جاهل دي ګمراه دي ، دده په خپل اقرار سره .[التحقيق السديد ص ۲۹ طبع اول].

(۱) لامذهبه دهغې سړي په باره کې چي په قرآن او حديث نه پوهيږي يو ځلي واي ئې چي د هدايت والا شو او بل ځلي وائې چي دا جاهل دي ګمراه دي .

(۲) لامذهبه خناس ليکي چې (که په قرآن او حديث نه پوهيږي او تابعداري کوی نو د هديات والاشو نو بيامقلد نشو) نو چي تابعداري کوي دا خو مقلد شو ، تقليد خو همدي ته وايې چي ناپوهه سړي د پوهه سړي تابعداري وکړي او تا ليکلي دي چې مقلد نشو .

(۳) لامذهبه خناس ليکلي دي چي (او که په قرآن او په حديث نه پوهيږي نو بيا دا جاهل دي ګمراه دي) لامذهبه خناس جاهل او ګمراه مترادفين کړه نو تهولو اميانو ته يې ګمراهان وويل لامذهبه خناسه! هرامتي ضال او ګمراه ندي بلکه ګمراه هغه څوک دي چې نه په خپله پوهيږي او نه د بل پوهه پسي ځي لکه ته او ستا ډله .

(۴) لامذهبه خناسه! داسې ليکل پکار وو چې که په قرآن او سنت په خپله پوهيږي يعني مجتهد وی او يا په خپله نه پوهيږي لکن د بل پوهه پسي روان وی نو دا دواړه د هدايت والا شو ، او که نه په خپله پوهيږي او نه د بل پوهه پسي روانيږي لکه ته او ستا ډلګی نو دا جاهل او ګمراه دي .

(۵) لامذهبه خناس په دويم چاپ کې عبارت بدل کړی دي او په اول کې يې د (نه) لفظ وران کړي دي او داسي ئې ليکلي دي چي : (نو دامقلد که په قرآن او حديث پوهيږي او تابعداري کوی نو هدايت والا شو او بيا مقلد نشو) .

نو لامذهبه مقلد څرنګه مقلد نشو ؟ او چي تابعداري د يو کس ئې وکړه نو څرنګه مقلد نشو ؟ او تقليد خو په منصوصي غير متعارضو غير محتمل التاويل مسئلو کې نه کيږي نو که يو سړي په قرآن او په حديث پوهيږي او يو ايت او يا يو غير معارض حديث ورته ملاؤ شو نو بيا دي کې خو تقليد ته ضرورت نشته خو که په قرآن او په حديث پوهيږي ليکن په دوي کښي صراحة حکم ملاؤ نشو نو دا به بيا څه کوي ؟

اتم دليل

لامذهبه خناس ليکي چي (اذتبرالذين اتبعوامن الذين اتبعوا. الايه)

(۱)لامذهبه خناسه! تاخو ليکلي دي چي داتباع او تقليد په مينځ کښي فرق دي ص ۱۷۹ دويم چاپ) اوپدي آيت کريمه کښي تقليد ندي ذکر شوي بلکه اتباع ذکرشوي ده نو داآيت کريمه خوپه تقليد باندي رد ندي بلکه په اتباع باندي رد دي.

(۲)پدي آيت کې دغير مجتهد په تقليد باندي رد دي

(۳)پدي آيت کې په هغه تقليد باندي رد دي چي په عقايدوکې وي او نور تفصيل ددوهم دليل لاندي تير شوي دي.

(۴)لامذهبه خناس دلته دابن قيم او دابن عبدالبراقوال نقلوي حالانکه دا دواړه په خپله مقلدين دي.

(۵)لامذهبه خناسه! ددي دواړو دخبري منل تقليد دي او که نه ؟

نهم دليل

لامذهبه خناس ليکي چي : واذا قيل لهم تعالوا الي ماانزل الله والي الرسول رأيت المنافقين يصدون عنك صدوداً .{ص ۱٤۳ طبع دويم ص ۳۰ طبه اول ص ۳۵ طبع اول ۲۰۱۱}

لا مذهبه خناسه! دا آيت په مونږ باندي رد ندي ځکه چي زمونږ امامان دټولو څخه مخکې همدا چغه وهي چي (تعالوالي ماانزل الله) او که هلته حکم پيدا نشو نوبيا داسي چغه وهي چي (تعالوالي الرسول) او که پدي دواړو کې حکم پيدا نشو نوبيا دحضرت معاذ ﷺ اودنوروتواتروأحاديثو مطابق داسي چغي وهي چي (تعالوالي الاجماع والقياس)

لسم دليل

لامذهبه خناس ليکي " افلا يتدبرون القرآن ام علي قلوب اقفالها"ص ۱٤۳ طبع دويم ص ۳۱ طبع اول ص ۳٦ طبع ۲۰۱۱

(۱)لامذهبه ! دادليل دي دخپلو مشرانو ورونړو اهل قرآنو څخه راپټ کړي دي ځکه چي هغوي انکاردحديثولپاره همدا آيت په دليل کې پيش کوي.

(۲)لامذهبه خناس ليکی چي پديکی دمجتهد څه تخصيص نشته، مطلب يې دا شو چي په عامي باندي هم استنباط لازم دي حالانکه دا تکليف بما لا يطاق دي.

دغير مقلدينو بل دليل:

لامذهبه امين الله ليکی دريم دليل عن عبد الله بن مسعود ﷺ لايقلدن احدکم دينه رجلاً ان امن امن وان کفر کفر الخ (عبد الله بن مسعود فرمائی چې يو کس دی په تاسو کې پخپل دين کې تقليد نکوی دسړو که هغه مؤمن شي نو دی هم مؤمن کيږی او که هغه کافرشی نو دی هم کافر کيږی. (التحقيق السديد ص۱۴۹ دوهمه چپائی].

اول جواب : (بې نظيره يهوديت)

لامذهبه دا حديث دومره ندی څومره چې تا رانقل کړو بلکه پدې حديث کې دا الفاظ هم شته چې (وان کنتم لابدمقتدين فاقتدوا بالميت فان الحی لايؤمن عليه الفتنة) (مجمع الزوايدباب فی القياس والتقليد ج/۱ ص ۱۸۰ دارالفکر.

دوهم جواب: پدې حديث کې دايمانيانو ذکردی (ان امن امن و ان کفر کفر) اوتقليد په غير واضحو مسايلو کې کيږی، ايمانيات خوټول منصوصی اوغير متعارض فيها واضح مسايل دي.

د سنت او د حديث په منځ کي فرق: اهل حديث اهل سنت دي او که نه؟

اولاً: دا چې د حديث او د سنت په مابين کي نسبت دعموم او د خصوص من وجه دی د سنت لپاره دري شرطه دي اول دا چې يو کار به رسول الله صلی الله عليه وسلم عادتاً کړی وي ضرورتاً به ئي نه وي کړی.

دوهم شرط چې سنت هغه عمل ته وائي چې نبی کريم صلی الله عليه وسلم به دائماً کړی وروسته به يې پرې ايښی ئوي.

دريم شرط: دادی چې نبی کريم به دامت دعمل لپاره کړی وي خصوصيت دنبي به نه وي نو دا دري شرطه شول دسنت لپاره نو په کومو احاديثو کي چې داسي عمل راشي چې نبی کريم صلی الله عليه وسلم عادتاً او دائماً کړی وي يا آخري عمل دنبي وي او دامت دعمل لپاره ئي کړی وي نو دا حديث هم شو او سنت هم شو،

مثال: لکه تکبیر تحریمه دا رسول الله عادتاً کری دی پري اینبی ئي ندی بل دا چې دامت دعمل لپاره ئي کري دی خصوصیت ئي ندی نو دا سنت هم شو حدیث هم شو دا ماده داجتماع دسنت او د حدیث شوه،

دوهمه ماده دافتراق چې حدیث به وي سنت به نه وي لکه دنبي علیه السلام په ولاړه اودس ماتول دا سنت نه دي ځکه چې نبي کریم ضرورتاً کري دي په ملائي درد یا بل څه عذر وو نو داحدیث دی خو سنت نه دی جعلي اهلحدیث لا مذهبه وائي چې په ولاړه بولي کول سنت دي؟ جواب ئي داده چې بیابه ستاسی زنانه به په دې سنتو څنګه عمل کوي؟

دویم شرط داوو چې نبی کریم به عمل دائماً کری وي او بیا به ئي پري اینبی نه وي که وروسته ئي پري اینبی وی نو دا حدیث دی خو سنت نده لکه د بیت المقدس طرفته لمونځ پیغمبر کری دی په احادیثو کي شته خو سنت نه دی. بل دا چې ئبی کریم به دامت لپاره کری وي دخپل ځان لپاره به ئي نه وي کری یعني خصوصیت به ئي نه وي که خصوصیت ئي وو نو دا بیا سنت ندی لکه نه (۹) بیبیاني داحدیث کي شته خو سنت ندي.

بله ماده افتراقي چې سنت به وي حدیث به نه وي لکه سنت دخلفاء راشدینو مثلا اول اذان دعثمان دا سنت دی خو په مرفوع حدیث کي نشته نو سنت دی خو حدیث نه دی نو اوس مقصد دادی چې داجعلي اهل الحدیث اهل سنت ندي ځکه چې دوی ځانونه ته په دې معنی اهلحدیث وایي چې عمل بالحدیث کوي نو که یو سری په ولاړه بولي کوي نو داسری اهل الحدیث دی ځکه په حدیث باندې یې عمل وکړو خو اهل سنت نه دی او یو سری چې بیت المقدس ته لمونځ کوي نو دا اهل الحدیث دی خو اهل سنت ندی یو سری چې نهه ښځې کوي دا اهلحدیث دی ځکه چې په حدیث یې عمل وکړو خو اهل سنت ندی.

نو خلاصه دا چې اهل حدیث اهل سنت نه دي او اهل الجماعة هم نه دي ځکه چې له جماعة څخه امتیان مراد دي او دامتیانو د خبرو منلو ته دوي تقلید وائي او تقلید ته کفر او شرک وایي.

د اهل سنت والجماعت مختصره معنی

سنت قانون ته وائي او جماعة مقدسو اشخاصو ته وائي یعني قانون منل دمقدسو اشخاصو په رهنمائي کي نو دوی اهل سنت والجماعة نه دی.

پوښتنه : غير مقلدين له کوم وخت څخه شروع شو؟

تاسو مخکې وويل چې دصحابه ﷺ څخه شروع تر ائمه اربعه وو پورې ټول خلک مقلدين وو، نوغير مقلدين دکوم وقت څخه شروع شو؟

جواب : بعضې وايي چې دوئ هغه وخت کې راپيدا شول چې کله موجوده سعودي حکومت په حرمين شريفين باندې قابض شو چې زياته مرسته ورسره محمد بن عبدالوهاب کړې وه.

له دې وجهې يې دوئ ته وهابيان ويلي،ليکن داخبره غلطه ده ،ځکه چې کله دسعودي کورنۍ دمحمدبن عبدالوهاب په مرسته په حرمينو قابضه شوه په مکه مکرمه کې امام عبدالله بن عبدالوهاب اعلان وکړو،چې مونږ په فروعو کې دامام احمدبن حنبل په مذهب يو چونکه دامام ابوحنيفه ،امام مالک ،امام شافعي اوامام احمدبن حنبل رحمهم الله مذهبونه منضبط دي، له دې وجهې ددې مذهبونو په پيروانو مونږ اعتراض نه کوو، ددې څلورو مذهبونو نه ماسوى مثلا زيديه ،روافض، اماميه، ددوئ مذاهب منضبط نه دي له دې وجهې دا مونږ نه منو ، مونږ به خلک مجبور کړو چې په دې څلورو امامانو کې ديو تقليد وکړي، (۷۲)

دمصرډاکټر محمدالبهي دوهابي تحريک په بيان کې ليکي چې په اتمه صدى کې محمد بن عبدالوهاب ددې تحريک بنياد په حنبلي مذهب کيښودلو . الحرکة الوهابيه ص ۳۱.

د(۱۹۱۱)کال نه مخکې دوئ په پاکستان، هندوستان، افغانستان اونور عـالم اسلام کې بالکل قابل ذکر نه وو، په (۱۹۱۱) ع کې په يوه مردم شماري کې دمسلمانانو تعداد داسې بيان شوى وو :

۷. اثناعشري يو کروړ اوه دېرش لاکه

۸. زيدي دېرش لاکه

۹. حنبلي دېرش لاکه

۱۰. مالکي يو کروړ

۱۱. شافعي لس کروړه

۱۲. حنفي د اوه دېرش(۳۷) کروړو نه زيات (۷۳)

---

۷۲ - الهدية السنية مؤلفه علامه سليمان بن سحمان، اردو ترجمه ،تحفه وهابيه اسماعيل غزنوي ص۶۱.

۷۳ - انسائکلو پيډيا آف اسلام

نو په (۱۹۱۱)ء کې تول اهل سنت والجماعت د اته څلوېښت کروړه او د پرتې لاکهو نه زيات وو، او غير مقلدين بالکل قابل ذکر نه وو.

د غير مقلدينو مشهور عالم او مؤرخ شاه جهان پوري (۱۹۰۰)ء کې په خپل کتاب الارشاد کې ليکي:

ديو څه وخت نه را په د ېخوا يو څو کسان راپيدا شويدي چې خلک ورسره بالکل نا اشنا دي، دوئ ځانو نو ته اهلحديث، محمدي يا مؤحدين وايي خو خلک ورته وهابيان، لامذهبه، او غير مقلدين وايي (۷۴).

د د ېنه معلومېږي چې دا يوه بدعتي او نوې فرقه ده د اسلام د تاريخ نه

هم دا معلومېږي څکه چې په اسلامي مکتبو کې، طبقات حنفيه، طبقات مالکيه، طبقات شافعيه، طبقات حنبليه، کتابونه شته دي چې د دوئ د محدثينو فقهاؤ، مفسرينو سلاطينو او نورو علمي طبقاتو ذکر په کې شويدی.

لېکن د طبقات غير مقلدين هيڅ کتاب نشته بلکه د غير مقلدينو په نوم يوه رساله هم په کې نشته، د مذاهبو اربعهٔ وو کتابونه د حديثو، د تفسير، د فقهې اصول، اصول حديث، اصول تفسير، اسماء الرجال، هر ځای کې شته لکن د غير مقلدينو يوه رساله هم داسې نشته چې په هندوستان کې د انګريزي دورې نه مخکې تاريخ ولري.

خلاصه دا چې رسول الله ﷺ د فتح د هند وړاند وينه ورکړه (۷۵)

دا پېش ګويي او وړاند وينه الله ﷻ د احنافو په لاس پوره کېده احنافو هندوستان فتح کړو.

په (۹۳) هـ کې اسلام هندوستان ته د احنافو مجاهدينو په لاس راغلو تر (۱۲۹۳) پورې د غير مقلدينو کتابونه او مدرسې نه وې.

بيا چې کله د انګريزانو منحوس قدمونه هندوستان ته داخل شو، او د احنافو اسلامي حکومت يې ختم کړو احناف چه (۱۹۵۷) کې د انګريزانو په خلاف په جهاد کې مصروف وو، انګريزانو يو طرف ته په زرګونو احنافو علماؤ ته اعدام ورکولو بل طرف ته يې د مذهب د ازادي اعلان وکړو، ملکې وکټوريې اشتهارونه خواره کړه چې تاسو د حنفي مذهب نه آزاد يې لامذهب او غير مقلد جوړشئ نو د برطانوي حکومت په خير

۷۴ - الارشاد الى سبيل الرشاد ص۱۳.

۷۵ - مسند احمد ج۵ ص۱۷۸، ج۲ص۲۲۹، ج۲ص۳۶۹، نسائي کې باب دي باب غزووة الهند.

خواهانو کې به شمارشي، او که پخپل حنفي مذهب ټينګ پاتې شي نو دسرکار برطانيه نه به باغي شمارشي. مقصد يې وو (لړاو اورحکومت کرو) (۷۶). (مسلمانان خپل مينځ کې وجنګوه اوحکومت وکړه).

ددې اعلان نه وروسته يو خودسره او متعصبه فرقه راپيدا شوه ددې فرقې اول قدم په سلفو په بدګماني وه، او انتهايې دسلفو پر خلاف بد زباني وه. دوئ هريو فرد ددې حديث مصداق دي چې (لَعَنَ آخِرُ الأُمَّةِ أَوَّلَهَا) ددې فرقې هرفرد ځان دائمه وو بلکې دصحابه وو نه بهترشماري.

دحضرت ام المؤمنين عائشه رضي الله عنها په باره کې ګستاخ مولوي عبدالحق بنارسي (باني غير مقلديت) ښکاره اعلان کوي چې (حضرت عائشه رضي الله عنها دحضرت علي رضي الله عنه سره جنګېدلې که توبه يې نه وي وېستلې نو مرتده مړه شوې) نعوذبالله من ذلک.

بل ځای کې ليکي دصحابه وو رضي الله عنهم علم زما دعلم نه کم دی ځکه دهغوئ هريو پنځه پنځه حديثونه ياد وو او ماته ددې ډېرلو احاديث ياد دي(۷۷).

مشهور غير مقلد نواب صديق حسن خان فرمايي: په دې زمانه کې يوه رياکاره اوشهرت پسنده فرقه پيدا شوې ده چې دډېرلو نقصانونو باوجود دقرآن اودحديثو دعلم دعويدار دي حالانکه دقرآن اوحديث سره ددې فرقې هيڅ تعلق نشته.

داخلک دعلوم آليه وو او عاليه وو دواړونه خالي دي(۷۸). داخلک داسلام دحلاوت نه بالکل خالي الذهن دي دمسلمانانو په خلاف ډېرتنګ زړي اوسخت زړي دي(۷۹) يَقُوْلُـوْنَ هُـمْ خَـيْرُ الْبَرِيَّـةِ وَهُـمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ(۸۰).

۷۶ - جنګ ازادي ص۴۰۹

۷۷ - کشف الحجاب ص ۴۲. قاري عبدالرحمن پانی پتي شاګرد شاه اسحق رحمه الله

۷۸ - الحطه ص ۱۵۳.

۷۹ - الحطه ص ۱۵۱.

۸۰ - الحطه ص ۱۵۴.

په الله قسم چې داخلک ټـانتـه خالص موحدین وایي او نـورو مسلمانانو تـه بدعتي اومشـرک وایـي حالانکه داخلک دټولو نه زیات غالي او ددین په باره کې غټ متعصب دي (۸۱) فَمَا هَـذَا دِيْـنٌ اِنْ هَـذَا فِىْ الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيْرٌ (۸۲).

نواب صدیق حسن خان په (۱۳۱۲) هـ کې کتاب لیکلی په هغه کې لیکي:

خلاصه دا چې د کوم وخت نه هندوستان ته اسلام راغلی دی نو چونکه اکثر خلک د بادشاهانو طریقې خوښوي نو د ابتداء د اسلام نه تر اوسه داخلک حنفیان وو، دلته د همدې مذهب مفتیان قاضیان او حاکمان وو تردې چې ددې خلکو یو غټ جماعت یو ځای شو او فتاوی عالمگیري یې ولیکله (۸۳).

بیا لیکي: چا او ربدلي دي چې یو متبع قرآن او سنت د انګریز سرکار سره بې وفا یې کړېده یا بغاوت ته آماده شوي دي.

کوم کسان چې غدار او انګریزي حاکمانو سره عناد لري ټول مقلدین د حنفي مذهب دي (۸۴).

نـوټ: انګرېزانو به غدر جهاد ته ویلو، انګرېزانو چې په هندوستان خصوصاً په دهلي کې تقریباً او ولس زره علماء شهیدان کړل او تقریباً دوه سوه او یـا زره یې عام مسلمانان اعدام کړل، او تردېرو ځو پورې یې قتل عام روان کړی وو، ددوئ په بآره کې نواب صدیق حسن خان لیکي: او د حاکمانو اطاعت او رئیسانو ته انقیاد په ملت د ټولو واجباتو نه غټ واجب دی(۸۵)

بیا لیکي: جهاد او جنګ مذهبي په مقابله د برټش ګورنمنټ هند، چاچې د مذهبي ازادی اعلان کړی دی، د شریعت له رویه خلاف او ممنوع دی.

---

۸۱ - الحطه ص ۱۵٦.

۸۲ - الحطه ص ۱۵٦.

۸۳ - ترجان وهابیه ص ۱۰ اوص ۱۱.

۸٤ - ترجان وهابیه ص۲۵.

۸۵ - ترجان وهابیه ص۹۵.

اوچاچې په مقابله دبرټش ګورنمنټ هند اسلحه را وچته کړي او مذهبي جهاد کوي داخلک باغيان، دي او دباغيانو دسزا مستحق دي ،په دې فتوی دټولو غير مقلدينو دستخطونه شته (٨٦) .

لوی غير مقلد محمد حسين بټالوي ليکي: انګرېزي حکومت سره جنګېدل او دجنګېدونکو سره يې مدد کول غدر او حرام دی. (٨٧).

نو ددوئ ايجاد دجهاد دمقابلې لپاره وو، چې داکارېې بنه په اخلاص سرته رسولو، او په دليل کې به يې داسې ويل: چې رسول الله ﷺ فرمائي چې قيامت ته نزدې به په هرځای کې دعيسايانو حکومت وي ددې احاديثو مطابق دلته انګرېزي حکومت دی، نو لهذا ددوئ سره جنګ جهاد ندی بلکه فساد دی او دپيغمبر ﷺ دفرمان مخالفت دی(٨٨).

جنګ او جهاد په مقابل دبرټش ګورنمنټ هند، چاچې مذهبي آزادي ورکړې، دشريعت له نظره خلاف او ممنوع دي. څوک چې دانګريز په خلاف اسلحه را اخلي باغي دی او دباغيانو دسزا مستحق دی، په دې فتوی دټولو غير مقلدينو دستخط شته(٨٩).

لوی غير مقلد محمد حسين بټالوي ليکي: دانګريزي حکومت په خلاف مذهبي جنګ هېڅکله نه دي جائز (٩٠).

دنور تفصيل لپاره دغير مقلد نواب صديق حسن خان ترجمان وهابيه او تعارف علماء اهل حديث وګوره. خلاصه دا چې دانګرېزي ملکي وکټوري داعلان سره دافرقه پيدا شوه ددوئ باني ميا نذير حسين دهلوي او عبدالحق بنارسی وو، ميا نذير حسين به اول دشاه محمد اسحق په درس کې کيناستو مذهبي څېړنه يې ډېره خوښېده (٩١) .

---

٨٦ - ترجان وهابيه ص٦١.

٨٧ - الاقتصاد ص٤٩.

٨٨ - ترجمان وهابيه ص٧.

٨٩ - ترجمان وهابيه ص٦١.

٩٠ - ترجمان وهابيه ص١٩.

٩١ - تحفة العرب والعجم ص٦.

او خپل لامذهبيت يې پټ ساتلی وو بنا برتقيه قاري عبدالرحمن صاحب دشاه محمد اسحق شاگرد او دشاه محمد اسماعيل شهيد خليفه په خپل کتاب کشف الحجاب ص۱۹ کې ليکي:

سيد نذير حسين او حفيظ الله خان او مولوي عبدالحق بنارسي چې کله اول ځل دشاه محمد اسحق په درس کې حاضرشو، ځانونو ته به يې اهل سنت ويلی او چا به چې په امام ابوحنيفه طعن لګولو دقرآن او حديث نه به يې جواب ورکولو او د ډېرې غصې نه به يې خپله خوله د زګونو نه د کوله تر څو چې خلک وربانديې ښه ګومان وکړي ليکن کله چې شاه صاحب وفات شو او دوئ ته دهلي خالي ښکاره شو نو ورو ورو ئې خپله عقيده ښکاره کړه او خلک يې د روافضو په سرک روانول شروع کړل. بيا په صفحه (۸) کې ليکي چې ميا نذير حسين دسيد محمد مجتهد شيعه نه دخطونو په ذريعه مطاعن ابوحنيفه را وغوښتل او خپل ټول همت يې په ايمه وو باندې په طعن کې مصرف کړو، په صحابه وو او ائمه وو باندې طعن ته به يې جهاد ويلي د مسلمانانو پخپلو کې جنګول ورته عبادت عظمی ښکارېدو، دمولوي نذير حسين په شيعه والي کې هيڅ شک نه وو (۹۲)

دشيعه ګانو په مذهب کې يوه مسئله ده تقيه ورته وايي د نذير حسين تقيه تر يو کافي وخته پورې وه اخر دانګريزي حکومت ديو ملازم حافظ محمد يوسف په ډاډ ګېرنه ده ځان ښکاره کړو او ښکاره يې په غير مقلديت عمل شروع کړو (۹۳)

په افغانستان کې د وروسانو له وخت څخه را پيدا شول چې دوه ليډرانيې لرل يو سياف چې اوس دصليبې پارلمان غړی دی، او بل، مولوي جميل الرحمن چې د ده د تنظيم به شوری به د پاکستان د ای آس آی افسرانو ته پيغلې تحفه کولې، دده دژوند نور حالات د غير مقلد مسلم دوست صاحب په کتاب (ماتې زولنې) کې وګوره په لوستو به يې حيا درشي. صاحب البيت ادری بما فيه.

جعلي اهلحديث دانګريزانو پيداوار دی

دلامذهبو اهلديثو سلسله پنځو مشرانو ته رسيږي (۱) عبدالحق بنارسي (۲) نذير حسين دهلوي (۳) نواب صديق حسن خان (۴) نواب وحيد الزمان (۵) عبدالله غزنوي دا پنځه واړه په هندوستان کې وو او په هندوستان باندې دانګريزانو دحکومت په دور کې را پيدا شول، عبدالحق بنارسي دشاه اسماعيل شهيد

۹۲ - کشف الحجاب ص۸.

۹۳ - نقوش ابی الوفا ص۴۲ او ص۴۱.

حنفي شاگردی نذير حسين دشاه اسحق حنفي شاگردی نواب صديق حسن خان دمولانا فضل الرحمن گنج مرادآبادی حنفي مريد اوشاگردی وحيد الزمان دمولانا سامت الله کانپوري حنفي شاگرد دی عبدالله غزنوي دحبيب الله قندهاري حنفي شاگرد دی

۲: په هندوستان کې په (۱۸۵۷) عيسوي کې دجنګ آزادۍ معرکه وه دسيد احمد شهيد يوخليفه مولانا سرفراز علي حنفی دمجاهدينو اميروو، اوجنګي قومندان دده يو مريد جنرل بخت خان حنفي وو دوی دبادشاه بهادرشاه ظفر حنفی سره يوځای شول او دهلي يې فتح کړو په دغه معرکه کې حاجی امداد الله مهاجر مکي مولانا قاسم نانوتوی مولانا رشيد احمد گنگوهی مولانا رحمت الله کيرانوي ،حافظ ضامن شهيد وغيره احناف علماء هم ملګري وو لکن بل طرف ته انګريزانو د داخلی منافقانو او غيرمقلدينو ددې مشرانو څخه د ډېرکار واخيستلو اوبېرته يې دهلي ونيولو

۳: نذيرحسين دمجاهدينو په خلاف فتوی ورکولی دده فتاوی ده فتاوی نذيريه په هغې کې يې باب لګولی دی په نوم دکتاب الامارة والجهاد هلته دده څخه پوښتنه شوی ده چې جهاد فرض عين دی اوکه فرض کفايي ؟ نو نذيرحسين جواب ورکوي چې جهاد فرض کفائی دی لکن دجهاد لپاره يو څو شرطونه دی چې ترڅو پورې هغه شرطونه نه وي موجود شوي جهاد نه کېږي او بيابه آخر کې ليکن چې نن سبا به په هغو شرطونو کې يو شرط هم نشته فتاوی نذيريه ج دريم صفه (۲۸۴)

د انګريزانو سره د جهاد په باره کې ترېنه پوښتنه شوې ده نو دی ورته په جواب کې ليکي چې علاوه لا داچې مونږ معاهدين يو مونږ سره دسرکار سره عهد کړی دی نو بيا څرنګه دعهد څخه مخالفت کوو دعهد شکنۍ د ډېر مذمت په حديثو کې راغلی دی فتاوی نذيريه ج (۳) صف(۲۸۴)

۴: غيرمقلدينو به دمجاهدينو جهاد ته غدر وايلو اودجهاد په خلاف يې دوه رسالې وليکلې يوه نواب صديق حسن خان وليکله په نوم دترجمان وهابيه اوبله محمد حسين بټالوي وليکله په نوم دالاقتصاد في مسائل الجهاد په دې دواړو رسالو کې دا فتوی جاري کړی چې دانګريزانو په خلاف جهاد حرام دی او د(۱۸۵۷) کال په جنګ آزادی کې د اولسو زرو څخه زياتو شو شهيدانو علماو ته يې مردار وويل.

۵: دنذيرحسين سوانح نګار ليکي چې عين دغدر (جهاد) په حالت کې يوه انګريزه مسزليسنس په زخمي حالت کې نذيرحسين په داسې حالت کې کورته راوستله چې هرڅوک دانګريزانو دښمن وو هغه يې درې

میاشتې په کورکې وساتله او دهغې یې پوره علاج او خدمت وکړو که په دغه وخت کې ظالم باغیان (مجاهدین- از ناقل) خبر شوي وای نو دنذیرحسین دکور په تباه کولو کې به یې هیڅ تاخیر نه وی کړی باغیان(مجاهدین) په ځنګ کې مسجد ته راغلی وو لیکن تر دریو میاشتو پورې پدې پوه نه شو چې په ځنګ کې حولی کې څومره کسان دي کله چې دري میاشتې بعد پوره امن قائم شو او انګریزه پوره صحتمنده شوه نو نذیرحسین انګریز کېمپ ته ورورله چې ددې کارنامې په عوض کې ورته یو زر درې سوه روپۍ انعام میلاو شو -الحیات بعده الممات(۱۲۷)

۶: په هندوستان باندې انګریزانو د دورې څخه مخکې دغیرمقلدینو هیڅ مدرسه هیڅ مسجد او هیڅ کتاب نشته ددوي دهر کتاب هر مدرسې او هرمسجد تاریخ دانګریزانو ددورې څخه شروع دی .

پوښتنه :غیرمقلدین وایي چې دلایل صرف دوه دي یوقرآن او بل حدیث آیا داخبره صحیح ده ؟

(۱) قرآن (۲) حدیث (۳) اجماع (۴) قیاس

چلنج: غیرمقلد محمد حسین بټالوي دتقلید شخصي په باره کې یو اشتهار چاپ کړی وو ،په هغه کې لیکلی وه ،چې دتمام هندوستان احنافو ته زماله طرفه چیلنج دی ، چې دیو ایت دقرانکریم یا دیو حدیث شریف نه راته ثابته کړې چې په هغه کې صراحةً ذکروي چې په تمامو مسلمانانو باندې دامام ابوحنیفه رحمه الله یا دامام شافعي رحمه الله یادبل کوم امام تقلید واجب دی.

حضرت شیخ الهند رحمه الله ورته ولیکل چې دجواب څخه مخکې زه ستا څخه ددوو مسئلو په باره کې پوښتنه کوم او دا دواړه مسئلې دټولو مسلمانانو په مابین کې اتفاقي دی، بلکې دااسلام بنیاد دی.

اوله مسئله: دقران کریم واجب الاتباع کېدل په کوم دلیل ثابت دي؟

دوهمه مسئله: دحدیث النبي صلي الله علیه وسلم، واجب الاتباع کېدل په کوم دلیل ثابت دي؟ مهرباني وکړه ددې لپاره داسې دلیل ووایه چې نه پکې دور لازم شي اونه پکې مصادره علي المطلب لازمه شي، داولې مسئلې، داثبات لپاره دقرآن آیت نشې پېش کولی ،ځکه چې بیا مصادره علی المطلوب راځي، اوهمدارنګه ددې مسئلې داثبات لپاره درسول الله صلي الله علیه وسلم حدیث هم نشې پېش کولی ځکه چې بیا دور

لازمېږي، داحاديثو واجب الاتباع کېدل دقران دواجب الاتباع کېدلو پورې موقوف دي، اوس که دقرآن واجب الاتباع کېدل حديث پورې موقوف شي نو دور راغلو.

همدارنګه ددوهمې مسئلې داثبات لپاره حديث نشې پېش کولی ځکه چې بيا مصادره علی المطلوب راځي، اوهمدارنګه ددې مسئلې داثبات لپاره دقرآن کريم آيت هم نشې پېش کولی ځکه دور لازمېږي دقرآن واجب الاتباع کېدل موقوف دي تر واجب الاتباع کېدلو داحاديثو پورې، اوس که داحاديثو واجب الاتباع کېدل موقوف شي تر واجب الاتباع کېدو دقران پورې نو لازم به شي دور.

اوکه چېرته دا دواړه مسئلې په بل کوم درېيم دليل باندې ثابتوې، نو بيا سوال داکوو چې ددغه درېيم دليل واجب الاتباع کېدل دکوم دليل نه ثابت دي، دقرآن د آيت نه اوکه دکوم حديث نه ؟ نو دور لازم شو.

اوکه دبل کوم څلورم دليل نه ثابت وي نو بيا زمونږه سوال په دغه څلورم دليل کې دی چې دده واجب الاتباع کېدل په کوم دليل ثابت دی ؟ که په ايت دقرآن يا حديث او يا درېم دليل باندې ثابت وي نو دا دور دی، اوکه په بل پنځم دليل باندې وي نو داخو تسلسل شو.

نو غيرمقلد دغه مسائل په نص نشي ثابتولی ځکه دده په نيز دليل نقلي منحصر دی په قرآن اوحديث پورې اوپه دوئ باندې چې ثابتوي نو دغه مذکور باطل شيان به لازمېږي اوکه چېرته غير مقلد ته ياد ده ملګرو غيرمقلدينو ته وحی کېږي نو بياخو عجيبه ده چې رسول الله صلی الله عليه وسلم خاتم النبيين هم منې، او وحی الهی هم ورته کېږي.

نو زمونږ له طرفه درته دا ګزارش دی که تاسو دغه دوه مسئلې په اجماع الامة او قياس ثابتوئ نو مونږه هم تقليد شخصي ديو امام په اجماع الامة واجب ګڼو. (ادلة کامله ص٧٧ص٧٨ص٧٩ مطبعه قديمي کتب خانه کراچي) دقايلينو داجماع په نزد باندې جواب ډېر آسان دي اوهغه دا چې قرآن په ثبوت کښې موقوف دي تر اجماع پورې او اجماع په حجيت کښې موقوفه ده تر قرآن پورې ، فلا دور ،ليکن غيرمقلدين داجواب ځکه نشي کولي چې هغوي اجماع نه مني داجماع اوقياس دحجيت دلايل ورسته را روان دي.

پوښتنه: ته ولې ابوبکري او عمري نه يې!

يعنې ته د حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه اود حضرت عمر رضی الله عنه په مذهب باندې ولې نه يې؟

ځواب: دا اعتراض هم د نن سبا پیدا وار نه دی، بلکې ډېر زوړ اعتراض دی. او د یو رافضي څخه سرقه ده. او د شیعه ګانو قی خوري ده.

حافظ ابن تیمیه رحمه الله دا اعتراض داسې رانقلوي چې: قال الرافضی: ذهب الجمیع منهم الی القـول بالقیاس والاخذ بالرأی فادخلوا فی دین الله تعالی ما لیس منه و حرّفوا احکام الشریعة واتخـذوا مـذاهب اربعة لم تکن فی زمن النبی صلی الله علیه وسلم ولا زمن الصحابة و اهملوا اقاویل الصـحابة مـع انهـم نصوا علی ترک القیاس و قالوا اول من قاس ابلیس .... الخ. [منهاج السنة / ج ۲/ ص ۸۹ / طبع بولاق].

ترجمه: روافض وایي چې: ټـول مقلدین د قیـاس قایـل دي، او په رأی باندې عمل کوي. او دوی د الله تعالی جل جلاله په دین کې هغه څه داخل کړل چې له دین څخه نه دي. او دوی د شریعت احکام بدل کړي دي او څلور مذاهب یې جوړ کړي دي. داسې مذهبونه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د صحابه وو په زمانه کې نه وو، او دغو مقلدینو د صحابه وو خبرې پرېښې دي، حالانکه صحابه وو د قیاس په پرېښودلو باندې تصریح کړې ده. او دا یې ویلي دي چې: اول قیاس ابلیس کړی و. انتهی.

دا اعتراض ډېر لوی دی. چې دا هم پکې دي چې تاسو ولې ځانته د شافعي او حنفي په ځای ابوبکري او عمري نه وایئ؟ دغه اعتراض ته حافظ ابن تیمیه ځوابونه کړي دي چې خلاصه یې داده:

۱–د امامانو مسئلې خپلې مسئلې نه دي، بلکې دا هغه مسئلې دي چې د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم او د صحابه وو څخه مسلسلې را روانې دي. لکه د بخاري او د مسلم حدیثونه چې د دوی خپل حدیثونه نه دي بلکې دا هغه احادیث دي چې د حضرت نبي کریم صلی الله علیه وسلم او له صحابه وو څخه مسلسل را روان دي. دوی ته یې نسبت یوازې له دې امله کېږي چې دوی یې تدوین کړی دی او ترتیب یې ورکړی دی.

۲– د مذاهبو اربعه وو کتابونه چې ګورئ نو د صحابه وو د اقوالو او د افعالو څخه پکې با قاعده استدلالات کېږي. نو دا د دې دلیل دی چې دوی د صحابه وو اقوالو او افعالو ته حجت ویلو.

۳–ځانته ابوبکري او عمري له دې وجهې نه وایو چې: حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه او حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه دیني مسائل د کتابونو په شکل کې نه وو را جمع کړي.

او حنفي او شافعي له دې امله ځان ته وايو چې دغو امامانو په خپله اويا هم ددوی معتبرو شاګردانو دا مسائل راجمع کړي او مرتبې کړې یې دي. نو څوک چې ددې مسائلو پیروي کوي ځان ته حنفي یا شافعي وايي.

۴-لکه څرنګه چې صحیح بخاري، صحیح مسلم او نور د احادیثو کتابونه امام بخاري، امام مسلم، امام ابوداؤد او امام ترمذي په پوره دیانتداري سره مرتب او مُدوّن کړي دي، نو له دې وجهې یې دوی ته نسبت کېږي. نو ددې نسبت معنا دا نه ده چې دا احادیث د دوی خپل ایجاد دی، همدارنګه دا فقهي مسائل دغو ایمه وو حضراتو مرتب او مُدوّن کړي دي، له دې وجهې یې دوی ته نسبت کېږي، نو ددې نسبت هم دا معنا نه ده چې دا مسائل د دوی خپل ایجاد دی.

۵-د امام حفص قرأت چې په دغو هیوادونو کې خلک وربانديې قرآن کریم تلاوت کوي، دا قرأت امام حفص ته منسوب دی، لکن ددې نسبت هم دا معنا نه ده چې دا دده خپل ایجاد دی. همدارنګه د فقهې له نسبت څخه دغو ایمه وو ته دا نه لازمیږي چې دا ددوی خپل ایجاد دی.

۶-که د روافضو مقصد دا وي چې د فقهې دا مسائل د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم اود صحابه کرامو رضی الله عنهم په زمانه کې نه وو، نو دا خالص دروغ دي، ځکه چې د فقهې کتابونه د آیتونو، احادیثو او د صحابه کرامو له اقوالو څخه ډک دي. اوکه یې مقصد دا وي چې امام ابوحنیفه او امام شافعي و غیره په خپله په هغه زمانه کې نه وو، نو بیا دا خبره صحیح ده، لکن په دې کې څه نقصان دی؟ په هغه زمانه کې خو امام بخاري، امام مسلم، امام حفص و غیره هم نه وو، ددغه تأخر زماني څخه خو نه په احادیثو کې څه نُقصان راځي اونه د قرآن کریم په قرأت کې.

او لکه څرنګه چې امام بخاري اونور مُحدِّثین د خپل خدای ورکړي فِراست او قابلیت په بناء باندې د یو حدیث تصحیح او یا تضعیف کوي، حالانکه دا تصحیح او تضعیف په نصوصو کې صراحتاً نه ده ذکر شوی او نه یې له خپلو استادانو څخه اورېدلی دی. نو همدارنګه فقهاء د خپل خدای ورکړي فراست او قابلیت په بناء باندې د نصوصو نه د مسائلو استنباط کوي، کوم چې په نصوصو کې صراحةً نه وي موجود او نه یې مخکې چا استنباط کړی وی. نو لکه څرنګه چې دا مُحدِّثین ددې تصحیح او تضعیف په مسئله کې د مُذمت قابل نه دي

نو همدارنګه فقهاء هم د جزئیاتو د استخراج په مسئله کې د مُذمت قابل نه دي. [منهاج السنة/ج۲/ص۹۰/۹۱/طبع بولاق]

د (اَوّلُ مَن قَاسَ اِبلِیسُ) حقیقت

رافضیان دا قول د صحابه کرامو رضی الله تعالی عنهم طرف ته منسوبوي او غیر مُقلدین هم د روافضو تقلید کوي، حالانکه دا نه حدیث دی او نه قرآن کریم دی او نه د کوم صحابي قول دی. دا د جعفر صادق (المتوفی ۱۴۸هـ) قول دی. [دراسات اللبیب/ص۳۴۷/طبع قدیم او په مسند دارمي/ص۳۶/طبع هند] کې د محمد بن سیرین رحمه الله او د مطر رحمه الله څخه هم منقول دی.

۱–اول خو په داسې مسئله کې یعنې مقلدینو ته د ګمراه او د بدعتي ویلو په مسئله کې د آثارو د تابعینو څخه استدلال کول څرنګه صحیح دی؟

۲–که دا قول صحیح هم شي، نو بیا هم له دې څخه مُقلدینو ته هیڅ نُقصان نه رسیږي، ځکه چې د دې څخه هغه قیاس مُراد دی چې د نص په مقابله کې وي، ځکه چې الله جل جلاله ملائکو او ابلیس ته د سجدې کولو امر وکړ او د دې امر په مقابل کې ابلیس ځکه قیاس وکړ چې (أنا خیرٌ منه) که زمونږ قلم غیر مقلد شي نو داسې ویلی شو چې:

اول غیر مقلد ابلیس و: ځکه چې الله جل جلاله امر د سجدې وکړو نو ملایکو بغیر د چُون و چرا څخه او بغیر د مطالبې د دلیل څخه یې سجده وکړه، صرف په دې اعتماد چې الله جل جلاله حکیم دی او د حکیم فعل له حکمت څخه خالي نه وی. لکن ابلیس لعین د الله جل جلاله په حکم اعتماد ونه کړ او د دلیل مطالبه یې وکړه او داسې یې وویل چې: (أرئیتک هذالذی کرمتَ عليّ).

پوښتنه: ته د امام صاحب په ځای ولې د محمد صلی الله علیه وسلم په مذهب نه کېږې؟

ځواب: دا سوال هم په اصل کې شیعه ګانو کړی و او شاه عبدالعزیز رحمه الله په (تحفه اثناعشریه/ص۱۰۹ کې ځواب ورکړی و. د ځواب الفاظ داسې دي چې: (نبی علیه السلام صاحبِ شریعت است. نه صاحب مذهب. زیراکه مذهب نامی راهی است که بعض اُمتیان را در فهم شریعت ګشاده شود و بعض خود چند قواعد مقرر ګنند که موافق آن قواعد استنباط مسایل شرعیه از مأخذ آن نمایند ولهذا محتمل صواب و خطاء می باشد. ولهذا مذهب را بسوی خدا و جبرئیل و دیګر ملایکه منسوب کردن کمالی بی خردی است.) انتهی.

يعنې نبي عليه السلام د شريعت څښتن دی. د مذهب صاحب نه دی. ځکه چې مذهب د هغې لارې نوم دی چې د شريعت د فهم له پاره بعضې امتيانو ته مکشوفه شوی وي، چې اُمتيان يو څه قواعد وضع کړي او دهغې موافق د مسايلو استنباط د خپلو مآخذونو څخه وکړي. له دې وجهې د خطاء او د صواب احتمال پکښې وي. له همدې وجهې الله جل جلاله، رسول الله صلى الله عليه وسلم، جبرئيل او نورو ملايکو ته د مذهب نسبت کول ډېر سخت جهالت دی.

خلاصه دا چې: د دين او د مذهب په منځ کې فرق دی. مذهب لاره ده او دين مقصود او منزل دی. په مذهب کې د خطا او د صواب دواړو احتمال دی او په دين کې نشته. مذهبونه ډېر دي او دين يو دی.

تو دا اعتراض هم د شيعه ګانو قی خوري ده.

غير مقلدين کېدی شي چې په دې غلط فهمی کې غورځېدلي وي چې مثلاً خلک وايي چې: دا مذهب دهندوانو دی، يا دا دعيسويانو مذهب دی، يعنې دا دهندوانو دين دی او دا دعيسويانو دين دی. نو هلته مذهب په معنا د دين دی نو کېدی شي چې همدا معنا د حنفي مذهب او د شافعي مذهب وغيره هم وي. لکن دا يو غلطه خبره ده، ځکه چې دلته مذهب په معنا د دين سره نه دی، بلکې په معنا د رأيې او د مسلک سره دی. او همدا معنا د محدثينو او د فقهاوو په منځ کې مشهوره ده. د هر مُحدّث د حديثونو د سند په باره کې يو مذهب يعنې يوه رأيه وي.

۱-امام نووي رحمه الله فرمايي: د جمهورو په نزد مسلمان له کافر څخه ميراث نشئ وړلی، لکن بعضې وايي چې وړلی يې شي. او بيا ليکي چې: وهو مذهب معاذ بن جبل و معاوية رضى الله تعالى عنهما. [شرح مسلم / ج ۲ / ص ۳۳].

يعنې همدا د حضرت معاذ بن جبل او د حضرت معاويه رضى الله عنهما مذهب دی، نو دلته مذهب په معنا د رأيې او د مسلک سره دی. په معنا د دين سره نه دی، ځکه چې په دين کې تعدد او اختلاف او احتمال د خطأ نشته.

۲-امام مسلم رحمه الله د ثقه راوي د زيادت په بحث کې ليکي چې: (ألذى يعرف من مذهبهم ..... الخ) [مقدمه مسلم / ص ۵]. يعنې د محدثينو د مذهب څخه چې کومه خبره مشهوره ده هغه دا ده ... الخ.

۳-امام مسلم رحمه الله فرمايي : ما چې كوم اصول نقل كړي دي داد قوم (محدثينو) مذهب دی. [مذهب القوم / مقدمه / ص ۲۰].

۴-امام نووی رحمه الله په يو ځای كې فرمايي چې : (و مذهب النسائی) [مقدمه شرح مسلم / ص ۱۵] يعني داد امام نسائی مذهب دی.

۵-علامه حازمي رحمه الله د حديثو د ترجيح د وجوهو د بيانولو په ضمن كې د يوې وجهې لاندې ليكي چې : (وهذا هو مذهب اهل العراق والبصريين والشاميين. [كتاب الاعتبار / ص۱۱].

۶-حضرت امام تاج الدين سبكي رحمه الله د خپل والد علی بن عبد الكافی رحمه الله په باره كې ليكي چې : ذكر شئ ممّا انتخبه مذهباً وارتضاه رأياً لنفسه و ذلک علی قسمين احدهما ماهو معترف بأنه خارجٌ عن مذهب الشافعی [طبقات/ ج ٦/ ص ۱۸۲] .

۷-د غير مقلدينو روح روان ثناءالله يوه رساله ليكلې ده په نامه د (اهل حديث كا مذهب) .

۸-شاه ولی الله دهلوی رحمه الله فرمايي چې : (مذاهب اربعه بمنزله متن است و مذاهب اربعه بمنزله شروح .) [ازالة الخفاء / ج ۲ / ص ۸۲] .

مونږ له لا مذهبو څخه پوښتنه كوو چې آيا حضرت عمر رضی الله تعالی عنه بل كوم نوی دين راپيدا كړی وو چې د محمد صلی الله عليه وسلم له دين څخه جُدا وو ؟ كه ځواب نفی وي نو دلته له مذهب څخه څه شی مراد دی ؟

حاصل دا چې په دې تمامو ځايونو كې مذهب په معنا د اجتهادي رأيې او مسلک سره دی.

د گُستاخی انتهـاء

د پُلچرخي په محبس كې د ننگرهار د بتې كوټ د ولسوالۍ يو څو غير مقلدين په يو ځای كې ناست وو ، يو پكې د خپل استاد امين الله پشاوري خبره رانقل كړه چې مذهب بيت الخلاء ته وايي (معاذالله) . اونورو ملگرو ورسره د اخبره په قهقه خندا بدرگه كړه.

نو ای د بلعم په گدۍ ناستو لا مذهبو ! دهغه سړي څه حُكم دی چې هغه وايي چې بيت الخلاء د حضرت عمر رضی الله عنه په منزله د متن ده او بيت الخلاء د مذاهبو اربعه وو په منزله د شرحې ده. (معاذالله).

او يا يو سړی وو ايي چې: دا مسئله بيت الخلاء د معاذبن جبل رضی الله عنه او د حضرت معاويه رضی الله تعالی عنه ده. او يا يو سړی وو ايي چې: د مسلم شريف په مقدمه کې چې کوم اصول ذکر شو دا بيت الخلاء ګاني د محدثينو دي.

رښتيا هم چې د حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم دا حديث په تاسو ډېر ښه تطبيقيږي چې: (يمرقون من الاسلام کما يمرق السهم من الرمية) [صحيح مسلم / ج ۱ / ص ۳۴۱].

ای غير مقلدينو! آيا دا ويل صحيح دي چې د فرعون په شمول ټول پخواني کافران سلفيان وو، ځکه چې الله تعالی ورته سلفيان ويلی دي. الله تعالی جل جلاله فرمايي چې: (فجعلناهم سلفاً و مثلاً للاخرين) او که نه دي صحيح؟

پوښتنه: آيا په هندوستان کې د انګريز له دور نه مخکې داسې کومه ډله وه چې ځانونو ته يې محمدي ويلي وي؟

ځواب: د غير مقلدينو مشهور مؤرخ شاهجهان پوري د خپلې ډلې په باره کې ليکي چې: په مخکنيو وختونو کې ددې نظريې خلک بالکل شاذ او نادر وو، ډېر په نظر نه راتلل، ددوی نوم ډېر د لېږ وخت څخه راپيدېخوا او رېدلی کېږي، دوی ځانونو ته اهلِ حديث يا مُوحِد، يا محمدي وايي، مګر مخالف فريق ورته غير مقلدين، وهابيان او لامذهبه وايي. [الارشاد الی سبيل الرشاد / ص ۱۳ / بحواله اهل حديث].

نو په هندوستان باندې د انګريزي دورې نه مخکې په دې نوم کومه خاصه ډله نه وه، البته مخکې تېر شو چې روافضو به ځانته محمدي ويل. د ابوشاهين په نوم يو مُحدِث دی. المتولد (۲۹۷ هـ). دغه محدث په سنه (۳۰۷) کې د احاديثو اورېدل شروع کړل او په سنه (۳۸۵ هـ) کې وفات شو. [تذکره / ج ۳ / ص ۱۸۳]. نو امام دارقطني ددغه عالم په باره کې فرمايي چې: ابن شاهين ثقه و، لکن ډېر زيات غلطيده. او علامه خطيب بغدادي فرمايي چې: محدث ابن شاهين د شيوخو څخه پاتې شونی دی. لکن ډېر زيات غلطيدو او له فقهې څخه بالکل ناخبره وو. او دده په مخ کې به چې د حنفي يا شافعي يا د مالکي او يا هم د حنبلي مذهب ذکر کېده نو ده به ويل چې: زه محمدی المذهب يم. [تذکرة / ج ۳ / ص ۱۸۴].

نو دا لفظ نه د حضرت محمد صلی الله عليه وسلم څخه ثابت دی او نه د صحابه وو رضی الله عنهم څخه او نه هم د تابعينو څخه، بلکې د څلورمې صدۍ د يو داسې محدِث څخه ثابت شوی چې هغه د فقهې د علم څخه

بالکل محروم و . اود اغلاطو ټیکه دار و . او هغه هم د یوې ډلګۍ په شکل نه و ، بلکې یوائې ځان ته به یې محمدي وایه.

پوښتنه: د بخاري اود احادیثو د نورو کتابونو پښتو ، فارسي او اردو ترجمې راووتلې نو اوس مذهب ته څه ضرورت دی ؟

ځواب: زه یوه ورځ د هجرت په ورځو کې د پېښور د چغرمټې څخه باړې ته روان وم ، هلته مې د هاشمیې په نوم مدرسه کې طالبانو ته په رمضان کې دقرآن کریم تفسیر کاوه، په ډاټسن کې لانې په سیټونو کې ځای نه و، نو د ډاټسن په چت کېناستم ، په څنګ کې راسره یو بل ځوان هم کېناستو . ددې ځوان په سر باندې خولۍ نه وه، بلکې لوڅ سر و او پیکی یې هم انګریزي و ، ږیره یې هم لنډه کړې وه او دده دوینا مطابق د بډهـ بیرې د سیفن مدرسې ته روان و، چې هلته یې د غیر مقلد عبد السلام رستمي سره ترجمه کوله. دا سوال هغه له ما څخه وکړ چې: د احادیثو د کتابونو ترجمې راوتلي دي، زه هغه ګورم نو زما نور تقلید ته ضرورت نشته!

دده د چُپ کولو له پاره ما هغه ځواب ورکړو کوم چې ما د شیخ صاحب حسن جان شهید رحمه الله له بیانونو څخه ما اورېدلی و . او هغه داچې پښتو ، اردو او فارسي ترجمې خو یوائې د حدیثو د کتابونو نه دي، بلکې د طب د کتابونو هم شته ، هغه هم ګوره او خپل علاج په خپله کوه! ډاکټر ته څه ضرورت دی ؟ د مستري توب کتابونه هم شته ، هغه ګوره او خپل ګاډی په خپله جوړوه، مستري ته څه ضرورت دی ؟ د خیاطي (درزي توب) کتابونه هم شته هغه ګوره او خپلې جامې په خپله ګنډه، خیاط ته څه ضرورت دی ؟

او که په دې معمولي شیانو کې یوائې دکتابونو په کتلو باندې اکتفاء کول ځان د هلاکت کندې ته غورځول وي نو د دین په معامله کې څرنګه نه دي ؟ آیا دین له دغو شیانو او کسبونو څخه سپک دی ؟ او س به یې د الله جل جلاله په توفیق د لږ تفصیل سره یو څه ولیکم

۱- کله چې د حدیث په ظاهر باندې عمل کول د ګمراهۍ څخه بغیر بل هیڅ شی نه وي، لکه څرنګه چې امام ابن عبدالبر المالکی فرمایي چې: (و اما طالب الحدیث علی ما یطلبه کثیر من اهل عصرنا الیوم دون تفقهٍ فیه ولا تدبرٍ لمعانیهِ فمکروهٌ عند جماعةِ اهل العلم .) [جامع بیان العلم/ ج۲ / ص۱۲۷].

د حدیثو طلب بغیر د پوهېدلو څخه په معنا د هغې او بغیر د تدبر څخه مکروه دي، لکه څرنګه چې یې اکثره خلک نن سبا کوي.

۲-یو سړی د بخاري [ج ۱ / ص ۲۵ او ترمذی / ج ۱ / ص ۱۱ او مشکوة / ج ۱ / ص ۴۰] دا حدیث وګوري چې : که د یو سړي څخه باد ووتل نو ترڅو یې چې آواز نه وي اوریدلی او یایې بوی نه وي محسوس کړی ترهغې پورې یې اودس نه ماتیږي . (حتی یسمع صوتاً او یجدُ ریحاً) . نو اوس که یو سړی ددې په ظاهر عمل کوي ، تیزونه او پسکی اچوي لکن ترڅو یې چې آواز نه وي اوریدلی او یایې بوی نه وي محسوس کړی ترهغې لمونځونه کوي نو آیا دا به عمل بالحدیث وي ؟

۳-په [بخاري / ج ۱ / ص ۳۹] کې یو حدیث دی چې : (امّا انا فَاَفِیضُ علی رأسی ثلاثاً و اشاره بیدیهِ کلتیهما) یعنې زه په دواړو لاسونو په خپل سر درې لپې اوبه اچوم . اوس که یو سړی ددې په ظاهر عمل کوي او په غُسل کې یوائې په خپل سر باندې درې لپې اوبه اچوي اونور بدن نه مینځي نو آیا دا به عمل بالحدیث وي ؟ حالانکه په بل تفصیلي روایت کې د (ثمّ یُفیضُ علی سائر جسده) الفاظ هم شته .

۴-په افغانستان او پاکستان کې قبله مغرب طرف ته ده ، کو که دلته یو سړی د مغرب طرف ته اودس ماتی کوي او د [بخاري شریف / ج ۱ / ص ۲۶] په دې حدیث عمل کوي چې : (شرِّقوا او غرِّبوا) مشرق او یا مغرب ته طرف ته اودس ماتوئ ! نو آیا دا به عمل بالحدیث وي ؟

۵-یوه ورځ امهات المؤمنین رضی الله تعالی عنهن د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه پوښتنه وکړه چې : یارسول الله ! په مونږ کې به له تاسره اول ملاقات د چا کیږي ؟ حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل : (اَطوَلُکُنَّ یداً) [بخاري / ج ۱ / ص ۱۹۱ / مسلم / ج ۲/ ص ۲۹۱] یعنې د چا لاس چې اوږد وي . نو امهات المؤمنین رضی الله عنهن چې د یو بل سره لاسونه مقایسه کړل نود حضرت سوده رضی الله عنها لاسونه اوږده وو . امهات المؤمنین فرمایي چې : وروسته مونږ پوه شو چې د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم له دې څخه ظاهر مراد نه و ، بلکې سخاوت یې مُراد و . بیا په ازواجو کې اول حضرت زینب رضی الله عنها وفات شوه . [مسلم / ج ۲ / ص ۲۹۱ / نووی شرح مسلم / ج ۲ / ص ۱۹۱] .

۶-ځینې احادیث منسوخ وي ، مثلاً په [بخاري / ج ۱ / ص ۳۰] کې د حضرت عثمان رضی الله عنه روایت دی چې : کوم سړی چې د خپلې میرمنې سره همبستري وکړي او انزال یې ونه شي نو غُسل پرې فرض نه دی . حالانکه ددې حدیث په ظاهر باندې عمل کول منسوخ دي .

۷-همدارنګه په قرآن کريم او سنت رسول صلی الله عليه وسلم کې هم ټولې مسئلې صراحتاً نشته. د مثال په دول مونږ يواځې د لمانځه په باره کې (۲۸۰) سوالونه ليکلي دي چې صراحتاً يې حل په قرآن کريم او په سُنت کې نشته. وروسته يې وګورئ!

پوښتنه: امام ابوحنيفه رحمه الله خو په خپل لاس کوم کتاب نه دی ليکلی نو څرنګه يې تقليد کوئ؟

ځواب: دا اعتراض د معتزله وو اختراع ده:

۱-د حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم په خپل لاس کوم ليکل شوی کتاب نشته، نو بيا د مکمل قرآن او حديث څخه منکر شه!

۲-د حضرت ابو بکر صديق، حضرت عمر فاروق، حضرت عبدالله بن مسعود، حضرت ابوهريره او نورو صحابه وو رضی الله عنهم په خپل لاس هيڅ ليکل شوی کتاب نشته، نو د دوی د احاديثو څخه هم انکار وکړئ!

۳-لکه څرنګه چې قرآن کريم د حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم صحابه وو ليکلی دی، همدارنګه فقهه هم د امام ابوحنيفه رحمه الله اصحابو ليکلې ده.

دامام صاحب مُمتاز شاګرد امام محمد رحمه الله هغه مسايل چې بالذات يې له امام صاحب څخه اورېدلي دي په (جامع الکبير) او (سير الکبير) کې راجمع کړي دي. او کومې مسئلې يې چې د امام ابويوسف رحمه الله په واسطه اورېدلي دي هغه يې د (جامع الصغير) او (سير الصغير) په نامه کتبونو کې راجمع کړي دي. نور کتابونه يې هم شته لکه: (جمع الجوامع، أمالی ابويوسف وغيره).

۴-د امام صاحب خپل ليکلي کتابونه هم شته. لکه: (فقه الاکبر په عقايدو کې) (کتاب الرسالة الی البستی) (کتاب العالم والمتعلم) (کتاب الرد علی القدرية). [الفهرسة لابن نديم / ص ۲۹۹ / طبع مصر].

ملا علي قاري د محمد بن سماعه څخه نقل کوي فرمايي چې: (ان الامام ذکر فی تصانيفه نيفا وسبعين الف حديث و انتخب الاثار من اربعين الف حديث) [ذيل الجواهر / ج ۲ / ص٤٧٤].

امام ابو حنيفه رحمه الله په خپلو تصنيفاتو کې څه د پاسه اويا زره احاديث ذکر کړي دي. او کتاب الاثار يې د څلويښت زره احاديثو خلاصه ده. او همدا خبره صدر الائمه هم کړې ده. [مناقب موفق /ج ۱/ص ۹۵/ الجواهر /ج ۲/ص ۳۲۵].

پوښتنه: آيا اهلحديث اهل سُنت والجماعت دي او که نه؟

الجواب :

۱– د حديث او د سُنت په منځ کې نسبت د عموم خصوص من وجهٍ دی. تفصيل يې دا دی چې: حديث د څلورو شيانو نوم دی: اول : د نبي کريم صلی الله عليه وسلم اقوال او ارشادات. دوهم: د نبي کريم صلی الله عليه وسلم افعال. دريم: د نبي کريم صلی الله عليه وسلم تقريرات چې د نبي کريم صلی الله عليه وسلم په مخ کې يو کار وشي او دی مبارک وربانديې انکار ونه کړي. او څلورم: د نبي کريم صلی الله عليه وسلم صفات يعنې ذاتي حالات . دا هم حديث دی.

او سُنت په لغت کې لارې (الطريق) ته وايي. بيا دا لفظ په قرآن کريم کې هم استعماليږي، لکه (ولن تجدَ لِسُنَّةِ اللهِ تبديلاً) او په قرآن کريم کې په معنا د ترتب د مسبباتو سره دی په اسبابو باندې. د دې له پاره امام شاه ولی الله رحمه الله په [حجة الله البالغة] کې يو پوره باب لګولی دی.

او دا لفظ په فقهه کې هم راځي. په فقهه کې دا د احکامو د يوې داسې مرتبې نوم دی چې د واجبو څخه پورته او د مندوباتو څخه ښکته ده. او دا لفظ په احاديثو کې هم استعماليږي په معنا د (الطريقة المسلوكة فی الدين) يعنې هغه ديني لاره چې مسلمانان وربانديې روان وي.

خلاصه دا چې د سنت او حديث په منځ کې نسبت د عموم خصوص من وجهٍ دی. درې مادې غواړي.

اوله: افتراقي ماده: ځينې روايتونه يوازې احاديث دي او سُنت نه دي.

۱– هغه احاديث چې منسوخ دي هغه سُنت نه دي. لکه يو حديث دی چې: (توضؤا مما مستِ النّار) کوم شی چې په اور پوخ شوی وي نو د هغې له خوړلو څخه وروسته اودس وکړئ ! دا حديث بالکل صحيح حديث دی. حالانکه دا حکم وروسته منسوخ شو . نبي کريم صلی الله عليه وسلم او صحابه کرامو به په اور باندې پاخه

شوي شيان د خوړل او اودس به يې نه کاوه. او همدارنګه په ابتداء د اسلام کې به په لمانځه کې خبرې کېدلې. چې بيا وروسته منسوخې شوې.

حاصل دا چې مسنوخ احاديث د احاديثو په کتابونو کې شته، لکن سنت نه دي. سنت هغه حُکم دی چې د دې څخه وروسته راغلی وي.

۲-هغه حديثونه چې د نبي کريم ﷺ پورې خاص دي، لکه د څلورو څخه له زياتو ښځو سره نِکاح حديث دی. لکن سُنت نه دی. همدارنګه کوم احاديث چې د کوم خاص مصلحت او يا ضرورت له وجهې نبي کريم ﷺ يو څه فرمايلي وي او يا يې کړي وي دا هم حديثونه دي، لکن سُنت نه دي. همداسې په ولاړ باندې مُتيازې کول په صحيح حديث ثابت دي لکن سُنت نه دي. دغسې نور هم ډېر مثالونه شته.

يوه اهمه لطيفه:

حضرت مفتي سعيد احمد پالن پوري شيخ الحديث و صدرالمدرسين دارالعلوم ديوبند فرمايي چې: په نيويارک کې يو غير مقلد د حديثو درس ورکاوه، نو د احديث يې بيان کړ چې: نبي کريم صلى الله عليه وسلم يوه ورځ په ولاړه باندې اودس مات کړ. او بيا يې په تشريح کې وويل چې: په ولاړه باندې د اودس ماتول سُنت دي. د درس په حلقه کې يو تن پاڅېده او پوښتنه يې وکړه چې: آيا دا يوازې د سړيو له پاره سُنت ده او که د ښځو له پاره هم؟ نو له غير مقلد څخه لاره ورکه شوه. [علمی خطبات /ج ۱/ص ۸۴].

دوهمه افتراقي ماده:

بعضې شيان سُنت دي، لکن حديث نه دي على تعريفٍ. چې هغه د خلفاء راشدينو رضى الله عنهم سُنت دي. حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي: (عليكم بسُنتي و سنة الخلفاء الراشدين ... الخ)

دريمه اجتماعي ماده:

په دې کې ټول هغه روايتونه داخل دي چې له خير القرون څخه ورباندې عمل روان وي. د سُنتو د پېژندلو مِعيار د خلفاوو او صحابه وو رضى الله عنهم تعامُل دی. په کوم حديث چې دوی عمل کړی وي هغه سُنت دی.

۲ - نو اهلحديث اهلِ سُنت والجماعت نه دي. اهل سُنت خو ځکه نه دي چې د حديث او سُنت په منځ کې فرق دی. او اهل جماعت هم ځکه نه دي چې: د جماعت تابعداري ته دوی شِرک او کفر وايي، ځکه چې د جماعت تابعداري د امتي تابعداري ده او د اُمتي تابعداري تقليد دی. او تقليد د دوی په نزد کفر او شرک دی.

همدارنګه دوی د اهلِ سُنت والجماعت د اجماعي عقيدې څخه منکر دي چې هغه حُجتيت د ادله اربعه وو دی . نور دلائل هم شته چې دوی اهل سنت والجماعت نه دي.

پوښتنه: آيا امام اعظم رسو ل الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دی او که امام ابوحنيفه رحمه الله؟

الجواب :

۱-آيا فاروق اعظم حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم و او که حضرت عمر رضی الله عنه ؟آيا صديق اکبر رسول الله صلی الله عليه وسلم دی که ابوبکر صديق رضی الله عنه ؟

۲-حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم په پيغمبرانو کې اعظم دی او امام ابوحنيفه رحمه الله په امامانو کې اعظم دی. د پيغمبر تقابُل به د پيغمبرانو سره کوې او د امام تقابُل به له امامانو سره کوې ! امام د پيغمبر په مقابل کې اعظم نه دی. او پيغمبر د الله تعالی په مقابل کې اعظم نه دی. بلکې يو امام د بل امام په مقابل کې اعظم کېدی شي او يو پيغمبر د بل پيغمبر په مقابل کې اعظم کېدی شي. يو مناظر د بل مناظر په مقابل کې مناظرِ اعظم کېدی شي . يو وزير د بل وزير په مقابل کې وزيراعظم کېدی شي .

۳-امام ابوحنيفه رحمه الله ته د (اعظم) لقب حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم اشارةً ورکړی دی، څکه چې يو حديث مبارک دی : (عن ابی هريرة رضی الله تعالی عنه عن رسول الله صلی الله عليه وسلم قال: اعظم الناس نصيباً فی الاسلام اهل فارس ... او کما قال رسول الله صلی الله عليه وسلم).

يعنې په اسلام کې اعظمه برخه د اهلِ فارِس ده. او په اهلِ فارس کې د امام صاحب په شان سړی نه دی تېر شوی، چې د ټول دين اسلام تدوين يې کړی وي. يعنې د اودس، لمونځ، حج، زکوة، نِکاح، طلاق، عِتاق، يمين، حُدود، بيع، شفع، اجاره او رهن په لکونو مسائل امام صاحب رحمه الله له ادله اربعه وو څخه علی الترتيب را ايستلي او مُدوّنې کړي يې دي. او دا کار په عجمو کې بل چا نه دی کړی.

پوښتنه: آيا رښتيا امام اعظم رحمه الله د قرآن او د حديث په مقابله کې په خپله رايه عمل کولو؟

ځـواب: دا خبره خو صحيح ده چې امام ابوحنيفة رحمه الله د قياس، استنباط او د اجتهاد څخه کار اخيستلو، لکن دا کار يې کله اخيستلو؟

(۱) نو د حضرت امام ابو حنيفة رحمه الله خپل بيان دادى چې:

أخذ بكتاب الله، فما لم أجد فبسنة رسول الله ﷺ، فإن لم أجد في كتاب الله ولا سنة رسول الله ﷺ أخذت بقول أصحابه، أخذ بقول من شئت منهم وأدع من شئت منهم، ولا أخرج من قولهم إلى قول غيرهم، فاما إذا انتهى الأمر وجاء إلى إبراهيم، والشعبي، وابن سيرين، والحسن، وعطاء، وسعيد بن المسيب، وعدد رجالاً، فقوم اجتهدوا فأجتهد كما اجتهدوا. [تاريخ بغداد ج١٣/ ص٣٦٨].

يعنې زه اول په كتاب الله عمل كوم، او كه په كتاب الله كې مې حكم ونه موندلو نو بيا يې د رسول الله ﷺ په سنتو كوم، او كه په سنتو كې مې حكم ونه موندلو نو بيا د صحابه ﷺ قول را اخلم (او د اختلاف په صورت كې) د يو صحابي ﷺ قول را اخلم او د صحابه وو ﷺ د اقوالو څخه نه وزم، او چې معامله تابعينو ته را ورسيږي، نو بيا زه هم د هغوى په شان اجتهاد كوم. [ملخصاً].

همدا مضمون ابن عبد البر هم ذكر كړى دى. [الانتقاء ص١٤٣] او د غير مقلدينو شيخ الكل مباركفوري هم ذكر كړى دى. [تحفة الأحوذي ص ٨٢].

(۲) ابن حجر مكي رحمه الله او ملا علي قاري رحمه الله ليكي چې: إن كان في المسئلة حديث صحيح تبعه، وإن كان عن الصحابة ﷺ والتابعين رحمهم الله فكذلك، والا قاس، فأحسن القياس. [الخيرات الحسان ص٢٧] و [ذيل الجواهر ج٢/ ص٤٧٢].

كه په مسئله كې به صحيح حديث وو نو امام صاحب رحمه الله به يې اتباع كوله او كه د صحابه وو ﷺ او يا د تابعينو څخه به د مسئلې حكم را معلوميدلو نو بيا به يې هم د دوى پيروي كوله، او كه پدې كې به ورته پيدا نشوه نو بيا به يې قياس كولو، او ډېر ښكلى قياس به يې كولو.

(۳) علامه ذهبي د امام يحيى بن معين په طريقه د امام صاحب رحمه الله څخه نقلوي چې: أخذ بكتاب الله فما لم أجد فبسنة رسول الله ﷺ والأثار الصحاح عنه التي فشت في أيدي الثقات عن الثقات فإن لم أجد فبقول أصحابه أخذ بقول من شئت، وأما إذا انتهى الأمر إلى إبراهيم، والشعبي، والحسن، وعطاء فأجتهد كما اجتهدوا. [مناقب أبي حنيفة رحمه الله طبع مصر للذهبي ص٢].

ترجمه يې لږ مخكې د اولې شميرې لاندې تيره شوه.

(۴) امام عبدالوهاب شعراني رحمه الله، امام ابن حجر مكي رحمه الله او امام سيوطي رحمه الله د امام صاحب څخه رانقلوي چې امام صاحب فرمايلي دي چې: ما جاء عن رسول الله ﷺ بأبي هو وأمي فعلى الرأس والعين، وما جاء عن أصحابه تخيرنا، وما جاء عن غيرهم فهم رجال ونحن رجال. [ميزان ج/١ ص٢٩]و [الخيرات الحسان ص٢٧]و [تبييض الصحيفة ص٢٧].

کوم حکم چې د رسول الله ﷺ څخه ثابت وي، زما مور او پلار دې ترې قربان شي نو هغه په سر سترګو منو، او کوم حکم چې د صحابه وو رضي الله عنهم څخه ثابت وي، نو مونږ د دوی په اقوالو کې يو غوره کوو، او که د غير صحابي قول وي نو مونږ هم د هغوی په شان انسانان يو. يعنې چونکې زه هم تابعي يم او د اجتهاد ملکه لرم نو ماته د نورو مجتهدينو تابعينو سره د مناقشې حق شته.

حافظ ابن عبدالبر رحمه الله هم همدې ته ورته الفاظ رانقل کړي دی. [الانتقاء ص ۱۴۴ طبع مصر].

(۵) ابوحمزة السكري رحمه الله فرمايي چې: سمعت أبا حنيفة رحمه الله يقول إذا جاءنا الحديث عن النبي ﷺ أخذنا به و إذا جاءنا عن الصحابة رضي الله عنهم تخيرنا، وإذا جاءنا عن التابعين زاحمناهم. [الانتقاء ص ١٤٤ لابن عبدالبر واللفظ له] و [تبييض الصحيفة ص٢٦] و [الجواهر المضية ج٢/ ص ٢٤٩].

يعنې ما د امام ابوحنيفة رحمه الله څخه واوريدل چې فرمايل يې چې: کله چې د رسول الله ﷺ حديث مونږ ته ميلاو شي نو مونږ ورباندې عمل کوو، او کله چې د صحابه وو رضي الله عنهم اقوال وي نو په هغوی کې يو غوره کوو، او که د تابعينو اقوال راشي نو په هغوی کې مزاحمت کولی شو.

(۶) حضرت ملاعلي قاري رحمه الله د امام صاحب رحمه الله مذکور قول په داسې الفاظو رانقلوي چې: ما جاءنا عن الله و رسوله لانتجاوز عنه، وما اختلف فيه الصحابة رضي الله عنهم اخترناه، وما جاء عن غيرهم أخذنا أو تركنا. [ذيل الجواهر ج٢/ ص٤٧٣].

(۷) او مولی احمد بن مصطفی رحمه الله د امام صاحب مذکور قول په داسې الفاظو رانقل کړی دی چې: ما جاءنا عن الصحابة فعلى الرأس والعين و ماجاءنا عن التابعين فهم رجال ونحن رجال. [مفتاح السعادة ج٢/ ص٦٧].

(۸) امام ابن حجر مکي رحمه الله او ملا علي قاري رحمه الله څخه دا الفاظ هم رانقل شوي دي چې: ليس لأحد أن يقول برأيه مع كتاب الله تعالى ولا مع سنة رسول الله ﷺ ولا مع ما أجمع عليه أصحابه.

[الخيرات الحسان ص ۲۷] و [ذيل الجواهر ج۲ ص ٤٧٣]. يعني د كتاب او د سنة په مقابل کې هيڅا ته هم د رأيې حق نشته، او همدارنګه د صحابه د اجماع په مقابل کې هم هيڅا ته د رأيې حق نشته.

(۹) د امام ابو حنيفة رحمه الله په زمانه کې هم داسې متعصبين موجود وو چې په امام صاحب يې اعتراض کولو، امام صاحب رحمه الله دوی ته په جواب کې داسې وفرمايل چې: عجباً للناس يقولون أفتى بالرأي، ما أفتى إلا بالأثر. [الخيرات الحسان ص۲۷]، [تبييض الصحيفة ص ۲۷]، [والجواهر المضية ج۲/ ص ۲۰۲] يعني تعجب دی هغه خلکو ته چې وايي چې زه په رأيه فتوی ورکوم حالانکې زه د حديث مطابق فتوی ورکوم.

(۱۰) حضرت عبدالله بن المبارک رحمه الله فرمايي چې: لاتقولوا رأي أبي حنيفة رحمه الله ولكن قولوا أنه تفسير الحديث. [ذيل الجواهر ج۲/ ص٤٦٠].

داسې مه وايه چې دا د ابو حنيفة رحمه الله رأيه ده بلکې داسې وايي چې دا د حديث تشريح ده.

همدارنګه عبدالله بن المبارک رحمه الله فرمايي چې: لكن الذي تعتمد عليه الأثر وأخذ من الرأي ما يفسر لک الحديث. [جامع بيان العلم ج۲/ ص۱۳۲]. خپل اعتماد په حديث کوه او د رأيې څخه هم دومره کار اخله چې د حديث په تفسير کې ورسره امداد وکړي.

همدارنګه صدر الأيمة المکي رحمه الله په خپل سند سره د امام عبدالله بن المبارک څخه رانقلوي او فرمايي چې: عليكم بالأثر ولابد للأثر من أبي حنيفة فيعرف به تأويل الحديث ومعناه ... الخ. [مناقب موفق ج۲/ ص۵۳]. په تاسو باندې لازم دي چې د حديث او د أثر څخه کار واخلئ، لکن د أثر لپاره د امام ابو حنيفة رحمه الله ضرورت دی، ترڅو چې د ده په وجه خلک د حديث په معنی پوه شي، همدارنګه علامه خطيب بغدادي د خپل سند سره د امام عبدالله بن مبارک رحمه الله څخه روايت کوي چې: إن كان الأثر قد عرف وأحتيج إلى الرأي- فرأى مالک، وسفيان، وأبي حنيفة، و ابوحنيفة أحسنهم وأدقهم فطنة، وأغوصهم على الفقه، وهو أفقه الثلاثة. [بغدادي ج۱۳/ ص ۳٤۳] يعني يو معروف حديث که رايې ته ضرورت لرلو بيا د امام مالک، حضرت سفيان او د ابو حنيفة رأيه مناسبه ده رحمهم الله. او ابو حنيفة رحمه الله د دوی ټولو څخه زيات فقيه دی.

(١١) مشهور محدث علي بن خشرم رحمه الله فرمايي چې: كنا في مجلس سفيان بن عيينة رحمه الله فقال: يا أصحاب الحديث تعلموا فقه الحديث لا يقهركم أصحاب الرأي ما قال ابوحنيفة رحمه الله شيئاً إلا ونحن نروى فيه حديثاً أو حديثين... الخ. [معرفت علوم الحديث ص٦٦].

يعنې اې محدثينو! په حديثو كې تفقه پيدا كړئ. هسې نه چې اصحاب الرأي په تاسو غالب راشي، امام ابوحنيفة رحمه الله هيڅ داسې خبره نده كړې چې مونږ ورته يو او يو دوه حديثه نوي پيدا كړي.

ددې څخه معلومه شوه چې د أصحاب الرأي كار تفقه في الحديث وو، له همدې وجې حضرت سفيان رحمه الله محدثينو ته ترغيب وركړو چې د اصحاب الرأي په شان تفقه في الحديث حاصل كړي او ددوى څخه دا هم معلومه شوه چې د امام صاحب اجتهاد عين د حديث مطابق وو.

امام صاحب د قرآن او د سنت په موجود ګۍ كې هيڅكله هم د رأيې څخه كار ندى اخيستى، او نه د امام صاحب رأيه د قرآن او د سنت څخه بې نيازه وه، بلكې امام صاحب رحمه الله د خپلې رأيې او د اجتهاد بنياد په قرآن او په سنت، او د صحابه رضي الله عنهم په اجماعي مسايلو باندې قايم كړى وو، او سره ددې څخه چې اكثريت عالم اسلام د امام صاحب د اصابت رأيې تعريف كوي خو بيا هم د امام صاحب د پراخه نظر او د علم د دوستۍ دا حال وو چې فرمايل به يې: هذا الذي نحن فيه رأي، لا نجبر أحداً عليه ولا نقول يجب علي أحد قبوله بكراهية فمن كان عنده شيء أحسن منه فليأت به... الخ. [الانتقاء ص١٤٠]، [والخيرات الحسان ص٤٧].

مونږ څوک په دې اجتهادي او مستنبطه وو مسايلو باندې نه مجبوروو، او نه يې په چا باندې په زور منو، كه څوک ددې څخه ښه اجتهاد كولى شي نو ودې كړي.

(١٢) علامه خطيب بغدادي رحمه الله فرمايي چې: امام صاحب به فرمايل: هذا رأيي وهو أحسن ما قدرنا عليه فمن جاءنا بأحسن من قولنا فهو أولى بالصواب منا... الخ. [تاريخ بغداد ج١٣/ ص ٣٥٢].

يعنې دا هغه بهترينه رأيه ده چې زمونږ په وس كې وه نو كه څوک زمونږ د قول څخه بهتر قول مونږ ته راوړي نو هغه قول به زمونږ د قول أولى او ډېر صحيح وي.

(١٣) او همدا خبره امام شعراني په داسې ألفاظو سره رانقلوي چې: وكان إذا أفتى يقول: هذا رأي أبي حنيفة رحمه الله وهو أحسن ما قدرنا عليه فمن جاء بأحسن منه فهو أولى بالصواب... الخ. [ميزان ج١/ ص٥٠ طبع مصر].

(۱۴) امام ابن حجر رحمه الله ليکي چې : علم أنه يتعين عليک ان لاتفهم من أقوال العلماء عن أبي حنيفة وأصحابه، إنهم أصحاب الرأي، أن مراد هم بذالک تنقيصهم، ولانسبتهم إلى انهم يقدمون رأيهم على سنة رسول الله ﷺ ولا على قول أصحابه لأنهم برءآء من ذلک فقد جاء عن أبي حنيفة من طرق كثيرة ما ملخصه أنه أولاً يأخذ بما في القرآن فإن لم يجد فبالسنة، فإن لم يجد فبقول الصحابة فإن اختلفوا أخذ بما كان أقرب إلى القرآن أو السنة من أقوالهم ولم يخرج عنهم، فإن لم يجد لأحد منهم قولاً لم يأخذ بقول أحدٍ من التابعين بل يجتهد كما اجتهدوا ... الخ. [الخيرات الحسان ص٢٦ وص ٢٧ طبع مصر].

يعنې پوه شئ چې دا خبره په تاسو لازمه ده چې تاسو د علماوو دا خبره چې امام صاحب او دده رحمه الله اصحاب اهل رأيه دي، پدې غلط فهمی کې وانه چوې چې ددوی مقصد د امام صاحب رحمه الله تنقيص دی. او نه ددوی مقصد نسبت د احنافو دی، دیته چې دوی خپله رأيه په سنت د رسول الله ﷺ او د رسول الله ﷺ په صحابه وو رضي الله عنهم مقدمه گڼي ځکه چې دوی ددې څخه بالکل بې زاره دي، ځکه چې د امام ابو حنيفة رحمه الله څخه په متعددو طرقو دا خبره رانقل شوې ده د کومې خلاصه چې داده : هغه د ټولو څخه مخکې په قران عمل کولو، او که په دې کې به ورته حکم پیدا نه شو نو بیا به یې (د رسول الله ﷺ) په سنتو عمل کولو، او که په سنتو کې به هم ورته حکم ملاو نه شو نو بیا به یې د صحابه وو أقوال را اخيستل او که د صحابه وو رضي الله عنهم په مینځ کې به اختلاف وو، نو بیا به یې د هغه صحابي رضي الله عنه په قول عمل کولو ، کوم به چې کتاب او سنت ته نزدې وو، او د دوی رضي الله عنهم د اقوالو څخه به نه وتلو، او که د صحابه وو اقوال به ورته پیدا نشول نو بیا به یې د تابعینو په قول عمل نه کولو، بلکې د هغوی په شان اجتهاد به یې کولو.

(۱۵) امام عبد الوهاب شعراني ليکي چې: فصل في بيان ضعف قول من نسب الامام أبا حنيفة رحمه الله إلى أنه يقدم القياس على حديث رسول الله ﷺ. اعلم: أن هذا الكلام صدر من متعصب على الإمام، متهور في دينه، غير متورع في مقاله، غافلاً عن قوله تعالى: إن السمع والبصر والفؤاد كل أولئک كان عنه مسئولاً. الآية [ميزان ج۱/ ص٥٦].

يعنې دا فصل په بيان د بيانولو د ضعف د هغه چا وينا دی چې هغوی وايي چې: امام صاحب رحمه الله به د رسول الله په حديث باندې قياس مقدم کولو، پدې پوه شه چې د امام صاحب رحمه الله په باره کې داسې خبرې د داسې خلکو څخه را ووزي چې متعصب وي، او د دين په باره کې بې پروا وي، او په خبرو کې پرهيز نه کوي. او

د الله ﷻ ددې قول څخه غافل وي چې : د غوږونو ، سترګو ، او د زړه ددې ټولو په باره کې به دده څخه پوښتنه کیږي.

امام شعراني رحمه الله پدې باندې د پوره بحث څخه وروسته لیکي چې : فعلـم مـن جميـع مـا قررنـاه، أن الإمام لايقيس أبداً مع وجود النص، كما يزعمه المتعصبون عليه وإنمـا يقـيس عنـد فقـد النـص... الخ. [ميزان ج/١ ص٥٧].

مونږ چې کوم بحث وکړو ددې څخه دا خبره ښه واضحه شوه چې امام صاحب رحمه الله هیڅکله هم د نص په موجودګۍ کې قیاس ندی کړی لکه څرنګه چې د متعصبینو بیان دی بلکې امام صاحب رحمه الله به صرف په هغه وخت کې قیاس کولو چې نص به ورته پیدا نشو.

امام شعراني رحمه الله مخکې لیکي چې : فأولهم تبريـا مـن كل رأي يخـالف الشريعة، الامـام الأعظم أبوحنيفة النعمان بن ثابت رضي الله عنه خلاف ما يضيفه إليه بعض المتعصبين، ويـا فضـيحة يـوم القيامـة مـن الإمام إذا وقع الوجه في الوجه ... الخ. [ميزان ج/١ ص٥٠].

یعنې د متعصبینو د غلطو نسبتونو برخلاف په ټولو امامانو کې اول امام صاحب رحمه الله د هغه رأیې څخه بې زاري اعلان کړې ده کومه چې د شریعت څخه مخالفه وي، قیامت په ورځ به څومره رسوایي وي د هغه متعصب لپاره چې د امام صاحب رحمه الله سره مخامخ شي، دا په یاد ولرئ چې د امام صاحب رحمه الله ددې صفایی بیان شافعي المذهب امام شعراني رحمه الله کړی دی او امام شعراني رحمه الله هغه شیخ الکل دی چې ټول امت دده په علم او دیانت باندې پوره اعتماد کوي، غیر مقلدینو هم په تاریخ اهل حدیث، او په نتایج التقلید کې دده د عباراتو څخه استدلال کړی دی.

پوښتنه: آیا رښتیا امام صاحب د ضعیفو احادیثو څخه استدلال کړی دی؟

جواب: دا د متعصبینو بالکل بې ځایه وهم دی ځکه چې د امام صاحب رحمه الله په دلایلو کې اکثر صحیح او حسن احادیث دي.

(١) امام شعراني رحمه الله سره ددې چې شافعي مسلک دی، د احنافو د دلایلو د قوت څخه متأثره شوی دی او د خپل زړه رازېې داسې راښکاره کړی دی چې : فصل في تضعيف قول من قال أن أدلة مذهب الإمام أبي حنيفة رحمه الله ضعيفة غالباً، اعلم يا أخي إني طالعت بحمد الله تعالى أدلة المذاهب الأربعة لاسيما أدلة

مذهب الإمام أبي حنيفة رحمه الله فإني خصصته بمزيد اعتناء، وطالعت عليه كتاب تخريج أحاديث الهداية للحافظ الزيلعي رحمه الله وغيره من كتب الشروح فرأيت أدلته رضي الله عنه و أدلة أصحابه ما بين صحيح أو حسن أو ضعيف كثرت طرقه حتى لحق بالحسن أو الصحيح في صحة الاحتجاج به من ثلاثة طرق وأكثر إلى عشرة. [ميزان ج١/ ص٥٨ طبع مصر].

يعني دا فصل په بيانولو د ضعيفې وينا د هغو خلكو كې دی چې هغوی وايي چې د امام اعظم رحمه الله دلايل أكثر ضعيف دي، اې وروره! پدې پوه شه چې الحمد لله ما د ځلورو وارو مذهبونو دلايل مطالعه كړي دي، او په خصوصيت سره مې د امام صاحب د مذهب دلايلو ته ډېره توجه كړې ده، او ما پدې سلسله كې د حافظ زيلعي كتاب نصب الرأية في تخريج أحاديث الهداية او همدارنګه نورې شرحې ليدلې دي، نو د امام صاحب او دده د اصحابو دلايل مې څه صحيح او څه حسن پيدا كړل او بعضې ضعيف وو خو د تعدد د طرقو له وجهې به هغه هم د حسن مرتبې ته رسيدل او د دريو څخه تر لسو طرقو پورې به مروي وو.

(٢) امام شعراني رحمه الله ليكي چې: وإنه ما طعن أحد في قول من أقوال إلا لجهله به إما من حيث دليله وإما من حيث دقة مداركه علية لاسيما الامام الأعظم رضي الله عنه الذي أجمع السلف والخلف على كثرة علمه و ورعه وعبادته ودقة مداركه واستنباطاته... الخ. [ميزان ج١/ ص٥٤].

چاچې په امامانو كې په كوم امام رحمه الله اعتراض كړی دی نو دايې صرف د جهالت په وجه كړی دی. ځكه چې يا خو د امام صاحب په دليل نه دی پوه شوی، او يا د قياس د وجوهو په باريكۍ نه دی پوه شوی، بالخصوص په امام أعظم رحمه الله باندې اعتراض كول خو بالكل د التفات قابل ندی ځكه چې سلف او خلف دده په ډېروالي د علم، د تقوی او عبادت او د قياس د وجوهو په باريكۍ باندې متفق دي. [ميزان ج١/ ص٥٤].

(٣) مشهور محدث أبوبكر الأجري رحمه الله المتوفي سنة ٣٦٠هـ د امام صاحب رحمه الله په باره كې د بعضو څخه دا رانقل كړی دی چې دده سره نه رأيه وه او نه حديث. امام شعراني رحمه الله ددې قول د رانقلولو څخه وروسته ليكي چې: فإن الحسن لا يصدق هذا القايل فيما قاله في حق الإمام أبي حنيفة رحمه الله وقد تتبعت بحمد الله أقواله وأقوال أصحابه لما ألفت كتاب أدلة المذاهب فلم أجد قولاً من أقواله وأقوال أتباعه إلا وهو مستند إلى آية أو حديث أو أثر أو مفهوم ذلك او حديث ضعيف كثرت طرقه، أو إلى قياس صحيح على أصل صحيح... الخ. [ميزان ج١/ ص٥٥].

دې قايل چې د امام صاحب په باره کې کومه خبره ليکلې ده نو حس ددې تصديق نه کوي ځکه کله چې ما الحمدلله د څلورو وارو مذاهبو د ادله وو کتاب وليکلو نو د امام صاحب او دده د اصحابه هيڅ داسې قول مې پيدا نکړو چې د هغې لپاره دآية او يا د حديث او يا د أثر او يا ددې د مفهوم او يا د داسې ضعيف حديث چې متعدد الطرق وي او يا د صحيح قياس څخه دليل نوي، امام شعراني رحمه الله د ډېر متأدب وو. [حاشية تاريخ اهل حديث ص۱۱۵]. او دا بيان يې د څلورو وارو مذهبونو د موازنې څخه وروسته کړی دی.

پوښتنه: آيا رښتيا احناف په خبر واحد باندې قياس مقدم کوي؟

جواب: د زمانې د رفتار سره د لامذهبو تعصب هم په عروج کې دی، د احنافو فقهاء کثر الله جماعتهم پدې تصريح کوي چې خبر واحد په قياس باندې مقدم دی:

(۱) د فقه حنفي په مستند، او متداول کتاب در مختار ک ليکي چې: وقف على أصحاب الحديث لايدخل فيه الشافعي إذا لم يكن في طلب الحديث ويدخل الحنفي كان في طلبه أولاً.

که يو سړی د اصحاب الحديث لپاره يو شی وقف کړي نو شوافع پدې کې نه داخليږي ترڅو چې هغه د حديثو په طلب کې نوي او احناف په اصحاب الحديث کې داخل دي، برابره خبره ده چې بالفعل په طلب د حديثو کې وي او که نوي او ددې دليل يې داسې بيان کړی دی چې: لكونه يعمل بالمرسل ويقدم خبر الواحد على القياس. [در مختار ج۲/ ص۴٦۹].

يعنې ددې وجې څخه چې حنفي په مرسل حديث هم عمل کوي او خبر واحد په قياس باندې مقدم ګڼي. (فلهذا د اهل حديث اولين مصداق احناف دي) د درمختار ددې عبارت څخه يوه دا خبره را معلومه شوه چې احناف خبر واحد په قياس باندې مقدم ګڼي، او دوهمه دا خبره رامعلومه شوه چې کله د اهل حديث او د اصحاب الحديث لفظ مطلق ذکر شي نو احناف به مراد وي ځکه چې دوی مرسل حديث هم حجت ګڼي او شوافع يې حجت نه ګڼي او دا حقيقت چې اهل حديث هغه څوک دي چې هغه ټولو احاديثو ته حجت وايي برابره خبره ده چې بالفعل په طلب د حديثو کې مصروف وي او کنه ځکه چې هغه اصولاً ټول احاديث مني.

حضرت شاه ولي الله الحنفي رحمه الله د واجب او د حرم تقليد لپاره علامې ذکر کوي او فرمايي چې: وأمارة هذا التقليد أن يكون عمله بقول المجتهد كالمشروط بكونه موافقاً للسنة فلايزال متفحصاً عن السنة

بقدر الامكان فمتى ظهر حديث يخالف قوله هذا أخذ بهذا الحـديث و إليـه أشـار الأيمـة. [عقـد الجيـد ص٨٤].

يعنې د واجب د تقليد علامه داده چې د مقلد عمل د مجتهد په قول باندې پدې شرط سره وي چې د هغه قول به د سنتو سره موافق وي نو هميشه د امکان په مقدار د حديثو په تفتيش کې وي او کله چې د مجتهد د قول په خلاف ورته حديث رابښکاره شي نو په حديث عمل کوي، او همدې خبرې ته امامانو رحمهم الله هم اشاره کړې ده.

او د حرام تقليد علامه يې داسې ذکر کړې ده چې: فإن بلغه حديث واستيقن بصحته ولم يقبلـه لكـون ذمته مشغولة بالتقليد فهذا اعتقاد فاسد وقول كاسد ليس فيه شاهد من النقل والعقل وماكان أحـد مـن القرون السابقة يفعل ذلک. [عقد الجيد ص ٨٥].

که ده ته حديث ورسيږي او د حديث په صحت يې يقين هم راشي لکن ددې ټولو سره سره يې ځکه نه مني چې دده ذمه په تقليد باندې مشغوله ده نو دا فاسده او ناچله خبره ده، عقل او نقل پدې شاهدي نه ورکوي او په مخکنيو قرونو کې هيچا هم داسې نکول.

(۳) علامه شامي رحمة الله عليه فرمايي چې: إذا صح الحـديث وكان على خـلاف المـذهب عمـل بالحـديث ويکون ذلک مذهبه ولا يخرج مقلده من كونه حنفياً بالعمل به فقد صح عنه أنه قـال إذا صـح الحـديث فهو مذهبي. [شامي ج١/ ص ٧٠ طبع مصر].

کله چې صحيح حديث ثابت شي او د مذهب په خلاف وي نو په حديث به عمل کولی شي او په حديث باندې عمل کول د امام صاحب په مذهب باندې عمل دی او ددې په وجه دا د حنفيت څخه نه وزي ځکه چې د امام صاحب څخه په صحيح روايت دا خبره ثابته ده چې صحيح حديث زما مذهب دی.

(۴) او حضرت ملاعلي قاري رحمه الله د احنافو مذهب داسې رانقلوي چې: ان مـذهبهم القـوي تقـديم الحديث الضعيف على القياس المجرد الذي يحتمل التزييف. [مرقات ج١/ ص٣].

د احنافو قوي مذهب دادی چې دوی ضعيف حديث هم په قياس باندې مقدم کوي کوم چې د کمزورۍ احتمال لري.

د افسوس مقام دادی چې کوم حضرات چې ضعیف حدیث په قیاس باندې مقدم گڼي نو په دوی باندې دا الزام څرنګه صحیح دی چې احناف په صحیح حدیث باندې عمل نکوي، البته د کوم حنفي عالم د غلط استدلال څخه دا تأثر پیدا کول چې احناف په خبر واحد باندې قیاس مقدم گڼي غلط دي، ځکه چې احناف رحمهم الله د مجتهد په باره کې معصومیت عن الخطاء نه مني نو د غیر مجتهد په باره کې به یې څرنګه ومني، او همدارنګه د احنافو د مذهب مدار په داسې خطاګانو باندې ندی بلکې حنفیت د مفتی به مسایلو نوم دی. د احنافو په نزد ضعیف حدیث هم په خبر واحد باندې مقدم دی

(۱) امام ابن حجر مکي رحمه الله لیکي چې: وقال ابن حزم جميع أصحاب أبي حنيفة رحمه الله مجمعون على أن مذهبه أن ضعيف الحديث أولى عنده من القياس. [الخيرات الحسان ص۲۷].

ابن حزم رحمه الله فرمایي چې: د امام صاحب رحمه الله ټول اصحاب پدې متفق دي چې ضعیف حدیث د قیاس څخه بهتر دي.

(۲) د غیر مقلدینو سرګروه نواب صدیق حسن خان لیکي چې: وذكر ابن حزم الاجماع على أن مذهب أبي حنيفة رحمه الله أن ضعيف الحديث أولى عنده من الرأي والقياس إذا لم يجد في الباب غيره. [دليل الطالب ص ۸۸۷].

امام ابن حزم رحمه الله فرمایي چې پدې خبره باندې اجماع ده چې د امام صاحب رحمه الله مذهب د ضعیف حدیث تقدیم دی په قیاس باندې کله چې پدې باب کې ددې څخه ما سوا بل شی نه وي.

د ډیر تعجب خبره داده چې کله امام صاحب ضعیف حدیث هم په رأیه باندې مقدم گڼي نو بیا هم څرنګه دا اعتراض کیږي چې امام صاحب د صحیح حدیث په مقابله کې په رأیه باندې عمل کوي؟ دا اعتراضونه صرف د جهل او د تعصب پیداوار دي.

علامه سیوطي رحمه الله او علامه خطیب بغدادي رحمه الله د مشهور محدث عبد الله بن داؤد الخریبي رحمه الله المتوفي سنة ۲۱۳ څخه رانقلوي چې هغه به فرمایل چې: الناس في أبي حنيفة رحمه الله حاسد وجاهل وأحسنهم عندي حالاً الجاهل. [بغدادي ج۱۳/ ص۳٦۷] و [تبييض الصحيفة ص ۲۲].

د امام صاحب په باره کې (معترضین) خلک څه حاسدان دي او څه جاهلان دي او زما په نیز پدوی کې د جهالت والا بهتر دي. عبد الله بن داؤد الخريبي رحمه الله الحافظ القدوة وو. [تذكرة ج۱/ ص۳۰۸].

او د امام بخاري رحمه الله استاذ عبد الله بن المبارک رحمه الله د قاضي الحسن بن عماره رحمه الله په حواله باندې رانقل کړي دي چې : ده امام صاحب ته وفرمايل چې : ومايتكلمون فيک إلا حاسداً. [بغدادي ج١٣/ ص ٣٦٧].

خلک ستا په باره کې صرف د حسد له وجې خبرې کوي. دا په ياد لرئ چې د جاهل څخه مراد دا ندی چې د امام صاحب په باره کې غلطې خبرې کوونکی د علم څخه جاهل دی، بلکې د جاهل معنی داده چې داسې غلطې خبرې کوونکي سرهددې چې لوی محدث او فقيه به وي لکن بيا به هم د امام ابو حنيفة رحمه الله د صحيح علم او د استدلالاتو د طريقې او د فقاهت څخه ناخبره وي، ځکه چې يا خو د امام صاحب په زمانه کې نوي موجود او د امام صاحب او دده د اصحابو سره د تنفر په وجه يې د دوی کتابونه ندي مطالعه کړي، او يا د حاسدانو د غلط پروپاګند له وجې متأثره شوي وي، او د امام صاحب رحمة الله عليه د علمي مقام پوره کوشش يې نوي کړی وغير ذلک. د امام يحيی بن معين رحمة الله عليه په مخکې به چې چا په امام صاحب باندې اعتراض وکړو نو ده به وفرمايل چې:

حسدوا الفتى إذا لم ينالو فضله فالقوم أعـداء له وخصـوم

كضرائر الحسناء قلن لزوجها حسداً وبغياً إنها لدميم

[ذيل الجوهر ج٢/ ص٤٦٨].

خلک د امام صاحب مرتبې ته نه شي رسيدلی نو ځکه ورسره حسد او دښمني کوي لکه د ښايسته ښځې بنې چې کله ددې مرتبې ته نشي رسيدلی نو ميړه ته وايي چې دا خو بدشکله ده.

پوښتنه: د حديثو څخه دمخالفت الزامونه ولې په نورو ايمه وو نه لګيږي؟ او صرف په امام صاحب رحمه الله ولې لګيږي؟

جواب: په خوله باندې دا اعتراض ډېر اسانه دی چې فلاني امام د حديثو څخه مخالفت کړی دی، او فلاني امام خپلې رايې ته په حديثو باندې ترجيح ورکړې ده، لکن بيا ددې خبرې ثبوت ډېر سخت دی چې بغير د کوم قوي عذر څخه کوم امام صرف د يو حديث مخالفت کړی وي.

۱- حافظ مغرب ابن عبد البر فرمايي: عن الليث بن سعد أنه قال أحصيت على مالک بن أنس سبعين مسئلة كلها مخالفة لسنة النبي ﷺ مما قال فيه برأيه قال ولقد كتبت إليه في ذلک. [جامع بيان العلم وفضله ج۲/ ص۱٤۸].

امام ليث بن سعد رحمهما الله فرمايي چې: ما د امام مالک رحمه الله اويا داسې مسئلې وشمېرلې چې ټولې د رسول الله ﷺ د سنتو څخه مخالفې وې او د امام مالک رحمه الله صرف د خپلې رأيې څخه ويلې وې.

امام ليث بن سعد رحمهما الله د صحاح ستة و مركزي راوي دی او دا خبره يې د امام مالک رحمه الله پسې فقط په غياب کې نده کړې بلکې امام مالک رحمه الله ته يې په خط کې ليکلې ورليږلې وه او دا هم په ياد ولرئ چې د امام ليث بن سعد رحمهما الله د امام مالک سره ښه دوستي وه داسې نده چې دا خبره يې د تعصب او حسد له وجې کړې ده.

علامه ذهبي رحمه الله فرمايي چې: كان الليث يصل مالكاً كل سنةٍ بمائة دينارٍ، وكتب مالک إليه ان علياً ديناً فبعث إليه بخمس مائة دينارٍ. [تذكرة ج۱/ ص۲۰۹].

امام ليث رحمه الله به امام مالک رحمه الله ته هر كال سل ديناره ورليږل او يو وخت ورته امام مالک رحمه الله وليکل چې په ما باندې قرض دی نو امام ليث رحمه الله ورته پنځه سوه ديناره وروليږل.

لكن حافظ ابن عبد البر په علمي رنګ کې جواب وركوي او ليكي چې: قال ابو عمر رحمه الله ليس لأحد من علماء الأمة يثبت حديثاً عن النبي ﷺ ثم يرده دونه ادعاء نسخ عليه بـأثر مثلـه او باجمـاع او بعمـل يجب على أصله الانقياد إليه أو طعن في سنده، ولو فعل ذلک أحد سقطت عدالتـه فضـلاً عـن أن يتخـذ إماماً ولزمه إثم الفسق. [جامع بيان العلم وفضله ج۲/ ص ۱٤۸].

امام ابو عمرو رحمة الله عليه فرمايي چې: د امت په علماوو کې هيچا ته دا حق نشته چې د رسول الله ﷺ حديث رد کړي بغير د دعوې د نسخې يا بغير د اجماع يا بغير د داسې عمل څخه د کوم په اصل چې عمل واجب وي او يا بغير د طعن څخه په سند د دې حديث باندې، كه څوک د دې وجوهو څخه بغير په حديث عمل ونكړي نو د ده عدالت ساقطيږي او په ده باندې د فسق ګناه لازميږي، امام خو بالكل نشي جوړيدلی.

۲- علامه ابن حزم په خپل كتاب مراتب الديانة کې ليکي چې: ما چې په مؤطأ الامام المالک کې مسند حديثو نه وشمارل نو د هغوی تعداد د پنځوسو څخه زيات شو او چې مرسل حديثونه مې وشمارل نو د هغوی

تعداد درې سوو ته نژدې دی چې امام مالک رحمه الله پرې عمل نه دی کړی، لکه څنګه چې مولانا عبدالحی لکهنوي رحمه الله لیکي چې: (وفيه نيف وسبعون حديثاً ترك مالك لنفسه العمل بها). [مقدمة التعليق الممجد ص٢٠].

يعنې په مؤطأ کې اویا حدیثونه داسې دي په کومو چې خپله امام مالک رحمه الله عمل ندی کړی.

دحضرت شاه ولي الله رحمه الله او د شاه عبدالعزيز رحمه الله د بيان مطابق د تمامو کتبو د حديثو يو څو طبقات دي چې په اوله طبقه کې بخاري، مسلم او مؤطأ الامام المالک رحمه الله دی. [حجة الله البالغة ج١/ ص١٣٣]، و[عجالة نافعة ص٥].

تعجب دی چې صرف طبقة اولی نده بلکې خپل کتاب يې دی او بيا يې هم په اوياو احاديثو باندې عمل نکوي، لکن بيا هم هيڅوک د امام مالک رحمه الله د شان څخه انکار نه شي کولی.

٣- امام محمد بن عبدالله بن عبدالحکم المالکي رحمه الله المتوفی ٢٦٨هـ د پر لوی امام، حافظ او ثقه رو. [تذکرة ج٢/ ص١١٥]. [وطبقات الشافعية الکبری ج١/ ص٢٢٤].

ده د امام شافعي رحمه الله په رد کې يو کتاب ليکلی دی صنف کتاباً سماه الرد علی الشافعي فيما خالف فيه الکتاب والسنة. [طبقات الکبری ج١/ ص٢٢٤].

او د کتاب نوم يې دی (په امام شافعي رحمه الله باندې رد په هغو مسايلو کې چې د کتاب او د سنت څخه يې پکې مخالفت کړی دی).

٤- حضرت امير المؤمنين في الحديث امام بخاري رحمه الله عليه د حديثو د يو قوي قسم د حجتيت څخه انکار کړی دی چې حسن ورته وايي لکه څرنګه چې قاضي شوکاني او غير مقلد نواب صديق حسن خان ليکي چې: وكذا يجوز الاحتجاج بما صرح أحد الأيمة المعتبرين بحسنه، لأن الحسن يجوز العمل به عند الجمهور ولم يخالف في الجواز إلا البخاري وابن العربي، والحق ما قاله الجمهور لأن أدلة وجوب العمل بالآحاد وقبولها شاملة له. [نيل الأوطار ج١/ ص٢٢] [والجنة ص٦٥].

يعنې د جمهورو علماوو په نيز باندې حسن حديث حجت دی خلافاً للبخاري وابن العربي لکن حق مذهب د جمهورو دی ځکه چې د خبر واحد د قبلولو دلايل د حسن حديث لپاره هم شامل دی.

علامه صالح بن مهدي رحمه الله د امام بخاري رحمه الله د دې نظريې په باره کې ليکي چې: وهـو قـول بعيد عن الأدلة بل لو قيل خلاف ما عليه الأولون والآخرون لسانح ذلک. [رواح النوافخ لآثار الأباء والمشايخ ص٦٨٩].

د امام بخاري رحمه الله دا قول د دلايلو څخه ډېر لرې دی بلکې که دا وويل شي چې دده دا قول د متقدمينو او د متأخرينو د مسلک څخه مخالف دی نو دا وينا به هم صحيح وي.

څوک چې د حديثو په اقسامو خبر وي هغه پدې پوهيږي چې حسن حديثونه سلګونه نه بلکې زرونه دي او صرف يو زر حسن حديثونه د حماد بن سلمة څخه روايت شوي دي. [تهذيب التهذيب ج۲/ ص۱۵].

نو که يو داسې احمق چې د ميزان صرف سره بخاري شريف يو ځای وای دا اعتراض وکړي چې امام بخاري رحمه الله دې ومره، احاديثو څخه منکر دی دا به دده خپل حماقت وي. اهل حق د امام بخاري رحمه الله په شان کې د هيڅ قسم نقصاني وينا اوريدلو ته تيار ندي بلکې هغوی دا وايي چې امام بخاري رحمه الله مجتهد وو، هغوی د خپل ديانت او صوابديد مطابق داسې وينا کړې ده.

پوښتنه: د حديثو څخه د مخالفت څه معنی ده؟

آيا يو سړی چې د حديث په ظاهر عمل نکوي بلکې د حديث څخه د مستنبطې معنی اطاعت کوي کومه چې د ظاهري الفاظو څخه متبادره نوي، نو آيا دې سړي ته د حديثو څخه مخالفت ويلی شي؟ او آيا هره نهې د تحريم لپاره ده؟

جواب: د حديث په ظاهر عمل نه کول هيڅکله د حديث مخالفت نه دی.

۱- د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ د خندق د غزا په موقع وفرمايل چې: فوراً د بنو قريظه و په طرف روان شئ او ويې فرمايل چې: لا يصلين أحدٌ إلا في بني قريظة، فأدرک بعضهم العصر في الطريق فقال بعضهم لانصلي حتى نأتيها، وقال بعضهم بل نصلي لم يرد منا ذلک وذکر ذلک للنبي ﷺ فلم يعنف واحداً منهم.[بخاري ج۲/ ص۵۹۱].

هيڅوک دې هم د مازديګر مونځ نه کوي مګر په بنو قريظه وکې دې وکړي، بيا په لاره کې د مازديګر د مانځه وخت راغلو نو بعضو صحابه و رضي الله عنهم وفرمايل چې: مونږ په لاره کې مونځ نه کوو بلکې بنو قريظه و ته به رسوو او بعضو صحابه و رضي الله عنهم وفرمايل چې مونږ په همدې لاره کې مونځ کوو ځکه چې د رسول الله ﷺ مراد

دانه وچې په لاره کې مونځ مه کوئ، نو هغوی مونځ وکړو، کله چې د رسول الله ﷺ په مخکې دا واقعې ذکر وشو نو رسول الله ﷺ هيڅوک هم ملامته نه کړل. نو په دې صحابه وو کې يو ډلې د حديث ظاهري الفاظو ته وکتل او د مازديگر مونځ يې د ماخوستن څخه وروسته په بنو قريظه وو کې وکړو او بلې ډلې د صحابه وو د معنى مرادي لحاظ وکړو او د مازديگر مونځ يې په خپل وخت کې په همدې لاره کې وکړو، حافظ ابن قيم رحمه الله ليکي چې دا دو همه ډله فقيهه وه او د دوو اجرونو مستحقه ده او اوله ډله معذوره بلکې ماجوره وه مګر د يوه اجر مستحقه وه. [زاد المعاد ج۲/ ص۷۲].

حافظ ابن حجر رحمه الله د دې حديث په تشريح کې ليکي چې: قال السهيلي وغيره في هذا الحديث من الفقه أنه لا يعاب على من أخذ بظاهر حديث أو آية وعلى من استنبط من النص معنى يخصصه. [پ١٦ ص٦٧].

امام سهيلي او نور محدثين فرمايي چې د دې حديث څخه را معلومه شوه چې هغه څوک قابل د ملامتيا نه دي چې د حديث او يا د آيت په ظاهر باندې عمل کوي او هغه څوک هم قابل د ملامتيا ندي چې د آيت او يا د حديث څخه کومه معنى راباسي چې د نص تخصيص وربانديې راولي، تعجب دی چې د رسول الله ﷺ نهې په نون تاکيده ثقيله باندې مؤکده ده او د نهې څخه وروسته يې لفظ د أحد راوړی دی چې د استغراق لپاره دی او هيڅ فرد ترينه هم مستثنى نه دی لکن بيا هم يوه ډله د حديث د ظاهر په خلاف عمل کوي، او بيا هم د ملامتيا قابل نه دي بلکې د دوو اجرونو مستحق دي، او څوک چې په ظاهر عمل کوي هغه د يو اجر مستحق دی.

۲- د منافقينو يوې ډلې د رسول الله ﷺ په وينځه حضرت ماريه عنها باندې د خپل تره زوی حضرت مأبور رضي الله عنه سره د زنا تهمت ولګولو، او دا خبره دومره اندازه پورې خوره شوه چې خپله د رسول الله ﷺ هم يقين راغلو، او څه قراين او شواهد هم داسې وو چې هغوی په وجه يقين بې ځايه نه وو، نو رسول الله ﷺ په غيرت کې راغلو او حضرت علي رضي الله عنه ته يې امر وکړو چې ورشه حضرت مأبور چې دې په کوم ځای کې پيدا کړو قتل يې کړه، د رسول الله ﷺ الفاظ داسې و: اذهب فاضرب عنقه. [مسلم ج۲/ ص۳۶۸]. ورشه سريې کټ کړه. حضرت علي رضي الله عنه لاړو حضرت مأبور رضي الله عنه لنګ خلاص شو، حضرت علي رضي الله عنه چې راونيولو نو په کشمکش کې د حضرت مأبور رضي الله عنه لنګ خلاص شو، حضرت علي رضي الله عنه چې کله وليدلو نو معلومه شوه چې: لم يخلق الله له ما للرجال. [مستدرک ج۴/ ص۳۹].

الله ﷻ فطرتاً دده آله د تناسل نوه پيدا كړې، او د مسلم الفاظ داسې دي چې: وإنه لمجبوب ماله ذكر. [مسلم ج۲/ ص۳۶۸] هغه نامرد دی د هغه بالكل آله د تناسل نه وه. حضرت علي رضي الله عنه چې كله دا محسوس كړه چې په ده كې هغه علت نه شته د كوم په وجه چې ده ته د دربار رسالت څخه د وژلو حكم شوى وو، نو حضرت علي رضي الله عنه دا ظاهري حكم عملي نه كړو بلكې بيرته راغلو او رسول الله ﷺ ته يې قيصه ذكر كړه، رسول الله ﷺ وفرمايل چې: الشاهد يرى ما لايرى الغائب. [مسند أحمد ورجال أسناده ثقات. البداية والنهاية ج۵/ ص۳۰٤] و [روى أنس مثله وأسناده صحيح، الجامع الصغير ج۲/ ص٤].

رسول الله ﷺ حضرت د حد او يا د تعزير په باب كې صريح حكم وكړو چې د هيڅ نرمي كولو گنجايش پكې پاتې نه شو، لكن حضرت علي رضي الله عنه د دې حكم د منلو څخه ځان عاجز حساب كړو، او د دربار نبوت څخه ورته د ملامتيا په ځاى افرين حاصل شو، نو حضرت علي رضي الله عنه ته د دې حديث د ظاهر څخه د مخالفت په وجه هيڅكله منكر د حديث نه شي ويل كيداى، او نه كوم مسلمان د دې تصور كولى شي.

۳- د حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت دى چې: فان أمة لرسول الله ﷺ زنت فأمرني أن أجلدها جلدتها أن أقتلها فذكرت ذلک للنبي ﷺ فقال: أحسنت. [مسلم ج۲/ ص۷۱].

د رسول الله ﷺ يوې وينځې زنا كړې وه نو ماته رسول الله ﷺ امر وكړ چې په د دورويې ووهم، نو ما وليدله چې د هغې نوى بچى پيدا شوى وو، نو زه ودار شوم چې كه دې ښځې ته سزا وركړم نو مړه به شي، نو (د وهلو څخه بغير راغلم) رسول الله ﷺ ته مې قيصه وكړه، رسول الله ﷺ راته وفرمايل چې تا ښه كار كړى دى.

د رسول الله ﷺ په حكم كې قيدونه او شرطونه نه وو لكن حضرت علي رضي الله عنه چې د فقهاوو صحابه وو څخه وو په خپل اجتهاد باندې پدې پوه شو چې د رسول الله ﷺ حكم اگر چې په ظاهر كې مطلق دى لكن په حقيقت كې مقيد او مشروط دى په دې شرط چې وينځه به نه مړه كيږي او د نفاس په حالت كې سزا وركول كيداى شي چې مرگ راولي. له دې وجې يې سزا ورنكړه.

٤- ذ حضرت براء بن عازب رضي الله عنه يو اوگد حديث دى په كوم كې چې د حديبې د صلحې پوره حالات ذكر شوي دي د حالاتو په مينځ كې دا مضمون هم راغلى دى چې كله د صلحې معاهده وشوه نو په صلح نامه كې كاتب حضرت علي رضي الله عنه دا الفاظ هم وليكل چې: هذا ماقضى عليه محمد رسول الله ﷺ ....

دمشركانو نماينده سهيل رضي الله عنه چې بيا وروسته مسلمان شو پدې باندې احتجاج وکړو چې که مونږه دا منلى چې ته رسول الله يې نو بيا مو درسره اختلاف ولې کولو؟ لدې وجې د رسول الله ﷺ لفظ لرې کړئ او ددې په ځاى د محمد بن عبدالله لفظ وليکئ، رسول الله ﷺ وفرمايل چې: محمد رسول الله هم يم او محمد بن عبدالله هم يم لکن چې مشرکان يې نه مني نو د حالاتو د انتهايي نزاکت له وجې يې وفرمايل چې: أُمْحُ رسول الله، قال: لا والله لا أمحوک أبداً. [بخاري ج۱ ص۳۷۲]. يعني د رسول الله لفظ وران کړه حضرت علي رضي الله عنه وفرمايل چې قسم مې دې په الله جل جلاله وي چې زه به يې هيڅکله هم وران نه کړم. او په يوه روايت کې داسې الفاظ دي چې فأمر علياً أن يمحاها فقال: علي رضي الله عنه والله لا أمحاها. [مسلم ج۲ ص۱۰۵]. يعني رسول الله ﷺ علي رضي الله عنه ته امر وکړ چې دا الفاظ وران کړه لکن حضرت علي رضي الله عنه وفرمايل: قسم په الله جل جلاله چې زه به يې وران نه کړم.

ډيره دتعجب خبره ده چې رسول الله ﷺ د حضرت علي رضي الله عنه نوم اخلي او حکم ورته کوي چې اې علي دا الفاظ وران کړه لکن حضرت علي رضى الله تعالى عنه د حُکم د منلو په ځاى په قسم سره وايي چې نه يې ورانوم. دبصيرت خاوندان په دې پوهيږي چې د مشرکانو په مخ کې د حضرت على رضى الله تعالى عنه ظاهري انکار هم د عشق محمدى (ص) او د أدب محمدى (ص) د سمندر يتمې څپې دي. او د حال په ژبه باندې کافرانو ته دا ويل دي چې د کوم پيغمبر په مينه کې مونږ د دنيا ټولې خوشحالۍ او مزې پرېښې دي دهغه د نقش ايستل له زړه څخه خو محال ده، مونږ د کاغذ څخه هم دهغه د نوم اېستلو ته تيار نه يو.

امام نووي رحمه الله فرمايي چې: (وهذالذى فعله على رضى الله تعالى عنه من باب الادب المستحب، لانه لم يفهم من النبى صلى الله عليه وسلم تحيتهم محو على رضى الله تعالى عنه بنفسه ولهذا لم ينكر، ولو حتم محوه بنفسه لم يجز لعلى رضى الله تعالى عنه تركه و لما أقره النبى صلى الله عليه وسلم على المخالفة). [شرح مسلم / ج ۲ / ص ۱۰٤].

دغه کار چې حضرت على رضى الله تعالى عنه وکړ د مستحب ادب له باب څخه دى، ځکه چې حضرت على رضى الله تعالى عنه د حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم د امر څخه دا را وفهموله چې ددې امر منل خپله په حضرت علي رضى الله تعالى عنه باندې لازم نه دي او له همدې امله حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم په حضرت علي کرم الله تعالى وجهه باندې څه ګرفت ونه کړ. که په حضرت علي رضى الله تعالى عنه

باندې دده په لاس ورانول لازم وي نو بيا به نه حضرت علي رضی الله تعالی عنه ته انکار جایز وای او نه به حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم په دې مخالفت باندې برقرار پرېښی وای.

۵ – له حضرت عبد الله بن عمر رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې: له ده څخه حضرت رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم پوښتنه وکړه چې: ته په څو مره وخت کې قرآن کریم ختموې؟ ده (رض) ورته وویل چې زه هره شپه یو وارد قرآن کریم ختم کوم! حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل چې: (اقرأ فی کل سبع لیالٍ مرة) [بخاري / ج ۲ / ص ۷۵۵] یعنې په هره هفته کې یو وار ختم کوه. او په یو روایت کې الفاظ داسې دي: (فاقرأ فی سبعٍ ولا تزِد علی ذلک) [بخاري / ج ۲ / ص ۷۵۶] یعنې په هفته کې یوازې یو وار ختم کوه او په دې باندې زیاتوالی مه کوه! امام بخاري رحمه الله تعالی د رِوایاتو اختلاف ذِکر کوي او فرمايي چې: (قال بعضهم فی ثلاث و فی خمس و اکثرهم علی سبع) [بخاري/ ج ۲/ ص ۷۵٦] یعنې ځینو په دریو او ځینو په پنځو او اکثرو په اوو ورځو کې یو وارد قرآن کریم ختم ذکر کړی دی.

د روایت په لحاظ امام بخاري رحمه الله د اوو ورځو روایت ته ترجیح ورکړې ده، که د د ریو ورځو روایت راجح شي نو بیا هم د دریو ورځو څخه په کمو ورځو کې د قرآن کریم ختم کول په احادیثو کې په نظر نه راځي، مګر بیا هم په دې اُمتِ مرحومه کې ډېر داسې خلک تېر شوي دي چې یوازې په یوه شپه کې یې قرآن کریم ختم کړی دی. په صحابه کرامو کې چې چا په یوه شپه کې د قرآن کریم ختم کړی دی په هغو کې حضرت عثمان بن عفان رضی الله تعالی عنه، حضرت تمیم الداري رضی الله تعالی عنه او حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله تعالی عنه په خاص طور سره د یادولو لایق دي. [قیام اللیل / ص ۶۱، طبقات ابن سعد / ج ۳ / ص ۵۳ / طحاوي / ج ۱ / ص ۲۵۰ / تهذیب التهذیب / ج ۱ / ص ۵۱۱ / طحاوی / ج ۱ / ۲۰۵ / قیام اللیل / ص ۶۳].

او په امامانو کې چې چا په یوه شپه کې د قرآن کریم ختم کړی له امام اعظم رحمه الله څخه ماسوا په هغوی کې دا لاندې کسان د یادولو قابل دي: امام شافعي رحمه الله به یوازې د روژې په میاشت کې اویا (۷۰) ختمونه کول. [تذکرة الحفاظ / ج ۱ / ص ۳۲۹].

یو ځلې یې د اِجماع د مسئلې په تلاش کې په یوه ورځ کې درې او په دریو ورځو کې نهه ختمونه وکړل. [مِفتاحُ الجنة / ص ۲۹].

امام الجرح والتعديل يحيى بن سعيد القطان به په يوه شپه او ورځ کې قرآن کريم ختماوه. [بغدادی / ج ۱۴/ ص ۱۴۱ . / تهذيب الاسماء واللغات / نووی / ج ۲/ ص ۱۵۴].

د تاريخ اسماء الرجال او د طبقاتو په کتابونو کې د امام بخاري رحمه الله په حالاتو کې راغلي دي چې: (وكان يختم بالنهار فى كل يومٍ ختمةً و يكون ختمه عند الافطار كل ليلة و يقول عند كل ختم دعوة مستجابة) [تاريخ بغداد / ج ٢ / ص ١٢ / طبقات الكبرى / ج ٢ / ص ٩ / الحطه / ص ٢٢].

که د حديث ظاهري الفاظو ته ګورو نو د اهل ظواهرو په شان به دا فتوی ورکوو چې: د مذکورو ورځو څخه په کمو ورځو کې د قرآن کريم ختمول مکروهِ تحريمي دي. [حاشيه بخاري / ج ۲ / ص ۷۵۶] . او معاذ الله په دې اسلافو به دا فتوی لګوو چې: دوی مکروهِ تحريمي کار کړی دی. مګر اهلِ علم دا هيڅکله نه وايي او ددې حديث آسانه مطلب دا بيانوي چې د حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم دا ارشاد يو اځې او يو اځې په خپل اُمت باندې د شفقت او ترحم له پاره و.

۶- د حضرت عبد الله بن عمرو بن العاص رضی الله تعالی عنه دا شکايت تر رسول الله صلی الله عليه وسلم پورې ورسيدو چې ده د (صيامُ الدّهر) او همدا رنګه همېشه د ټولې شپې قيام لازم کړی دی ، د کوم په وجهه چې د نورو جايزو کارونو څخه علاوه د زوجيت په حقوقو کې هم خلل واقع شوی دی. حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې: داسې مکوه بلکې تهجد کوه او په هره مياشت کې درې ورځې روژې نيسه! هغه (رض) د زيادت خواهش وکړ، نو حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې: بيا يوه ورځ روژه نيسه او يوه ورځ يې افطار کوه. دا د حضرت داود عليه السلام روژه ده او له ټولو څخه بهتره ده. او په يو روايت کې الفاظ داسې دي چې: (قال النبى صلى الله عليه وسلم لا صامَ من صامَ الابدَ مرّتين) [بخارى ج ١ / ص ٢٦٥] حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم دوه ځلې وفرمايل: څوک چې همېشه روژه نيسي دهغه روژه نه کېږي. لکن په دې مرحومه امت کې بې شماره داسې خلک تېر شوي دي کوم چې (صائمُ الدّهر) وو. حضرت امام شُعبه بن الحجاج، امام الوکيع بن الجراح، امام بخاری رحمه الله او همدا راز د غير مقلدينو امام حافظ عبد الله روپړي رحمه الله هم صايم الدّهر وو.

[تحفة الاحوذي / ص ۲۲۲ / تاريخ بغداد / ج ۱ / ص ۴۷۰ / ميزان الکبری / ج ۱ / ص ۵۰ / نتايج التقليد / ص ۳۰].

۷- حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم د فِطرت په خصلتونو کې يو دا هم وفرمايل چې: (ونتف الابط) [بخاري/ ج ۲/ ص ۸۷۵/ مسلم/ ج ۱/ ص ۱۲۸]. د تخرگونو د وېښتانو ايستل. په هيڅ صحيح حديث کې د تخرگونو د خريېلو ذِکر نه دی راغلی، حالانکه جمهور اُم په تتف باندې عمل نه کوي، نو آيا دا ټول اُمت تارکين د عمل بالحديث دي؟. امام نووي رحمه الله او قاضي شوکاني رحمه الله د (نتفُ الابط) په تشريح کې ليکي چې: (اَمّا نتفُ الابطِ فَسُنَّةٌ بِالاتفاقِ والافضلُ فيه النّتفُ لِمَن قوِیَ عليه و يحصل ايضاً بالحَلْقِ و بالنّورةِ، و حُکِيَ عَن يونس بن عبدالاعلی قال: دخلتُ علی الشافعي رحمه الله و عنده المزين يحلق ابطهُ فقال الشافعي رحمه الله علمتُ ان السّنةَ النّتفُ و لکن لا اقوی علی الوجع.) [شرح مسلم/ ج ۱/ ص ۱۲۹/ نيل الاوطار/ ج ۲/ ص ۱۲٤]. د تخرگونو څخه د وېښتانو ايستل اتفاقي سُنت دی، او بهتره ايستل دي چې څوک يې کولای شي. او په کلولو او په چونه باندې په لرې کولو سره هم دا مقصد حاصليږي. يونس بن عبدالاعلی رحمه الله فرمايي چې: زه امام شافعي رحمه الله ته ورغلم نو د امام شافعي رحمه الله سره حجام ناست و چې د تخرگونو وېښتان يې خريېل، امام شافعي رحمه الله وفرمايل چې: زه پوهېږم چې سُنت طريقه د وېښتانو ايستل دي لکن زه د درد زور نه لرم. نو امام شافعي رحمه الله او نور ائمه کرام چې د شريعت له روح څخه خبر دي او پوائې په پوستکي باندې اکتفاء نه کوي، په دې پوهيږي چې مقصود بالذات د وېښتانو ختمول دي، هغه که په هره طريقه سره وي.

۸- د حضرت انس بن مالک رضی الله تعالی عنه څخه روايت دي چې: قال النبي صلی الله تعالی عليه وسلم لا يتمنّيَن أحدکم الموت من ضرٍّ أصابه فان کان لا بُدّ فاعلاً فليقل اَللّٰهُمَّ أحيينی ما کانت الحياة خيراً لي و توفني اذا کانت الوفاة خيراً لی.) [بخاري/ ج ۲/ ص ۸٤۷].

حضرت رسول الله صلی الله تعالی عليه وسلم فرمايلي دي چې: هيڅوک دې هېڅکله هم د تکليف له امله مرگ نه غواړي، خو که خامخا د مرگ تمنا کوي نو داسې دې وايي چې: يا الله! که ژوند راته خير وي نو ژوند راکړه او که مرگ راته خير وي نو مرگ راته راکړه.

په دې حديث کې د ضرر او تکليف لفظ مطلق ذکر شوی دی، چې که ديني تکليف او که دنياوي. او نهيه هم د نُونِ تاکيدِ ثقيله سره راغلې ده. مگر د حديثو شارحين په دې ځای کې له ضرر څخه (دنيوي ضرر) مُراد کړی دی، لکه څرنگه چې حافظ ابن کثير رحمه الله فرمايي چې: (والمُراد بالضررِ هَهُنا ما يخص العبدُ فی

بدنه و نحوه لا في دِينه.) [البدايه والنهايه / ج ١/ ص ٢١٩]. يعني له ضرر څخه بدني ضرر مراد دی، لکه مرض وغیره. له دې څخه ديني ضرر مراد نه دی.

د امام بخاري رحمه الله چې کله د خپل استاد امام محمد بن يحيى الذهلى رحمه الله سره په ځينو مسايلو کې اختلاف رامنځ ته شو نو د بُخارا د حاکم او د نورو وطنوالو په سازش باندې له سمرقند څخه هجرت کولو ته مجبور شو او دوه فرسخه لرې (خرتنګ) ته ولاړ، امام عبدالجبار السمرقندی فرمايي چې: (فسـمعته ليلـة من الليالي و قد فرغ من صلوة الليل يدعوا و يقول في دعائه : اللّٰهُمَّ ! اِنـه ضـاقت علىّ الارضُ بمـا رحُبـت فاقبض اليک ، قال فما تم الشهر حتى قبضه الله اليه. و قـبره (بِـخرتنـګ) [تـاريخ بغـداد /ج ٢ / ص ٣٤/ طبقات الشافعية الكبرى / ج ٢ / ص ١٤] .

ما يوه شپه له امام بخاري رحمه الله نه واورېدل چې د تهجد و له لمانځه څخه وروسته يې داسې دُعا کوله چې: (يا الله ! ستا دا پراخه ځمکه نوره په ما تنګه شوې ده، نور ما خپل لوري ته دروغواړه. له دغه دعا کولو نه وروسته يوه مياشت نه وه تېره شوې چې امام بخاري رحمه الله وفات شو. او قبر يې په (خرتنګ) کې دی.

امام وکيع بن الجراح به هم په يوه شپه کې قرآن کريم ختماوه. [بغدادی / ج ٣ / ص ۴٧٠].

داسې خلک په سلګونو او له سلګونو څخه زيات دي.

٩-کله کله داسې هم وي چې حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم له يو شي څخه منعه کړې وي مګر د حديث الفاظ ددې تشريح او تفصيل څخه ساکت وي چې دا نهي په څه درجه کې ده ؟ د حرامو په مرتبه کې ده او که د خلاف الاولى ؟ مګر اهلِ علم د فراست او د تفقهه په ذريعه ددې حديث مرتبه متعين کوي. مثلاً : د حضرت امِ عطيّه رضىَ الله عنها په حديث کې راځي چې: (نُهينا عن اتباع الجنائز ولم يعزم علينا) [بخاري / ج ١/ ص ١٧٠]. مونږه (زنانه) په جنازو کې له شرکت کولو څخه منعه شوې وو ، لکن په مونږ باندې ددې تاکيد نه و شوی . او د دې (رض) په يو روايت کې داسې الفاظ راغلي دي چې : (كُنّا ننهي عن اتباع الجنـائزِ و لم يعزم علينا) [مسلم / ج ١ / ص ٣٠٤].

مونږه (زنانه) د جنازو پسې له تللو څخه منعه شوې وو ، ليکن په مونږ باندې ددې تاکيد نه و شوی . امام نووي رحمه الله ددې په تشريح کې ليکي چې: (معناه نهانا رسول الله صلى الله عليه وسلم عن ذلک نهى كراهةٍ تنزيهيةٍ لا نهى عزيمةٍ و تحريمٍ. [نووی / ج ١ / ص ٣٠۴] . ددې معنا داده چې مونږه (زنانه) رسول الله صلى

الله عليه وسلم په جنازو کې د شريکېدلو څخه منعه کړې وه ، لکن دا نهی د تنزيه په مرتبه کې وه ، د تحريم او د تاکيد په مرتبه کې نه وه.

له دې څخه معلومه شوه چې : ام عطيّه رضی الله عنها د خپل اجتهاد او تفقهه په ذريعه دا معلومه کړه چې ددې نهيې مرتبه د تحريم مرتبه نه ده، حالانکه په الفاظو کې دا تقسيم نشته ، خو بيا هم دې بي بي (رض) د حديث له منع څخه د کراهت تنزيهي معنا را اېستلې ده.

۱۰-کله کله داسې هم شوي دي چې : حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم يو حُکم يو اځې د مشورې په طريقه ورکړی وي او د هغې منل او نه منل دواړه جايز وي. او د دې حکم د منلو څخه انکار نافرماني نه وي. مثلاً : کله چې حضرت بريره رضی الله عنها آزاده شوه نو د شرعي حکم مطابق دې بي بي ته خيارِ عتق ثابت شو، چې د خپل پخوانئي مېړه (حضرت مغيث رضی الله عنه) سره په هماغه نکاح کې پاتې کېږي او که نکاح فسخ کوي. نو حضرت بريرې رضی الله تعالی عنها له حضرت مغيث رضی الله تعالی عنه څخه جُدايي خوښه کړه. حضرت مغيث رضی الله تعالی عنه به په کوڅو کې گرځيده او په ژړا ژړا سره به يې بيره لنده شوه او دې بي بي (رض) ته به يې سوال او زاری کولې چې له ما څخه مه جدا کېږه ! حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم حضرت بريرې (رض) ته وفرمايل چې : په حضرت مغيث رضی الله عنه باندې رحم وکړه ! هغې (رض) ورته وفرمايل چې : (يا رسول الله ! تأمرني ؟ قال : انها أنا أشفع ! قالت : فلا حاجة لي فيه . [بخاری / ج ۲ / ص ۷۹۵ / مشکوة / ج ۲ / ص ۲۷٦]. يعنې يا رسو الله ! ته ماته امر کوې ؟ رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل : زه سفارش کوم ! حضرت بريرې (رض) وفرمايل چې : بيا نو زما ده (رض) ته ضرورت نشته.

حضرت بريرې (رض) په خپل تفقهه او اجتهاد سره د حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم د حُکم مرتبه متعينه کړه، چې که دا حکم او امر وي نو په ما باندې يې منل واجب دي، نو بيا يې له منلو څخه پرته بل علاج نشته. او که يو اځې مشوره وي نو بيا ماته د منلو او د نه منلو حق حاصل دی.

۱۱-کله کله داسې وي چې د حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم د ظاهري حُکم منل غټ جُرم او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له رضا څخه مخالفت وي، او د ظاهري حُکم نه منل د رِسالت د مُراد او د نبوت له منشأ سره موافقت وي. که يقين مه نه راځي نو لاندې روايت وگورئ !

حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم د اودس ماتي د مسائلو په بیان کې وفرمایل چې: تاسو کعبې شریفې لوري ته مه مخ اړوئ او مه ورته شا اړوئ! بلکې: (شرّقوا) او (غرّبوا) [بخاری/ج۱/ص ۲۶]. یعنې د مشرق او یا د مغرب طرف ته مخامخ کېنېنئ! او په یو روایت کې الفاظ داسې دي: (و لكن شرّقوا او غرّبوا) [مسلم/ج ۱/ص ۱۳۰] او لکن د مشرق او یا د مغرب په طرف مخ کړئ!

امام نووي رحمه الله فرمایي چې: دا حُکم د اهل مدینه وو او د هغه چا له پاره دی چې د هغوی قبله شمال او یا جنوب طرف ته وي. [نووي/ج ۱/ ۱۳۰].

او س که په افغانستان، پاکستان او هندوستان او ددې سَمت په نورو هیوادونو کې څوک د (شرّقوا) او (غرّبوا) په ظاهره عمل وکړي نو دا به د قبلې توهین وي. او د نبوت د مراد څخه به مخالفت وي. او د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم د خفگان سبب به وي.

۱۲- کله کله داسې وي چې: د الله تعالی جل جلاله د حُکم د حقیقت معلومول ممکن نه وي، نو په داسې ځای کې حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم مُجتهد ته امر کوي چې د الله تعالی جل جلاله د حُکم څخه صَرف نظر شي او په خپل اجتهادي حُکم باندې عمل وکړي. نو دلته د الله تعالی جل جلاله د حُکم څخه صَرفِ نظر او په خپل اجتهاد باندې عینِ د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم د حُکم منل دي.

لکه څرنګه چې یو لوی حدیث مبارک دی، په هغې کې راغلي دي چې: کله به چې حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم د دښمن په لوري کوم لښکر لېږلو نو د لښکر امیر ته به یې ضروري او مُفید وصیتونه او نصیحتونه کول او په دغو نصحیتونو کې دا هم راغلي دي چې (واذا حاصرتَ اهل حصنٍ فأرادوک ان تـنزلهم علی حُکم الله فلا تنزلهم علی حُکم الله ولكن انزلهم علی حُكمک فانک لا تدری اتصیب حكـم الله فیهم ام لا ؟). [مسلم/ ج ۲ / ص ۸۲ / ابو داود / ج۱/ ص۳۵۲/ ترمذی/ج۱/ص ۱۹۷/ ابن ماجه/ ص۲۱۰].

یعنې چې کله مو د یوې قلا والا محاصره کړل او هغوی د صُلحې په غرض دا اراده وکړه چې تاسو هغوی د الله جل جلاله په حُکم باندې را کوز کړئ نو تاسو هغوی ته د الله جل جلاله په حُکم باندې پناه مه ورکوئ! بلکې په خپل (اجتهادي حُکم) باندې پناه ورکړئ! ځکه چې تاسې په دې نه پوهېږئ چې تاسې به په دې کې د الله جل جلاله حُکم ته ورسېږئ او کنه؟

نو یو طرف ته د الله جل جلاله دا حُکم دی چې (اِنِ الحُکمُ الاّ للہ) یعنې د الله جل جلاله څخه بغیر د بل هیچا له پاره حُکم نشته. او بل طرف ته حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم په دې صحیح حدیث کې د لښکر امراوو ته فرمایي چې: (فلا تنزلهم علی حُکم الله) یعنې ذوی دالله جل جلاله په حکم مه راکوزوئ! بلکې په خپل حُکم یې دې ته تیار کړئ! ځکه چې ممکنه ده چې د الله جل جلاله د حُکم د حقیقت پورې ستاسو رسېدل ونه شي.

له دې څخه دا مسئله هم رامعلومه شوه چې: که په دې ځای کې مجتهد خطا شي، نو بیا هم مأجور دی. او د امام نووي رحمه الله له تشریح څخه یوه بله مسئله هم را معلومیږي، او هغه دا چې: کله نهی د تنزیه له پاره وي، هغه (رحمه الله) فرمایي چې: (هذ النهی ایضاً علی التنزیه والاحتیاط، و فیه حجة لمن یقول: لیس کل مجتهدٍ مصیباً، بل المصیبُ واحدُ و هو الموافق لِحُکم الله تعالی فی نفس الامر .. الخ) [نووی شرح مسلم / ج ۲ / ص ۸۲].

دا نهیې د تنزیه او د احتیاط له پاره ده او په دې کې د هغو خلکو له پاره هم دلیل دی چې هغوی وایي چې هر مجتهد مُصِیب نه دی. بلکې مصیب یوازې هغه دی د کوم فیصله چې په نفس الامر کې د الله جل جلاله له حُکم سره مطابقه وي.

د دې مسئلې نور ډېر مثالونه دي، مونږ به یوازې په همدې اکتفاء وکړو.

د منصف سړي له پاره دا کافي ده او له دې څخه په آسانۍ سره ځان په دې پوهولی شي چې د حدیث د ظاهري الفاظو څخه علاوه کله د دې حدیث په منځ کې قید او شرط پټ وي. او کله پکې کوم لَم او عِلت پټ پروت وي. او کله د ظاهري الفاظو په عکس کې ادب پروت وي. کله په صیغې د امر کې اباحت، استحباب او نُدب مضمر وي. او کله په نهیې کې احتیاط او تنزیه وي. کله پکې ترحُم او ترفُق وي، او کله امر او نهی صِرف د مشورې په طریقه وي. او کله د ظاهري لفظ څخه یو شی رامعلومیږي، لکن له هغې څخه مستنبطه معنا بل څه وي. چې مجتهد یې رامعلومولای شي.

له دې هر څه څخه وروسته د اهلِ ظواهرو د لفظ پرستۍ یوازې یو مثال وړاندې کوو، چې په هغه کې یې د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم بلیغې جُملې د څو مره حماقتونو څخه قربان کړې دي.

حضرت جابر رضی اللہ تعالی عنہ او د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ او نورو صحابه وو رضی اللہ عنهم څخه روایت دی چې: (عن رسول الله صلی الله علیه وسلم انه نَهَی ان یُبال فی الماء الرّاكدِ . و عن النبی صلی الله علیه وسلم قال: لایبولنّ أحدُكُم فی الماء الدّائم ثـم یغتسـل منـه) [مسـلم/ج ۱ / ص ۱۳۸]. حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم په ولاړو اوبو کې له متیازو کولو څخه منعه کړې ده . او په یو روایت کې داسې راځي چې حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم فرمایلي دي چې: په تاسو کې دې هیڅوک هم په ولاړو اوبو کې مُتیازې نه کوي، چې بیا ترېنه غسل هم کوي.

جمهور اُمت فرمایي چې: لکه څرنګه چې په اوبو کې تشې مُتیازې کول منعه دي، نو همدارنګه پکې غټې متیازې کول هم منعه دي او د حیواناتو د متیازو هم همدا حُکم دی. او د اوبو په څنګ کې په داسې ځای کې هم او دس ماتی ممنوع دی چې د هغه ځای څخه اوبو ته ورځي. او په بل داسې لوښي کې هم ممنوع دي چې هغه په اوبو کې ور اړولی شي. ځکه چې علت د منعِ د اوبو نجس والی دی او هغه په دې ټولو صورتونو کې متحقق کېږي. مګر مشهور مُحدِّث داود ظاهري المتوفی (۲۷۰ هـ) په الفاظو باندې او بعضې نور اهل ظواهر د جمود ښکار شوي دي. لکه څرنګه چې امام نووي رحمه اللہ فرمایي چې: (حُكِي عن داود بـن علی الظـاهری ان النهی مختص ببول الانسان بِنفسِه و ان الغائط لیس كالبول، و كذا اذا بال فی اناءٍ ثم صبه فی الماء او بال بقرب الماء وهذ الذی ذهب الیه خلاف الاجماع وهو من أقبح ما نقـل عنـه فی الجمـود علی الظـاهر . والله اعلم) [نووی / ج ۱ / ص ۱۳۸].

له داود ظاهري څخه حکایت دی چې په حدیث کې دا نهی یوازې د انسان تر هغو مُتیازو پورې خاصه ده چې په خپله یې پکې وکړي، د حیواناتو مُتیازې په دې حُکم کې نه دي داخلې. او همدارنګه د انسان غټې مُتیازې هم په دې حُکم کې نه دي داخلې، یعنې د غُولو کول په ولاړو اوبو کې روا دي. او همدارنګه دا هم روا دي چې د اوبو په څنګ کې په داسې ځای کې مُتیازې وکړي چې د هغې ځای څخه اوبو ته راځي. او همدارنګه په داسې لوښي کې هم مُتیازې کول روا دي چې د هغه لوښي څخه مُتیازې په اوبو کې واړولی شي. د داود ظاهري دا مذهب دِ اجماع څخه مخالف دی او د (جمود علی الظاهر) بد ترین مثال دی همدې ته ورته الفاظ ابن دقیق العید هم ویلي دي. هغه فرمایي چې: مما یعلم قطعاء بطلان ما ذهب الیه الظاهریة الجامدة مـن ان الحكم مخصوص بالبول فی الماء حتی لو بال فی كوز و صبه فی الماء لم یضر عندهم او لـو بـال خـارج الماء

فجرى البول الى الماء لم يضر عندهم ايضاً والعلم القطعى حاصل ببطلان قولهم لاستواء الامرين فى الحصول فى الماء فان المقصود اجتناب ما وقعت فيه النجاسة من الماء وليس هذا من محال الظنون بل هو مقطوع به) [احكام الاحكام / ج ۱ / ص ۸].

د اهل ظواهرو ددې بې ځایه جمود باطل والی په یقیني ډول معلوم دي، کوم چې وايي چې: دا حُکم په اوبو کې د مُتیازو د کولو پورې خاص دی، حتی که کوم سړي په کوزه کې مُتیازې وکړې او په اوبو کې یې واړولې نو ددوی په نزد ضرر نه رسوي. او همدارنګه دا هم پروا نه لري چې یو سړی له اوبو څخه بهر مُتیازې وکړي او هغه اوبو ته راشي. او د قطعي علم څخه د اخبره رامعلومیږي چې ددوی دا قول باطل دی، ځکه چې دا اوبو د نجس والي له پاره دا دواړه خبرې یو برابر دي، ځکه چې مقصود دادی چې او به له نجاست څخه وساتلی شي. او دا د ګمان خبره نه ده، بلکې قطعي ده.

تعجب دی چې ظاهر بینان شپه او ورځ دا ډول ډنګوي چې فلان فلان له حدیثو څخه منکر دي او د اهلِ حدیثو له ډلې څخه خارج دي او یوازې مونږه عاملین بالحدیث یو ، نور هیڅوک هم دا حق نه لري چې ځان ته (عامل بالحدیث) ووايي.

امام سبکي رحمه الله د اهلِ ظواهرو د اختلاف په باره کې درې مذهبونه رانقل کړي دي.

اول دا چې: ددوی اختلاف مطلقاً نه دی معتبر.

دوهم دا چې : مطلقاً معتبر دی.

او دریم دا چې: که ددوی قول د قیاسِ جلي څخه مخالف و نو بیا نه دی معتبر ، او که مخالف نه و نو بیا معتبر دی. او د قاضی ابوبکر په حواله لیکي چې: (ان اصحاب الظاهر لیسوا من علماء الشریعة وانما هم نقلة ان ظهرت الثقة) [طبقات / ج ۲ / ص ٤٥]. اهل ظواهر د دین علماء نه دي، بلکې یوازې ناقلین دي که ثقه والی یې ښکاره شي.

پوښتنه آیا هره رأیه مذمومه ده ؟

جواب : د بعضي احادیثو او اثارو څخه د رائې مذمت رامعلومیږي نو ددې له وجه بعضي متعصب او خود غرضه خلک بغیر د تفصیل څخه هرې رائې ته مذمومه وائې حالانکه رأیه په دوه قسمه ده یوه مذمومه رأیه ده او بله رأیه ممدوحه رأیه ده.

مذمومه رأيه هغه ده چي د کتاب او سنت په مقابله کې وي او يا ئې بنياد په کتاب او په سنت او په اجماع باندې نه وی کېښودل شوي او يا د غير مجتهد رأيه وی او ممدوحه رأيه هغه ده چي په کتاب الله يا په سنت او يا په اجماع باندې مبني وي او د کتاب او د سنت په مقابله کې نه وي.

په احاديثو او په اثاروکښې مذمومه رايهٔ

(۱) په يو روايت کې راځي چي: ومن قال في القرآن برأيه فليتبوأ مقعده من النار. ترمذي ج ۲ ص ۱۱۹ مشكوة ج ۱ص ۳۵]. چاچي په خپله رأيه باندې په قرآن کريم کې خبرې وکړې نوځان ته دې په اور کې ځاي تيار کړي او په يو بل روايت کې راځي چي: من قال في القرآن برأيه فاصاب فقد اخطا، ترمذي ج ۲ ص ۱۱۹ مشكوة ج ۱ ص ۳۵)

چاچي د قرآن تفسير د خپلې رائې مطابق وکړو او د ده خبره صحيح را ووتله نو بيا هم خطاء شو.

ددې روايت په سند کې سهيل بن عبد الله متكلم فيه راوی دی او په دې کې هغه رايه ذکر شويده چي د قرآن او د سنت د اصل روح څخه مخالف وي.

(۲) رسول الله ﷺ فرمايې چي زما امت به د دوه او يا فرقو څخه زيات شي او په دې ټولو کې به سخت فتنه گر قوم هغه وي چي: يقيسون الامر برأيهم فيحلون الحرام ويحرمون الحلال. مستدرك حاكم ج ٤ ص ٤٣٠]. په خپله رأيه باندې به د شيانو قياس کوي حرام به حلالوي او حلال به حراموي.

ددې حديث په باره کې يحيى بن معين رحمة الله عليه فرمائې چي لا اصل له: بغدادي ج ۱۳ ص ۳۰۷ ميزان ج ۲ ص ۵۳۵ تهذيب التهذيب ج ۱۰ ۴۶۰ ددې حديث په سند کې نعيم بن حماد راغلي دی چي کذاب او وضاع دی امام حاكم ورته صحيح ويلي دی ليکن علامه ذهبی رحمة الله عليه ورته موضوعي ويلي دي. د حاكم تساهل مشهور دی علامه خطيب بغدادي رحمة الله عليه پدې حديث باندې تقريباً څلور صفحې بحث کړي دی او په آخر کښې يې خپله فيصله داسې ليکلې ده چي "فقال كل من حدث به عن عيسى بن يونس غير نعيم بن حما فانما اخذه عن نعيم" ج ۱۳ س ۳۱۱ د عيسى بن يونس څخه چي د نعيم بن حماد څخه علاوه هرچا دا روايت راخستي دی نو هغه د نعيم بن حماد له طريقه دی همدارنګه په دې موضوعي حديث کې د هغې رائې مذمت دی چي د هغې په وجه حلالو ته حرام او يا حراموته حلال وويلې شي بغير د کوم شرعي ثبوت نه. او دا خبره ظاهره ده چي حل او حرمت د نص څخه ثابتيږي نو دا رأيه خامخا د نص په مقابل کې شوه.

(۳)حضرت ابو هريرة ﷺ فرمايي چي رسول الله ﷺ وفرمايل چي بنی اسرائيل څکه هلاک شول چي په دوي کي دوه رگي خلک پيدا شول. فوضعوا الرأی فضلوا، دراقطني ج ۲ ص ٤٨٦

ددي حديث په سند کي کلبی دي او کلبی ضعيف دي وقيل کذاب دي، تعليق المغني ج ۲ ص ۴۸۶ تهذيب التهذيب ج۹ص ۱۸۰

(۳) دحضرت عبد الله بن عمر ﷺ موقوف او مرفوع روايت دي چي : فافتوا بالرأي فضلوا واضلوا. ليکن دموقوف روايت په سند کي قيس بن ابی الربيع دي اکثر محدثين ورته ضعيف وائي امام وکيع ورته ضعيف وائي ابن معين فرمائي چي ضعيف لا يساوي شيئا ابن مديني او ابوذرعه او يعقوب بن ابی شيبه ورته ضعيف وائي نسائي ورته متروک الحديث وائي او امام احمد ورته شيعه وايي ابن سعد عجلي دارقطني او ابواحمد الحاکم ورته ضعيف وائي تهذيب التهذيب ج١ ص ۳۹۳ تا ص ۳۹۵

او دمرفوع روايت په سند کي په مجمع الزوايد کي همدا قيس بن ربيع دي او دابن ماجه ره سند کي سويد بن سعيد دي چي محدثينو پري جرحي کري دي وگوره ، تهذيب التهذيب ج ۴ ص ۲۷۳ علاوه لا داچي دمذمومي رائي په قباحت کي هيڅ خبره نه شته.

(۴)حضرت عمر ﷺ فرمائي چي : (اياكم واصحاب الراي فانهم اعداء السنن اعيتهم الاحاديث ان يحفظوها فقالوا بالراي فضلوا واضلوا. [دارقطني ج ۲ ص ٤٨٦].

داصحاب الرائ څخه ځان وساتي څکه چي هغوي دسنتو دشمنان دي داحاديثو يادول ددوي دطاقت څخه بهر وو له دي وجه ئي په رأيه باندي عمل شروع کړو نو خپله هم گمراهان وو نور خلک ئي هم گمراهان کړل، ددي اثر په سند کي مجالد بن سعيد متکلم فيه راوی وی اکثر محدثين ورته ضعيف وائي لکه يحيی بن سعيد ، ابن مهدي، امام احمد ، ابن معين، داودي ، نسائي، ابن حبان وغيره. تهذيب التهذيب ج ۱۰ ص ۴۱

(۵) په بخاري کي روايت دي حضرت سهل بن حنيف ﷺ فرمائي چي يا ايها الناس اتهموا رايکم علي دينکم. بخاري ج ۲ ص ۱۰۸۷ مسلم ج ۲ ص ۱۰۶

اي خلکو ددين په مقابل کي خپله رايه بی اعتباره وشميري امام بخاري رحمه الله ددي مطلب داسي بيانوي چي: قال ابوعبدالله اتهموارايكم يقول مالم يكن فيه كتاب ولا سنة ولا ينبغي ان يفتي. بخاري ج ۲ ص ۱۰۸۷].

يعني داسي رايه بي اعتباره وشميري دکومي بنياد چي په کتاب اوپه سنت باندي نوي ايښودل شوي دبخاري محشي ليکي چي: اي لا تعملوا في امرالدين بالراي المجردالذي لايستندالي اصل من الدين هـامش بخاري ج ۲ ص ۱۰۸۷ په هغه رأيه باندي عمل مه کوي چي دکوم دليل شرعي طرفته منسوبهٔ نه وي.

(۶) او امام بخاري رحمه الله په خپل صحيح بخاري کښ يو مستقل باب پدي قائم کړي دي : باب ماينکرمن ذم الراي وتکلف القياس : ج ۲ ص ۱۰۸۶).

يعني داباب دي په بيان اوذکر درائ مذموم اوپه تکلف سره قياس کولو کښ . ددي لاندېښ شارحينو داسي بيان کړي دي.

اي الذي يکون علي غيراصل من الکتاب والسنة والاجماع واما الراي الذي يکون علي اصل مـن هذه الثلاثة فهو محمودوهو الاجتهاد وقوله وتکلف القياس اي الذي لا يکون علي هذه الاصول لانه ظن والظن رد واما القياس الذي يکـون علي هـذه الاصـول فغيرمـذموم وهوالاعتبـار، والاعتبـار مـامور بـه فالقياس مامور به وذالك لقوله تعالي فاعتبروا يا اولي الابصار فتکو ن حجة هامش ج ۲ ص ۱۰۸٦

يعني هغه رائ مذمومه ده چي په کتاب اوسنت او اجماع باندېښ مبنی او بنياد نوي اودکوي رائ مبنی او ماخذ چي يو اصل ددغه اصول ثلاثة وو نه وي نو هغه ممدوحه او مقبوله ده اوديته اجتهاد وائي اودتکلفي قياس نه مراد هغه قياس دي چي په يو اصل ددغـه اصول ثلاثو باندي متفرع نه وي اوظن ورتـه وائي او ظن مردود دي اوکوم قياس چي په دغه اصولو باندي مبني او متفرع وي هغه ته اعتبار وائي او دا غيرم مذموم دي اود اعتبار چي قياس ورته هم وائي مامور به دي ځرنګه چي الله جل جلاله فرمائي چي (فاعتبروايا اولي الابصار) ای دنظر اودبصيرت خاوندانو تاسو اعتبار اوقياس وکړي نوددي قول لوجه قياس حجة شرعي دي.

(۷) حضرت عبد الله ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چي :

من احدث رأيا ليس في کتاب الله ولم تمض به سنة من رسول الله ﷺ لم يدرماهو منـه اذا الـقي الله عزوجل) (دارمي ج۱ ص۵۷ طبع دمشق).

يعني چاچي داسي رائ قائمه کړه چي دکتاب الله اوسنت رسول الله ﷺ نه،نه وه نو معلومه نه ده چي دده به دالله جل جلاله سره په کوم حال ملاقات کيږي او ځنګه حشر به يې کيږي ؟

امام شعبی رحمة الله علیه دمذمومي رأي په باره کښي فرمائي چي: .(وماقالوا برائهم فالقه في الحيش) يعني هغه څوک چي دخپلو مذموم رأيو نه ويناوي کوي دهغوي رأي په ليتړين کي ګزار کړي.

(۷) حضرت عمربن عبدالعزيز رحمة الله علیه خپلو حکامو ته يو خط کي داسي ليکنه کړي وه (لا رأي لاحد في كتاب وانما رأي الائمة فيما لم ينزل فيه كتاب ولم تمض فيه سنة سنهارسول الله ﷺ ولا رأي لاحد في سنة رسول الله ﷺ (درامي ج ۱ ص ۱۱٤ طبع دمشق وطبع هندص ٦٢

يعني په کتاب الله کي دهيچا رائ ته اعتبار نشته اما دائمه مجتهدينو رائ په هغه اشياؤ کي معتبره ده چي دکتاب الله او دسنت رسول الله ﷺ نه پکي تصريح نه وي ارغلي او کوم شيان چي پيغمبر ؐ سنت ګرځولي دي په هغه کي دهيچا رائ قابل اعتبار نه ده.

(۸) حضرت امام ابوبکر احمدبن الحسيني البيهقي الشافعي المتوفى ســـ ۴۵۸ هجرى دحضرت عمر رضي الله عنه نه روايت کړي دي چي هغه په منبر باندي وفرمايل چي اي خلکو ! جناب رسول الله ﷺ چي کومه رائ قائم کړي ده نو هغه باندي وحى نازليږى نو هغه رائ ځکه معتبره ده او زمونږه رائ خو ظن او تکلف دي مذکوره امام ددي قول داسي تشريح کړي ده ، (وانما ارادبه والله اعلم الراي الذي لا يكون مشبها باصل وفي معناه ورد ما روي عنه وعن غيره في ذم الراي فقدروينا عن اكثرهم اجتهادالراي في غيرموضع النص والله اعلم. (سنن كبري ج ۱۰ ص ۱۱۷۰ طبع دائرة المعارف حيدرآباد دكن)

يعني والله اعلم خود حضرت عمر رضي الله عنه مراد هغه رايه ده چي دکوم اصل داصولو ثلاثه وو سره مشابهه نه وي او نه په کوم اصل باندي بناء وي او همدا دهغو خلکو مراد هم دي چي دهغوي څخه درائي مذمت رانقل شوي دي ځکه چي مونږ ددغو اکثرو صحابه وو وغيره هم څخه په غير منصوصي ځايونو کي اجتهاد رائي رانقل کړي دي.

(۹) حضرت على كرم رضي الله عنه نه روايت دي هغه فرمايل دي چي قاضيان دري قسم دي يو قسم جنت والا دي دا هغه قاضيان دي چي حق پيژني او ددوي اجتهاد دحق مطابق واقع وي دوهم دوزخيان دي دا هغه قاضيان دي چي عمداً قصداً دحق خلاف فيصلي کوي او دريم قسم هغه دي چي (اجتهد رأيه فاخطاء) دخپلي رائ نه اجتهاد وکړي خو پکي خطا شي.

امام بيهقي رحمة الله عليه ددي تفسير د حضرت ابو العالية المتوفى ص ۹۳ هجري نه را نقل کړي او داسي تشريح يې کړي ده چي:

(ان الخبر ورد فيمن اجتهد رايه وهو من غير اهل الاجتهاد فان كان من اهل الاجتهاد فاخطاء فيما يسوغ فيه الاجتهاد رفع عنه خطاءه انشاء الله تعالي بحكم النبي ﷺ في حديث عمرو بن العاص رضي الله عنه وابي هريرة رضي الله عنه (السنن الكبرى ج ۱ ص ۱۱۷

ددغه حديث نه مراد هغه شخص دي چي دخپلي رائ څخه اجتهاد وکړي او حال دا چي دا د اجتهاد اهل نوي او که چرته د اهل الاجتهاد نه وه او بيا په هغه اشياؤ کې خطاء شو چي پکې د اجتهاد گنجايش وه نو د نبی اکرم ﷺ په حکم چي حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه او حضرت ابو هريرة رضي الله عنه نه روايت دي گناه ترينه بالكل مرفوع ده.

(۱۰) حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه المتوفى ۴۳ هجری روايت داسي دي حضرت رسول الله ﷺ فرمائلي دي چي (اذا حكم الحاكم فاجتهد فاصاب فله اجران واذا حكم الحاكم فاجتهد فاخطاء فله اجر) بخاري ج ۲ ص ۱۰۹۲ مسلم ج ۲ ص ۷۶ سنن الكبري ج ۱۰ ص ۱۱۸

يعني کله چي يو فيصله کونکي اجتهاد وکړي او پکي حق ته ورسيږي نو هغه ته دوه اجره دي او که اجتهاد ئې وکړو او پکې خطا شو نو هغه لره يو اجر دي.

په همدي الفاظو باندی مرفوعاً روايت د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه څخه په مذکور کتابونو کې او په سنن کبری ج ۱۰ ص ۱۱۸ کې راغلې دي

(۱۱) مشهور غير مقلد عالم قاضی شوکانی المتوفى ســـ ۱۲۵۵ هجري د رائ محمود او مذموم بحث کړي او د محمودي رائې په باره کې داسي بيان کړي " فالعمل بالراي في مسائل الشرع ان كان لعدم وجود الدليل في الكتاب والسنة فقد رخص فيه النبي ﷺ كما في قوله ﷺ لمعاذ رضي الله عنه لما بعثه قاضياً بم تقضي؟ قال: بكتاب الله. قال فان لم تجد؟ قال: اجتهد رأيي وهو حديث صالح لاحتجاج به كما اوضحنا ذالك في بحث مفرد ة، تفسير فتح القدير ج ۳ ص ۲۱۹ طبع مصر].

يعني د شريعت په مسئلو چي کله د کتاب او سنت نه دليل پيدا نه شي نو عمل بالرائ جائز دي او نبی کريم ﷺ د داسي رائ په باره کې رخصت او اجازت ورکړي دي. دا د نبی کرم ﷺ د دغه قول نه ثابت دي چي

حضرت معاذ رضي الله عنه ته ئې فرمائلی ووچي کله ئې دقضاء دپاره لیږلو ورته ئې وفرمائل چي ته به په څه باندې فیصلې کوې ؟ هغه ورته وفرمایل چي د الله جل جلاله په کتاب ، بیا نبی اکرم ﷺ ورته وفرمایل چي که چرته ئې په کتاب کې پیدا نه کړې ؟ هغه ورته او فرمایل چي په سنت الرسول ﷺ باندې به فیصله کوم . نبی اکرم ﷺ ورته بیا او فرمایل چي که په سنت کې ئې پیدا نه کړې ؟ هغه ورته او فرمایل چي بیا به په خپله رائ باندې اجتهاد کوم اخیر کې شوکاني وائي چې دا حدیث د استدلال او اجتهاد لپاره صالح دی.

د تقليد مختلف درجات

تر دې ځای پورې خو مطلقا د تقلید اثبات وو ، البته د مقلد د علمي صلاحیت په لحاظ سره د تقلید مختلفې درجې دي په دغه درجاتو نه پوهیدو په بنآء باندې بعضې اوقات افراط او تفریط کیږي او د غیر مقلدینو ډیر اعتراضات په دغه مراتبو د فرق د نه پوهیدو نتیجه ده ، نو دا یاد ساتل پکار دي چې د تقلید څلور درجات دی د کوم احکام چې جدا جدا دی.

(۱) دعوامو تقلید:

ترټولو نه وړومبۍ درجه د عوامو د تقلید ده ، له عوامو څخه مراد زمونږه د رې قسمه خلق دی یو خو هغه خلق چې د عربۍ او اسلامي علومو نه بالکل واقف نه دی برابره ده چې په بل کوم فن کې هغوی هرڅومره ماهروی ، بل هغه خلق دی چې د عربۍ ژبې نه په ښۀ توګه آګاه وی لیکن اسلامي علوم هغوی باقاعده نۀ وی لوستلی ، دریم هغه خلک دی چې په رسمي ډول باندې فارغ التحصیل وی لیکن په اسلامي علوموکې هغوی ته بصیرت ، او مهارت حاصل نۀ وی د دغه دریو اړو حکم دا دی چې په هغوی باندې په هرحال کې تقلید واجب دی او د خپل مفتی او د امام د قول څخه ورته خروج جائزنۀ دی خواه د هغه کوم قول ورته په ظاهر د حدیث خلاف معلومیږي ، په اخره باندې دا خبره عجیبه شان معلومیږي چې د انسان په وړاندې یو حدیث وی او هغه دغه حدیث پریږدی او د خپل مفتي او د امام په قول باندې عمل کوی ، لیکن د کوم عوامو چې مونږه خبره کوو د هغوی لپاره د دې نه بغیر بله کومه چاره نشته دې ځکه چې دا خلق د قرآن او حدیث ښه دلائلو باندې د غور او محاکمې اهل نۀ دی ځینی اوقاب د قرآن او د حدیث متبادر معنی بل څه وی لیکن د نورو دلائلو په رڼاکې د هغو محمل کوم بل امروی.

په دغه شان صورت کې که چرې داسې عوامو ته ددې خبرې اجازت ورکړی شی چې هغوی کوم حدیث دخپل امام دقول خلاف بیا مومي نو دامام قول دی ترک کړی نو ددې نتیجه به دسختې گمراهی نه سیوا بل څه نهٔ وی لکه چې بې شمیره خلق ددې نه گمراه شوی دی مثلا ځینی خلقو ددې آیت قرآنی (ولله المشرق والمغرب فاینما تولوافثم وجه الله) څخه استدلال کړی دی او په لمانځه کې ئی دفرضیت داستقبال دقبلی څخه انکارکړی دې یا مثلاپه حدیث کې (لاوضوء الامن صوت اوریح) که یو عام انسان ددې په متبادر معنی باندې عمل کوې اودائمه وقول ترک کړی نوپه اجماع سره به گمراه شي، لکه چې امام ابویوسف رحمه الله فرمائی که چرې کوم شخص دروژې په حالت کې احتجام اوکړی اودافطر الحاجم والمحجوم (۹۴) دحدیث په لیدو روژه ماته کړی نوپه هغه باندې کفاره واجب ده اوکه کوم مفتې هغه ته غلطه مسئله اوښائی چې په حجامت سره روژه ماتیږې اوددې په بناء باندې هغه خوراک څښاک اوکړی نوپه هغه باندې کفاره واجب نهٔ ده اوددې وجه هغه بیانوی اولیکی، لان علی العامی الاقتداء بالفقهاء لعد الاهتداء فی حقه الی معرفة الاحادیث کذا فی الهدایة (ج ۱ ص ۲۲٦) باب مایوجب والکفاره.

(۲) دمتبحر عالم تقلید:

دویمه درجه دمتبحر عالم دتقلید ده دمتبحر عالم نه زمونږه مراد هغه شخص دی چې داجتهاد درجې ته نه وي رسیدلې لیکن دقرآن اوحدیث په علومو کې هغه ته ښه مهارت حاصل وی اوکم نه کم دخپل مذهب په مسائلو کې هغه ته استحضار اوملکه پیدا شوی وی، دداسې شخص تقلید د عوامو دتقلید څخه مختلف وی یعنی داسې شخص په لاندې امورو کې ممتاز وی. دخپل امام په مذهب کې که له یو نه زیات اقوال وی نو په هغې کې دترجیح اویاد تطبیق اهل وی.

---

٩٤ - رواه بوداود (ج ۱ ص ۳۳۲۲) عن ثوبان مرفوعا فی کتاب الصیام فی الصائم یحتجم: داحدیث سنداصحیح دی لیکن په صحیح بخاری کې یوبل حدیث مروی دی چې نبي کریم ﷺ پخپله باندې دروژې په حالت کې ښکرلگولی دی اوپه نسائی کې دحضرت ابوسعید خدری رح په روایت کې نبي کریم ﷺ روژه دار ته دښکر لگولو اجازت ورکړی دی په دې بانء باندې جمهور علماء ددې خبرې قایل دی چې د(افطر الحاجم والمحجوم) حکم یامنسوخ دی نبي کریم ﷺ هغه خاص کړی دی په کوم داسې کار چې هغه لیدلی وی په کوم باندې چې روژه ماتیږي ددی حدیث نورتوجیهات هم شوی دی.

پـه کـوم مســائلو کې چې لـه امام نـه کـوم صراحت منقـول نـهٔ وی پـه هغـو کې د امام د اصولو مطابق احکام استنباط کولی شي، پـه عامـه ابتلاء او د شدید ضرورت پـه مـواقعو کې بعض اوقـات د کـوم بـل مجتهد پـه قول باندې فتوی ورکولی شي، د کومو شرائط چې د اصول فتاوی پـه کتابونو کې مذکور دی.

داسې شخص تـه کـه د امام کوم قول د کوم صحیح او صریح حدیث څخـه خلاف معلوم شي او دې معارض کوم بل حدیث هم نـهٔ وی او د امام پـه قول باندې د هغـه شرح صدر ونشي نو پـه داسې صورت کې هغـه د امام قول ترک کولی شي او پـه حدیث باندې عمل کولی شي مثلا د مزارعت پـه مسئلـه کې د مقدار مسکر څخـه کم څکل د قوی کیدو د پاره جائز دی، لیکن مشائخ حنفیهٔ د صریح احادیثو پـه بناء باندې د هغـه قول ترک کړی دی.

(۳) د مجتهد فی المذهب تقلید:

د تقلید دریمـه درجـه د مجتهد فی المذهب ده مجتهد فی المذهب هغـه شخص تـه وئیل کیږي کوم چې د اجتهاد مطلق پـه منصب باندې خو فائز نـهٔ وي یعنی اصول استدلال خو پخپله نشي وضع کـولې، لیکن د اصول استدلال پـه رڼا کې د احکامو پـه استنباط باندې قادر وي، داسې شخص پـه اصول کې مقلد وی او پـه فروعو کې مجتهد لکه امام ابو یوسف رحمه الله امام محمد رحمه الله امام زفر رحمه الله او پـه شافعیو کې امام ابو ثور رحمه الله، مزنی رحمه الله، او پـه مالیکهٔ کې سحنون بن قاسم رحمه الله، او پـه حنابلهٔ کې خرقی او ابو بکر الاثرم وغیره.

(۴) د مجتهد مطلق تقلیـد: د تقلید د ټولو نـه آخری درجـه د مجتهد مطلق ده هغـه اګر چې بذات خود مجتهد وی لیکن پـه ځینو ځایونو کې پـه هغـه هم تقلید کول لازمیږي یعنی پـه کومو مقاماتو کې چې قرآن مجید او حدیث موجود نـه وی هلتـه ائمهٔ مجتهدین حضرات عموما داسې کوی چې پـه خپل قیاس او رای باندې د عمل کولـو پـه ځـای باندې لـه خپلو اسلافو څخـه کـوم قـول اختیـار وی، امـام ابو حنیفـه رحمه الله عمـومـا د ابراهیم نخعی رحمه الله پیروی کـوی، امـام شافعی رحمه الله اکثر د جریح رحمه الله پـه قـول بانـدې عمـل کـوی، امـام مالـک رحمه الله د فقهاؤ لـه مدینـه څخـه د کوم یو پیروی کوی.

غیرمقلدین او که شیعه ګان؟

د تحریک اهل حدیث ابتداء د هندوستان څخـه شوې ده او د هغې ځـای څخـه پاکستان او افغانستان تـه رسیدلې ده پـه دې ملکونو کې اهل حدیث د رفض او تشیع څخـه بغیر بل حقیقت نـه لري.

دوی چې ځان ته اهلحدیث وائي نود دې بل هیڅ حقیقت نه شته سوی د دینه چې د وی دفقهی ځخه منکردي دفقهی ځخه انکارته اهلحدیث وائي لکه . د دوی مشران ورونه چې د حدیثو ځخه منکر دي او د حدیثو ځخه انکارته اهل قرءان وائي په هندوستان کې د اهلحدیثو دتحریک بانی عبد الحق بنارسي دی دټولو ځخه مخکې دده حدود اربعه مطالعه کړی .

مولوی عبدالحق بنارسي اوقاضی شوکانی: عبد الحق دهندوستان او سید ونکی وو او دهندوستان دعلماء وځخه علاوه یمن ته هم تللي وو او دقاضی شوکانی ځخه یې علم حاصل کړی وو قاضی شوکانی زیدی شیعه وو .

دقاضی شوکانی دشیعه والي ثبوت دده دتفسیر فتح القدیر په مقدمه کې داسې درج دی :(تفقـه علي مذهب الامام زیدوبرع فیه والف وافتي حتي صارقدوة فیه وطلب الحدیث وفاق فیه اهل زمانه حتي خلع ربقة التقلیدوتحلي بمنصب الاجتهاد) [فتح القدیر للشوکانی ص٥].

یعنې ده دامام زید دمذهب مطابق فقهه ولوستله تردی چې په دې کې پوره امام شو بیایې تالیفات شروع کړل اوفتوی یې ورکولې تردې چې یـوه نمونـه ترینـه جـوړه شـوه او دعلم الحـدیث طلب یـې وکړو اوپـه خپلو همزولو ورتـه فوقیت حاصـل شـو تردی چې دخپلې غـاړی ځخـه یې دتقلیدرسی لری کړه او داجتهادپـه منصب باندې بناپسته شو .

په مقدمه کې یو ځولیکي لاندې داسې عنوان لیکل شوی دی چې : (بعـض تلامیـذه الذیـن اخذواعنـه العلم) ددې عنوان لاندې یې لیکلي دي . اخذعنه العلم .... الشیخ عبـدالحق ابـن فضـل الهنـدی. (مقدمه فتح القدیر مصری ص ٥) .

یعنې ددې زیدی شیعه ځخه عبد الحق هم علم حاصـل کړی دی دبل لـوی غیر مقلد شیخ الکل نذیر حسین دهلوی خوسرمیاعبد الخالق دعبـد الحق بنارسي په بـاره کې داسې لیکـي چې (عبـد الحق بنارسـي چې دغیر مقلدینو دفرقې باني دی دخپل عمر په مینځنی حصه کې شیعه شوی وو) (تنبیه الضالین ، ص ٣)

لوی غیر مقلد نواب صدیق حسن خان لیکلي دي چې: در اوسط عمربعض عقاید ایشـان ومیـل بسـوی تشیع وجزءان معروف است. (سلسة العسجد) .

دعبدالحق بنارسی علی الاعلان شیعه والی:

دشاه محمداسحق رحمه الله شاګرد قاري عبدالرحمن محدث پاني پتي فرمائي: مولوی عبدالحق ډیروخت وروسته مولوی ګلشن علی شیعه ته ورغلواو ورته وي ویل چې زه شیعه یم اوئن په ښکاره شیعه یم. مادعمل بالحدیث دپردې لاندې ډیرخلک دمذهب د قید څخه ازاد کړل. اوس دهغوی شیعه والې ډیراسان دی. بیامولوی ګلشن علی ورته دمیاشتې دیرش روپې تنخوامقرره کړه. (کشف الحجاب ص ۲۱)

نومحترمو! دلامذهبو په شیعه والې کې دفکراودتامل ضرورت نه شته ځکه ددوی دفرقې دباني شیعه والی علی الاعلان ثابت شو، دکومې ډلې باني چې شیعه وي هغه ډله به څرنګه اهل سنت شي؟

د غیرمقلدیت د باني عبدالحق بنارسی دشیعه والی یوبل ثبوت

دشاه محمداسحق رحمه الله شاګرد محدث پاني پتي لیکي:

مولوی عبدالحق زماپه مخکې وویل چې عایشه رضی الله عنها حضرت علی ﷺ سره جنګیدلې ده که توبه یې نوي ایستلې نو مرتده مړه شوې ده (معاذالله) اوپه بل مجلس کې یې وویل: چې دصحابه وو علم زمادعلم څخه ډیرکم وو ځکه په هغوی کې هریوته پنځه پنځه حدیثونه یادوو اوماته ددوی ټول حدیثونه یاددي. (کشف الحجاب، ص ۲۱)

دمشهورغیرمقلدمولوی عبد الاحدخانپوري تبصره

ددې زمانې دروغژن اهلحدیث، بدعتیان، دسلفو صالحینو مخالفین، دشیعه ګانواو روافضو وارثین دی. لکه څرنګه چې مخکې شیعه ګان دکفراو منافقت لپاره دروازې وې همدارنګه ددې زمانې جاهله بدعتي اهلحدیث دکفراود الحاد دروازې دي. (کتاب التوحید والسنة فی رداهل الالحاد والبدعة، ص ۲۶۲ قاضی عبدالاحدخانپوری).

دمشهورغیرمقلدعالم نواب صدیق حسن خان تبصره

کوم کسان چې داخرت علماء دي نو هرڅوک چې ددوی غیبت کوي په دوی باندې لعن اوطعن وائي دادرافضیت بوی دی داهل سنت والجماعت مذهب هیڅکله نه دی. (ماثرصدیقی، ج ۴ص ۲۳)

دقصص الاکابر اقتباس چې غير مقلدين واړه رافضيان دي

دسيد احمد شهيد رحمه الله پـه قافلـه کې دامشـهوره وه چـې غيـر مقلـدين واړه روافـض دي . (قصـص اکابر، ص۲٦).

دغيرمقلدينودشيخ الکل مياںنذيرحسين فتوىٰ چې غيرمقلدين روافض دي:

څوک چې داماماتو ددين بی ادبی کوي هغه روافض يعنې دشيعه ګانو ځخه دي . (تاريخ اهلحديث ، ص ۱۷۳ازمولـوی ابـراهيم السـيالکوټي) دايمـه وودديـن تـوهين خصوصـاپه امـام ابوحنيفـه پسـې بـدردويل دغيرمقلدينووظيفه ده .

دمحدث پاني پتي مولنا قاری عبدالرحمن تبصره

دروافضو ټولې علامې پدې فرقه کې موجوددي:

(۱) روافض دشلورکعتوتراويحوځخه انکارکوي اوبدعت ورته وائي دغيرمقلدينوهم همدا مشن دی .

(۲) دضاد معجمه په ځای ظاويل دايران دروافضومشن دی چې غيرمقلدين يې هم چلوي .

(۳) کله چې دغيرمقلدينو ځخه پوښتنه وشي چې په کوم مذهب يې هغه ورتـه وائـي چې محمدی يم همداقول دروافضوهم دی چې مذهب اودين يوګڼي حالانکه دين دټولو مسلمانانويودی اومذهب مختلف دی لکه دڅلوروکسانو په مينځ کې چې يوکورمشترک وي او لارې ورته څلوروي نوهريوپه بيله لاره همدې کورتـه راځي څوک دمشرق ځخه اوڅوک دمغرب ځخه اوڅوک دشمال ځخه اوڅوک دجنوب ځخه .

دمذهب معنی لاره ده اولارې مختلفي کيدلی شي مګرمنزل يووي ، نومحمدي مذهب نه دی بلکه منزل دي ، اوس ددين معروفي اومشهوري لارې څلوردي حنفي، مالکي، شافعي اوحنبلي څوک چې ددې مشهورولاروځخه بغيرپه بله غير مشهوره لاره ځي نود هغه رسيدل ترمنزل مقصوده پورې يقينې ندي شاه عبدالعزيزرحمه الله فرمائي نبی عليه السلام صاحب شريعت است نه صاحب مذهب زيراکه مذهب نامی راهی است که بعض امتيان رادرفهم شريعت کشاده شودوبعض خودچندقواعد مقرر کنند که موافق ان قواعداستنباط مسائل شرعيه ازماخذان نمايند ولهذا محتمل صواب وخطامی باشد . ولهذا مذهب رابسوی خدا وجبرئيل وديګرملايکه نسبت کردن کمالی بی خردی است. [تحفة اثناعشريه،ص۱۰۹].

نو داسې به ويلی شي چې دا دالله دين دی او داسې ويـل چې دا دالله يا د رسول الله يا د جبرئيـل عليه السلام مـذهب دی کمـال حماقـت دی ځکـه مـذهب د هغـې لارې نـوم دی چې د شريعت د فهـم لپـاره بعضـې امتيانو تـه مکشوفه شوي وي .

چې امتيـان پخپـل عقل يو څو قواعد مقرر کړي او د دې قواعـد و مطابق شرعي مسائل د دوی د ماخذ يعنې د قـران او سنت او اجمـاع او قيـاس څخـه را وباسي فلهـذا د دې مسـايلو په را ايستلو کې د خطـاء او د ثـواب د واړو احتمال شته له همدې وجهې الله او رسول الله او جبرئيل ته د مذهب نسبت کول ډير سخت جهالت دی .

(۴) اهل سنتو ته دحنفي، ياشافعي، يامالکي، ياحنبلي کيدلو په وجه مشرک ويل عين د روافضو قول دی [تحفة اثناعشريه ص:۱۰۹]

(۵) د سنن ماثوره و وپريښودل عين د روافضو قول دی .

(٦) جمع بين الصلواتين عين د روافضو مذهب دی .

(۷) د امـين بالجهر ديو حـديث لـه وجهـی د قـرءان پريښـودل عـين د روافضـو قول دی ، چـې دا تـول دلامذهبو اقوال هم دي . (کشف الحجاب ص ۲۱ و ص ۲۲) .

(۸) د شيعه ګانو په نيز متعه حلاله ده او د غير مقلدينو لوی مصنف او محدث وحيد الزمان هم ورته حلاله وائي . (نزل الابرار، ج ۲ص ۳۳) (هدية المهتدی ،ص ۱۱۲ ج ۱ مصنف وحيد الزمان)

(۹) لوی غير مقلد وحيد الزمان د شيعه ګانو پـه شان پـه پښـو باندې د مسح قايـل دی . (نزل الابرار ج ۱ ص ۱۳) او داسې يې ليکلي دي .

وهو المنقول عن عکرمه ووجدنافي کتب الزيدية والامامية الراويات المتواترة عن ائمـة اهـل البيت تشعر بجواز المسح . (نزل الابرار، ص ۱۳ ، ج ۱)

او پـه پښـو باندې مسح کـول د حضـرت عکرمه ﷺ څخـه نقـل دی او مـونږ د زيـدی او امـامی شـيعه ګانو په کتابونو کې د اهل بيتو څخه متواتر روايات موندلي دي چې د پښو د مسح جواز ترينه ثابتيږي .

(۱۰) وحيد الزمان ليکي چې د (حی علی الفلاح) څخه وروسته د (حی علی خير العمل) ويل جايز دي .

ولوزادبعدالحيعلتين حي علي خيرالعمل فلاباس به . (نزل الابرار، ج ۱ ص ۵۹)

(۱۱) - غیرمقلد وحید الزمان لیکي :(لا یفسد ماء البیر ولوکان صغیراً والماء فیه قلیلا بوقوع النجاسة .
(نزل الابرار، ج ۱ص ۳۱) یعني دکوهي اوبه د نجاست دغورزیدلو په وجه نه نجسیږي اګرچې کوهي وړوکې
وي او اوبه هم په کې کمې وي او شیعه ګان لیکي :

(فان وقع في البیر زنبیل من عذرة رطبة اویابسة اوزنبیل من سرقین فلاباس بالوضوء منها ولا ینزع
منها شئ (من لا یحضره الفقه ص ۵) یعني که یوه ټوکری نجاست وچ وي یالوند چې په کوهي کې
وغورزیدلو کوهي نه نجسیږي .

(۱۲) شیعه ګان لیکي : (وعن ابي جعفر علیه السلام انه قال في رجل زنا بام امرأته
اوبابنتها اوباختها الا یحرم ذلک علیه امرته . (فروع کافی ،ج ۲ص ۱۷۴) یعني دخوابنې سره په زنا کولو ښځه
نه حرامیږي. اوغیرمقلد لیکي : (وکذلک لوجامع ام امراته لا تحرم علیه امرأته .(نزل الابرار،ج ۲ص ۲۸)
یعني دخوابنې سره په زنا کولو ښځه نه حرامیږي .

(۱۳) شیعه لیکي : (عن ابي عبدالله علیه السلام سالته عن الدلک قال ناکح نفسه لاشئ
علیه)(فروع کافی ج ۲ص ۲۳٤). یعني موټک (مشت زنی) جائزه ده .

غیرمقلد لیکي : (وبالجمله استنزال منی بکف .... مباح است. (عرف الجاری ص ۲۰۷)

(۱۴) شیعه لیکي : دخنزیر دویښتانو څخه په جوړي شوی رسې باندې دکوهي څخه اوبه راویستل
جایزدي . غیرمقلد لیکي : (وشعر المیتة والخنزیر وکذا عظمها وعصبها وحافرها وقرنها. (نزل الابرار ج ۱ص ۳)
یعني دمردارحیوان ویښته او دخنزیرهډوکي اوپلې اوسومان او ښکرونه پاک دي .

(۱۵) په جمع بین الصلوتین کې دغیرمقلدینو اوشیعه ګانو موافقت . لوی غیرمقلد وحید الزمان په هدیة
المهتدی کې لیکي : (الجمع بین الصلوتین عن غیرعذرولاسفرولامطرجایزٌعنداهل الحدیث والتفریق
افضل واشترط بعضهم ان لایتخذوه عادة ورواه امامیة في کتبهم عن العترة الطاهرة .(هدیة المهتدی ،ج
۱ص ۱۰۹)

یعنې دغیرمقلدینو په نیزبغیردعذر،بغیردسفراوبغیرد باران څخه ددوولمونځونو یوځای کول جایزدي اوتفریق افضل دی . او بعضوداشرط لګولې دی چې خلک به ددې څخه عادت نه جوړوي . اوهمدغه جمع بین الصلوتین امامیة وو شیعه ګانو هم په خپلو کتابونو کې داهل بیت څخه روایت کړی ده .

(۱٦) په وطی فی الدبر کې دشیعه ګانو او دغیرمقلدینو موافقت

شیعه ګانو لیکي : (سالت اباعبدالله علیه السلام عن الرجل یاتي المراة في ذلک الموضع ......فقال لاباس به . (الاستبصار،ج۲ ص ۱۳۰) یعنې دخپلې ښځې سره وطی فی الدبرجایزه ده .

او غیر مقلد وحید الزمان دبخاری شریف ،ج ۲ص ۳۸ و ص ۳۷) باندې د (نِسَاءُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ) په حاشیه باندې لیکي په روایت کې ددې صراحت موجوددی چې داایت دوطی فی الدبرپه باره کې نازل شوی دی .دابن عمر ﷺ څخه ددې اباحت منقول دی .... او امام مالک او امام شافعی هم ددې قایل دي .... داایت دوطی فی الدبرپه باره کې نازل شوی دی .... د اهلحدیثو یو جماعت لکه بخاری ،زیلعي ،بزاز ،نسائي ،اوبوعلی نیشابوری په دې طرف دی چې دوطی فی الدبرممانعت په هیڅ حدیث کې ندی ثابت . غیرمقلدپه نزل الابرار،ص ۱۲۳ ،کې هم ددې دجواز فتوی ورکړې ده .

(۱۷) سپي ته غیرمقلدین او شیعه ګان پاک وائي .

(نزل الابرار،ج ۱ص ۳۰ ،دغیرمقلدکتاب) (فروع کافی ،ج ۱ص ۴ دشیعه وو کتاب)

(۱۸) په یووخت کې درې طلاقه یوخسابیږي دادغیرمقلدینو او شیعه وو مشترک مسلک دی .

(۱۹) درجعت په مسئله کې موافقت : شیعه ګان وائي چې امام مهدی به ابوبکر ﷺ او عمر ﷺ اوددوی ملګري او حضرت عایشه رضی الله عنها او حضرت حفصه رضی الله عنها راژوندي کړي ، اوددوی په مقابل کې به حضرت علی ﷺ حسنین ﷺ او شیعه ګان هم راژوندي کړې بیابه دابوبکر ﷺ ، عمر ﷺ اوددوی داتباعو اود ازاوجو جسدونه په ونو کې راز وړند کړي او قسماقسم عذابونه به ورکړي چې ددغې انتقامي منظرپه لیدلو به دشیعه ګانو زړه باغ باغ شي او غیرمقلد عالم ملامعین په خپل کتاب دراسات اللبیب ، ص ۲۱۹ کې لیکلي دي : (من مات علي الحب الصادق لامام العصر المهدی علیه السلام ولم یدرک زمانه اذن الله ان یحییه فیفوز فوزا عظیمافي حضوره وهذه رجعته في عهده .

يعني څوک چې د امام مهدی په محبت کې مړشي او دده زمانې ته ونه رسيږي نو الله)به امام مهدی ته اجازت ورکړي چې دا راژوندي کړی پخپل ديدار به يې خوشحاله کړی او دا دغه په زمانه کې رجعت دي.

(۲۰) دعصمت په عقيده کې دشيعه ګانو او غيرمقلدينو موافقت حضرت شاه عبدالعزيز په تحفه اثناعشريه ،ص ۳۵۸ مطبعه استنبول کې دشيعه ګانو عقيده داسې رانقلوي ، شيعه خصوصا اماميه واسماعيليه ګويند که عصمت از خطا درعلم واز ګناه درعمل يعني امتناع صدور که خاصه انبياء است شرط امام است .

يعني امام دخطاء او ګناه څخه معصوم وي. او غيرمقلد ملامعين ليکي: دولس امامان اوفاطمة الزهراء معصوم دی . [درساة اللبيب ، ص ۲۱۳]

(۲۱) داجماع اودقياس څخه په انکار کې دغير مقلدينو اوشيعه ګانو موافقت

دحضرت ابوبکر صديق ﷺ خلافت په اجماع ثابت لکن شيعه ګان ترينه منکر دي ، دحضرت عمر ﷺ اودحضرت عثمان ﷺ خلافتونه په اجماع ثابت دی لکن شيعه ګان يې نه مني ، نوشيعه ګان داجماع دامت څخه منکر دي .

همدارنګه شل رکعته تراويح په احاديثو اودحضرت عمر ﷺ په زمانه کې په اجماع ثابتې دي لکن غير مقلدين اوشيعه ګان يې نه مني ، دحضرت عمر ﷺ په زمانه کې دقران او احاديثو په رڼا کې په دې اجماع وشوه چې درې طلاقه درې دي ، لکن غير مقلدين اوشيعه ګان يې نه مني .

په نريو جرابو باندې په اجماع دټول امت مسحه کول حرام دي . (بدايع الصنايع ، ج ۱\ص ۸۳) لکن غير مقلدين يې نه مني .

داجماع څخه دانکار په وجه مونږ شيعه ګانو ته ضال او مضل ، جهنمي اوحتی چې کافر وايو ، لکن تراوسه دغير مقلدينو سره داحتياط څخه کار اخيستل کيږي ،لکن ددوی دسرزوري اودبې واګی همداحال وی نو يو وخت به راشي چې دوی به هم په داسې ځای ودريږي لکه څرنګه چې دحق نواز شهيد رحمه الله په کوششونو باندې نن شيعه ګان ولاړ دي .

(۲۲) د شرعي قياس څخه غير مقلدين اوشيعه ګان منکر دي

علامه ابن تيميه رحمه الله پخپل بې نظير كتاب (منهاج السنة) كې د روافضو لاندينى اعتراض رانقل كړي دى كوم چې شيعه ګان په ډير فخر سره رانقلوي (قال الرافضى وذهب الجميع منهم الى القول بالقياس، والأخذ بالرأى فادخلوا فى دين الله ماليس منه وحرفوا احكام الشريعة، واتخذوا مذاهبا اربعة لم تكن فى زمن النبى ﷺ .... قالوا ان اول من قاس ابليس.) [منهاج السنة، ج۱ ص ۸۹]

يعنې روافض وايي چې ټول اهل سنت والجماعت دقياس اوعمل بالرأى قايل دي اوپه دې باندې عمل كول، دوى دالله ﷻ په دين كې داسې خبرې داخلې كړې دي چې مخكې په كې نه وې. اودوى دشريعت احكام بدل كړي دي اوڅلور مذاهب يې جوړ كړي دي چې نه درسول الله ﷺ په زمانه كې وو اونه دصحابه وو په زمانه كې .... او اول قياس ابليس كړى وو. بعينه همدا اعتراض غير مقلدين هم كوي.

شاه عبدالعزيز رحمه الله په تحفه اثناعشريه، ص: ۱۰۹\كې دشيعه ګانو دې اعتراض ته غاښ ماتونكى جواب وركړى دى. چې ددين اودمذهب په مينځ كې يې فرق ثابت كړى دى، مذهب لاره ده اودين مقصود اومنزل دى. په مذهب كې دخطاء اودصواب احتمال دى اوپه دين كې نشته، مذهبونه ډير دي اودين يو دى لكه يو كورته چې څلور لارې وي.

دغيرمقلدينو مجتهد وحيد الزمان:

بعضې صحابه ووته فاسقان ويلي دي: (ومنه تعلم ان من الصحابة من هوفاسق كالوليدومثله يقال في حق معاوية ؓ وعمر ؓ ومغيره ؓ وسمرة ؓ) يعنې داپنځه صحابه فاسقان وو(معاذالله). (نزل الابرار، ج۳ص ۹۴الحاشيه)

وحيدالزمان دشيخينو دفضيلت قايل نه دى:

والامام الحق بعدرسول الله ﷺ ابوبكرثم عمرثم عثمان ثم علي ثم الحسن بن علي ولاندرى ايهم افضل عندالله.

يعنې درسول الله ﷺ څخه وروسته امام برحق ابوبكردى بيا عمر ؓ دى بيا عثمان ؓ دى بيا علي ؓ دى بيا حسن بن علي ؓ دى لكن مونږ نه پوهيږو چې په دوى كې كوم يو افضل دى. (نزل الابرار، ج ۱ص ۷)

دوحيد الزمان دمعاوية سره دشمني:

وحيدالزمان دبخاری شریف مترجم ، ج ۵ ص ۹۰ (کې لیکي :چې دامیرمعاویـة)په زړه کې داهل بیتوسره هیڅ مینه اومحبت نه وو ، دده پلارابوسفیان ټول عمردنبی علیه السلام سره جنګیدلی وو .

په بل ځای کې یې لیکلي دي ، چې ترقیامته پورې چې په اسلام کې شومره ضعف راځي دادمعاویة دلاسه دی. [حاشیه بخاری مترجم ، ج ٦ص ٦١]

دلامذهبومحدث وحیدالزمان اقراري شیعه دی

وحیدالزمان دبخاری په حاشیه ،ج ٦ص ۱۹۳ دسورة حجردديايت : [صراط على مستقيما] (په حاشیه کې لیکي : ددې شخه مراد دي دعلی شیعه ګان اودده دوستان اودده سره محبت کونکي یاالله دقیامت په ورځ مونږدشیعه ګانوپه ډله کې راپورته کړي همدارنګه دنزل الابرارپه ،ج ۱ص ۷ باندې لیکي :اهل حدیث شیعه ګان دعلی دی. بعضې تقیه کونکي غیرمقلدین ساده مسلمانانوته وائي چې مونږ داخبرې نه منو حالانکه ددې وحیدالزمان کتابونه ددوی دهرې کتابخانې اولایبریری زینت دی .

زمونږ دزمانې دغیر مقلدینو شیخ الکل امین الله پشاوري: ده لیکلي دي :

(۱) چې دانبیاوو شخه هم کیږي او هم زنا ده نو دانبیاوو شخه زنا کیږي . (معاذالله) (الحق الصریح ج۱ص ۳۳٦) اوله چهپائی ، ص ۳۱۷ دوهمه چهپائی] دباب الایمان بالقدر ، داتم نمبر حدیث تشریح.

(۲) دصحابه وو قول حجت نه دی .(الحق الصریح ج۱ص ۴۴) اوله چهپائی اوپه دوهمه چهپائی کې یې یوڅکی په کې ورزیات کړی دی چې د صحابه وو قول مطلقاً حجت نه دی ، ص :۴۰ دوهمه چهپائی یې].

(۳) دالحق الصریح په څلورم جلد ، ص : ۱۶۳کې لیکي : ددې حدیث په تشریح کې چې د رسول اللهﷺ ددې دعا الفاظ په کې راغلي دي چې (اللّٰهُمَّ نقنی من الخطایا کما ینقی الثوب الابیض من الدنس) . لامذهبه لیکی چې سپینه جامه یې ذکر کړه وجه یې داده چې په دې باندې ښیره زیاته ښکاریږي اشاره ده دیته چې زه ډیر زر خیرنیږم په ګناهونو باندې اوایمان مې خرابیږي . [الحق الصریح ،ج ۴ \ص ۱۶۳اول چهاپ] یعنې سید الانبیاءﷺ هم په ګناهونو باندې خیرنیږي او ایمان یې خرابیږي (معاذالله).

(۴) په خپل تفسير حكمت القران ، ص: ۳۹۴ کې د حضرت ادم ﷺ په باره کې ليکي چې (په دې کې من وجهٍ دهغه تقصير دى چې ولې ختو کې گرزي ؟ اودفتنې ځاى ته ولې حاضريږي) [حكمت القران ، ص: ۳۹۴] يعنې پيغمبران هم دفتنو ځايونو ته ځي اوتقصير كوي (معاذ الله) .

(۵) په فتاوى الدين الخالص پښتو ، ج۲\ص ۲۲ کې حضرت عايشې رضي الله عنها ته بې وقوفه ويلي دي. [وكذا فى الحق الصريح ج۶\ص :۱۲۰]

(۶) – په الحق الصريح ،ج ۱۳\ص : ۷۶ کې ليکلي چې (دا اجتهاد دصحابي دى مرفوع حديث ورسره نښته نوپه امت باندې حجت نه دى) ص : ۷۶ باب المواقيت اول فصل اول حديث.

(۷) – والحق الصريح ،ج۵\ص : ۹۸ کې ديوصحابي په باره کې ليکي چې نبى ﷺ ورته د اعادې حکم ځکه ونکړو چې کيداى شي چې هغه جاهل وو ، الحق الصريح اوله چهپائى .

(۸) په الحق الصريح ، ج ۱۵\ص: ۳۶۹ کې ليکلي : رسول الله ﷺ صحابه ووته وفرمايل چې (اوتروا يااهل القران) يو اعرابى صحابى وويل : چې رسول الله ﷺ څه وايي ؟ رسول الله ﷺ ورته وويل چې (ليس لكه ولاصحابک) داستا اوستا دملگرو لپاره نه دى ځکه چې جاهلانو ته گوره اوتهجدو او وتروته .

(۹) په الحق الصريح ج ۱۴\ص : ۵۲۰ کې يوصحابي ته جاهل ويلي دي . معاذالله .

(۱۰) داهل سنت والجماعت ميوزک سنټر قصه خوانى پشاور څخه دده يوه کيسټ شايع شويده چې اوس دهرچا سره په موبايل کې هم هغه اوازشته لامذهبه په هغه کې وايي : (چې حضرت عمر رضي الله عنه دوه پنځوس فتوى دقران اودحديث څخه خلاف وركړې دي).

(۱۱) – عبادة اوشهوات نه جمع کيږي (ص :۱۱۸) بيا ليکي چې : معصيت دوه قسمه دى . (۱) – معصية اساسها الكبر. (۲) – ومعصية اساسها الحرص والشهوة .

اولنى معصيت دابليس دى ، اودوهم معصيت دادم ﷺ دى . [حكمة القران : ص :۳۸۶]

د لا مذهبو او روافضو له صحابه وو سره په دښمني کې موافقت

۱– وحيد الزمان ليکي چې : په خطبه کې د خلفاء راشدينو د نومونو اخيستل بدعت دى. [هدية المهتدى /ص ۱۱۰].

۲-په (نزل الابرار / ج ۱ / ص ۱۵۳) کې ليکي چې: په خطبه کې د خلفای راشدينو ذکر د سلفو صالحينو څخه نه دی ثابت، له دې وجهې ددې نه کول بهتر دي.

۳-د لامذهبو د مشهور مناظر محمد جوناګهړي په نزد خلفاء اربعه د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له حکم څخه نافرمانه وو. دی ليکي چې: دا څلور واړه خلفاء يقيناً چې د (اولی الامر) مصداق دي، په هره معنا سره يې چې واخلې، خو بيا هم هيڅوا د دوی تقليد نه دی کړی، بلکې د دوی له اقوالو څخه يې مخالفت کولو، کله چې به دوی د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د فرمان څخه مخالفت کولو. [طريق محمدی / ص ۲۶۱].

۴-همدا جوناګهړي د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه په باره کې ليکي چې: راشه! واوره صفا صفا او غټې غټې مسئلې داسې دي چې حضرت عمر رضی الله عنه په هغې کې غلطي کړې ده. [طريق محمدی / ص ۷۸ / ناشر: مکتبه محمديه لاهور].

بيا يې لس فقهي مسئلې ليکلي دي او ويلي يې دي چې: دغه غټې غټې شرعي مسئلې چې روزمره تکراريږي بيا هم د حضرت عمر رضی الله عنه څخه پټې پاتې شوي دي. [طريق محمدی / ص ۷۹].

۵-حضرت عمر رضی الله تعالی عنه درې طلاقه مغلّظ ګڼي او ثناءالله امرتسری ليکي چې: مونږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم کلمه ويلې ده، د حضرت عمر کلمه مو نه ده ويلې، مونږ محمّديان يو، فاروقيان نه يو. [فتاوی ثنائيه/ ج ۲ / ص ۲۵۲].

۶-محمد جوناګهړي ليکي چې: د حضرت عمر رضی الله عنه فهم معتبر نه دی. [شمع محمدی / ص ۸ / ۹].

۷-نواب صديق حسن خان ليکي چې: اهلحديث شلو رکعتو تراويحو ته بدعت ضالّه وايي او په دې باره کې حضرت عمر ته خطا کار او د بدعت ضالّه جاري کوونکی وايي. [کتاب الانتقاد الرجيح از نواب صديق حسن خان].

۸-حضرت علي رضی الله تعالی عنه د خلافت حريص و. [صديقه کائنات / ص ۲۳۶ و ۲۳۷ / د لامذهبو د مشهور عالم فيض عالم صديقی کتاب].

۹-د حضرت علي كرم الله وجهه خود ساخته خلافت د الله جل جلاله يو عذاب و. [صديقه كائنات/ص ۲۳۷].

۱۰-د حضرت علي رضى الله عنه شهادت د عالمِ اسلام له پاره رحمت و. [صديقه كائنات / ص ۲۳۷].

۱۱-د حضرت علي رضى الله تعالى عنه دَور په خلافت راشده کې شمېرل بد دیانتي ده. [خلافت راشده/ ص ۵۶].

۱۲-د حضرت علي رضى الله عنه د خلافت هیڅ ثبوت نشته. [خلافت راشده / ص ۷۸ و ۷۹].

۱۳-د حضرت علي رضى الله عنه صحیح قول هم قابل د قبول نه دی. [فتاوی نذیریه / ج ۱ / ص ۵۷۸].

حضرت عایشه صدیقه رضی الله تعالی عنها

۱۴-عبدالحق بنارسی د لامذهبیت یو بانی وایي چې: حضرت عایشه رضی الله تعالی عنها د حضرت علي رضی الله عنه سره د جنګ په وجهه مرتده شوې وه. (معاذالله).

۱۵-د حضرت عایشې رضی الله تعالی عنها په فهم باندې اعتماد نشته.[فتاوی نذیریه/ج ۱ / ص ۶۲۲].

۱۶-حضرت عایشه رضی الله عنها مسجد ته د ښځو د تللو په باره کې فرمايي چې: (لـو ادرک النبی صلی الله علیه وسلم ما احدث النساء لمنعهن المسجدَ کما مُنِعت نساءُ بني اسرائیل).

د حضرت عایشې صدیقې رضی الله تعالی عنها د دغه مبارک قول په باره کې نذیر حسین لیکي چې: د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اجازت ښځه وروسته چې څوک د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې اجازت مخالفت کوي هغه د دې آیت مصداق دی چې: وَمَن يَشاقِقِ الرَّسولَ مِن بعدِ مَـا تبـيّنَ لهُ الهُـدى وَ يَتّبِـعْ غِـيرَ سَبيلِ المُؤمِنينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّی وَ نُصلِهِ جَـهَـنَمَ [الآية] [فتاوی نذیریه/ ج ۱ / ص۶۲۲].

له دې فتوی څخه لاندې خبرې واضحه په نظر راځي:

۱-حضرت عایشې رضی الله عنها د رسول الله صلی الله علیه وسلم د فرمان مخالفت کړی. ۲-حضرت عایشه رضی الله عنها د دغه مخالفت له امله د پورتني آیت مصداقه ده.

۱۷-د علامه اقبال یو شعر دی: مټایا قیصر و کسری کی استبداد کو کس نی؟ وه کیا تها زور حیدر، فقر بو زر، صدق سلیمانی.

لا مذهب فيض عالم صديقي په دې شعر باندې اعتراض کوي او ليکي چې: په دې شعر کې په دوهم نمبر کې د حضرت ابوذر غِفاری رضی الله عنه نوم راغلی دی، کوم چې د ابن سبا د کمونستي نظریې څخه متأثره شوی و. [خلافت راشده/ ص ۱۴۳].

۱۸- لا مذهبه وحيد الزمان ليکي چې: حضرت معاویه رضی الله تعالی عنه د دنیا حریص او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د کورنی دښمن و. [لغات الحدیث/ کتاب س/ ج ۲ / ص ۱۴].

۱۹- حضرت امیر معاویه رضی الله تعالی عنه او حضرت عمرو بن العاص رضی الله تعالی عنه باغیان او سرکشه وو. [لغات الحدیث/ کتاب ص / ص ۳۶].

۲۰- فیض عالم صدیقی لیکي چې: څوک چې حسنین رضی الله عنهما په صحابه وو کې وشماري هغه د سبائیت ترجماني کووي. [سیدنا حسن بن علی / ص ۲۳۵].

۲۱- د حضرت حُسین رضی الله عنه په باره کې لیکي چې: ایک پُر امن سلطنت کی اندر ایک آدمی کی اِس قسم کی حرکات سنجیده لوگون کی نزدیک ایک بچگانه حرکت تهی. [واقعه کربلا / ص ۷].

۲۲- همدغه لامذهبه بدبخته په يو ځای کې ليکي چې: د حضرت عمر رضی الله عنه په شهادت کې صحابه رضی الله عنهم هم ککړ وو. عبارت يې داسې دی چې: کیا حُذیفه کی اِن الفاظ سی یه معلوم نهین هوتا که وه اِس سازش سی باخبر تهی؟ اور اگر یه سازش صِرف مجوس کی تیار کرده تهی. تو حُذیفه کو تمام واقعات بیان کرنی سی کونسا امر مانع تها؟ اِسی حُذیفه کا بیتا محمد اور محمد بن ابوبکر دونون مصر مین ابن سبا کی معتمد خاص تهی. [شهادت ذوالنورین/ ص ۷۱].

۲۳- لا مذهبه وحيد الزمان ولید بن عقبه، معاویه، عمرو بن العاص، مغیره بن شعبة او سمرة بن جندب رضی الله تعالی عنهم ته فاسِقان وایي. [نزل الابرار/ ص ۹۴/ ج ۳].

۲۴- په کنز الحقایق / ص ۲۳۴ کې لیکي چې: د تمامو صحابه وو سره د (رضی الله عنهم) لوستل مستحب دي، سوی د ابو سفیان، عمرو بن العاص، مغیره بن شعبه او سمرة بن جندب څخه. د دوی له پاره د (رضی الله عنهم) لوستل مستحب نه دی.

۲۵-د صحابه وو رضی الله عنهم له يو بل سره عَداوت او دښمني وه. د حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه له حضرت فاطمة الزهراء رضی الله عنها سره. او د حضرت عمر رضی الله عنه له حضرت علي رضی الله عنه سره بُغض او عَداوت و. [اعتصام السّنة / ص ۶۹].

۲۶-ډير غير صحابه رضی الله عنهم د صحابه وو رضی الله عنهم څخه بهتر وو. [هدية المهتدی / ص ۹۰].

د صحابه وو رضی الله تعالی عنهم د حُجتيت څخه په انکار کې

د لامذهبو او روافضو موافقت

۱-نذير حُسين دهلوي ليکي چې: (افعالُ الصحابة لا تنتهض للاحتجاج بها) [فتاوای نذيريه، بحواله مظالم روپړي / ص ۵۸ / سيرت ثنائی / ص ۱۹۶].

۲-په اصولو کې دا خبره ثابته ده چې د صحابه وو قول حُجت نه دی.

۳- د صحابه وو اجتهاد د امت هيڅ يو فرد ته هم حُجت نه دی. [عرف الجاری / ص ۲۰۷].

۴-د صحابه وو کردار هيڅ حجت نه دی، اګر که هغه صحيح ثابت وي. [بدور الاهله / ج ۱ / ص ۲۸].

۵-الله جل جلاله په خپلو بندګانو کې هيڅوک هم د صحابه وو د آثارو غلام نه دي ګرځولي. [عرف الجاری / ص ۸۰].

۶-د صحابه وو د آثارو څخه حُجت نه قايميږي. [عرف الجاري / ص ۸۰].

۷-د اسلام دين يوازې د الهي وحيې نوم دی، يعنې قرآن او صحيح احاديث، له دې څخه پرته د هيچا قول حجت نه دی، اګر چه صحابي وي. [دعوت الی الخير / ص ۳، طبع کراچي].

۸-د لا مذهبو اهل حديثو سرخيل نواب صديق حسن خان د ښځې له پاره د بربنډه لمونځ د جايز ثابتولو په جوش کې د حضرت ام سلمی رضی الله عنها په اثر باندې داسې رد کوي چې: (قول اوست. پس بحجت نيرزد) دا د دې قول دی چې د استدلال قابل نه دی. [بدور الاهله / ص ۳۹].

۹-د صحابه وو رضی الله عنهم موقوفات حُجت نه دي. [بدور الاهله / ص ۱۲۹].

۱۱-د صحابي تفسير دليل نه دی. [بدور الاهله / ص ۱۳۹]

۱۰-دا د ځينو صحابه وو فِعل دی چې د استدلال قابل نه دی. [بدور الاهله / ص ۹۵].

۱۲-مفتي عبد الستار ليکي چې: د صحابه وو قول او فعل حجت نه دی. [فتاوای ستاريه / ج ۳ / ص ۸۶].

د خلفاي راشدينو قول او فعل هم د روافضو اود لامذهبو په نزد حُجت نه دی:

۱-د جُمعې په ورځ اول أذان چې په حديثو کې ورته اذان ثالث وايي حضرت عثمان رضی الله عنه شروع کړی دا سنت نه دی. [فتاوی ستاریه /ج ۳/ ص ۸۵] دا سنت نه دی [ستاریه /ج ۳ /ص ۸۷] دا دې نه کول په کار دي. [ستاریه /ج ۳ /ص ۸۲].

دا اذان بدعت دی او هېڅکله نه دی جایز. [فتاوی ستاریه /ج ۳ /ص ۸۵]. دوی دا ذان په: ایجاد عثماني، اذان عثماني، عثمانی آذان د فتاوی ستاریه په مذکورو صفحو کې تقریباً شل ځلې ذکر کړی دی.

په صفحه ۱۰۴ لومړی جلد کې یې د حضرت علی رضی الله تعالی عنه فعل ته حجت نه دی ویلی او په دوهم جلد ۶۵ صفحه کې یې د حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه فیصلې ته حجت نه دی ویلی.

غیر مقلدین او قادیانیان

دغیر مقلدینو او قادیانیانو طبیعتونه یو بل ته مایل دي دواړه فرقي د تقلید څخه ازادي دی ددواړو فرقو مشن په اسلافو بدګماني اوددوی په خلاف بدزباني ده دواړه فرقې دانګریزي دورې پیدا وار دی.

(۱) دغیر مقلدینو مشهور عالم دهندوستان د اهلحدیثو وکیل محمد حسین بټالوي او مرزا قادیاني هم مکتبه وو. دمحمد حسین بټالوي څخه دده په باره کې پوښتنه وشوه هغه وویل چې (هوزه یې دځوانې څخه پیژنم زه او مرزا صاحب دوړکوالي څخه هم مکتبه وو او وروسته مې ورسره همیشه ملاقاتونه کول. (سیرة المهدی ج ۱ص ۲۵۸).

(۲) مرزا چې غیر مقلد محمد حسین ولید لو تقلید یې پرېښودلو، یو قادیاني مرزا بشیر احمد لیکي: مرزا هیڅکله هم دځان لپاره د اهلحدیث نوم نه دی خوښ کړی لیکن دعقایدو او اعمالو په اعتبار اهلحدیثو ته ډیرورنزدې وو. (سیرة المهدی ج ۲ص ۴۹)

(۳) دغیر مقلدینو په نیز په لمانځه کې دفاتحې لوستل ضروري دي اود قادیانیانو په نیز هم ضروري ده. مرزا بشیر احمد لیکي: (مولوی شیرعلی ماته بیان کړی دی چې حضرت مسیح موعود علیه السلام (لعنة الله علیه) په ډیرې سختې سره په دې خبره زورور کولو چې دمقتدی لپاره دسورة فاتحې لوستل ضروري دي. (سیرة المهدی، ج ۲ص ۴۹)

(۵) بياليکي چې :داحنافو په نيز به مقتدي سورة فاتحه نه لولي او داهلحديث داعقيده ده چې مقتدي به سورة فاتحه خامخا لولي حضرت صاحب (مرزاقادياني) په دې مسئله کې داهلحديثو مؤيد دی. (سيرة المهدی ،ج ۲ص ۵۰) وکذا فی فتاوی احمديه ازحکيم الامة ،ج۱۱ص : ۳۳ ، ومثله خطبه الهاميم ،ص : ۱۳۱، وکذا فی مجدد اعظم ،ج۱۲ص : ۱۳۳۳ وډاکټر بشارت احمد قاديانی کتاب .

(٦) بياليکي چې حافظ نورمحمد ساکن چک ماته د خط په ذريعه بيان وکړو چې ما يوه ورځ د حضرت مسيح موعود عليه السلام څخه د فاتحه خلف الامام امين بالجهر اورفع اليدين په باره کې پوښتنه وکړه . هغه راته وفرمايل چې دا طريقې د حديثو څخه ثابتې دي ضروريې کول پکار دي . (سيرة المهدی ،ج ۳ص ٦۴)

(۷) بياليکي چې قاضي محمد يوسف صاحب پشاوري ماته د خط په ذريعه بيان کړی دی چې ما حضرت احمد عليه السلام (لعنة الله عليه) ډير زيات د فرضو او د تهجد و په لمونځو نو ليدلی دی هغه به لمونځ ډير په اطمنان سره کولو، لاسونه به يې په سينه باندې کيخودل او رفع اليدين به يې وکړل . رفع سبابه راته ياده نده خو غالبا چې کوله يې د تهجد و څخه وروسته به يې وتراول دوه رکعته وکړل سلام به يې وګرزولو بيا به يې يو رکعت وتر وکړل . خاکسار عرض کوي چې زما د علم مطابق حضرت مسيح موعود عليه السلام رفع اليدين نه کول ماته د سبابې رفع هم نه ده ياده لکن ما د بعضې بزرګانو څخه اوريدلي دي چې حضرت به رفع د سبابي کوله (سيرة المهدی ،ج ۳ص ۴۸).

(۸) احناف هميشه په دواړو لاسونو مصافحه کوي په يو لاس يې نه کوي او غير مقلدين يې په يو لاس کوي او مرزاقادياني به هم په يو لاس کوله (سيرة المهدی ج۳ ص ۳۳)

(۹) مرزاقادياني به هم د تقليد پسې بد رد ويل ځکه چې په دې پوهيدو چې مقلد زما په دام کې نه راځي لکه څرنګه يې چې د تقليد په باره کې په يو شعر کې داسې ويلي دي .

مولوی صاحب يهی توحيد هے سچ کهو کس جرم کی تقليد هے

(سيرة المهدی ج ۳ص ٦۸)

(۱۰) – مرزاقادياني به د غير مقلدينو په شان شپه او ورځ د تقليد مذمت او بدی بيانوله او د غير مقلدينو صفتونه به يې کول .

دمرزاقاديــاني ځــوی مرزابشــيرالدين محمود دغيرمقلدينوپــه صــفت کــې داســې ليکلــي دي.(داهلحديثوفرقــه داصــل پــه لحــاظ ډيرقــدرورفرقــه ده ځکــه چې ددوی پــه ذريعــه ډيرمســلمانان دبدعاتوڅخه ازادشول اود سنتو نبويه وو په اتباع باندې مستفيض شول . (سيرة المهدی ج ۲ص ۲۹).

(۱۱) - غيرمقلدمولوی ثناء الله ليکي :

سوال : په دې زمانه کې مسلمانان دانعام دګټلو لپاره فټ بال کوي اودمازيګراوماښام لمونځ پريږدي اوبيايې قضائي راوړي نوايا دا کار جايزدی ؟

جواب : دلمانځه قضائي بغيرد عذرڅخه نه ده جايزه دفټ بال لوبغاړوته پکار دي چې دمازيګرلمونځ دماسپښين دلمونځ سره يوځای وکړي . (فتاوی ثنائيه ، ج ۱ص ۶۳۲) وص ۶۱۵) . مرزاغلام احمدقادياني به هم دظهراوعصرلمونځونه په يوځای کول. (سيرة المهدی ،ج ۲ص ۸۸ وج ۳ص ۲۲۰)

همدارنګه ليکي چې :يوکس ماته بيان وکړوچې يوځلې زمادوروخيردين ښځې ماته وويل چې دماښام وخت دډيروکارونو وخت دی چې ددې په وجه زماڅخه اکثردماښام لمونځ قضاء کيږي نوته دحضرت مسيح موعودڅخه پوښتنه وکړه چې زه څه وکړم ؟ مادحضرت صاحب څخه پوښتنه وکړه چې په کورکې دخوراک وغيره په انتظام کې چې دماښام لمونځ قضاء شي نوددې څه حکم دی ؟ حضرت صاحب راته وفرمايل : چې زه ددې اجازه نه درکووم اوبيايې وفرمايل چې دسهاراوماښام وختونه دخاصوبرکتونو وختونه دي اوپه دې وختونوکې دملايکوپيرې بدليږي ددې وخت دبرکاتوڅخه زه تاسونشم محرمولې البته که مجبوري وي نود ماښام اوماخوستن لمونځ يوځای وکړئ . (سيرة المهدی ، ج ۳ص ۲۴۵).

قاضی محمديوسف پشــاوری ماته دخط په ذريعه بيان کړی دی چې په سنه ۱۹۰۴ه کې دجولائي په مياشت کې حضرت مسيح دګورداسپوردکچهروڅخه راووتلو اوماته يې وويل چې دلمانځه انتظام وکړه ماورته خپل څادرهوارکړواودحضرت مسيح په اقتداء کې موږ ظهراوعصرلمونځونه وکړل په دغه وخت کې مــونږ غالباشــل احمديان وو. (سيرة المهــدی ، ج ۳ص ۲۶۸) ونهــج المصــلی ،ج۱۱ص :۱۶۵ وملفوظــات احمديه ،ج۱ص : ۲۰۰]

(۱۲) داحنافوپه نيزکه ښځه دجماعت په لمانځه کې دسړي سره يوځای ودريدله لمونځ يې فاسدشو ، لکن غيرمقلدين دومره وخت دښځوڅخه چيرته جدا کيدلې شي نوددوی فقهی ددې مسئلې په خلاف داسې

وليكل : (ولوحازت امرءة رجلاوكانت مشتهاة ولاحايل بينهماولوفى صلوة مشتركة تحريمـة واداء واتحدت الجهة لاتفسدصلوة الرجل ولونوى الامام امامتها وعندالاحناف تفسد. (نزل الابرارج ۱ص ۱۰۰)

که ښځه دسړي په څنګ کې په لمانځه ودريدله اګرچې ښځې ته دسړي شهوت راتلو اودسړي اودښځې په مينځ کې هيڅ پرده نه وه اګرچې دتحريمي اواداء په اعتبار دواړه شريک وو اوجهت هم يوو نودسړي لمونځ نه فاسديږي اګرچې امام ددې دامامت نيت کړی وي اوداحنافو په نيز فاسديږي، اومرزاغلام احمد قادياني ملعون به هم دښځې سره په څنګ کې بلاحايله لمونځ کولو . (سيرة المهدی ، ج ۳ص ۲۲۰)

(۱۳) - همدارنګه غيرمقلدين په نريو جرابوباندې مسح کوي اومرزاغلام احمدقادياني به هم په نريو جرابوباندې مسح کولو ته جايز ويل اوخپله به يې هم په نريو جرابو باندې مسح کوله . (مجدد اعظم ،ج۲\ ص : ۱۳۳۳/ سيرة المهدی ج ۲ص ۲٦ و ص ۱۲۷].

(۱۴) دمرزاغلام احمد قادياني ښځه نصرت بيګم اهلحديثه وه دده خوسر ميرنـا صرخان وهابي وو ددوی نکاح داهلحديثو (وهابيانو) شيخ الکل مياںنذيرحسين تړلې وه چې په عوض کې ورتـه يوجای نمازاوپنځه روپې ملاوشوې وې .

(۱۵) مرزا (دغير مقلدينو په شان) داتو رکعتونو دتراويحو قايل وو .(سيرة المهدی، ج۲\ص:۱۳)

(۱۶) مرزا (دغير مقلدينو په شان) دسمسيرې خوړلو ته جايز ويلي دي.(سيرة مهدی ج۲\ص:۱۳۲).

(۱۷) مرزا به په لمانځه کې (دغير مقلدينو په شان) په سينه باندې لاسونه کيښودل .(ذکر حبيب، ص: ۲۴ ، ونهج المصلی ، ج۱\ص : ۷۴)

(۱۸) مرزا به دغير مقلدينو په شان دوه درز کوسوته هم سفر ويلو . (ملفوظات احمديه ، ج۱ /ص: ۱۹۹).

(۱۹) مفتي صادق مرزايي ليکي چې مرزا به دلمانځه څخه وروسته په دعا کې ډلاسونو جيګولو ته بدعت ويلې .(ذکر حبيب ، ص : ۲۰۲)

(۲۰) حکيم نورالدين اول غير مقلد وو اوبيا قادياني شو ، حکيم نور الدين دمرزا غلام احمد قادياني اولنی خليفه وو دتاريخ احمديت مصنف ليکلې دي چې : حرمين سے واپسی پر نور الدين وهابيت اختيار کی اور ترک تقليد پر وعظ کے اور عدم جواز تقليد پر کتابيں تصنيف کيں . (تاريخ احمديت ، ج۴\ ص: ٦۹)

(۲۱) – دپاکستان سابق وزیرخارجه سرظفرالله خان قادیانی لیکلي دي چې : (میری دادا چوهدری سکندرخان مرحوم اپنی علاقی کی بری بارسوخ زمیدار تهی مجهی معلوم هو سکاهی وه اهلحدیث فرقی سی تعلق رکهتی تهی) (تحدیث نعمت : ص : ۳)

(۲۲) – دچکړالوی فرقی یعنې دمنکرینو دحدیثو بانې مولوی عبدالله چکړالوی اول غیر مقلدوو . (ترک تقلید کی بهیانک نتائیج ص : ۴۵)

حجية الاجماع والقياس

قرانکریم کې الله ﷻ درې قسمه خلك ذکر کړیدي لکه مخکې بیان شول

(۱) – اولوالالباب ،اولوالابصار ،اهل الذکر، اهل استنباط،فقهاء اومجتهدين ورته وايي دې ډلې ته الله حکم کوي: فَاعْتَبِرُوْا يٰٓاُولِى الْاَبْصَارِ

علامه جلال الدين سيوطى په خپل تفسير الاكليل کې فرمايي: الاعتبار هوالقياس.

حافظ ابن حجر او حافظ عينى هم په شرح دبخاري کې فرمايي: القياس هوالاعتبار،والاعتبار ماموربه،فالقياس ماموربه وذالک قوله تعالى: فَاعْتَبِرُوْا يٰٓاُولِى الْاَبْصَارِ.

(۲): الله ﷻ مسلمانانو ته امرکړیدي چې داولوالامرو اطاعت وکړئ، او داولوالامرو په باره کې الله تعالى فرمايي: لَعَلِمَهُ الَّذِيْنَ يَسْتَنْبِطُوْنَه مِنْهُمْ) سورة النساء آيت (۸۳)

اواستنباط معنى داده چې کله تخم دزمکې په مینځ کې خخ وی کله چې اللدج باران راووروی هغه راظاهرشي نوهمدارنگه دکتاب اوسنت دالفاظو په بیخ کې چې کوم حکم پټ وی مجتهد هغه رابنکاره کوي اصوليان وائی (القياس مظهر لامثبت)

نولکه داوبو په وجه چې پټ تخم راظاهرېږي نوی تخم نه راپیدا کېږي، همدارنگه، دمجتهد دقیاس په وجه پټ حکم راظاهرېږي، دځان نه حکم نه زیاتېږي نو دمجتهد استنباط ته اجتهاد وايي او دغیر مجتهد هغې احکامو مستنبطه وو طرف ته رجوع ته تقليد وايي.

(۳): وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُوْنَ لِيَنْفِرُوْا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوْا فِي الدِّيْنِ وَلِيُنْذِرُوْا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوْا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُوْنَ) سورة التوبة آيت (۱۲۲)

علامه سرخسي دمبسوط په دیباچه کې فرمايي: ان الله جعل ولاية الانـذار للفقهاء او خپله رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي:

نضر الله عبدا سمع مقالتي فوعاها ثم ادها الى من لم يسمعها فرب حامل فقه لافقه له ورب حامل فقه الى من هو افقه منه (الحديث). داري ج(۱)ص (۷۵) واللفظ لابن ماجه ص(۳۱) مستدرك حاكم ج(۱) ص(۸٦) وقال الحاكم والذهبى على شرطهما مجمع الزوائد ج(۱) ص(۱۳۹)

وقال الهيثمي رجاله موقون امام حاكم فرمايي داحديث مشهور دى . معرفة علوم الحديث ص(۹۲) علامه سيوطى فرمائى چې داحديث متواتر دى [مفتاح الجنة ص ۵]

ددې حديث نه معلومه شوه چې دحديث اصل مقصد فقه ده او فقه صرف دحديث الفاظو او لفظي ترجمې ته نه وايي ځکه دفقهې معنى شق او فتح ده نو فقيه دمسائلو استخراج کوي، عوام کالانعام يې نشي کولای.

(٤): عن عمرو بن العاص، وابي هريرة رضى الله عنهما انـه سـمع رسـول الله ﷺ يقـول اذا حكم الحاكم فاجتهد فاصاب فله اجران واذا احكم فاجتهد ثم اخطاء فلـه اجـرٌ. [بخاري ج(۲)ص(۱۰۹۲) ومسلم ج(۲)ص(۷٦) نسائي ج(۲) ص(۲٦۲) وترمذي ص(۲۱۰) ابوداود ج(۲)ص(۷۰)

فقال العلماء اجمع المسلمون ان هذا الحديث في حاكم عالم اهل للحكم فان اصـاب فلـه اجـران اجر باجتهاده واجر باصابته وان اخطا فله اجر باجتهاده...

قال فامامن ليس باهل للحكم فلايحل له فان حكم فلا اجر له بل هو آثم ولا ينفـذ حكمـه سـواءٌ وافق الحق ام لا لان اصابته اتفاقية ليست صادرة عن اصل شرعي ، فهو عاص فى جميع احكامه سواء وافق الصواب ام لا ، وهى مردودة كلها لايعذر فى شئ من ذلك وقد جاء فى الحديث فى السنن القضاة ثلاثة قاض فى الجنة واثنان فى النار قاض عرف الحق فقضى به فهو فى الجنة وقاض عرف الحق فقضى بخلافـه فهـو فى النار وقاض قضي على جهله فهو فى النار نووى ج۲/ ص۷٦)

امام نووى تهذيب الاسما کې د داود ظاهري په ترجمه کې ليکي: قال امام الحـرمين ذهـب اليـه اهـل التحقيق ان منكري القياس لايعدون من علماء الامة وحملة الشريعة لانهم معاندون مباهتون فيما ثبت

استفاضة وتواتراً لان معظم الشريعة صادرة عـن الاجتهـاد ولاتـفي النصـوص بعشرـ معشـارها وهـؤلاء ملتحقون بالعوام.

ددېنه معلومه شوه چې منکرين دقياس نه اولوالامروکې دي اونه په اولوالابصاراو اولوا لالبابوکې دی.

(٦):عن ابي هريرةﷺ ان اعرابيا اتى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ان امـراءتي ولدت غلامـا اسود واني انكرته فقال له رسول الله صلى لله عليه وسلم هل لك من ابل قال نعم قال فما الوانها قال حمـر قال فهل فيها من اورق قال ان فيها اورقا قال فاني ترى ذلك جاءها قال يارسول الله عِرْق نَزَعَها قال ولعـل هذه عرق نزعه ولم يرخص له فى الانتفاء منه. [٤ نمبر بخاري ج(٢) ص١٠٨٨]

واحتج المزنى بهذين الحديثين على من انكر القياس وقال اول من انكـر القيـاس ابـراهيم النظـام وتبعه بعض المعتزلة و داود بن علي وما اتفق عليه الجماعة وهوالحجة فقد قاس الصحابة ومن بعدهم مـن التابعين وفقهاء الامصار حاشيه بخاري ص ١٠٨٨]

قال المزنى الفقهاء من عصر رسول الله ﷺ الى يومنا وهلمَّ جـرًّا اشـتهو المقـائس فى الفقـه فى جميـع الاحكام فى امر دينهم قال واجمعوا ان نظيرالحق حق ونظـير الباطـل باطـل، قـال فلايجـوز لاحـدٍ انكـار القياس لانه التشبيه بالامور والتمثيل لها.[جامع بيان العلم ج٢ص ٦٦. (باب اجتهاد الرأى على الاصول)

(٧):رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي: انما اقضى بيـنكم بـراى فيمـالم يكـن يـنزل عليَّ فيـه [ابوداود ج٢ص٧١ فى قضا القاضى اذا اخطاء]

حضرت ابوبكر صديق رضى الله عنه

ان ابابكر اذا نزلت به قضية فلم يجد فى كتاب الله منها اصلاً ولا فى السـنة اثـراً فاجتهـد رائـه ثـم قـال هذارائى فان يكن صواباً فمن الله وان يكن خطـاءً فمـنى واسـتغفرالله [جـامع بيـان العلـم ج٢ص٥١ طبقات ابن سعد ج٣ص١٣٦]

(٩):حضرت ابوبكر صديق رضى الله عنه به چې كله مسئله كتاب اوسنت كې پيدانكړه . جمع رؤس الناس وخيارهم فاستشارهم فا ذاجتمع رايهم على امرقضى به.

(۱۰) : حضرت عمر رضی الله عنه قاضي شريح ته وليکل چې کومه مسئله درته راشي اول يې په کتاب فيصله کوه که کتاب الله کې پيدا نشوه بيايې په سنت الرسول فيصله کوه که سنت کې پيدا نشوه بيائی په اجماع فيصله کوه که اجماع کې هم پيدا نشوه نوبيا په خپله رايه اجتهاد کوه . (جامع بيان العلم ج(۲) (۵٦الی ۵۹)

(۱۱): حضرت عمر رضی الله عنه به چې کله فتوی ورکړه بيابه يې فرمايل : هـذا رأی عمـر فـان كان صوابا فمن الله وان كان خطاء فمن عُمَرَ.

(۱۲): حضرت عثمان رضی الله عنه، حضرت عمر رضی الله عنه ته دعمر رضی الله عنه په آخر عمر کې وفرمايل: فقال عثمان ان نتبع رأيكَ (فی وراثة الجد) فهو رشد وان نتبع رای الشيخ قبلك فـنعم ذوالـرائی كان [مستدرك حاكم ج٤ص٣٤٠قال الحاكم والذهبی صحيح].

(۱۳): دحضرت عثمان رضی الله عنه سره پدې شرط بيعت وشو چې هغه به دکتاب الله ،سنت الرسول او سنت العمرين اتبآع کوي (شرح فقه اکبر ج(۱) ص (۷۹)

(۱۴): دبيعت مشوره کېدلـه نو دټولو اهل حل عقد پـه موجودګی کې حضرت علی رضی الله عنه وفرمايل: احكم بكتاب الله وسنة رسوله واجتهد رای (شرح فقه اکبر ج(۱) ص (۷۹) .

همدارنګه حضرت علی رضی الله عنه فرمايي: سئل رسول الله صلی الله عليه وسلّم عـن العـزم فقـال مشاورة اهل الرای ثم اتباعهم (ابن كثير ج(۱) ص(۲۰).

(۱۵): حضرت علی رضی الله عنه رسول الله صلی الله عليه وسلم ته وفرمايل چې يارسول الله که داسې معامله رامخې ته شي چې په هغې کې نه امروي اونه نهی نو تاسو يکې مونږته څه امرکوئ، رسول الله صلی الله عليـه وسلم ورتـه وفرمايـل فقهاؤ او عابدينو سره مشوره کـوه . (مجمع الزوائـد ج(۱)ص (۷۸) رجاله موثوقون)

(۱٦): حضرت ابن عباس رضی الله عنهما مکه مکرمه کې مفتی وو، دده معمول داوو چې دکتاب الله ،سنت الرسول اوسنت العمرين کې به ثبوت پيدانشو ،نو (قال فيه برائ)

(۱۷): حضرت زيد بن ثابت په مدينه منوره کې مفتي وو ،دمدينې منورې خلکو دده تقليد شخصي کولو حتی چې اهل مدينه وو عبدالله بن عباس رضی الله عنهما ته وفرمايل: لا ناخذبقولك وندع قـول زيـد[بخاري

ج(۱) ص (۲۳۷) باب اذاحاضت المرئة بعد ماافا ضت] لانتابعك يا ابن عباس وانـت تخـالف زيداًعمـدة القاری ج(٤) ص(٤٧٧) و فتح الباری ج(۳) ص (٤٦٣)

حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه به چې فتوی ورکوله فرمایل يې: انما اقول برائی (جامع بيـان العلـم ج(۲) ص (۵۸)- بیهقی ج(۱) ص (۱۱۵).

(۱۸) :دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه منشور داوو: فمن عرض لكـم مـنكم قضـاءٌ بعـد اليوم فليقض بما فی کتاب الله فان جاء امر ليس فی کتاب الله تعالی فليقض بما قضی به نبيه ﷺ فان جاء امر ليس فی کتاب الله ولاقضی به نبيه ﷺ فليقض بما قضی به الصالحون فان جاء امر لـيس فی کتـاب الله ولا قضی به نبيه ﷺ ولاقضی به الصالحون فليجتهد برائيه (الحديث، الحديث جيد)[نسـائی ص ٦٤ باب الحكم باتفاق اهل العلم]

دارمی کې الفاظ داسې دي: فان لم يكـن فيمـا اجتمـع عليـه المسـلمون فاجتهـد برايـك (ج(۱) ص(۵۷) جامع بيان العلم ج(۲) ص(۵۷)

وعن ابن مسعود رضی الله عنه انه قال فی غير ما مسئالة اقول فيه برأيي.

(۱۹): حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه حضرت ابو الدرداء رضی الله عنه او حضرت ابو هريرة رضی الله عنهم په رايه فتوی ورکوله.

(۲۰): حافظ ابن عبدالبر ده ر ښار داهل الرايو جدا جدا فهرست جوړکړيدی. (جامع بيان العلم ج(۲) ص(۶۴،۶۱)

قال ابن عبدالبر لاخلاف بين فقهاء الامصار وسائر اهل السنة وهـم اهـل الفقـه والحـديث فی نـفی القياس فی التوحيد واثباته فی الاحكام الا داود بن علی . (جامع بيان العلم ج(۲) ص(٧٤)

(۲۱) : عن عبدالله بن عمرو رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ العلم ثلاثة آية محكمة اوسنة قائمـة او فريضة عادلة وماسوی ذلك فهوفضل. [ابوداود ج۱ص۱٦٩، مشكوة ج ۱/ ص ۳۵ ابن ماجه ص٦].

فريضه عادله اشاره ده داجماع او قياس طرفته او ددې دواړو نه ځکه تعبير وشو په فريضه عادله چې پدې دواړو داسې عمل واجب دی لکه په کتاب او سنت چې واجب دی (يعنې په حجتيت کې برابر دي) ددې حديث

معنى داده چې ادله د شرعې څلور دي، كتاب، سنت، اجماع او قياس او كوم علم چې د دې نه ماسوى وي هغه زايد او بې معنى دي.

(٢٢): علامه تفتازانی رحمه الله فرمائی : چې د صحابه وو رضوان الله عليهم نه په قياس باندې عمل په دومره نصوصو ثابت دی چې مجموعه يې تواتر ته رسيږي اگر که تفصيلاً احاد دي او داخبره بالكل صحيح ده ځکه يو اځې په مصنف عبد الرزاق کې د صحابه وو او تابعينو اويا زره اجتهادي فتوې دي.

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي : اَلايَاتُ بَعْدَ المأتَيْنِ د دې وړاند وينې مطابق منكر د قياس ابراهيم بن سيار النظام پيدا شو، او دده پيروي د ټولو نه مخکې معتزله وو وکړه او د حجتيت د قياس نه منکر شول.

داجماع او قياس دحجتيت دلائل

په قرآن پاک کې د څلورو دلائلو ذکر داسې شويدی، چې اول د الله د اطاعت حکم شويدی، بيا د رسول الله صلى الله عليه وسلم د اطاعت ذکر دی، بيا د اولوالامر د پيروی يعنې د مجتهدينو او د اجماع ذکر الله تعالى داسې کوي:

وَمَنْ يُّشَاقِقِ الرَّسُوْلَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهٖ جَهَنَّمَ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا. (٩٥)

صحيح بخاري:

دامام بخاري په کتاب کې د اجماع او قياس حجتيت ثابت شويدی.

رسول الله صلى الله وسلم فرمايي: تلزم جماعة المسليمن وامامهم (بخاري ج(١) ص (٥٠٩) من فارق الجماعة شبراً فمات الامات ميتة جاهلية (ج(٢) ص (١٠٤٥) دقياس په باره کې حديث نقلوي چې مجتهد ته دخطايي په صورت کې هم اجر دی. (بخاري ج(٢) ص(١٠٩٢)

رسول الله ﷺ دانسان بچي داو بنی په بچي باندې قياس کړ . د سليمان عليه السلام قياس : ج١ ص ٤٨٧) بني قريظه وو ته تلونکي صحابه وو اجتهاد وکړو او رسول الله صلى الله عليه وسلم يې تصويب وکړ. [ج٢

---

٩٥ - پاره ٥ آيت ١١٥.

ص۵۹۱) بيائي په صفحه ۱۶ ج ۱ کې دفقه دخيريت احاديث نقل کړيدي باب من يرد الله به خيراً يفقه في الدين. په ټول بخاري کې يو داسې حديث نشته چې داجماع اوقياس منونکي ته يې کافر ،مشرک يابدعتي ويلي وي.

ځپله امام بخاري فقه ته ثمرة الحديث وايي، خپله امام بخاري دخپل ملسک دتائيد لپاره دصحابه او تابعينو اقوال ذکر کړيدي هغه اقوال چې ددوئ اجتهادوو، خپله بخاري کې يوځاې کې پېش ګويې ده چې که دين ثريا ستوري کې وی بيابه يې هم دفارس يو سړي راکوز کړي او نورو ځايونو کې دخيرالقرون دخيريت احاديث دي.

نوچې ددواړه قسم احاديث سره يوځاى کړي، نتيجه يې صرف اوصرف امام ابوحنيفه دی ځکه هغه رجل فارس چې خيرالقرون کې يې فقه مرتبه کړې وه صرف اوصرف امام ابوحنيفه رحمه الله وو، او ددغه ملازمت ددين حنيفي له وجهې دهر خاص اوعام په ژبه ورته دابوحنيفه کنيت او دامام اعظم لقب ورکړل شوی وو، اوداهم درسول الله صلى الله عليه وسلم حديث دی چې يو وخت کې به خلک جاهلان خپل مشران کړي، اودغه مشران به خپله هم ګمراهان وي، اونورخلک به هم ګمراه کوي، ددې مصداق بالکل لامذهبه دي دخيرالقرون مجتهد رجل فارس ته ګمراه وايي (معاذالله) او دانګريزاي دورې جاهلان خپل مشران ګني.

صحيح مسلم:

امام مسلم هم دا ادله اربعه ذکر کړيدي: تلـزم جماعـة المسـلمين وامـامهم (ج ۲ ص۱۲۷) مـن فـارق الجماعة شرا فمات فميتة جاهلية (ج ۲ ص۱۲۸)

انه ستكون هناة وهناة فمن اراد ان يفرق هذه الامة وهى جميع فاضربوه بالسيف كائنـاً مـن كان. (ج۲ ص۱۲۸). من اتاكـم وامركم جميع على رجل واحد يريد ان يشق عصاكم اويفـرق جمـاعتكم فـاقتلوه . (ج۲ ص۱۲۸)

مسلم شريف کې دلامذهبو وړاندوينه (پېش ګويي):

مسلم شريف کې دهغو خلکو نښې ذکر شويدي چې دامام اوجماعت نه منونکي دي. غائـر العينين، مشرف الوجنتين، ناشذ الجبهة، كث اللحية محلوق الرأس مشمر الازار ج۱ ص۳٤۱).

يحقر احدكم صلوته مع صلوتهم وصيامه مع صيامهم يقرؤن القران لا يجاوز تراقيهم يمرقـون مـن الاسلام كمايمرق السهم من الرمية (ج۱ ص ۳٤۱).

سيخرج فی آخر الزمان قوم احداث الاسنان وسفهاء الاحلام يقولون من قول خير البرية فاذا لقيتموهم فاقتلوهم فان فی قتلهم اجراً لمن قتلهم عندالله يوم القيمة (ج۱ ص ۳٤۲) هم شرالخلق والخليقة واشار بيده نحوالمشرق (ج۱ ص ۳٤۳) داټولې علامې لامذهبو کې دي.

صحيح مسلم او اجتهاد:

اذا احكم الحاكم فاجتهد ثم اصاب فله اجران واذا احكم فاجتهد ثم اخطاء فله أجر. [ج۲ ص۷٦]. دحضرت سليمان عليه السلام قياسي فيصله د دو ښځو په مابين کې. (ج۲ ص۷۷) رسول الله ﷺ حج په قرض باندې قياس کړی وو. (ج۱ص۴۶۲)

د وو ډلو دصحابه وو دخپل خپل اجتهاد مطابق درسول الله صلی الله عليه وسلم مراد رافهمولی وو او عمل يې وورباندې کړی وو. رسول الله ﷺ ددواړو ډلو تصويب کړی وو. (ج۲ص۹۶)

رسول الله صلی الله عليه وسلم حضرت علي رضی الله عنه ته امر وکړچې فلانی ښځې ته دورې ورکړه حضرت علی رضی الله عنه درسول الله صلی الله عليه وسلم د مطلق حکم نه تقيد را وفهمولو او په مقيد يې عمل وکړ. (ج۲ ص۷۱)

امام مسلم دفقه په تعريف کې احاديث ذکر کړيدي او دفقه منل داد ادله اربعه وو منل دي، امام مسلم حديث ذکر کړيدی: قال الدين النصيحة قال لمن قال لله وللكتابه ولرسوله ولائمة المسلمين وعامتهم.

امام نووی فرمائی: وقديتناول ذلك على الائمة الذين هم علماء الدين وان من نصيحتهم قبول ما رووه وتقليدهم فی الاحكام واحسان الظن بهم قاله الخطابی (نووي ج۱ص٥٤).

دامام صاحب وړاندوينه (پيش گويي)

دمسلم شريف په مختلفو احاديثو کې دخير القرون دطبقې ذکر دي او ددې افضليت بالترتيب ذکر شويدی. او په خير القرون کې درجل فارس دعلمي پرواز ذکر دی تر ثريا ستوري پورې. (ج۲ ص۳۱۲)

جامع الترمذي:

امام ترمذي دابواب الفتن لاندې اجماع ډېراحاديث ذکر کړيدي، او دحضرت عمر رضي الله عنه په خطبه کې درسو الله صلی الله عليه وسلم الفاظ رانقل کړي چې:

عليكم بالجماعة واياكم والفرقة فان الشيطان مع الواحد وهو من الاثنين ابعـد مـن ارادبحبوحـة الجنة،فليلزم الجماعة .هذا حديث حسن صحيح غريب.

ان الله لايجمع امتی اوقال امة محمـد علی الضـلالة. ويـدالله علی الجماعـة ومـن شـذ شـذ فی النـار. [ص۳۱٥]

ترمذي او اجتهاد: اذا احكم الحاكم فاجتهد فاصاب فله اجران واذا احكم فاخطاء فلـه اجـر واحد. بيايې د حضرت معاذ ﷺ حديث ذكر كړيدى چې ددېنه معلومه شوه چې مسايلو اجتهاديه وو كې مجتهد اجتهاد كوي او نور ټول خلك دده په اجتهاد عمل كوي، چې دېته تقليد ويل كېږي كه كوم غير مجتهد دمجتهد په ځای په خپله رايه روان وي نو پده باندې دهدايت دروازې بندې وي.

واعجاب كل ذی راءي برايه فعليك بنفسك خاصة ودع امرالعوام . (ص٤٣٥) ان يجد كل احد فعـل نفسه حسنا وان كان قبيحاً ولا يراجع العلماء فيما فعل بل يكون مفتی نفسه (سندهی)

قال القاری واعجاب كل ذی رای برايه ای من غير نظر الی الكتاب والسنة واجماع الامـة والقيـاس علی اقوی الادلة وترك الاقتداء بنحو الائمة الاربعة، قاله (الطـيبی) انجاح الادلة ص٢٩٩]

په ابواب العلم كې حديث ذكر كوي: من يردالله به خيرا يفقهه فی الديـن (ص٣٧٩) اوفقه جامعه د ادله وو اربعه وو ده او درب حامل فقه حديث يې راوړيدي چې فهم د محدث حجت ندی بلكې فهم د فقيه حجت دی. (ص ۳۸۰) فقيه واحد اشد علی الشيطان من الف عابد (ص٣٨٤) خصلتان لاتجتمعان فی منـافق حسـن سمت ولافقه فی الدين (ص ۳۸٤) دفقه مخالف ياشيطان وي ،اويامنافق.

د خيرالقرون فضائل يې ذكر كړيدي اوبيايې داهل فـارس پـه مدحـه كې حديث راوړيـدى چې: والذي نفسي بيده لوكان الايمان بالثريا لتناوله رجال من هؤلاء (ص٤٧٦) وكذلك قال الفقهاء هم اعلـم بمعـانی الحديث(باب غسل الميت ص٣٧٥) فقهاء اشراف واولوالالباب (ص٣٧٥).

ابوداود:

امـام ابوداود داجمـاع پـه دليـل كې د درې اويـا فرقـو والاحديث را وريـدى،اوناجي جماعـت يې ذكـر كديدى چې: هی الجماعة من فارق الجماعة. الحديث (ج٢ ص١٧٩) داجتهاد لپاره (اذا احكـم الحـاكم) الحديث (ج٢ص٧٠).

انما اقضی بینکم بالراءی فیمالم ینزل علی فیه (ج۲/ص۷۱) العلم ثلاثة (ج۲ ص۹) (نضرالله عبد سمع مقالتی) الحدیث (ج۲ص۷۸) لایقص الا امیرا ومامور اومختال (ج۲ ص۷۹.)

امیرمجتهد دی-مامورمقلد -اومختال غیرمقلد دی.

نسائی:

داجماع لپاره (من فارق الجماعة) الحدیث (ج۲ص۱٤٥) داجتهاد لپاره د اذا احکم الحاکم، الحدیث (ج(۲)ص(۱٤٦). او دقیاس لپاره حدیث دقیاس الحج علی الدین (حدیث او منشور)

دحضرت عمر رضی الله عنه او دحضرت ابن مسعود رضی الله عنه منشور [ج۲/ص۲۶۴]

۳۷- سوال: ایا محدثینو تقلید منلو؟

جواب: عام محدثین اودصحاح سته وو حضرات رحمهم الله.

۱ - مسندزید ۱۲۲هه	۲ - مسندامام اعظم ۱۵۰هه
۳ - موطا امام مالك ۱۷۹هه	٤ - کتاب الاثارابي یوسف ۱۸۲هه
٥ - کتاب الاثارامام محمد ۱۸۹هه	٦ - موطا امام محمد ۱۸۹هه
۷ - کتاب الحجة علي اهل المدینة ۱۸۹هه	۸ - المدونة الکبري ۱۹۱هه
۹ - مسندالشافعي ۲۰٤هه	۱۰ - ابوداوود طیالسي ۲۰٤هه
۱۱ - عبدالرزاق ۲۱۱هه	۱۲ - مسندالحمیدي ۲۱۹هه

داکتابونه په خیرالقرون کي لیکل شوي دي ځکه خیرالقرون تردوه سوه شلم پوري وو

۱۳ - سعیدبن منصور ۲۲۷هه	۱٤ - مسندابي الجعد ۲۳۰هه
۱۵ - ابن ابي شیبه ۲۳۵هه	۱٦ - مسنداحمد ۲٤۱هه
۱۷ - سنن دارمي ۲۵۵هه	۱۸ - صحیح البخاري ۲۵٦هه
۱۹ - صحیح مسلم ۲٦۱هه	۲۰ - سنن ابن ماجه ۲۷۳هه
۲۱ - سنن ابي داوود ۲۷۵هه	۲۲ - جامع الترمدي ۲۷۹هه
۲۳ - سنن نسايي ۳۰۳هه	۲٤ - ابویعلي ۳۰۷هه
۲۵ - ابن الجارود ۳۰۷هه	۲٦ - الکني والاسماء دولابي ۳۱۰هه

٢٧ - تفسيرطبري ٣١٠هـ	٢٨ - صحيح ابن خزيمه ٣١١هـ
٢٩ - ابوعوانه ٣١٦هـ	٣٠ - شرح معاني الاثارطحاوي ٣٢١هـ
٣١ - مشكل الاثار ٣٢١هـ	٣٢ - معجم الصغير للطبراني ٣٦٠هـ
٣٣ - معجم الاوسط للطبراني ٣٦٠هـ	٣٤ - المعجم الكبير للطبراني ٣٦٠هـ
٣٥ - عمل اليوم والليلة ٣٦٤هـ	٣٦ - كتاب العظمة ٣٦٩هـ
٣٧ - دارالقطني ٣٨٥هـ	٣٨ - ناسخ الحديث ومنسوخه ٣٨٥هـ
٣٩ - مستدرك للحاكم ٤٠٥هـ	٤٠ - سنن البيهقي ٤٥٨هـ
٤١ - شعب الايمان ٤٥٨هـ	٤٢ - معرفة السنن والاثار ٤٥٨هـ
٤٣ - جامع بيان العلم ٤٦٣هـ	٤٤ - مسندالفردوس ٥٠٩هـ
٤٥ - شرح السنة ٥١٦هـ	٤٦ - ابن حبان ٣٥٤هـ
٤٧ - ابن شاهين ٣٨٥هـ	٤٨ - الكامل ابن عدي ٣٦٥هـ
٤٩ - حلية الاولياء ٤٣٠هـ	٥٠ - الخطيب البغدادي ٤٦٣هـ
٥١ - المحلي لابن حزم ٤٥٧هـ	٥٢ - خطابي ٣٨٨هـ
٥٣ - جامع الاصول ٦٠٦هـ	٥٤ - مشكاة المصابيح ٧٣٧هـ
٥٥ - نصب الراية ٧٦٢هـ	٥٦ - جامع المسانيد ابن كثير ٧٧٤هـ
٥٧ - مجمع الزوائد ٨٠٧هـ	٥٨ - فتح الباري ٨٥٢هـ
٤٩ - عمدة القاري ٨٥٥هـ	٦٠ - الجامع الكبير ٩١١هـ
٦١ - كنزالعمال ٩٧٥هـ	

ددي كتابونه مولفين يا اهل السنة والجماعة مجتهدين دي او يا اهل السنة والجماعة مقلدين دي په دوي كي يو كس هم څوك داسي نشي ثابتولي چه نه مجتهد وا و نه مقلد بلكي غير مقلد وو. دصحاح سته كتابونه كوم چي په مدارسو كي متداول دي يو سه تفصيل يي دادي

حضرت امام بخاري، امـام مسلم، امام ابوداود، امـام نسـائي، امام ترمـذي او امـام ابـن ماجه رحمهم الله ددوئ په باره کې وکيل اعظم دغير مقلدينو ليکي چې دا غير مقلدين وه نتائج التقليد ص۷ ليکن دا خبره بالکل غلطه ده ځکه چې دا ټول يا مجتهدين يا او يا مقليدين دي.

علامه طاهربن صالح الجزائري په توجيه النظر الى اصول الاثر المطبوع سنه (۱۳۲۸) ص (۱۸۵) کې ليکلي دی چې امام بخاري او امام ابوداود په فقه کې امامان وو او دا دواړه په اهل اجتهاد کې وو، خو هريو مجتهد منتسب وه او امـام مسلم او امـام ترمـذي، امـام نسـائي، امام ابـن ماجه، امام ابـن خزيمـه، امـام ابويعلى، امام بزار اوددوئ پشان نور حضرات دمحدثينو په مذهب باندې وو، په علماءو کې ديو متعين کس مقلد نول.

دامام شافعي، امام احمد، امام اسحاق، امام ابو عبيده او ددوئ پشـان نورو محدثينو اقولو طرف ته يې ميلان کولو او داهل عراق په نسبت داهل حجاز مذاهبو ته زيات مائل وو.

شاه ولي الله رحمه الله فرمايي: حضرت امام محمد اسماعيل البخاري په طبقات شافعية کې شمارل کېږي اوپه شمارونکو کې امام تاج الدين سبکي هم دی، علامه سبکي په طبقات الشـافعية الکبرى ص(۲) نه تر(۱۹) پورې، دامام بخاري تفصيلي حالات يې بيان کړي.

نواب صديق حسن خان هم امام بخاري، امام نسـائي او امام ابوداود دشوافعو په فهرست کې داخل کړيدي علامة الخطيب په تاليف اکمال ص(۶۲۷) کې ليکلي چې امام نسائي شافعي المذهب وو.

او علامة سبکي هم په طبقات الشافعية ج(۲) ص (۸۳) کې درج کړيدي او دامام ابوداود په حق کې وايي علامة سبکي چې زمونږ استاذ علامة ذهبي فرمايي چې امام ابوداود فقه دامام احمد بن حنبل نه حاصله کړې وه، حافظ ابن قيم هم دامام ابوداود په باره کې حنبلي ليکلي دي (اعلام الموقعين ج(۱) ص(۲۷۶) طبع هند او علامة اسماعيل شاه بغدادي هم امام ابوداود حنبلي لکلی دی. (هدية العارفين ج(۱) ص (۳۹۵).

شاه انوره شاه کشميري وايي چې حافظ ابن تيميه، امام نسائي او ابوداود په حنبلي کيدو تصريح کړې، مقدمة فيض الباري ص(۵۸) او فرمايي چې حق هم دادی (العرف الشذي ص(۶)

بهرحال شافعي وي او که حنبلي مقلدين خو دي.

ديوخو دخيرالقرون اودمختلفو صديو محدثينو او فقهاء مقلدينو اجمالي تذكره

قاضي اسماعيل بن النسفي الكندي المتوفی (۱۶۴) په فقه كې دامام ابوحنيفه متبع وو.

امام ليث بن سعد المتوفی سنه (۱۷۵) نواب صديق حسن خان ليكي: (وی حنفي المـذهب بـود وقضـاء مصر داشت) (اتحاف ص(۲۳۷)

عبدالله بن مبارك المتوفی (۱۸۱) امام صدرالائمة المكي المتوفی (۵۹۸) ليكي: چې په ائمة حنفي كې يو امام عبدالله بن مبارك هم دی (مناقب موفق ج(۲)ص (۱۳۳).

علامه ذهبي وايي چې په خپل دور كې دعلم حديث مدار په دريو بزرگانو باندې وه، امام يحيى بن سعيد القطان، يحی بن زكريابن ابی زائده او وكيع ابن الجراح، تذكرة ج(۱)ص (۳۲۸) او علي المديني فرمايي: چې خپل دوركې علم په يحيى بن أبی زأيده باندی ختم وو اخبار ابی حنيفه واصحابه (ص ۱۵۰) او دا درس واړه بزرگان مقلدين دامام صاحب وو.

خليفه جعفر بن معتصم الملقب بالمتوكل علی الله المتوفی سنه(۲۴۶) هـ په خلفاء كې اول سړی وو چې دامام شافعي مقلد وه (تاريخ الخلفاء (۳۵۹)

امـام محدث ابوعوانة يعقـوب بـن اسحاق الاسفرائی المتـوفی سنه(۲۱۶) شـافعي المـذهب وو، امـام طحـاوي، ابوجعفر احمـد بن محمـد المتـوفی سـنة(۳۲۱) هـ حنفـي المـذهب وه (تـذكرة (ج ۳ همدارنگـه امـام ابوالعباس احمد بن عمر المتوفی سنه ۳۰۶ شيخ الاسلام قدورة الشافعيه شافعي المذهب وو تذكره ج ۳ ص ۳۰) ص(۲۸)

امام ابوالقاسم عمروبن الحسن البغدادي الخرفي المتوفی سنة (۳۲۴) شيخ الحنابلة (تذكرة (۳) ص (۶۲).

مشهور مورخ علامة ابوالفرج محمد بن اسحاق بن نديم المتوفی سنة (۳۸۵) هـ په خپل كتاب الفهرست طبع مصركې دص (۲۹۸) نه تر (۳۰۸) پورې دهغه حضراتو فقهاء كرامو تذكرة كړې ده چې په فقه كې دحضرت امام ابوحنيفة مقلدين وو، اودهغوئ تعداد يې تقريباً دېرش بيان كړيدی.

اوبيا د (٣٠٨) نه تر (٣١٧) صفحې پورې د حضرت امام شافعي د شاګردانو ذکر کوي، او تقريباً دڅلور دېرشو حضراتو نومونه يې ذکر کړي، او د (٢٦٤) صفحې نه تر (٢٩٨) پورې يې د حضرت امام مالک دمقلدينو ذکر دی، چې تقريباً پنځويشت دي، اوپه صفحه (٣٣٤) کې د حضرت امام احمد بن حنبل او دهغه د کتابونو دتذکرې کولو نه پس دامام الاثرم احمد بن محمد، امام احمد بن محمد بن الحجاج، او امام اسحاق بن راهوية ذکر کوي، او فرمايي: داټول حنبلي وه (ص ٣٣٥)

امام ابن عبدالبر مالکي په خپل کتاب الانتفاء کې دڅلورمې صدۍ نه وړاندې چې کوم مالکيه، شافعي او احناف وو دهغوی، دنومونو فهرست ئې ورکړی دی، که شوق مو وي نو وې ګورئ.

امام ابوبکر احمد بن الحسين البيهقى المتوفى سنة(٤٥٨)ه علامة ذهبي ليکلي چې دا شافعي المذهب وو، امام ابو محمد بن مسعود البغوي صاحب تفسير معالم التنزيل وشرح السنة ومصابيح وغيره کتابونو المتوفى سنة (٥١٦)هـ شافعى المذهب وو. (تذکرة ج (٤) ص (٥٢) همدارنګه امام ابن عساکر المتوفى سـ٥١٧ شافعي المذهب وو تذکره ج ٤ ص ١١٨)

امام الحازمي محمد بن موسى المتوفى سنة (٥٨٤) شافعي المذهب وو، تذکرة ج(٤)ص(١٥٢).

امام عبد الرازق بن ابي محمد الشيخ عبدالقادر الجيلاني دواړه ځوی او پلار حنبلي المذهب وو، تذکرة (٤)ص (١٤).

امام عزالدين ابو الفتح المتوفى سنه (٦١٣) حنبلي وو. (تذکرة (٤)ص (١٨٦).

امام ابن الصلاح ابو عمرو عثمان المتوفى سنة (٦٤٣) شافعي وو. (تذکرة (٤)ص (٢١٤).

امام شرف الدين يوسف بن الحسن النابلسي المتوفى (٦٧٠) شافعي وو تذکرة (٤)ص (٢٥٠) همدارنګه امام نووي المتوفى سنه ٦٧٥ شافعي وو (تذکره ج ٤ / ٢٥٠)

حافظ ابن تيمية احمد بن عبد الحليم المتوفى (٧٢٨) حنبلي وو، نواب صديق حسن خان دده په باره کې شيخ الحنابله ليکلي. (الجنة ص (٣٨).

امام يحيى بن معين المتوفى سنة (٢٣٣)هـ امام الجرح والتعديل الثقة المامون احد الائمة الثقات ،تهذيب التهذيب ج(١١) ص (٢٨٨) کې ليکي: چې دا په علم حديث مرجع الاخلائق وو.

اوعلامة ذهبي په غالي حنفيانو كې شمار كړى خپله يحى بن معين وايي چې قراءت دحمزة زما په نيز اوفقه دابوحنيفه معتبره ده ،اوهم پدې باندې ماخلق موندلي دي. [تاريخ بغداد ج(۱۲) ص(۳۴۷)هج] دهغه حنفي كيدل يو واضح حقيقت دى.[فيض الباري ج(۱) ص(۱۶۹)، مقدمة نصب الراية ص (۴۲)].

كتب تفاسير

زياتره اومروج دتفسير كتابونه هم دمقلدينو دي،مثلاً تفسير بيضاوي،البحر المحيط ،معالم التنزيل، خازن،ابن كثير ،قرطبى، تفسير كبير وغيره دادشوافعو دى.

تفسير احكام القرآن للجصاص،مدارك ابوصعود ،روح المعاني، مظهري وغيره داحنافو دي.

﴿واذا قُرِئَ القُرآنُ فَاستَمِعُوا له وأنصتوا لَعلّكُم تُرحَمُون﴾ الآية

مسئله دقراءة خلف الامام

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمده ونصلي علي رسوله الكريم، امابعد:

قال الله تبارک وتعالی: ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾

محترموورونو ! دا وخت د فتنو دوردی، هرورځ نوې نوې فتنې سرراپورته کوي کفري طاقتونو په یو اتحاد داسلام په بنیادونو حمله کړې ده دبې حیائې ،بی شرمی ،عیاشی اوفحاشی بازارېې گرم کړی دی. د حالاتو تقاضی دا وه چې مسلمانانو خپل اختلافات شاته غورزولي وای اود اتحاد او اتفاق په جذبه کفري سیلاب ته یو فولادي بلاک جوړشوی وي، خومتاسفانه کله چې داسلام اودکفر جنګ اومقابله راغلې ده نوکفارو داحکمت عملي په کاراچولې دی، چې دمسلمانانو څخه یې یو څو کسان په سرواوسپینو اخستې دي اود خپلو اصولو مطابق یې چې ډیوائډ اینډرول (Divide and Rul) (وجنګوه اوحکومت وکړه) په خپل منځي اختلافاتو مصروف کړي دي.

دهندوستان دفتح پیش ګوئي درسول الله ﷺ په مبارکه ژبه داسې جاري شوې ده چې رسول الله ﷺ فرمایي : چې دوه ډلې به الله ﷻ د دوزخ داور څخه ازاده کړي، یو هغه ډله ده چې د هندوستان سره جهاد کوي، دوهمه ډله هغه ده چې دحضرت عیسی علیه السلام سره په جهاد کې شرکت کوي. (مسند احمد ج ۵ ص۲۷۸ ج ۲ ص۵۲ ومجمع الزاوید ج ۵ص ۲۸۲ و کنز العمال ج۱۷ ص : ۲۶۷)

او دا پیش ګوئی الله ﷻ داهل السنة والجماعة احنافو په لاس باندې پوره کړه دحنفی بادشاهانو په قیادت کې دهند فاتحین ټول صرف اوصرف احناف مجاهدین وو، رسول الله ﷺ دې فاتحینو ته دخپل امت بهترین خلک ویلي دي اوصحابه وورضوان الله علیهم په دې فاتحینو کې دشریکدلو تمنا کړی وه. الحمد الله دا داحنافو لپاره ډیر دفخرخبره ده ځکه چې په دې احادیثو کې داحنافو په بهتری تقریبا تصریح شوې ده.

د اسلام د ورتلو څخه وروسته هلته تردولس سوه کلونو پورې صرف اوصرف هغه نبوی ﷺ قوانین جاري ووچې د احنافو مجاهدینو په واسطه ورښودل شوی وو، تردولس سوه کلونو پورې ټولو مسلمانانو صرف اوصرف هغه نبوی ﷺ لمونځ کولو چې دحنفی مجاهدینو په ذریعه ورخودل شوی ووترد ولس سوه کلونو پورې هیچادا امام پسې الحمد الله نه لوستله ، هیچا درکوع رفع الیدین نه کول، هیچا په زوره امین نه ویلو ، هیچا په

سینه باندې لاسو نه نه کیښنو دل، هیڅ د اختلاف بوی نه وو ،ځکه چې ټول اهل السنة والجماعة احناف وو، ددې حقیقت اعتراف غیر مقلد نواب صدیق حسن خان داسې کوي:

(خلاصه دا چې د هندوستان د مسلمانانو دا حال دی چې د کله نه اسلام دلته راغلی دی، چونکه اکثر خلک د بادشاهانو طریقه او مذهب خوښوي، نو د اسلام دراتلو څخه تر ننه پورې دا خلک د حنفی مذهب پابند وو او دي. او د همدې مذهب عالمان ،فاضلان قاضیان ، مفتیان او حاکمان وو). [ترجمان وهابیه ص۱۰]

او علامه شکیب ارسلان دا حقیقت داسې ښکاره کوي چې:

(د مسلمانانو اکثریت د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللَّهُ پیروان او مقلدین دي، ټول د تُرک او د بلقان مسلمانان او ټول د روس او افغانستان مسلمانان، ټول د چین او هندوستان مسلمانان او د عربو اکثر مسلمانان، د شام او دعراق اکثر مسلمانان حنفي مسلکي دي. (حاشیه حسن المساعی ص ۶۹)

په (۱۹۱۱عیسوي) کې چې کومه مردم شماري شوې ده دهغې تفصیل دا دی چې په دنیا کې دي:

۱-اثناعشری : یو کروړ او اووه دیرش (۳۷) لکهه. ۲-زیدي : دیرش لکهه. ۳-حنبلي : دیرش لکهه. ۴-مالکي : یو کروړ. ۵-شافعي: لس کروړه. ۶-احناف : له اووه دیرش (۳۷) کروړو نه زیات.

(انسائیکلو پیډیا اف اسلام)

لیکن کله چې دانګریزانو منحوس قدم هندوستان ته داخل شو او اسلامي حنفي حکومت یې ختم کړو په (۱۹۵۷م) کې دازادې په جنګ کې احناف مجاهدین دانګریزانو سره په مقابله مصروف وو چې په زرګونو علماو ته دانګریزانو لخوا اعدام ورکړل شو او تر ډیرو ورځو پورې یې قتل عام روان کړی وو، نو یو طرف ته داحنافو مجاهدینو قتلول او تعذیبول روان وو او بل طرف ته ملکی وکتهوری دمذهبي ازادی اشتهارونه خپاره کړل، چې حنفي مذهب پریږدئ غیر مقلدین او لامذهبه شئ، نو د برطانوی حکومت خیر خواهان به وپیژندل شي او څوک چې په حنفی مذهب کلک وي، هغه به د برطانوي حکومت څخه باغي شمیرلې شي، ددې حقیقت اظهار غیر مقلد عالم نواب صدیق حسن خان داسې کړی دی چې (بعضې خلکو دانګریزي حکومت په امر حنفی مذهب پرې نه ښود وهغوی دانګریزانو دشمنان دي.

او مونږ دانګریزي حکومت دومره خدمت وکړو او ددوی په خدمت کې مود ومره قرباني ورکړه چې مذهب مو پریښود ولامذهبه شو او دسرکار برطانیه ددروازې فقیران شو.

مونږبه څرنګه ستاسو مخالفت وکړو ؟ د ملکې عالي معظمې دام اقبالها اشتهار د ټولوسره د مذهبي ازادي وعده کړې ده) [ترجمان وهابيه ص ۴۵].

انګريزانو پخپلو کې د مسلمانانو د جنګولو لپاره هرقسم امداد ونه تيار کړل، اختلاف جوړونکو ته يې بې شماره دولت اوغټې غټې جائيداد ونه ورکړل او د دغې زرخريد وغلامانو په کوشش سره يې د امت مسلمه اتحاد ټوټه ټوټه کړو او مختلفو فتنو سرراپورته کړو ، په دې فتنو کې يوه فتنه په اکابرو باندې د عدم اعتماد (غير مقلديت) وه. د دې فتنې بانيينو د عمل بالحديث په نوم باندې د تقليد څخه انکار کولو د هغو اعمالو درواجولو کوشش يې کولو چې يادائمه يې اربعه وو په مينځ کې اختلافي وو او ويا بالکل متروک وو په مساجدو کې يې اختلافات راوپارول، په اسلافو يې بد زباني شروع کړې چې د هغې په وجه د الله ﷻ په کورونو کې د عبادت په ځاى جنګونه شروع شول. فروعي مسائل يې د کفر او د اسلام معيار وګرځول رفع اليدين او امين بالجهر وغيره فروعي مسائل يې د تضليل او تفسيق سبب جوړ کړل په هره اجتماع کې به يې په ډير شور اوزور سره بيانول، د احنافو په خلاف يې اشتهارونه خپرول او د زرګونو روپيو انعامي چيلنجونه يې ورکول.

د اکابرو علماو د ديوبند هميشه دا مسلک راروان دى چې اجتهادي او فروعي مسائل او د مخکې څخه مختلفٌ فيها مسائلو باندې دومره زورندي پکارچې مقابل طرف ته په کې د جهل او فسق نسبتونه وشي اونه په عامو جلسو او تقريرونو کې د هغې بيانول پکار دي ځکه فروعي مسائل د اهل سنت والجماعت د علماء په نيز تبليغي او تکذيبي مسائل ندي، بلکې صرف ترجيحي مسائيل دي . لکن بالعکس دغې زرخريد و غلامانو د خپلو ځانونو څخه بغير ټولو اهل سنتو ته کافران ،بدعتيان ، فاسقان ، جاهلان اوبې نمازان ويل اکابروته جاهلان او فاسقان ويل يې اهمه فريضه وه او په هرځاى کې فتنه او فساد جوړول يې لوى ديني کارګڼلو.

ددوى دا فتنه دوامداره شوه، زمونږ په زمانه کې چې کله روسانو په افغانستان يرغل وکړو او په ميلونو ميلونو افغانان شهيدان شول، په ميلونو ميلونو ماشومان يتيمان شول او دوينو سيلابونه روان وو او د وينو اود سرونو په قيمت د کفر مقابله کيدله نو دغې لامذهبو د خپلو اکابرو په نقش قدم د اختلافاتو بازار ګرم کړى وو. په مجاهدينو کې هم ننوتي وه او دوه تنظيمونه يې لرل .

د يو تنظيم مشري سياف کوله چې اوس په صليبي پارلمان کې د پيغلو جينکيو سره په يوه چوکۍ کې ناست وي او شپه او ورځ د ديمو کراسي رباب وهي. او د بلې ډلې مشري مولوی جميل الرحمن کوله. ددوی دتنظيم د مطبوعاتو مشر مسلم دوست صاحب چې کله د کيوبا د زندان نه راخلاص شو نو يو کتاب يې وليکو په نامه د: (ماتې زولنې) په هغې کې يې چې دده بدتاريخ څومره رابنکاره کړی دی، نو په لوستلو يې خوله او په ليکلو يې قلم شرميږي.

يو د هغې نه داچې دا د سی آی ای (*CIA*) او آی ايس آی (*ASI*) ايجنټ و. آی ايس آی جرنيلانو ته به يې د تنظيم په سطحه د زنا لپاره جينکۍ وروستلې او مرده ګاوي به يې کوله، ديتيمانو زخميانو او شهيدانو په نوم چې څومره روپۍ ورته راتلې هغه يې بالکل شخصي سرمايه ګرزوله او د صليبي يرغل په وخت کې يې وريرونو په امريکايانو باندې عرب مجاهدين خرڅول........ !

خلاصه داچې کله د امريکا په مشرۍ ټولو کفري طاقتونو په افغانستان حمله وکړه او صليبي جنګ يې اعلان کړو، نو بيا هم دغو زرخريدو غلامانو دخپلو روحاني پلرونو سره هرقسم امداد وکړ.

لا مذهبه سياف او لا مذهبه سميع الله نجيبي چې د جميل الرحمن د مرګ نه وروسته يې د دوی د تنظيم مشري کوله د صليبيانو سره په ښکاره ودريدل، د صليبيانو په مقابله کې يې د جهاد د حرمت فتواګانې ورکړې او مجاهدينو او فدايانو ته يې دباغيانو نسبتونه وکړل. انګريزانو هم ښه رياستونه او منصبونه ورکړل.

زمونږ د ولايت ننګرهار مرکزی مدرسې او مسجدونه يې ورته حواله کړل، دحج او اوقاف رياستونه يې ورکړل، دايف ايم راډيو ګانې يې ورته جوړې کړې، ترڅو د جهاد درسونه بند شي او د هغې په ځای خلک د رفع اليدين او آمين بالجهر په جنګونو کې مصروف شي.

کله چې زه د لغمان د عليشنګ په لاره کې د اسلام اباد د پول سره د صليبيانو په يو کمين وربرابر شوم او دمرتد صليبي زمريالي قومندان لخوا ونيول شوم دشپې په اته بجې: ۱/ ۸/ ۱۴۳۲هـ ق، ۱۲/ ۴/ ۱۳۹۰هـ ش او د لغمان داستخباراتو او دکابل د نود (۹۰) او د هفتده (۱۷) په رياستونو کې دسخت تعذيب لاندې وم، نو همدغو زرخريد وغلامانو به د خپلې غلامۍ پوره حق ادا کولو او زمونږ د علاقې لامذهبه به ډک ډک فلاينکو چونه زما په خلاف راتلل او زما تعذيب او توهين به يې زياتاوه. صرف په دې تعصب چې ما به د حنفي مذهب دفاع کوله او ددوی په مخ کې يو خنډ وم. او چې کله د پلچرخي صليبي محبس ته نقل کړی شوم په

پنځلسم د شوال سنه ۱۴۳۲ هـ هلتـه هم يو څولامذهبو بنديانو اختلافاتو تـه لمن وهله. دلامذهبو كتابونه يې تقسيمول او د عوامو ذهنونه يې داسې جوړول چې حنفي لمونځ دقران او حديث څخه خلاف دي.

مونږ تر يو څه وخته پورې د خپلو اكابرو په طريقه صبر او تحمل كولو، ليكن كله چې حنفي عوامو بيا بيا پوښتنې كولې چې ايا واقعي زمونږ مذهب دقران او حديث نه خلاف دی ؟ ايا واقعي په ترک د قرائت خلف الامام او په ترک د رفع اليدين وغيره مسائلو باندې د احنافو سره يو حديث هم نشته ؟

نو ديو څو مضمونونو د ليكلو اراده مې وكړه، خو چونكه زه په زندان كې يم او اسباب راسره نشته ، لـه دې وجهې بـه يې پـه اختصـار سره ولـيكم. دزيـات تفصـيل لپـاره د سرفرازخان صـفدر رَحِمَهُ اَللّٰهُ او د محمـد امين صفدر اوكاړوى رَحِمَهُ اَللّٰهُ كتابونه مطالعه كړی.

والسلام

رحيم الله الحقانى الننجرهارى

المحبوس فى جدر الصليبين پلچرخي

۲۳/ ۳ /۱٤۳۳هـق

۲۷/۱۱/ ۱۳۹۰ هـش ۱٦/ ۲/۲۰۱۲م

بلاک دوهم ، منزل دريم ، وينگ دوهم

دشمال طرفته دهليز كې اول اطاق

د لامذهبو مغالطه

لا مذهبان عوامو ته وايي چې: ستاسو لمونځ بې فاتحې دی. او په يو حديث کې هم دا نه دي راغلي چې بې فاتحې لمونځ کېږي. او کله کله عوامو ته وايي چې: مونږ به داسې حديث پېش کړو چې: په هغې کې راغلي وي چې بې فاتحې لمونځ نه کيږي. او تاسو داسې حديث پېش کړئ چې په هغې کې راغلي وي چې بې فاتحې لمونځ کيږي.

الجواب: د فقهې مسئله داسې نه ده چې: بې فاتحې لمونځ کيږي. نو چې داسې مسئله پکې نشته نو دليل څرنګه درته پېش کړم؟

د فقهې مسئله داسې ده چې: د يو امام قرئت د ټولو مقتديانو له پاره کافي دی.

نو د حنفي مقتدي مونځ بې د فاتحې څخه نه دي. لکه د يو کس اذان چې د ټولې محلې لپاره کافي دي او د ټولې محلې مونځ سره د آذانه دي. او د يو امام خطبه د ټول مسجد د مقتديانو لپاره کافي ده. او د ټولې محلې مونځ سره د خطبې د ي. همدارنګه په تراويحو کښې ۱۱۳ سورتونه چې قاري په تراويحو کښې لولي نو دا د ټولو مقتديانو لپاره کافي دي. او د ټولو مقتديانو تراويح سره د ختمه د قران دي. نو همدارنګه د يو امام الحمد لله د ټولو مقتديانو له طرفه الحمد لله ده. او د ټولو مقتديانو مونځ سره د الحمد لله دي. اوس زمونږ دعوه دا ده چې د امام الحمد لله د مقتديانو الحمدلله ده، او د مقتديانو لپاره د امام الحمدلله کافي ده، نو د مقتديانو مونځ د الحمد لله سره اوشو، په دې باندې مونږ بې شماره احاديث لرو. لکه د څلورم نمبر حديث لاندې به راشي انشاءالله. او د لامذهبو دعوه دا شوه چې د امام الحمدلله د مقتديانو لپاره نه ده کافي. نو دوي دې د عدم کفايت لپاره صرف يو حديث پيش کړي د جمعې د خطبې په باره کښې. په يو حديث کښې د لا صلوة الا بفاتحة الكتاب په شان الفاظ دي چې لا جمعة الا بخطبة ،سنن الكبري للبهيقي ج ۳ صـ۹٦ ،نو د جمعې په ورځ صرف يو امام خطبه وائي. بيا چې کله د مقتديانو څخه تپوس وشي چې ستاسو مونځ سره د خطبې دي. او که بغير د خطبې دي؟ نو دوي ټول وائي چې سره د خطبې دي. اوس که څوک دي مقتديانو ته ووائي چې تاسو خو خطبه نه ده لوستلې نو ستاسو مونځ بې خطبې دي نو دا به غلط وي، ځکه چې دوي به ورته وائي چې د امام خطبه زمونږ لپاره کافي ده، او د امام خطبه زمونږ خطبه ده. همدارنګه د امام الحمد لله د مقتديانو لپاره کافي ده. همدارنګه د تراويحو د ختم القران څخه وروسته چې کله د مقتديانو څخه تپوس وشي

چې تاسو ختم کړي دي ؟ نو دوي وائي چې هو کړي مو دي . نو اوس که څوک ورته ووائي چې تاسو خو قران ندي لوستلي نو تاسو ختم نه دي کړي نو دا به غلطه خبره وي . ځکه چې د قاري لوستل د ټول مسجد د مقتديانو له طرفه لوستل دي ، نو چې په يو سلو ديارلسو سورتونو کښې د امام لوستل د مقتديانو لپاره کافي دي ، نو يو اځي سورة فاتحي څه گناه کړي ده . چې دلته د امام لوستل د مقتديانو لپاره نه دي کافي ؟ حالانکه د کافي والي حديثونه هم شته دي .

قراءة خلف الامام

چونکه قرآن کريم رباني کلام او آسماني صحيفه ده، له دې وجهې په أدله وو أربعه ووکې د ټولو څخه اوچت مقام لري او زمونږ د اختلافاتو فيصله کن کتاب دی، له دی وجهې په ټولو مسلمانانو لازمه او واجبه ده چې په کومه مسئله کې د دوی په مابين کې اختلاف وي د هر څه څخه مخکې دی قران کريم ته رجوع وکړي ، که د مسئلې حل په قران کې پيدا شو ، نو د قران په روشنائي کې دي د خپل ځان لپاره د عمل لاره متعينه کړي، ځکه د قران کريم فيصله د خالق کائنات فيصله ده او د خالق کاينات د فيصلې څخه مخ اړول لوی هلاکت او بربادي ده.

په حديث شريف کې راځي چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي . ومن ابتغي الهدي في غيره اضله الله وهوحبل الله المتين وهوالذكرالحكيم وهوالصراط المستقيم .... ومن عمل به اجر ومن دعا اليه هدى الي صراط مستقيم . [ترمذی شريف، ج ۱، مشکوة شريف ج ۱ ص ۱۸٦].

کوم سړی چې قران پرېږدي او په بل شي کې هدايت لټوي الله ﷻ به يې گمراه کړي، دا قران کريم دالله ﷻ مظبوطه رسۍ د ه ، دا ذکر حکيم او صراط مستقيم دی ، کوم سړی چې دده په تعليماتو او اصولو باندې روان وي او عمل پرې کوي هغه ته اجرور کولی شي او څوک چې د قراني تعليماتو طرف ته خلک رابلي هغه ته به د صراط مستقيم هدايت وکړی شي .

يعنې په هر حال کې مسلمان ته پکار دي چې د خپلې نيک بختۍ لپاره خپله عقيده او نظريه د قران ماتحت کړي او د قران په هره اشاره باندې په زرگونه وارې د ځان قربانولو ته تيار شي .

نو محترمو ! راځي چې متنازعه مسئله (د امام پسې د الحمد الله الخ دلوستلو څه حکم دی ؟) د قراني تعليماتو په روشنائي کې حل کړو :

امام پسې دالحمدلله لوستل

د قران کريم په رڼاکې مکروهِ تحريمي دي

الله ﷻ فرمائي :(وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَه وَاَنْصِتُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ) [پ ۹ سورة اعراف].

ترجمه : اوکله چې ولوستلې شي قران، نو غوږ کيږدئ تاسې هغه ته او چُپ اوسئ له پاره ددې چې رحم درباندې وشي.

د جمهورسلفواوخلفواتفاقی فيصله ده چې په دې ايت کريمه کې د قراءة خلف الامام مسئله پوره واضحه شوې ده اوپه دې باره کې يې صاف اوناطق حکم صادرکړی دی، يعنې دامام اومقتدی کارونه اووظيفې يې جداجدا معينې کړې دي.

دامام وظيفه : (قراءت کول دي) اودمقتدی وظيفه : (چپ دريدل او توجه کول دي.

مناسبه داده چې دمذکوره ايت کريمه په تشريح اوتفسيرکې د صحابه وورضوان الله عليهم اودتابعينواوتبع تابعينوارشادات عاليه اواقوال مبارکه پيش کړوچې دې مقدس جماعت ددې ايت څه مطلب بيان کړی دی؟

(۱) - صحابه رضوان الله عليهم ټول د علم غرونه اودهداية ستوري وو، ليکن بعضې صحابه کرام ﷺ دبعضې نوروڅخه په علم اوفضل، فقهی فهم اوبصيرت کې مخکې وو، په دوی کې يو حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ دی، حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ ته الله ﷻ بعضې داسې جزئي فضائل ورکړي ووچې بل هيڅ صحابی ورسره په کې نووشريک دقران په معلمينوکې عبدالله بن مسعود ﷺ دټولونه ممتازاوفائق وو، په معلمينودقران کې دده نمبر د ټولونه مخکې وو رسول الله ﷺ فرمائی چې : أستقرؤوا القران من اربع :

(۱) من عبدالله بن مسعود ﷺ (۲) و سالم مولي ابي حذيفه ﷺ (۳) وابي بن كعب ﷺ (٤)ومعاذ بن جبل ﷺ. (بخاری شريف جلداول، ص ۵۳۱، ترمذی شريف جلد۲ ص ۲۲۲).

ای صحابه وو! تاسو قران کريم ددې څلوروصحابه وو څخه زده کړئ! د عبدالله بن مسعود ﷺ څخه. د سالم ﷺ مولی دابی حذيفه ﷺ څخه. د أبی بن کعب ﷺ څخه. اود معاذ بن جبل ﷺ څخه. او په دې څلوروکې اول نمبرعبدالله بن مسعود ﷺ دی. حافظ الدنيا حافظ ابن حجر عسقلانی رَحِمَهُ اللّٰهُ تعالی ددې حديث په

تشریح کې لیکلي دي چې: (وان البداية بالرجل في الذکرعلي غيره في امر يشترک فيه مع غيره يدل علي تقدمه فيه .

یعنې چې د یوڅو کسانو شرکت په یو فضیلت کې ذکرکړل شي، نو په دې کسانو کې چې دچانوم اول ذکرشوی دی په هغه کې دا فضیلت دنورو څخه زیات وي .

ددې حدیث راوي حضرت عبدالله بن عمروبن العاص ﷺ فرمائی چې په معلمینو د قران کې دټولو څخه مخکې نوم دعبدالله بن مسعود ﷺ دی له دې وجهې زه دده سره سخت محبت کوم اودا زما دخاصو محبوبینو څخه دي په یوبل حدیث کې رسول الله ﷺ د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ په باره کې داسې فرمائی چې :

تمسکوابعهدابن ام عبد (ترمذی شریف جلد۲ص ۲۹۳) دابن مسعود ﷺ په هدایت اوحکم باندې کلکې منګولې ولګوئ!

په مسلم شریف دوهم جلدص ۲۹۳) کې دحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ څخه روایت دی چې : (والذي لااله غيره، مامن كتاب الله سورة الا انا اعلم، حيث نزلت وما من اية الا انا اعلم فيماانزلت ولوأعلم أحدا هوأعلم بكتاب الله مني تبلغه الابل لركبت اليه)

په هغه الله ﷻ قسم کوم چې دهغه څخه سوی بل معبود نشته په قران کې هیڅ داسې سورت اوایت نشته چې ماته یې شان نزول نه وي معلوم چې په کومه موقع اوپه کوم حالت کې نازل شوی دی اوما د خپل ځان څخه دقران کریم بل غټ عالم نه دي لیدلی، که په دغه دوریعنې دصحابه وو ﷺ په دورکې زما څخه دقران کریم بل غټ عالم وي اورسیدل ورته ممکن وي نوما به دهغه طرف ته رجوع کړی وي اودهغه څخه به مې استفاده کړی وي نود حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ څخه ددې ایت کریمه په باره کې لاندې روایت منقول دی .

صلي ابن مسعود ﷺ فسمع ناسايقرءون مع الامام قال امالکم ان تفهموا امالکم ان تعقلوا ! (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوْا لَه وَأَنْصِتُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ) [تفسيرابن جرير ، ج ۹ ص ۱۰۳].

حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ یوه ورځ لمونځ کولواویوڅو کسانو په امام پسې قرائت لوستلو ، کله چې عبدالله بن مسعود ﷺ ددوی قرائت واوریدو (نودلمانځه څخه وروسته یې) ورته وفرمایل چې ایا په تاسو هغه

وخت نه دی راغلی چې دپوهې او عقل نه کار واخلئ! کله چې قران لوستلی شي نو تاسې هغه ته غوږ کیږدئ او چپ اوسئ!.

اول راوي ابن جرير: احد ائمة الاعلام. [بغدادی / ۲ / ص ۱۶۳]. **دوهم راوي ابو کريب**: حافظ، ثقه، محدث الکوفة. [تذکره/ ج ۲/ ص ۷۳ / تهذیب التهذیب/ ج ۹ / ص ۳۸۶]. **دريم راوي محاربی**: دده نوم یحیی بن یعلی دی. ابو حاتم او ابن حبان ورته ثقه ویلي دي. [تهذیب التهذیب/ ج ۱۱ / ص ۳۰۳]. **څلورم راوي داود بن ابی هند دی.** چې امام احمد سفیان ثوری، ابن معین، ابو صالح او نسائی و غیرهم ورته ثقه ویلي دي. [تذکرة / ج ۱ / ص ۱۳۸]. **پنځم راوي يسر بن جابر**: ثقه دی. وقیل صحابیٌ. [تهذیب التهذیب/ ج ۱۱ / ص ۳۷۹]

(۲) د مذکور ایت کریمه تفسیر د رئیس المفسرین حِبر الأُمة حضرت عبدالله بن عباس ﷺ څخه:

د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ پسې دلوی درجې مفسر حضرت عبدالله بن عباس ﷺ دی، رسول الله ﷺ ورته داسې دعا کړې ده چې: اللّٰهُمَّ فقهه في الدين وعلمه التاويل. (مسنداحمد ج ۱ص ۳۲۸، ابن کثیر، ج ۱ص ۳).

یاالله ده ته په دین کې پوهه ورکړه او د قران کریم په تأویل او تفسیر کې مهارت ورکړه.

د حضرت عبدالله بن عباس ﷺ څخه بل روایت دی چې (ضمني اليه رسول الله ﷺ قال اللّٰهُمَّ علمه الحكمة. (ترمذی شریف، ج ۲ص ۲۲۳)

زه رسول الله ﷺ د خپلې مبارکې سینې سره یو ځای کړم او وی فرمایل: یاالله ده ته په دین کې پوهه ورکړه! جلیل القدر صحابی، د لوی مرتبې مفسر، او بې نظیره محدث، حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ د عبدالله بن عباس په باره کې فرمائی چې: قال عبدالله يعني ابن مسعود ﷺ نعم ترجمان القران ابن عباس. (تفسیر ابن کثیر، ج ۱ص ۳)

حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائی چې عبدالله بن عباس ﷺ د قران کریم بهترین مفسر او شارح دی.

دومره لوی مفسر ددې ایت کریمه په باره کې داسې فرمائي چې:

عن ابن عباس ﷺ في قوله تعالي : وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَه وَاَنْصِتُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ) يعني في الصلوة المفروضة . (تفسيرابن كثير، ج ۲ص ۲۸ ،تفسيرابن جرير، ج ۹ ص ۱۰۳، كتاب القراءة ص ۸۸ . روح المعانى ، ج ۹ ص ۱۵۰)

حضرت عبدالله بن عباس ﷺ فرمائى چې د(وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ وَاَنْصِتُوْا) شان نزول فرضي لمونځ دی .

(۳) دمذكوره ايت كريمه تفسيرد حضرت مقدادبن اسود ﷺ څخه :

وذكرالبغوي عن المقدادانه سمع ناسايقرءون مع الامام فلما انصرف قال اماان لكم أن تفهموا (واذاقرى القران فاستعموا له وانصتوا) كماامركم الله .

امام بغوى د حضرت مقداد بن اسود ﷺ څخه روايت كوي چې ده ديو څو كسانو څخه واوريدل چې دامام پسې يې قرائت كولو حضرت مقداد ﷺ ورته وفرمايل چې اياپه تاسو هغه وخت نه دى راغلې چې دعقل اوپوهې څخه كاروانخلې كله چې قران لوستلى شي نو تاسې هغه ته غوږ كيږدئ اوچپ اوسې .

(٤) د مذكوره ايت تفسير د حضرت مجاهد بن جبير رَحِمَهُ اللّٰهُ څخه:

په تابعينو عظاموكې دټولو څخه لوى مفسرحضرت امام مجاهد بن جبير رَحِمَهُ اللّٰهُ دى دامبارك پخپل دوركې دټولو څخه لوى مفسر وو ، د حضرت سفيان ثوري رَحِمَهُ اللّٰهُ داقول دامام مجاهدپه باره كې مشهوردى چې: اذاجاءک التفسيرعن مجاهدفحسبک به.(تفسيرابن كثيرج ۱ص ٥).

چې كله د امام مجاهد رَحِمَهُ اللّٰهُ تفسير درته ورسيږي نو دبل چاتفسيرته حاجت نشته . حضرت امام مجاهد رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمائي چې : عرضت المصحف علي ابن عباس ﷺ ثلث عرضات من فاتحته الي خاتمته اوقفه عندكل اية واساله عنه. (تفسيرابن كثير، ج ۱ص ٤)

ماقران كريم داول څخه تراخره پورې درې ځلې رئيس المفسرين حضرت عبدالله بن عباس ﷺ ته ورانديې كړودقران كريم په هرهرايت باندې به مې هغه ته وقف كولو او دهغې په باره كې به مې ترينه پوښتنه كوله امام مجاهد رَحِمَهُ اللّٰهُ ددې ايت كريمه په تفسيركې فرمائي چې :

عن مجاهد فی قوله تعالی : (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهُ وَاَنْصِتُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ) في الصلوة. (تفسیرابن جریرج ۹ ص ۱۰۳، تفسیرابن کثیرج ۲ص ۲۸۱، کتاب القراءة ،ص ۱۰) يعني مذكورايت كريمه دلمانځه په باره كې نازل شوی دی.

(۵) دحضرت سعیدبن مسیب رَحِمَهُ اللّٰهُ تفسیر:

عن سعیدبن المسیب (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهُ وَاَنْصِتُوْا) قال في الصلوة. [تفسیرابن جریر ،ج ۹ ص ۱۰۳ کتاب القراءت ،ص ۱۹]. يعني مذكورايت كريمه دلمانځه په باره كې نازل شوی دی.

(۶) د حضرت سعیدبن جبیر رَحِمَهُ اللّٰهُ تفسیر :

عن سعیدبن جبیر (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهُ وَاَنْصِتُوْا) في الصلوة المكتوبة. (تفسیرابن جریر، ج۹ ص ۱۰۳ تفسیرابن کثیر، ج ۲ص ۲۸۱). حضرت سعیدبن جبیرتابعي رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمائی چې دغه مذکورایت کریمه دفرضي لمونځ په باره کې نازل شوی دی.

(۷) د حضرت حسن بصری رَحِمَهُ اللّٰهُ تفسیر:

عن الحسن(وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهُ وَاَنْصِتُوْا) قال في الصلوة) حسن بصری صاحب فرمائي چې داایت کریمه دلمانځه په باره کې نازل شوی دی. (کتاب القراءة ، ص ۹۱)

(۸- ۹) دحضرت عبید بن عمیر او حضرت عطاء بن ابي رباح تفسیر:

قال عبيد بن عمير وعطاء بن ابي رباح انما ذالک في الصلوة ((وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهُ وَاَنْصِتُوْا). [تفسیر ابن جریر ج۹ ص ۱۰۳]. حضرت عبیدبن عمیر رَحِمَهُ اللّٰهُ او حضرت عطاء بن ابی رباح تابعی رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمائي چې دمذکورایت کریمه شان نزول لمونځ دی.

(۱۰- ۱۵) دحضرت ضحاک، حضرت ابراهیم نخعی، حضرت قتادة، حضرت شعبی، حضرت سدی اوحضرت عبدالرحمن بن زیدبن اسلم رَحِمَهُمُ اللّٰهُ تفسیر:

قال الضحاک، وابراهیم النخعي، وقتادة، والشعبي، والسدي، وعبدالرحمن بن زیدبن اسلم ان المرادبذلک في الصلوة. (تفسیرابن کثیرج ۲ص ۲۸۱).

دا پورتني علماء كرام ټول پدې قايل دي چې: داايت كريمه دلمانځه په باره كې نازل شوی دی.

(١٦) دحضرت امام احمدبن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ تفسير:

علامه ابن تیمیه رَحِمَهُ اللّٰهُ د امام احمدبن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ قول د مذکوره ایت کریمه په باره کې رانقل کوي چې ددې ایت کریمه شان نزول لمونځ دی. وذکرابن حنبل الاجماع علي انهانزلت في الصلوة وذکرالاجماع علي انهالاتجب القراءة علي الماموم حال الجهر. (فتاوی ابن تیمیه، ج ۲ص ۱۲۸).

امام احمد په دې خبره اجماع نقل کړی ده، چې ددې ایت شان نزول لمونځ دی او همدا رنګه یې په دې اجماع نقل کړی ده چې کله امام په جهر قراءت کوي نو په مقتدی باندې قراءت واجب نه دی.

په یو بل ځای کې علامه ابن تیمیه فرمائي چې:

و قول الجمهورهوالصحيح فان الله سبحانه وتعالي قال(وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ وَاَنْصِتُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ) قال احمداجمع الناس علي انهانزلت في الصلوة . (فتاوی کبری، ج ۲ص ۱٦۸)

د جمهورو قول صحیح دی ځکه چې الله ﷻ فرمائي چې کله قران لوستلی شي نو تاسو هغه طرفته توجه کوئ او چپ اوسئ ددې لپاره چې په تاسو رحم وشي امام احمد فرمائي چې په دې خبره د ټولو اجماع او اتفاق دی چې داایت کریمه دلمانځه په باره کې نازل شوی دی.

په یو بل ځای کې فرمایي چې: (فالنزاع من الطرفين لكن الذين ينهون عن القرائة خلف الامام جمهور السلف والخلف ومعهم الكتاب والسنة الصحيحة والذين اوجبوها على المأموم فحديثهم ضعفه الائمة.) [تنوع العبادات / ص ۸٦].

په دې مسئله کې نزاع د دواړو طرفونو څخه ده، لکن کوم خلک چې د قرائة خلف الامام څخه منعه کوي جمهور سلف او خلف دي او د دوی سره کتاب او سُنت صحیحه دي. او کوم خلک چې قرائة خلف الامام ته واجب وایي د هغوی ایمه دا حدیث ضعیف ګڼلی ده.

(۱۷) ده مذکوره حضراتونه علاوه نور جلیل القدرمفسرین مثلا:

صاحب دتفسيرروح المعانی، ج ۹ ص ۱۵۱ ،صاحب دتفسير مظهری، ج ۳ص ۵۰۷ ، صاحب دتفسيربيضاوی، ص ۳۰۸ ، صاحب دتفسيرمعالم التنزيل ص ۲۷۹ ، صاحب دتفسير ابو السعود، ج ٤ص ۵۰۳ ، صاحب دتفسيركشاف ،ج ۱ص ۵۲۳.

نو محترمو ! د حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ څخه نیولې تر علامه الوسي رَحِمَهُ اللّٰهُ پورې تفاسیروائې چې دا ایت کریمه دلمانځه په باره کې نازل شوی دی.

خلاصه دا چې په هندوستان باندې دانګریزددورې څخه مخکې چې کوم تفسیرونه لیکل شوي دي دهغوی په نیزدا ایت کریمه دلمانځه په باره کې نازل شوی دی.

دابن تیمیه عبارت مو ولوستلو چې امام احمد رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمائی چې په دې خبره دټول اهل اسلام اجماع او اتفاق دی چې دا ایت کریمه د لمانځه په باره کې نازل شوی دی او ددې اجماع رانقلونکي څه معمولي سړی نه دی، بلکې دا اهل سنتو امام دی دمسلمانانو پیشوا دی لوی مجتهد او دامام بخاری رَحِمَهُ اللّٰهُ په شان محدیثنو استاذدی.

ددې وزني دلایلو څخه وروسته که څوک وائي چې دا ایت کریمه د خطبې په باره کې نازل شوی دی یادکفاروا ومشرکانو په باره کې نازل شوی دی نو تاسو پوه شی چې هغه دتعصب په اغزي لرونکې کنده کې غورزیدلی دی او د (غلو) په بې پایانه صحرا کې ورک او حیران دی او دحق لمن یې دلاسونو څخه وتلې ده.

د لامذهبو یو خندونکی حرکت

د غیرمقلدینو یو شرمیدلي خوی او عادت دادی چې په هرځای کې د دوی دمطلب سره موافقه خبره ورته پیدا شي برابره خبره ده چې هغه هر څومره ضعیفه او کمزورې وي، هرڅومره بیهوده او بیکاره وي، هر څومره چې وهمي او خیالي وي هغه دخپلې سینې پورې نښلوي د خپلې غاړې هارترینه جوړوي او مضبوطې منګولې وربادې لګوي.

لیکن کومه خبره چې ددوی دمذهب اود رائې څخه مخالفه وي هغه شاته غورزوي، اعراض ترینه کوي ،بې ځایه تاویلات په کې کوي، ضعیفه او بیهوده توجیهات ورته جوړې، اګر که هغه دصحابه کرامو رضوان الله تعالی علیهم، تابعینو عظامو او تبع تابعینو رحمهم الله څخه ثابته وي، دوی دحقایقو څخه سترګې پټوي، واقعیت شاته غورزوي، دصحیحو احادیثو څخه چشم پوشي کوي، دضعیفو احادیثو څخه استدلال کوي.

دغیرمقلدینو داشرمیدلی خوی ددینه ښه واضحه کیږي چې ددې ایت کریمه په باره کې صحابه کرام رضی الله عنهم فرمایي چې ددې شان نزول لمونځ دی، تابعین عظام رحمهم الله فرمایي : چې ددې ایت کریمه شان نزول لمونځ دی امام احمد بن حنبل د ټولو سلفو او خلفو اجماع رانقلوي چې ددې ایت کریمه شان نزول

لمونځ دی، لیکن غیرمقلدین دا ټول شاته غورزوي ، د ټولو څخه سترګې پټوي او ددې په مقابل کې یو ضعیف او مرجوح تفسیر د سینو سره نښلوي ، دغاړې هارترې جوړه وي په سترګوټي لګوي او ساده مسلمانان ورباندې غلطوي او هغه مرجوح تفسیر دا دی چې دا ایت کریمه د کفارو او د مشرکینو په باره کې نازل شوی دی ،کفارو او مشرکینو ته په کې حکم شوی دی چې هغوی قران کریم په پوره توجه سره و اوري شور او غال مغال ونکړي .

حالانکه دا تفسیر نهایت مرجوح او ضعیفه دی، بلکې غلط او باطل دی، لیکن ظاهرًا ددوی د مطلب سره موافق دی، له دې وجهې څخه یې قبول کړی دی او د جمهورو سلفو او خلفو صحیح تفسیر چونکه ددوی د مطلب څخه مخالف دی نو له دی وجهې ورپورې ټوقې او مسخرې کوي . (نعوذبالله من ذلک)

دې ته وائي مطلب پرستي ،خودغرضي او دتعصب په سمندر کې غوټې وهل . دغیرمقلدینو دا خبره چې، دا ایت کریمه دکفارو او مشرکانو په باره کې نازل شوی دی ،غلطه او باطله ده ځکه چې .

(۱) - مخکې ظاهره شوه چې احادیث صحیحه، دامت اجماع او د مفسرینو تصریحات ټول په دې ګواه دي چې ددې ایت کریمه شان نزول لمونځ دی ددې ټولو بـاوجود دا خبره کـول چـې د ا ایـت کریمـه دکفارو او مشرکانو په باره کې نازل شوی دی تفسیر بالرای بدعت سیئه او دایت کریمه دحقیقت څخه دانکار سره مترادف دی .

الله ﷻ دې خپل بندګان دداسې ناروا زړه ورتیا او غلط حرکت څخه محفوظ کړي .

(۲) - که به طریقې د فرض المحال ددې آیت نزول د کافرانو په باره کې شي نو تر کافرانو پورې یې منحصرول غلط دي، ځکه چې په قران کریم کې هیڅ داسې حکم نشته چې دهغې تعمیل صرف په کافرانو باندې واجب وي او په مسلمانانو باندې په هغې عمل کول ممنوع او حرام وي .

(۳) - که غیرمقلدین خپل دې سرچپه منطق ته صحیح وائي نو بیا دهغې عمومي احکامو په باره کې څه وائي چې ظاهرًا د کافرانو او مشرکانو په باره کې نازل شوی دی. مثلاً په یو ځای کې الله ﷻ فرمائي چې: قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا تُشْرِكُوْا بِهٖ شَيْئًا وَّبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوْا اَوْلَادَكُمْ مِّنْ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَاظَهَرَ مِنْها وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِيْ حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ) [پاره ۸].

ترجمه : ووایه ای محمده ! دوی ته چې راشئ ! چې زه ولولم هغه چې حرام کړي دي رب ستاسې پر تاسې باندې، چې شريکان مه نيسئ تاسې له دغه الله ﷻ سره هيڅ شی او نيکي کوئ تاسې له مور او پلار سره په نيکې کولو سره او مه وژنئ تاسې اولاد خپل له ويرې د فقرا و خوارى، نه مونږ رزق در کوو تاسو ته او همدوی ته او مه نيژدې کيږی . ناروا کارونو ته هغه چې ښکاره وي له دې بدو کارونو څخه او هغه چې پټ وي او مه وژنئ تاسې نفس، هغه نفس چې حرام کړي دي الله ﷻ وژل يې مګر وژنئ يې په حقه سره دا (ټولو نهی اويو امر) حکم کړی دی الله ﷻ تاسې ته په دې سره لپاره ددې چې عقل وچلوئ په کې تاسې .

نو ایا د غیر مقلدینو د منطق موافق دا ویل صحیح دي چې ددې احکامو مخاطبین صرف کافران او مشرکان دي ؟ د کافرانو او مشرکینو لپاره شرک کول ، دوالدينو نافرمانی کول ، د اولاد قتلول ، فحاشې ته نزدې کيدل حرام او ګناه ده او د مسلمانانو لپاره دا کارونه جايز او مستحسن دي مومنان دې شرک او قتل وغيره کارونه کوي؟

(۴) که په طريقې د فرض المحال دا خبره و منو چې مذکوره ايت کريمه د کافرانو او مشرکانو په باره کې نازل شوی دی نو ايا دا ويل صحيح دي چې کافران او مشرکان د قران کريم د تلاوت په وخت کې د شور او غال مغال څخه منع دي، ليکن مسلمانانو ته جايز دي چې د قران کريم د تلاوت په وخت کې شور او غال مغال وکړي ؟

(۵) که په طريقې د فرض المحال ومنو چې ددې ايت کريمه شان نزول کافران او مشرکان دي، خو بيا هم د ټول امت په دې اتفاق دی چې د کوم ايت سبب د نزول اګرچې خاص وي ليکن حکم به يې عام وي . لکه څرنګه به چې خلکو د رسول الله ﷺ متبنی حضرت زيد ﷛ ته زيد بن محمد ويلې ، نو الله ﷻ دا ايت شريف نازل کړو چې (مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ) الاية . لکن ددې حکم عام دی هر بچی به خپل حقيقي پلار ته منسوبيږي.

نو ايا غير مقلدين ددې ايت هم دا مطلب بيانوي چې صرف حضرت زيد بن ثابت ﷛ رسول الله ﷺ ته په ولديت مه منسوبوئ او نور متبنی ګان منسوبوئ يا نورو افرادو ته د رسول الله ﷺ ولد ويل جايز دي؟

امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمايي چې : کله د آيت شان نزول بل شی وي لکن د احکامو دار و مدار په الفاظو باندې دی . [کتاب الأم / ج ۵ / ص ۲۴۱] . ابن تيميه رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمايي چې : د قرآن کريم عمومي احکام تر اسبابو د نزول پورې مقيد کول باطل دي. [الصارم المسلول / ص ۵].

ابن کثیر رَحِمَهُ اَللَّهُ فرمایي چې: اعتبار عموم د لفظ لره نه وي، نه خصوص د سبب لره وي. [تفسیر ابن کثیر /ج ۲ /ص۹].

ابن قیم رَحِمَهُ اَللَّهُ لیکي چې: د کومو اسبابو له وجهې چې عبادات مشروع شوي د هغې دوام نه دی ضروري. لکه څرنګه چې په طواف کې د رَمل او په صفا او مروه کې د سعیې سبب د مشرکانو اعتراض و، لکن سره د دې چې مشکران او س هلته نه شته، خو بیا هم دا حُکم تر قیامته پورې باقي دی. [بدایع الفواید /ج ۳ / ص ۱۶۱].

حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اَللَّهُ فرمایلي دي چې: اعتبار عموم د لفظ ته وي، نه خصوص د سبب ته. [فتح الباری /ج ۸ / ص ۱۴۱]. علامه سیوطی رَحِمَهُ اَللَّهُ فرمایي چې: اعتبار عموم د لفظ لره وي، نه خصوص د سبب ته. [اتقان/ج ۱/ص ۷۴]. قاضي شوکانی هم همدا لیکلي دي. [نیل الاوطار /ج ۲ /ص ۱۲۹].

نواب صدیق حسن خان لیکي چې: خصوص د سبب ته هیڅ اعتبار نه وي. [دلیل الطالب /ص ۴۱۳/ بدور الاهله /ص ۲۰۹].

فان قیل: چې دا خبره لوی امام علامه امام رازي رَحِمَهُ اَللَّهُ کړې ده چې: دا آیت د کفارو په باره کې نازل شوی دی.

قلنا: امام رازي په منطق او فلسفه کې امام دی، لکن په نقلیاتو کې سخت کمزوری دی، له دې وجهې دده په تفسیر کې ټول رطب او یابس راجمع دي. [لسان المیزان/ ج ۴ / ص ۴۲۶].

امام سیوطي رَحِمَهُ اَللَّهُ فرمایي چې: د امام رازي په تفسیر کې نور هر څه شته ما سوا له تفسیر څخه. [درمنثور / ج ۳ / ص ۱۵۵].

نواب صدیق حسن خان لیکي چې: مؤلف وی در علوم کلام و فنون رسمیه امام اهل زمان بعضی از اهل معرفت بعلوم کتاب و سنت گفته اند. فیه کل شيءٍ الا التفسیر. [اکسیر /ص ۱۰۴]. په بل ځای کې لیکي چې: رازی از علم حدیث خبر ندارد. [اکسیر / ص ۱۱۳].

فان قیل : چې بیا یې د سیاق او د سباق سره څه ربط دی ؟

قلنا : د مؤمنانو درې مرتبې دي.

اول : د عين اليقين والا مرتبه. دوى ته (اصحاب البصيرت)وايي، چې توحيد او معرفت ورته مشاهد دي. **دوهم:** د علم اليقين والا مرتبه. چې دى حقايقو ځان په استدلال باندې رسوي. دوى هاديان او مهتديان دي.

دريم : د حق اليقين والا مرتبه ده. چې نه ورته اوله مرتبه حاصله ده او نه دوهمه. يو اځې د الله جل جلاله احكامو ته يې سر ټيټ كړى دى، دا عام مؤمنان دي چې د رحمت اميدوار دي. نو په مخكې آيت كې په (هَـٰذَا بَصَائِرُ) كې د لومړنۍ طبقې او په (هُدى) كې د دوهمې طبقې فضيلت او په (وَ رَحْمَـةٌ) كې د دريمې طبقې فضيلت ذكر شوى دى . او په (لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ) كې يې درې واړو ته د مومن لقب وركړى دى. او په وروستې آيت كې مؤمنانو ته امر كوي چې د قرآن كريم د قرائت په وخت كې چُپ شئ او غوږ ورته كېږدئ! نو د مخكني آيت خاتمه په مؤمنانو ده او د وروستني آيت ابتداء په خطاب باندې ده، مؤمنانو ته همدارنګه په مخكې آيت كې د دريو طبقو فضيلت و او په وروستې آيت كې د بصيرت هدايت او رحمت د سرچشمې قرآن ذكر دى. همدارنګه په مخكې آيت كې د رحمت ذكر دى او په وروسته آيت كې په (لعلكـم تُرحمـون) سره مستحقين د رحمت ذكر كوي. او وروستې په (واذكر ربک فى نفسک) كې د مؤمنانو د سردار سره خطاب دى، نو ددې څخه بل غټ ربط كوم دى ؟

فان قيل: چې امام رازي رَحِمَهُٱللَّهُ فرمايي چې: كه دا خطاب مؤمنانو ته وي نو بيا د (لعل) لفظ ورسره نه لګيږي، ځكه چې (لعل) د ترجي له پاره راځي. او مؤمنان په هر حال كې د رحمت خداوندي مستحق دي.

قُلنا : لفظ د (لعل)د الله جل جلاله په جانب كې په معنا د وجوب مستعمليږي. [مدارک /ج ۱/ص ۷۵ /كشاف /ج ۱/ص ۹۲ / بيان القرآن /ج ۱/ص ۱۰ /].

په قرآن كريم كې په بې شمېره ځايونو كې مؤمنانو ته د (لعلكم تُرحمون) او د (لعلكم تفلحون) الفاظ مستعمل شوي دي . همدارنګه مؤمنانو ته هم رحمت په طريقې د لزوم او وجوب نه دى، بلكې فضل الهي دى.

همدارنګه كه څوک ووائي چې دا د خطبې په باره كې نازل شوى دى نو دا ايت خو مكي دى نو ايا په مكه مكرمه كې د جمعې لمونځ فرض و ؟

د لامذهبو د اعتراضونو ځخه جوابونه

اول اعتراض: لا مذهبه عبدالرحمن مبارکپوري ليکي چې علامه زيلعي رَحِمَهُ اللّٰهُ په نصب الراية ج ۲صفحه۱۴کي د بهيقي په حواله د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ دا قول رانقل کړي دي چې پدي باندي اجماع ده چې دا آيت کريمه د خطبي په باره کي نازل شوي دي– حالانکه دا خبره صحيح نه ده ځکه چې ما د بهيقي معرفت السنن والاثار او کتاب القراءة مطالعه کړل او دا قول مي پکي پيدا نکړو. (تحقيق الکلام ص۶۰ ج ۲ ، تحفة الاحوذي ج ۱ ص۲۰۹)

اول جواب: علامه زيلعي رَحِمَهُ اللّٰهُ په نقل کي ډير محتاط او ثقه دي. (الفوائد البهيه ص۲۲۸) او بيا ئي د امام بهيقي د کوم خاص کتاب نوم نه دي اخستي. امام بهيقي رَحِمَهُ اللّٰهُ کثير التصانيف دي نو مباکپوري د دوؤ کتابونو د کتلو ځخه وروسته ځرنګه د عدم وجود اعتراض کوي؟

دوم جواب : نواب صديق حسن خان د جمهورو سره پدي خبره اتفاق کړي دي چې (وعدم علم او علم بعدم نيست) (بدورالاهله ص۳۷۹)

مبارکپوري پخپله په يو ځائ کي ليکي چې عدم نقل عدم وقوع لره مستلزم نه دي. (تحقيق الکلام ج ۲ ص۱۳)

بعضي امامانو د حديث د قلتين د تصحيح نسبت امام طحاوي رَحِمَهُ اللّٰهُ ته کړي دي. نو مولانا شوق نيموي رَحِمَهُ اللّٰهُ ليکلي دي. چې ما په شرح معاني الآثار کي دا تصحيح پيدا نکړه نو مبارکپوري هلته په نيموي رَحِمَهُ اللّٰهُ باندي اعتراض کوي چې د تصحيح دَ نسبت کونکو د امام طحاوي رَحِمَهُ اللّٰهُ د کوم خاص کتاب نوم نه دي اخستي. لهذا نيموي رَحِمَهُ اللّٰهُ ته پکار دي چې د امام طحاوي رَحِمَهُ اللّٰهُ نور کتابونه وګوري. نو مبارکپوري چې نيموي رَحِمَهُ اللّٰهُ ته دا مشوره ورکوي نو د خپل ځان په باره کي ئي ولي هيروي؟

دريم جواب: يوائحي علامه زيلعي رَحِمَهُ اللّٰهُ ددي قول ناقل نه دي. بلکه دا قول علامه موفق الدين ابن قدامه الحنبلي رَحِمَهُ اللّٰهُ په المغني ج ۱ ص۶۰۵ کي علامه شمس الدين ابن قدامه رَحِمَهُ اللّٰهُ په شرح مقنع للکبير ج ۲ ص۱۳ کي او حافظ ابن الهمام په فتح القدير ج ۱ ص۲۴۱ کي او ملا علي القاري رَحِمَهُ اللّٰهُ په شرح نقايه ج۱ ص۸۳ کي او ابن تيميه رَحِمَهُ اللّٰهُ په خپله فتاوي ج ۲ ص۱۲۸ و ص۱۶۸ او په تنوع العبادات ص۸۶ کي هم د

امام احمد رَحِمَهُ اَللَّهُ دا قول را نقل كړي دي. مبارکپوري دي دا کتابونه مطالعه كړي چې د علامه زيلعي رَحِمَهُ اَللَّهُ د قول صداقت ورته معلوم شي.

څلورم جواب: د مبارکپوري هم مسلک عالم لا مذهبه عبدالصمد پشاوري ليکي چې: و الاصح كونها في الصلوة لما روى البهيقي عن الامام احمد قال اجمعوا على انها في الصلوة (اعلام الاعلام في قراءة خلف الامام صــ۱۹۰) صحيح دا ده چې دا آيت كريمه د مانځه په باره كي نازل شوي دي، ځکه چې بهيقي رَحِمَهُ اَللَّهُ دامام احمد رَحِمَهُ اَللَّهُ څخه نقل كړي دي چې پدې باندي اجماع ده چې دا آيت كريمه د مانځه په باره كي نازل شوي دي. دا كتاب د نواب صديق حسن خان د کتاب لقطة العجلان سره ضميمه دي او دواړه يو ځائ چاپ شوي دي.

دوهم اعتراض: دا آيت مكي دي. نو دا آيت په فاقرءو ما تيسر من القران مدني آيت باندي منسوخ دي. او د مدني والي دلائيل يي دا دي:

۱) چې په دي آيت كي د جهاد او د قتال حکم دي. او جهاد په مدينه كي فرض شو. [قيام الليل صـ۲]

۲) همدارنگه امام سيوطي رَحِمَهُ اَللَّهُ فرمائي چې سورة مزمل نور ټول مكي دي إلاهذه الاية فاقرأ وماتيسر من القران الاتقان ج ۱ صــ۱۳].

۳) همدارنگه په دي آيت كي د زكات حکم هم دي او زكوة په مدينه منوره كي فرض شوي دي.

الجواب: د فاقرأو ما تيسرمن القران آيت هم مكي دي، او پدي آيت كي د قتال حکم نه دي ذكرشوي بلكه داسي پكي راغلي دي چې علم ان سيكون منكم مرضى و اخرون يضربون في الارض نو سين د استقبال ئي راوړي دي نو په استقبال كي يي د قتال او د جهاد زيري وركړي دي فتح الباري ج۱ صـ۳۹۳]

همدارنگه سيوطي رَحِمَهُ اَللَّهُ لكه څرنگه چې ورته په اول كي مدني ويلي دي، ليکن وروسته ئي په پوره زور سره ددي ترديد كړي دي او ليکلي يي دي چې څوک چې دي آيت ته مدني وائي هغوي د غلط فهمی ښکار دي. همدارنگه زكات په مكه كي فرض شو، او د مقدار تعين او د وصولولو ترتيب يي په مدينه كي

جوړ شو. تفسير ابن كثير ج ۴ ص ۴۳۹ څکه چې سورة المؤمنون سورة حم السجده سورة لقمان وغيره سورتونه مكي دي او د زكوة حكم پكي موجود دي.

دريم اعتراض: مبار كپوري ليكي چې كه ومنو چې دا آيت د فاقروا ما تيسر له وجهي منسوخ نه دي ليكن د نسخ احتمال خو يي شته واذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال؟

الجواب :

۱) د نسخ مسئله ډيره غټه مسئله ده په نفس احتمالا تو باندي نه ثابتيږي ، بلكه د نسخ د اثبات لپاره د قطعيو او محكمو د لائلو ضرورت دي

۲) دا احتمال د مبار كپوري څخه مخكي په څه د پاسه ديارلس سوه كلنه دوره د اسلام كي بل چا نه دي ذكر كړي. نو كه دا احتمال په څه دليل باندي بناء وي نو په هندوستان باندي د انگريزانو د دوري څخه كوم مخكني عالم به ذكر كړي وو.

۳) خپله مبار كپوري ليكي چې د فاقروا ما تيسر من القران څخه د قراءت فرضيت نه ثابتيږي. تحفة الاحوذي ج ۱ ص ۲۰۷ نو د هر مقتدي لپاره ترينه د قراءت وجوب څرنگه ثابت شو.

۴) خپله مبار كپوري ليكلي دي چې سورة مزمل مخكي نازل شوي دي او دا إذا قرئ القران آيت وروسته نازل شوي دي. تحقيق الكلام ج ۲ ص ۲۹. نو په مخكي آيت باندي به وروستني آيت څرنگه منسوخ شي؟

۵) د لامذهبو سرگروه نواب صديق حسن خان ليكي چې : دروي يک يا دو آيت منسوخ است باقي همه محكم . اول خذ العفو و أمر بالعرف، دوم وأعرض عن الجاهلين افادة الشيوخ ص ۶۰ نو محكم آيت څرنگه منسوخ شو؟

څلورم اعتراض: لامذهبان وائي چې د احنافو په نيز د دي دواړو آيتونو په مينځ كي تعارض دي لكه ملاجيون رَحِمَهُ اللَّهُ او صاحب د تلويح رَحِمَهُ اللَّهُ چې ليكلي دي ، نو د دي تعارض سره به څرنگه ترينه استدلال صحيح شي ؟

الجواب: زمونږ خبره په اشخاصو باندي نه ده بنأ بلکه په دلايلو باندي بنأ ده او د دلا ئلو په اعتبار په دي دوارو آيتونو کـي هيڅ تعـارض نشـته. ځکـه چې حـافظ ابـن حجـر رَحِمَهُ اللهُ د دوو حکمونـو د تعـارض لپاره څلور شرطونه ليکلي دي.

- **اول شرط** دا دي چې د دي دوارو حکمونو محل به يو وي.
- **دوهم شرط** دا دي چې د دوارو حکمونو تقدم او تأخر به نه وي معلوم
- **دريم شرط** دا چې يو ته به په بل باندي ترجيح نه وي
- **څلورم شرط** دا چې د دوارو په مينځ کي به تطبيق هم ممکن نه وي شرح نخبة الفکر ص۴۷ او په دي دوارو آيتونو کي د تعارض دا يو شرط هم نشته.

۱) د دوارو آيتونو محل جدا جدا دي، د اذا قرئ القران ايت د فرضي مونځ په باره کـي نازل شوي دي او فـاقرءو مـا تيسـر مـن القـران آيت د تهجد و د مونځ په باره کـي نـازل شـوي دي په ابو داود ج۱ص۱۹۲ په عون المعبود ج۱ص۵۰۳ وغيره کي په دي باندي تصريح شوي ده. امام بهيقي ليکي چې و هذا مشهور فيما بين اهل العلم کتاب القرءت ص۱۵۳ حافظ ابن قيم ليکي چې دا آيت د تهجد و د مونځ په باره کي نازل شوي دي. اعلام الموقعين ج۲ ص۳۷۸ خطيب شربيني رَحِمَهُ اللهُ ليکي چې د دي آيت کريمه شان نزول د تهجد و مونځ دي. السراج المنيرج ۴ ص۲۴۸ علامه ابو السعود ليکي چې دا آيت د تهجد و د مونځ په باره کـي نازل شوي دي تفسير ابو السعود برکبيرج ۸ ص۴۸۰ مبارکپوري هم د روح المعاني ځخه همدا مضمون را نقل کړي دي تحفة الاحوذي ج ۱ص۲۰۷].

۲) تقدم او تـأخريي هم معلوم دي، خپله مبارکپوري ليکي چې سورة مزمل مخکـي او سورة الاعراف وروسته نازل شوي دي. تحقيق الکلام ج۲ ص۲۹].

۳) باالفرض که د دوارو آيتونو محل يو شي او تقدم او تـأخريي معلوم نه شي نو بيا هم اذا قرئ القران ته ترجيح ورکول پکار دي ځکه چې په صحيحو روايـاتو کـي د صحابو، او د جمهورو سلفو، او د خلفو ځخه دا ثابته ده چې په واذا قرئ القران الخ کي مقتدي د قراءت خلف الامام ځخه منع شوي دي.

۴) همدارنګه د دواړو آیتونو په مینځ کي تطبیق هم آسان دي هغه دا چې د واذا قرئ القران آیت د مقتدي په بار کي دي چې فرض مونځ په جماعت باندي کوي، او د فاقرءوا ما تیسر من القران آیت د تهجد و د مونځ په باره کي دي چې یواځي ادا کیږي.

او یا دا چې په إذا قرئ القران کي سورة فاتحه مراد ده او په فاقرءو ما تیسر من القران کي ما زاد علي الفاتحه مراد ده لکه څرنګه چې د عبدالله بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه په صحیح سند باندي مروي دي چې د فاقرؤو ما تیسر څخه ما زاد علي الفاتحه مراد ده. کتاب القراءت ص۶ و ص۱۵۳ و ص۱۵۴ او چونکه ما زاد علي الفاتحه مقتدي نه شي لوستلي، لهذا دا به د منفرد په حق کي وي او یا د واذا قرئ القران حکم د مقتدي لپاره دي، او د فاقرءوا ما تیسر حکم د امام لپاره دي، نو چې کله د جمع او د تطبیق دا صورتونشته نو د تعارض دعوه باطله ده.

پنځم اعتراض: مبارکپوري لیکي چې کوم خلق چې دا آیت د قرأت خلف الامام د منسوخوالي لپاره پیش کوي هغوي دي اول دا ثابته کړي چې دا آیت د پنځو مونځونو د فرض والي څخه وروسته نازل شوي دي. تحقیق الکلام ج ۲ ص۲۵

جواب: د قرأت خلف الامام د ممانعت، او د افتراض د صلواتو خمسو و په مینځ کي کوم تلازم دي؟ عقلي دي او که عرفي دي او که عادي دي؟ آیا د قرأت خلف الامام څخه ممانعت صرف په دي صورت کي متصور دي چې پنځه مونځونه فرض شي؟ او آیا د پنځو مونځونو څخه په کمو کي دا متصور نه دي؟

شپږم اعتراض: مبارکپوري لیکي چې دا آیت مکي دي او د قرأت خلف الامام حکم په مدینه منوره کي راغلي دي، نو په مکي مقدم آیت باندي د متأخر مدني حکم په خلاف استدلال صحیح نه دي او په مدینه کي د قرأت خلف الامام په جواز باندي دا دلائل دي.

۱) د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قول دي چې څوک چې د امام پسي الحمد لله ونه لولي د هغه مونځ نه کیږي موطأ امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ ص۲۹].

۲) د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه روايت دي چې يو ځلي رسول صلي الله عليه وسلم صحابه وو ته مونځ ورکړو، کله چې د مانځه څخه فارغ شو نو وي فرمائل، چې په تاسو کي چا زما پسي قرأت کړي دي؟ د دي حديث په آخر کي دي چې د امام پسي د سورة فاتحه څخه بغير بل هيڅ شئ مه لولئ. کتاب القرأت ص۵۱

او حافظ ابن حجر په دي اجماع را نقل کړي ده چې ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په ۷ هـ کي مسلمان شوي دي تلخيص الخبير صـ۱۱۴].

۳) همدارنګه حضرت عبادة بن صامت رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مدني هم د قرأة خلف الامام ذکر کړي دي. تحقيق الکلام ج۲ صـ۲۸].

جواب: دا اعتراض بالکل باطل دي. د قرآن کريم د آيت د منسوخوالي لپاره د محکم او قطعي دليل ضرورت دي، په خبر واحد باندي د قران د آيت منسوخول داسي دي لکه په شيشه باندي چې تيکه ماتوي، مولانا عبد الحئ رَحِمَهُ اللَّهُ د احنافو ظابطه بيانوي او ليکي چې ان تخصيص العام بخبر الاحاد غير جائز غيث الغمام ۲۷۵ د لامذهبانو سرګروه نواب صديق حسن خان ليکي چې ناسخ مثل منسوخ باشد در قوت بلکه اقوي ازان چه درصورت ضعف مزيل قوي نه تواند شد – واين حکم عقل است – و اجماع برآن دلالت کرده چه صحابه نص قرآن را به خبر واحد منسوخ نه کرده اند. (افادة الشيوخ بمقدار الناسخ والمنسوخ صـ۵).

۲) حافظ ابن حجر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ليکي چې د متـأخر الاسلام صحابي روايت د متقدم الاسلام د صحابي د روايت لپاره صرف د تقدم او د تأخر په بنا باندي ناسخ نه شي کيدلي. شرح نخبة الفکر صـ۴۷ نو د قرآني آيت لپاره څرنګه ناسخ شو؟

۳) د حضرت ابو موسي اشعري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حضرت جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حضرت ابو الدرداء رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حضرت انس بن مالک رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حضرت عبد الله بن بجينه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حضرت زيد بن ثابت رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حضرت ابوبکرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه چې منع د قرأت خلف الامام روايت شوي ده آيا دا مدني نه دي؟ بلکه خپله د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه هم منع د قرأت خلف الامام مروي ده.

۴) د عبادة بن صامت رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه د خلف الامام د قيد سره هيڅ صحيح حديث نه دي روايت شوي وروسته به ئي تحقيق راشي – انشاءالله او په موطا صـ۲۹ کي د ابو هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه هيڅ داسي حديث نه دي روايت شوي چې د هغي مفهوم دا وي چې که مقتدي فاتحه ونه لولي د هغه مونځ باطل دي د حضرت

ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مرفوع حديث چې د (خداج) لفظ پکي دي او د ابو هريرة دا قول چې اقربها في نفسک يا فارسي ددي معني هم بطلان الصلوة نه ده،د دي تحقيق وروسته راروان دي انشاءالله.

۵) که استدلال يواځي د احتمالاتو نوم وي، نو بيا د دي احتمال هم شته دي چې حضرت عبادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په بيعت عقبه اولي او يا عقبه ثانيه کي دا حکم اوريدلي وي. او د اذا قرء القرآن آيت دي په مدينه کي نازل شوي وي لکه څرنګه حافظ ابن کثير په ج ۴ صـ ۲۵۴ همدارنګه نواب صديق حسن خان په خپل تفسير فتح البيان ج ۳ صـ ۳۹۳ کي ليکلي دي چې سورة اعراف مدني دي ځکه چې په دي سورت کي د موسي عَلَيْهِ السَّلَامُ او د يهودو ذکر په تفصيل سره شوي دي او د يهودو مرکز مدينه منوره وه.

اووم اعتراض : لا مذهبان د بهيقي څخه دا اعتراض را نقل کوي چې د واذا قرء القران ...الخ شان نزول دادي چې صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ به د اقتداء په حالت کي په اوچت آواز باندي تکلم او خبري کولي نو د دوي په باره کي الله پاک دا آيت نازل کړو. او د دي ثبوت دا دي چې:

۱) محمد بن دينار رَحِمَهُ اللهُ په خپل سند باندي د ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه روايت کوي چې صحابه کرامو به په مانځه کي خبري کولي نو الله پاک دا آيت نازل کړو.

۲) مؤمل بن اسماعيل رَحِمَهُ اللهُ هم ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه همدا مضمون نقل کړي دي.

۳) عبدالله بن عامر رَحِمَهُ اللهُ هم د ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه روايت کړي دي چې صحابه ؤ و رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ به په اوچت آواز باندي خبري کولي نو الله پاک دا آيت نازل کړو.

۴) عاصم بن عمر رَحِمَهُ اللهُ د عبدالله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه روايت کوی چي صحابه ؤ و به په مانځه کي خبري کولي نو الله پاک دا آيت نازل کړو.

نو دا آيت د قرأت څخه د ممانعت په باره کي نه دي، بلکه د تکلم في الصلوة او د رفع الصوت څخه ممانعت دي. کتاب القرأت صـ ۷۷]

الجواب : ۱) مخکي صحيح روايات او آثار او اقوال بيان شو چې د ددي آيت شان نزول په مانځه کي د قرأت خلف الامام څخه ممانعت دي.

۲) دوي چې په اعتراض کي کوم آثار ليکلي دي هغه ټول ضعيف دي. په اول روايت کي يو راوي محمد بن دينار رَحِمَهُ اللهُ دي چې امام ابن معين رَحِمَهُ اللهُ، دار قطني رَحِمَهُ اللهُ، او نسائي رَحِمَهُ اللهُ ورته ضعيف ويلي دي

عقيلي رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چې د ده په حديث کې اوهام دي ، او ابو داود رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چې د ده حافظه په اخيره کې متغيره شوي وه. تهذيب التهذيب ج ۹ صـ ۱۵۵ دوهم راوي پکې ابراهيم هجري دي چې امام ابن معين رَحِمَهُ اللهُ ، نسائي رَحِمَهُ اللهُ ، ابوذرعه رَحِمَهُ اللهُ ، ترمذي رَحِمَهُ اللهُ احمد رَحِمَهُ اللهُ ، حربي رَحِمَهُ اللهُ، سعدي رَحِمَهُ اللهُ او ابو حاتم رَحِمَهُ اللهُ ټولو ورته ضعيف ويلي دي . امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ او ابو حاتم ورته منکر الحديث ويلي دي. ابن عدي رَحِمَهُ اللهُ ورته غير قابل د احتجاج ويلي دي . او علي بن الحسين رَحِمَهُ اللهُ ورته متروک ويلي دي ميزان ج ۱ صـ ۳۱ تهذيب التهذيب ج ۹ صـ ۱٦۵].

۳) په دوهم روايت کې مؤمل بن اسماعيل رَحِمَهُ اللهُ دي. امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ ورته منکر الحديث ويلي دي ، او علامه ذهبي رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چې امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ چې چاته منکر الحديث اووائي نو د هغو د حديث روايت کول نه دي جائز. ميزان ۱ صـ ۵ ، ابو حاتم رَحِمَهُ اللهُ ورته کثير الخطاء ويلي دي ، ابن حبان رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چې دَ ده په حديثونو کې خطاګاني ډيري دي يعقوب بن سفيان رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چې اهل علمو ته د ده د روايت څخه اجتناب پکار دي ځکه چې دا منکر روايات بيانوي ساجي ورته کثير الخطاء ويلي دي دار قطني رَحِمَهُ اللهُ او ابن سعد رَحِمَهُ اللهُ ورته کثير الخطاء او کثير الغلط ويلي دي . ابن قانع ترينه په يخطی سره تعبير کوي محمد بن نصر المروزي رَحِمَهُ اللهُ ورته سيئ الحفظ او کثير الخطاء ويلي دي ، ابوذرعه رَحِمَهُ اللهُ وائي چې دي کثير الخطاء وو. ميزان الاعتدال ج ۳ صـ ۲۲۱ تهذيب التهذيب ج ۱۰ صـ ۳۸۰].

۴) په دريم سند کې عبدالله بن عامر دي. امام احمد رَحِمَهُ اللهُ ، ابوذرعه رَحِمَهُ اللهُ ، نسائي رَحِمَهُ اللهُ ، ابو عاصم رَحِمَهُ اللهُ ، ابو داود رَحِمَهُ اللهُ ، دار قطني رَحِمَهُ اللهُ ، محدث سعدي رَحِمَهُ اللهُ ورته ضعيف ويلي دي. امام ابن معين ورته ليس بشئ ويلي دي ، او ابو احمد الحاکم ورته ليس بالقوي ويلي دي. ابن مديني رَحِمَهُ اللهُ ورته دوه ځله (ضعيف ضعيف) ويلي دي. ابو حاتم رَحِمَهُ اللهُ ورته متروک ويلي دي امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چې محدثين د ده د حافظې څخه شکايت کوي ميزان ج ۲ صـ ۵۱ ولسان ج ۳ صـ ۳۰۳ تهذيب ج ۵ صـ ۲۷۵].

۵) په څلورم سند کې عاصم بن عمر دي چې امام احمد رَحِمَهُ اللهُ ، ابن معين رَحِمَهُ اللهُ او جوزقاني رَحِمَهُ اللهُ ورته ضعيف ويلي دي. امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ ورته منکر الحديث او ترمذي رَحِمَهُ اللهُ ورته متروک ويلي دي ميزان ج ۲ صـ ۴ تهذيب التهذيب ج ۵ صـ ۵۱ دا هغه آثار وو چې امام بهيقي پري ده اعتراض بلډينګ درولي وو.

دریم جواب: امام بهیقي رَحِمَهُ اللّٰهُ دا غلطي هم کړي ده چې په دي ضعیفو آثارو کي ئي د تکلم في الصلوة څخه صرف عام انساني تکلم مراد کړي دي، حالانکه د تکلم مفهوم عام دي. قراءة القران، تسبیح، تهلیل، تحمید، تکبیر او ټولو دعاګانو ته شامل دي. نو د نهي عن التکلم في الصلوة څخه نهي د قراءت دسورة فاتحه پخپله راځي. ځکه چې په نفي د عام نفي د خاص راځي. د تکلم ماده کلام او کلمه ده او په قرآن کریم کي په ډیرو ځایونو کي د قرآن کریم آیتونو ته کلام الله، کلمات ربي، او کلمات ربک، استعمال شوي دي.

۶) په صحیح روایت باندي ثابته ده چې د عام تکلم في الصلوة څخه ممانعت د قوموا لله قانتین په وجه راغلي دي کما في البخاري ج۱ ص۱۶۰ و مسلم ج۱ ص۲۰۴ او د اذا قرء القرآن شان نزول خاص قراءة خلف الامام دي.

۷) د عام تکلم في الصلوة څخه نهي په مکه مکرمه کي راغلي ده، او که په مدینه منوره کي؟ نو حافظ ابن القیم زاد المعاد ج۲ ص۶۱ همدارنګه حافظ ابن کثیر البدایة والنهایة ج ۳ ص۹۲ قاضي ابو الطیب الطبري بذل المجهود ج ۲ ص۹۵ د دي دعوه کوي چې دا ممانعت په مکه مکرمه کي راغلي دي. او په دلیل کي د عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا حدیث پیش کوي چې عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا چې د حبشو څخه راغلو نو په رسول الله صلي الله علیه وسلم باندي یي د مانځه په حالت کي سلام واچولو، لیکن د سلام جواب رانغلو، ځکه نهي عن التکلم فی الصلوة نازل شوي وه. لیکن حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللّٰهُ لیکي چې د قوموا لله قانتین له وجهي نهي عن التکلم راغلي ده، او دا آیت مدني دي نو راجحه دا ده چې نهي عن التکلم في الصلوة په مدینه کي راغلي ده. فتح الباري ج۳ ص۵۹۰ او د اذا قرئ القران آیت مکي دي.

اتم اعتراض: زما دیو لامذهبه سره مناظره وه هغه ماته وویل چې ته تر قیامته پوري هم دا نه شي ثابتولي چې په مکه مکرمه کي د جماعت مونځ وو. نو چې په مکه کي په جماعت باندي مونځ نه وو او دا آیت مکي دي نو څرنګه د قرأت خلف الامام څخه پکي منع راغله؟

الجواب: امام نووي رَحِمَهُ اللّٰهُ لیکلي دي چې د جماعت سره مونځ د ابتداء د نبوت څخه مشروع وو. نووي شرح مسلم ج۱ ص۱۸۴ همدارنګه حافظ ابن حجر لیکي چې د جماعت مونځ د ابتدا د اسلام څخه شروع وو. فتح الباري ج ۳ ص۶۰ په مسلم ج ۲ ص۲۹۶ او مستدرک ج ۳ ص۵۹۲ کي روایت دي چې ابوذر غفاري

رضي الله عنه مسلمان شو کله چې خپل قوم ته لاړو نو حضرت ایماء رضي الله عنه ابن رحضة ورته په جماعت باندي مونځ ورکولو - حالانکه د حضرت ابوذر غفاري رضي الله عنه ځخه مخکي په نارینه ؤو کي حضرت ابو بکر صدیق رضي الله عنه او حضرت بلال رضي الله عنه او په زنانؤو کي حضرت خدیجه رضي الله عنها مخکي مسلمانه شوي وه. تذکره ج ۱ ص ۱۷ و اکمال ص ۵۹۴ نو په دومره ابتدائي دور کي هم جماعت وو.

نهم اعــتــراض : په دي آیت کي د استماع ذکر دي او استماع اوریدلو ته وائي او اوریدل خو صرف په جهري مونځونو کي متصور دي او ستاسو دعوه دا ده چې په سري مونځونو کي هم قرأت خلف الامام ممنوع دي.

الجواب : د استماع معنی اوریدل نه دي بلکه د دي معني غوږ کیښودل او توجه کول دي. بیا برابره خبره ده چې قرأت اوري او کنه؟

د رسول الله صلي الله علیه وسلم عادت دا وو چې په کوم کلي به ئي حمله کوله نو وکان یستمع الاذان فان سمع اذانًا امسک والا اغار مسلم ص ۱٦٦ و ابو عوانه ج ۱ ص ۳۳۵ طیالسي ص ۱ و ص ۲ غوږ به ئي کیښودلو آذان ته نو که آذان به ئي واوریدلو د حملي ځخه به ئي ځان بند کړو، او که نه حمله به ئي اوکړه، د شرح تهذیب طالب هم په دي پوهیږي چې تقسیم الشئ الی نفسه الی غیره محال دي او دلته یستمع تقسیم شوي دي. فان سمع - او الا - ته نو د استماع ځخه وروسته کله سماع راغلي ده، او کله نه ده راغلي، په صراح ص ۳۱۳ کي ئي لیکلي دي چې استماع گوش داشتن یعني غوږ کیښودل، د لغتو امام ثعلب رحمه الله د اذا قرئ القرآن مطلب داسي بیانوي چې معناه اذا قرء الامام فاستمعوا الي قراءته ولا تتکلموا تاج العروس ج ۱ ص ۵۹۱ د لغتو بل امام، امام راغب رحمه الله فرمائي چې: والاستماع الاصغاء مفردات ص ۲٤۲].

د انصات معني :

د انصات معني ده خاموش بودن. صراح ص ٦۹ په قاموس ج ۱ ص ۹۲ کي راغلي دي چې أَنْصَتَ، سکتَ یعني د انصات معني چپ کیدل دي، او همداسي په مغرب ج ۲ ص ۲۱۲ منجد ص ۸۸۳ کي هم دي. امام نووي رحمه الله لیکي چې الانصات السکوت د انصات معني سکوت او چپ کیدل دي شرح مسلم ج ۱ ص ۲۸۳ امام بهیقي لیکي چې: اذ لا فرق بین السکوت و الانصات عند العرب کتاب القراءت ص ۸٤].

د سکوت معني :

امام اللغت ابن خالویه رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمائي چې : نزف الرجل اذا انقطعت حجته عندالمنا ظرة و سکت او اسکت مثله اعراب ثلاثین سورة من القرءآن صـ ۷٦ یعني د مناظري کولو په وخت کي چې یو سړي بالکل لا جوابه شي ، او چپ شي نو په دي باندي د نزف اطلاق کیږي همدارنګه چې څوک خپل کلام منقطع کړي هغه ته سکت او اسکت استعمالیږي. په منجد صـ ۳۵۲ او په قاموس ج ۱ صـ ۹۲ کي ئي لیکلي دي چې اسکت انقطع کلامه فلم یتکلم یعني د اسکت معني دا ده چې کلام ئي بالکل پریښودلو ، او هیڅ خبره ئي ونکړه. په مجمع البحار ج ۲ صـ ۱۲۵ کي ئي لیکلي دي چې جري الوادي ثلاثا ثم سکت اي انقطع یعني تر دري ورځو پوري سیلاب روان وو بیا ودریدلو – امام راغب اصفهاني رَحِمَهُ اللّٰهُ لیکي چې السکوت مختص بترک الکلام مفردات صـ ۲۲۵ امام رازي رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمائي چې : لان السکوت عدمی معناه انه لم یقل شیئا ولم ینقل امراً ولم یتصرف في قول ولا فعل ولا شک ان هذا المعني عدمی محض ، مناظرات امام رازي صـ ۳۵

نو د دي څخه دا معلومه شوه چې څوک چې قرأت خلف الامام کوي هغه په هیڅ صورت هم په استماع او په انصات عمل نه دي کړي.

لسم اعـتـراض : د حضرت ابو هریرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ څخه روایت دي چې ده د رسول الله صلي الله علیه وسلم څخه پوښتنه وکړه چې تاسو چې د تکبیر تحریمه او د قرأت په مینځ کي کوم سکوت کوي نو په دي کي څه وائي ؟ نو رسول الله صلي الله علیه وسلم ورته وفرمائیل چې څه (د دي سکوت په حالت کي) دا دعا لولم چې: اللّٰهُمَّ باعد بینی و بین خطایاي بخاري ج ۱ صـ ۱۰۳ نو امام بهیقي رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمائي چې سکوت د پټو لوستلو سره منافي نه دي ګوره دلته د تکبیر تحریمه څخه وروسته سکوت هم شوي دي او یو څه لولي هم. کتاب القراءة صـ ۷۵].

الجواب : ۱) په آیت کریمه کي استماع او انصات ذکر شوي دي د سکوت او د اسکات ذکر صراحةً نه دي شوي نو لامذهبان دي دا ثابته کړي چې استماع او انصات د لوستلو سره منافي نه دي . د استماع فرق خو د سکوت او د اسکات سره ظاهر دي. او د لامذهبانو محقق مبارکپوري لیکلي دي چې د انصات او د سکوت په مینځ کي هم فرق دي ځکه چې د انصات معني سکوت مع الاستماع ده. تحقیق الکلام ج ۲ صـ ۵۱ و تحفة الاحوذي ج ۱ صـ ۳۵۸].

۲) د زید بن ارقم په حدیث کي داسي الفاظ دي چې امرنا بالسکوت نو حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چې د دي معني دا نه ده چې په مانځه کي مطلقا سکوت وکړئ مه ثناء وائي ، مه تسمیع او تحمید وائي او مه تشهد او درود ، بلکه د دي معني داده چې د حکم سابق یعني د سلام او د کلام څخه سکوت وکړئ نو دلته سکوت عن الکلام المتقدم مراد دي . فتح الباري ج ۳ صـ ٦٠ نو شاه انور شاه کشمیري رَحِمَهُ اللهُ دا کلام په نظر کي نیسي او د ابو هریرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په حدیث کي اسکات عن الکلام المتقدم مراد دي چې اسکات عن التکبیر دي. فصل الخطاب صـ ۷۸ یعني چې انقطاع د تکبیر وشي نو بیا ته څه وائي ؟

۳) همدا رنګه که د دي ټولو څخه صرف نظر شو نو بیا امام ابو بکر الرازي رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چې : په حدیث کي لوستونکي ته سکوت مجازاً استعمال شوي دي ، او په آیت کریمه کي حقیقي معني مراد ده انما سمیناه ساکتا مجازاً لان من لا یسمعه یظنه ساکتا الخ (احکام القران ج ۳ صـ ۴۹)

۴) د بخاري په اول جلد دریمه صفحه کي راغلي دي چې سکوت د لوستلو سره منافي دي. ځکه چې په صحیح حدیث کي راځي چې جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامُ به چې کله رسول صلي الله علیه وسلم ته قرآن وراورلو نو رسول صلي الله علیه وسلم به هم د زده کولو لپاره پټ پټ لوستلو وکان یحرک شفتیه نو الله پاک د شونډو د خوزولو څخه منع کړو او ورته وي فرمائیل چې لا تحرک به لسانک امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ ئي ترجمه کوي چې فاستمع له وانصت بخاري جلد ۱ صـ ۳ د دي څخه معلومیږي چې پټ پټ لوستل هم د استماع او د انصات سره منافي دي.

۵) الله پاک فرمائي چې فلما سکت عن موسي الغضب همدا رنګه په حدیث کریمه کي راځي چې سئل النبي صلي الله علیه وسلم عن الروح فسکت بخاري ج۱ صـ ۲٤ نو آیا د دي هم دا معني ده چې موسي عَلَيْهِ السَّلَامُ خپله غصه پټه پټه لوستله ؟ او د سائلینو د سوال څخه وروسته نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ پټ پټ لوستل کول ؟

یوولسم اعتراض: په دي آیت کي د هغه قراءة خلف الامام څخه منع راغلي ده چې په جهر سره وي لکه څرنګه چې د لفظ د استماع څخه معلومیږي. خیر الکلام صـ ۳۵۱]

الجواب : دلته د مقتدیانو د قراءت څخه منع راغلي ده ، لکه څرنګه چې د عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په حدیث کي راغلي دي چې فسمع اناساً یقرءون مع الامام او په جهر باندي د مطلق قرأت اطلاق مجازاً دي همدا رنګه امر بالانصات د مطلق قراءت څخه منع راولي.

دولسم اعـتراض : مقتدي دي په سکـتاتو د امام کي قراءت کوي نو په سکتاتو کي قراءت د استماع او د انصات سره منافي نه دي. او د سکـتاتو ثبوت دا دي.

۱. عبدالله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فرمائي چې کله امام سکته وکړي نو په دغه وخت کي دي مقتدي قرأت کوي ځکه څوک چې قرأت ونه کړي د هغه په مونځ کي خلل راځي. کنزالعمال ج ۴ صـ۹۶].

۲. حضرت ابوهريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمائي چې رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمائيل چې څوک چې د امام سره په فرض مونځ کي شريک شي نو هغه ته پکار دي چې د امام په سکتاتو کي سورة فاتحه ولولي. کتاب القراءة صـ۵۴ مستدرک ج ۱ صـ۲۳۸].

۳. عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده روايت کوي چې کله به چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ سکته وکړه نو په دغه وخت کي به صحابه کرامو قرأت کولو. کتاب القراءة صـ۶۹ و صـ۸۶].

۴. هشام بن عروة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د خپل پلار څخه روايت کوي چې اي بچيه کله چې امام سکته کوله نو ته په دغه وخت کي قراءت کوه، او کله چې امام قراءت کولو نو ته خاموش اوسيږه، ځکه چې په فرضي او يا په نفلي مونځ کي چې سورة فاتحه ونه لوستل شي نو مونځ نه کيږي. جزء القرا،ت صـ۵۸ کتاب القراءت صـ۸۷].

۵. د حضرت ابو سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او يا د حضرت ابوهريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه روايت دي چې د امام لپاره دوه سکتي وي نو دا د سورة فاتحي د لوستلو لپاره غنيمت وګڼه. [جزء القرا،ت صـ۵۸ کتاب القراءت صـ۷۰].

۶. د حضرت سعيد بن جبير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بيان دي چې د سلفو طريقه دا وه چې دوي به چې کله امامتي کوله نو ضرور به ئي سکته کوله، د دي لپاره چې مقتدي سورة فاتحه ولولي. جزء القراءة صـ۵۷].

الجواب :

۱) اول خو د لامذهبو په نيز د صحابه وو موقوفات حجت نه دي بدور الاهله صـ۹۵ صـ۱۲۹ صـ۱۳۹ فتاوي نذيريه ج ۱ صـ۳۴۰ دليل الطالب صـ۶۱۷ او مخکني يو څو آثار موقوفات دي.

۲) د دي څخه علاوه په دي آثارو کي يو هم صحيح نه دي ثابت بلکه ټول ضعيف دي، على الترتيب ئي تفصيل دا دي:

د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهُ اثر:

۱) دا اثر د عبدالله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهُ نه دي ، بلكه د عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنهُ دي . راويانو په غلطۍ سره د عبدالله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهُ نوم ذكر كړي دي . [وګوره كتاب القراءة صـ ۴۵].

۲) په دي اثر كي د سورة فاتحي تصريح نشته لهذا دا اثر مجمل دي .

۳) د دي اثر په سند كي يو راوي مثني بن صباح دي چي كمزوري دي . امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چي د ده په دماغو كي فتور وو ضعفاء صغير صـ ۳۰ امام نسائي رَحِمَهُ اللهُ ورته متروك ويلي دي . ضعفاء صغير للنسائي صـ ۵۳ حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ ليكي چي ضعيف وو تقريب صـ ۳۴٦ امام يحي القطان رَحِمَهُ اللهُ او ابن مهدي رَحِمَهُ اللهُ د ده روايت نه قبلوي امام احمد رَحِمَهُ اللهُ ورته ليس بشيئ وائي ابن معين رَحِمَهُ اللهُ ورته ليس بذاك وائي او ابن عدي رَحِمَهُ اللهُ ورته ضعيف وائي ميزان الاعتدال ج ۳ صـ ۷ امام ترمذي رَحِمَهُ اللهُ ، ابن سعد رَحِمَهُ اللهُ ، علي بن الجنيد رَحِمَهُ اللهُ ، دارقطني رَحِمَهُ اللهُ ، ابن حبان رَحِمَهُ اللهُ ، ساجي رَحِمَهُ اللهُ ، ابو احمد الحاكم رَحِمَهُ اللهُ ، سحنون رَحِمَهُ اللهُ ، او امام عقيلي رَحِمَهُ اللهُ دا ټول ورته ضعيف وائي تهذيب التهذيب ج ۱۰ صـ ۳٦].

د ابو هريرة حديث :

۱) د دي په سند كي محمد بن عبدالله بن عبيد بن عمير رَحِمَهُ اللهُ دي . امام بخاري رَضِيَ اللهُ عَنهُ ورته ضعيف وائي ضعفاء صـ ۱۲۸ امام مسلم رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چي امام يحي القطان رَحِمَهُ اللهُ د ده تضعيف كړي دي . مسلم ج ۱ صـ ۲۰ . امام نسائي رَحِمَهُ اللهُ ورته متروك ويلي دي . ضعفاء صغير صـ ۲۵ امام بيهقي رَحِمَهُ اللهُ ليكي چي دا قابل د احتياج نه دي كتاب القراءة صـ ۵۴ . امام دارقطني رَحِمَهُ اللهُ ورته ضعيف ويلي دي دارقطني ج ۱ صـ ۱۲۱ . امام ترمذي رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چي قوي نه دي ترمذي ج ۲ صـ ۱ . امام يحيي بن معين رَحِمَهُ اللهُ هم ورته ضعيف ويلي دي . ميزان الاعتدال ج ۳ صـ ۷۷ لسان الميزان ج ۵ صـ ۲۱٦].

۲) په دي حديث كي د صلوة مكتوبه قيد دي او فريق مخالف په تراويحو ، وترو او عيدينو كي هم قراءت خلف الامام فرض ګڼي .

د حضرت ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنهُ يو بل ضعيف اثر هم شته ليكن د هغي په سند كي اسحق بن عبدالله بن ابي فروه نهايت كمزوري دي .

د عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده روايت :

د عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده په سند کي مشهور بحث دي . امام يحيي القطان رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې دا سند څما په نيز ضعيف دي .ترمذي ج ١ ص ٤٣ ص ٨٢].

امام ابو داود رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې دا سند نيم حجت هم نه دي ، امام ابو ذرعه فرمائي چې محدثين په دي باندي ځکه ج رَحِمَهُ اللَّهُ ي کوي چې دوي د خپل پلار څخه صرف يو څو روايتونه اوريدلي دي ، او دي د خپل پلار نيکه تول غير مسموع روايتونه بيانوي .ميزان الاعتدال ج ٢ ص ٢٨٩ شرح نخبة الفکر ص ١٠٠].

حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللَّهُ ليکي چې ده دابيه عن جده له طريقه هيڅ نه دي اوريدلي هغه د کتاب څخه نقل کولو ، خالي د تدليس څخه ئي کار اخستلو .طبقات المدلسين ص ١١].

امام طحاوي رَحِمَهُ اللَّهُ هم دي سند ته منقطع او ضعيف وائي طحاوي ج ١ ص ٤٥].

امام حاکم رَحِمَهُ اللَّهُ هم دا سند مرسل او ضعيف گڼي .مستدرک ج ١ ص ١٩٧ محدث ابن حزم رَحِمَهُ اللَّهُ ليکي چې حديث عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده فصحيفة لا تصح ـ محلي ابن حزم ج ١ ص ٢٣٢ همدارنګه امام علي بن المديني رَحِمَهُ اللَّهُ هم دي سند ته ضعيف وائي تهذيب التهذيب ج ٨ ص ٥٣ امام ميموني رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې ما د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللَّهُ څخه واوريدل چې هغه فرمائيل چې : له اشياء مناکير وانما يکتب حديثه يعتبر به فاما ان يکون حجة فلا ايضـ ص ٤٩ امام ابن حبان رَحِمَهُ اللَّهُ خپله فيصله د ده په باره کي داسي ذکر کوي چې في روايته عن ابيه عن جده مناکير کثيرة لا يجوز عندي الاحتجاج بشئ منها ، اسعاف المبطا برجال الموطا ص ٢٣].

حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې بعضي علماء د ده توثيق او بعضي نور ئي تضعيف کوي .بيا خپله فيصله داسي بيانوي چې : ومن ضعفه مطلقا فمحمول علي روايته عن ابيه عن جده. [تهذيب التهذيب ج ٨ ص ٥١].

د عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده يو بل روايت هم شته چې که چا د امام په سکتاتو کي قراءت ونکړو دهغه مونځ کامل نه دي اداء شوي. کتاب القراءت ص ٥٤ ص ٥٥

ليکن د دي په سند کي د عمرو بن شعيب رَحِمَهُ اللَّهُ عن ابيه عن جده څخه ما سوي محمد بن عبد الله بن عبيد بن عمير رَحِمَهُ اللَّهُ دي چې ضعف ئي د ابو هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حديث لاندي بيان شو

د هشام بن عروة روايت :

دا روايت د موقوفوالي څخه علاوه ضعيف دي .د دي په سند كي يو راوي موسي بن مسعود رَحِمَهُ اللهُ دي امام احمد رَحِمَهُ اللهُ ، ترمذي رَحِمَهُ اللهُ ، ابن خزيمه رَحِمَهُ اللهُ او بندار رَحِمَهُ اللهُ ورته ضعيف ويلي دي [ميزان ج ۳ ص ۲۸۱] . ابو حاتم رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چي د ده په كتابونو كي غلطي وي ، عمرو بن علي الفلاس رَحِمَهُ اللهُ فرمائي هيڅ د بصيرت خاوند محدث د ده څخه احتجاج نه كوي .حاكم رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چي قوي نه وو ، ابن قانع رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چي دا ضعيف دي ، ساجي رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چي ضعيف دي او دار قطني رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چي كثير الوهم دي.تهذيب التهذيب ج ۱۰ ص ۳۷۱

د دي څخه علاوه په دي روايت كي د فصاعداً لفظ هم موجود دي ، نو آيا لامذهبان مقتدي ته دا امر كوي چي سورة منضمه دي هم مقتدي په سكتاتو كي ولولي ؟

د ابو سلمه رَضِيَ اللهُ عَنهُ يا د ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنهُ اثر :

د دي په سند كي موسي بن مسعود رَحِمَهُ اللهُ دي چي په مخكي اثر كي ئي حال معلوم شو ، د دي څخه علاوه د دي هم پوره يقين نشته چي دا روايت د ابو سلمه رَضِيَ اللهُ عَنهُ دي او كه د ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنهُ دي ؟

د سعيد بن جبير اثر :

د دي په سند كي يو راوي عبد الله بن رجا المكي رَحِمَهُ اللهُ دي .امام احمد رَحِمَهُ اللهُ او أزدي رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چي د ده په روايت كي نكارت دي.ميزان ج ۲ ص ۳۷ ساجي رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چي عنده مناكير.تهذيب التهذيب ج ۵ ص ۲۱۱ د دي سند دوهم راوي عبد الله بن عثمان بن خيثم رَحِمَهُ اللهُ دي .د ده په باره كي د محدثينو څخه متضاد اقوال منقول دي ، امام ابن معين رَحِمَهُ اللهُ سره د دي چي ثقه ئي ورته ويلي دي ، خو بيا هم فرمائي احاديثه ليست بالقوية ، امام ابو حاتم رَحِمَهُ اللهُ ورته لابأس به ويلي دي او د دي سره فرمائي چي وكان يخطي لايحتج به ميزان ج ۲ ص ۵٦ امام نسائي رَحِمَهُ اللهُ ورته يو ځلي ثقه او بل ځلي ليس بالقوي ويلي دي .او امام علي بن المديني رَحِمَهُ اللهُ ورته منكر الحديث ويلي دي .[تهذيب التهذيب ج ۵ ص ۳۱۵] امام دار قطني رَحِمَهُ اللهُ هم ورته ضعيف ويلي دي.[نصب الرايه ج ۱ ص ۳۵۳].

۳) تر دي ځاي پوري د سكتاتو روايتي اړخ بيان شو ، درايتي اړخ ئي دا دي چي : په احاديثو كي د دوو سكتو ذكر دي يوه سكته د تكبير تحريمه څخه وروسته ده او په دي سكته كي خو د سورة فاتحي گنجائش نشته

دوهمه سکته د سورة فاتحي د قراءت څخه وروسته ده او دا ددي لپاره ده چې يتراد اليه نفسه نسائي ج۱ص ۱۰۳، ابو داود ج ۱ص ۱۱۳، ترمذي، ج۱ص ۳۴، دارمي ص ۱۴۶].

د ساه د جوړولو لپاره ده او په دي سکته کې د سورة فاتحي قراءت ممکن نه دي .همدارنګه دا خو يوه سکته ده سکتات خو نه دي نو د سکتي څخه به سکتات څرنګه جوړوي ؟

د لامذهبو محقق مبارکپوري ليکي چې : بل السکته الثانية لان تيرداليه نفسه كما صرح به قتادة تحفة الاحوذي ج ۱ صـ ۲۰۹].

ابن تيميه رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې امام ابو حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ، امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ، امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ او جمهور اهل اسلام رَحِمَهُ اللَّهُ هيڅوک هم د دي قائل نه دي چې د سورة فاتحي څخه وروسته په امام باندي دومره سکته واجبه ده چې مقتديان پکي سورة فاتحه ولولي او نه چا د دي په استحباب باندي قول کړي دي تنوع العبادات ص ۸۵].

په فتاوي کي ليکي چې : ولم نرى نزاعاً بين العلماء انه لا يجب علي المأموم ان يسكت ليقرأ المأموم بالفاتحة ولاغيرها (الي ان قال) ولايستحب للامام السكوت ليقرأ المأموم عند جماهير العلماء و هذا مذهب مالک و ابي حنيفة واحمد بن حنبل وغيرهم فتاوي ج۲ صـ ۱٤٦

قاضي محمد بن عبدالله ابوبکر بن العربي المالکي الاندلسي المتوفي ۵۴۳ هـ فرمائي چې عجباً کيف يقدر المأموم في الجهرية علي القراءة ـ اينازع القران الامام ؟ ام يعرض عن استماعه ؟ ام يقرأ اذا سكت ؟ قيل له فان لم يسكت و قد اجمعت الامة علي ان سكوت الامام غير واجب فمتي يقرأ ؟ عارضة الاحوذي بحواله اوجز المسالک ج ۱ صـ ۲٤۸

تعجب دادي چې مقتدي څرنګه په قراءة خلف الامام باندي قادر دي ؟ آيا د امام سره په قراءت کې منازعت کوي ؟ او که د استماع څخه اعراض کوي ؟ او که په هغه وخت کې قراءت کوي کله چې امام سکته وکړي ؟ نو که امام سکته و نکړي نو مقتدي به ئي کله لولي ؟ ځکه چې د ټول امت په دي اتفاق دي چې په امام باندي سکته نه ده واجبه. حافظ ابن القيم رَحِمَهُ اللَّهُ ليکي چې : په هيڅ صحيح حديث کي دا نه ده ثابته چې رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ دي دَ دي لپاره سکته کړي وي چې امام سورة فاتحه ولولي . غيث الغمام ص ۱۷۵].

نو دا خبره به عقل ځرنګه و مني چې شريعت محمدي صلي الله عليه وسلم دي په مقتدي باندي قراءت خلف الإمام فرض کړي وي او د قراءة موقع دي ئي ورته نه وي ورکړي دا خو داسي ده لکه يو شاعر چي وائي:

درميان قعر دريا تخته بندم کردهي

بازمي گوئي که دامن ترمکن هوشيار باش

همدارنګه که امام د دي لپاره سکته کوي چې مقتدي سورة فاتحه ولولي نو دا خو امام د مقتدي تابع شو او د رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ د دي فرمان ځخه صريح مخالفت راغلو چې انما جعل الامام ليوتم به احکام القران ج ٣ صـــ ٥١].

ديارلسم اعتراض : لامذهبه مبارکپوري ليکي چې د احنافو خپله په دي ايت باندي عمل نشته ځکه چې کله چې احناف د امام پسي په داسي حال کي اقتداء وکړي چې امام فاتحه شروع کړي وي نو دي خامخا تکبير تحريمه وائي، او د تکبير تحريمه لوستل د آيت د استماع او د انصات سره منافي دي؟

الجواب : د آيت شان نزول قراءت خلف الامام دي، نو په مقتدي باندي استماع او انصات دي امام ابن جرير ليکي چې : فالانصات خلفه لقراءته واجب من کان مؤتما به.او کوم سړي چې لا تر أوسه مقتدي نه دي او يا ئي د اقتداء اراده ده نو هغه د دي مخاطب نه دي ، او دا سړي لا تر أوسه مقتدي نه دي ، ځکه چي تکبير تحريمه د احنافو د تحقيق مطابق شرط دي.هدايه ج ١ صـ ٨٢ و شرط الشئ خارج عنه کنز صـ ٣٠].

څوارلسم اعتراض : لامذهبه مبارکپوري ليکي چې بيا احناف ولي د امام پسي د قراءة د فاتحي په وخت کي ثناء وائي ؟ آيا د سبحانک اللهم لوستل د استماع او د انصات سره منافي نه دي ؟

الجواب : محققينو احنافو په دي تصريح کړي ده چې کله چې امام په جهر سره قراءت د سورة فاتحي شروع کړي نو په دغه وخت کي مقتدي ته د ثنا لوستل نه دي جائز.

وګوره فتاوي قاضي خان ج ١ صـ ٤٢ فتاوي سراجيه صـ ١٦ فتح القدير ج ١ صـ ٣٤٥ کبيري صـ ٣٠٤ په جهري لمونځونو کي مقتدي ته د امام د قراءت معلومات په آساني سره کيږي او په سري مونځونو کي به له قرائنو او شواهدو ځخه اندازه لګوي.

فان قيل چې په منية المصلي صـ ٦٥ کي ئي ليکلي دي چې کله چې مقتدي امام په داسي حالت کي ونيسي چې سورة فاتحه ئي شروع کړي وي نو په دغه وخت کي به بالاتفاق ثناء لولي ؟

قلنا : د دي اتفاق څخه د تمامو احنافو علماؤو اتفاق نه دي مراد بلکه صرف د امام ابویوسف او د امام محمد اتفاق مراد دي.صغیري صـ ١٢٨ ، کبیري صـ ٣٤٩].

٢) قاضي شوکاني لیکي چې : و ظاهر التقید بقوله من القران یدل علي انه لا بـأس بالاستفتاح حال القراءة بما لیس بقران التعوذ والدعاء ـ نیل الاوطار ج ٢ صـ ٢٢٦

یعني من القران ظاهر قید په دي دلالت کوي چې د امام د قراءت په وخت کي د ثنا ، د تعوذ او د دعا وغیره چې قران نه وي د هغي په لوستلو کي هیڅ حرج نشته.

او د لا مذهبو سر گروه نواب صدیق حسن خان لیکي چې : یعني فلا تقرءوا بشئ من القران وغیره ونحو آن دلالت دارند بر آنکه منهي عنه نزد قراءت امام همان قرآن کریم است فقط ، واما قراءة توجه واستعاذه و نحو آن پس لا بـأس به است و نهي متناول آن نیست ونه بوجهي از وجوه بـرآن دلالـت دارد . دلیل الطالب صـ ٢٩٤ د دي څخه معلومیږي چې د امام د قراءت په وخت کي مقتدي ته صرف د قرآن قراءت ممنوع دي او حدیث د فلا تقرءوا بشئ من القران د دي تایید کوي.

پنځلسم اعتراض : احناف د سهر په مانځه کي پخپله استماع او انصات نه کوي ځکه چې د سهر جماعت ولاړوي نو د احناف په نیز اول د سهر د سنتو کول پکار دي او بیا په جماعت کي شریکیدل پکار دي.

الجواب : په آیت کریمه کي مخاطب مقتدي دي او دا لا تر اوسه مقتدي شوي نه دي.علاوه لا دا چې د محققینو احنافو د تحقیق مطابق چې اول د سهر جماعت ولاړ وي نو سنت د مسجد څخه بهر کول پکار دي او که بهر ځائ نه وو نو بیا په جماعت کي شریکیدل پکار دي حافظ ابن الهمام فرمائي چې : و اشد مایکون کراهیة ان یصلیهما مخالطا للصف کما یفعله کثیر من الجهلة فتح القدیر ج ١ صـ ٣٤١

شپاړسم اعتراض : مبارکپوري لیکي چې دغه مذکور آیت خطبي ته هم شامل دي ، حالانکه ستاسو په نیز چې کله خطیب یاآیها الذین امنوا صلوا علیه و سلموا تسلیماً ووائبي.نو سامعین دي پټ پټ دورد شریف ولولي. شرح وقایه ج ١ صـ ١٧٥ لهذا تاسو هم په استماع او په انصات باندي عمل ونکړو .تحقیق الکلام ج ٢ صـ ٤٣

الجواب : مخکي دا تحقیق تیر شو چې د آیت شان نزول صرف او صرف لمونځ دي، د آیت د نازلیدلو په وخت کي د خطبي وجود نه وو .البته بالتبع پکي خطبه داخله ده . ویجوز في التابع ما لا یجوز في المتبوع.م

بالتبع څخه ظاهري مخالفت. څرنګه په بالذات کي مخالفت جائز کوي؟ علاوه لا دا چې اګر چې بعضي احنافو په زړه کي د درود شريف د لوستلو اجازت ورکړی دي ليکن محققينو منع کړي دي. قاضي خان ليکي چې: ومشايخنا قالوا بانه لا يصلي علي النبي عَلَيْهِ السَّلَامُ يمكن بعد هذه الحالة خانيه ج ١ صــ ٨٧].

په فتاوي سراجيه صـ ١٧ کي ليکي چې: فقيه حسام الدين رَحِمَهُ اللَّهُ د پټو لوستلو اجازت ورکړي دي ليکن شمس الائمه سرخسي رَحِمَهُ اللَّهُ د پټو لوستلو څخه هم ممانعت کړي دي او په مبسوط د سرخسي ج ٢ صـ ٢٩ کي هم د پټو لوستلو څخه د ممانعت ذکر دي، او حافظ ابن الهام رَحِمَهُ اللَّهُ ليکي چې د محققينو بيان دا دي چې چونکه استماع او انصات فرض دي، لدي وجهي د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ په نيز د خطبي په وخت کي په پټه د درود شريف د لوستلو اجازت نشته. فتح القدير ج ٢ صـ ٤٢١].

اولسم اعتراض: مبارکپوري ليکي چې د خطبي په وخت کي د استماع او د انصات دومره تاکيد دي چې کوم سړي چې د خطبي په وخت کي خبري کوي نو ته ورته دومره هم نه شي ويلي چې چپ شه. په صحيح حديث کي راځي چې: اذا قلت لصاحبك يوم الجمعة انصت فقد لغوت بخاري ج ١ صــ ١٢٨ مسلم ج ١ صــ ٢٨١ د دي څخه معلومه شوه چې د خطبي په وخت کي دومره خاموشي پکار ده چې امربالمعروف او نهي عن المنكر هم په دغه وخت کي ساقط دي ليکن د دي سره سره رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمائي چې: اذا جاء احدكم يوم الجمعة و الامام يخطب فليركع ركعتين و ليتجوز فيهما. مسلم ج١ صــ ٢٧٨ په تاسو کي چې څوک په داسي حالت کي راغلو چې امام خطبه لوستله نو دوه رکعته مونځ دي د اختصار سره وکړي. نو چې مونځ جائز شو او په مانځه کي خامخا د قران قراءت کيږي نو معلوميږي دا چې د خطبي په حالت کي د قران قراءت د استماع او د انصات سره منافي نه دي. نو د مانځه په حالت کي به هم د قران قراءت د استماع او د انصات سره منافي نه وي.

الجواب: مبارکپوري دلته د امام بخاري رَحِمَهُ اللَّهُ قياس رانقل کړو. او په نورو ځايونو کي لامذهبان قياس ته د شيطان کار وائي.

(٢) د جمهورو مسلمانانو په نيز بانـدي د خطبـي پـه وخـت کـي د مـونځ کـول صـحيح نـه دي، امـام نووي رَحِمَهُ اللَّهُ ليکي چې: د امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ، امام ليث بن سعد رَحِمَهُ اللَّهُ، امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ او د جمهورو صحابو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ او د تابعينو رَحِمَهُمُ اللَّهُ مسلک دا دي چې د خطبي په وخت کي مونځ صحيح نه دي.

د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، حضرت عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ همدا مسلک دي .نووي شرح مسلم ج ۲ص ـ ۴۱۵

علامه عراقي فرمائي چې د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ، ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ، عروه بن زبير رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، مجاهد رَحِمَهُ اللَّهُ ، عطاء بن أبي دباح رَحِمَهُ اللَّهُ ، سعد بن المسيب رَحِمَهُ اللَّهُ ، محمد بن سيرين رَحِمَهُ اللَّهُ ، امام زهري رَحِمَهُ اللَّهُ ، قتادة رَحِمَهُ اللَّهُ ،ابراهيم نخعي رَحِمَهُ اللَّهُ او د قاضي شريح رَحِمَهُ اللَّهُ همدا مذهب دي .فتح الملهم ج ۲ ص ـ ۴۱۵

امام ترمذي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې د كوفي د فقهاوو او د محدثينو همدا مسلک دي .ترمذي ج ۱ ص ـ ٦٧].

رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمائي چې : يصلي ما كتب له ثم ينصت اذا تكلم الامام بخاري ج ۱ ص ـ ۱۲۱ مسلم ج ۱ ص ـ ۲۸۳ طيالسي ص ـ ٦۵ (دامام د راتلو څخه مخكې) چې څومره مونځ ورته مقرر وي هغه دې وكړي بيا چې امام خطبه شروع كړه نو چپ دې شي ، نو د دې صحيح حديث څخه معلومه شوه چې د خطبې په وخت كې د چپ كيدلو څخه بغير بله چاره نشته او حضرت نبيشة الهذلي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ څخه روايت كوي چې : فان لم يجد الامام خرج صلي ما بداله وان وجد الامام قد خرج جلس فاستمع و انصت ـ الحديث مجمع الزوايد ج ۲ ص ـ ۱۷۱ و قال رواه احمد ورجاله رجال الصحيح خلا شيخ احمد وهو ثقة ... انتهي كه امام د خطبې لپاره نه وو راوتلي نو چې څومره مونځ كول غواړي ودې ئې كړي .او چې كله امام د خطبې لپاره راووتلو نو په دغه وخت كې دې هر سړي كينيي او چپ دې شي علامه هيثمي فرمائي چې : د دې روايت ټول راويان د بخاري او د مسلم راويان دي د امام احمد د استاذ څخه ما سوا ، ليكن هغه هم ثقه دي .د دې صحيح حديث څخه هم معلومه شوه چې د خطبې په وخت كې د مونځ اجازت نشته.

معترض چې په اعتراض كې كوم حديث پيش كړي دي نو هغه د يوي خاصي واقعي سره تعلق لري . بيا بعضي راويانو د نقل بالمعني په اعتبار د عموم جامه وراغوستې ده اصل واقعه دا وه چې حضرت سليک غطفاني رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ډيري غريبي ښكار شوي وو كله چې رسول عَلَيْهِ السَّلَامُ د ده خراب حالت وليدلو نو د چندي اراده ئې ورته وكړه ، او حكم ئې ورته وكړو چې پاڅيږه او دوه ركعته مونځ وكړه ، او دا حكم ئې د دې لپاره ورته وكړو چې خلک د ده خراب حالت وګوري او د زړه د اخلاصه چنده ورسره وكړي د روايت اصل الفاظ داسي دي چې : جاء رجل يوم الجمعة و النبي يخطب بهيئاة بذة ففال له رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ اصليت ؟ فقال لا

، قال صل رکعتين ـ وحث النـاس علي الصـدقة . الحـديث نسـائي ج ۱ صـــ ۱٥٨ رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ خطبه لوستله چې په دي وخت کي يو سړي چې حالت ئي ډير خراب وو راغلو . نو رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته وفرمائيل چې آيا مونځ دي کړي دي ؟ هغه ورته وفرمائيل چې نه ، نو رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ ورتـه وفرمائيـل چې پاسيږه او دوه رکعته مونځ وکړه ، او خلک ئي په صدقه باندي تيز کړل . دمسند احمد د روايت الفاظ داسي دي چې رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمائيل چې : ان هذا الرجل دخل المسجد في هيئةٍ بذةٍ فـأمرته ان يصلي رکعتين و انـا ارجـو ان يفطن له رجل ـ فيتصدق عليه فتح الباري ج ۲ صـــ ۳۲٦

دا سړي مسجد ته په خراب حالت کي راغلو نو ما ورته امر وکړو چې دوه رکعته لمونځ وکړه او ځه اميد لرم چې څوک د ده په خراب حالت باندي خبر شي نو صدقه به ورباندي وکړي ، نو د دي څخه معلومه شوه چې دا يوه مخصوصه واقعه وه ، نو بعضي راويانو روايت بالمعني وکړو ، او د عموم جامه ئي ورته ورواغوستله ، په يو روايت کي داسي هم راغلي دي چې : و امسک عن الخطبة حتي فرغ من صلوته . دارقطني ج ۱ صـــ ۱٦۹ ، زيلعي ج ۲ صـــ ۲۰۳ د دي سړي د مانځه څخه تر فارغيدلو پوري نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ خطبه درولي وه . په يو روايت کي الفاظ داسي دي چې : ارکع رکعتين ولا تعد لمثل هذا . دار قطني ج ۱ صـ۱٦۹ ته دوه رکعته مونځ وکړه خو بيا داسي مه کوه نو چونکه دا سړي نهايت غريب وو نو رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته امر وکړو چې دوه رکعته لمونځ وکړي د دي لپاره چې خلکو ته د ده خراب حالت ښکاره شي او چنده ورسره وکړي . او کله چې په دوهمه دريمه جمعه باندي راغلو نو بيا ورته رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمائيـل چې پـاڅيږه او مونځ وکړه . فتح الباري ج ۱ صـ۴۹۹ . او دا هم د دي لپاره چې خلک د ده خراب حالت وګوري او چنده ورسره وکړي کله چې دا په دوهمه جمعه باندي راغلو . رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ خطبه لوستله نو وي فرمائيـل چې : ان يصـدقوا عليـه وان يصلي رکعتين . جزء القراءت صـــ ۳۷ خلک دي په ده باندي صدقه وکړي او ده ته ئي د دوه رکعته مونځ حکم وکړو .

۳) په اعتراض کي د ذکر شوي حديث کي الفاظ داسي دي چې : اذا جاء احدکم يوم الجمعة و الامام يخطب فليرکع الحديث يخطب صيغه د مضارع ده نو خطبه په استقبال کي ده نو معني دا شوه چې کوم سړي چې راغلو په داسي حالت کي چې امام د خطبي لوستل غوښتل . او د خطبي اراده ئي کړي وه ، نو د خطبي څخه مخکي دي دوه رکعته مختصر مونځ وکړي . امام نسائي په سنن الکبري کي د دي حديث لپاره داسي باب قائم کړي دي چې : باب الصلوة قبل الخطبة نو د امام نسائي د تحقيق مطابق دا واقعه د خطبي څخه مخکي مخي

ته راغلي وه ، همدا معني علماؤ و په نظر کي نيولي ده او د يخطب ترجمه ئي په يريد الخطبة سره کړي ده وګوره ده فتح الملهم ج ۲ ص ۲۱۷ فيض الباري ج ۲ ص ۳۴۴

اتلسم اعتراض : ابن تيميه رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې داسي سکوت چې ذکر ، دعا او قراءت پکي نه وي . نه مامور به دي ، او نه عبادت دي بلکه د وسوسو لپاره يو سبب وي ، نو د سکوت څخه بهتره دا ده چې د الله پاک په ذکر کي مشغول شي او بهتر ذکر د قران تلاوت دي ، لهذا په سري مونځونو کي د امام پسي د سورة فاتحي لوستل مستحب دي فتاوي ج ۲ ص ۱۵۰

الجواب : د مقتدي وظيفه په نص کي استماع او انصات دي ، قراءة نه دي ، او د نص په مقابل کي قياس ته هيڅ اعتبار نشته.

۲) د سورة فاتحي څخه وروسته امام سورة لولي او په دي وخت د جمهور و سلفو او خلفو په شان ابن تيميه رَحِمَهُ اللَّهُ هم د مقتدي لپاره د سکوت حکم کوي ، نو چې د ما زاد علي الفاتحة په وخت کي سکوت د وسوسو سبب نه دي ، نو د فاتحي په وخت کي سکوت څرنګه د وسوسو سبب شو .

نولسم اعتراض : په إذا قرئ القران فاستمعوا له و انصتو کي امر په استماع او په انصات شوي دي ليکن د ما زاد علي الفاتحه په باره کي دي .نو د فاتحي څخه وروسته د سورة د لوستلو په وخت کي به مقتدي چپ ولاړ وي .

الجواب : په دي کي شک نشته چې د ألحمد څخه نيولي تر والناس پوري ټول قرآن دي ليکن د قرآن کريم ، د صحيحو احاديثو او د صحابه کرامو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ او د تابعينو رَحِمَهُمُ اللَّهُ د اقوالو په رڼا کي د قرآن خاص اطلاق په کوم سورت باندي راغلي دي ؟ او د قرآن اولين او بالذات مصداق کومه حصه ده ؟

الله پاک فرمائي چې : و لقد اتينك سبعا من المثاني و القران العظيم پاره ١٤ سورة الحجرات

ابو هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمائي چې رسول عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمائي چې ام القرآن هي السبع المثاني و القرآن العظيم .بخاري ج ۲ ص ۲۸۳ د ام القران او د قران عظيم مصداق دغه اووه آيتونه د سورة فاتحي دي . د دي څخه علاوه حضرت ابو سعيد بن المعلي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، او د حضرت ابي بن کعب څخه په بخاري ، او په موطا امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ وغيره کتابونو کي په صحيحو احاديثو باندي دا ثابته ده چې د قرآن عظيم اول نمبر مصداق سورت فاتحه ده او همدا سي قول د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، د

ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهُ، د ابراهيم نخعي رَحِمَهُ اللهُ د عبد الله بن عبيد بن عمير رَحِمَهُ اللهُ د ابن ابي مليكه رَحِمَهُ اللهُ د شهربن حوشب رَحِمَهُ اللهُ، د حسن بصري رَحِمَهُ اللهُ، د امام مجاهد رَحِمَهُ اللهُ، د قتادة رَحِمَهُ اللهُ او نورو اکابرو رَحِمَهُمُ اللهُمهم الله څخه مروي دي. او امام ابن جرير رَحِمَهُ اللهُ او ابن كثير رَحِمَهُ اللهُ همدي ته ترجيح ورکړي ده، او ليکلي ئي دي چې: فهذا نص في ان الفاتحة هي السبع المثاني والقران العظيم تفسير ابن كثير ج ۲ صـ ۵۵۷

نو دا آيت مطلق دي او سورة فاتحه د دي آيت فرد کامل دي. نو دا حکم به په سورت فاتحه باندي خصوصاً او په نورو سورتونو باندي عموماً جاري کولي شي.

شلم اعتراض : حافظ ابن الهمام رَحِمَهُ اللهُ د اذا قرئ القران مطلب داسي بيان کړي دي چې په فاستمعوا کي ئي په جهري لمونځونو کي مقتديان د قراءت څخه منع کړي دي. او په وانصتوا کي ئي په سري مونځونو کي د قراءت څخه منع کړي دي. نو مبارکپوري په دي باندي دري اعتراضه کړي دي.

۱) ابن همام رَحِمَهُ اللهُ د انصات معني سکوت رافهمولي ده، حالانکه د انصات معني مطلق سکوت نه دي بلکه سکوت مع الاستماع ده.

۲) د ابن همام رَحِمَهُ اللهُ تفسير بالرأيه دي.

۳) په سري مونځونو کي د سماع څخه بغير تدبر څرنګه متصور دي؟

تحقيق الکلام صـ ۴۹ ج ۲

الجواب : د مبارکپوري دري واړه اعتراضه مردود دي

۱) مبارکپوري استماع او سماع يو ګڼولي دي. حالانکه د نهم اعتراض د جواب لاندي د استماع او د سماع فرق واضح شو

۲) د ابن الهمام تفسير بعينه د قرآن کريم، د صحيحو احاديثو او د جمهور امت تفسير دي.

۳) که مبارکپوري په دو که کي مبتلا وي چې د استماع څخه سماع مراد ده نو مخکي بيان شو چې د استماع او سماع په منځ کي د زمکي او د آسمان فرق دي، او که دا پدي غلط فهمی کي مبتلی وي چې د انصات لپاره بغير د سماع څخه تحقق نشته، نو دا هم باطله ده ځکه چې د انصات په مفهوم کي من وجه استماع

او توجه شامله ده، ليكن سماع پكي هيڅكله نه ده شامله په يو حديث كي داسي راځي چې: و ان نـأي و جلس حيث لا يسمع فأنصت و لم يبلغ كان له كفل من الاجر. ابو داود ج ۱ صـ ۱۵۱].

د دي حديث څخه معلوم مه شوه چې د انصات لپاره سماع شرط نه ده همدارنګه پكي استماع او توجه هم من وجه شامله ده. انصات بغير د استماع څخه هم راځي او سره د استماعه هم راځي حافظ ابن حجر ليكي چې: فالانصات هو السكوت وهو يحصل ممن يستمع و ممن لا يستمع كان يكون مفكراً في أمر أخر. بحواله فتح الملهم ج ۲ صـ ۲۰].

مسئلة د قرائت خلف الامام د احاديثو په رڼا كې

اول حديث: عن ابي موسي الاشعري ﷺ قال ان رسول الله خطبنـافبيّن لناسنّتناوعلّمناصـلوتَناقفال اقيمواصفوفكم ثم ليؤمّكم احـدُكم فـاذاكبرفكبرواواذاقرء فانصـتوا واذاقـال غيرالمغضـوب علـيهم ولاالضّالين فقولواامين. (صحيح مسلم ص ۱۷٤ ج ۱، وابوداودشريـف ج ۱ص ۱٤۰، وابـن ماجـه ص ٦۱، مسندابوعوانة ج ۲ص ۱۳۳، بهيقى ص ۱۵۵ ج ۱، دار قطنى ج ۲ص ۳۲۸، محـلي ابـن حـزم ج ۳ صــ ۲٤۰ مشكوة ج ۱ صــ ۸۱ جامع صغير اللسيوطي صــ ۳۰ مغني ابن قدامه ج ۱ صــ ٦۰۲ فتاوي ابن تيميـه ج ۲ صــ ۱٤٤ نيل الاوطار ج ۲ صــ ۲٤۹ نصب الرايه ج ۲ صــ ۱٤ توجيه النظر صــ ۲٤۰ شرح بلوغ المـرام ج ۱ صــ ۲٤۵ فتح الباري ج ۲ صــ ۲۰۱ زهرالربي ج ۱ صــ ۱٤٦ درايه صــ ۹۹ ابن كثير ج ۲ صــ ۲۸۰ اعلاء السنن ج ٤ صــ ٤۲ كتاب القراءت صــ ۸۷ كنز العمال ج ۲ صــ ٦٦ و ۱۸٦ فتح القدير ج ۱ صــ ۲٤۱ شرح وقايه صــ ۸۳ عون الباري ج ۲ صــ ۳٦٤ عون المعبود ج ۱ صــ ۳۲۵ غمدة القاري ج ۳ صــ ۷۰ آثار السـنن ج ۱ صــ ۸۵ الجوهر النقي ج ۱ صــ ۱۵۳ جزء القراءة صــ ۵٦ تنوع العبادات صــ ۸٦ وغيره، واحسن الـكلام في ترک القراءة خلف الامام ص ۲۳۵)

د حضرت ابى موسى اشعرى ﷺ څخه روايت دى چې رسول الله ﷺ مونږ (صحابه كرامو) تـه خطـاب وفرمايلو مونږته يې د سنتو تعليم راكړو او دلمانځه داداء كولو طريقه يې راته وښودله نووى فرمايل چې اول (دلمانځه دشروع كولو نـه مخكې) صفونه برابر كړئ، بيا دې يو شخص امامتي دركړي. نو كله چې هغه امـام تكبيروواني نو تاسو تكبيروواني او كله چې امام قـراءت كولـو، نو تاسو چپ اوسئ او چې كلـه امـام غيـر المغضوب عليهم ولاالضالين ووائي نو تاسو امين ووائي.

وجوه استدلال:

محترمو لوستونکو ! داحديث صحيح صريح او مرفوع دی او داحنافو لپاره ښکاره او واضح دليل دی. په دې حديث کې رسول الله ﷺ ډير اهتمام سره دلمانځه طريقه بيان کړی ده او په لمانځه کې يې دامام او دمقتدي وظائف او ذمه واري په ډيرو ضاحت او صراحت سره بيان کړي دي چې هيڅ شک او شبهه په کې نه پاتې کيږي.

رسول الله ﷺ دامام وظفيه خودلې ده چې (قراءت کول) دي او دمقتدی وظيفه يې هم خودلې ده چې (صرف چپ و دريدل) دي.

چونکه داروايت مطلق دی، سِري او جهري دواړو لمونځونو ته شامل دی لهذا ددې حديث په بنابانديې دمقتدی لپاره په هيڅ لمانځه کې دقراءت گنجائش نشته دی، سری وي او که جهری وي.

دحضور ﷺ مقصد دامام او دمقتدي په وظايفو بانديې درښا اچول وو نو دانا ممکنه ده چې رسول الله ﷺ دامام يا دمقتدي وظايف پريښي وي ځکه که داسې وشي نو په تبليغ داحکامو کې به کوتاهي راشي او په پيغمبر ﷺ کې داکوتاهي ناممکنه ده او داهم ناممکنه ده چې دمقتدي داحکامو دبيانولو په وخت کې دمقتدي خپل حکم بيان نه کړي بلکه دده دحکم عکس بيان کړي. مثلاکه دمقتدي په ذمه بانديې دامام پسې قراءة فرض وي نو دانا ممکنه وه چې رسول الله ﷺ ورته دقراءة دکولو په ځای دقراءة دنه کولو امر کړي وي.

(۲) - دامام او مقتدی په مابين کې چې کوم اقوال او افعال مشترک دي هغه رسول الله ﷺ په ښه تشريح او توضيح سره بيان کړي دي. مثلاتکبير تحريمه دامام او دمقتدی په مابين کې مشترکه فريضه ده رسول الله ﷺ يې داسې بيانوي چې (اذاکبّرفکبِّروا) چې کله امام الله اکبر ووائي نو تاسو هم الله اکبر ووائي.

رکوع مشترکه فريضه ده رسول الله ﷺ يې داسې بيانوي چې. (اذا رکع فارکعوا) چې کله امام رکوع وکړي نو تاسو هم رکوع وکړی.

سجده مشترکه فريضه ده رسول الله ﷺ يې په يو حديث کې داسې بيانوي (اذاسجد فاسجدوا) چې کله امام سجده وکړئ، نو تاسو هم سجده وکړی نو کله چې رسول الله ﷺ دامام او مقتدي مشترک فرائض بيانول او قراءة ته هم غير مقلدين مشترک فرض وائي.

نو دلته يې ولې د مقتدی لپاره داسې ونه فرمايل چې کله امام قراءت وکړي تاسو هم قراءت وکړئ. (اذاقرء فاقرءوا) ؟

بلکې د قراءة ضد انصات يې ذکر کړونو که قراءت د مقتدي لپاره فرض وي نو د (اذا کبر فکبروا واذا رکـع فارکعوا) په شان يې (اذا قرء فاقرءوا) ولې نه ويلي او داسې يې ولې وويلي چې (اذا قرء فانصتوا) ؟

(۳) – رسول الله ﷺ د دې حديث په اخر کې داسې فرمايلي دي چې : اذا قـال غير المغضـوب علـيهم ولا الضالين فقولوا امين.

يعنې چې کله امام غير المغضوب عليهم ولا الضالين ووائي نو تاسو امين ووائي، نو که قراءة په مقتدی باندې فرض وی ، نو رسول الله ﷺ به داسې ويلي وو ، چې : اذا قلـتم غير المغضـوب علـيهم ولا الضـالين فقولوا امين .

چې کله تاسو غير المغضوب عليهم ولا الضالين ووبلو نو وروستې امين ووائي .

لکه څرنګه چې (فقولوا) کې (قولوا) صيغه د جمع ده همدارنګه بيا (قلتم) صيغه د جمع پکاروه .

د مسلم شريف جلد اول ص ۱۷٦ کې په روايت کې الفاظ داسې دي چې (اذا قال القارئ غير المغضـوب علـيهم ولا الضالين فقال من خلفه امـين . چې کله دلوستلو والا غير المغضوب عليهم ولا الضـالين ووائي نو کوم خلک چې د ده څخه وروسته ولاړ دي هغوی دې امين ووائي .

په دې حديث کې دلوستلو نسبت صرف امام ته شوی دی . دا د دې خبرې واضح دليل دی چې د سورة فاتحې لوستل صرف د امام فريضه ده د مقتدی کار صرف خاموشي او توجه کول دي. البته د امين په ويلو کې مقتدي دلوستلونکي (امام) سره برابر شريک دی .

دا حديث بلا غباره صحيح دی : امام احمد بن حنبل ورته صحيح ويلي دي : (مسند احمد ،ج۲\ص: ۳۸٦) امام مسلم ورته صحيح ويلي : (مسلم ،ج۱\ص : ۱۷۴، درايه ،ص: ۹۴) امام نسائی ورته صحيح ويلي : (فتح الملهم ،ج۲\ص : ۲۲) امام ابن تيميه ورته صحيح ويلي : (فتاوی ص : ۴۱۲، وتنوع العبادات ص: ۸٦) حافظ ابـن حجر ورته صحيح ويلي : (فتح البـاری ،ج۲\ص : ۲۰۱) امام ابن خزيمة ورته صحيح ويلي. (برهان العجايب ج۱\ص : ۱۰۴) .

دغير مقلدينو سرګروه نواب صديق حسن خان ورته صحيح ويلي دي : (عون البـاری ،ج۱\ص : ۳۲۳) اوددوی څخه ماسوی په لسګونو محدثينو ورته صحيح ويلي دي ، چې دبعضو نومونه سره دحوالو په احسن الکلام فی ترک القرائة خلف الامام، ص: ۲۵۷ الی ص : ۲۵۹ کې کتلی شئ .

د غير مقلدينو لخوا څخه په دې حديث اعتراضونه

اول اعتراض: غير مقلدين اعتراض کوي چې په دې حديث کې د (اذا قرء فانصتوا) زيادت صحيح نه دی، ځکه چې همدغه حديث د حضرت انس ﷺ څخه هم روايت شوی دی او د بي بي عايشې رضی الله عنها څخه هم روايت شوی دی. (ترمذی ج ۲ص ۷۲ ،بخاری ص ۱۵۰) او په دې دواړو روايتونو کې د (اذا قرء فانصتوا) الفاظ نشته؟

جواب : د دې جواب دادی: چې دا زيادت بې له شکه صحيح او ثابت دی خپله امام مسلم د دې حديث تصحيح کړې ده او په مکمل صحيح مسلم کې دا يو اځيني مقام دی چې امام مسلم رَحِمَهُ اللَّهُ په صريحو الفاظو په کې د حديث تصحيح کړی ده او د دې علت دا و و چې کله امام مسلم د خپل کتاب املاء کوله او د اشعري ﷺ د غې حديث ته ورسيدلو په کوم کې چې د سليمان التيمی په طريقه د (اذاقرء فانصتوا) الفاظ مروي دي نو په دې وخت کې د امام مسلم رَحِمَهُ اللَّهُ شاګرد ابو بکر بن اخت ابی النضر د دې حديث د صحت په باره کې پوښتنه وکړه، نو امام مسلم رَحِمَهُ اللَّهُ جواب ورکړو چې . تريد احفظ من سليمان . او فرمائی انما وضعت ههنامـااجمعوا عليـه (مسلم ج ۱ص ۱۷٤/ باب التشهد في الصلوة)

يعنې د سليمان څخه ډير غـټ حـافظ نشته او د بی بی عايشی رضی الله عنها او د حضرت انس ﷺ په حديثونو کې د (اذاقرء فانصتوا) د جملې عدم موجوديت مضر ندی د دې ډير مثالونه په احاديثو کې شته چې د يو صحابی په حديث کې د بل صحابي د حديث څخه زيادة موجود وي د داسې احاديثو لپاره د (زيادة الثقة مقبولة) قانون جوړ شوی دی (قسطلاني ج ۱ص ۸ علامه حازمي کتاب الاعتبار ص ۲۰ ترمذی کتاب العلل ص ۲۴۰) علاوه لادا چې د حضرت انس ﷺ څخه په دوونورو روايتونو کې دا زيادت مروي دی ، په يو روايت کې د (اذاقرء فانصتوا) الفاظ دي . (کتاب القراءة للبهيقی ص ۱۱۳)

او په بل روايت کې په مذکوره حواله د (اذاقرء الامام فانصتوا) الفاظ دي .

چې دو هم روايت په کې قابل د استدلال دی او په دې باندې شوي اعتراضونه او جوابونه په بی نظير کتاب (احسن الکلام) ص ۲۳۹ څخه تر ص ۲۸۷) پورې کتلې شئ. دا کتاب علامه سرفراز خان صفدر رَحِمَهُ اللَّهُ ليکلی دی او په دې موضوع کې لاجواب کتاب دی .

دوهم اعتراض:

غیرمقلدینو دوهم اعتراض داکړی دی چې په دې حدیث کې سلیمان تیمی رَحِمَهُ اللهُ د قتادة رَحِمَهُ اللهُ څخه په روایت کولو کې متفرد دی نوله دې وجهې د دې حدیث څخه دلیل نیول صحیح نه دي .

(۱) جواب :

سلیمان تیمی رَحِمَهُ اللهُ د قتادة رَحِمَهُ اللهُ څخه د دې زیادة په نقل کولو متفرد ندی بلکې .

الف : عمربن عامر رَحِمَهُ اللهُ: (سنن دارقطنی ج ۱ص ۳۳۰ والسنن الکبری للبهیقی ، ج ۲ص ۱۵۶)

ب : سعید بن ابی عروبة رَحِمَهُ اللهُ. (سنن دارقطنی ج ۱ص ۳۳۰ والسنن الکبری للبهیقی ج ۲ص ۱۵۶) .

دحضرت قتادة رَحِمَهُ اللهُ څخه د دې زیادة په نقل کولو کې د سلیمان تیمي رَحِمَهُ اللهُ متابعت کړی دی امام بهیقی رَحِمَهُ اللهُ او امام دارقطني رَحِمَهُ اللهُ اګرچې د عمربن عامر رَحِمَهُ اللهُ او سعید بن ابی عروبه رَحِمَهُ اللهُ په روایت کې سالم بن نوح رَحِمَهُ اللهُ ضعیف ګڼلې دی . او د دوی د متابعت د نا اعتبار ګڼلو هڅه یې کړې ده، مګر علامه نیموی رَحِمَهُ اللهُ په اثار السنن (ص ۸۷) او مولنا سرفراز خان صفدر رَحِمَهُ اللهُ په احسن الکلام (ص ۲۴۰ / ۲۴۱) کې مسکت (چپ کوونکی) جواب ورکړی دی او د سالم بن نوح رَحِمَهُ اللهُ روایت یې د استدلال قابل ګڼلی دی .

سالم بن نوح رَحِمَهُ اللهُ څخه د مسلم په لاندې صفحو کې روایتونه دي. (ج ۱ص ۲۳۶ باب من احق بالامامة- ۲۹۹ کتاب الفسوق-- ۳۵۰ - ۳۵۶ -ج ۲ص ۱۸۶ - ۲۲۴ - ۲۹۵ - ۳۴۴ - ۳۹۷ - ۳۹۸ وغیره) نو په ده د ضعف فتوی په ټول مسلم د ضعف فتوی ده .

ج : علامه نیموی رَحِمَهُ اللهُ په تعلیق التعلیق کې بل تابع هم ورته ذکر کړی دی فرمائي : قلت ثم ظفرت بصحیح ابی عوانه بتوفیق الله تعالي فوجدت فیه متابعا اخر لسلیمان التیمي قال حدثنا سهل بن بحر الجندنیسابوری قال حدثنا عبدالله بن رشید حدثنا ابوعبیدة عن قتاده عن یونس بن جبیر عن حطان عبدالله الرقاشي عن ابي موسي الاشعری ﷺ قال قال رسول الله ﷺ اذا قرء الامام فانصتوا واذا قال غیرالمغضوب علیهم ولاالضالین فقولوا امین. (اثارالسنن ، ص ۸۷) وفی البعض ۸٤ باب فی ترک القراءة خلف الامام فی الجهریة .

(۲) جواب : که ومنو چې سلیمان تیمی رَحِمَهُ اللهُ د قتادة رَحِمَهُ اللهُ څخه په روایت کولو کې متفرد دی، نو بیا دا وایو چې سلیمان بن تیمی رَحِمَهُ اللهُ ثقه دی. 1 مسلم / ج ۱ / ص ۱۷٤/ درایه/ ص ۹٤ / تهذیب التهذیب

/ ج ٤ / ص ٢٠٢ / تـذكره / ج ١ / ص ١٤٢]. زيـادة دثقـه مقبـول دى . [قسـطلاني / ج ١ / ص ٨/ كتاب الاعتبار / ص ٢٠ / كتـاب العلـل/ ج ٢/ ص ٢٤٠ / مسـتدرک/ ج ١ / ص ٣/ شرح نخبـة الفكـر / ص ٣٧/ توجيه النظر/ ص ٢٦٣ / تحفة الاحوذى/ ج ١/ ص ٢٠٥/ بخارى/ ج ١/ ص ٢٠١ / تدريب الراوى/ ص ١٥٦].

(٣) جواب : دشاه انورشاه كشميري رَحِمَهُ اللهُ دخبرې لنديزدادى : چې د (انماجعل الامام ليؤتم به) حديث دڅلورواصحابوكرامو رضوان الله عليهم څخه مروى دى. دحضرت ابوهريرة ﷺ او حضرت ابوموسى اشعرى ﷺ په حديث کې داکلمه شته چې (اذاقرء فانصتوا) اودحضرت انس ﷺ اوحضرت بى بى عايشى رضى الله عنهاپه حديث کې دازيادة نه دى موجود.

ددې وجه داده چې رسول الله ﷺ دوه ځلې داارشادفرمايلى دى . يو ځلې يې په پنځم كال دهجرت په واقعه دوقوع عن الفرس کې ، كله چې نبى كريم ﷺ په ناسته لمونځ كولواوصحابه وورضوان الله عليهم ورپسې په ولاړه لمونځ كولو ، نو رسول الله ﷺ هغوى ته په ناستې دلمانځه كولواشاره وكړه اودلمانځه څخه وروسته يې ورته داحديث وفرمايلواوددې حديث په اخركې يې ورته وفرمايل د حضرت بى بى عايشى رضى الله عنهاپه روايت کې الفاظ داسې دي چې: اذا صلي جالسا فصلوا جلوسا. (ابوداوج ص٨٩)باب الامام يصلى من قعود) اوحضرت انس ﷺ په روايت کې الفاظ داسې دي واذاصلي قاعـدا فصـلوقعودااجمعون (ترمـذى ، ج١ص ٧٢) په دې حديث کې درسول الله ﷺ اصل مقصد داوو چې: كله امام په ناستې لمونځ كوي نومقتديان دې هم ورپسې په ناسته لمونځ كوي (اګرچې داحكم بيادرسول الله ﷺ دمرض وفات په واقعه باندې منسوخ شوځكه چې هلته رسول الله ﷺ په ناسته لمونځ كولو او صحابه ورپسې ولاړوه).

او دبعضو نورو اركانو ذكريې ضمناوكړو. حاصل داچې دلته استيعاب مقصودنه وونوځكه رسول الله ﷺ په دې موقعه د (اذاقرء فانصتوا) جملې ذكرونه كړواوپه دې وخت کې حضرت ابـوهريرة ﷺ او حضرت ابوموسى اشعرى ﷺ په مدينه منوره کې نه ووځكه واقعه دسقوط عن الفرس په پنځم كال دهجرت باندې وه او حضـرت ابـوهريرة ﷺ پـه اوم كـال دهجـرت ايمـان راوړي وو اوحضـرت ابوموسـى اشـعرى ﷺ پـه حبشـوكې وواوداميارک هم په اووم (٧) كال دهجرت مدينې منورى ته راغلو.

دوهم ځل رسول الله ﷺ په اوم (٧) كال دهجرت يادا وم كال نه هم وروسته دا ارشاد وفرمايلو او په دې حديث کې درسول الله ﷺ مقصد ديوې قاعدې كليي بيانول وو ، چې مقتدي ته دامام متابعت پكار دى نوله

همدی کیله رسول الله ﷺ په ټولو ارکانو کښې د متابعت طریقه ونښودله او د اذا قرء فانصتوا کلمه یې په کښې زیاته کړه. نو د حضرت انس ؓ او د حضرت عایشې رضی الله عنها د حدیث واقعه جدا ده او سیاق یې هم مختلف دی او د حضرت ابو موسی ؓ او حضرت ابو هریرة ؓ د حدیث واقعه او سیاق جدا دی، نو په یو کښې د (اذا قرء فانصتوا) د عدم موجودیت څخه دا نه لازمیږي چې په دوهم کښې د دې وجود ضعیف دی.

د حضرت ابو موسی اشعری ؓ په دې روایت کښې د (اذا قرء فانصتوا) د جملې د صحیح ګڼونکو محدثینو فهرست سره د حوالو په (احسن الکلام) ص ۲۵۷ څخه تر ۲۵۹) پورې کتلی شئ. لا مذهبان په قتاده رَحِمَهُ اللَّهُ هم اعتراض کوي چې: قتاده رَحِمَهُ اللَّهُ مدلس دی. [تحقیق الکلام / ج ۲ / ص ۸۱].

جواب:

۱ = قتاده رَحِمَهُ اللَّهُ د بخاري او د مسلم ثقه راوي دی. او په بخاری او مسلم کښې ترینه ډیرې عنعنې دي. وګوره: [بخاری / ج ۱ / ۱۵۳ = ۱۵۴ / ج ۱ / ص ۴۶۱ / ج ۲ / ص ۷۹۰ = ۷۹۱ = ۷۹۴].

۲ = د مدلس تدلیس په صحیحینو کښې مضر نه دی. [مقدمه نووی / ص ۱۸ / ج ۱ / ص ۲۰۹ / فتح المغیث / ص ۷۷ / تدریب الراوی / ص ۱۴۴].

(۲) دوهم حدیث

عن ابي هريرة ؓ قال قال رسول الله ﷺ انما جعل الامام ليوتم به فاذا كبر فكبروا واذا قرء فانصتوا واذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا لک الحمد (نسائی شریف جلد ۱ ص ۱۰۷ _ ابن ماجه شریف ص ٦١) (طحاوی شریف ص ۱۲۸ مشکوة شریف ص ۸۱) ابوداود ،ج۱ ص : ۸۹ ، مسند احمد،ج١٤ ص : ٤١٥ ،جزء القراءة ، ص: ٥٦ ، کتاب القراءة ، ص : ۹۱ ، مسلم ،ج١ ص: ١٧٤)

د حضرت ابو هریره ؓ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایلي دي چې امام د دې لپاره جوړ شوی دی چې د ده پسې اقتداء وکړی شي پس کله چې هغه (امام) الله اکبر ووائي نو تاسو الله اکبر ووائي او کله چې هغه قراءة کوي، نو تاسو چپ و دریږئ او کله چې هغه سمع الله لمن حمده ووائي نو تاسو ربنا لک الحمد ووائي.

په دې حدیث کښې هم رسول الله ﷺ په واضحه طریقه بیان کړی دی، چې د امام وظیفه قراءة کول دي. او د مقتدی وظیفه چپ و دریدل دي او دا حدیث هم د مخکښې په شان مطلق دی، سري او جهري دواړو لمونځونو ته شامل دی.

د غير مقلدينو لخوا په دې حديث د اعتراضونو څخه ځوابونه

غیرمقلدین اعتراض کوي چې دحضرت ابوهريرة ﷺ په دې روایت کی د (اذاقرء فانصتوا) په زیادت کې خالداحمر رَحِمَهُ ٱللَّهُ متفرد دي .

اول جـــواب : خالداحمربالاتفاق ثقه دی (بغداد،ج۹\ص: ۲۲ وتهذيب التهذيب،ج۴\ص: ۱۸۱ ،تذکره،ج۱\ص: ۲۵) وزيادة الثقة مقبولة .

دوهم جواب : په نسائی (جلداول ص ۱۴۶) د(تاويل قوله تعالى واذاقرئ القران الخ) دعنوان لاندې محمدبن سعدانصاری رَحِمَهُ ٱللَّهُ چې ثقه دی دده متابعت کړی دی، همداوجه ده چې کله دامام مسلم رَحِمَهُ ٱللَّهُ څخه دحضرت ابوهريرة ﷺ د حدیث په باره کې پوښتنه وشوه، نوهغه وفرمايل چې دحضرت ابوهريرة ﷺ حديث زما په نيزصحيح دی (ج۱\ص: ۱۷۴) نو د حضرت ابوهريرة ﷺ حديث بالكل بی غباره دی .

دوهم اعــتراض : غیر مقلدين دوهم اعتراض داکوي چې دابو موسی اشعری ﷺ اودابوهريرة ﷺ په حديثونو کې د (اذا قرء فانصتوا) څخه مراد دمازاد على الفاتحه قرات دی، يعنې چې کله امام اومقتدي دالحمدلله دقراءت څخه فراغ شي نوبيادې امام قراءت کوي اوتاسو چپ ودرېږئ ،ځکه چې اذاقراءفانصتوا عام دی اودحضرت عبادة رضی الله تعالی عنه حديث دسورة فاتحې پورې خاص دی . [تحفة الاحوذی (ج۱\ ص: ۲۶۰] همدا اعتراض دفتح الباری (ج۲ص: ۱۹۲) هم نقل کړی دی .

جواب : دا تاويل قطعاً باطل دی ، ځکه چې په صحيح مسلم ،ص: ۱۷۴ اوپه ابوعوانه ،ج۲\۱۳۳) کې دحديث الفاظ داسې دي چې : (واذا قرء فانصتوا واذا قال غير المغضوب عليهم ولاالضالين فقولوا آمين) اول امرپه انصات شوی دی اوبیائی وروسته فرمایلي دي چې : (واذا قال غير المغضوب ...الخ

نو مقابل طرف دې ووايي چې : دغير المغضوب عليهم ولاالضالين څخه مخکې کوم قرائت دی چې دامام وظيفه په کې لوستل اودمقتدي وظيفه په کې چپ اودريدل دي ؟

کيدی شي چې دوی به دثناء په ځای کې سورة ياسين ته سنت وايي ، چې امام به يې لولي اومقتديان به ورته چپ ولاړ وي .

حاصل داچې په دې حدیث کې د مقتدي لپاره د سورة فاتحې د قرائت څخه د ممانعت حکم اولاً وبالذات دی، او د مابقی قرآن د قرائت ممانعت ثانیاً وبالتبع دی.

فان قیل : چې غیر مقلدین لیکي چې واو د مطلق جمع لپاره دی په ترتیب دلالت نه کوي ؟

قلنا اولاً : دا خبره صحیح نه ده چې: واو په ترتیب دلالت نه کوي ځوک چې وایي واو د ترتیب لپاره نه دی، د دې معنی داده چې ترتیب ضروري او واجب نه دی، دا معنی یې هیڅکله نه ده چې ترتیب ناجایز او حرام دی.

وثانیـاً : اګر چې جمهور ایمه فرمایي چې واو د ترتیب لپاره نه دی لکن بعضې اکابر ایمه رحمهم الله فرمایئ چې واو د ترتیب لپاره دی.

صاحب د مغنی اللبیب فرمائی چې : قطرب ، ربعی ، فراء ، ثعلب ، ابو عمرو الزاهد ، هشام او امام شافعي رحمهم الله فرمایی چې واو مفید د ترتیب دی . (مغنی اللبیب ج۲\ ص : ۳۱)

همدارنګه علامه رضی فرمائی چې : (ونقل بعضهم عن الفراء و الکسائی و ثعلب والربعی و ان .... ستویه و به قال بعض الفقهاء انها للترتیب) (ج۲ \ص : ۳۰۶) همدا خبره امام نووی هم کړه ده : (مسلم ،ج۱ \ص : ۳۲)

وثالثاً : په حدیث کې درې جملې دي:

(۱) اذا کبر فکبروا

(۲) واذا قراء فانصتوا .

(۳) واذا قال غیر المغضوب علیهم ولا الضالین فقولوا آمین .

نو چې واو مفید د ترتیب لپاره نـه دی ، نو بیـا خو دریمـه جملـه د اولـې څخـه هـم مخکـې کـړه ، اول غیـر المغضوب علیهم ولا الضالین ووایئ . بیا په اذا کبر فکبروا عمل وکړئ او بیا اول په اذا قراء فانصتوا عمل وکړئ ، بیا په اذا کبر فکبروا عمل وکړئ

(۳) دریم حدیث

عن ابي هریرة ﷺ ان رسول الله ﷺ انصرف مـن صـلوة جهـر فیهـا بـالقراءة فقـال هـل قـرء مـعي احدمنکم انفا؟ فقال رجل نعم یارسول الله قال اني اقول مالي انازع القرءان قال فانتهي الناس عن القراءة

مع رسول الله فيماجهرفيه بالقراءة من الصلوة حين سمعواذلك من رسول الله ﷺ . (ترمذی ، ج ١ص ٦٥) باب ماجاء في ترک القراءة خلف الامام اذا جهر بالقراءة). (نسائی ،ج ١ص ١٤٦) تـرک القـراءة خلف الامام فيماجهربه)(موطاامام مالک ص ٦٩) ترک القراءة خلف الامام فيماجهربـه) (ابـوداود،ج ١ص ١٢٠) باب من رای القراءة اذالم يجهر)(ابن ماجه ،ص ٦١) باب اذاقرء الامـام فانصـتوا)(سـنن كـبری البيهقي ، ج ٢ص ١٥٧)(كتاب القراءة للبهيقي ص ١١٧ رقم الحديث ٢٩٣) (جزء القراءة خلـف الامـام للبخاری ص ٨١ رقم ١٧٣)

دحضرت ابوهريرة ﷺ څخه روايت دي چې نبی عَلَيۡهِٱلسَّلَامُ ديو جهری لمونځ څخه فـارغ شونوپوښتنه يې وکړه چې ايا په تاسوکې چازماپسې قراءة کړی دی ؟ (سره ددينه چې ټول صحابه موجود وو) په دوی کې صرف يو سړي وويل چې هويارسول الله ماستاسو پسې قراءت کړی دی .

رسول الله ﷺ ورته وفرمايل چې ما په زړه کې ويـل چې ولې زماسره د قرآن په قرائت کې جګړه روانه ده؟ دامنازعت اوکشمکش ولې کيږي ؟ ددی ارشادنه وروسته صحابه کرام رضوان الله عليهم اجمعين منعه شول دقراءة څخه درسول الله ﷺ سره په جهری لمونځونو کې، کله يې چې داخبره درسول الله ﷺ څخه واوريدله . داد سهاردلمانځه واقعه وه . (سنن کبری للبهيقی ج ٢ص ١٥٧ سنن ابی داود ، ج ١ص ١٣٠)

چې تمام صحابه کرام په کې موجودوو ليکن دنبی ﷺ پسې قرائت کونکی صرف يو سړی ووچې هغه هم ددې قراءت په وجه درسول الله ﷺ له طرفه تهديد شو .

که چيرتـه دامـام پسې قرائت فرض وي، نورسـول الله ﷺ به ددې فرض اداکونکی تـه تهديـد نه ورکولو، بلکې هغه ته به يې افرين اوشاباسی ويلی وی.

دغيرمقلدينو په نيزدغه قرائت کونکي صحابی ﷺ دفرضو ادا کونکی وواو بـاقي ټول صحابه رضوان الله عليهم چې قرائت يې نه کولو تارکين دفرضو وه، نوموږ دغيرمقلدينو څخه پوښتنه کوو چې : مناسب خوداده چې تارک دفرضوته تهديد ورکړل شي ، نو رسول الله ﷺ ولې دلتـه اداء کونکي دفرضوته تهديد ورکړی دی او تارکينو دفرضوته يې هيڅ هم نه دي ويلي ؟

موږدغيرمقلدينو څخه پوښتنه کوو چې رسول الله ﷺ خپلو مقتديانو صحابه ووته دقرائت کولو امرکړی وواوکه نه ؟ که کړی يې وي نوبيادامرمنونکي ته تهديدورکول څه معنی لري ؟

ايا دا ممكنـه ده چـې رسـول الله ﷺ دې يـو ځلې د يـوې خبـرې امر وكـړي او بيـا دې ددې امر منـونكې تهديد كړي؟

همدارنګه دا راتـه و وائي چې هغه صحابه رضوان الله عليهم چې د نبوة د شمعې پتنګان وو او د رسالت دلمر فدايان وو ، هغه صحابه رضوان الله عليهم چې د رسول الله ﷺ په ادنى اشاره باندې په زرګونو وارې ځان قربانولو ته تيار وو څرنګه ممكنه ده چې په دې ټولو كې دې صرف يو صحابي د رسول الله ﷺ امر منلى وي او باقي ټولو دې مخالفت كړى وي ؟

همدارنګه دا هم و وائي چې تاسو د امام پسې قراءة ته فرض وائي حالانكه په همدغه قراءة باندې رسول الله ﷺ د خفګان اظهار كړى دى او يو صحابى يې ورباندې تهديد كړى دى نو كوم شى چې د رسول الله ﷺ د خفګان سبب وي څرنګه فرض كيدى شي ؟

په دې حديث باندې دلامذهبو اعتراضونه او دهغې ځخه جوابونه

اول اعـتراض : غيرمقلدين اول اعتراض دا كوي چې ددې حديث دارومدار په (ابن اكيمة الليثي) باندې دى او هغه مجهول دى .

اول جواب: ابن اكيمة الليثي ثقه راوي دى او ډيرو محدثينو دده توثيق كړى دى.

او قاعده دا ده چې د كوم راوي توثيق محدثين وكړي، نو پر هغه باندې بيا د جهالت الزام نه لګيږي او دا بن اكيمة دغيرمجهول كيدلو لپاره غټ دليل دا دى چې امام مالك رَحِمَهُ اللَّهُ په موطا كې د اروايت ذكر كړى دى او د ټول امت په دې اتفاق دى چې په موطا كې ټول روايتونه صحيح دي .

دوهم جـواب : امام ماردينې رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې دابن اكيمه ﷺ روايتونه په صحيح ابن حبان كې موجود دي، امام ترمذى دده روايتونو ته حسن وائي، او په ابوداؤد كې دده په روايتونو سكوت شوى دى او د امام ابوداود سكوت د حسن دليل دى .

ابن سعد رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې ابن اكيمه د نهه نوي كالو په عمر په سنه ۱۰۱ هـ) كې وفات شوى دى .

ابن ابى حاتم فرمائي چې ما د خپل پلار څخه دده په باره كې پوښتنه وكړه هغه راته وويل چې (هو مقبول الحديث) .

ابن حبان فرمائي چې دده نوم عماره دی او دوړورنوم يې عمردی او دواړه ثقه دي ابن معين وائي چې دده شخه محمد بن عمر روايتونه ګوي او کافي دی ستاد تسلي. لپاره روايتونه دابن شهاب دده شخه سعيدبن المسيب رَحِمَهُ اَللَّهُ به دده حديثونو ته غوږنيولو. (تهذيب التهذيب ،ج۷ ص : ٤١١ ،الجوهر النـقي ،ج۲ ص : ۱۵۸ ، ومرقات ،ج۱ ص : ٥٣٤)

ابن تيميه ورته صحيح الحديث ويلي دي (فتاوى ج۲ ص : ١٤٥) حافظ ابن حجر ورته ثقه ويلي دي. (تقريب ص : ۲۷٦) مبارکپوري ليکلي چې هغه ثقه دی اود اوساطو تابعينو شخه دی (تحفة الاحوذي ج۱۱ ص : ۲۵۴)

(وهذاكله ينفي الجهالة ،وهكذا قال الجواهرالنقي في ذيل السنن الكبرى للبيهقي ،ج ۲ص ۱۵۸) باب من قال يترک الماموم القراءة فيماجهرفيه الامام بالقراءة)

دوهم اعتراض : داکوي چې په دې حديث کې د(فانتهي الناس عن القراءة مع رسول الله ﷺ) (جملـه دامام زهري ادراج دی).

اول جواب : دادامام زهري رَحِمَهُ اَللَّهُ ادراج نه دی بلکې دحضرت ابو هريرة ﷺ قول دی لکه څرنګه چې په (ابوداود جلداول ص ۱۲۰].

باب من راى القراءة اذالم يجهر) کې دابن السراج په طريقه ددې تصريح شوى ده چې (وقال ابـن السـراج في حديثه قال معمرعن الزهري قال ابوهريرة ﷺ فانتهي الناس)

بعضـې خلکـو چې دامغالطـه ذکرکـړې ده چـې داجملـه دامـام زهـري رَحِمَهُ اَللَّهُ ادراج دی ددې سـبب دابوداود شخه معلوميږي، امام ابوداود رَحِمَهُ اَللَّهُ داسې فرمايلي دي چې (قـال سـفيان وتكلـم الزهـري بكلمة لم اسمعها فقال معمرانه قال فانتهي الناس)

يعنې سفيان رَحِمَهُ اَللَّهُ فرمائي چې کله امام زهري رحمَهُ اَللَّهُ په خپله حلقه ددرس کې داحديث بيانولونود (مالي انازع القرآن) شخه وروسته جمله ماوانوريدله، نومادسبق دشريک ملګري معمر رَحِمَهُ اَللَّهُ شخه پوښتنه وکړه چې استاذڅه وفرمايل ؟ نو معمر رَحِمَهُ اَللَّهُ جواب ورکړو چې (انه قال فانتهي الناس) نوڅرنګه چې معمر رَحِمَهُ اَللَّهُ ددې قول نسبت امام زهري رَحِمَهُ اَللَّهُ ته وکړونو دځينې خلکوپه ذهن کې داخبره راغله چې دادامام زهري خپله مقوله ده اوحال داچې داپه حقيقت کې د حضرت ابوهريرة ﷺ قول دی.

دوهم جواب :که په طریقې د فرض المحال داخبره و منو چې دا دامام زهري ادراج دی نو بیاهم داخبره بدیهی ده چې امام زهری رَحِمَهُ اللّٰهُ به د صحابه کرامو عمل لیدلي وي، بیابه یې دا ارشاد فرمایلی وی.

دریم جواب :دا جمله د (فانتهي الناس عن القراءة) داحنافو داستدلال لپاره موقوف علیه نده، بلکې ددوی استدلال د (مالي انازع القران) څخه پوره کیږي.

دریم اعتراض : دریم اعتراض دا کیږي چې خپله دابوهریرة ﷺ څخه مروی دی چې دوی دقرائت خلف الامام په باره کې فرمایلي دي چې (اقرابهافي نفسک) ترمذی ج ۱ ص ٦٥) ولوله الحمد الله په زړه کې .

اول جواب : داقرابهافي نفسک معنی داده چې دتلفظ څخه پرته الحمد الله په زړه کې لوله، یعنې دامام قراءة ته مکمله توجه کوه چې دیته کلام نفسي وائي .

دوهم جواب : (في نفسک) کلمه کله دحالت دانفراد لپاره مستعملیږي نو (داقراء بهافی نفسک) معنی داشوه چې (اقراحال کونک منفردا) اوددې نظیرشته، په یو حدیث قدسي کې ذکرشوی دی چې (فـان ذکرني في نفسه ذکرته في نفسي وان ذکرني في ملاء ذکرته في ملاء خیرمنهم) بخاری، ج ۲ص ۱۱۰۱) کتاب الردعلي الجمیه . مسلم ج ۲ ص ۳۴۳) باب فضل الذکروالدعاء .

په دې حدیث کې د فی نفسه تقابل د (فی ملاء) سره راغلی دی، چې داخبره واضحه کوي چې د فی نفسه څخه دانفراد حالت مراددی .

دریم جواب : داجمله د حضرت ابوهریرة ﷺ خپل اجتهاددی چې د مرفوعو احادیثو مقابله نه شي کولې ځکه چې ددوی او د شوافعو اصول دادي چې (العبرة بماروی لابمارای) یعنې که چیرته د راوی فتوی دده دهغه روایت خلاف وي چې پخپله ده روایت کړی دی نو عمل په حدیث پکاردی دراوی فتوی ته اعتبار نشته .

څلورم اعتراض : غیر مقلدین لیکي چې په دې حدیث کې صرف په جهري لمونځ کې دامام پسې دقراءت څخه منعه راغلې ده . حالانکه احناف په سري او جهري دواړو لمونځونو کې دقراءت څخه انکار کوي، نودعوی عامه ده او دلیل خاص دی .

جواب : صحيح ده چې مونږ دا وايو چې په جهري اوپه سِري دواړو لمونځونو کې مونږ د قراءت خلف الامام څخه منکر يو ، لکن مونږ دا نه دي ويلي چې زمونږ دا انکار لپاره صرف همدا يو حديث دليل دی ، په جهري لمونځونو کې دممانعت لپاره يو دليل دا شو اونور دلايل څه مخکې تير شو او څه وروسته را روان دي .

(٤) څلورم حديث:

عن جابربن عبدالله ﷺ قال قال رسول الله ﷺ من كان له امام فقراءة الامام له قراءة . (اللفـظ لابن ماجه ص ١٦) واخرجه محمدفي الموطاص ٩٨ _ ٩٩) (ابن ابي شيبه ، ج ١ص ٣٧٦) (عبـدالرزاق ،ج ٢ص ١٣٦) (طحاوی ،ج ١ص ١٠٦) (بهيقي في سننه ج ٢ص ١٦٠) (بهيقي كتاب القـراءة ، ص ١٢٤) (دارقطـني ج ١ص ٣٢٣ _ ٣٢٤).

د حضرت جابربن عبد الله ﷺ څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې هغه څوک چې دامام په اقتداء کې لمونځ کوي نودده لپاره دامام قراءة کافي دی .

يعنې کوم سړی چې دامام پسې لمونځ کوي نودده لپاره دمستقل قرائت ضرورت نشته، بلکې دامام قرائت دمقتدي قرائت دی اودامام لوستل دمقتدي لوستل دي، په دې حديث شريف کې هم دسري اوجهري قيدنشته، لهذا احديث کريمه دخپل عموم په بناء باندې هرلمانځه ته شامل دی .

د غير مقلدينو يوې مغالطې ته غاښ ماتونکی جواب

غيرمقلدين عوامو ته دامغالطه ورکوي چې : د احنافو مقتديانو لمونځ بې فاتحې دی ، ځکه چې دوی په امام پسې الحمدلله الخ نه لولي اورسول الله ﷺ فرمائي چې (لاصلوة لمن لـم يقـراء بفاتحـة الكتـاب) دهغه چالمونځ نه دی صحيح چې الحمدلله ونه لولي .

کله کله احنافو تـه وايي چې : تاسو داسې حديث راوړئ چې په هغه کې راغلي وي چې : بغيـر د فاتحې څخه د مقتدي لمونځ کيږي . او مونږ به داسې حديث راوړو چې په هغه کې راغلي وي چې : بې له فاتحې لمونځ نه کيږي.

نورسول الله ﷺ ددې مغالطی دفعه داسې کړی ده چې دامام قراءت دمقتدي قرائت دی، نوحنفي مقتدي الحمدالله پريښي نده، ځکه چې امام الحمدلله ولوستله، نوهمدادمقتدی لوستل دي، بلکې دده لپاره دوه اجره دي ځکه چې په بل حديث کې راځي چې دلوستونکي لپاره يواجردی اودا وريدونکي لپاره دوه اجره دي ، د غير

مقلدينو ددې دليل لپاره چې: (لا صلوة لمن لم يقرء بفاتحة الكتاب) به بې شميره جوابونه وروسته ذكركړو. انشاء الله تعالى. دا حديث بالكل صحيح دى امام حاكم په معرفت علوم الحديث ۲۳ نوعه كې دا حديث مشهور ګڼلی دی. (ص: ۹۲)

خو بيا هم په دې حديث د غير مقلدينو له طرفه څلور اعتراضونه او د هغې څخه چپکونکي جوابونه واورئ.

اول اعتراض: اول اعتراض دا كيږي چې د حديث حافظانو دا حديث په حضرت جابر ﷺ موقوف ګڼلی دی او ويلي دي چې کوم ثقه راوي دا حديث مرفوع ندی ذکر کړی.

جواب: علامه الوسي رَحِمَهُ اللّٰهُ د روح المعاني د سورة اعراف د دوه سوه او څلورم نمبر ايت لاندې ليکلي دي چې حضرت سفيان ثوری، حضرت شريک، حضرت جرير، حضرت ابو الزبير رحمهم الله په صحيحو طريقو دا حديث مرفوع ذکر کړی دی.

که يو ثقه راوي په رفع کې متفرد شي نو قبلول يې واجب دی او چې تفرد نه وي لکه څرنګه چې دلته دی نو بيا خو يې په طريقه اولی قبلول واجب دی. دا حديث امام الايمه ابو حنيفه ﷺ هم مرفوع ذکر کړی دی.

دوهم اعتراض: دا حديث د عبد الله بن شداد ﷺ بن الهاد ﷺ عن جابر بن عبد الله ﷺ په طريقه مروي دی. (سنن دارقطنی ج ۱ ص ۳۲۴) او د حضرت عبد الله بن شداد ﷺ سماع د حضرت جابر ﷺ څخه نده ثابته.

جواب: د دې اعتراض جواب دا دی چې حضرت عبد الله بن شداد ﷺ صحابي دی ځکه چې حافظ ابن حجر ليکلي دي چې. (ان له روئة) ده رسول الله ﷺ ليدلي دي. (تقريب ص: ۲۰۲ فتح الباری ج ۳ ص: ۳۷ وج ۴ ص: ۳۵۶ وهكذا فى الاستيعاب فى معرفة الاصحاب، ج ۱۱ ص: ۳۹۹، وتهذيب التهذيب، ج ۵ \ ص: ۲۵۲)

نو په همدې اساس دا د جابر ﷺ معاصر دی، اګر چې په اصحابو کرامو کې د کشرانو صحابه وو له جملې څخه دی، نو دا حديث صحيح على شرط مسلم دی او که چيرته په طريقې د فرض المحال د عبد الله بن شداد ﷺ سماع د جابر ﷺ څخه ثابته نه شي بيا به مرسل د صحابی شي او مرسل حديث حجت دی. (مقدمه نووی ص: ۱۷، توجيه النظر ص: ۲۴۵، والحطه ص: ۱۰۶ و دليل الطالب ص: ۳۲۵، زاد المعاد ج ۱ \ ص: ۱۰۵ / كتاب العلل / ج ۲ / ص ۲۳۹)

او مرسل دصحابي خو اجماعاً حجت دی . (مقدمه فتح الملهم ص : ۳۴ ، نووی ص : ۱۷ وص : ۲۸۴ وشرح مهذب ج۴\ص : ۴۸۳ ، وتدریب الراوي ص : ۶۶ ، والتعلیق الحسن ،ج۲\ص : ۷۷ ونیل الاوطار ج۱\ ص : ۳۴۱ ودلیل الطالب ص : ۸۹۶)

دریــم اعــتراض : دریم اعتراض داکیږي چې په (دارقطنی جلداول ص ۳۲۵) وغیره کې داحدیث دعبدالله بن شداد﷛ عن ابی الولید﷛ عن جابربن عبدالله﷛ په طریقه مروي دی ددې څخه معلومیږي چې عبدالله بن شداد﷛ داحدیث نیغ په نیغه دجابر﷛ څخه نه دی اوریدلی ، بلکې په مینځ کې دابو الولید واسطه شته اوابو الولید مجهول دی .

جواب : ددې جواب دادی چې ابو الولید پخپله دعبدالله بن شداد﷛ اسم کنیه ده .(معرفة علوم الحدیث ص : ۱۷۸ ، تاریخ بغداد ج۹\ص : ۴۷۳ جامع المسانید ج۱\ص : ۳۳۸ ، تهذیب التهذیب ج۵\ص : ۲۵۱] لسان المیزان ج۶\ص : ۲۲۸ تقریب ص : ۲۰۲)

په اصل کې روایت دارنګې دی چې (عن عبدالله بن شداد﷛ بن الهاد ابي الولید﷛ عن جابر﷛)

مګرکوم کاتب په غلطي سره د ابی الولید څخه مخکې د(عن) لفظ زیات کړی دی او حقیقت دادی چې دعبدالله بن شداد ﷛ اود جابر﷛ په مینځ کې کومه واسطه نشته .

خلورم اعتراض : ددې حدیث مدار په امام ابوحنیفه ، حسن بن عماره ،لیث بن ابی سلیم اوجابرجعفی رحمهم الله باندې دی اوداټول ضعیف دي . (دارقطنی جلداول ص ۳۲۵)(کتاب القراءة للبیهقی ص ۱۳۲ رقم ۳۱۹) .

جواب : په امام ابوحنیفه رَحِمَهُ اللهُ باندې طعن اوتورلګول خپله اعتراض کونکي مجروح ګرځوي ، دجرح اود تعدیل دټولو څخه مخکني عالم چې دټولو څخه مخکې يې په رجالو کلام کړی دی ، هغه امام شعبة بن الحجاج دی چې دامیرالمومنین فی الحدیث په لقب سره مشهوردی هغه دده په باره کې فرمائي چې:(كان والله ثقة ثقة).

دجرح اود تعدیل دوهم لوی عالم یحیی بن سعید القطان رَحِمَهُ اللهُ به د امام صاحب په قول فتوی ورکوله اوفرمایل به يې چې (انه لاعلم هذه الائمه بماجاء عن الله ورسول الله ﷺ).

اوحسن بن عماره مختلف فيه راوي دی اوصحيح خبره داده چې : دده احاديث حسن دي او همدارنګې ليث بن ابی سليم هم مختلف فيه راوی دی. علامه هيثمی رَحِمَهُ اللّٰهُ په ډيرو ځايونو کې دده توثيق کړی دی اوفرمايلي يې دي چې (ثقة مدلس) (مجمع الزوايدج ۲ص ۱۶) باب فی المساجد المشرفة).

او همدارنګې امام ترمذی رَحِمَهُ اللّٰهُ دباب التمتع لاندې دده ديو حديث تحسين کړی دی. (ترمذی، ج ۱ص ۱۳۲) ابوب الحج) (ترمذی ج ۲ص ۱۹۹)

اوهرچې جابرجعفي رَحِمَهُ اللّٰهُ دی نو هغه بې شکه چې ضعيف راوی دی، خپله امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللّٰهُ دده تضعيف کړی دی. (اسن المطالب فی احاديث مختلف المراتب ص ۲۵۸ حرف لا)

ليکن دحديث مدارپه ده باندې ندی، بلکې زمونږسره ددې حديث متعددی طريقې شته چې په هغې کې دپورتنيوراويانو څخه يو راوی هم نه شته يوڅوطريقې به دلته ذکرکړو.

اوله طريقه : حدثنامالک بن اسماعيل عن حسن بن صالح عن ابي الزبيرعن جابر﷜ الخ (مصنف ابن ابی شيبه ، ج ۱ص ۳۷۷) .

دوهمه طريقه : حدثناالحسن بن صالح عن ابي الزبيرعن جابر﷜ الخ بحواله مسندعبدبن حميد. (روح المعانی سورة اعراف رقم الاية ، ۲۰٤) (وفتح القديرجلداول ص ۲۳۹) (ومسند احمد ج۳ | ص : ۳۳۹ والجوهر النقی ج۲ | ص : ۱۵۹).

بعضې خلک اعتراض کوي چې دحسن بن صالح رَحِمَهُ اللّٰهُ سماع د ابو الزبير رَحِمَهُ اللّٰهُ څخه نده ثابته ددې جواب دادی چې حسن بن صالح رَحِمَهُ اللّٰهُ د ابو الزبير رَحِمَهُ اللّٰهُ معاصردی ځکه چې دحسن بن صالح رَحِمَهُ اللّٰهُ پيدايښت په سنه (۱۰۰) هـ کې شوی دی اودابوالزبيروفات په سنه ۱۲۸ هـ کې شوی دی. (احسن الکلام ص ۳۴۲) بحواله تذکرة الحفاظ ج ۱ص ۱۱۹) لهذا په دواړوکې معاصرت ثابت شواودامام مسلم رَحِمَهُ اللّٰهُ په نيزدحديث دصحت لپاره معاصرت کافي دی.

دريمه طريقه : اخبرنااسحق الازرق حدثناسفيان وشريک عن موسي بن ابي عايشه عن عبدالله بن شدادعن جابر﷜ ....الخ .

داسـندبالكل سلسـلة الـذهب دى اود شـيخينوپه شـرط صـحيح دى ، ځكـه چـې اسـحق الارزق دصحيحينو درجالو څخه دى سفيان ثورى خود تعارف محتاج ندى، شريک دمسلم درجالو څخه دى او موسى بن عايشه دصحاح سته وود مشهورو ثقه راويانو څخه دى .

فتح القدير جلداول ،ص ۲۳۹ بحواله مسند احمد بن منيع ، روح المعانى سورة اعراف رقم الاية ، ۲۰۴) اعلاء السنن ، ج ۴ص ۷۰)

څلورمه طريقه : عبدالرزاق عن الثوري عن موسي بن ابي عايشه رضي الله عنها عن عبدالله بن شدادبن الهادالليثي الخ . (عبدالرزاق ج ۲ص ۱۳۶) .

پنځمه طريقه : حدثنابحر بن نصرقال حدثنايحيي بن سلام قال حدثناوهب ابن كيسان عن جابربن عبدالله... الخ . (شرح معانى الاثار، ج ۱ص ۱۰۷) خلاصه دا چې بلاشکه دجابر ﷺ حديث صحيح ثابت دى .

غير مقلدين وايي چې ددې څخه مازاد على الفاتحه مراد دي لكن داتوجيه دقول بما لايرضى به قائله ده، ځكه چې خپله حضرت جابر ﷺ ددې څخه سورة فاتحه مراد كړې ده . هغه فرمايي چې : (من صلى ركعة لم يقرء فيها بأم القرآن فلم يصل الا وراء الامام). او په يو مرفوع روايت كې هم دلته د سورة فاتحې ذكر راغلى دى . [طحاوى/ج ۱/ص ۱۰۷] (موطاء ص : ۲۸ ،ترمذى ص : ۴۲ ، هداية السايل ص : ۲۰۴) . او راوي د خپل روايت په مراد د نورو خلكو څخه ښه پوهيږي.

(۵) پنځم حديث :

عن جابربن عبدالله ﷺ قال قال رسول الله ﷺ من صلي خلف امام فان قراءة الامام له قراءة . (طحاوى شريف ص ۱۰۶)

دحضرت جابربن عبدالله ﷺ څخه روايت دى چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې كوم سړي د امام په اقتداء كې لمونځ كوي نو دده لپاره دامام قرات كافي دى .

(٦) شپږم حديث :

عن جابرقال ان رجلاصلي خلف النبي ﷺ في الظهر او العصر يعني يقراء فاوي اليه رجل فنهاه. فابي فلماانصرف قال اتنهاني ان اقرء خلف النبي ﷺ فتذكر ا حتي سمع النبي ﷺ فقال رسول الله من صلي خلف

امام فان قـراءة الامـام له قـراءة. (كتـاب القـراءة ص ۱۲۹۱۲۶)(مصـنف عبـدالرزاق ج ۲ص ۱۳٦) رقـم الحديث، ۲۷۹۷].

دحضرت جابر ﷺ څخه روايت دی چې يو سړی د رسول الله ﷺ په اقتداء کې د ماسپښين، يادماز يګر لمونځ کولو او قراءة يې کولو دلمانځه په مابين کې يو بل صحابي په اشاره باندې منع کړو، لکن هغه منعه نه شو. نو چې کله دلمانځه څخه فارغ شو قراءة کونکي سړي منع کونکي ته وويل چې تازه د رسول الله ﷺ پسې د قراءت نه ولې منع کولم؟ دې دواړو خپلو کې سره داخبرې کولې چې رسول الله ﷺ د دوی خبرې واوريدلې. ويـی فرمايل چې کوم سړی دامام په اقتداء کې لمونځ کوي نو دده لپاره دامام قرائت کافي دی، يعنې مستقل قرائت دې نکوي. ددې روايت څخه صفا معلوميږي چې داحکم دجهري او سري دواړو لمونځونو لپاره دی.

(۷) اوم حديث:

عن ابي نعيم وهب بن كيسان ﷺ انه سمع جابربن عبدالله يقول من صـلي ركعـة لـم يقـراء فيهابـام القرءان فلم يصل الاان يكون وراء الامام. (ترمـذی ج ۱ص ٦٦) وقـال هذاحـديث حسـن صـحيح. وموطأ امام مالک / ج ۱ / ص ٤٢.

حضرت جابر ﷺ فرمائي چاچې يو رکعت لمونځ وکړو او الحمدلله الخ يې په کې ونه لوستله لمونځ يې ونه شو مګر داچې دامام پسې يې اقتداء کړې وي دا دجابر ﷺ فتوی ده او دده دافتوی دمرفوع حديث سره بالکل موافقه ده لفظا او معنی چې طحاوی جلداول ص ۱۰۷) کې ذکرشوی ده (عن جابربن عبدالله عـن النـبي ﷺ يقول من صلي ركعة لم يقراء فيهابام القرءان فلم يصل الا وراء الامام.)

(۸) اتم حديث:

عـن انـس ﷺ قـال صـلي بنارسـول الله ﷺ ثـم اقبـل علينابوجهـه فقـال اتقـرءون والامـام يقـرء؟ فسكتوافسئالهم ثلاثافقالوااناانفعل قال فلاتفعلوا.(طحاوی شريف ص ۱۰۷).

دحضرت انس ﷺ څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ مونږته د جماعت لمونځ راکړو بيا زمونږ طرفته متوجه شو او ويې فرمايل چې ايا تاسو دامام په اقتداء کې قرائت کوئ حالانکه امام هم قرائت کوي؟

صحابه کرام چپ شول، رسول الله ﷺ درې ځلې داپوښتنه وکړه، پس صحابه وو فرمايل چې هو مونږ دامام پسې قرائت کوو، نو رسول الله ﷺ وفرمايل چې اينده داسې مه کوئ.

(۹) نهم حديث :

عن عبدالله بن مسعودؓ قال كانوايقرءون خلف النبي ﷺ فقال خلطتم علي القرءان (طحاوی ص١٠٦ / كتاب القراءة ص ١٤٤) (مصنف ابن ابی شیبه ص ٣٧٦).

دحضرت عبداللہ بن مسعودؓ څخه روایت دی چې یو څو کسانو د رسول اللہ ﷺ په اقتداء کې لمونځ کولو او قراءة یې وریسې کولو رسول اللہ ﷺ تهدید کړل اورته وفرمایل چې تاسو زما پسې د لوستلو په وجه په ما باندې د قران کریم قراءة خلط کړو.

(۱۰) لسم حديث :

عن الزهري رحمه الله عن انس ؓ ان النبي ﷺ قال واذاقرء فانصتوا . (كتاب القراءة ص ١١٣) .

امام زهري رَحِمَهُ اللهُ د حضرت انس ؓ څخه روایت کوي چې رسول اللہ ﷺ فرمایل دي چې کله امام قرائت کوي تاسو چپ اوسي.

په دې روایت کې هم رسول اللہ ﷺ د امام او مقتدی په وظایفو رڼا اچولې ده چې د مقتدي فریضه په ټولو لمونځونو کې چپ اودریدل، سکوت او انصات دی او د امام فریضه قرائت کول دي، د دواړو بیله بیله وظیفه ده په دوی کې اشتراک نشته بلکې تقسیم دی.

(۱۱) یوولسم حديث :

په ابن ماجه (ص : ۸۸، طحاوی ج۱\ص : ۲۳۵ مشکل الاثار ج۲\ص : ۲۷، طبقات ابن سعد ج۳\ص : ۱۳۰ نصب الرایه ج۲\ص : ۵۱، درایه ص : ۱۰۰، فتح الباری ج۲ ص : ۱۴۵) وغیره کتابونو کې د حضرت عبداللہ بن عباس ؓ یو اوږد حدیث دی، د هغې خلاصه داده چې کله رسول اللہ ﷺ په مرض الوفات باندې مبتلی شونو د امامتي فرایض یې حضرت ابوبکر صدیق ؓ ته حواله کړل ابوبکر صدیق ؓ امامتي کوله.

یوه ورځ د رسول اللہ ﷺ په مرض کې یو څه تخفیف راغلونو رسول اللہ ﷺ په دوو کسانو باندې لاسونه اچولي وو او ورو ورو مسجد ته راغی، د رسول اللہ ﷺ د راتلو څخه مخکې ابوبکر صدیق ؓ لمونځ شروع کړی و کله یې چې د رسول اللہ ﷺ راتلل محسوس کړل نو وروورو وروسته کیده، رسول اللہ ﷺ ورته اشاره وکړه چې پخپل ځای ودریږه ابوبکر صدیق ؓ د جایئنماز څخه وروسته شو او رسول اللہ ﷺ په جایئنماز کیناستلو

اوامامتي يې شروع کړه او ابوبکر صديق ﷺ مکبر شو، د رسول الله ﷺ اوازبه يې په زوره ويلو او وروسته صفونو ته به يې رسولو راوان الفاظ د توجه قابل دي .

(وَأَخَذَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ مِنَ الْقراءةِ مِنْ حيثُ كَانَ بَلَغَ أبوبكر ﷺ) رسول الله ﷺ قراءة دهغه ځايه شروع کړو تر کومه ځايه چې ابوبکر صديق ﷺ لوستلې وو . (ابن ماجه شريف ص ۸۸ ،مسند احمد ج۱\ص : ۲۳۲)

په يو بل روايت کې الفاظ داسې دی چې:(فاستفتح النبي ﷺ من حيث انتهي ابوبكر ﷺ من القرءان) سنن الكبرى ج۳\ ص : ۸۱ ،مسند احمد ج۱\ ص : ۲۳۲].

پس رسول الله ﷺ قراءة دهغه ځايه شروع کړو . تر کومه ځايه چې ابوبکر صديق ﷺ لوستلي وو . (سنن کبری للبهيقی ،ج۳ص ۸۱) .

په يو دريم روايت کې الفاظ داسې دي (فاستتم رسول الله ﷺ من حيث انتهي ابوبكر من القرءاة) رسول الله ﷺ دهغه ځای څخه قراءة پوره کړو ، په کوم ځای چې ابوبکر صديق ﷺ اودرولې وو (طحاوی شريف جلداول ص ۱۹۸)

ددې حديث څخه معلوميږي چې د رسول الله ﷺ څخه ټوله سورة فاتحه تيره شوې وه او يا ترينه د سورة فاتحې اکثره حصه تيره شوی وه ځکه چې رسول الله ﷺ سخت مريض و ، په دوو کسانو يې لاسونه اچولې وو او په قلاره قلاره مسجد ته روان وو او ابوبکر ﷺ د رسول الله ﷺ د راتللو څخه مخکې لمونځ شروع کړی و ، نو ددې حالاتو څخه صفا معلوميږي چې که سورة فاتحه مکمله نوي لوستل شوې نو اکثره حصه خو به يې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ له راتللو نه مخکې ضرور لوستل شوي وي ، مګر ددې باوجود رسول الله ﷺ دلمونځ اعاده ونه فرمايله دې لمونځ ته يې بيکاره او باطل ونه ويلو ، بلکې صحيح يې وګڼلو نو که چيرته د امام پسې د فاتحې لوستل فرض وي رسول الله ﷺ به دا لمونځ صحيح نه ګڼلو ، بلکې باطل به يې ورته ويلي وي او ددې لمونځ اعاده به يې کړی وي .

دا حديث بالکل صحيح دی دده ټول راويان ثقه ثبت او حجت دی . (فتح الباری ،ج۵\ص : ۶۲۹).

(۱۲) دولسم حديث :

عن ابي هريرة ﷺ قال من ادرک رکعة من الصلوة فقد ادرکها قبل ان يقيم الامام صلبه . (دارقطني جلداول ص ۳٤۸)

د حضرت ابو هريرة ﷛ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې کوم سړی د امام سره په لمانځه کې په داسي وخت کې شريک شو چې امام د رکوع څخه ملا نه وه نيغه کړي (بلکې په رکوع کې ورسره شريک شو) نو ده دا رکعت ونيولو.

په دې حديث کې په پوره وضاحت او صراحت سره دا خبره معلومه شوې ده چې کوم سړی په رکوع کې د امام سره شريک شي، نو دده دا رکعت وشو او دا خبره بديهي ده چې کوم سړی په رکوع کې د امام سره شريک شي دهغه څخه سورة فاتحه تيره شوې وي، ځکه چې امام اول فاتحه لولي او بيا رکوع ته ځي، مګر باوجود دينه چې دده څخه سورة فاتحه تيره شوی ده رکعت يې اداشو، معلوميږي چې د امام پسې د فاتحې لوستل فرض نه دي کنه ددې سړي دا رکعت به نه ووشوی.

دا حديث بالکل صحيح دی، غير مقلدين هم په دې حديث عمل کوي او صحيح ورته وائي، ليکن د سورة فاتحې په باره کې يې نه مني.

(۱۳) ديارلسم حديث :

عن ابي بكرة ﷛ انه دخل المسجدوالنبي راكع فركع قبل ان يصل الي الصف فقال النبي ﷺ زادك الله حرصاولاتعد. (سنن كبرى جلداول ص۱۰)

حضرت ابوبکرة ﷛ څخه روايت دی چې زه مسجد ته داخل شوم په داسې حال کې چې رسول الله ﷺ رکوع کونکی وو (رکوع ته تللی وو) نو ما صف ته د رسيدلو څخه مخکې رکوع وکړه (او په وروورو صف ته ورسيدم) رسول الله ﷺ راته وفرمايل چې الله ﷻ دې ستا حرص (په نيکو) نور هم زيات کړي بيا داسې مکوه.

او دا ظاهره ده چې حضرت ابوبکرة ﷛ د سورة فاتحې څخه بغير په رکوع کې شامل شوی دی لکن ددې باوجود دده دا رکعت رسول الله ﷺ صحيح وګڼلو او ده ته يې د لمانځه د راګرځولو حکم ونه کړو، نو که د سورة فاتحې لوستل په هر رکعت کې په مقتدي فرض وي نو د ابوبکرة ﷛ د المونځ به څرنګه صحيح شوی و؟ غير مقلدين زړه نا زړه او ډير مجبوريت له وجهې دا حديث صحيح مني او دا خبره کوي چې څوک د امام سره په رکوع کې شريک شي د هغه رکعت وشو لکه چې غير مقلد عالم مولوی شمس الحق عظيم ابادی په خپل کتاب (التعليق المغنى على الدارقطنى) کې ليکلي دي چې: وفي ذلک دلالة علي ادراک الرکعة بادراک الرکوع وقدروی صريحاعن ابن مسعود ﷛ وزيدبن ثابت ﷛ وابن عمر ﷛ (التعليق المغنى ص ۳۴۷)

اوپه دې (حديث دابی بکرة ﷺ) کې په دې خبره دلالت دی چې دامام سره په رکوع کې دشريک شوي مقتدي رکعت صحيح دی او دا خبره صراحة د حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ حضرت زيد بن ثابت ﷺ او حضرت ابن عمر ﷺ څخه مروي ده.

دغرباء اهلحديث دفرقې امام ابو محمد عبد الستار په خپل تفسير ستاری کې ليکلي دي چې: (بیشکه چې درکوع مدرک درکعت مدرک دی، دصحابه وو ﷺ د تعامل څخه ددې پوره ثبوت پيدا کيږي، مگر ددې څخه په عدم وجوب دفاتحې باندې استدلال کول غلط او باطل دی، ځکه چې د قرئت وجوب دقيام په حالت کې دي درکوع په حالت کې ندي او چې کله حالت بدل شونو حکم بدل شو). (تفسير ستاری ص ۳٦۷)

جـواب : (۱) – دغير مقلد عبد الستار دا جواب غير صحيح دی بالکل غير معقول او باطل دی ،دده دا جواب بالکل په قياس بناء دی او غير مقلدينو په ډيرو چيغو ستوني وشکول ،په ډيرو کريکويې او ازونه کيناستل او په مختلفو لهجويې اعلانونه وکړل چې (اول من قاس ابليس عليه اللعنة) يعنې اول قياس ابليس کړی وو.

ابليس مجتهد نه وو او نه يې دبل مجتهد تقليد کولو لکه د لا مذهبو په شان چې نه مجتهدين دي او نه دبل مجتهد تقليد کوي نو د لا مذهبو غير مقلدينو او غير مجتهدينو دا قياس بعينه دابليس غير مقلد او غير مجتهد قياس دی، نوستاسو دا فعل ابليسي فعل دی او همدا رنگې ستاسو مثال دهغه مردار خور کارغه دی چې مرداره خوري او مينو که څنډي اول قياس ته شرک او مرداري وايې او بيا قياس کوئ.

(۲) داپه کوم حديث کې راغلي دي چې درکوع په کولو باندې د لمونځ کونکي حالت بدليږي؟ اول خو تاسو دا ثابته کړی چې د رکوع په کولو حالت څرنگه بدل شو؟ ايا لمونځ ختم شو؟ او که لمونځ کونکي بدل شو؟

(۳) دحضرت ابوبکر صديق ﷺ دحديث او دنورو احاديثو څخه چې په دې دلالت کوي چې رانيونکي دامام په رکوع کې هغه رانيونکی درکعت دی دا ظاهريږي چې درسول الله ﷺ په نظر مبارک کې رکوع دقيام په حکم کې ده، ځکه چې دامام سره په سجده کې دشريکيدونکی رکعت نه کيږي او په رکوع کې دشريکيدونکی رکعت کيږي، هر کله چې رکوع دقيام په حکم کې شوه، نو رکوع ته دتللو په وجه حالت بدل نه شو.

نوچې کله رکوع په حکم دقیام کې ده او په رکوع کې په مقتدي باندې مستقل قراءة دالحمد لله فرض نه دی، بلکې دامام قراءة ورته کافي دی نو همدارنګه په قیام کې هم ورباندې مستقل لوستل دالحمد لله فرض ندي، بلکې دامام قراءة ورته کافي دی.

(۴) - څوک چې دمقتدی لپاره دفاتحې لوستل مستقلاً فرض وائي نو هغوی ته پکار ده چې دیوولسم دولسم اودریالسم نمبر احادیثو او همدارنګې دنوروډیرواحادیثوپه خلاف دداودبن علی ظاهری تقلید وکړي.

داودبن علی ظاهری فرمائي چې څوک دامام سره په رکوع کې شریک شو دهغه رکعت ونه شو. اویادې دحضرت ابوالدرداء ﷺ دقول په شان قول وکړي په بهیقی کتاب القراءة کې یوروایت دی.

عن حسان بن عطية عن ابي الدرداء ﷺ قال لاتترک القراءة خلف الامام زادابن الحواري ولوان تقراوانت راكع وفي رواية اخري عن ابي الدرداء قال لوادركت الامام وهوراكع لاحببت ان اقراء بفاتحة الكتاب كتاب القراءة بهيقى ،ص ٥٢

حضرت حسان بن عطية ﷺ دحضرت ابوالدرداء ﷺ څخه روایت کوي چې ده فرمایلي دي چې دامام پسې دالحمد لله پرینښودل مناسب نه دي اګرچې په رکوع کې وي. په بل روایت کې ابوالدرداء ﷺ فرمائي چې که چرته زه دامام سره په رکوع کې شریک شم نو داخوښوم چې سورة فاتحه په رکوع کې ولولم.

ددې اثرڅخه هم دغیرمقلدینو قیاسي برج دخاورو سره برابرېږي ځکه چې په دې اثرکې هم دابوالدرداء ﷺ په نیزرکوع په حکم دقیام کې ده نو درکوع په وجه حالت بدل نه شو.

اعتراض :غیرمقلدین دااعتراض کوي چې داحنافو په نیزد تکبیرتحریمه لپاره قیام فرض دی او په دې حدیث کې دابوبکرة ﷺ دقیام ذکر نشته نوابوبکرة ﷺ قیام ندی کړی، نو معلومیږي چې قیام هم فرض نه دی حالانکه داحنافو په نیزقیام دلمانځه په ارکانو کې اهم رکن دی، نو داحنافو په نیزددوو فرضونو ذکر په دې حدیث کې ندی شوی یو دقیام، دوهم دتکبیرتحریمه في القیام.

جـواب :د غیرمقلدینو څخه مونږپوښتنه کووچې ایاابوبکرة ﷺ تکبیر تحریمه کړی وه اوکه نه؟ که جواب اثبات وي نو په حدیث کې په کوم ځای کې ذکرشوی دی؟

کـه تاسـوداوائي چې دتکبیرتحریمـه ذکرکولوتـه ضـرورت نشـته، ځکـه چې دا خبـره بـدیهي ده چې دتکبیرتحریمه څخه بغیرلمونځ نه کیږي نو مونږهم جواباً وایوچې دقیام ذکرکولوتـه هم ضـرورت نشـته ځکه

داخبره ټولوته معلومه ده چې تکبیرتحریمه بدون دقیام څخه نه صحیح کیږي شوکاني اوامام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ په دې اجماع نقل کړې ده چې تکبیرتحریمه بدون دقیام څخه نه صحیح کیږي اوکه جواب نفی وي نوبیاخودټول امت داجماع اوتعامل څخه مخالفت راغلو ، ځکه چې دتکبیرتحریمه څخه بغیردهیڅ په نیزهم لمونځ نه صحیح کیږي.

(۱٤) څوارلسم حدیث :

عن جابر رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ کل صلوة لایقرء فیهابام الکتاب فهي خداج الاوراء الامام . کتاب القراءة بهیقی ص ۱۳٦)

دحضرت جابر رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایلي دي هرهغه لمونځ چې سورة فاتحه په کې ونه شي لوستلی، هغه ناقص دی مګرد امام پسې چې کوم لمونځ اداکیږي، په هغه کې دسورة فاتحې دلوستلوضرورت نشته .

(۱۵) پنځلسم حدیث :

اخبرنا ابو سعد احمد بن محمد المالیني ناابواحمدعبدالله بن عدي الحافظ ناجعفربن احمدالحجاج وجماعة قالوانابحربن نصرنایحي بن سلام نامالک بن انس ناوهب بن کیسان قال سمعت جابربن عبدالله یقول سمعت رسول الله ﷺ یقول من صلي صلوة لم یقرا فیهابفاتحة الکتاب فلم یصل الاوراء الامام . (کتاب القراءة ص ۱۳٦)

وهب بن کیسان رحمه الله فرمائي چې مادجابر رضي الله عنه څخه واوریدل، هغه ویل چې مادرسول الله ﷺ څخه واوریدل چې رسول الله ﷺ وفرمایل کوم سړی چې په لمانځه کې سورة فاتحه ونه لولي، دهغه لمونځ نه کیږي مګرد امام په اقتداء کې یې لمونځ کیږي نومقتدي ددې څخه مستثنی دی، یعنې دهغه لمونځ کیږي اودمقتدي لپاره د مستقلو لوستلوضرورت نشته .

(۱٦) شپاړسم حدیث :

عن ابي هریرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ کل صلوة لم یقراء فیهابام القرءان فهي خداج الاصلوة خلف الامام . [کتاب القراءة بهیقی ،ص ۱۷۱].

د حضرت ابو هريرة ﷺ څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې هرهغه لمونځ چې سورة فاتحه په کې ونه لوستلی شی ، هغه ناقص دی ، مگرهغه لمونځ چې د امام په اقتداء کې وکړی شي .

يعنې په داسې لمونځ کې چې د امام پسې وي د مقتدي لپاره په کې د الحمد لله د لوستلو ضرورت نشته .

په دې روايت کې غير مقلدين هيڅ تاويل نه شي کولی ، ځکه چې په دې روايت کې د خلف الامام اوام الکتاب په لفظونو تصريح شوې ده او همدارنګه په دې حديث کې د سري او جهري لمونځونو قيد نه شته بلکې د مطلق لمانځه حکم په کې ذکر شوی دی .

(۱۷) اولسم حديث :

عن نافع عن ابن عمرﷺ قال قال رسول الله ﷺ من كان له امام فقراءة الامام له قراءة . (كتاب القراءة ص ۱۵۷ تاريخ بغداد ، ج ۱ص ۹۷)

حضرت عبدالله بن عمرﷺ د رسول الله ﷺ څخه روايت کوي چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې هغه څوک چې د امام په اقتداء کې لمونځ کوي نو د هغه لپاره د امام قراءة کافي دی .يعنې د ده مستقل قراءة ته ضرورت نشته .

سورة فاتحه د دي امت خصوصيت دي . نسائي صـ ۱۴۵]. الله پاک فرمائي چې ولقد اتينک سبعا من المثانى و القران العظيم

او رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ چې معراج ته تللو نو په بيت المقدس کښې ئې ټولو پيغمبرانو ته امامتي ورکړه . او رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ انبياؤ ته دا ونه ويل چې تاسو اول سورة فاتحه زده کړئ چې بيائي زما پسي ولولئ ، ځکه چې زما په شريعت کښي بغير د لوستلو د فاتحي څخه مونځ نه کيږي .نو محمد عَلَيْهِ السَّلَامُ امام دي . او يو لک څليرشت زره کم او زيات پيغمبران مقتديان دي . او د ي مقتديانو پيغمبرانو پخپله فاتحه نه ده لوستلي ، بلکه د امام فاتحه ورته کافي وه . د غير مقلدينو د فتوي مطابق د دي يولک څلويښت زره څه کم او زياتو پيغمبرانو مونځ نه دي شوي ، نو که د قيامت په ورځ دا پيغمبران راپاڅيږي ، او غير مقلدين د مري څخه ونيسي چې تاسو زمونږ مونځ ته ولي باطل ويلي دي ؟ نو لا مذهبه به څه جواب ورکوي ؟

لامذهبو واوري ! چې په جماعت باندي مونځ په دري قسمه دي

اول اعلیٰ : چې امام هم پيغمبر او مقتديان هم پيغمبران وي لکه د معراج د شپي مونځ چې امام محمد عَلَيْهِ السَّلَامُ وو او مقتديان زيات او کم يو لک او څليرشت زره پيغمبران وو .

دوهم متوسط : چې امام پیغمبر وي او مقتديان امتيان وي . لکه نبي عَلَيۡهِ‌السَّلَامُ به چې صحابه کرامو ته امامتي کوله :

دريم أدنیٰ : چې امام هم امتي وي او مقتديان هم امتيان وي . لکه زمونږ د زماني د جماعت لمونځونه. نو چې په اعلي مونځ کښې د امام (محمد عَلَيۡهِ‌السَّلَامُ) سورة فاتحه د مقتديانو لپاره کافي ده نو په متوسط او په ادني مونځ کښې په طريق اولي سره کافي ده . او چې د يو لک او څليرشت زره څه کم او زياتو پيغبرانو مونځ شوي دي . نو زمونږ مونځ په طريق اولي باندي کيږي

مسئله دقراءة خلف الامام د صحابه وو رَضِيَ‌اللَّهُ‌عَنۡهُمۡ دفتوو په رڼاکې

صحابه وورضوان الله عليهم براه راست دنبوت دلمر څخه فيض حاصلولو . راځئ چې وګوروچې دغه براه راست فيض حاصلونکي د امام پسې دقراءة په باره کې څه نظرلري؟ ددوی اقوال اوفتوی څه دي ؟

الحمدلله ثم الحمدلله چې په دې سلسله کې جليل القدر او عظيم المرتبه اکثرو صحابه کرامو څخه دامام پسې دقراءت څخه نه صرف ممانعت راغلی دی، بلکې دامام پسې قراءة کونکوته يې اخطارونه اوتهديدونه ورکړي دي .

لوی تابعي حضرت مسروق رَحِمَهُ‌اللَّهُ فرمائي چې : وجدت علم اصحاب محمدﷺ انتهي الي ستة الي عمر و علي و عبدالله بن مسعود و معاذ و ابى الدرداء و زيد بن ثابت رضي الله عنهم . [تذكرة الحفاظ جلداول ، ص ٢٤/ طبقات ابن سعد/ ج ٢ / ص ٢٥/ مقدمه ابن الصلاح/ ص ٢٦٢].

ماد (صحابه وو رضی الله عنهم څخه دفيض دحاصلولو څخه وروسته) وليدل چې ددوی دټولو علم په شپږو صحابه وورضی الله عنهم کې راجمع شوی دی .

هغه شپږ حضرت عمرؓ ،حضرت علی ؓ ،حضرت عبدالله بن مسعودؓ ، حضرت معاذؓ، حضرت ابو الدرداءؓ او حضرت زيدبن ثابتؓ دي .

امام حاکم د امام مسروق څخه همدا روايت رانقل کړی ، لکن دهغه په روايت د حضرت عمرؓ ذکر نه دی شوی، بلکې دوه نور صحابه ذکر شوي دي. أبی بن کعبؓ او ابوموسی اشعریؓ دي. [مستدرک/ ج ٣/ ص ۴۶۵].

لامذهبه مولوی عبدالرحمن مبارکپوري ددیني مسایلو د نشر او اشاعت په لحاظ صحابه کرام رضی الله عنهم په دريو طبقو تقسيم کړي دي. يوه طبقه هغه ده چې ددیني مسايلو نشرو اشاعت يې لږ کړی دی دی طبقې ته مقلين وائي ،دوهمه طبقه هغه ده چې ددیني مسائلو نشر و اشاعت يې درميانه کړی دی، دې طبقې ته متوسطين وائي، دريمه طبقه هغه ده چې ددیني مسائلو نشر او اشاعت يې ډير کړی دی ،دې طبقې ته مكثرين وائي مبارکپوري ليکلي.

وكان المكثرون منهم سبعة عمربن الخطاب ،وعلي بن ابي طالب وعبدالله بن مسعود، وعايشة ام المومنين ، وزيدبن ثابت ، وعبدالله ابن عباس ، وعبدالله بن عمر رضوان الله عليهم اجمعين . [تحفة الاحوذی/ ج ۱/ص ۱۱]

هغه صحابه چې ددين ډير نشراو اشاعت يې کړی دی (اوه) صحابه دي حضرت عمر ،حضرت علی، حضرت عبدالله بن مسعود ، حضرت عايشه ام المومنين ، حضرت زيدبن ثابت ، حضرت عبدالله بن عباس او حضرت عبدالله بن عمر رضوان الله عليهم اجمعين .

لا مذهبه نواب صديق حسن خان ليکي چې : هغه صحابه رضی الله عنهم چې د دين نشر او اشاعت يې ډير کړی دی، په هغو کې عبد الله بن مسعود ﷺ حضرت زيد بن ثابت ﷺ حضرت ابن عباس ﷺ او حضرت ابن عمر ﷺ له ټولو څخه مخکې دي. [الجنة فی الاسوة الحسنة بالسنة/ ص ۵]. حسن اتفاق دادی چې ددې جليل القدروصحابه وو رضوان الله عليهم فتوی دامام پسې دقراءة څخه منع کول دي.

(۱) دحضرت زيدبن ثابت ﷺ (المتوفی۴۵هـ) فتوی

(الف) عن عطاء انه سأل زيدبن ثابت عن القراءة مع الامام فقال لاقراءة مع الامام في شئ من الصلوة . (مسلم شريف ج ۱ص ۲۱۵ _ نسائي شريف ، ج ۱ ص ۱۱۱، مسندابی عوانة ، ج ۲ص ۲۰۷ _ طحاوی شريف ص ۱۰۸) .

حضرت عطابن يسار رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې ما د زيد بن ثابت ﷺ څخه په امام پسې د قرائت په باره کې پوښتنه وکړه، هغه وفرمايل چې دامام پسې قرائت په هيڅ لمانځه کې نشته (سري وي اوکه جهري) .

(باء) په مصنف ابن ابی شیبه او موطا امام محمد کې د حضرت زید بن ثابت ﷺ فتوی په دی الفاظو مروي ده: عن زیدبن ثابت ﷺ قال من قرء خلف الامام فلاصلوة له. (موطاامـام محمـدص ٤٦ / و فی البعـض / ص ۱۰۰) (مصنف ابن ابی شیبه، ج ۱ص ۳۷٦ / کتاب القرائت / ص ۱٤٧)

حضرت زید بن ثابت ﷺ فرمائي: کوم سړي چې په امام پسې قرائت وکړي د هغه لمونځ نه کیږي نو دې فتوی مطابق دلامذهبو لمونځ نه کیږي.

(ج) حضرت ثوبان ﷺ د حضرت زید بن ثابت ﷺ دافتوی په داسې الفاظو رانقلوي چې: (عن زید بـن ثابت قال لا یقرء خلف الامام ان جهر وان خافت) (مصنف ابن ابي شیبه ج۱ ص ۳۷٦)

حضرت ثوبان ﷺ د حضرت زید بن ثابت ﷺ څخه روایت کوي چې: د امام پسې قرائت نه کیږي، برابره خبره ده چې امام په زوره قرائت کوي او که په پټه یې کوي.

د: عبید بن مقسم رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې: (انه سأل عبدالله بن عمر ﷺ و زید بن ثابت ﷺ و جابر بن عبدالله ﷺ فقالوا: لا تقرؤا خلف الامام فی شئٍ من الصلوة) [طحاوی/ج ۱/ص ۱۲۹]. ما لـه عبدالله بن عمر ﷺ، حضرت زید بن ثابت ﷺ او حضرت جابر بن عبدالله ﷺ څخه د قرائت خلف الامام په باره کې پوښتنه وکړه، هغوی درې وارو راته وویل چې: هیڅ لمونځ کې (سرّي وي او که جهري) قرائت خلف الامام مه کوه.

لا مذهبه نواب صدیق حسن خان په دې حقیقت داسې اقرار کوي چې: (و زید بن ثابت گفته: لا قرائة مع الامام فی شئٍ) [رواه مسلم / و عن جابر بمعناه و هوقـول علي ﷺ وابـن مسـعود ﷺ وکثیر مـن الصـحابة رضوان الله تعالی علیهم.) [هدایة السائل/ ص ۱۹۳].

د حضرت زیـد بن ثابت ﷺ د دې فتـوی څخه دلمرپه شان دا مسئله واضحه کیږي چې د امام پسې هیڅ مقتدي په هیڅ لمانځه کې هیڅ قسم قرائت نه شي کولی.

(۲) دحضرت عبدالله ابن عمر ﷺ المتوفی ۷۴ هـ فتوی

الف: نافع فرمايي چې: أن عبدالله بن عمر ﷺ کان اذا سئل هر یقرأ احد خلـف الامـام؟ قـال: قال اذاصلي احـدکم خلـف الامـام فحسـبه قـراءة الامـام واذاصـلي وحـده فلیقـراوکان عبـدالله بـن عمرلا یقراخلف الامام. [موطاءامام مالک ص ۲۹ / طحاوی شریف ص ۱۲۹) موطاامام محمدص ٤۲ / دار قطنی/ ج ۱/ ص ۱٥٤).

د حضرت عبدالله بن عمرﷺ څخه د قرئت خلف الامام په باره کې پوښتنه وشوه نو هغهﷺ وفرمايل چې: په تاسو کې چادامام پسې لمونځ کولونودده لپاره دامام قراءة کافي دي او چې څوک يوائځې لمونځ کوي هغه دی قراءة کوي او حضرت عبدالله بن عمرﷺ دامام پسې قرائت نکولو.

ب : دحضرت عبدالله بن عمرﷺ دافتوی په موطاامام محمد کې په دې الفاظ مروي ده. عن ابن عمرﷺ قال من صلي خلف الامام كفته قرائته. موطاامام محمدص ٤٣)

حضرت ابن عمرﷺ فرمائي چې چادامام پسې لمونځ کولونودده لپاره دامام قراءة کافي دي.

ج : قاسم بن محمد رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمايي چې: (كان ابن عمرﷺ لا يقرء خلف الامام جهر او لم يجهر) [كتاب القرائة / ص ١٤٦]. عبدالله بن عمرﷺ به په جهري او سِري دواړو لمونځونو کې په امام پسې قرئت نه کاوه.

د اهلحديثو په جامه کې د منکرينو د حديثو د ډلې محقق مبارکپوري ددې اثر په مقابله کې خپل حواس او عقل له لاسه ورکوي او په يو ځای کې داسې ليکي چې: د عبدالله بن عمرﷺ څخه دده پلار عمرﷺ ډېر اعلم بالسنة و، له دې وجهې به د عمرﷺ اثر ته ترجيح ورکولی شي. [ابكار المنن/ص ۱۶۵].

او په بل ځای کې داسې ليکي چې: يوائځې دا خبره چې حضرت عمرﷺ د خپل زوی عبدالله بن عمرﷺ څخه زيات اعلم بالسنة دی ددې تقاضا نه کوي چې د حضرت عمرﷺ اثر ته دې د عبدالله بن عمرﷺ په اثر باندې ترجيح ورکړل شي. [ابكار المنن/ص ۲۲۴].

نوټ: د حضرت عمرﷺ اثر هم په ترک د قرائت خلف الامام کې را روان دی.

(۳) دحضرت جابرﷺ المتوفی ۷۸ هـ فتوی

عن وهب بن كيسانﷺ انه سمع جابربن عبداللهﷺ يقول من صلي ركعة لم يقرافيهابام القران فلم يصل الاوراء الامام. موطا امام محمدص ٤٢ _ ترمذی ج ١ص ٦٦)

د وهب بن کيسانﷺ څخه روايت دی چې ده د حضرت جابرﷺ څخه واوريدل چې څوک کوم رکعت لمونځ بغيردلوستلو دالحمدلله څخه وکړي لمونځ يې ونه شو مګر هغه لمونځ چې دامام پسې وي.

يعني دامام پسې دالحمدلله دلوستلو ضرورت نشته ،په دې حديث کې دغير مقلد مبارکپوري داتاويل نه چليږي چې دقراءة څخه مراد جهري دی، ځکه چې بيابه معنی داشي چې څوک کوم رکعت لمونځ وکړي اوپه دې کې په جهرالحمدلله ونه لولي لمونځ يې ونه شو. مګردامام پسې دې په جهرنه لولي، ددې څخه دالازميږي چې په منفردباندې دسورة فاتحې لوستل جهراً واجب دي حالانکه په مسلمانانوکې هيڅوک ددې قايل نه دي.

لامذهبان وايي چې:

۱ = دا اثرپه هغه صورت حمل دی چې مقتدي په داسې حالت کې د امام پسې اقتداء وکړي چې امام په رکوع کې وي.

۲ = همدارنګه د احنافو د اصولو مطابق په مستثنی کې هيڅ حکم نه وي، لهذا د مقتدي له پاره په دې اثر کې څه حکم نشته. [خيرالکلام / ص ۳۱۰].

الجواب:

حرف (مَن) د معترض په نزد عام دی او زمونږ په نزد هم د شرطي والي له وجهې عام دی. او رکعت نکره موصوفه ده، نو په دې هم تعميم دی، نو تخصيص پکې د کوم ځای نه راغی؟

۲ = دا خبره چې په مستثنی کې حکم نه وي ، د لامذهبو په بې خبرۍ باندې بناء ده. په توضيح / ص ۲۹۵ / ۲۹۸ پورې په تفصيل سره دا بحث ذکر دی چې استثناء د نفيې څخه اثبات او د اثبات څخه نفي ده. کما في کلمة التوحيد.

(٤) دحضرت عبدالله ابن مسعودﷺ فتوی

(الف) عن ابن مسعودﷺ قال انصت للقران فان في الصلوة شغلاوسيکفيک ذلک الامام . [طحاوی شريف ص ۱۰۷ _ موطاامام محمدص ٤٥ . مصنف ابن شيبه ، ج ۱ص ۳۷٦ / رجاله موثقون / مجمع الزوايد/ ج ۲/ ص ۱۱۰]

دحضرت عبدالله بن مسعودﷺ څخه روايت دی چې (دامام پسې) قرءان ته چپ شه! ځکه چې په لمانځه کې (نور) مصروفيت دی (يعني دقرءان د اوامرو اودنواهيو. د وعيد اود وعد، وغيره ته متوجه کيدل) اوتاته (دقراة په باره کې) امام کافي دی .

(ب) دحضرت عبدالله بن مسعود ﷺ دبلې فتوی الفاظ داسې دي چې : (ليت الذي يقرأ ملئ فوه ترابا) (طحاوی شريف ص ۱۰۷)

حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ فرمائي هغه سړی چې دامام پسې الحمد لله لولي کاشکې چې دده خوله دخاورو څخه ډکه شوې وی .

(ج) حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ لمونځ کولو ، د يو څو کسانو څخه يې قراءة خلف الامام واوريدلو ، کله چې حضرت عبدالله ابن مسعود ﷺ دلمانځه نه فارغ شو ، نوويې فرمايل چې ايا په تاسو هغه وخت نه دی راغلې چې دعقل او د پوهې څخه کار واخلئ ؟ کله چې قران لوستلی شي نو غوږ ورته کيدئ او چپ اوسئ . [اعلاء السنن ، ج ۴ ص ۴۳].

(د) : د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ د يو اثر الفاظ داسې دي چې : (لأن اعض على جمر العضا احب الیّ من ان اقرء خلف الامام .) [كتاب القرائة / ۱۱٦] . چې په انکار باندې خوله لګول د قرائت خلف الامام څخه راته ډېر خوښ دي.

(هـ) : په يو بل روايت کې راځي چې : (ان ابن مسعود ﷺ كان لا يقرأ خلف الامام فيما يجهر فيه و فيما يخافت فيه فى الاولیين ولا فى الاخريين . و اذا صلى قرأ فى الاولیين بفاتحة الكتاب .) [موطأ امام محمد / ص ۹٦]. عبدالله بن مسعود ﷺ به په امام پسې قرائت نه کاوه ، نه په جهري لمونځ کې او نه هم په سرّي لمونځ کې . نه په اولو دواړو رکعتونو کې او نه په وروستنيو دواړو رکعتونو کې . او چې کله به يې يو اځې لمونځ کاوه ، نو بيا به يې په لومړيو دواړو رکعتونو کې سورة فاتحه او ورسره بل سورة لوستلو .

(۵) دحضرت علی ﷺ فتوی

(الف) عن داودبن قيس رَحِمَهُ اللهُ عن محمدبن عجلان رَحِمَهُ اللهُ قال علي من قرء مع الامام فليس علي الفطرة . (مصنف عبدالرزاق ج ۲ص ۱۳۷ _ دارقطنی ج ۱ص ۱۲۱ ، [طحاوی شریف ج ۱ص ۱۰۷ / الجوهر النقی/ ج ۲/ ص ۱٦۹] حضرت علی ﷺ فرمائی چې څوک دامام پسې قرائت کوي هغه په فطرت (سنت) باندې ندی ، يعنې هغه په سنتو عامل نه دی ، بلکې بدعتي دی .

(ب) دحضرت علی ﷺ دا فتوی په مصنف ابن ابی شيبه او په دارقطنی کې په داسې الفاظو مروي ده .

(ان علياقال من قراخلف الامام فقداخطاالفطرة ،[مصنف ابن ابی شیبه /ج ۱/ ص ۳۷٦ / دارقطنی/ ج۱/ص١٢٦] څوک چې د امام پسې قرائت کوي هغه د سنتو څخه مخالفت وکړو .

(ج) په مصنف عبدالرزاق اوکنزالعمال کې د حضرت علی ﷺ فتوی پداسې الفاظو مروي ده . (ان علياقال من قرء خلف الامام فلاصلوة له) مصنف عبدالرزاق ج ۲ص ۱۲۹] کنزالعمال ،ج ۸ ص ١٨٤) حضرت علی ﷺ فرمائي چې څوک د امام پسې قراءة کوي د هغه لمونځ ونه شو .

(د) : حافظ ابو عمر بن عبد البر رَحِمَهُ اللَّهُ لیکي چې : (ثبت عن علی ﷺ و سعد ﷺ و زيد بن ثابت ﷺ انه قال: لا قرائة مع الامام لا فيما أسر ولا فيما جهر. [بحواله الجوهر النقى/ ج ۲ / ص ١٦٩] . د حضرت علی ﷺ، حضرت سعد ﷺ او حضرت زيد بن ثابت ﷺ څخه دا ثابته ده چې : په سِرّي او جهري دواړه قسمه لمونځونو کې قرائت خلف الامام نشته.

(٦) دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ فتوی

(الف) عن ابي جمرة قال سالت عبدالله بن عباس ﷺ أقرأ و الامام بين يدي قال لا. (طحاوی شریف ، ج ۱ص ۱۲۹ / الجوهر النقى/ ج ۲ / ص ١٧٠].

دحضرت ابو جمرة رَحِمَهُ اللَّهُ نه روايت دی چې ما د حضرت عبد الله بن عباس ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې کله امام زما په مخکې قرائت کوي نو ايا زه هم قرائت وکړم ؟ هغه راته وفرمایل چې نه .

په دې فتوی کې د سري او جهري قید نشته، بلکې په مطلق لمونځ کې حضرت عبد الله بن عباس ﷺ صراحة مقتدي د قراءة څخه منع کړی دی .

(ب) حضرت عکرمه ﷺ فرمائي چې حضرت عبد الله بن عباس ﷺ ته شکایت وشو چې (ان ناسايقرءون في الظهروالعصرفقال لوكان لي سبيل لقلعت السنتهم ان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قرأ فكانت قرائته لنا قرائةً و سكوته لنا سكوتاً) . (طحاوی شریف ج ۱ص ۱۲۱)

یو څو کسان (د امام پسې) په ماسپښین او مازیګر کې قراءة کوي حضرت عبد الله بن عباس ﷺ ورته وفرمایل چې : بې شکه چې : رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قرائت کاوه نو د هغه قرائت زمونږ له پاره قرائت و او د هغه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سکوت زمونږ له پاره سکوت و . یعنې رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چې امام و قرائت یې کړی دی او

چې کله به مقتدي و نو سکوت يې کړی دی ، نو زموتږ له پاره هم همدا اسې کول په کار دي. که زماوس رسيدلې مايه د دوی ژبې دبيخ څخه رايستلې وي، په دې اثر کې اگرچې د خلف الامام کلمه نه شته ليکن په معمولي فکر رامعلومیږي، ځکه چې د منفرد او دامام لپاره اتفاقا لوستل ضروري دي . په دې کې د حبر الامت عبدالله بن عباس ﷺ څخه د چا د ژبې د را ايستلو ارده متصوره نه ده. اختلاف دمقتدي په قرائت کې دي، نو معلومیږي داچې شکايت دمقتدي په باره کې وو . او هغه هم د ماسپښين اود مازديگر په سِرّي لمونځ کې و.

(۷) دحضرت عمر ﷺ فتوى

الف : عن عمربن الخطاب ﷺ قال ليت فى فم الذي يقرأ خلف الامام حجراً. (موطاامام محمد ص۹۸/ مصنف عبدالرزاق ، ج ۲ص ۱۳۸ / منتخب كنزالعمال / ص ۱۸۷ / الجوهر النقى / ج ۲/ ص ۱۶۹/ طحاوى / ج ۱ / ص ۱۲۹]. حضرت عمر ﷺ فرمائي چې کاشکې دهغه چاپه خوله کې تيږه وي چې دامام پسې قرائت کوي. نو که دکوم عاشق رسول ﷺ اوعاشق صحابه کرامو رضوان الله عليهم طاقت وي، نو د لامذهبو په خوله کې دي تيګه ور ټکوهي، ځکه چې ددوی قراءة خلف الامام په اجتهاد نه دی بنا ځکه چې په دوی کې داجتهاد شرائط نشته او نه دبل مجتهد پيروي کوي بلکې صرف او صرف ناپوهه تعصب دی .

(ب) په مصنف ابن ابى شيبه کې دحضرت عمر ﷺ فتوى داسې رانقل شوې ده (عن نافع وعن ابن سرين قال : قال عمر بن الخطاب ﷺ تكفيك قرءته) (مصنف ابن ابى شيبه ،ج ۱ص ۳۷۶)

دحضرت نافع اوحضرت انس بن سيربن څخه روايت دی چې عمر ﷺ فرمايلي دي چې (دمقتدي لپاره دامام قرائت کافي دی) . په يوه روايت کې راځي : حضرت عمر ﷺ فرمايي : کاشکې چې د هغه سړي په خوله کې نَتَن يعنې بدبويه مُردار شی وي چې قرائت خلف الامام کوي. او په بل روايت کې (رضف) يعنې گرمه تيږه راغلې ده.

(۸) دحضرت سعدابن ابى وقاص ﷺ فتوى

الف : عن سعدبن ابي وقاص ﷺ قال وددت الذي يقرا خلف الامام في فيه جمرةً . [موطأ امام محمد ص ۹۸/ مصنف ابن ابى شيبه، ج ۱ص ۳۷۶ / جزء القرائة/ ص۱۱].

حضرت سعدبن ابى وقاص ﷺ فرمائي چې زما تمنا او خواهش دی چې دامام پسې دقراءة کونکي په خوله کې انګاروي .

(ب) : ان سعد بهن ابی وقاص ﷺ قال: وددتُ ان الذی یقرأ خلف الامام فی فِیهِ حجرٌ) [عمدة القاری/ ج ۳ / ص ٦٧] . زه دا خبره خوښوم چې د امام پسې د قرائة کونکي په خوله کې تیږه وي.

(۹) دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ، زید بن ثابت ﷺ اوجابر بن عبدالله ﷺ فتوی

عن عبیدالله بن مقسم انه سال عبدالله بن عمر ﷺ وزید بن ثابت ﷺ وجابربن عبدالله ﷺ فقالوالایقرء في شي من الصلوة . (طحاوی شریف ص ۱۰۷).

حضرت عبید الله بن مقسم روایت کوي فرمائي چې ده د حضرت عبد الله بن عمر ﷺ او حضرت زید بن ثابت ﷺ او حضرت جابربن عبد الله ﷺ نه دامام شاته دقرائت په باره کې پوښتنه وکړه هغوی ورته وفرمایل چې په یو قسم لمانځه کې (جهري وي یاسري وي) هم قرائت نشته .

(۱۰) فتوی دخلفاء راشیدینو

عبدالرزاق فرمایي چې: اخبرني موسي بن عقبة ان أبابکر ﷺ و عمر ﷺ وعثمان ﷺ کانوا ینهون عن القرائت خلف الامام. [مصنف عبدالرزاق ،ج ۲ص ۱۳۹ / عمدة القاری/ ج ۳/ ص ٦٧ / اعلاءالسُنن/ ج٤/ ص ۸۵]. امام عبدالرزاق فرمایي : چې ماته موسی بن عقبه خبرراکړوچې ابوبکر ﷺ عمر ﷺ او عثمان ﷺ به صحابه منعه کول دامام پسې د قرائت څخه .

(۱۱) د اویا (۷۰) بدریانو فتوی

قال الشعبي ادرکت سبعین بدریاکلهم یمنعون المقتدي عن القرائة خلف الامام . (روح المعانی ج۹ ص۱۵۲) حضرت امام شعبی رَحِمَهُ اللهُ چې لوی تابعي دی فرمائي چې مااویا(۷۰) بدري صحابه کرام لیدلي دي چې هغوی به خلک د امام شاته د قرائت څخه منعه کول .

د قرائت خلف الامام مسئلة دتابعینو د فتواگانوپه رڼاکې

د اصحابو کرامو اقوال او آثار تیرشول. اوس د تابعینو عظامو یوڅو آثار او فتواګانې ذکرکوم. ترڅو تاسو ته معلومه شي چې د خیر القرون د شپیتم ستورو د اسمان د سیارو تابعینو د قرئت خلف الامام په باره کې څه مسلک دی؟ په دې باره کې دوی د قران او د حدیث څخه څه رافهمولي دي ؟

(۱) دحضرت ابراهیم نخعی المتوفی (۹۶هـ) فتوی

(الف) : عن مغيرة عن ابراهيم انه كان يكره القرائة خلف الامام وكان يقول تكفيك قرائة الامام. (مصنف ابن ابی شیبه ، ج ۱ص ۳۷۷)

حضرت مغیره دحضرت ابراهیم نخعی څخه روایت کوي وائي چې حضرت ابراهیم نخعی دامام شاته قرائت ویل مکروه گڼل او فرمایل یې چې دمقتدي لپاره دامام قرائت کافي دی.

(ب) : حضرت ابراهیم نخعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي چې: (اوّل ما أحدثوا القرائة خلف الامام و كانوا لايقرؤن) [الجوهر النقی/ ج ۲ / ص ۱۶۹ / شرح مقنع / ج ۲ /ص ۱۶۹]. یعنې د قرائت خلف الامام د بدعت ایجاد کړی دی او هغوی (صحابه کرامو او تابعینو رضوان الله تعالی علیهم) به قرائت خلف الامام نه کاوه.

ددې بدعت د شروع کېدلو تاریخ:

ابراهیم نخعی رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي چې: دا بدعت د مختار په زمانه کې شروع شو، هغه به خلکو ته د ورځې لمونځونه ورکول او د شپې لمونځونه به یې نه کول. دده د حاکمیت له وجهې خلکو وروسته د مجبوریت له امله لمونځ کاوه، لکن وربانديې بدګمانه وو، له دې وجهې خلکو به چې دده پسې لمونځ کولو نو دده په قرائت به یې اکتفاء نه کوله، بلکې خپل قرائت به یې کاوه. [مغنی ابن قدامه / ج ۱ / ص ۶۰۶].

(۲) دحضرت سعیدبن جبیر رَحِمَهُ اللَّهُ فتوی

عن ابي بشرعن سعيدبن جبيرقال سالته عن القرءة خلف الامام قال ليس خلف الامام قرءة. (مصنف ابن ابی شیبه ، ج ۱ص ۳۷۷)

حضرت ابی بشر رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې ما د حضرت سعیدبن جبیر رَحِمَهُ اللَّهُ څخه د قرئت خلف الامام باره کې پوښتنه وکړه هغه راته وویل چې د مقتدي له پاره د امام شاته قرائت نشته.

(۳) دسعیدبن المسیب رَحِمَهُ اللَّهُ فتوی

عن ابن المسيب قال انصت للامام. (کتاب القرائت ، ص ۹۱) حضرت سعیدبن المسیب رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایلي دي چې دامام د قرئت لپاره خاموش اوسه! یعنې دامام شاته د قرائت کولو ضرورت نشته.

(٤) د حضرت محمد بن سیرین رَحِمَهُ اللهُ فتوی

عن محمدقال لااعلم القرائت خلف الامام من السنة . (مصنف ابن ابی شیبه ، ج ۱ص ۳۷۷)

حضرت محمد بن سیرین رَحِمَهُ اللهُ فرمایلي دي چې زه دامام پسې قرءة ویل سنت نه گنم. یعنې زما په نزددامام شاته قرءة ویل د سنتو څخه خلاف اوبدعت کاردی .

(۵) دحضرت علقمه بن قیس رَحِمَهُ اللهُ فتوی

(الف) : عن ابي اسحق ان علقمه بن قیس قال ان الذي یقرء خلف الامام ملي فوه تراباًاورضفا. (مصنف عبدالرزاق ، ج ۲ص ۱۳۹ موطاامام محمدص ٤٥ / الجوهر النقی/ ج ۲ / ص ۱٦۹] حضرت علقمه فرمائي چې زما تمنا او ارزو ده چې د امام شاته د قرائة ویلو والا خوله د خاورو او یاد گرمو تیږو څخه ډکه وي.

(ب) : ابراهیم نخعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چې : (ما قرأ علقمة بن قیس قط فیما یجهر فیه و لا فیما لایجهر فیه ولا الرکعتین الاخریین ام القرآن و لا غیرها خلف الامام) [التعلیق الحسن/ ج۱/ص۹۰] حضرت علقمه په هیڅ سرّي یا جهري لمانځه کې قرائت خلف الامام نه دی کړی او نه یې په وروستنیو دواړو رکعتونو کې قرائت خلف الامام کړی دی، نه یې فاتحه لوستلې ده او نه یې بل شی ، یعنې سورة لوستلی دی.

(٦) دحضرت اسودبن یزیدفتوی

عبدالرزاق په خپل مصنف کې دسفیان ثوری څخه روایت کوي ، هغه د امام اعمش څخه او هغه د ابراهیم نخعی څخه او هغه د اسود بن یزید ﷺ څخه روایت کوي فرمائي (قال وددت ان الذي یقرء خلف الامام ملي فوه ترابا. (مصنف عبدالرزاق ، ج ۲ص ۱۳۹ / الجوهر النقی / ج ۲/ ص ۱٦۹]

زه داخبره غوره گنم چې د هغه چا خوله د خاورو څخه ډکه کړی شي چې د امام شاته قراءة کوي . مصنف ابن ابی شیبه ، ج ۱ ص ۳۷٦) کې یې د حضرت اسودبن یزید دافتوی په دې الفاظو رانقل کړې ده چې (عن الاسودبن یزید لان اعض علي جمرة احب الي ان اقرء خلف الامام) دامام شاته د قراءة کولو څخه ماته دابهتره ده چې په خوله کې سکروټه (انگار) ونیسم .

(۷) دحضرت عمروبن میمون رَحِمَهُ اللهُ فتوی

عن اشعث عن مالک بن عامر رَحِمَهُ اللهُ قال سئلت لاادري کم رجل من اصحاب عبدالله بن مسعودکلهم يقولون لايقراء خلف الامام منهم عمروبن ميمون . (مصنف ابی شیبه ص ۳۷۷)

اشعث د مالک بن عامر څخه روایت کوي چې : ما د حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ د بې شماره شاګردانو څخه د قرائت خلف الامام په باره کې پوښتنه کړې ده، هغوی ټول په اتفاق سره د قرات خلف الامام قائل نه و، د هغوی له جملې څخه یو عمروبن میمون رَحِمَهُ اللهُ هم دی .

نوټ: په دې اثر کې د اشعث استاد مالک بن عامر دی، مالک بن عماره نه دی. [تهذيب التهذيب / ج ۱/ ص ۳۵۵].

(۸) دحضرت ضحاک رَحِمَهُ اللهُ فتوی

په مصنف ابن ابی شیبه کې دي چې (کان الضحاک ينهي عن القراءة خلف الامام) [مصنف ج ۱ ص ۳۷۷) حضرت امام ضحاک تابعی رَحِمَهُ اللهُ د قرائت خلف الامام څخه منعه فرمايلې ده .

(۹) دحضرت عروه بن زبیر رَحِمَهُ اللهُ فتوی

هشام بن عروة رَحِمَهُ اللهُ د خپل پلار عروه بن زبیر رضی الله عنه څخه روایت نقل کړی دی چې (انه كان يقرء خلف الامام اذالم يجهرفيه الامام) (موطاامام مالک کتاب القرائت ، ص ۱۰۰] .

حضرت هشام عروة بن زبير رَحِمَهُ اللهُ د امام شاته قرءة صرف په سري لمونځونو کې منې او بس .

مسئله دقراءة خلف الامام د تبع تابِعینو د فتواګانو په رڼا کې

(۱) : د حضرت سفيان بن عيينه رَحِمَهُ اللهُ فتوی:

چې تبع تابعی او ډېر لوړ مقام خاوند دی، دا د امام شاته په جهري او سري لمونځونو کې د قرئت ویل ناجائز ګڼي ،د حضرت عباده بن صامت ﷺ مرفوع حديث دی چې :

(لاصلوة لمن لم يقرء بفاتحة الكتاب فصاعدا) سفیان بن عیینه فرمايي چې :دا د منفرد په باره کې دی. (لمن يصلي وحده. (ابوداود ج ۱ ص ۱۱۹)

داحديث دهغه شخص په باره کې دی چې هغه ځان ته لمونځ کوي يعنې داحديث دمنفرد په باره کې دی، چې دمنفردلپاره لوستل واجب دي دمقتدي په حق کې ندی. ځکه چې د مقتدي لپاره دامام قرءة کافي دی دامام سفيان بن عيينه رَحِمَهُ ٱللَّهُ د دې قول (لمن يصلي وحده) څخه واضحه شوه چې دده په نزد دامام شاته قرءة ويل ناجايزدي.

(۲) د حضرت سفيان ثوری رَحِمَهُ ٱللَّهُ فتوی

امام سفيان ثوری رَحِمَهُ ٱللَّهُ په سري او جهري لمونځونو کې دامام پسې ديو قسم قرائت هم قائل ندی. [تفسير معالم التنزيل/ج ۳ / ص ۶۲۶]. او مباکپوری په تحفة الاحوذی کې ليکي چې: (قال سفيان الثوری واصحاب الراي لا يقرء خلف الامام فيما جهراوسر) (تحفة الاحوذی / ج ۱ / ص ۲۵۷)

دسفيان ثوری رَحِمَهُ ٱللَّهُ او نورو اصحابُ الرأی مذهب دا دی چې په امام پسې قرائت ويل په سِري او جهري لمونځونو کې درست ندي.

(۳) دامام عبدالله بن وهب رَحِمَهُ ٱللَّهُ فتوی

رئس المحققين، سيد المحدثين، سند المفسرين، امام العصر حضرت العلام جناب مولاناسيد انورشاه کشمري رَحِمَهُ ٱللَّهُ فرمايلي چې دامام عبدالله بن وهب رَحِمَهُ ٱللَّهُ مسلک دامام ابن عيينه رَحِمَهُ ٱللَّهُ په شان دی، يعنې قرئت خلف الامام درست نه بولي. (فصل الخطاب ص ۸۰)

ريحانة الهند حضرت مولانا زکريا رَحِمَهُ ٱللَّهُ هم فرمايي چې: ابن وهب او علامه اشهب او نور مالکي علماء د قرائت خلف الامام قايل نه دی. [اوجزالمسالک /ج ۱ / ص ۲۳۹].

(٤) دحضرت امام اوزاعی فتوی

حضرت امام اوزاعی رَحِمَهُ ٱللَّهُ هم دامام شاته په سري او جهري لمونځونو کې قائل دوجوب ندی، يواځې په سري لمونځونو کې د استحباب قائل دی، نه د وجوب. لکه چې امام ابن تيميه وائي: (ومـذهب طائفـة کالاوزاعي وغيره من الشامين يقرئهااستحبابا وهو اختيار جدنا). [فتاوی ابن تيميه / ج ۲ / ص ١٦٧/ وفی البعض / ص ١٤٦].

دامام اوزاعی څخه غیر د شام دنورو علماء ومسلک هم دادی چې دامام پسې قرئت ویل نشته الافي السري استحبابًا. او همدا زما د نیکه هم خوبښ مسلک و.

(۵) دحضرت عبدالله بن مبارک رَحِمَهُ اللَّهُ فتوی

حضرت عبدالله بن مبارک رَحِمَهُ اللَّهُ هم د امام پسې قرئت ضروري نه ګڼي، بلکې فرمايي چې په جهري لمونځونو کې چپ والی پکار دی او په سري لمونځونو کې يې صرف اجازت دی.

لکه امام بخاری چې په جزء القراءة کې فرمائی چې: (قال ابووائل عن ابن مسعود ﷺ انصت للامام وقال ابن المبارک ان هذافي الجهر وانما يقرء خلف الامام فيماسکت الامام (جزء القراءة، ص ۱۲)

ابو وائل د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ څخه روايت کوي چې وائي د امام شاته خاموش اوسيږه.

عبدالله بن مبارک رَحِمَهُ اللَّهُ وفرمايل چې ددې څخه معلومه شوه چې د امام شاته په جهري لمونځونو کې خاموشي پکار ده او په سري لمونځونو کې يې ويل پکاردي هغه هم وجوبي نه بلکې جوازي په جهري لمونځونو کې دده محقق مسلک ترک القرائة خلف الامام دی. [معالم التنزيل/ج ۳/ص ۶۶۳/روح المعانی/ج ۹/ص ۱۳۵].

مولاناعبدالرحمن مبارکپوري په تحفة الاحوذی کې چې شرحه دترمذی ده ليکي: (فان عبدالله بن مبارک لم يکن من القائلين بوجوب القراءة خلف الامام) [تحفة الاحوذی/ ج ۱/ ص ۲۵۷].

حضرت عبدالله بن مبارک رَحِمَهُ اللَّهُ د هغه خلکو څخه ندی چې په وجوب د قراءة خلف الامام قائيل دي.

عبدالله بن مبارک رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چې: په کومه مسئله چې د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ او د سُفيان ثوري رَحِمَهُ اللَّهُ اتفاق راشي هماغه زما مسلک دی. [تحفة الاحوذی/ج ۱/ص ۲۱۴]. او ددغو دواړو حضراتو مسلک ترک القرائة خلف الامام دی.

(٦) دحضرت امام زهری رَحِمَهُ اللَّهُ فتوی

حضرت امام زهری رَحِمَهُ اللَّهُ چې د حديثو عظيم امام دی، دامام شاته قراءة ويل ناجايز بولي لکه مولوی عبدالرحمن (مشهور غير مقلد عالم) په تحفة لاحوذی کې ليکي چې: (قال الزهري ومالک وابن المبارک

واحمدواسحق يقرء فيمااسرالامام فيه ولا يقرء فيماجهربه) [تحفة الاحوذى/ ج ١ص ٢٥٠ مغنى بن قدامه . ص ١٠٩/ كتاب القرائة / ص ۷۷۵ / شرح مقنع / ج ۲ / ص ۱۱].

(۷) د حضرت امام اسحق بن راهويه رَحِمَهُ اللهُ فتوى

مولاناعبدالرحمن مبارکپوري په مذکوره بالاعبارت کې داسحق بن راهويه رَحِمَهُ اللهُ هم دامسلک بيان کړی دی چې کوم دامام زهری، امام مالک، عبدالله بن مبارک او امام احمدبن حنبل رحمهم الله مذهبٌ و . چې په جهري لمونځونو کې يې ويل ندي پکار .

علامه ابوالفضل شهاب الدين السيد محمود الوسى بغدادي په خپل تفسير روح المعانى کې ليکي : (وذهب قوم الي ان المأموم يقرء اذا اسرالامام ولا يقرء اذاجهروهوقول عروة بن زبيرواحمد واسحق . (روح المعانى ص ١٥١).

دعلماؤ ديوجماعت مسلک دادی چې مقتدي په سري لمونځونو کې قرئت کولې شي اوپه جهري لمونځونو کې جوازنه لري داقول د عروة، احمد او اسحق دی .

(۸) دحضرت امام ليث بن سعد رَحِمَهُ اللهُ فتوى

د اهل مصر امام حضرت ليث بن سعد رَحِمَهُ اللهُ هم دامام شاته قرائت ويل ضروري نه دی بللی لکه چې ابن قدامه وائي (وهذامالک في اهل الحجازوهذالثورى في اهل العراق وهذالاوزاعي في اهل الشام وهذاليث في اهل المصر ما قالوا لرجل صلي وقرا امامه ولم يقرء هوصلوته باطلة) [مغنى بن قدامه ص ٦٠٦) جلد١/ شرح مقنع/ ج ۲ / ص ۱۳].

دا د اهل حجازامام مالک رَحِمَهُ اللهُ دی او دا د اهل عراق ثوری رَحِمَهُ اللهُ دی ،او دا د شام امام اوزاعي رَحِمَهُ اللهُ دی اودا د مصر ليث بن سعد رَحِمَهُ اللهُ دی، ددغه امامانو څخه يو هم چا ته دا فتوى نده ورکړي چې په امام پسې بايد قرائت وويل شي اوکه نه لمونځ يې باطل دي .

مجتهدين ائمه څه وائي

(۱) د حضرت امام اعظم ابوحنيفه مسلک

امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللهُ د امام شاته د قرائت کولو بالکل قائل نه دی، که هغه لمونځ جهري وي اوکه سري وي .

د تفسير ستاري د مؤلف دروغ :

د تفسير ستاری مولف د تفسير ستاری په (٣٥٦) نمبر صفحه کې ليکلي دي چې راشئ زه تاسوته وښايم چې د امام صاحب په دې مسئله کې دوه قوله دي يو قديم او بل جديد. علامه شعراني رَحِمَهُ اللَّهُ په ميزان الکبری کې ليکلي دي چې د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ او د ده د شاګرد امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ دا قول چې مقتدي به (الحمد لله) نه وائي دا قول قديم يعني زوړ دی، بيا امام صاحب او امام محمد له دغه قول څخه رجوع کړې ده. په نوي قول کې يې الحمد د مقتدي لپاره مستحبه او مستحسنه بللې ده، د ده په ړوند تقليد کې همدغه خبره زموږ د زماني لامذهبه نياز محمد عرف امين الله پشاوري هم کړې ده (الحق الصريح ج۴\ص:۲۰۷)

(۱) لامذهبه دروغژن چې د امام محمد تصانيف او د احنافو فقهاؤ مشهور او متداول معتبرو کتابونو کې دا قول و نه مونده، نو په سترګو کې يې خاورې اچول شروع کړل. د يو شافعي المسلکه د کتاب ميزان الکبری چې د علامه شعراني رَحِمَهُ اللَّهُ کتاب دی په هغې يې حواله ورکړه، افسوس چې د احنافو کتابونه د نړې په کونجونو کې شرقًا و غربًا موجود دي، د امام محمد کتاب موطا امام محمد او کتاب الآثار، خو په هر ځای کې ملا ويږي بيا هم د دې نه صرف نظر او اعراض کول د حيرانتيا او تعجب خبره ده.

ولې چې امام محمد په خپلو کتابونو کې دا مسئله يو ځل نه بار بار تصريحًا او تفصيلاً ذکر کړې ده (عيان را چه بيان) د داسې ښکاره او واضحه کتابونو پرځای ديوبل مسلک د عالم کتاب ته رجوع کول دا مطلب پرستي نده نو څه ده ؟

ثانيا: د مؤلف دا دروغ بې بنياده دي چې ده په ميزان الکبری باندې حواله ورکړې ده. ميزان د اول څخه تر اخره مطالعه شوی دی خو د امام صاحب څخه پکې دا دوه قوله نشته. لامذهبه هوائي مرمې د علامه شعراني په سر ويشتې ده. د مولانا ظفر احمد عثماني تحقيق په اعلاء السنن کې همدا دی چې په ميزان الکبری وغيره کتابونو د علامه شعراني کې بالکل دا خبره نشته.

ولم اظفر بهذا الكلام في كتب العلامة الشعراني من الميزان او كشف الغمة ورحمة الامة (اعلاء السنن ص ۹۳ و٤)

اوس: تاسو هم ښه پوهيږی چې د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ او امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ مسلک پخپله د امام محمد په تصانيفو او کتابونو کې ذکر دی

(۲) د حضرت امام محمد رَحِمَهُ اَللَّهُ مسلک

دامام محمدپه مشهورکتاب ،کتاب الاثارکې يې ليکلي دي چې : (قال محمـدلا ينبغي ان يقـرء خلـف الامام في شئ من الصلوات) (كتب الاثار ص ۱۸۷)

دامام محمد رَحِمَهُ اَللَّهُ همدا مسلک دی چې قرئت خلف الامام نشته په هيڅ لمونځ کې سري وي او که جهري.

په بل ځای: امام محمد رَحِمَهُ اَللَّهُ په کتاب الاثارکې فرمائی چې: (محمـد قـال اخبرنـا ابوحنيفـه قـال حدثناحمادعن ابراهيم قال ماقرء علقمة بن قيس فيمايجهرفيه وفيمالايجهرفيه ولا في الركعتين الاخريين ام القران ولاغيرهاخلف الامام قال محمدوبه ناخذلانرى القرائت خلف الامام في شئ من الصلوة يجهرفيـه اولايجهرفيه) (كتاب الاثار، ص ١٦٤).

امام محمد رَحِمَهُ اَللَّهُ فرمايي چې ماته امام ابوحنيفه خبراکړی دی هغه فرمائي چې مادحماد رَحِمَهُ اَللَّهُ څخه اوريدلي دي، هغه د ابراهيم نخعي څخه روايت کوي، چې علقمه بن قيس دامام پسې قرئت نه لوستلو په سري او جهري لمونځونوکې او په دوو اخرورکعتونوکې.

امام محمد رَحِمَهُ اَللَّهُ فرمائي چې همدازمونږمسلک دی مونږقرئت خلف الامام جايزنه ګڼو که لمونځ سري وي یا جهري وي.

په بل ځای کې : امام محمدپه خپله موطاکې ليکي (ص ٤٣) (قـال محمـد لاقـراءة خلـف الامـام فيماجهرفيه ولا فيمالا يجهرفيه بذلک جاءت عامة الاثاروهوقول ابي حنيفه)

امـام محمـد رَحِمَهُ اَللَّهُ فرمـائي چـې دامـام شـاته قـراءة ويـل نشـته، کـه جهـري وي او کـه سـري وي، عـام اثاراوروايات په همدي دلالت کوي اوداقول دامام اعظم ابوحنيفه رَحِمَهُ اَللَّهُ هم دی.

امام ابن الهمام : په فتح القدير (ص ۲۴۱ جلد۱) کې ليکي :(والحق ان قول محمـدكقولهمافان عباراتـه في كتبه مصرحة باالتجافي عن خلافه فانه قال في كتاب الاثارفي باب القراة خلف الامـام بعدمااسـندالي علقمة بن قيس انه ماقرء قط فيما يجهر فيه ولافيمالا يجهرفيه .

قال وبه ناخذلا نري القراة خلف الامام في شئ من الصلوة يجهرفيه اولا يجهرفيه وفي موطابعدان روى في منع القراءة في الصلوة ماروى قال قال محمدلاقراء ة خلف الامـام فيماجهرفيـه وفيمـا لا يجهـر بـذلک جاءت عامة الاخباروهوقول ابي حنيفه(فتح القديرج ١ ص ٢٤١)

حق خبره داده چې دامام محمدقول په عدم قرئت خلف الامام کې دشيخينو په شان دی . ځکه دامام محمدپه تصانيفوکې ددغه اختلاف صراحةً نفی شوې ده .

امام محمدپه کتاب الاثارباب القراءة خلف الامام کې دعلقمه بن قيس دسند دذکرکولو څخه بعدوويل چې علقمه په جهري اوسري لمونځونوکې دامام شاته قراءة ندی ويلی اونه يې جوازورکړی دی امام محمد رَحِمَهُ اَللَّهُ ددينه بعدبياوفرمايل چې همدازمونږمسلک هم دی چې دامام شاته په جهري اوسري لمونځونوکې دقراءة ويلو دجواز قائل بالکل نه يو . په (موطاامام محمد) کې هم امام محمد رَحِمَهُ اَللَّهُ دامام شاته دقراءة ويلو د ممانعت روايات ذکرکړي اوويلي دي چې دامام شاته په جهري اوسري لمونځونوکې قرءة ويل ندي پکار، اکثره روايات دممانعت راغلي اودادامام ابوحنيفه رَحِمَهُ اَللَّهُ مذهب هم دی .

دامام ابوحنيفه رَحِمَهُ اَللَّهُ اوامام محمد مسلک چې صراحةواضحه دامام محمدپه کتابونوکې ذکردي . ددې پرېخودل اوديو بل سپک عالم دکتاب نه استدلال کول، سره ددې چې دغه حواله هم غلطه ده دشعراني په کتاب کې وجودنه لري، انتهايي بې انصافي ده انتهائي دروغ دي (فالي الله المشتکي)

ثانياً : بالفرض که دامام محمد رَحِمَهُ اَللَّهُ داقول چې په سري لمونځونوکې مستحسنه اومستحبه ده صحيح ثابت شي .

نوپه دې دمخالفينومدعانه ثابتيږي، ځکه غيرمقلدين خو دا دعوی کوي چې دامام شاته په جهري او سري لمونځونوکې الحمدلله ويل فرض دي اودامام محمد رَحِمَهُ اَللَّهُ د مفروض عبارت څخه زيات نه زيات استحباب ثابتيږي هغه هم په سري لمونځونو کې، نوپه دې قول دامام محمد رَحِمَهُ اَللَّهُ دغيرمقلدينودادعوی چې مقتدي په جهري اوسري لمونځونوکې که فاتحه ونه وائي لمونځ يې نه کيږي .څرنګه ثابتيږي؟ دعوی اودليل کې خومطابقت شرط دی (هغه مطابقت دلته نشته) .

(۳) دحضرت امام مالک رَحِمَهُ اَللّٰهُ مسلک

امام دارالهجرة حضرت امام مالک رَحِمَهُ اَللّٰهُ هم دامام شاته په جهري لمونځونو کې دمقتدي دسورة فاتحې لوستلوته حق او واجب ندي ویلي اوپه سري لمونځونو کې یې اګرکه اجازت ورکړی دی لکن واجب اوفرض یې ورته ندي ویلي لکه امام مالک چې په موطاکې لیکلي (ص ۲۹)

قال يحيى سمعت مالكاالامرعندناان يقرء الرجل وراء الامام فيما لا يجهر فيه الامام بالقراءة ويترك القراءة فيمايجهرفيه الامام بالقراءة .

دامام مالک رَحِمَهُ اَللّٰهُ مشهور شاګرد امام یحیی رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې ما دامام مالک رَحِمَهُ اَللّٰهُ څخه اوریدلي دي چې ویل به یې چې زمونږ مسلک دا دی چې دمقتدي لپاره دسورة فاتحې ویل دامام شاته په سري لمانځه کې دي اوپه جهري کې یې نه ویل دي.

مشهور غیر مقلد عبد الرحمن مبارکپوری لیکلي دي : (وقال الزهري ومالک وابن المبارك واحمدواسحق يقرء فيما اسرفيه ولا يقرء فيمايجهربه) (تحفه الاحوذى ص ۲۵۷ ج ۱)

امام مالک ابن المبارک رَحِمَهُ اَللّٰهُ ، امام احمد رَحِمَهُ اَللّٰهُ او امام اسحق رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې په سري لمونځونو کې مقتدي قراءة ویلی شي اوپه جهري لمونځونو کې دمقتدي لپاره قراءة بالکل نشته.

امام موفق الدین بن قدامه حنبلی لیکلي دي : (وجملة ذلك ان القراءة غيرواجبة على المأموم فيماجهربه الامام ولا في مااسرنص عليه احمدفي رواية الجماعة وبذلك قال الزهري والثوري وابن عيينه ومالك وابوحنيفه واسحق)(مغنى ابن قدامه ، ص ٦٠٩)

حاصل دکلام دا شو چې د امام مالک رَحِمَهُ اَللّٰهُ په نزد په مقتدي باندې قرئت واجب نه دی نه په جهري لمونځونو کې اونه په سري لمونځونو کې . [تحفة الاحوذی/ ج ۱/ ص ۲۵۷].

امام احمد په صراحت سره دا ویلي دي چې یو جماعت په دې ترک القراءة خلف الامام باندې قول کوي، د امام زهری امام سفیان ثوری، سفیان بن عیینه، امام مالک، امام ابو حنیفه اود امام اسحق رحمهم الله هم دغه مسلک دی.

دمذکوره واضحه الفاظو څخه د نصفُ النهار د آفتاب په شان معلومه شوه چې د امام مالک په نیز په سري اوجهري لمونځونو کې قراءة دمقتدي لپاره واجب ندي .

په جهري لمونځونو کې خومنعه دی دده په نزد او په سري لمونځونو کې صرف د جواز حکم ورکوي.

(٤) د حضرت امام شافعی رَحِمَهُ اللّٰهُ مسلک

شوافع علماء په خپلو کې اختلاف لري، څوک څه وائي او څوک څه، خو مناسب به داوي چې د نورو علماوو د مختلفو اقوالو د پیش کولو پر ځای خپله د امام شافعی رَحِمَهُ اللّٰهُ کتاب ته ورشو. د امام شافعی رَحِمَهُ اللّٰهُ یو کتاب دی د (کتاب الأم) په نوم او دا کتاب د امام شافعی رَحِمَهُ اللّٰهُ د نویو تصانیفو څخه دئ چې په مصر کې یې لیکلی دی، له دې وجهې نه که دده په بل کوم زوړ (قدیمي) کتاب کې د دې قول خلاف وي نو دا قول به د هغې لپاره ناسخ وي.

امام شافعی رَحِمَهُ اللّٰهُ په خپل کتاب کې لیکي چې: (ونحن نقول كل صلوة صليت خلف الامام والامام يقرء قراءة لايسمع فيهاقرء فيها) (كتاب الام ص ١٥٣، ص ٧)

ترجمه: مونږ وایو هر لمونځ چې د امام شاته اداکیږي او امام داسې قرءة لولي چې مقتدي یې نه اوري نو مقتدي به قرءة لولي.

د امام شافعی د دې عبارت څخه صافه ستره معلومه شوه چې د مقتدي لپاره د سورة فاتحې لوستل په جهري کې درست ندي، فرضیت خو لا په ځای پریږده، مقتدي صرف په هغه لمونځونو کې چې سري وي فاتحه ویلی شي امام شافعی رَحِمَهُ اللّٰهُ په (قراءة لایسمع) قید مقتدي ته خپله وظیفه ورکړه د امام شافعی رَحِمَهُ اللّٰهُ مذکوره عبارت چې واضحه اوصاف صریح دی بیاهم چې څوک ده ته د وجوب قول منسوبوي نو د حقائقو څخه سترګې پټوي، په خپلو خیالي فکرونو او وهمي تصورونو کې ډوب پاتې دي، د سترګو څخه دی د تعصب چشمې لرې کړي، د اخرت د مسؤلیت احساس دې وکړي. انشاء الله چې حقیقت به ورته څرګنده شي.

ابن قدامه حنبلی رَحِمَهُ اللّٰهُ لیکي چې: (و جملة ذلک ان القرائة غير واجبة على المـأموم فيمـا يجهـر بـه الامام ولا فيما اسر به. نصّ عليه احمد فى رواية الجماعة . و به قال الزهرى والثورى و ابن عيينه و مالِـک و ابوحنيفه و اسحق رحمهم الله . و قال الشافعى و داود لعمومِ قوله عليه الصلاة والسلام : لا صلوة لـم لـم يقرء بفاتحة الكتاب غير انه خص فى حال الجهر بالامر بالانصات ففيما عداه يبقى على العمـوم). [مغـنى ابن قدامه/ ج ١ / ص ٦٠٩].

د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ مسلک

امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ هم په جهري لمانځه کې د امام شاته د قرائة کولو د جواز قائل ندی، بلکې امام احمد رَحِمَهُ اللهُ په جهري لمونځونو کې قراءة کول شاذ او خلاف اجماع بللې دی لکه ابن تیمیه چې فرمائي : (بخلاف وجوبها في حال الجهرفانه شاذحتي نقل احمدالاجماع علي خلافه)(فتاوی ابن تیمیه ص ۱۷٦ ج ۱)

ترجمه : یعنې سورة فاتحې ته د امام پسې په جهري لمونځونو کې واجب ویل شاذ او نادر قول دی، تر دې چې امام احمد د دې قول په خلاف اجماع ذکر کړې ده .

امام موفق الدین بن قدامه لیکي : (وجملة ذلک ان القراءة غیرواجبة علي المـاموم فیماجهربـه الامـام ولا فیمالا یجهربه نص علیه احمدفي روایة الجماعة) (مغنی بن قدامه ص ٦٠٨ ج ۱).

حاصل د کلام دا شو چې د امام شاته په جهري لمونځونو کې سورة فاتحه لوستل واجب ندي نه په جهري او نه په سري لمونځونو کې امام احمد رَحِمَهُ اللهُ هم په دغه خبره باندې صراحت کړی .

مشهور غیر مقلد عبد الرحمن مبارکپوری لیکلي په تحفة الاحوذی ص ۲۵۷ کې (قال الزهری و مالک وابن المبارک واحمد واسحق یقرء فیمااسرفیه ولایقرء فیماجهربه) .

دغه مذکوره امامان صاحبان وائي چې په جهري لمونځ کې یې نشي لوستلی او په سري لمونځ کې لوستلی شي جوازًا.

په یو بل ځای لیکي : (وکذلک الامام مالک واحمدلم یکونو اقائلین بوجوب قـراءة الفاتحـة خلـف الامام في جمیع الصلواة) (تحفة الاحوذی ص ۲۵۷ ج ۱) همدارنګې عبدالله ابن المبارک او امام مالک امام احمد رحمهم الله هم د امام شاته په ټولو لمونځونو کې د قراءة خلف الامام قائل نهٔ .

د پیران پیر حضرت شیخ عبدالقادر جیلاني رَحِمَهُ اللهُ فتوی

حضرت پیران پیر عبد القادر جیلاني رَحِمَهُ اللهُ د مقتدي لپاره قراءة درست نه بولي : (ان کان ماموماینصت الي قراة الامام ویفهمها) (غنیة الطالبین ، ص ۲ ج ۱)

که لمونځ کوزار مقتدي ؤ نو د امام د قراءة لپاره باید چپ شي او دده لپاره د امام د تلاوت د اوریدلو کوشش لازم دی .

د حضـرت شـيخ دظـاهري الفاظو څخـه داخبـره دشيشـي پشـان ظـاهريږي چـې دمقتـدي وظيفـه پـه ټولولمونځونوكې داده چې په ډيره خاموشۍ سره دامام قراءة واوري اوپه خپله خاموش اوغلي اوسيږي.

د ابن تيميه رَحِمَهُ اللَّهُ فتوى

وايضافالمقصودبالجهراستماع المـامونين ولذايؤمنـون علي قـراءة الامـام في الجهـردون السرـفاذاكانوا مشغولين عنه بالقراءة فقدامران يقرء علي قوم لايستمعون لقراته وهوبمنزلـة مـن يحـدث مـن لايستمع لحديثه ويخطب من لايستمع لخطبته وهذاسفه تنزه عنه الشريعة ولهذاروى في الحـديث مثـل الذي يـتكلم والامام يخطب كمثل الحمار يحمل اسفارا فهكذااذاكان يقراوالامام يقرء عليه : هكـذاذكرفي فتـاواه تحت مسئلة القراءة خلف الامام .(ج۲۲ ص : ۱٤۷ وتنوع العبادات ص :۸٦).

اوهمدارنګې دامام دجهري لوستلو څخه مقصد مقتديانو ته وراورول دي دهمدې وجهې څخه مقتديان دامام په قـراءة باندې امين وائي په جهري لمانځه كې نه په سري كې، نوكه مقتديان هم سورة فاتحه لولي، نودي مطلب دارا وځي چې امام ته به امرشوى وي چې داسې خلكوته قراءة واوروى چې هغوى ورته غوږ نه نيسي اوددې داسې مثال دى لكه يوسړى چې دداسې خلكوسره خبرې كوي چې غـوږ ورتـه نه نيسي اوداسې خلكوته خطبه وائي چې غوږ ورته نه نيسي ،داسې خبرې كول اوداسې خطبه لوسـتل حماقـت دى چې شريعت مطهره ورباندې حكم نه كوي .

په يوحديث كې راغلي دي چې څوک دامام دخطبې په وقت كې خبرې كـوي هغـه دهغـه خر پـه شان دي چې كتابونه پرې بارشوي وي نوهمدارنګې هغه څوک دى چې دامام شاته قراءة كوي .

حاصل داچې :

(۱) - داحنافوپه نيزدامام پسې دفاتحې لوستل په هرلمونځ (جهري اوسري) كې مكروه تحريمي دى .

(۲) - دامام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ په نيزپه جهري لمونځونوكې دامام شاته قـراءة كـول ممنوع دى اوپه سري لمونځونوكې هم واجب نه دي بلكې صرف اجازت يې شته .

(۳) - دامام احمدبن حنبل رَحِمَهُ اللَّهُ په نيزدامام پسې فاتحه لوستل شاذاوداجماع څخه مخـالف دى اوپه سري لمونځونوكې هم واجب نه دي .

(۴) - دامام شافعي رَحِمَهُ ٱللَّهُ په نیز په جهري لمونځونو کې د امام پسې قراءة نشته او په سري لمونځونو کې صرف اجازت دی وجوب دلته هم نشته.

نومحترمولوستونکو دغیرمقلدینومذهب چې دامام پسې دفاتحې لوستلو ته په هر لمونځ کې فرض اوواجب وائي هم دقران سره مخالف دی اوهم دحدیثوسره اوهم دتابعینواوتبع تابعینو داقوالو سره حتی دداودظاهري سره هم مخالف دی ځکه چې داودظاهري هم ورته فرض نه وائي . (احسن الکلام بحواله مغنی ابن قدامه جلداول ص ۶۰۹)

کله چې غیرمقلدینود احنافو په خلاف یومحاذ جوړکړواوداحنافو دلمونځونو دفاسد کیدواعلان یې وکړونودهند علماوو ددوی په جواب کې بې شمیره کتابونه ولیکل مولاناعبدالحی لکنوی رَحِمَهُ ٱللَّهُ (امام الکلام في القراءة خلف الامام) اوددې حاشیه (غیث الغمام في القراءة خلف الامام) ولیکلو.

مولانامحمد قاسم نانوتوي رَحِمَهُ ٱللَّهُ (الدلیل المحکم فی ترک القراءة للمؤتم) او(توثیق الکلام فی ترک القراءة خلف الامام) ولیکل او مولنارشیداحمد گنگوهی رَحِمَهُ ٱللَّهُ (هدایة المعتدی فی قرائة للمقتدی) ولیکل. او مولنا احمدعلی سهارنپوری رَحِمَهُ ٱللَّهُ (الدلیل القوی علی ترک القراءة للمقتدی) ولیکه. او علامه شیخ محمد هاشم سندی رَحِمَهُ ٱللَّهُ (تنقیح الکلام فی القراءة خلف الامام) ولیکه. اوعلامه ظهیرحسن نیموي رَحِمَهُ ٱللَّهُ ډیرې رسالې ولیکلی. بیاوروسته شاه صاحب رَحِمَهُ ٱللَّهُ په فارسي ژبه یوه رساله ولیکله په نامه د(فصل الخطاب فی مسئلة أم الکتاب) ، بیا یې دوهمه رساله په عربی ولیکله په نامه د(خاتمة الخطاب فی مسئلة فاتحة الکتاب). بیامولناظفراحمد عثمانی رَحِمَهُ ٱللَّهُ په اعلاء السنن کې فاتحة الکلام فی القراءة خلف الامام ولیکله ، بیا د ټولو څخه وروسته مولناسرفرازخان صفدرصاحب رَحِمَهُ ٱللَّهُ د (احسن الکلام فی ترک القرائة خلف الامام) په نوم یو کتاب په دې موضوع ولیکه چې دې کتاب ته په دې موضوع دبحثونو تر ټولو ښه اوجامعه ذخیره ویلی شي . اوددې څخه علاوه که څوک د لامذهبو په باره کې پوره معلومات غواړي نودعلامه محمدامین صفدر اوکاړوي رَحِمَهُ ٱللَّهُ کتابونه دي وګوري، چې ډیرجامع کتابونه پکې (تجلیات صفدر) او (مجموعة الرسائل) دي .

په امام پسې د فاتحې دلوستلو د قائلينو دعوه او دلايل

د لامذهبو دعوي د ټول امت په خلاف دا ده چې د مقتدي لپاره په هر رکعت کښي د سورة فاتحي لوستل فرض او يا واجب دي . او د دي د لوستلو څخه بغير ئي مونځ نه کيږي.

امام المناظرين حجة الله في الارض مولانا محمد امين صفدر اوکاړوي رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چې حنفي مناظر ته پکار دي چې د مناظرې په ميدان کښي د غير مقلدينو څخه د دعوي د تفصيل لپاره د لانديني خبرو وضاحت وغواړي .

۱) په يوه شپه او ورځ کښي د امام پسي اولس (۱۷) رکعته مونځ کيږي ، په دي کښي په يوولسو (۱۱) سـري رکعتونو کښي د مقتدي لپاره د امام قراءت کافي نه دي . نه ده سورة فاتحي قراءت ورته کافي دي ، او نه د باقي سورة .لدي وجي په مقتدي باندي په دي يوولسو رکعتونو کښي د سورة فاتحي لوستل فرض دي ، او د باقي سورة لوستل ورته مستحب دي .

۲) په شپږو جهري رکعتونو کښي د امام سورة فاتحه د مقتدي لپاره کافي نه ده . له دي وجي په مقتدي باندي ئي په سکتاتو کښي مستقلاً لوستل فرض دي . او بغير د دي څخه ئي مونځ نه کيږي . او باقي سورة چې امام ولوستلو نو د مقتدي لپاره کافي دي له دي وجي مقتدي ته د باقي سورة لوستل حرام دي .

۳) کله چې فاتحه په سکتاتو کښي فرض شوه ، نو سکتات موقوف عليه ، د فرضو شو ، او موقوف عليه د فرضو فرض وي ، نو په امام باندي سکتات فرض دي .ځکه چې که امام سکتات ونه کړي ، نو مقتدي به سورة فاتحه په کوم وخت لولي ؟

۴) کوم سړي چې د امام پسي د رکوع په حالت کښي اقتداء وکړي . د ده څخه دا فرض ساقط دي . او که نه ؟

۵) کوم مقتدي چې مستقلا فاتحه ونه لولي د هغه مونځ باطل دي ؟

مطالبه : لامذهبان دي صرف يو آيت او يا يو حديث وښائي چې په هغې کښي د لامذهبو دا پوره دعوه موجوده وي .

قرآني دلائل:

د انصـاف او د ديانـت تقاضـا خـو دا وه . چـې لکـه څرنګـه چـې مـونږ د بـې شـمـاره صـحابه ؤ او د تـابعينو رَحِمَهُمُاللَّهُ او د تبـع تـابعينو رَحِمَهُمُاللَّهُ څخـه د إذا قـرئ القـران فاسـتمعوا له و انصـتوا ...... ترجمه او تفسير رانقل کړو . چې دا د ممانعت د قرات خلف الامام په باره کښې نازل شوي دي . نو همدارنګه دي غير مقلدينو هم د خپلي دعوي د اثبات لپاره يو ايت او د دي ترجمه او تفسير کم از کم صرف د يو صحابي څخه په صحيح سند باندي پيش کړي وي . چې د فلاني ايت په باره کښې فلاني صحابي وائي چې د دي شان نزول دا دي چې قراءت خلف الامام فرض دي . ليکن يقين وکړئ چې د دنيا د کتابخانو په هيڅ کوم اسلامي کتاب کښې دا خبره نه شته . چې فلاني صحابي يا تابعي ويلي دي چې د فلاني آيت شان نزول دا دي چې قراءت خلف الامـام فـرض دي . کـه څـوک د يـو ايـت پـه بـاره کښـې د يـو صـحابي روايـت داسـي پـيش کـولي شـي نو راميدان ته دي شي. (هل من مبارز يبارزني).

ليکن د دي سره سره هم مجوزينو د قراءت خلف الامام د يو څو آيتونو څخه د استدلال ناکام کوشش کړي دي .

اول آيت : ان ليس للانسان الا ما سعى ـ پ ۲۷ سورة نجم رکوع ۲

د دي څخه معلوميږي چې د امام قراءت صرف د امام لپاره دي او د مقتدي لپاره د مستقلي سورة فاتحې د لوستلو ضرورت دي .

الجواب :

۱) د هيڅ صحابي رَضِيَاللَّهُعَنْهُ او يا تابعي رَحِمَهُاللَّهُ څخه نه ده ثابته چې د دي آيت شان نـزول ئي قـراءت خلف الامام ګرزولي وي .

۲) په دي آيت کښې نه د فاتحي لفظ شته ، نه د خلف الامام لفظ شته . نه امام لفظ شته او نه د مقتدي لفظ شته ، نو د دي آيت د لامذهبو د دعوې سره هيڅ تعلق نه شته .

۳) په مازاد علي الفاتحة کښې ولي د امام قراءت د مقتدي لپاره کافي دي ؟ د امام ستره ولي د مقتدي لپاره کافي ده ؟ کله چې مقتدي د امام سره د رکوع په حالت کښې شريک شي نو هلته ولي د امام سورة فاتحه د

مقتدي لپاره کافي ده ؟ په جهري مونځونو کښې امام په جهر باندي فاتحه لولي او غير مقلدين مقتديان ئي په پټه لولي . دلته ولي د امام جهر د مقتديانو لپاره کافي دي ؟

۴) د آيت کريمه معني دا ده چې په کومو کارونو کښې چې نيابت او وکالت کار نه ورکوي لکه د توحيد عقيده د رسالت عقيده ، د معاد عقيده ، او نور اصولي امور ، نو هلته هرسړي ته خپل عمل او خپله عقيده په کار ورځي د بل چا عقيده او عمل ورته نه کافي کيږي .

چې په کومو کارونو کښې چې نيابت او وکالت صحيح وي په هغي کښې هم په اصل کښې موکل ته د خپلي سعي او کوشش بدله رسيږي . او د هغه سعي دا ده چې ده د ځان لپاره وکيل او نائب منتخب کړي دي . نو ساعي کله موجد وي کله عامل وي کله داعي وي او کله سبب وي .

دوهم آيت : واذكر ربك في نفسک تضرعاً و خفية....... الاية .

لامذهبان وائي چې د دي آيت معني دا ده چې فاتحة په زړه کښې پټه پټه واي . خير الكلام صـ ۶۸

الجواب : ۱) د دي آيت که دا شان نزول وي.نو دا به د صحابه ؤو ، او د تابعينو او د جمهورو سلفو او د خلفو څخه هيڅکله پټ نه وو پاتي شوي .

۲) لا مذهبان که وائي چې دا آيت عام دي سورة فاتحي ته هم شامل دي ، نو بيا ئي ولي باقي سورة ته هم نه شاملوي ؟ او ولي د باقي سورة په زړه کښې پټ پټ نه وائي ؟

۳) امام سيوطي رَحِمَهُ اللَّهُ په نتيجه الفكر کښې ليکلي دي چې د دي آيت څخه مراد ذکر قلبي دي . ذکر لساني نه دي مراد . كذا في الدليل المبين صـ ۳۶۱

۴) که په طريقي د فرض المحال ومنو چې دا آيت د مانځه په باره کښې نازل شوي دي . نو بيا مونږ وايو چې په ديکي منفرد او امام ته د قراءت حکم دي . كما يدل عليه واذكر ـ ولا اتكن ـ ځکه چې دا صيغي د مفردي دي . او د مقتديانو حکم په مخکي آيت کښې په صيغي د جمع سره ذکر شوي وو . چې فاستمعوا له و انصتوا ـ لعلکم ترحمون .

۵) حافظ ابن کثير رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې د مقتديانو د قراءت لپاره د دي آيت څخه استدلال بعيد مناف للانصات المامور به . تفسير ابن کثير ج ۲ صـ ۲۸۲

فان قيل : چې دا تفسير د زيد بن اسلم رَحِمَهُ اللّٰهُ څخه رانقل شوي دي .

قلنا : دا تفسير رواية او دراية غلط دي . دراية ځکه غلط دي چې ابن کثير ورته بعيد او منافي للانصات ويلي دي . همدارنګه د زيد بن اسلم رَحِمَهُ اللّٰهُ څخه روايت دي چې : کانوا يقرون خلف الامام فنزلت واذا قرئ القران الاية . مغني ج ۱ صـ ۶۰۵ نو د ده څخه په صحيح سند و باندي منع د قراءت خلف الامام روايت شوي ده .

او رواية ځکه غلط دي چې د دي تفسير په سند کښې عبد العزيز بن محمد رَحِمَهُ اللّٰهُ سيئ الحفظ . او خطاکار دي . ابو ذرعه رَحِمَهُ اللّٰهُ ليکي چې سيئ الحفظ . امام احمد رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمائي چې يخطي ، ابن سعد رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمائي چې يغلط ، او ساجي رَحِمَهُ اللّٰهُ فرمائي چې کثير الغلط .تهذيب التهذيب ج ۶ صـ ۳۵۴

دريم آيت : ولا تزر وازرة وزر اخري . پ ۱۰ بني اسرائيل ؟

الجـــواب : ۱) د آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ څخه نيولي تر د انګريزانو د دوري پوري په کوم کتاب کښې راغلي دي . چې جائز کار ته ئي وزر ويلي وي ؟ جائز او فرض کار عبادت وي . او په دي آيت کښې وزر ذکر شوي دي . که نه ئي شي پيش کولي نو بيا خو لږ د خپل ضمير څخه وشرميږئ .

۲) آيا سورة فاتحه وزر دي او که مازاد علي الفاتحه ؟ په يو سلو څوارلسو سورتونو کښې يو اځي سورة فاتحي ته ولي وزر وائي ؟

څلورم آيت : و من اعرض عن ذکری فان له معيشةً ضنکاً ـ الاية نو څوک چې د سورة فاتحی د لوستلو څخه اعراض کوي هغه د دي وعيد مستحق دي .

الجواب ۱) د اذا قرئ القران آيت چې په اجماع د امت او د صحيحو رواياتو مطابق د قراءت خلف الامام په باره کښې نازل شوي دي . هلته لامذهبان وائي چې نه دا د کفارو په باره کښې نازل شوي دي . او دا آيت چې بالاتفاق د کفارو او د منافقينو په باره کښې نازل شوي دي . نو دلته لا مذهبان وائي چې نه دا د قراءت خلف الامام په باره کښې نازل شوي دي .

۲) آيا لا مذهبانو ! د إذا قرئ القران فاستمعوا له و انصتو څخه اعراض نه دي کړي ؟ او خپله د دي آيت مصداق نه دي ګرزيدلي ؟

بعضي لا مذهبانو د فاقرءو ما تيسر من القران څخه هم استدلال کړي دي ليکن مخکښي ذکر شو چې هغه آيت د تهجدو د مانځه په باره کښي نازل شوي دي.

له احاديثو څخه استدلال

(۱) دحضرت عبادة بن صامت ﷺ حديث:

دقراءة خلف الامام دقائلينوترټولو داعتماد وړاوقوي دليل د حضرت عبادة بن صامت ﷺ حديث دی.

(قال صلي رسول الله ﷺ الصبح فثقلت عليه القراءة فلماانصرف قال اني اراکم تقرءون وراء امامکم قال قلنايارسول الله ﷺ اي والله قال لاتفعلواالابام القرءان فانه لاصلوة لمن لم يقرء بها)

عبادة بن صامت ﷺ فرمائي چې رسول الله ﷺ دسهار لمونځ وکړ، نو قراءة وربانديږ درونده شو، چې کله دلمانځه څخه فارغ شونوويي فرمايل چې زه ګورم تاسو چې دامام پسې قراءة کوئ! مونږ جواب ورکړو چې هو قسم دی چې مونږداکار کړی دی! رسول الله ﷺ ورته وفرمايل چې بيا دامام پسې قراءت مکوئ! بغيرد الحمدلله څخه (يعنې دا په امام پسې لولئ) ځکه نشته دی لمونځ دهغه چاپاره چې الحمدلله ونه لولي.

الجواب :

دعبادة بن صامت ﷺ دا حديث په دريو طريقو روايت شوی دی.

(الف) په صحيحينو کې مرفوع روايت دی چې: (ان رسول الله ﷺ قال لاصلوة لمن لم يقرء بفاتحة الکتاب) [بخاری ج ۱ص ۱۰٤/ مسلم ج ۱ص ۱٦۹].

رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې: نه صحيح کيږي لمونځ دهغه چا چې الحمدلله ونه لولي.

(ب) دا حديث په مصنف ابن ابی شيبه اوطحاوی په احکام القران کې اوعلامه ابن تيميه رَحِمَهُ اَللّٰهُ پخپله فتاوی کې دمحمود بن الربيع څخه نقل کړی دی.

قال صليت صلوة والي جنبي عبادة بن صامت قال فقرء بفاتحة الکتاب قال فقلت له ياابا الوليد الم اسمعک تقرء بفاتحة الکتاب ؟ قال : اجل ، انه لاصلوة الا بها، لفظه لابن ابي شيبه . (مصنف ابن ابی شيبه ج ۱ص ۳۷٥) (فتاوی ج ۲ ص ۱۷۸)

محمود بن الربيع ﷺ فرمائي چې ما د عبادة بن صامت ﷺ په څنګ کې لمونځ کولو نو هغه د امام پسې الحمدلله لوستله، ما ترې پوښتنه وکړه چې تا د امام پسې الحمدلله ولوستله ؟ هغه وفرمايل هو ! د هغه چا لمونځ نه دی صحیح چې الحمدلله ونه لولي .

(ج) د احدیث کریمه په ترمذی کې په هغه الفاظو مروي دی چې مونږ اول ولیکل چې : (قال صلي رسول الله ﷺ الصبح فثقلت علیه القرائة فلما انصرف قال انی أراکم تقرؤن وراي امامکم قال : قلنا یا رسول الله ﷺ ! ای والله ! قال : لا تفعلوا الا بأم القرآن فانه لا صلوة لمن لم یقرئها.

په دې درې طریقو کې اوله طریقه صحیح ده، لکن د دې حدیث څخه د دوی استدلال نه صحیح کیږي، د ډیرو وجهونه په دې حدیث کې د مقتدي لفظ نشته او نه د خلف الامام ، نو د دې حدیث څخه د مقتدي د قرائت خلف الامام له پاره استدلال څرنګه صحیح شو ؟

فان قیل : چې په دې حدیث کې د (مَنْ) لفظ عام دی، مقتدي ته هم شامل دی .

قلنا : د (مَنْ) لفظ په عموم کې نص قطعي نه دی، ځکه چې ډېر کرتې په دې کې تخصیص مراد وي، لکه: (۱) (و یستغفرون لمن فی الارض) [سورة شوری] حالانکه دا استغفار یواځې د مؤمنانو له پاره دی. (۲) (ءأمنتم من فی السماء) [سورة تبارک] دلته د لفظ د (من) څخه یواځې الله مراد دی. (۳) حضرت رسول الله صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایي چې : (لتتبعن سنن من کان قبلکم) [بخاری / ج ۲ / ص ۱۰۸۸] دلته له (من) څخه یواځې یهود او نصاری مراد دي. (۴) ملا جیون فرمایي چې : (مَا و مَنْ یحتملان العموم والخصوص) [نورالانوار / ص ۷۵] . (۵) سید شریف فرمایي چې : (الموصولات لم توضع للعموم بل هی للجنس یحتمل العموم والخصوص) [شرح مواقف / ج ۲ / ص ٤٥٨] .

نو کله چې د (مَن) کلمه په عموم کې قطعي نص نه شو ، نو دا د چا په حق کې ده ؟ مونږ په کلکو دلایلو سره دا ثابته کړه چې : دا د امام او د منفرد په باره کې ده. انشاءالله.

(۱) سفیان ابن عیینه رَحِمَهُ ٱللَّهُ فرمائي چې : (لمن یصلي وحده) ابوداود ج ۱ ص ۱۱۹) دا د هغه چا په باره کې دی چې ځانته لمونځ کوي .

همدارنګه امام اسماعیلي چې په شوافعو کښې لوي امام وو تذکره ج ۵ ص ۱۴۹ فرمائي . چې دا حدیث د منفرد په باره کښې دي . بذل المجهود ج ۲ ص ۵۲

همدارنګه امام موفق الدين ابن قدامه الحنبلي ليکي چې اما حديث عبادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ الصحيح فمحمول علي غير المأموم و كذالک حديث ابي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ .مغني ج ١ صـ٦٠٦

يعني د عبادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صحيح حديث او د ابو هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث د مقتدي په باره کښي نه دي . بلکه د امام او د منفرد په باره کښي دي .

همدارنګه امام شمس الدين فرمائي چې : فالحديث الاول الصحيح محمول علي غير المأموم وكذالک حديث ابي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ . شرمقنع للكبير ج ٢ صـ ١٢].

او د دوي څخه علاوه حضرت جابر بن عبد الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمائي چې حديث د لاصلوة لمن يقرأ بفاتحة الكتاب فصاعداً. د منفرد په باره کښي دي. موطا امام مالک صـ٢٨ په بعضي چاپونو کښي صـ٦٦ دي . ترمذي ج ١ صـ٤٢ وقال هذا حديث حسن صحيح ، او حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فرمائي چې دا د منفرد په باره کښي دي . موطا امام مالک صـ٢٩ و في البعض صـ٦٨ . همدارنګه امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چې دا د منفرد په باره کښي دي . ترمذي ج ١ صـ٤٢].

اعتراض : مبارکپوري اعتراض کړي دي چې حديث د (من) د لفظ له وجي عام دي . نو د دي تخصيص به په کتاب او په سنت باندي صحيح وي . د امام احمد رَحِمَهُ اللهُ او د سفيان بن عيينه رَحِمَهُ اللهُ په قولونو باندي نه دي صحيح .

الجـواب : مبارکپوري يوائي د سفيان بن عيينه رَحِمَهُ اللهُ او د امام احمد رَحِمَهُ اللهُ نومونه ذکر کوي . او د جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او د عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نومونه نه اخلي . صرف خپلو ملګرو ته موقته تسلي ورکوي .

٢) مخکي آيتونه او حديث او د لغتو د امامانو قولونه وليکل شو چې کلمه د (من) په عموم کښي نص نه وي .

٣) د دوي دا خبره چې دا حديث د منفرد په باره کښي دي خپله د همدي حديث د فصاعداً -د مازاد -او ما تيسره وغيره الفاظو څخه په استدلال باندي بناء ده ، لکه په دوهمه او دريمه توجيه کښي به چې راشي .

۴) د جمهورو مسلمانانو په دي اتفاق د ي چې کوم مقتدي چې د امام سره د رکوع په حالت کښي شريک شي نو ده نه پخپله سورة لوستلي ده او نه ئي د امام څخه اوريدلي ده ، ليکن بيا هم د ده دا رکعت صحيح دي .

امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ هم دا خبره كوي . كتاب الام ج ۱ صـ ۸۷]. نووي شرح مسلم ج ۱ صـ ۱۳۵ امام ابن تيميه همدا خبره كوي . منهاج السنة صـ ۵].

او همدا د امام مالک ، امام شافعي ، سفيان ثوري ، امام اوزاعي ، امام ابو ثور ،امام احمد بن حنبل ، امام اسحق بن راهويه رَحِمَهُمُ اللّٰهُ، او په صحابه ؤو كښي د حضرت علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا حضرت زيد بن ثابت رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ او د حضرت عبدالله بن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا مسلک دي . امام الكلام صـ ۶۰ و اوجز المسالک ج ۱ صـ ۲۴۰ و اعلاء السنن ج ۴ صـ ۳۲۹]

او همدا مسلک د لامذهبو مشرانو هم مختاره كړي دي . وګوره [بدور الاهله صـ ۶۵ و دليل الطالب صـ ۳۴۳ از نواب صديق حسن خان ، و نيل الاوطار ج ۲ صـ ۱۱۳ للشوكاني و تحفة الاحوذي ج ۱ صـ ۲۶۱ للمباركپوري . و عون المعبود ج ۱ صـ ۳۳۴ لشمس الحق عظيم ابادي].

نو دا تخصيص د لامذهبو په شمول ټولو مسلمانانو كړي دي . دلته ولي د من د لفظ په عموم باندي قول نه كوئ ؟

۵) همدارنګه ګونګي چې سورة فاتحه نه شي لوستلې هغه هم د دي حديث څخه مستثني دي .

لامذهبان وائي چې د معذور حكم جدا دي . ليكن مونږ وايو چې هر څرنګه وي د دي لفظ د من څخه مستثني شو . او د عموم قانون مات شو .

دوهمه توجيه: شاه صاحب په (فصل الخطاب فی مسئلة ام الكتاب) كې بهترينه علمي توجيه كړې ده، حاصل يې دادی چې : كوم افعال بلا واسطه متعدي وي، هغه افعال په واسطه د باء سره هم متعدي كيدلې شي، البته په دواړو صورتونو كې په معنی كې فرق وي، ځكه چې كله بلا واسطه متعدی وي، نو هلته مفعول به كل مفعول وي، يعنې په مفعوليت كې ورسره بل څه شريک نه وي. او چې كله په واسطې د باء متعدی وي نو هلته مفعول به بعض مفعول وي، يعنې په مفعوليت كې ورسره بل څه شريک وي . نو قرء چې كله متعدی بالذات وي مفعول به يې ټول مقروء وي او چې كله متعدی وي په واسطې د باء سره نو مفعول به يې بعضې مقروء وي، يعنې مفعول به به هم لوستلې شي او بل څه به هم ورسره لوستلی شي .

لکه دنبی کریم ﷺ دقرائت بیان چې کیږي نو په بعضې احادیثو کې داسې الفاظ راځي چې: یقـرء بـالطور (بخاری ج۱ ص ۱۰٦) (قرء في المغرب بالطور) (بخاری ج ۱ص ۱۰۵) کان یقرء في الفجـر ب ق والقـرءان المجید (مسلم ج ۱ص ۱۸۷)

په دې احادیثو کې قرء متعدی دی په واسطې د باء سره، معنی یې داده چې نبی کریم ﷺ یوائځې سورة طوراوسورة (ق) ندی لوستلي ، بلکې ددې سره یې سورة فاتحه هم لوستلې ده، ددې په خلاف په یو حدیث کې قرء متعدي بالذات دی :(قرء علیهم سورة الرحمن) [ترمذی ج ۲ ابواب التفسیر سورة الرحمن]

نو ددې معنی داده چې یوائځې سورة رحمن یې ولوستلو، داقاعده د زمخشري په کتاب (المفصل) کې ذکر ده او په تفسیر کشاف کې د (هزي الیک بجذع النخلة) دتشریح څخه هم مستفاده ده .

نو په حدیث کریمه کې فاتحة الکتاب باندې باء داخله شوی ده ، نو دا دې طرف ته اشاره کوي چې په لمانځه کې به صرف سورة الفاتحه نشي لوستلی، بلکې بل څه به هم ورسره لوستلې شي یعنې ضم د سورة به هم ورسره وي .

ابن قیم رَحِمَهُ اللّٰهُ لیکي چې: (هذا لا یعطی الاقتصار علیها بـل یشـعر بقرائـة غیرهـا معهـا) [بـدایع الفواید/ ج ٤ / ص ٧٦].

نو دبل سورة او دسورة فاتحی یو حکم دی او دواړه په یو حدیث کې ذکر شوي دي ددواړو لوستل په امام او منفرد حقیقة واجب دي . نو دا حدیث د امام او د منفرد په باره کې شو .

او په مقتدي باندې خو دسورة لوستل ندي واجب بلکې دامام لوستل ورته کافي دي، نو دالحمد لله لوستل به هم نوي واجب بلکې دامام لوستل به ورته کافي وي .

دریمه توجیه: ددې ټولو څخه غوره او بهترینه توجیه شاه صاحب داسې کړې ده چې د حضرت عبادة رضی الله عنه په دې حدیث کې د (فصاعدا) زیادة په صحیح روایتونو کې ثابت دی پوره حدیث داسې دی :(لاصلوة لمـن لـم یقرء بفاتحة الکتاب فصاعدا) (مسلم ج ۱ص ۱٦٩) باب وجوب القراءة فی کل رکعة)

ددې څخه معلومیږي چې د سورة دپیوسته کولو او دفاتحة الکتاب دلوستلو یو حکم دی . او سورة لوستل خو په مقتدي باندې نه دی واجب، بلکې امام او په منفرد باندې یې لوستل واجب دي، نو معلومیږي چې دا د منفرد او د امام په باره کې دی.

امام بخاری رَحِمَهُ اللّٰهُ په جزء القراءة کې ددې کلمی (فصاعدا) په زیادة اول اعتراض داکړی دی چې داصرف د معمر تفرد دی اونورو راویانو داندی ذکرکړی، نولدې کبله دادا اعتبار ورندی .

اول جواب : معمر نهایت ثقه دی . (وزیادة الثقة مقبولة)

دوهم جواب : حقیقت دادی چې دفصاعدا په زیادة کې معمر متفرد ندی ځکه دنورو ثقه راویانو څخه هم مروي دی لکه دسفیان بن عیینه رَحِمَهُ اللّٰهُ څخه کمافی روایه سنن ابی داود جلداول ص۱۱۹) .

دامام اوزاعی رَحِمَهُ اللّٰهُ څخه کمافی کتاب القراءة للبهیقی ص ۱۱) معارف السنن ج ۳ ص ۲۲۳) دشعیب بن ابی حمزه رَحِمَهُ اللّٰهُ څخه په پورتني حواله همدارنګې دعبدالرحمن بن اسحق څخه کمافی معارف السنن ج ۳ص ۲۲۳) . همدارنګه د صالح بن کیسان څخه هم مروي دی . [عمدة القاري / ج ۳ / ص ۶۹]. ددې لفظ په ځای په ابوداود کې د (ماتیسر) اود (مازاد) الفاظ هم مروي دی . [ج ۱ / ص ۱۱۸].

دوهم اعتراض : که دازیادة صحیح شي نوددې څخه د دواړو وجوب نه ثابتیږي بلکې دسورة فاتحې وجوب اودزاید سورة استحباب ترینه ثابتیږي اوددې دلیل دادی چې سیبویه فرمایلي دي چې د فصاعدا کلمه د(ایجاب ماقبله وتخیر مابعده) لپاره راځي مثلاکه یوسړی ووائي چې :(بعه بدرهم فصاعدا)

نو د محاوری له مخې ددې مطلب دادی چې په یوه روپۍ یې خرڅول واجب دي اوددې یوې څخه چې کومې زیاتې دی په هغې کې اختیاردی، نوله همدې کبله په حدیث کې دفاتحې فرضیت او د زیادت تخیراواستحباب دی .

جــــواب : فصاعدا کلمه یواځې په (ایجــاب ماقبلــه وتخیرمابعــده) کې نده منحصره بلکې ددیرو معانیو لپاره راځي یوه معنی خوبلاشکه د (ایجـاب ماقبلـه وتخیرمابعـده) ده لکه : (بعـه بـدرهم فصاعدا) .

دوهمه معنی ده : (ادخال مابعده في حکم ماقبله) لکه عربان وائي : (مشیت میلین فصاعدا) چې معنی یې داده چې دمیلینو څخه زیات هم دمیلینو په حکم یعنې په مشی کې داخل دی .

دریمه معنــی د(توزیع الاحاد علي الاحاد) ده لکه (بعته بدرهم فصاعدا) یعنې مادیو جنس بعضې افراد په یوه روپۍ خرڅ کړی دی اوبعضې نورمې دیوی روپۍ څخه په زیاتو خرڅ کړی دی

نو حديث كريمه : (لاصلوة لمن لم يقرء بفاتحة الكتاب فصاعدا) قياس كول په (بعه بدرهم فصاعدا) اوپه (مشيت ميلين فصاعدا) باندې يې نه قياسول ترجيح بلا مرجح، بلكې ترجيح المرجوح ده، ځكه حديث كريمه جمله خبريه ده او مقيس عليه (بعه بدرهم فصاعدًا) جمله انشاءيه ده او همدارنګې په حديث كې نفى ده او په مقيس عليه مثال كې اثبات دى نو حديث كريمه په (مشيت ميلين فصاعدا) باندې قياس دى او د (ادخال مابعده في حكم ماقبله) لپاره دى او دددې لپاره دوه قرينې نورې هم شته او له داڅې د فصاعد الفظ د تركيب په اعتبار د فاتحة الكتاب څخه حال واقع شوى دى نو تقدير د عبارة داسې دى چې : (لاصلوة لمن لم يقرا بفاتحة الكتاب حال كونها صاعدة الي سورة غيرها)

او حال قيد وي او نفى چې كله په كلام مقيد بقيد داخله شي نو اكثرًا نفى د قيد راولي او كله نفى د مقيد او د قيد دواړو راولي. نو چې كله فصاعدا د فاتحة الكتاب لپاره قيد شوا و نفى پرې داخله شوه نو دا نفى به يا صرف د فصاعد الپاره وي او يا به د فاتحې او فصاعدا دواړو لپاره وي يوازې د فاتحې نفى په هيڅ صورة كې نه شي راتللې . يعنې د لمانځه فساد به يا صرف د سورة په پرېښودو راځي نو يوازې سورة به واجب وي او يا به د سورة او د فاتحې دواړو په پرېښودلو راځي نو دواړه به واجب وي. دوهمه قرينه داده چې په ځينو روايتونو كې د فصاعدا پرځاى د (وماتيسر) الفاظ دي كمافى رواية ابن سعد (امرنا ان نقرء بفاتحة الكتاب وماتيسر) (ابوداود ج ۱ ص ۱۱۸) باب من ترك القراءة فى صلوته بهيقى ج ۲ ص ٦۰ باب الاقتصار على قراءة بعض السور)

او په ځينو كې د فمازاد الفاظ دي كمافى رواية ابى هريرة . (ابوداود ج ۱ ص ۱۱۸) (بهيقى ج ۲ ص ۳۷)

او په د اسې روايتونو كې (ادخال مابعده في حكم ماقبله) متعين دى او د (ايجاب ماقبله وتخيير مابعده) هيڅ تصور هم نه شي كيدلې نو دواړه واجب شو .

خلورمه توجيه: داد محدثينو قانون دي چې راوي الحديث اعرف بالمراد من غيره . نيل الاوطار ج ۱ ص ۲۵٦ للشوكاني . مباركپوري ليكي چې : وقد تقرر ان راوي الحديث ادري بمراد الحديث من غيره . تحفة الاحوذي ج ۱ صــ ۲۵۷].

همدارنګه ليكي چې : و مذهب الشافعي و محققي الاصوليين ان تفسير الراوي مقدم اذا لم يخالف الظاهر .قاله النووي تحفة الاحوذي ج ۲ صــ ۲۳۵ نو د دي قانون په نظر كښې نيولو سره مونږ وايو چې : د عبادة بن صامت رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حديث په متعدد و سندونو روايت شوي دي . ليكن مركزي راويان يكي . ۱ .. امام

ابو بکر بن ابي شیبه ۲ .. امام سفیان بن عیینه رَحِمَهُ اللَّهُ ۳ .. امام زهري رَحِمَهُ اللَّهُ ۴ .. امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ ۵ .. امام اسحق بن راهویه رَحِمَهُ اللَّهُ ٦ .. امام عبد الله بن وهب رَحِمَهُ اللَّهُ ۷ .. امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ ۸ .. امام عبد الرزاق بن همام ۹ .. امام معمر بن راشد رَحِمَهُ اللَّهُ ۱۰ .. امام اوزاعي رَحِمَهُ اللَّهُ ۱۱ .. او حضرت امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ وغیره دي

دا ټول حضرات دلته د من د کلمي د عموم قائل نه دي. په دوي کښې څوک منفرد مراد وي، څوک منفرد او امام مرادي، څوک سري او جهري دواړه مونځونه مستثني کوي، او څوک ترینه جهري مونځ مستثني کوي. او مدرک د رکوع خو ټول مستثني کوي.

پنځمه توجیه : که لامذهبان خامخا په دي اصرار کوي. چې دا روایت عام دي. مقتدي ته هم شامل دي نو هغوي ته پکار دي چې د امام پسي په جهر قراءت وکړي لکه څرنګه چې حضرت عبادة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هم په جهر کولو.

لکه څرنګه چې امیر یماني رَحِمَهُ اللَّهُ لیکي چې: فهذا عبادة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ راوي الحديث قرابها جهراً خلف الامام لانه فهم من كلامه . انه يقرأ بها خلف الامام جهراً و ان نازعه .سبل السلام ج ۱ صــ۲٦۱

شپږمه توجیـــه : په حدیث کې د قراءة څخه مراد عام دی چې حقیقةً وي لکه قراءة د امام او منفرد او که حکمًا وي لکه قراءة د مقتدي لکه څرنګه چې د رسول الله ﷺ ارشاد دی :(مـن كان له امـام فقـراءة الامـام له قراءة) (سنن ابن ماجه ص ٦١) باب اذاقرء الامام فانصتوا)

هغه څوک چې د امام په اقتداء کې لمونځ کوي نو دده لپاره د امام قراءة کافي دي. نو امام حقیقةً قراءة کوي او همدغه د مقتدي لپاره حکماً قراءة دی، دد ې یو څه تفصیل د څلورم نمبر حدیث په تشریح کې تیر شوی دی.

ددوهمې طریقې توجیه

پاتې شوه دوهمه طریقه نو دهغې توجیهات دادي :

(۱) – دا د حضرت عبادة بن صامت ﷺ خپل اجتهاد دی یعنې هغوی د (لاصلوة لمن لم يقرء) حدیث د امام مقتدي او منفرد درې واړو لپاره برابر ګڼلی دی او ددې څخه یې دا حکم مستنبط کړی دی چې په مقتدي باندې هم د فاتحې لوستل واجب دي، مګر دده استنباط د مرفوعو احادیثو په مقابله کې دلیل نه شي کیدی.

(۲) - ددې حدیث څخه داحنافو دمذهب تائید کیږي، ځکه چې ددې حدیث څخه دا ثرګندیږي چې اکثروصحابه ﷺ اوتابعینو د امام پسې قرائت نه کولو، که چیرته دا سې نه وي نو حضرت محمود بن الربیع رَحِمَهُ اللَّهُ به د حضرت عباد ﷺ د قرائت له وجهې دتعجب سوال نه کولو دده تعجب ددې خبرې دلیل دی چې دعبادة ﷺ داعمل دټولو صحابه وو اوتابعینو دتعامل څخه مخالف وو .

(۳) - دحضرت محمود بن الربیع رَحِمَهُ اللَّهُ دسوال څخه دا ظاهریږي چې ده خپله قرائت خلف الامام نه ووکړی او ددې باوجود ورته حضرت عبادة ﷺ د لمانځه د راګرځولو حکم هم ونه کړو، ددې څخه معلومه شوه چې دحضرت عبادة ﷺ په نیزهم د فاتحې لوستل دمقتدي لپاره واجب نه وو .

ددریمې طریقې جواب

اوس صرف دریمه طریقه پاتې شوه. دا طریقه صریحه ده لکن غیر صحیحه ده . امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ، علامه ابن تیمیه رَحِمَهُ اللَّهُ ، حافظ ابن عبد البر رَحِمَهُ اللَّهُ او نورو محققینو محدثینو ددې حدیث ته دلاندې اعتراضونو له وجهې ضعیف ویلي دي .

(۱) - ددې حدیث یو راوی مکحول دی، مکحول اول اودوهم حدیث ګډوډ کړی دی او دریم روایت یې ترینه جوړ کړی دی .

وجهه یې داده چې دعبادة ﷺ په دې حدیث کې دمحمود بن الربیع ډیر شاګردان دي مګر ټولو یا په اوله او یا په دوهمه طریقه روایت کړی دی هیچا د قراءة خلف الامام حکم صراحةً د رسول الله ﷺ طرفته نه دی منسوب کړی دا نسبت صرف مکحول رَحِمَهُ اللَّهُ کړی دی او حدیث یې په دریمه طریقه روایت کړی دی او مکحول رَحِمَهُ اللَّهُ اګرچې ثقه دی مګر د جرح اوتعدیل علماو وتصریح کړې ده چې په ډیرو ختونو کې دده

څخه په روایتونو کې وهم کیدلو. ددې وهم پوره تفصیل علامه ابن تیمیه پخپله فتاوی کې کړې ده. (ج ۲ ص ۱۷۸) طبع دار الکتب الحدیثیة بمصر)

او همدارنګه امام ترمذی رَحِمَهُ اللَّهُ ددې حدیث دنقل کولو څخه وروسته همدغه حدیث دامام زهری رَحِمَهُ اللَّهُ په طریقه نقل کړی دی، چې په هغې کې یوازې داسې الفاظ دي چې: (لاصلوة لمن لم یقرء بفاتحة الکتاب) او بیایې وروسته فرمایلي دي چې: (وهذا أصح)

(۲) ددې حدیث په سند کې سخت اختلاف موندلی کیږي د لاندې وجهونه .

الف: په بعضو طريقوكې سند دارنګه دی (مكحول عن عبادة الصامت) (سنن دارقطنی ج ۱ص ۳۱۹) باب وجوب قرائت ام الكتاب فی الصلوة خلف الامام) اوپه دې كې انقطاع ده (فان مكحولا لم يسمع من عبادة بالاتفاق)

ب: په بعضو طريقوكې دارنګې دي (مكحول عن نافع بن محمود بن ربيع عن عبادة بن صامت) [ابوداودج۱ ص ۱۱۹) باب من ترک القراءة فی صلوته/ و كتاب القرائة/ ص ٤٣]

ج: په بعضوكې دارنګې دي (مكحول عن نافع بن محمودعن محمودبن الربيع عن عبادة بن الصامت عن النبي ﷺ. (الاصابة فی ترجمة محمود ج ۳ص ۳۸٦) (معارف السنن، ج ۳ص ۲۰۳).

د: په بعضوكې دارنګې دي (مكحول عن محمودعن ابي نعيم انه سمع عبادة بن الصامت عن النبيﷺ) [دارقطنی ج ۱ص ۳۱۹ / مستدرک/ ج ۱/ ص ۲۳۸]

ه: په بعضوكې دارنګې دي (مكحول عن رجاء بن حيوة عن عبدالله بن عمرو. (معارف السنن، ج ۳ص ۲۰۳).

و: په بعضوكې درانګې دي (مكحول عن عبدالله بن عمرو. (معارف السنن ج ۳ص ۲۰۳)

ز: په بعضوكې دارنګې دي چې رجاء عن محمودبن الربيع عن عبادة بن الصامت موقوفاروايت كړی دی. (معارف السنن ج ۳ ص ۲۰۳) نوداحديث وقفاورفعااتصالاوانقطاعاهم مضطرب دی. (وهل بعدهذاالاضطراب الشديديكون الحديث حجة.

(۳) ددې حديث په متن كې په ديارلسوطريقواضطراب دی. (معارف السنن، ج ۳ص ۲۰۳) فقدذكرالشيخ البنوری ثلاثة عشرلفظافي حديث عبادة بن الصامت.

(۴) مكحول مشهورمدلس دی [معرفة علوم الحديث/ ص ۱۱۱ / تذكره/ ج ۱/ ص ۱۰۱/ ميزان/ ج ۱/ ص ۱۹۸] / تهذيب التهذيب / ج ۱۰/ ص ۲۹۲/ قانون الموضوعات/ ص ۲۹۸]. اودا روايت دده عنعنه ده.

مشهورغيرمقلدمباركپوري وائي چې: دا مدلس دی [ابكار المنن/ ص ۱۷۷] همدارنګه وايي چې: د مدلس عنعنه نه قبليږي. (ابكار المنن ص ۲۲۵)

(۵) دمكحول شاګرد محمدبن اسحق دی اودهغه تفردات او عنعنی مشكوكې دي.

محمد بن اسحق رَحِمَهُ اَللّٰهُ د مغازيو امام دى، لكن د جرح او د تعديل پنځه نوې فيصده علماء فرمايي چې: په احكامو او سننو كې دده د روايت وجود او عدم يو برابر دي. وګوره لاندې كتابونه:

امام نسائي رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې: قوي نه دي. ضعفاء صغير صـ ۵۲ – ابو حاتم رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي ضعيف دي. العلل ج ۱ صـ ۴۲۳ – ابن نمير رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې دا د مجهولو راويانو څخه باطل روايات رانقلوي. بغدادي ج ۱ صـ ۲۲۷ –دارقطني رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې: د ده د حديث څخه استدلال صحيح نه دي. ايضاً ج ۱ صـ ۲۳۲. سليمان تيمي رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې: كذاب دي. هشام بن عروة رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې كذاب دي. يحيي قطان رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې كذاب دي. تهذيب التهذيب ج ۹ صـ ۴۵. امام مالك رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې دجال من الدجاجله؛ دا د دجالانو څخه يو دجال دي. ميزان ج ۳ صـ ۲۱ و تهذيب التهذيب ج ۹ صـ ۴۱. همدارنګه ورته امام مالك رَحِمَهُ اَللّٰهُ كذاب ويلي دي. بغدادي ج ۱ صـ ۲۳۲. جرير بن عبد الحميد رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې زما دا خيال نه راتلو چې زه به تر هغه زماني پوري ژوندي يم په كومه كښي به چې خلك د محمد بن اسحق څخه هم حديث أوري. تهذيب التهذيب. ج ۲ صـ ۳۰٦. ابو ذرعه رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې د محمد بن اسحق په حق كښي هيڅ صحيح نظر نه شته. تو جيه النظر صـ ۲۸۰. امام بهيقي رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي جي محدثين او د حديثو حافظان د محمد بن اسحق د تفرداتو څخه تختي. الجوهر النقي ج ۱ صـ ۱۵۵. علامه ماريني رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې په ابن اسحق كښي د محدثينو په نيز مشهور كلام دي، الجوهر النقي ج ۱ صـ ۱۵۵ عبد الله رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې زما والد امام احمد رَحِمَهُ اَللّٰهُ چې وو لم يكن يحتج به في السنن، بغدادي ج ۱ صـ ۲۳۰ و تهذيب التهذيب ج ۹ صـ ۴۴ حنبل بن اسحق رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اَللّٰهُ به فرمائل چې ابن اسحق ليس بحجة بغدادي ج ۱ صـ ۲۳۰ و تهذيب التهذيب ج ۹ صـ ۴۴. ايوب ابن اسحق رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي چې ما د امام احمد رَحِمَهُ اَللّٰهُ څخه د ده د تفرد د قبلولو په باره كښي پوښتنه وكړه هغه وفرمائل چې: لا والله، بغدادي ج ۱ صـ ۲۳۰ ابن معين رَحِمَهُ اَللّٰهُ ورته ليس بذاك، ضعيف، او ليس بالقوي ويلي دي. بغدادي ج ۱ صـ ۲۳۱ و تهذيب التهذيب ج ۹ صـ ۴۴ علي بن المديني رَحِمَهُ اَللّٰهُ فرمائي لم يضعفه عندي الا روايته عن اهل الكتاب. تهذيب ج ۹ صـ ۴۵ مشهور او پخوانی مؤرخ ابوالفرج محمد بن اسحق بن نديم رَحِمَهُ اَللّٰهُ المتوفي ۳۸۵ هـ په خپل كتاب الفهرست كښي فرمائي چې: مطعون عليه، غير مرضي الطريقة (الي ان قال) وكان يحمل عن اليهود و النصاري، ويسميهم في كتبه اهل العلم الاول، واصحابه يضعفونه، ويتهمونه اهـ ،الفهرست لابن نديم صـ ۱٤۲

امام ترمذي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې بعضي محدثينو په ده کښې د ده د حافظي د خرابی له وجې کلام کړي دي. کتاب العلل ج ۲ ص ۲۳۷. امام نووي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې هغه راويان چې د صحيح شرطونو برابر نه وي. په هغوي کښې يو محمد بن اسحق دي. مقدمه نووي ص ۱٦. علامه ذهبي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې د ده روايت د صحت د مرتبې څخه راغورزيدلي دي، او د حلالو او د حرامو په مسئله کښې د ده د روايت څخه استدلال صحيح نه دي. تذکرة ج ۱ ص ۱٦۳. حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې په احکامو کښې د ابن اسحق روايت حجت نه دي. خصوصاً په هغه وخت کښې چې متفرد وي. او يا د کوم ثقه راوي د روايت څخه مخالف وي. درايه ص ۱۹۳. ابن القيم رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي چې امام احمد د ابن اسحق روايتونه منکر ګڼلي دي. او ضعيف ئې ورته ويلي دي. زاد المعاد ج ۱ ص ۱۴۳. شوکاني رَحِمَهُ اللَّهُ ليکي چې: ابن اسحق ليس بحجة لا سيما اذا عنعن. نيل الاوطار ج ۱ صفحه ۲۳٤ د لامذهبانو سرګروه نواب صديق حسن خان د يو حديث په تحقيق کښې ليکي چې: در سندش نيز همان محمد بن اسحق است و محمد بن اسحق حجت نيست. دليل الطالب ص ۲۳۹ کومو خلقو چې د محمد بن اسحق څخه دفاع کړي ده. نو شيخ الهند محمود الحسن رَحِمَهُ اللَّهُ په ايضاح الادله ص ۴۵ کښې دندان شکن جوابونه ورکړي دي.

فان قيل: چې حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللَّهُ ليکي: سليمان تيمي رَحِمَهُ اللَّهُ چې په محمد بن اسحق باندي جرحه کړي ده نو سليمان تيمي د جرح او د تعديل د امامانو څخه نه وو، او امام مالک د خپلو الفاظو څخه رجوع کړي ده.

الجواب: که په طريقي د فرض المحال ومنو چې سليمان التيمي د امامانو د جرح او د تعديل څخه نه وو. نو جارحين خو نور هم ډير وو لکه هشام بن عروة رَحِمَهُ اللَّهُ، يحي بن المديني رَحِمَهُ اللَّهُ، جرير بن عبدالحميد رَحِمَهُ اللَّهُ، امام نسائي رَحِمَهُ اللَّهُ، خطيب رَحِمَهُ اللَّهُ، ابن نمير رَحِمَهُ اللَّهُ، دارقطني رَحِمَهُ اللَّهُ، ابو ذرعه رَحِمَهُ اللَّهُ، علامه ذهبي رَحِمَهُ اللَّهُ وغيره وغيره نو آيا دا هم امامان د جرحي او د تعديل نه دي. همدارنګه دا خبره چې امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ د خپلي خبري څخه رجوع کړي ده، صرف د خولي دعوي ده. چې هيڅ حقيقت نه لري. خطيب ليکي چې: واما کلام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ في ابن اسحق فمشهور غير خاف علي احد من اهل العلم بالحديث. بغدادي ج ۱ ص ۲۲٤ همدارنګه ابن الجوزي رَحِمَهُ اللَّهُ ليکي چې: اما محمد بن اسحق فمجروح، شهد بکذبه، مالک رَحِمَهُ اللَّهُ و سليمان التيمي رَحِمَهُ اللَّهُ و وهيب بن خالد، و هشام بن عروة رَحِمَهُ اللَّهُ، و يحي

بن سعيد رَحِمَهُ اللَّهُ و قال ابن المديني رَحِمَهُ اللَّهُ يحدث عن المجهولين باحاديث باطلة . نصب الرايه ج ٢ صـ ٢٥٠].

همدارنګه امام بهيقي رَحِمَهُ اللَّهُ ليکي چې : وكان مالک بن انس رَحِمَهُ اللَّهُ لا يرضاه ويحي بن سعيد القطان لا يروي عنه ، و يحيي بن معين يقول ليس هو بحجة ، و احمد بن حنبل يقول يكتب عنه هذه الاحاديث اعني المغازي فاذا جاء الحلال و الحرام اردنا قوما هكذا يريد اقوي منه فاذا كان لا يحتج به في الحلال و الحرام فاولي ان لا يحتج به في صفات الله ، و انما نقموا عليه في روايته عن اهل الكتاب ثم عن ضعفاء الناس ، وتدليس اساميهم فاذا روي عن ثقة ، و بين سماعه منه فجماعة من الايمه لم يروا به بأساً ، كتاب الاسماء والصفات صـ۲۹۷ نو امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ په مغازي کښې اګر چې ورته حسن ويلي دي . ليکن په احکامو او په سننو کښې ئي ورته سخت ضعيف ويلي دي .لامذهبان چې د بعضي امامانو څخه د ده توثيق رانقل کوي . نو مونږ هغه منو ليکن صرف په مغازيو او په تاريخ کښې نه په احکامو او په سننو کښې ، د حافظ ابن الهمام رَحِمَهُ اللَّهُ او د علامه عيني رَحِمَهُ اللَّهُ توثيق ته د دومره جم غفير په مقابل کښې اعتبار نه شته . او د دي سره سره مونږ الزاماً وايو چې د لامذهبو شيخ الکل نذير حسين الدهلوي په معيار الحق صـ۲۴۲ کښې ليکي چې د غزالي رَحِمَهُ اللَّهُ ، درؤياني رَحِمَهُ اللَّهُ ، د دبوسي رَحِمَهُ اللَّهُ د صاحب د هدائي رَحِمَهُ اللَّهُ او د ابن الهمام رَحِمَهُ اللَّهُ او د بعضي مالکيانو توثيق او تضعيف ته اعتبار نه شته.

پاتي شو د بن اسحق مدلس والي نو دا خو د ټولو په نيز منل شوي دي ، لکه څرنګه چې : علامه هيثمي رَحِمَهُ اللَّهُ ، حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللَّهُ ، لامذهبه قاضي شوکاني لامذهبه نواب صديق حسن خان ، لامذهبه شمس الحق عظيم آبادي ، او لامذهبه مبارکپوري د ده په مدلس والي باندي صفا اقرار کړي دي . وګوره مجمع الزوايد ج ١ صـ١٥٠ و تقريب صـ۳۱۳ و نيل الاوطار ج ۴ صـ۴۳ و دليل الطالب صـ۲۳۹ و تعليق المغني ج ١ صـ١٢٠ و ابکار المنن صـ۴۵ و تحفة الاحوذي ج ١ صـ۲۹۱

فان قيل : چې امام بخاري رَحِمَهُ اللَّهُ ورته ثقه ويلي دي .

قلنا : د دومره جم غفير او د جمهورو په مقابله کښې د امام بخاري رَحِمَهُ اللَّهُ ذاتي رائي ته اعتبار نه وي . د لامذهبو سرګروه نواب صديق حسن خان په يو ځائ کښې ليکي چې د جمهور په نيز حسن حديث حجت دي او د امام بخاري رَحِمَهُ اللَّهُ په نيز نه دي (والحق ما قاله الجمهور). دليل الطالب صـ ۸۸۲ قاضي شوکاني رَحِمَهُ اللَّهُ

هم د امام بخاري رَحِمَهُ اَللّٰهُ مذكور مسلک رانقلوي او بيا ليكي چې (والحق ماقاله الجمهور). نيل الاوطار ج ۱ صـ۲۲

۲) كه رشتيا هم محمد بن اسحق ثقه وي نو امام بخاري رَحِمَهُ اَللّٰهُ ترينه په خپل كتاب صحيح البخاري كښې ولي كوم يو روايت نه راوړو ؟

فان قيل : چې امام شعبه رَحِمَهُ اَللّٰهُ ده ته امير المحدثين ويلي دي.

قلنا : د لامذهبو محقق مباركپوري ليكي چې : د امير المحدثين (د) لقب څخه توثيق نه راځي . قلت لادلالة في هذا علي كونه ثقة قابلاً للاحتجاج . تحفة الا حوذي ج ۲ صـ ۷۵

همدارنګه په بل ځائ كښې ليكي چې : فان مجرد كونه من كبار المحدثين لا يستلزم كونه ثقة . تحفة الاحوذي . ج ۲ صـ ۷۵

فان قيل : چې علي بن المديني رَحِمَهُ اَللّٰهُ ، او امام احمد رَحِمَهُ اَللّٰهُ هم ورته ثقه ويلي دي.

قلنـا : مخكې د دوي اقوال مفصل وليكل شو چې دوي ورته مطلقاً ثقه نه دي ويلي ، بلكه صرف په مغازيو كښې ئې ورته ثقه ويلي دي . او په احكامو او په سننو كښې ئې ورته سخت ضعيف ويلي دي .

فان قيل : چې احناف ولې د آذان ، د قطع د سرقې ، او د تعجيل افطار په مسائلو كښې د محمد بن اسحق څخه استدلال كوي ؟

قلنا : په دې مسائلو كښې د احنافو سره يوائې د محمد بن اسحق روايتونه نه دي . بلكه بې شماره حديثونه دي چې ناظرين ئې پخپل خپل ځائ كښې كتلې شي . (نيل الاوطار ص ۲۳۴ _ ج ۱) (دليل الطالب ص ۲۳۹)

(٦) – دابوداود په روايت كې نافع بن محمود راغلې وهو مجهول . [ميزان الاعتدال ،ص ۲۲۷ _ ج ۳ / الجوهر النقى /ج ۲ / ص ۱۶۵ / تهذيب التهذيب /ج ۱۰ / ص ۴۱۰ / تقريب /ص ۳۷۱]

نو دا حديث معلول دی، حتی چې حافظ شمس الدين ذهبی شافعی په ميزان الاعتدال كې دمحمود بن الربيع دترجمې لاندې دي حديث ته معلول ويلي دي .

(٧) دا حديث صحيح داده چې موقوف دی ، مرفوع نه دی. ابن تيميه رَحِمَهُ ٱللَّهُ فرمائي چې : وضعفه ثابت بوجوه و انما هو قول عبادة بن الصامت، تنوع العبادة صـ٨٦]

دا حديث د ډيرو وجو څخه ضعيف او معلول دي ، او دا مرفوع نه دي. بلکه د عبادة بن صامت رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ قول دي . او په بل ځائ کي ليکي چې : و هذا الحديث معلل عن ايمة الحديث کاحمد و غيره من الا ئمة ، و قد بسط الکلام علي ضعفه في غير هذا الموضع و بين ان الحديث الصحيح قول رسول الله عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ لا صلوة الا بـأم القران فهذا هو الذي اخرجاه في الصحيح ، ورواه الزهري عن محمود بن الربيع عن عبادة اما الحديث فغلط فيه بعض الشاميين و اصله . ان عبادة رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ کان يوماً في بيت المقدس فقال هذا ـ فاشتبه عليهم المرفوع بالموقوف علي عبادة رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ اهـ ، فتاوي ج ٢ صـ ١٥٠].

امام احمد اونورو امامانو دي حديث ته معلول ويلي دي . او په يو بل ځائ کي ئي په ډير تفصيل سره د دي ضعف بيان کړي دي .

او د دي وضاحت ئي کړي دي . چې د رسول الله عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ صحيح حديث کوم چې په بخاري او په مسلم کي دي او کوم چې زهري د محمود بن الربيع له طريقه د عبادة بن صامت رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ څخه روايت کړي دي صرف دا دي چې لاصلوة إلا بأم القران پاتي شو دا حديث چې د خلف الامام زيادة پکي دي ، نو په دي کي د بعضي شامي اويانو غلطي شامله ده ، او د دي دليل دا دي چې يوه ورځ عبادة بن صامت رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ په بيت المقدس کي دا حديث بيان کړو ، او خپل قول چې د خلف الامام قيد دي . دا ئي هم بيان کړو نو په راويانو باندي مرفوع او موقوف کډوډ شو .

فان قيل : چې امام ترمذي رَحِمَهُ ٱللَّهُ ورته حسن ويلي دي ؟

قلنا : چې علامه ذهبي رَحِمَهُ ٱللَّهُ دا امام ترمذي رَحِمَهُ ٱللَّهُ په دي تحسين باندي رد کړي دي .تهذيب التهذيب ج ٩ صـ١٢١ شمس الحق رَحِمَهُ ٱللَّهُ ليکي چې د امام ترمذي رَحِمَهُ ٱللَّهُ په تحسين چا اتفاق نه دي کړي . تعليق المغني ج ١ صـ٢٢٢ د ترمذي په تصحيح اعتماد نه شته . فتح الملهم ج ٢ صـ ٤٣٠ لا مذهبه مبارکپوري ليکي چې : د امام ترمذي په تحسين باندي هيڅ اعتماد نه شته . [تحفة الاحوذي ج ١ صـ ٢٠٤ ، صـ ٢٢٠ ، صـ٢٢٨ ، صـ٣٧٦ ، و ابکار المنن صـ ٢٠١ و صـ٢٣٦].

فان قيل : چې امام حاکم رَحِمَهُ ٱللَّهُ د دي تصحيح کړي ده ؟

قلنـا : علامه ذهبي رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چې امام حاکم رَحِمَهُ اللهُ د موضوعي حديثونو تصحيح هم کوي . تذکرة ج ۳ صـ ۲۳۱ . په بل ځائ کي ليکي چې امام حاکم رَحِمَهُ اللهُ د ساقط الاعتبار حديثونو تصحيح هم کوي . ميزان ۳ ج صـ ۸۵ . ابن تيميه رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چې حاکم د موضوعي او د جعلي حديثونو تصحيح هم کوي . کتاب التوسل صـ ۱۰۱ . لامذهبه صديق].

حسن خان ليکي چې د حاکم تصحيح ليس بشيئ ده . دليل الطالب صـ ٦١٨ . او لامذهبه مبارکپوري ليکي چې د حاکم په تصحيح کي کلام دي . ابکار المنن صـ ۶۴ . نو کله چې د دي روايت د سند حال تاسو وکتلو نو د دار قطني رَحِمَهُ اللهُ – د خطابي رَحِمَهُ اللهُ او د بهيقي تصحيحات بي دليله شو .

۸ : د صحيح احاديثو سره د تطبيق لپاره مونږ دا وايو چې په دي حديث کي د خلف الامام د لفظ څخه خلفيت زماني مراد دي يعني کوم سړي چې د امام د سلام څخه وروسته خپل مونځ پوره کوي نو هغه که سورة فاتحه ونه لولي نو مونځ ئي نه دي شوي نو دا روايت د مسبوق په باره کي شو ، او دا توجيه د تطبيق د احاديثو لپاره بالکل صحيح ده ، ځکه چې خلف يو مکاني وي او بل زماني . په مکاني کي خو ئي استعمال هر څوک مني . او د خلف زماني لپاره يو څو مثاله دا دي .

۱ . وقد خلت النذر من بين يديه ومن خلفه : پ۲۲ سورة الاحقاف۲

۲ . د يتيمانو په باره کي بي عدالتي کونکو ته الله پاک فرمائي چې لو ترکوا من خلفهم ذرية ضعافاً . [پ٤ النساء]

۳ . ويستبشرون بالذين لم يلحقوا بهم من خلفهم : پ ٤ العمران

۴ . رسول الله عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمائي چې : و تسبحون و تحمدون و تكبرون خلف كل صلوة ، بخاري ج ۱ . صـ ۱۱٦]

فان قيل : چې مسبوق خو يو اځي سورة فاتحه نه لولي بلکه ضم د سورة هم ورسره کوي او دلته د لا تفعلوا الا بام القران الفاظ دي .

قلنا : د ضم د سورة لپاره مونږ د فصاعداً او د مازاد او ما تيسر وغيره څخه استدلال کوو :

(۹) په دې حديث کې د . (لاتفعلوا الا بام القرءان) الفاظ دي او په دې کې د نهى څخه استثناء شوى ده او چې کله د نهى څخه استثناء وشي نو د مستثنى اباحت ثابتيږي نه وجوب . [امام الکلام / ص ۲۲۴].

فانقيل : پدې حديث کې د. (لاصلوة لمن لم يقرء بها) الفاظ په وجوب دلالت کوي.

قلنـــا: داجمله دفـاتحې دلوستلو تعليل نه دی، بلکې استشـهاددی او مطلب دادی چې دفـاتحې په لوستلو کې حرج نشته. والفرق بين العلة والشاهدان العلة ماکان مـدارًاللحکم في تلـک المسـئلة خاصـة والشاهدمالا يکون مدارافيه وانمايلائيمه فيذکر لاجل ملايمته ومناسبته. (معارف السنن، ص۲۰۸).

(۲) دليل دحضرت ابوهريرة ﷺ حديث

عن النبي ﷺ من صلي صلوة لم يقرء فيهابام القران فهي خداج غيرتمام فقال حامل الحديث اني اکون احياناوراء الامام قال اقرء بهافي نفسک. (مسلم ج ۱ص ۱۶۹ واللفظ للترمذی)

رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې بغيرد الحمد لله دلوستلو څخه لمونځ ناقص دی، نوراوي پوښتنه وکړه چې زه خو کله دامام پسې يم ده ورته وويل چې په زړه کې يې وايه.

جواب : اول خو علاء بن عبد الرحمن رَحِمَهُ اللّٰهُ د محدثينو په نزد ضعيف دی.

دوهم دا چې په دې حديث کې دوه جزءه دي يو جزء مرفوع دی چې په هغې کې يو اځې دومره دي چې دسورة فاتحې دلوستلو څخه بغيرلمونځ نامکمل دی مګر دا داحنافو دنورو دلايلو په رڼاکې دا دامام او د منفرد لپاره دي

دوهم جزء: په ابوهريرة ﷺ موقوف دی چې هغوی دفاتحې په باره کې فرمايلي دي چې (اقـرء بهـافي نفسک) د حضرت ابوهريرة ﷺ خپل اجتهاددی چې د مرفوعو احاديثو په مقابله کې حجت نه شي کيدلې.

دريم دا چې د اقرء بهافی نفسک دامعنی هم کيدې شي چې دتلفظ څخه بغير فاتحه په زړه کې لوله. چې دې ته کلام نفسي وايي.

او څلورم دا چې دفی نفسک محاوره دحالت دانفراد لپاره هم مستعمليږي نو د اقرء بهافی نفسک معنی داشوه چې (اقرء حال کونک منفردا) او دا داسې دی لکه په يو حديث قدسي کې چې ذکر شوي دي.(فـان ذکرني في نفسه ذکرته في نفسي وان ذکرني في ملاء ذکرته في ملاء خيرمـنهم) په دې حديث کې دفی نفسه تقابل دفی ملاء سره راغلی دی، نو حالت د انفراد ترينه مراددی.

پنځم داچې: خداج په رکنیت او فرضیت باندې دلالت نه کوي، نو ددې څخه د لا مذهبو دعوه چې فرضیت دی څرنګه ثابته شوه؟

(۳) دحضرت ابوقلابة ﷺ روایت

ان رسول الله ﷺ قال لاصحابه هل تقرءون خلف امامکم؟ فقال بعض نعم وقال بعض لا فقال ان کنتم لابدفاعلین فلیقرء احدکم فاتحة الکتاب في نفسه. (ابن ابی شیبه، ج ۱ص ۳۷٤، عبدالرزاق، ج ۲ص ۱۲۷)

جواب: ابو قلابه سخت مدلس دی او ددې سره سره داحدیث هم متناً او سنداً سخت مضطرب دی. په ځینو سندونو کې (عن ابی قلابة عن انس) دی [جزء القرائة/ ص ۵۴ / کتاب القرائة/ ص ۸۴ / دار قطنی/ ج ۱/ ص ۱۲۹].

او په ځینو کې د (عن ابی قلابة عن النبی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دی. [جزء القرائة/ ص ۵۴ / کتاب القرائة/ ص ۱۲۹/ بیهقی/ ج ۲/ ص ۱۶۶]. او په ځینو کې (عن ابی قلابة عن محمد بن ابی عایشة عن رجل عن اصحاب النبی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دی [دارقطنی/ ج ۲/ ص ۱۶۶]. او په بعضو کې (عن ابی هریرة) دی [دارقطنی/ ج ۱/ ص ۱۲۹]. همدارنګه په بعضو متنونو کې داحدیث په (فلا تفعلوا) سره ختم شوی دی. [کتاب القرائة/ ص ۴۹ / الجوهر النقی/ ج ۲/ ص ۱۶۷].

په ځینو کې یوازې د (لیقرء بفاتحة الکتاب) ذکر دی. [جزء القرائة/ ص ۵۴]. (اعلاء السنن، ج ۴ص ۱۰۴) او نور جوابونه یې مخکې تیر شوي دي.

دابوقتادة روایت: ان رسول الله ﷺ قال اتقرءون خلفي قالوانعم قال فلا تفعلوا لا بفاتحة الکتاب. (بهیقی، ج ۲ص ۱٦٦)

جواب: امام بیهقی رَحِمَهُ اللَّهُ خپله دې حدیث ته مرسل ویلي دي. [سنن الکبری/ ج ۲/ ص ۱۶۶] او همدارنګه ددې حدیث په سند کې یو راوي مالک بن یحیی ضعیف دی نور احادیث هم شته خو یا ضعیف دي او یا په حالت دانفراد حملیږي. او نور جوابونه یې دعبادة بن صامت ﷺ دحدیث په تشریح کې تیر شوي دي.

محترمو ورورنو! د قران کریم ایت کریمه. په لسګونو احادیث، دصحابه وو، تابعینو او تبع تابعینو فتوی، دائمه مجتهدینو مسلک، دپیران پیر شیخ عبد القادر جیلاني رَحِمَهُ اللَّهُ او امام ابن تیمه رَحِمَهُ اللَّهُ

دعباراتو څخه دنصف النهارپه شان داخبره واضحه کيږي چې په مقتدي باندې دسورة فاتحې لوستل فرض او واجب ندي، بلکې ممنوع اومحظوردي . اودا هم تاسو واوريدل چې مانعين دقراءة خلف الامام يوائې احناف نه دي بلکې جمهورمسلمانان دي ،جمهورفقهاء او محدثين دي او کوم روايات چې پيش کوي هغه صحيح صريح اومرفوع دي ددې رواياتو (۹۵) فيصده راويان ثقه ،ثبت، حافظ ،اوحجتوالي څخه علاوه دبخاری اودمسلم مرکزی راويان دي اولکه څرنګه چې دمؤذن اذان دټولې محلې لپاره کافي دی، يو اقامت دټول جماعت لپاره کافي دی، دامام ستره دټولو مقتديانو لپاره کافي ده دخطيب خطبه دټولو حاضرينو دجمعې لپاره کافي ده. نو همدارنګې دحديث دکفايت له وجهې دامام قراءة دټولو مقتديانو لپاره کافي دی. او داحديث دکفايت دحضرت جابربن عبدالله ﷺ، حضرت ابو الدرداء ﷺ ، حضرت انس ﷺ،حضرت عبدالله بن عمر ﷺ، حضرت علی ﷺ، حضرت عبدالله بن عباس ﷺ، حضرت ابو سعيد خدری ﷺ ، حضرت نواس بن سمعان ﷺ ، او حضرت ابو هريرة ﷺ څخه مروي دی .

لامذهبان که دتعصب چشمې لرې کړي، زړه د غلو د کثافاتو څخه صفا کړي او مذکور دلائل په غور او فکر سره مطالعه کړي ،نو اميد دی چې بيابه داحنافو په خلاف اشتهارونه چاپ نه کړي او نه به داحنافو لمونځ ته باطل او بې کاره ووائي .

دالله ﷻ نه غواړو چې دې رسالې ته قبوليت وروبخې او اهل زيغو مبتدعينو ته يې دهدايت ذريعه وګرزوي او دافراط او دتفريط د مهلکی کندې څخه يې راوباسي او په صراط مستقيم باندې د روانيدو توفيق ورکړي . په اخرکې ټولو لامذهبو ته چيلنج ورکوو چې که د چا ښکرونه ييا هم خارښ کوي لوتعصب نه پرېږدي نو مونږ تيار يو .

وصلي الله تعالي علي خيرخلقه سيدنا محمدو علي اله و اصحابه اجمعين .

۱۳۹۱/۲/۴ هش ۱۴۳۳/٦/۱ هق ۲۰۱۲/۴/۲۳ م

﴿ادعوا ربكم تضرعاً وخفية﴾ [سورة الاعراف]

تحقيق مسئلة الأمين

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله رب العلمين والصلوة والسلام علي قائدالمجاهدين وعلي آله واصحابه اجمعين امابعد!

مسلمانانو ورڼو! دا يوتاريخي حقيقت دی چې افغانستان، پاکستان، هندوستان، تاجکستان او اکثرو اسلامي ممالکو ته اسلام راوړونکي مجاهدين اهل سنت والجماعت احناف وو، په ميلونونو کافرانو ددوی په دعوت اسلام قبول کړو

احنافو مجاهدينو دې ملکونو ته قران او سُنّت اوپه قران،سُنّت او اجماع او قياس باندې مبني فقه حنفي دځان سره راوړه، بی شميره مدارس يې جوړکړل چې قران او سُنّت اوپه دوی باندې مبني فقه په کې لوستل کيدله، په لکونه مساجدې جوړکړل چې دحنفي مسلک موافق لمونځونه په کې کيدل.

په دې ملکونو کې يې اسلامي حکومتونه جوړکړل اوپه کتاب او سنت اجماع او قياس باندې مبني فقه حنفي يې ورته اساسي قانون کړو.

لکه څرنګه چې دغيرمقلدينو سرګروه نواب صديق خان ليکي:

(خلاصه دا چې دهندوستان دمسلمانانو دا حال دی چې دکوم وخت نه دلته اسلام راغلې دی، چونکه اکثرخلک دبادشاهانو طريقه او مذهب خوښوي دهغه وخت څخه ترننه پورې دا خلک په حنفي مذهب دي او دهمدې مذهب عالمان ،فاضلان ،مفتيان ،قاضيان ،او حاکمان دي.

تردی چې ددې مذهب يوه غټه ډله علماء راټول شول او فتاوی هنديه يعنې فتاوی عالمګيري يې وليکله چې پدوی کې دشاولی الله رحمه الله والدبزرګوار شاه عبدالرحيم رحمه الله هم موجودوو.[ترجمان وهابيه ازنواب صديق خان ،ص ١٠].

خلاصه دا چې په هندوستان باندې دانګريزي دوری څخه مخکې په دې هيوادونو کې ټول سُني مسلمانان حنفيان وو.

بالکل داختلاف بوي نه وولـدې وجهې داخطروو چې که داخلک همداسې متحد وي نويـوه ورځ بـه برطانوي حکومت درې ورې او د خاوروسره يوځای کړي .

نو دې اتحاد دختمولو لپاره يې دمذهبی ازادی اشتهارونه چاپ کړل چابه چې ددې اشتهارله وجهې حنفی مذهب پريښودلو هغوئ به دبرطانوي حکومت په فرمان منونکو کې شميرل کيدل لکه څرنګه چې نواب صديق حسـن خـان ليکـي : يعنې بعضـې خلکو دحکومـت پـه وينـا حنفي مـذهب پـرې نـه ښـودلو هغـوی دانګريزانو دشمنان دي .

مونږ دانګريزي حکومت په خدمت کې دومره قرباني ورکړه چې حنفي مذهب موپريښـود ، لامذهبه شو اودبرطانوي حکومت د دروازې فقيران شوو .

مونږبـه څرنګـه ستاسو مخالفت وکړو دملکې وکټـورې عـاليې معظمـی دام اقبالها اشتهار دټولو لپاره دمذهبی ازادي اعلان کړی دی . (ترجمان وهابيه ، ص ۴۵)

بل ځای کې ليکي چې: خلاصه دا چې که څوک دانګريزي حکومت مخالف وي هغه هغه خلک دي چې مذهبي ازادي نه خوښـوي اوپـه هغـه يو مذهب کلک ولاړدي چې يې دپلرونو اودنيکونو دوخته راروان دی . (ترجمان وهابيه ،ص ۵)

نو هغـه مسـاجد چې دولـس سوه کالـه پـه عبادة، ذکـر اوتلاوت بانـدې ابادو و اوس دجنګونو اوجګړو پـه ميدانونو بدل شوي وو دورځې لخوا به په امين بالجهر رفع اليدين وغيره مسـايلو باندې جنګونه اوبحثونـه کيدل اودشپې لخوا به دی خلکو دمقلدينو په مسـاجدو کې ګندګي اومرداری اچولې ډيرومساجدوته قلفونه ولګيدل اوډيرې مقدمې دبرطانوي حکومت پورې ورسيدلې .

اکثر مقدمې به دسب ډويژن اوضلع څخه تيرې شوی د، الـه ابادهای کورټ اوکلکتي پورې بـه ورسيدلي اويوه مقدمه تر(پريوی کونسل لندن) پورې ورسيده چې اخر غير مقلدينو وګټله . (الحيات بعد الممات ، ص ۶۱۴) .

اوس هـم داحنافو پـه مسـاجدو کې بمونـه اولـوزوي دامين بالجهر مسئله هم د هغو مسـايلو څخه وه چې دډيرو مسلمانانو ويني ورباندې وبهيدلې اوپـه حکومتي محکمو کې لکونـه روپی ورباندې مصرف شوی اوډيرې رسالې ورباندې وليکل شوې .

ډیره دتوجه خبره داده چې دانګریزي دورې څخه پنځه دقیقې مخکې هم یوه رساله پدې ملکونوکې څوک په امین بالجهر وغیره اختلافي موضوعاتو نه شي ثابتولی ، غیر مقلدین دي په هندوستان دانګریزي دورې څخه صرف پنځه دقیقې مخکې خپله یوه رساله ثابته کړي ،یوداسې مسجد دې ثابت کړي چې په هغې کې په جهرامین ویلی شوی وي ،یاپکې رفع الیدین شوی وي، اویاپه کې قرائت خلف الامام وغیره شوی وي .

دملکې وکتورې داشتهارڅخه یوه دقیقه مخکې دې په دې ملکونو کې په دې مسائلویوه مناظره ثابته کړي نوظاهره ده چې ددې اختلافاتوټوله ذمه واري په غیرمقلدینوده کوم چې په شعوري یاغیرشعوري طریقه انګریزانوددې خدمت لپاره ګومارلي دي .

کله چې ددوی دافتنه افغانستان پورې راوغزیده اودلته هم د احنافو په خلاف محاذونه جوړشول اوحتی چې په محبسونو کې یې د احنافو په خلاف پروپاګند کاوه، نو په محبس کې مې دیوڅو رسالو دلیکلواراده وکړه، خوچونکه زه په صلیبي زندان کې یم اسباب راسره نشته، له دې وجهې یې په اختصار سره لیکم .

خلــور مـــذاهب

(۱) احنـاف: د دوی په نزد د امام او مقتدي دواړو له پاره د (آمین) لوستل بهتر دي. [کتاب الاثار/ ص۲۳ / محلی ابن حزم/ج ۲ / ۲۰۶].

(۲) مالکیان: د دوی په نیز د امام لپاره بالکل امین نه شته او د مقتدیانو لپاره پهتر اخفاء ده. [محلی ج۳/ ۱۵۸ طبع بیروت. عارضة الاحوذي ج ۳/ ۵۰] المدونة الکبری ج۱/ ص۷۱ طبع مصر ج۱/ ص۱۶۷ طبع بیروت، شرح المهذب ج۳/ ص۳۷۳، الشرح الصغیر علی اقرب المسالک الی مذهب الام مالک ج۱/ ص۳۲۷].

(۳) امام شافعي رحمة الله علیه: د امام شافعي رحمة الله علیه په قول قدیم کې د امام او د مقتدي دواړو لپاره جهر بهتر دی. لکن بیا یې د دې قول څخه رجوع وکړه، نو د امام شافعي رحمة الله علیه په قول جدید کې د امام لپاره امین بالجهر او د مقتدي لپاره امین بالسر بهتر دي. مشهور غیرمقلد ناصرالدین الباني لیکي چې: فظهر من هـذا البیان أنهما أثران لا یصلح الاحتجاج بهما ولعله من اجل ذلک رجع الشافعي رحمة الله علیه عن قوله القدیم فقال في الجدید: ان المؤتم لا یجهر بأمین ونصه فی الام ج۱/ ص۶۵ فاذا فرغ الامام من قراءة أم القرآن، قال آمین. ورفع بها صوته، لیقتدي بها من خلفه، فاذا قالها، قالوها واسمعوا انفسهم، ولا أحب أن یجهـروا بهـا، فـان فعلوا فلاشئ علیهم. وبهذا نأخذ ان شاء الله تعالی وأیضـاً لـم یـذکر أحـد ممن روی جهـره بالتـأمین أن الصحابة رضي الله عنهم کانوا یجهرون بها وراءه فلوکانوا یفعلون ذلک، لنقلوه الینا، لاسیما وان الجهـر بهـا خـلاف الاصل، قال تعالی: [ادعوا ربکم تضرعاً وخفیة انه لایحب المعتدین] فلایجوز الخروج عن هذا الاصـل الا بدلیل صحیح، وقد خرجنا عنه فیما یتعلق بجهر الامام، لثبوت ذلک عنه، فیبقی ماعداه علی الاصل وبالله التوفیق. اصل صفة صلوة النبي ﷺ ص۳۸۰ مکتبة المعارف للنشر والتوزیع، الریاض ۱۴۲۷هق].

ألباني رحمة الله علیه لیکي چې زما د دې مخکني بیان څخه ظاهره شوه چې دا دواړه اثار د استدلال قابل نه دي، او کیدای شي چې د همدې وجې څخه حضرت امام شافعي رحمة الله علیه د خپل مخکني قول څخه رجوع کړې وي، نو امام شافعي رحمة الله علیه په خپل قول جدید کې فرمایي چې مقتدي به امین بالجهر نه کوي، د دې په باره کې د ده د کتاب الام ج۱/ ص۶۵ تصریح داسې ده چې کله امام د سورة فاتحې د قراءت څخه فارغ شي نو په اوچت اواز سره دې امین ووایي ترڅو چې مقتدي یې واوري او په امین ویلو کې د ده پسې اقتداء وکړي، نو کله چې امام امین ووایي نو مقتدیان یې هم ووایي او خپلو ځانونو ته دې ور واوروي، او زه (امام شافعي) د مقتدیانو لپاره

امين بالجهر نه خوښوم، ليكن كه هغوی امين بالجهر وويلو نو هم څه ګناه ورباندې نه شته. او ان شاء الله تعالى مونږ هم همدا غوره كوو. د هغو دلايلو په بنا باندې چې مخكې تيرشو او دې وجې څخه يې هم غوره كوو چې كومو صحابه وو رضي الله عنهم چې د رسول الله ﷺ د امين بالجهر روايت كړى دى، نو هغوى رضى ددې روايت نه دى كړى چې صحابه كرامو رضى د رسول الله ﷺ په اقتداء كې په جهر باندې امين ويلى دى، كه صحابه كرامو رضى د رسول الله صل په اقتداء كې په جهر باندې امين ويلى وي نو ضرور به دغو صحابه كرامو رض روايت كړى وى، او خاصكر دا چې اصل امين بالسر دى له وجې ددې قول د الله جل جلاله څخه چې (وبولئ تاسې رب خپل هروخت په زارۍ، عذر، او په پټه سره، بې شكه چې هغه (الله جل جلاله) نه خوښوي د حد څخه تجاوز كوونكي) نو ددې قانون څخه وتل ندي پكار مګر د صحيح دليل په وجه او مونږ د امام په باره كې ددې قانون څخه د صحيح دليل له وجې ووتلو ځكه چې دا جهر د رسول الله ﷺ څخه ثابت دى او مقتديانو او د منفرد په باره كې په دې اصل باندې پاتې شو[انوار الباري ج ۱۶/ ص ۴۴۴].

(۴) امام احمد رحمه الله: دده په نيز د امام او د مقتدي دواړو لپاره امين بالجهر بهتر دى لكن دومره جهر نه لكه څومره چې د لامذهبو دى، مشهور غيرمقلد ألباني ليكي چې: قال عبدالله بن أحمد في مسائله: سألت أبي عن الجهر بآمين، فقال: يسمع من خلفه. [اصل صفة صلوة النبي ﷺ ج۱/ص۲۷۷]. عبدالله بن أحمد فرمايي چې: ما د خپل څخه د آمين بالجهر په باره كې پوښتنه وكړه نو هغه جواب راكړ چې صرف خپلو مقتديانو ته يې ورواروه.

د لامذهبو، اهلحديثو غيرمقلدينو آمين د امام أحمد رحمه الله د آمين سره يو څو فرقونه لري:

اول فرق دادى چې: امام أحمد رحمه الله آمين بالجهر ته مباح او يا مستحب وايي او لامذهبان كله فرض او كله واجب او كله سنت وايي او دعوى كوي چې ددې څخه بغير مونځ نه كيږي.

دوهم فرق دادى چې حنابله د آمين بالجهر مسئلې ته مسئله منصوصه متعارضه وايي نو په اجتهادي مسايلو كې يې داخلوي او لامذهبه اهلحديث ورته مسئله منصوصه، غير متعارضه او غير محتمل التأويل وايي نو اجتهادي مسئله يې نه ګڼي.

دریـم فـرق دادی چې امـام أحمـد رحمه الله مجتهـد دی، نـو اهليت دتطبيق او د تـرجيح لـري نـو پـه دې متعارضو احادیثو کې تطبيق او ترجیح کـوي، او لامذهبان مجتهدین نه دي، نـو اهليت دتطبيق او د ترجیح نه لري لهذا دوی تطبيق او ترجیح نه شي کولای.

څلورم فـرق دادی چې امام أحمد رحمه الله مجتهد دی دواړه طرفه احادیث مني او بیا پکې تطبیق او ترجیح کوي نو د امام أحمد بن حنبل رحمه الله آمین بالجهر په متعارضو احادیثو کې په تطبيق او په ترجیح باندې بناء ده. او لامذهبه اهل حديث دواړه طرفه احادیث نه مني بلکې يـواځې د آمين بالجهر احاديث مني او د امين بالسر د احادیثو او د آثـارو څخه بالکل انکار کـوي. نو ددوی امين بالجهر به انکار د حدیثو باندې بناء ده، تاسو د مثال په توګه د لامذهبه امين الله عبارت ولولئ امين الله ليکي چې: نو اجمالاً پـه دې خبره ځان پوه کړئ چې په هيڅ حديث شريف کې دا نه شته چې رسول الله ﷺ امين بالسر ويلی وي او نه يې دا ويلی دی چې امين په قلاره باندې وو ايي او نه د يو صحابي څخه دا په صحيح سند باندې ثابته ده چې هغه امين په پټه باندې ويلی وي. [امين الفتاوی ج۱/ ص۲۵۴].

پـنځم دا چـې امام أحمد رح مجتهد دی او مجتهد تـه د خطأ پـه صورت کې يو ثـواب وي او حق تـه د رسيدلو پـه صـورت کې ورتـه دوه ثوابه وي. [بخاري ج۲/ ص۱۰۹۲، مسلم ج۲/ ص۷۶] نـو د حنبليانو پـه آمين بالجهر په هرصورت کې ثواب دی لکه د نورو امامانو د مقلدينو په آمين بالسر کې چې ثـواب دی. او لامذهبان پخپله مجتهدين نه دي او نه د بل مجتهد پيروي کوي او داسې سړی په هرصورت کې ګناهګار وي که حق تـه ورسيږي هم ګناهګار دی او که خطا شي هم ګناهګار دی. [نووي شرح مسلم ج۲/ ص۷۶]. نو پـدې منصوصي متعارضه مسئله کې لامذهبه اهلحديث په هرصورت کې ګناهګار دی.

شپږم دا چې امامان او د دوی مقلدين آمين بالسر وايي او که آمين بالجهر وايي نـو د ثـواب پـه نيت يې وايي او لامذهبان يې د شرارت په نيت باندې وايي لهذا دا دريم قسم آمين دی. دآيمه يې ثلاثه وو رحمهم الله آمين بالسر دی، د امام أحمد امين بالجهر دی او د لامذهبو اهلحديثو امين بالشر دی.

د احنافو او د لامذهبو مسلكونه

د لامذهبو غټه دهوکه داده چې دوی خپله دعوه په پوره وضاحت سره نه بیانوي، بلکې ددې پرځای چې ددعوی پوره وضاحت وکړي اوبیاوربانديې دلایل اوشواهد پیش کړي ددعوی پرسربله دعوه کوي وهلم جرا.

دانګریزانو ددوری څخه ترننه پورې دوی په دې مسئله په سلګونو رسالې لیکلي دي لکن په دې کې یوه رساله هم د اسې نشته چې دوی په کې اصل مسئله په پوره وضاحت سره بیان کړي وي، له دې وجهې ضروري ده، چې دبحث څخه مخکې دفریقینو مسلک په پوره وضاحت سره بیان کړو.

داهل سنت والجماعت احنافو مسلک:

(۱) په ټولو اذکارو اودعاګانو کې بهتر اخفاء (پټ لوستل) دي، له دې وجهې په لمانځه کې ټول ذکرونه اودعاګانې پټې لوستلی شي، چونکه امین هم دنورو دعاګانو په شان دعاده، له دې وجهې په پټه لوستل یې بهتر دي.

(۲) په بعض ذکرونو اودعاګانو کې دالله ﷻ دیادولو سره سره دانسانانو اطلاع هم مقصود وي، له دې وجهې هلته دضرورت له وجهې جهرا (په زوره) لوستلی شي خودالوستل خلاف الاصل او ترخپل مورده پورې خاص دي لکه: اذان، اقامت، د امام لپاره د انتقال تکبیرونه وغیره.

دلامذهبومسلک:

(۱) ددوی منفرد (ځانته لمونځ کونکي) په فرضو، سنتو او نفلو کې امین په پټه وائي.

(۲) که فرض لمونځ په جماعت باندې اداکوي نوصرف په شپږو رکعتونو کې امین په اوچت اوازلولې اوپه پاتې یوولسو رکعتونو کې یې په پټه لولي.

یعنـې دسـهارپه دوورکعتونـو کې، اودمابنـام پـه اولـو دوو رکعتونـو کـې، اودماخوسـتن پـه اولـو دوورکعتونو کې، یې جهرا یعنې په زوره لولي چې ټول شپږرکعته شول. اود ماسپښین، مازدیګر، د مابنام د یو وروستني رکعت اود ماخوستن په وروستنیو دوو رکعتونو کې یې په پټه لولي، چې ټول یوولس رکعته شول.

(۳) دامين څخه بغير نورټول ذکرونه او دعاګانې په ټولو لمونځونو کې په پټه لولي لکه سبحانک اللهم اه‌درکوع او دسجدې تسبيحات ،تشهد ،درود،اخري دعاوغيره .

دلامذهبو تقيه:

دلامذهبو ددعوې اجمالاً دغه درې حصې دي ،ترڼنه پورې دوی د اولې او ددريمې حصې لپاره بالکل په څپلورسالوکې ځای ندی ورکړی اونه به يې ترقيامته په احاديثو صحيحه وو، صريحه وو مرفوعه وو کې ثابتې کړي لکه څرنګه چې ددوی دعوه ده، چې دلايل صرف دوه دي قران او حديث صحيح صريح مرفوع .

دوی صرف ددوهمې حصې داثبات لپاره قلمونه راخستې دي، هغه هم د شپږو رکعتونو په باره کې، دپاتې يولسو رکعتونو دحکم څخه ددوی کتا بو نه خالي دي .

اول بـاب (داحنافو دلايل)

اول فصل

دامين معنی او تلفظ:

آمين بالمد بر وزن تامين فصيح دی او آمين بر وزن ثمين هم جائز دی. امام نووی رحمه الله فرمايي چې: (وفي أمين لغتان: آمين و آمين. بالمد والقصر. والمد افصح ، والميم خفيفة فيهما.) [نووی شرح مسلم/ ج۱/ ص ۱۷٤ / شرح مهذب/ ج ۳/ ص ۳۷۳].

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې: (امين هی بالمد والتخفيف فی جميع الروايات عن جميع القرآء..... و معناها: اللّٰهُمَّ استجب . عند الجمهور.) [فتح البـاری شرح صـحيح البخـاری/ ج ۲ / ص ۳۳/ طبع دارالسلام/ رياض].

امين يوه دعائيه کلمه ده معنی يې داده چې يا الله زما دعا قبوله کړه تفصيل به يې وروسته راشي انشاء الله تعالی ددې فصيح تلفظ د الف د مد سره اداء کيږي لکه څرنګه چې په حديث کې راځي چې (مدبهاصوته)

دوهم فصل

دجهرمعنی (اوچت اواز) دی . اوداخفاء معنی ده (پټ اواز) بيا دهريو لپاره درې درې مراتب دي: اعلی، اوسط او ادنی .

داخفاء مراتب :

(۱) اعلی درجه اخفاء داده چې په زړه کې تکلم وي، لیکن ژبه اوشونډې په کې شریکې نه وي.

(۲) اوسطه درجه اخفاء داده چې دزړه سره ژبه هم شریکه شي چې تر خپلو غوږونو پورې اواز راورسیږي.

(۳) ادنی درجه اخفاء داده چې دزړه سره ژبه هم شریکه شي او څنګ کې سړی یې واوري.

دجهرمراتب :

(۱) اعلی درجه جهردادی چې بنې چیغې ووهې.

(۲) اوسطه درجه جهردادی چې نه دومره اوچت وي چې ترلرې لرې پورې ورسیږي اونه دومره په قلاره وي چې مقتدیان یې هم وانه وري لکه الله ﷻ چې فرمائي : (وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِکَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا) خلاصه داچې اوسطه درجه جهردادی چې ترڅلوروپنځوصفونو پورې ورسیږي.

(۳) ادنی درجه جهردادی چې تریودووصفونوپورې ورسیږي.

دریم فصل(آمین دعا ده)

(۱) دلغت پـه لحـاظ : ځکه چې دمعانیولغویه وولپاره داهل لغتوبیان دلیل جوړیدی شي او داهل لغتوبیان دادی چې دادعائیه کلمه ده.

(۲) دقران کریم له وجهی : قران کریم کې دحضرت موسی علیه السلام اوحضرت هارون علیه السلام په باره کې الله ﷻ فرمائي : (قَدْ أُجِيْبَتْ دَّعْوَتُكُمَا......) سورة یونس.

په تحقیق سره قبوله کړی شوه دعاستاسو دواړو. په تفسیر الدر المنثور جلد ۳ ص ۳۱۵) کې دحضرت ابو هریره رضی الله عنه ،حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه ، حضرت عکرمه رضی الله عنه حضرت ابوصالح رضی الله عنه ،حضرت ابو العالیه رضی الله عنه ، حضرت ربیع رضی الله عنه اوحضرت زیدبن اسلم رضی الله عنه څخه روایت دی چې موسی علیه السلام دعاکوله اوهارون علیه السلام امین ویلو الله ﷻ دواړو ته دعاکونکي ویلي دي. ددې څخه صفا ظاهریږي چې امین دعاده.

(۳) دحديث پاک له وجهې: دبخاري شريف په ص ۱۰۷ باندې دي چې (قال عطاء امين دعاء) حضرت عطاء فرمائي چې امين دعاده. او امام بخاري رحمه الله د آمين حديث د صحيح البخاري په كتاب الدعوات كې له دعاگانو سره ذكر كړى دى. وگوره: [صحيح البخاري/ ج ۲ / ص ۹۴۷].

.او ابن خزيمه ﷺ روايت كړى دى:

عن انس بن مالک قال قال رسول الله ﷺ ان الله اعطاني التامين ولـم يعطـه احـدمن النبييـن قبلي الاان يكون الله قداعطاه هارون يدعوموسي وهارون يؤمن ابن كثير، ج ۱ص ۳۱]

حضرت انس ﷺ فرمائي چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې بيشكه الله ﷻ راكړى دى ماته امين او نه يې دى وركړى هيڅ پيغمبرته زما څخه مخكې، مگر حضرت هارون ﷺ ته يې وركړى وو حضرت موسى ﷺ به دعا كوله او حضرت هارون عليه السلام به امين ويلو.

(٤) دتفاسيرو له وجهې: په تفسير جلالين ،معالم التنزيل ،مدارک ،مظهرى وغيره تفاسيرو كې هم دا شته چې امين دعـاده، ځكـه چې حضرت موسـى ﷺ دعـا كولـه او حضـرت هـارون ﷺ امين ويلـو، الله ﷻ دواړوته دعاكونكي ويلي دي.

ابن جرير طبرى رحمه الله فرمايي چې: (لان المؤمن داع وكذلک قال اهل التاويل) [تفسير ابن جريـر / ج ۹ / ص ١٦٠]. علامه ابن حزم رحمه الله ليكي چې: (فالتأمين دعاءٌ صحيح بلا شكٍ فكل تأمين دعاءٌ وليس كل دعاءٍ تأميناً) [محلى/ ح ۳ / ٢٦٦].

عن الربيع بن أنس رضى الله تعالى عنه قال: قلت لابى العاليه قد اجيبت دعوتكـما! قـال: انمـا دعا موسى و آمّن هارون فمِن ثمّ قال: قد اجيبت دعوتكما) [التمهيد والاسـتذكار/ لابـن عبـدالله/ موسـوعه شروح الموطأ/ ج ٤/ ص ۳۷۲ / حاكم فى معرفة علوم الحديث / ج ١/ ص ٩١].

نودلمرپه شان واضحه شوه چې امين دعاده.

خلورم فصل

اصل په دعاکې اخفاء (پټ لوستل) دي

(۱) اول دلیل قران دی:

الله ﷻ فرمایلي دي :(اُدْعُوْا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَّخُفْيَةً اِنَّه لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ) سورة اعراف (۵۵)
بولي تاسې رب خپل هروخت په زاري عذراو په پټه سره. بې شکه چې هغه نه خوښوي دحد څخه تجاوزکونکی، حضرت زیدبن اسلم ﷺ فرمائي چې: (ان الجهر بالدعاء الاعتداء) [در منشور/ ج ۳/ ص ۴۳۰]

دحد څخه دتجاوز معنی داده چې په اوچت اوازدعاوکړي یعنې په پټه دعاکونکي دالله ﷻ محبوبین دي اوبلا ضرورته په زوره دعا کونکي دالله ﷻ محبوبین ندي.

غیر مقلد قاضی شوکانی لیکي چې: (او یرفع صوته بالدعاء صارخاً به) [فتح القدیر /ج ۲ /ص۲۱۳].
څوک چې (بلا ضرورته) په اوچت آواز سره دعا کوي هغه معتدي یعنې له حد څخه تجاوز کوونکی دی.

(۲) دویم دلیل هم دقران ایت دی :

الله ﷻ فرمائي :(وَاذْكُرْ رَّبَّكَ فِيْ نَفْسِكَ) [سورة اعراف] اویادوه ته (ای بنده) رب خپل په زړه کې.

(۳) دریم دلیل هم دقران ایت دی:

الله ﷻ دسورة مریم په اول کې په ذکریا ﷺ باندې دخپلو رحمتو نو دنازلولوذکرکړی دی فرمایلي یې دي چې دارحمتونه پرې الله ﷻ ځکه نازل کړل چې ده خپل رب ته په پټه دعاوکړه.

(ذِكْرُ رَحْمَةِ رَبِّكَ عَبْدَه زَكَرِيَّا اِذْ نَادٰى رَبَّه نِدَاءً خَفِيًّا) [سورة مریم:]ذکردرحمت درب ستادی پربنده خپل زکریاکله چې غږ(سوال) یې وکړخپل رب ته غږ(سوال) ورو.

(٤) څلورم دلیل، اول حدیث :

یوصحرایي سړی رسول الله ﷺ ته راغلوعرض یې وکړوچې یارسول الله ﷺ زمونږ څخه لیرې دی، چې په اوچت اوازدعاګانې وکړواوکه نږدې دي، چې په پټه دعاګانې وکړو، الله ﷻ دده په جواب کې دا ایت نازل کړوچې(وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِيْ عَنِّيْ فَاِنِّيْ قَرِيْبٌ).

اوکله چې پوښتنه وکړي له تاڅخه بندګان زما (له لرې والي اونږدې والي) زما نو بې شکه زه نږدې یم.
معلومه شوه چې الله ﷻ نږدې دی، نو په پټه دعا پکار ده.

(۵) پنځم دلیل دوهم حدیث:

حضرت ابوموسی اشعری ﷺ فرمائي چې کله رسول الله ﷺ دخیبر د غزاء لپاره ووتلو نو په یو میدان کې صحابه ﷺ وو په اوچت اوازسره دالله اکبر الله اکبر اوازونه شروع کړه.

رسول الله ﷺ وفرمایل چې په خپلو ځانونو نرمي وکړئ، بې شکه چې تاسو کوڼ او غایب ته اوازونه نه کوئ بلکې داسې ذات تـه اوازونـه کوئ چې اوریدونکی اونږدې دی اوستاسوسره دی. (بخـاری ،ج ۲ص ۳٤٦/ بخاری / رقم ۲۹۹۲ / ٤٢٠٢ / ٦٣٨٤ / ٦٦١٠ / ٧٣٨٦/ مسلم /ج ۲/ ص ٣٤٦/ رقم ٦٨٠٢/ ٦٨٠٤/ ٦٨٠٧/ ٦٨٠٨/ ترمذی/ رقم / ٣٤٦١/ ابوداود/ رقم ١٥٢٦/ ابن ماجه/ رقم ٣٨٢٤ / تفسیرابن کثیره سورة اعراف د٤٢ رکوع تفسیر.

(٦) شپږم دلیل ، دریم حدیث :

حضرت سعد بن ابی وقـاص ﷺ فرمـائي چې رسـول الله ﷺ فرمـائي چې: (خیرالذکـرالخفي وخیرالـرزق مایکفي) یعنې بهترین ذکرهغه دی چې په پټه وي او بهترین رزق هغه دی چې دضرورت لپاره کفایت کوي.
[مسنداحمد،ج ۱ص ۱۷۲ / رقم / ١٤٧٧/ ١٤٧٨/ ١٥٥٩/ ١٥٦٠ / ١٦٢٣] مواردالظمان ، تلخیص ،صـحیح ابـن حبان ،بسندصحیح ،الجامع الصغیر، ج ۲ص ۸) (السراج المنیر، ج ۲ص ٢٦٢)

(۷) اوم دلیل ، خلورم حدیث:

دحضرت عایشی رضی الله عنها بیان دی چې رسول الله ﷺ فرمائي چې دهغې لمونځ اویـادرجې فضیلت دی چې دکوم لمونځ لپاره مسواک استعمال شوی وي په نسبت سره هغې لمونځ ته چې مسواک ورتـه نه وي استعمال شوی. او دپټ ذکرهم اویادرجې فضیلت دی.

چې کله د قیامت ورځ شي او الله ﷻ خپـل مخلوق دحساب لپاره راجمع کړي او داعمالو راجمع کونکي اولیکونکي ملایکې راشي ، نو الله ﷻ به دی ملایکو ته ووائي چې ایازما ددې بنده کوم یونیک عمل پاتې دی؟ ملایکی به ووائي چې نه یا الله ﷻ مونږ هیڅ شی ندی پریښی مګر لیکلی مو دي، نو الله ﷻ به دی بنده ته ووائي چې زماسره ستایونیک عمل شته چې تاته ندی معلوم، زه نن دهغې بدله تاته درکوم او هغه پټ ذکر دی

.اخرجه ابويعلى [رقم / ٤٧١٩] قال الهيثمى فيه معاوية بن يحى الصدفى وهوضعيف [مجمع الزوايـد، ج ١٠ ص ٨١ / رقم ١٦٧٩٦]

(۸) اتم دلیل ، پنځم حدیث :

قال الحسن بن علي بين دعوة السروالعلانية سبعون ضعفا ولقـد كان المسـلمون يجتهـدون في الدعاء ومايسمع لهم صوت ان كان همسابينهم و بين ربهم . (معالم التنزيل / در منثور/ ج ۳/ ص ٤٣١/ طبع مكتبه حقانيه/ پشاور]

حضرت امام حسن بن علی ﷺ فرمائي چي دپټې اودزوره دعاپه مابين کې اويادرجي فرق دی اوخامخاپه تحقیق سره مسلمانانوبه په دعاګانوکې کوشش کولواوددوی اوازبه نه شواوریدل کیدلې بس ددوی دعاګانې به ددوی اودرب په مینځ کې پټې کیدلې .

(۹) نهم دلیل ، شپږم حدیث :

د حضرت انس رضی الله تعالی عنه مرفوع حدیث دی چې : (دعـوة فى السِرّ تعـدل سـبعين دعـوة فى العلانية) [جامع الصغير/ للسيوطى/ رقم : ٤٢٠٦]. **يعنې په پټه باندې دعا کول د اوياوو ښکاره دعاګانو سره برابره ده.**

(۱۰) لسم دليل ، اووم حديث :

د حضرت انس رضی الله تعالی عنه مرفوع روایت دی چې : (خير الدعاء الخفى) [اعـلاء السـنن / ج ٦ / ص ١١١ / رقم : ١٧٤٣]

خلاصه ددليل:

دد ریم فصل څخه ثابته شوه چې . امین دعاده اود څلورم فصل څخه ثابته شوه چې . اصل په دعاکې اخفاء ده . نو اصل په امین کې اخفاء یعنې پټ لوستل دي تزیین دقیاس داسې دی چې . الامین دعـاء (صغري) امین دعاده . والاصل في الدعاء الاخفاء (کبري) اصل په دعاء کې اخفاء ده . (فالاصل في الامين الاخفـاء (نتيجه) نو اصل په امين کې اخفاء شوه. دلایل دصغری په دریم فصل کې بیان شو او دلایل د کبری په څلورم فصل کې بیان شو.

اوس که غیرمقلدین دې دلیل ته جواب ورکوي نو یا به اوله مقدمه یعنې صغری پریږدي او په قران اوحدیث به دا ثابتوي چې امین دعا نده او یا به دوهمه مقدمه یعنې کبری پریږدي او په قران او حدیث به دا ثابتوي چې اصل په دعا کې اخفاء نده .

او که اوله مقدمه هم مني او دوهمه مقدمه هم مني نو بیا خو دنتیجې څخه انکار داسې دی لکه یو څوک چې ددې څخه انکار کوي چې دوه جمعه یې دوه څلور کیږي نو غیرمقلدین دهغه کم عقل ماشوم په شان دي چې یوه کلمه په ټکو صحیح ووائي او تلفظ وربانديې غلط وکړي مثلا په ټکو (مکه) داسې ووائي (میم زبر مه کاف زبر که) او تلفظ وکړي (قادیان) .

دهمدې دلیل له وجهې ډیروشوافعو خپله اسلحه په زمکه ایښې ده .

دشوافعو مشهور منطقي او مناظر امام فخرالدین رازي رحمه الله هم داحنافو ددې دلیل په مقابل کې خپله اسلحه ایښې ده او فرمایلي یې دي چې ددې دلیل څخه که دامین دپټ ویلو وجوب ثابت نه شي نو استحباب خو ضرور ثابتیږي او زه هم ددې قائل یم . (تفسیر کبیر، ج ۱۴ص ۱۳۱)

سورة اعراف /آیت نمبر ۵۵/ عبارت یې داسې دی چې: (قال ابوحنیفه رحمه الله اخفاء التأمین افضل. و قال الشافعی رحمه اللهه اعلانه افضل، و احتج ابوحنیفه رحمه الله علی صحة قوله ، قال فی قوله امین وجهان : احدهما انه دعاءُ. والثانی انه من اسماء الله تعالی . فان کان دعاء وجبَ اخفائه لقوله تعالی : (أدعوا ربکم تضرعاً وخفیةً). و ان کان اسماً من اسماءالله تعالی وجب اخفائه لقوله تعالی : (وا ذکر ربک فی نفسک تضرعاً و خفیة) فان لم یثبت الوجوب فلا اقل من الندبیة . ونحن بهذا نقول). [تفسیر آیت نمبر / ۵۵ / سورة اعراف].

همدارنګه علامه جلال الدین السیوطي رحمه الله ددې آیت په تفسیر کې فرمایي چې: ادعوا ربکم تضرعاً (حال تذلل) وخیفة (سراً) انه لایحب المعتدین (بالت شدق ورفع الصوت) جلالین ص: ۱۳۴].

علامه قسطلاني رحمه الله دصحیح البخاري رحمه الله په شرح کې لیکي چې: وقال الحنفیة والکوفیون، ومالک فی روایة عنه بالاسرار، لانه دعا وسبیله الاخفاء، لقوله تعالی: ادعوا ربکم تضرعاً وخیفة [قسطلاني شرح صحیح البخاري].

یعنې د دې آیت له وجې احناف او مالکیان په پټه آمین وایي بعضې حضرات آمین په ذکر کې شماري، نو بیا یې هم د پټ لوستل بهتر دي: ۱- حافظ ابن کثیر رح فرمایي چې لانه ذکر من الاذکار فلا یجهر به کسایر أذکار الصلوة. [ج۱/ ص۳٤].

یعنې آمین د نورو ذکرونو په شان یو ذکر دی نو د مانځه د نورو ذکرونو په شان به دا هم په جهر نه لوستل کیږي. ۲- امام ابو اسحاق شیرازي رحمه الله فرمایي چې: لانه ذکر مسنون في الصلوة فلا یجهر به المأموم کالتکبیرات کسایر أذکار الصلوة. [مهذب ج۳/ ص۳٦۸ مع شرح مهذب]. آمین په مانځه کې یو مسنون ذکر دی نو مقتدي به یې په جهر نه لولي لکه د مانځه تکبیرات او د مانځه نور ذکرونه.

اوله فایده:

د قران پاک د همدی اشاراتو او روایاتو له وجهې دلمانځه د ټولو اذکارو او دعاګانو پټ لوستل ثابتیږي لکه د ثناء، د تعوذ، د تسمیې، د تکبیراتو د منفرد او د مقتدی، د تسبیحاتو د رکوع او د سجدی، د تشهد درود شریف، او د نورو دعاګانو.

دوهمه فایده:

اصل دا دی چې دعا او ذکر پټ ولوستل شي، ځکه چې الله ﷻ په زړونو عالم دی مګر کله چې د الله ﷻ دیاد و لوسره د انسانانو اطلاع هم مقصود وي او انسانان پټ اوازنه اوري نو د ضرورت له وجهې هلته په زوره لوستلي شي لکه:

(۱) اذان : چې هلته انساناتو ته وراورول هم مقصود دي له دې وجهې په زوره کولی شي.

(۲) اقامت : هلته هم د مقتدیانو خبرول مقصود دي له دې وجهې په زوره لوستلی شي.

(۳) امام به تکبیرات دانتقال هم په زوره لولي : ځکه چې د مقتدیانو خبرول پکار دي، لیکن مقتدی او ځانته لمونځ کونکي ته دا ضرورت نه شته لدی وجهې به په پټه لوستلې شي. یې په پټه لولي.

د غیر مقلدینو وسوسی :

مونږ په قرآن، حدیث، او په لغت باندې ثابته کړه چې امین دعا ده، د قرآن او حدیث په خلاف غیر مقلدین د خلکو په زړونو کې یوه وسوسه اچوي چې امین تابع د دعا دی، که دعا په جهر ویلی شي نو امین به هم په

جهرویلی شي اوکه دعا په پټه وویلی شي نو امین به هم پټ ویلی شي ،الحق الصریح ج ۴ص ۲٦۰ دوهمه چهپاټی.

الاخساء : دامضمون (چې امین تابع ددعادی) نه دقرآن ایت دی اونه درسول الله ﷺ حدیث دی، بلکې دقرآن اود حدیث په مقابل کې دلامذهبو قیاس دی اوبیایې داقیاس غلط هم دی ځکه دوی وائي چې څرنګه الحمدلله وي همغسې به امین وي ، نو د غیرمقلدینو مقتدیان خو الحمدلله په پټه لولي نویوائې امین ولی په زوره وائي ؟

بله وسوسه داچوي چې احناف ولې بعضې دعاګانې په اوچت اواز کوي؟ مونږوایوچې په کومه دعاکې مقتدیانو ته وراورول اود مقتدیانو اطلاع مقصود نه وي په هغې کې اصل اخفاء ده.

دمسلمانانو لپاره دټولو څخه مخکې قران پاک دی چې کله دقران څخه دامین پټ ویل ثابت شول، نوداحادیثوراوړلو ته ضرورت نه شته لیکن دزیات اطمینان اودقران پاک دزیات تائید لپاره یوڅومبارک احادیث هم رانقلوو

اول حدیث:

عن ابي هريره ﷺ ان رسول الله ﷺ قال اذاقال الامام (غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّيْنَ) فقولواامين فانه من وافق قوله قول الملايكة غفرله ماتقدم من ذنبه . (صحيح بخاری ،ج ١ص ١٠٨ / رقم: ٧٨٢/ ٤٤٧٥ / نسائی /ج ١/ ص ٩٤ / رقم: ٩٢٩) (ابوداود/ج ١/ ص ٩٤/ رقم: ٩٣٥] .

دحضرت ابوهریره ﷺ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایل دي چې کله امام (غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّيْنَ) ووائي نو تاسو امین ووائي (پدغه وقت کې ملایکې هم امین وائي) نودچا امین چې دملایکو دامین سره موافق شو دده تیرګناهونه به معاف شي .

دملایکو امین :

د فکرکولو څخه وروسته د ملایکو په امین کې درې شیان رامعلومیږي .

اول دملایکوامین په مونږکې هیچاهیڅکله هم ندی اوریدلې ، نوظاهره ده چې هغوی په پټه امین وائي .

دوهم ملایکی بغیردلوستلو دالحمدلله څخه امین وائي .

دریم ددوی دامین لپاره خاص وقت دی یعنې چې کله امام ولاالضالین ووائي نو دوی امین وائي .

اهل سنت والجماعت احنافو ته زيرې

مونږ اهل سنت والجماعت احناف دالله ﷻ په فضل اوکرم سره ددې زيري پوره پوره مصداق يو، چې دوقت اووصف په هراعتبارسره زمونږه امين د ملايکو دامين سره موافق دی .

(۱) لکه څرنګه چې ملايکی په پټه امين وائي مونږه يې هم په پټه وايو .

(۲) ملايکی بغيردلوستلو دالحمد لله څخه امين وائي، مونږ احناف مقتديان هم بغيردلوستلو دالحمد لله څخه امين وايو .

(۳) ملايکی په هغه وخت کې امين وائي چې کله امام (ولا الضالين) ووائي يعنی دفاتحې دختميدلو څخه وروسته امين وائي ، مونږ هم په هغه وخت کې امين وايو چې کله دامام فاتحه ختمه شي .

دلامذهبو نامرادي:

لا مذهبان لکه څرنګه چې دمځکنيو قراني ايتونو څخه باغي دي همدارنګې دامين په ويلو کې دملايکو سره مخالف دي دڅووجهو څخه

اول : دوی دملايکو طريقې په خلاف په زوره امين وائي .

دوهم : ددوی دامين وقت هم دملايکو دامين دوقت سره مخالف دی .

ځکه چې ددوی کوم مقتديان چې وروسته راشي اوپه جماعت کې شريک شي ظاهره ده، چې هغه غير مقلد پخپله هم فاتحه لولي دده فاتحه لانوي ختمه شوی، چې امام ولا الضالين ووائي نو اوس که دامقتدی امين وايي، نودخپلې فاتحې په مينځ کې يې امين وويلو اودقران کريم تحريف راغلو . همدارنګه (امين) طابع يعنې مُهر دی او مُهر وروسته وي. ځکه چې په قران کريم کې امين د فاتحې په اخرکې دی اوده په مينځ کې وويلونود . (يحرفون الكلم عن مواضعه) مصداق شواوکه دامام سره يې نه وايې بلکې دخپلې فاتحې دختميدلو څخه وروسته امين وائي نودملايکو دامين سره په وقت کې مخالفت راغلو .

دريم : ملايکی دامام سره دالحمد لله دلوستلو څخه بغيرامين وائي او د امام په الحمد لله اکتفاء کوي اوغير مقلدين دامام سره الحمد لله لولي ،اوبيا امين وائي .

دوهمه طريقه د استدلال داده چې: که امام آمين بالجهر ويلې، نو مقتديانو به د امام آمين اوريدلی ، نو بيا خو داسې په کار و چې : (اذا قال الامام آمين فقولوا آمين .) لکن دلته داسې نه ده، ځکه چې مقتديان دامام

امين نه اوري، بلکې (غير المغضوب عليهم ولا الضالين) اوري، نو څکه يې وفرمايل چې: (اذا قال الامام غير المغضوب عليهم ولا الضالين).

دوهم حديث

عن ابي هريرة ﷺ ان رسول الله ﷺ قال اذا قال القاري (غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّيْنَ) فقال من خلفه امين فوافق قوله قول اهل السماء غفرله ماتقدم من ذنبه . (صحيح مسلم ،ج ١ص ١٧٦)حديث نمبر٩١٩)

دحضرت ابو هريره ﷺ څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې کله چې قاری (امام) (غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّيْنَ) ووائي بيا مقتديان امين ووائي، پس کله چې د دوی امين داسمان والا خلکو (ملايکو) دامين سره موافق شي نو دده مخکني ټول ګناهونه به معاف شي اوظاهره ده چې:

(١) د ملايکو امين چاندی اوريدلې نو په پټه يې وائي .

(٢) اودفاتحې په اخرکې يې وائي .

(٣) اوبغيردلوستلو دالحمدلله څخه يې وائي .

دريم حديث

ابن عيينة عن الزهري عن سعيد ، عن أبي هريرة ﷺ رفعه قال: اذا أمن القاري فأمنوا، فمن وافق تأمينه تأمين الملايكة غفرله ماتقدم من ذنبه. [مصنف ابن أبي شيبة ج٥/ ص٣٠٩ رقم٨٠٤١].

حضرت ابوهريرة ﷺ فرمايي چې: کله امام آمين ووايي نو تاسو هم آمين ووايي نو د چا آمين چې دملايکو د آمين سره موافق شو دده تيرشوي ګناهونه به معاف شي. [طريقه د استدلال يې مخکې تيره شوه].

څلورم حديث

وبه قال حدثنا اسحاق بن ابراهيم وابن خشرم قالا: أخبرنا عيسى بن يونس قال حدثنا الاعمش، عن أبي صالح عن أبي هريرة ﷺ قال كان رسول الله ﷺ يعلمنا، يقول: لاتبادروا الامام، اذا كبر فكبروا، واذا قال: ولا الضالين، فقولوا آمين، واذا ركع فاركعوا، واذا قال سمع الله لمن حمده فقولو اللّٰهُمَّ ربنا لك الحمد. [مسلم ج١/ ص١٧٧ رقم ٩٣١].

ابو هریرة ﷺ فرمایي چې رسول الله ﷺ به مونږ ته (د مونځ) تعلیم راکولو، فرمایل به یې چې د امام څخه مه مخکې کیږئ، کله چې امام الله اکبر ووایي نو تاسو هم الله اکبر ووایئ او کله چې امام ولا الضالین ووایئ نو تاسو آمین ووایئ او کله چې امام رکوع کوي نو تاسو رکوع وکړئ او کله چې امام سمع الله لمن حمده ووایي نو تاسو ربنا لک الحمد ووایئ.

طریـق الاسـتدلال: پدې حدیث کې د اذا کبر فکبروا ذکر راغلو څکه چې هغه امام په جهر وایي، همدارنګه د (اذا قال غیر المغضوب ...الخ) ذکر راغلو څکه چې دا هم په جهر دی نو که آمین په جهر وي نو د مقتدي آمین به یې د امام د آمین پورې داسې معلق کړی وي چې اذا أمن فقولوا آمین او دلته یې د امام د ولا الضالین پورې معلق کړی دی.

پنځم حدیث

عن ابي هریره ﷺ قال قال رسول الله ﷺ اذاقال الامام .(غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّيْنَ) فقال امین فوافق امین اهل الارض امین اهل السماء غفرللعبدماتقدم من ذنبه مثل من لایقـول امـین کمثـل رجـل غزامع قوم فاقترعوافخرجت سهامهم ولم یخرج سهمه فقال لم لم یخرج سهمي فقیل انک لم تقل امین.

دحضرت ابو هریرة ﷺ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایلي دي چې کله امام (غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّـالِّيْنَ) ووائي، بیا امین ووائي پس د زمکې د خلکو امین چې د اسمان د خلکو د امین سره موافق شي نو بنده لره ټول مخکني ګناهونه معاف شي او څوک چې امین و نه وائي د هغه داسې مثال دی چې یو سړی د نورو خلکو سره جهاد ته د تللو لپاره قرعه اندازي وکړي او دده قرعه راونه وزي نو دی پوښتنه وکړي چې زما قرعه ولې راونه وتله؟ جواب ورته ورکړل شي چې تا امین ندی ویلی.

پدې حدیث کریمه کې د مغفرت وعده په هغه امین باندې ورکړل شوي ده چې د ملایکو د امین سره موافق شي او د ملایکو امین سره هغه امین موافق کیږي چې پټ ولوستل شي څکه د ملایکو امین چاندی او ریدلی نو په پټه دی.

شپږم حدیث :

عن ابي هریره ﷺ قال قال رسول الله ﷺ اذاقال الامام (غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّيْنَ) فقولواامین فان الملایکة تقول امین وان الامام یقول امین فمن وافق تامینه تامین الملایکة غفرله ماتقدم من ذنبه.

[رواه احمدوالنسائی ص ١٤٧/ رقم: ٩٢٧/ والدارمی ج١ص ٣١٤ واسناده صحيح اثارالسنن/ج ١/ص ١٠٠/ باب تامين الامام / ابن حبان فی صحيحه ، ج ١ص ١٩٤ و فی البعض : ص ٢٢٠].

طريقه داستدلال :

په دې حديث کې درې دلايل دي چې امين په پټه لوستلی شي.

(١) - رسول الله ﷺ مقتدي ته حکم کړی دی چې کله هغه دامام .(ولاالضالين) .واوري نو امين دې ووائي، نو دمقتدي امين يې دامام دولاالضالين پورې معلق کړی دی، ددې څخه صفا معلوميږي چې امام ولاالضالين په زوره وائي امين په زوره نه وائي، که نه دمقتدي امين به يې دامام دامين پورې معلق کړی وي اوداسې به يې ويلي وي چې کله امام امين ووائي تاسو امين ووائی .

(٢) رسول الله ﷺ فرمائي چې . (فان الملايکة تقول امين).

يعنې بې شکه چې ملايکې امين وائي داجمله رسول الله ﷺ لـه دې وجهې ذکر کړې ده چې مونږ دملايکو امين نه اورو ، که مونږ د ملايکو امين اوريدلی نو بيابه درسول الله ﷺ داخبر راکول يو لغوه کارو. (معاذالله) وروسې رسول الله فرمايلي دي چې: (وان الامام يقول امين) يعنې بی شکه چې: امام امين وائي .

داجمله هم دمخکنې جملې په شان لـدې وجهې ذکرشوی ده چې مقتديان دامام امين نه اوري لکه دملايکو آمين چې نه اوري که مقتديانو دامام امين اوريدلې نو بيابه دانحضرت ﷺ دااطلاع ورکول هم يو بې فايدې کاروی (معاذالله) .

(٣) دحديث په اخر کې رسول الله ﷺ فرمائي چې: (فمن وافق تأمينه تأمين الملائكـة غفـرله ماتقـدم من ذنبه) يعنې دچا امين چې دملايکو دامين سره موافق شي دده تيرشوي ټول گناهونه به معاف شي او مخکې بيابيا داخبره تيره شوی ده چې دملايکو سره هغه امين موافق دی چې په پټه ولوستلې شي ځکه چې ملايکی يې هم په پټه وائي .

اووم حديث :

عن ابي موسي الاشعري رضي الله عنه (في حديث طويل) قال قال رسول الله ﷺ اذاصليتم فاقيمواصفوفكم ثم ليؤمكم احدكم فاذاكبرفكبروا واذا قال (غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّيْنَ) فقولواامين يجببكم الله

فاذاكبرورکع فکبرواوارکعوا فان الامام يرکع قبلکم ويرفع قبلکم فقال رسول الله ﷺ فتلک بتلک قال واذاقال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا لک الحمديسمع الله لکم . [مسلم ،ج ١ص ١٧٦/ رقم: ٩٠٣]

دحضرت ابوموسى اشعرى ﷺ څخه روايت دى چې رسول الله ﷺ مونږته دجماعت لمونځ رابنودلو، ويې فرمايل چې: کله مو دلمانځه اراده وکړه، نوخپل صفونه سيده کړئ بيادى يوکس امامتي درکړي نوکله چې امام الله اکبرووائي تاسوهم الله اکبروواثي اوچې کله امام (غَيۡرِ الۡمَغۡضُوۡبِ عَلَيۡهِمۡ وَلَا الضَّآلِّيۡنَ) ووائي تاسوامين ووائي الله ﷻ به ستاسوسره محبت وکړي اوچې کله امام الله اکبرووائي اورکوع وکړي تاسوهم الله اکبرووائي اورکوع وکړئ ،امام رکوع اودرکوع څخه راجيګيدل ستاسوڅخه مخکې کوي اوچې کله امام (سمع اللّٰه لمن حمده) ووائي، نو تاسو (ربنالک الحمد) ووائي .

طريقه داستدلال :

په دې حديث کريمه کې رسول الله ﷺ په تکبير،رکوع ،وغيره کې امام اومقتدي دواړوته حکم کړى دى نوپه دې امورو کې امام اومقتديان شريک دي . اوپه فاتحه ،امين ،تسميع ،اوتحميد کې يې تقسيم کړى دى، يعنې امام به فاتحه لولي چې کله يې . (غَيۡرِ الۡمَغۡضُوۡبِ عَلَيۡهِمۡ وَلَا الضَّآلِّيۡنَ) ولوستلونومقتديان به امين ووائي اوهمدارنګې امام چې کله (سمع الله لمن حمده) ووائي نومقتديان به (ربنالک الحمد) ووائي نورسول الله ﷺ د(ربنالک الحمد) په باره کې داسې الفاظ ذکرکړي (فقولوربنالک الحمد) ووائي تاسوربنالک الحمد اودامين په باره کې يې هم همداسې الفاظ راوړي دي (فقولوا امين) ووائي تاسوامين.

او ربنالک الحمد خو اتفاقا پټ لوستلى شي، نو امين به هم پټ لوستلى شي داسې نه شي کيدلې چې دربنالک الحمدپه باره کې د(قولوا) لفظ .په معنى دپټ لوستلوشي اودامين په باره کې د(قولوا) لفظ .په معنى داوچتولوستلوشي .

په دې حديث کې داحنافو دوه مسائل :

(١) په دې حديث کې رسول الله ﷺ الحمدلله لوستل صرف دامام وظيفه ګرزولې ده، داسې يې فرمايلي دي چې (واذاقال غيرالمغضوب) يعنې چې کله امام (غَيۡرِ الۡمَغۡضُوۡبِ عَلَيۡهِمۡ وَلَا الضَّآلِّيۡنَ) ووائي که چيرته د الحمدلله لوستل دامام اومقتديانودواړو وظيفه وي نورسول الله ﷺ به داسې فرمايلي وو چې . (اذاقلتم غيرالمغضوب الخ) يعنې چې کله تاسوټول (غَيۡرِ الۡمَغۡضُوۡبِ عَلَيۡهِمۡ وَلَا الضَّآلِّيۡنَ) ووائي .

(۲) په دې حديث کې يې د امين لپاره دربنالک الحمد په شان د(قولوا) لفظ استعمال کړی دی چې دربنالک الحمد په باره کې په معنی د پټولوستلو دی نو د امين په باره کې به هم په معنی د پټولوستلووي ځکه دواړه په يو حديث کې راغلي دي.

د لامذهبو خيانت

بعضې غير مقلدين د رسول الله ﷺ د دې لفظ (فقولوا امين) ترجمه داسې کوي چې په اوچت اواز باندې امين ووائی، حالانکه دا(د اوچت اواز) کلمه دوی د خپل ځان څخه د حديث په معنی کې ورزياتوي ګويا چې دوی رسول الله ﷺ تـه دا مشـوره ورکـوي چې: يارسول الله ﷺ! ستا الفاظ کـافي نـه دي د(اوچت اواز) لفظ ورزيـاتول پکـار دي. مـونږ د دې لامذهبو څخـه پوښـتنه کـوو چې تاسـو د قولوا دلفظ پـه ترجمـه کـې اوچـت اوازو ورزيات کړونو د احاديثو د دې لاندې جملو څه معنی ده؟

(۱) اذا قال الامام سمع الله لم حمده فقولواربنالک الحمد [بخاری/ ج ۱ / ص ۱۰۹/ مسـلم / ج ۱ / ص ۱۷۶] ايا د دې هم دا معنی ده چې په اوچت اواز ربنالک الحمد ووائی ؟

(۲) (قولوا التحيات لله) [بخاری /ج ۱ / ص ۱۱۵]. ايا د دې هم دا معنی ده چې په اوچت اواز التحيات ووائي ؟

(۳) قولـوا اللهـم صـل علـي محمـد. ايـا د دې هـم دا معنـی ده چـې پـه اوچـت اواز اللهـم صـلی علـی محمد ووائي؟

په دې جملو کې لامذهبه د اوچت اواز کلمه نه ورشاملوي او د امين په باره کې يې ورشاملوي. افسـوس چې لامذهبه دومره متعصبه فرقه ده چې کله په ضد کې راشي نود. (صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ) مصداق شي د قـران څخـه هـم منکرېږي او د احـاديثو هم غلطې ترجمې کـوي ترڅو چې خپـل روحـاني پلرونـه انګريـزان خوشحاله کړي او په يوه بهانه د مسـلمانانو په مينځ کې اختلاف پيدا کړي. لامذهبه ملانياز محمد نياز عرف امين الله پشاوری ليکي چې دلته د اذا قال مقابله د قولو سره راغلې ده او د اخو واضحه خبره ده چې امام خوقـول په جهر سره کوي، نو مقتديان به هم امين په جهر سره وائي ځکه ظاهره داده چې دلته اتفاق په صفت کې مراد دی.

(الحق الصريح ج ٤ص ٢٢١ باب القراءة فی الصلوة المسئالة الخامسة).

الاخساء : په بخاري او په مسلم کې حديث کې دي چې (اذاقال الامام سمع الله لمن حمده فقولوا ربنالک الحمداه (مشکوة ج١ص ٨٢ بـاب الركـوع الفصـل الاول. دلته دقال مقابله دقولو اسره راغلی ده او داهم واضحه ده چې امام قول په جهر کوي نو ايا دلته به هم مقتديان ربنالک الحمد په جهر سره وائي ؟ لامذهبه خناسه ! دلته ولی اتفاق په وصف کې ظاهرندي ؟

فان قيل: چې امام بخاري رحمةالله عليه د (قولوا) څخه آمين بالجهر ثابتوي او دې حديثونو ته د آمين بالجهر باب لګوي، همدارنګه محمد بن اسحاق بن خزيمة النيسابوري رحمةالله عليه هم ورته د آمين بالجهر باب قايموي. [وګوره صحيح ابن خزيمة ج١/ ص٢٨٦ رقم ٥٧٠].

حافظ ابن حجر رحمةالله عليه هم د الزين بن منير قول رانقلوي چې کله مطلق خطاب راشي يعنې د جهر او سر قيد پکې نه وي نو هغه په جهر ورحمليږي. [فتح الباري ج٢/ ص٣٤٥] القول المتين ص٢٤].

د امام بخاري رحمةالله عليه سره که د آمين بالجهر په باره کې کوم صحيح حديث وای نو خامخا به يې په صحيح البخاري کې ذکر کړی وای. او باب جهر المأموم بالتأمين د امام بخاري رحمةالله عليه خپل باب دی لاندې په يو حديث کې هم د آمين سره د جهر لفظ نه شته.

اتم حديث

عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال اذا أمن الامام فأمنوا فانه من وافـق تأمينـه تـأمين الملايكـة غفرله ماتقدم من ذنبه. [صحيح البخاري ج١/ ص١٠٨ رقم٧٨٠ ورقم ٦٤٠٢] مسلم باب التسميع والتحميد والتأمين رقم ٩١٤] ترمذي رقم ٢٥٠ نسائي رقم ٩٢٨].

د اهل سنتو فخر مولانا سرفراز خان صفدر رحمةالله عليه فرمايي چې هغه ټول احاديث چې په هغې کې د اذا أمن الامام فأمنوا جمله راغلې ده، هغه زمونږ لپاره دليل دی. [خزاين السنن ص٣٢٨].

پدې حديث کې راغله چې: (اذا أمن الامام فأمنوا) د مقتديانو آمين يې د امام د آمين پورې معلق کړو او په نورو حديثونو کې داسې راغلي وو چې: (اذا قال غير المغضوب عليهم ولا الضالين، فقولوا آمين) نو پدې کې يې د مقتديانو آمين د امام د (ولا الضالين) پورې معلق کړو نو په (اذا أمن الامام فأمنوا) داسې تاويل پکار دی چې دنورو احاديثو سره يې موافقت راشي.

(۱) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې : فالجمع بن الروايتين يقتضي جمل قوله اذا أمن الامام على المجاز. [فتح الباري ج۲/ ص۳۴۲ طبع دار السلام رياض] يعني علماوو فرمايلي دي چې : اذا قال الامام غير المغضوب عليهم ولا الضالين او د اذا أمن الامام فأمنوا په مابين د جمع او د تطبيق لپاره په دوهم عبارت كې مجاز پكار دى.

(۲) امام نووي رحمه الله د دواړو حديثونو په مينځ كې تطبيق كوي او فرمايي چې: وتأولوا قوله ﷺ : اذا أمن الامام فأمنوا، قالوا معناه : اذا أراد التأمين. [نووي شرح مسلم ج۱ ص۱۷٤].

جمهورو علماءو د اذا أمن ترجمه داسې كړې ده چې: كله امام اراده د آمين وكړي نو بيا تاسو آمين ووايئ.

(۳) امام نووي رحمه الله مزيد فرمايي چې : وأما روايته اذا أمن الامام فأمنوا فمعناها : اذا أراد التأمين. [نووي شرح مسلم ج۱/ص ۱۸۶].

(۴) همدا خبره امام نووي رحمه الله په شرح المهذب كې هم ليكلي ده فيحمل الأول على أن المراد اذا أراد التأمين فأمنوا ليجمع بينهما [شرح المهذب ج۲/ ص۳۷۲].

(۵) غيرمقلد شوكاني ليكي چې: وجمع الجمهور بين الروايتين بأن المراد بقوله اذا أمن الامام، أى أراد التأمين ليقع تأمين الامام والمأموم معاً. [نيل الأوطار ج۲/ ص۲۳۳]. يعني جمهور د دواړو روايتونو په مابين كې تطبيق داسې كوي چې : د (اذا أمن الامام) ترجمه په (اذا أراد التأمين) باندې كوي او دا ددې لپاره چې كه امام اول امين ووايي او بيا مقتديان آمين ووايي نو د امام او د مقتديانو آمينونه په يو وخت كې رانغلل. او كه امام اراده د آمين وكړي او مقتديان آمين ووايي نو د امام او د مقتديانو آمينونه به په يو وخت كې شي.

(۶) علامه ابن دقيق العيد فرمايي چې : دلالة الحديث على الجهر أضعف من دلالته على نفس التأمين قليلاً، لأنه قد يدل دليل على تأمين الامام من غير جهر. [أحكام الأحـكام بحـواله طـرح التثريـب فى شرح التقريب ج۲/ ص۲٦۸].

و اذا أمن الامام والا حديث دلالت په جهر باندې ډېر ضعيف دى، و دلالت دده څخه په نفس آمين چې معمولي غوندې وي ځكه چې كوم يو دليل خامخا د امام په آمين باندې دلالت كوي. حاصل دا چې جمهور علماء د (اذا أمن) ترجمه په (اذا أراد التأمين) باندې كوي او اراده د زړه فعل دى او د زړه فعل پټ وي نو ددې څخه معلومه شوه چې امام په پټه آمين وايي.

د یو لامذهبه جهالــت: رسـول الله ﷺ فرمایلي دي چې . (اذا أمـن الامام فأمنوا) یعنې کله چې امام امین ووائي نو تاسو هم امین ووائی.

یو لامذهبه لیکلي دي چې ددې حدیث څخه معلومیږي چې امام په اوچت اواز باندې امین وائي او چې کله مقتدیان د امام امین واوري نو دوی دې هم امین ووائي او د حدیث دا جمله بعینه د رسول الله ﷺ ددې قول په شان ده چې (اذاکبر فکبروا) یعنې چې کله امام الله اکبر ووائي نو تاسو هم الله اکبر ووائی او ظاهره ده چې امام په اوچت اواز الله اکبر وائي.

جــواب : ددې حدیث څخه دلامذهبو استدلال بالکل غلط دی، ځکه چې کله امام په اوچت اواز الله اکبر ووائي نو مقتدیان یې چې واوري هغوئ په پټه الله اکبر وائي نو (امنوا) د (کبروا) په شان دی. یعنې لکه څرنګه چې مقتدیان په پټه الله اکبر وائي همدارنګې دی امین هم په پټه ووائي.

پاتې شو د امام امین لوستل، نو دا د امام په الله اکبر لوستلو ورقیاس کول غلط دي، ځکه چې د امام الله اکبر او د مقتدیانو الله اکبر په یو وقت کې لوستل ندي ضروري، کله چې امام الله اکبر ووائي او مقتدي د امام الله اکبر واوري او د امام څخه لږ وروسته الله اکبر ووائي نو جایز دي .

لیکن د امین متعلق ډیر روایات مخکې تیر شول چې د امام، مقتدیانو، او د ملایکو امین بالکل په یو وقت کې لوستل مناسب دي ، نو د (اذا أمن) معنی داده چې کله امام اراده د امین وکړي او اراده په زړه کې کیږي لکن د زړه په دی اراده باندې قرینه شته چې هغه د ولا الضالین لوستل دي . او یا د (اذاامن) معنی داده چې (اذابلغ الي موضع استدعي التامین) یعنې چې کله امام هغه ځای ته ورسیږي په کوم ځای کې چې امین لوستلې شي او دا معنی د بل حدیث (اذاقال الامام (غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّيْنَ فقولواامین) سره موافق ده .

د حضرت وایل بن حجر رضی الله عنه حدیثونه

دا حدیث حضرت سفیان رحمة الله علیه او حضرت شعبة رحمة الله علیه دواړو د سلمة بن کهیل رحمة الله علیه څخه او هغه د حجر رحمة الله علیه څخه او هغه د حضرت وایل بن حجر رضی الله عنه څخه روایت کړی دی، پدې حدیث کې حضرت سفیان رحمة الله علیه فرمایي چې: رسول الله ﷺ آمین د مد سره ادا کړی دی او حضرت شعبة رحمة الله علیه فرمایي چې: رسول الله ﷺ په پټه (ورو) اواز سره باندې ادا کړی دی.

(۱) حدثنا محمد بن جعفر، حدثنا شعبة، عن سلمة بن كهيل، عن حجر ابی العنبس قال سمعت علقمة يحدث عن وايل (او سمعه حجر عن وايل) قال: صلی بنا رسول الله ﷺ فلما قرأ غير المغضوب عليهم ولاالضالين قال: (آمين) واخفی بها صوته، ووضع يده اليمنی علی يده اليسری، وسلم عن يمينه وعن يساره. مسندأحمد ج٤/٣٣٦ رقم ١٩٠٥٩].

(۲) حضرت وايل بن حجر ؓ فرمايي چې رسول الله ﷺ مونږ ته مونځ راكړو، كله چې رسول الله ﷺ (غيرالمغضوب عليهم ولاالضالين) ولوستلو نو آمين يې وويل او اوازيې ورباندې پټ كړو يعني په پټه يې ولوستلو او ښي لاس يې په چپ لاس باندې كيښودلو او ښي او چپ طرف ته يې سلام وګرځولو.

(۳) وبه قال حدثنا عبدالرحمن، قال: وقال شعبة: وخفض بها صوته مسند أحمد رقم ١٩٠٤٩ طبع بيروت الافكار الدولية لبنان طبع رابع سنة٢٠١٠ه يعني حضرت شعبة ؒ فرمايي چې اوازيې ورباندې ښكته كړو.

(٤) وبه قال حدثنا شعبة، قال أخبرني سلمة بن كهيل، قال سمعت حجراً ابا العنبس، قال سمعت علقمة بن وايل، يحدث عن وايل، وقد سمعته من وايل، أنه صلی مع رسول الله ﷺ فلما قرأ غير المغضوب عليهم ولاالضالين، وقال: آمين، خفض بها صوته. [مسند ابوداؤد الطيالسي رقم ١١١٧ طبع هجر للطباعة والنشر سنة ١٤١٩ه ومسند ابوداؤد الطيالسي ص١٣٨ رقم ١٠٢٤ منحة المعبود فی ترتيب مسند الطيالسي ص٩٢].

حجر ابو العنبس ؒ فرمايي چې ما د علقمه ؒ په واسطه هم د حضرت وايل ؓ څخه اوريدلي دي او بالذات مې هم د حضرت وايل ؓ څخه اوريدلي دي چې ده د رسول الله ﷺ مونځ كولو نو كله چې رسول الله ﷺ (غير المغضوب عليهم ولاالضالين) ولوستلو نو وروسته يې په پټه آمين وويلو.

(٥) وبه قال حدثنا يحيی بن محمد بن ساعد، ثنا ابو الاشعث، ثنا يزيد بن زريع، حدثنا شعبة، عن سلمة بن كهيل، عن حجرابي العنبس عن علقمة، قال حدثنا وايل، او عن وايل بن حجر ؓ، قال صليت مع رسول الله ﷺ فسمعته حين قال غيرالمغضوب عليهم ولاالضالين قال: آمين، واخفی بها صوت، ووضع يده اليمنی علی اليسری وسلم عن يمينه وعن شماله. [سنن دار قطني ج١/ص٣٣٤] سنن دار قطني مترجم ج٢/ جزء٤ ص٤٥٢ وص٤٥٣ رقم ١٢٥٥].

د حضرت وايل بن حجر ﷺ څخه روايت دى چې دوى ﷺ د رسول الله ﷺ سره مونځ كولو نو فرمايي چې ما ترينه واوريدل چې كله يې چې غير المغضوب عليهم ولا الضالين) وويلې نو ورپسې يې په پټه آمين وويلې او ښى لاس يې په چپ لاس باندې كيښودلو او ښى او چپ طرفته يې سلام وګرځولو.

(٦) وبه قال: أخبرنا ابوبكر بن فورک، أنبئنا عبدالله بن جعفر رحمه الله حـدثنا يـونس بـن حبيـب، حدثنا ابوداؤد الطيالسي، حدثنا شعبة، أخبرني سلمة بن كهيل، قال سمعت حجراً اباعنبس، قـال سـمعت علقمة بن وايل، يحدث عن وايل وسمعته قال: آمين وخفض بها صوته. [سنن كبرى، بهيقي ج٢/ ص٥٧]

حجر ابو العنبس فرمايي چې ما په واسطې د علقمة هم د حضرت وايل ﷺ څخه اوريدلى دي او بالذات مې هم د حضرت وايـل ﷺ څخـه اوريـدلي دي چې ده ﷺ د رسـول الله ﷺ سره مـونځ وكړو نو كلـه يې چې (غير المغضوب عليهم ولا الضالين) وويلې نو ورپسې يې په پټه آمين وويلو.

(٧) قال ابوعيسى و روى شعبة هذا الحديث عن سلمة بن كهيل عن حجر أبي العنبس عـن علقمـة بن وايل، عن أبيه: أن النبي ﷺ قرأ غير المغضوب عليهم ولا الضالين، فقال (آمين) وخفـض بهـا صـوته. [ترمذي ص١٢٧ تحت رقم ٢٤٨ طبع بيروت].

حضرت وايل ﷺ فرمايي چې رسول الله ﷺ د غير المغضوب عليهم ولا الضالين څخه وروسته په پټه آمين وويلو.

(٨) رواه ابو مسلم الكجي فى سننه، حدثنا عمرو مرزوق، قال: حدثنا شعبة، عن سلمة بن كهيل، عن حجر بن عنبس، عن علقمة بن وايل، عن وايل، قال وسمعه حجر من وايل قـال صـلى النـبي ﷺ فـذكر الحديث. [تلخيص الحبير لابن حجر ذيل شرح المهذب ج٢/ ص٣٤٩] ترجمه يې مخكې ذكر شوه.

(٩) وبه قال أخبرنا ابوبكر بن اسحاق الفقيه، وابو عبدالله الصفار الزاهد وعلى بن حمشـاذ العـدل قالوا: حدثنا اسماعيل بن اسحاق القاضي حدثنا سليمان بن حرب وأبو الوليد قالا: حدثنا شعبة، عن سلمة بن كهيل قال: سمعت حجراً أبا العنبس، يحدث عن علقمة بن وايل عن أبيه، أنه صلى مع النبي ﷺ حين قال (غير المغضوب عليهم ولا الضالين) قال: (آمين) ويخفض بها صوته، [هذا حـديث حسـن صـحيح على شرط الشيخين ولم يخرجاه. [مستدرک حاکم ج٢/ ص٦٠٨ رقم ٢٩٦٨ طبع دار المعرفة بيروت مستدرک حاكم مع تلخيص ذهبي ج٢/ ص٢٣٢].

حضرت وايل رضي الله عنه فرمايي چې ده رضي الله عنه د رسول الله ﷺ سره مونځ وکړو نو رسول الله ﷺ د (غيرالمغضوب عليهم ولاالضالين) څخه وروسته په پټه آمين وويلو.

امام طبري رحمة الله عليه فرمايي چې: حدثنا معاذ بن المثنى، ثنا ابوالوليد حدثنا شعبة عن سلمة بن كهيل عن حجر أبي العنبس عن علقمة قال حدثنا وايل، او عن وايل بن حجر، قال: أنه صلى خلف النبي ﷺ فلما قال ولاالضالين. قال: آمين فأخفى بها صوته. [معجم كبير للطبراني ج۲۲/ ص۴۵].

ترجمه يې د مخکې په شان ده.

(۱۰) امام طبراني رحمة الله عليه فرمايي چې: حدثنا معاذ بن المثنى، حدثنا ابوالوليد ح: وحدثنا ابومسلم الكجي رحمة الله عليه، حدثنا حجاج بن نصير قالا: حدثنا شبعة، عن سلمة بن كهيل، عن حجر أنه صلى مع رسول الله ﷺ حين قال: (ولا الضالين) قال: (آمين) وأخفى بها صوته ووضع يده اليمنى على اليسرى وجعلهما على بطنه. [معجم كبير للطبراني ج۲۲/ ص۴۳و ص۴۴].

ترجمه يې د مخکې په شان ده، پدې حديث کې د علقمة رحمة الله عليه واسطه نه شته.

(۱۱) وبه قال أحمد بن محمد السيوطي، حدثنا عفان، حدثنا شعبة عن سلمة بن كهيل، عن حجر أبي العنبس، عن علقمة بن وايل عن أبيه، أنه صلى مع النبي ﷺ فلما قال: غير المغضوب عليهم ولاالضالين قال: (آمين) وخفض بها صوته. [معجم كبير للطبراني رقم ۱۷۴۷۲].

وايل بن حجر رضي الله عنه فرمايي چې ما د رسول الله ﷺ سره مونځ وکړو نو کله چې رسول الله ﷺ ولاالضالين وويلې نو وروسته يې په پټه آمين وويلو.

(۱۲) د سفيان رحمة الله عليه په روايت کې د يمد بها صوته لفظ دی: وبه قال حدثنا وكيع، حدثنا سفيان، عن سلمة بن كهيل، عن حجر بن عنبس عن وايل بن حجر، قال سمعت النبي ﷺ قرأ غيرالمغضوب عليهم ولاالضالين، فقال: آمين يمد بها صوته. [مسند أحمد رقم ۱۹۰۴۷].

وايل بن حجر رضي الله عنه فرمايي چې ما د رسول الله ﷺ څخه واوريدل چې (غير المغضوب عليهم ولاالضالين يې ولوستلو بيا يې آمين د مد سره وويلو.

د شبعة رحمة الله عليه د روايت تصحيح د امام حاکم رحمة الله عليه او د علامه ذهبي رحمة الله عليه څخه ماسوی امام محمد بن جرير طبري هم کړې ده، الجوهر النقي ج۲/ ص۵] او د غيرمقلدينو سرګروه نواب صديق حسن خان هم کړې

ده. [نزل الابرار ص۸۲] . علامه قاضي عياض مالكي رحمة الله عليه فرمايي چې د شعبة رحمة الله عليه روايت د آمين بالسر روايت يې كړى دى او د سفيان رحمة الله عليه روايت چې آمين بالمد ذكريې كړى دى، دواړه صحيح دي. [العرف الشذي مع الترمذي ج۱/ ص۱۳۳].

پدې حديث كې د شبعة رحمة الله عليه شاگردان ټول ثقه دي:

۱- محمد بن جعفر غندر رحمة الله عليه أثبت الناس في شعبة رحمة الله عليه د امام شعبة ځخه د أخفى بها صوته روايت كړى كوي. [مسند أحمد رقم ۱۹۰۵۹].

۲- امام عبد الرحمن بن مهدي رحمة الله عليه چې انتهايي ثقه راوي دى، [تقريب ص۳۲۱]. د خپل استاذ شعبة رحمة الله عليه ځخه د خفض بها صوته الفاظ رانقلوي.

۳- امام يزيد بن ذريع رحمة الله عليه چې انتهايي ثقه دى هغه د امام شعبة رحمة الله عليه ځخه د أخفى بها صوته الفاظ رانقلوي.

۴- امام ابوداؤد الطيالسي د خپل استاذ شعبة رحمة الله عليه ځخه د خفض بها صوته الفاظ رانقلوي. [مسند ابوداؤد الطيالسي ص۱۳۸ رقم ۱۰۲۴] بهيقي ج۲/ ص۵۷].

۵- عمرو بن مرزوق رحمة الله عليه چې ثقه دى او د امام بخاري استاذ دى بخاري ج۱/ ص۴۰۴ دا هم د خپل استاذ شعبة رحمة الله عليه ځخه د وخفض بها صوته الفاظ رانقلوي. [تلخيص الحبير ج۲/ ص۳۴۹].

(۶) سليمان بن حرب رحمة الله عليه هم د خپل استاذ شعبة رحمة الله عليه ځخه د وخفض بها صوته الفاظ رانقلوي. [مستدرک حاكم رقم ۶۹۶۸].

(۷) امام ابو الوليد بن هشام بن عبد الملك الطيالسي او حجاج بن نصير رحمة الله عليه دواړه د امام شعبة رحمة الله عليه ځخه د أخفى بها صوته الفاظ رانقلوي. [طبراني كبير ج۲۲/ ص۴۳ و ص۴۴ و ص۴۵].

(۸) امام عفان هم د امام شعبة رحمة الله عليه ځخه د خفض بها صوته الفاظ رانقلوي. [طبراني كبير رقم: ۱۷۴۷۲].

اعتراضات

د حضرت وايل رضي الله عنه په حديث ځلور اعتراضونه شوي دي.

(۱) اول اعتراض :

د شعبه رحمه الله څخه د سلمه بن کهیل رحمه الله داستاذ د نوم په ذکر کولو کې غلطي شوې ده . ځکه شعبه ﷺ دده نوم حجر ابو العنبس ذکر کړي دي حالانکه دهغه نوم حجر بن العنبس دی کما في روایة سفیان ،او دده کُنیه ابو السکن ده. ترمذی شریف دا اعتراض په داسې الفاظو رانقل کړی دی چې .(فقال عن حجر أبي العنبس وانما هو حجر بن العنبس)

جواب : په اصل کې د حجر د پلار او د ځوی دواړو نوم عنبس دی، نو ده حجر ابو العنبس ویل ورته هم صحیح دي او حجر بن العنبس ویل ورته هم صحیح دي له دې وجهې دده نوم دواړه قسمه ذکر دي لکه په ابوداود ،ج ۱ص ۱۳۴) ۱۳۵) باب التامین وراء الامام / رقم : ۹۳۲ کې د سفیان په طریقه کې دده نوم حجر ابو العنبس ذکر دی او امام ابن حبان د شعبه په طریقه کې دده نوم حجر ابن العنبس ذکر کړی دی. (موارد الظمان ، ص ۱۲۴) حدیث نمبر ۴۴۷)

او امام دارقطنی رحمه الله یې دواړه نومونه ذکر کړي دي داسې یې فرمایلي دي چې .عن حجر ابي العنبس رحمه الله وهو ابن عنبس. (سنن دارقطنی ،ج ۱ص ۳۳۳) باب التامین في الصلوة الخ/ رقم: ۱۲۵۳)

ددې اعتراض د جواب نور پوره تفصیل په معارف السنن باب ما جاء في التامین ج ۲ ص ۴۰۰ و ص ۴۰۵ کې او په عمدة القاري کې کتلی شئ .

دوهم اعتراض :

په دې روایت کې حضرت شعبه رحمه الله د حجر بن العنبس او د وایل ﷺ په منځ کې د علقمه رحمه الله واسطه زیاته کړې ده، حال دا چې ددې دواړو په منځ کې واسطه نشته کما في روایة سفیان . امام ترمذی دا اعتراض په داسې الفاظو رانقل کړې دی چې :(وزاد فیه عن علقمه بن وایل ولیس فیه عن علقمه)

جواب : ډیر ځلې داسې کیږي چې راوي یو روایت بالواسطه هم واوري او بلا واسطه یې هم واوري او په دواړو طریقو سره یې روایت کړی . دلته هم هم داسې شوي دي چې حجر بن العنبس رحمه الله دا روایت په دواړو طریقو اوریدلې دی .

ددې دليل دادی چې ابوداودطيالسی ددې روايت تخريج کړی دی چې سلمه بن کهيل رحمه الله په کې فرمائي چې :(سمعت حجربن العنبس قال سمعت علقمة بن وايل يحدث عن وايل وسمعت من وائل) (مسندابوداودالطيالسی ص ١٣٨) حديث نمبر ١٠٢٤)

همدارنګې مسند احمد / رقم ١٩٠٥٩ اوسنن ابو مسلم بحواله تخليص الحبير ذيل شرح المهذب /ج ٢/ ص ٣٤٩ کې هم ددې تصريح شته چې حجربن العنبس رحمه الله دا روايت دواړه رنګه اوريدلې دی. (اثارالسنن ، ص ٩٧ _ ٩٨) باب ترک الجهربالتامين او همدارنګې دارقطني کې د يزيد بن زريع له طريقه هم شته (سنن دارقطنی ،ج ١ص ٢٣٤) داجواب هم په معارف السنن کې تفصيلاً کتلی شئ

دريم اعتراض : په دې روايت کې حضرت شعبه رحمه الله د(مدبهاصوته) پرځای (خفض بها صوته) ذکرکړی دی، حال داچې صحيح روايت د(خفض بها صوته) دی. امام ترمذی دا اعتراض په داسې الفاظو رانقل کړی دی چې (وقال وخفض بها صوته وانما هو مدّ بها صوته).

جواب : حضرت شعبه رحمه الله ته محدثين امير المومنين فی الحديث وائي او دهغه فقاهت مسلم دی، نوپه هغه دا بدګماني بې دليله ده چې هغه دی په روايت کې دومره تصرف کړی وي چې د(مدبهاصوته) پرځای دی يې (خفض بهاصوته) روايت کړی وي، حافظ ابن حجررحمه الله فرمائي : چې ثقة ،حافظ ،متقن ،کان يقول الثوری هوامير المؤمنين في الحديث وهو اول من فتش عن الرجال وذب عن السنة وکان عابدا ،تقريب ص ٣٠١ تهذيب الکمال ج ٤ص ٥٩٠).

(راجع للتفصيل الى تعليق اثارالسنن ، ص ٩٨)باب ترک الجهر بالتامين) او د سفيان د روايت سره يې هيڅ تعارض نشته، ځکه چې د حضرت سفيان له روايت څخه هېڅکله هم جهر نه دی روايت شوی، بلکې (مد) روايت شوی دی. يعنې آمين به د الف ممدوده سره وای.

٢- حضرت سفيان رحمه الله څخه د جهر روايت نه دی شوی، ځکه چې هغه خپله د آمين بالسر قايل دی. [محلی /ج ٣/ص ٣٦٤/ بتحشية احمد شاکر / شرح مهذب /ج ٣/ ص ٣٧٣].

٣ د شعبه رحمه الله په روايت کې د لمانځه ذکر دی او د سفيان رحمه الله په روايت کې د لمونځ ذکر نشته.

٤ البته د سفيان ثوري رحمه الله په يو موضوعي روايت کې د (رفع بِها صوته) لفظ دی، چې تفصيل به يې وروسته راشي. انشاءالله.

۵ حافظ ابن حجر رحمه الله د سفيان ثوري رحمه الله په طريقه کې د (صليتُ خلف النبي صلى الله عليه وسلم) لفظ ذکر کړی دی. [تلخيص الحبير/ ج ۳ / ص ۳۴۸]. دا د حافظ ابن حجر رحمه الله زبردست وهم دی ، ځکه چې د حديثو په هيڅ کتاب کې د (صليت خلف النبی صلی الله عليه وسلم) لفظ د سفيان په روايت کې نشته. همدا وهم نذير حسين هم نقل کړی دی. [فتاوی نذيريه/ ج ۱ /ص ۴۴۶]

ځلورم اعتراض : ځلورم اعتراض دا شوی دی چې د علقمه رحمه الله سماع د خپل پلار وائل بن حجر رحمه الله څخه نده ثابته، ځکه چې امام بخاری فرمائي چې دی د خپل پلار د وفات څخه شپږ مياشتې وروسته پيدا شوی دی.

جواب : دا ډير کمزوری اعتراض دی، حقيقت دا دی چې د علقمه رحمه الله سماع د خپل پلار څخه ثابته ده .ددې تفصيل دا دی چې د وايل بن حجر ﷺ دوه ځامن وو. اول : حضرت عبدالجبار رحمه الله بن حضرت وايل ﷺ .دوهم : حضرت علقمه رحمه الله.

علقمه رحمه الله مشر او عبدالجبار رحمه الله کشر دی او د وايل ﷺ د کوم ځوی په باره کې چې دا مشهوره ده چې د خپل پلار د وفات څخه شپږ مياشتې وروسته پيدا شوی دی هغه عبدالجبار رحمه الله دی.

لکه امام ترمذی رحمه الله چې په (ابواب الحدود باب ما جاء في المرأة اذا استكرهت علي الزنا :کې ديو حديث لاندې ليکي چې (سمعت محمدا يقول عبدالجبار بن وايل بن حجر لم يسمع من ابيه ولا ادرک يقال انه ولد بعد موت ابيه باشهر) [ترمذی/ رقم: ۱٤٥۳]

نو ددې څخه معلوميږي چې دا امام بخاری رحمه الله دا قول د عبدالجبار بن وايل په باره کې دی د علقمه رحمه الله په باره کې ندی.

او تحقيق دا دی چې د عبدالجبار په باره کې هم دا ويناصحيح نده چې هغه د خپل پلار د وفات څخه شپږمياشتې وروسته پيدا شوی دی. (تعليق اثار السنن ص۹۹ / ۱۰۰) او په بعضې چاپونو کې ص۱۰٦ و ص ۱۰۷ باب ترک الجهر بالتامين].

امام ترمذی د (باب ماجاء في المرأة اذا استکرهت علي الزنا. په اخر کې ليکلي دي چې: (وعلقمة بن وايل بن حجر سمع من ابيه وهو اکبر من عبدالجبار بن وايل وعبدالجبار بن وايل لم يسمع من ابيه) [ترمذی/ رقم: ١٤٥٤].

خپله امام بخاری په جزء رفع اليدين / رقم: ۱۰ کې دده سماع ذکر کړيده فرمايلي يې دي.

حدثناابونصيح الفضل بن دکين انباناقيس بن سليم العنبري قال سمعت علقمة بن وايل بن حجرحدثني ابي الخ... (اثارالسنن ، ص ۹۹).

پنځم اعتراض: علامه ابن القطان رحمه الله فرمايي چې: حجر بن عنبس مستور او مجهول دی.

جواب: دا اعتراض د سفيان په روايت دی. حجر بن عنبس عند البعض صحابي دی. [الاصابة / ج ۲ / ص ۵۹ / تجريد اسماءالصحابة / ج ۱ / ص ۱۳۲].

امام يحيی بن معين، خطيب بغدادی او دارقطنی رحمهم الله ټول دده توثيق کوي. [تهـذيب التهـذيب/ ج۲/ ص۲۱٤/ تاريخ بغداد/ ج ۸ / ص۲۷٤ / نيل الاوطار/ ص٤۰۳ / تحفة الاحوذی/ ج ۱/ ص ۲۰۹].

(۱) امام احمدبن حنبل فرمائي چې وشعبة احسن حديثامن الثوري ولم يكن فی زمن شعبه مثله في الحديث ،ولااحسن حديثامنه .

(۲) محمدبن العباس النسائی فرمائي چې (سالت اباعبدالله يعنې احمدبن حنبل : من اثبت شعبه اوسفيان ؟ فقال كان سفيان رجلاحافظا،وكان رجلاصالحا،وكان شعبه اثبت منه .

(۳) فضل بن زياد فرمائي چې (سئل احمدبن حنبل : شعبه احب اليک حديثااوسفيان ؟ فقال شعبة انبل رجالا وانسق حديثا.

(٤) وقال عبدالله بن احمدبن حنبل عن ابيه : قال كان شعبة امة واحدة في هذالشان .

(۵) وقال عبدالله بن المبارک : حدثنامعمران قتادة كان يسئال شعبه عن حديثه .

(٦) وقال حمادابن زيد: قال لناايوب : الان يقدم عليكم رجل من اهل واسط هوفارس فی الحديث فخذواعنه، قال حماد: فلماقدم شعبة اخذت عنه.

(۷) ابوالوليد الطيالسی فرمائي : چې قال لي حماد: اذااردت الحديث فالزم شعبة

(۸) خپله سفيان ثوری رحمه الله فرمايل چې : شعبة اميرالمؤمنين في الحديث .

(۹) شعبه د سفيان ثوری رحمه الله استاذ وو. (۱۰) امام شافعی فرمائي چې لولا شعبة ماعرف الحديث بالعراق .

(۱۱) قال ابو زيد الهدوی : قال رجل لشعبة :يااباسطام سمعت ؟ فقال : والله لان اتقطع احبّ الي مـن ان اقول لمالم اسمع : سمعت .

(۱۲) ـ قال محمدبن منهال : سمعت يزيدبن زريع غيرمرة يقـول : كان شعبة مـن اصـدق النـاس في الحديث . (۱۳) وقال عمروبن على : سمعت ابابحرالبكراوی يقول مارايت اعبدالله من شعبة لقدعبـدالله حتی جف جلده على ظهره ليس بينهمالحم . (١٤) على بن المدينى فرمائيٌ : سئالت يحيى بن سعيد: ايهماكان احفظ للاحاديث الطولات سفيان اوشعبة ؟ فقال كان شعبه امرفيها (١٥) علي بن المدينى فرمائي: وسـمعت يحي يقول :كان شعبة اعلم بالرجال فلان عن فلان كذاوكذاوكان سفيان صاحب ابـواب (١٦)_ ولمامـات شعبة : قال سفيان: مات الحديث (۱۷) قيل لابی داوداشعبة احسن حديثامن سفيان ؟ فقال : ليس في الدنيا احسن حديثامن شعبة ومالک على القلـة . [تهـذيب الكمـال ج ٤ص ٥٩٠/ ترمـذی/ كتـاب العلـل/ ج۲/ ص۲۳۸ / اعلام الموقعين/ ج ۱ / ص ۷۳ / فتاوی ابن تيميه/ ج١ / ص ۸۲].

يو ويشتم حديث

عن الحسن ان سمرة بن جندب وعمران بن حصين ﷺ تذاكرا. فحد ث سمرة بن جندب انـه حفـظ عن رسول الله ﷺ سكتتين سكته اذاكبر وسكتة اذافرغ من (غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّـالِّيْنَ) فحفـظ سمرة وانكرعليه عمران بن حصين. فكتبافي ذلـک الي ابي بـن كعـب فـكان في كتابـه اليهمـاان سـمرة قدحفظ . [رواه ابوداود، ج ١ص ٧٩ مطبوعه نورمحمداصح المطابع كراچی/ رقم: ۷۷۹ / مسند احمد / رقم: ۲۰۳٤۱]:

حضرت حسن فرمائي چې د حضرت سمرة بن جندب او د حضرت عمران ابن حصين رضى الله عنهما په منځ کې مذاکره وشوه، حضرت سمرة رضى الله عنه وفرمايل چې ماته ښه په ياد دي چې رسول الله ﷺ دوه سکتې کولې، يوه د تکبير تحريمه څخه وروسته او دوهمه .د(غَـيْرِ الْمَغْضُـوْبِ عَلَـيْهِمْ وَلَا الضَّـالِّيْنَ) څخه وروسته حضرت عمران بن حصين ﷺ د دې څخه انکار وکړو بيا دوی دواړو په دې باره کې حضرت ابی بن کعب ﷺ ته وليکل، حضرت ابی بن کعب ﷺ جواب ورکړو، چې رشتيا هم حضرت سمرة بن جندب ﷺ ته ښه ياد دي .

دوه ويشتم حديث :

عن الحسن عن سمرة بن جندب رضی الله عنه انه كان اذاصلي بهم سكت سكتتين اذافتـتح الصـلوة واذاقال ولاالضالين سكت ايضاهنية فانكروا ذلک عليه فكتب الي ابي بـن كعـب فكتـب اليهـم ابي ان الامر كما صنع سمرة . (رواه احمد/ مسند احمد / رقم: ۲۰۵۳۰ والدارقطنی / کتاب الصلوة / بـاب مواضع السكتات / رقم: ۱۲۶۰ واسناده صحيح اثارالسنن ، ج ۱ص ۹۶) اوپه بعضو چاپونو کې ص : ۱۰۴].

حضرت حسن د حضرت سمرة ﷺ څخه روايت کوي چې ده به کله لمونځ کولونو دوه سکتې به يې کولې يوه دلمانځه د شروع په وخت کې اودوهمه به يې د(ولاالضالين) څخه وروسته لږه سکته کوله .

خلکو ددې څخه انکاروکړو ، بيا دوی په دې باره کې حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه ته وليکل، نو حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه جواب ورکړو چې بی شکه حکم همداسې دی لکه څرنګه چې حضرت سمرة ﷺ کړی دی .

درويشتم حديث

عن مغيرة عن ابراهيم انه كان اذاكبرسكت هنية واذانهض في الركعة الثانية لم يسكت وقال: اَلْحَمْدُ لِلهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ (مصنف ابن ابی شيبه ،ج ۱ص ۳۰۹)

حضرت مغيره ﷺ د ابراهيم نخعی رحمه الله څخه روايت کړی دی چې ده به کله الله اکبر دلمانځه د شروع لپاره وويلونو لږه سکته به يې وکړه اوچې کله به دوهم رکعت ته پاڅيدلو نو سکته به يې نه کوله او الحمد لله به لوستله.

خلورويشتم حديث

عن الحسن عن سمرة قال: سكتتان حفظتهما عن رسول الله صـلى الله عليـه وسـلم فـأنكر ذلـك عمران بن حصين وقال حفظنا سكتة. فكتبنا الى أُبی بن كعب بالمدينة. فكتب أُبی أن حفظُ سمرة قال بـه سعيد فقلنا لقتادة ما هاتان السكتتان ؟ قال: اذا دخل فی صلوته واذا فرغ من القرائة ، ثم قال بعـد ذلـك واذ قرء ولاالضالين قال و كان يعجبه اذا فرغ من القرائة ان يسكت حتى يتراد اليه نفسه. قال وفی البـاب عن ابی هريرة . قال ابوعيسى حديث سمرة حديث حسن) [ترمذی / رقم: ۲۵۱].

طریقه داستدلال:

ددې درې واړو احادیثو څخه معلومیږي چې رسول الله ﷺ به همیشه دوه سکتې کولې .

اوله : داول الله اکبر څخه وروسته یعنې د (سبحنک اللهم) لپاره وه، دا اوږده سکته وه، چې په دې باندې ددواړو صحابه وو کرامو اتفاق وو.

دوهمه : د ولاالضالین څخه وروسته دومره باریکه سکته وه چې حضرت عمران بن حصین رضی الله عنه ورته بالکل ورته متوجه نه شو او مختصره سکته د مختصر عمل له پاره وي. اودا وخت د آمین وخت دی، نو چې د آمین په وخت کې سکته وه نو معلومیږي چې د آمین عمل جهراً نه و. همدارنګه په احادیثو کې په ډیرتکرار سره راغلي دي چې د ولاالضالین څخه وروسته امین دی نو دوهمه سکته دامین لپاره ده په دې احادیثو کې د سبحنک اللهم او امین دواړو لپاره د سکتې لفظ استعمال شوی دی او سبحنک اللهم خو اتفاقاً په پټه لوستلې شي نو همدارنګې به امین هم په پټه لوستلې شي .

بعضې غیرمقلدین وائي چې د وهمه سکته دامین لپاره نه وه بلکې د بل غرض لپاره وه او امین جهرالوستل شوی دی، لکن دا خبره غلطه ده ځکه چې که امین جهراوي نو بیا په حدیث کې د دوهمې سکتې د بیان په وخت کې داسې پکاروو چې (واذاقال امین سکت ایضاهنیة) . همدارنګه که دا سکته د تنفس د سمولو له پاره وي نو بیا خو مقتدي د (ولاالضالین) څخه وروسته فوراً آمین وایي، نو څرنګه هم تنفس برابروي او هم آمین وایي؟

په دې احادیثو کې د حفظ لفظ دی، یعنې لکه څرنګه چې د حافظ قران ښه یادوي همدارنګې دامسئله حضرت سمرة ﷺ ته ښه یاده ده او حضرت ابی بن کعب ﷺ دیته امریعنی حکم ویلي دي ګویا چې دا د رسول الله ﷺ حکم هم دی چې امین په پټه وائي . د حسن بصري رحمه الله سماع د سمرة بن جندب رضی الله عنه څخه ثابته ده. [صحیح البخاری/ج ۲/ص ۸۲۲].

خلفاء راشدین او تابعین

یوه ورځ رسول الله ﷺ د اختلاف ذکروکړو او بیایې داختلاف څخه د خلاصیدلو اصول بیان کړل چې (علیکم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدین) تاسو زما طریقې او زما د خلفاوو طریقې په ځان لازمي کړئ! یعنې

چې کله په احاديثو کې اختلاف راشي نو په هغو احاديثو عمل وکړئ چې د خلفاء راشدينو د عمل سره موافق وي.

(۱) عن ابي وايل قال كان علي وعبدالله لا يجهران ببسم الله الرحمن الرحيم ولا بالتعوذ ولا بالتامين. [رواه الطبرانى فى الكبير/ ج ٤ / ص ٥٦٦ / رقم: ٩٣٠٤ / الجوهر النقى/ باب الجهر باالتامين / المحلى/ مسئله نمبر: ٣٦٣/ مجمع الزوايد/ رقم: ٢٦٣٢ وفيه ابوسعيد البقال وهوثقة مدلس مجمع الزوايد، ج ٢ / ص ١٠٨]

دابو وايل ﷺ څخه روايت دی چې خليفه راشد حضرت علی ﷺ او حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ په لمانځه کې بسم الله الرحمن الرحيم او امين په زوره نه لوستلو.

(د ابوسعيد البقال توثيق)

د ابوسعيد البقال نوم سعيد بن المرزبان العبسی الکوفی دی، دا د حسن درجې راوي دی.

۱- د امام ترمذی په نيز حسن الحديث دی. [وګوره ترمذی رقم ۳۳۸۹].

۲- کتاب الدعوات باب ماجاء فی الدعاء اذا أصبح واذا أمسى: قال ابوعيسى: هذا حديث حسن غريب من هذا الوجه.

۳- امام ترمذی رحمةالله عليه د امام بخاری رحمةالله عليه شاګرد دی، نو د امام بخاری رحمةالله عليه څخه يې په العلل الکبير کې دده په باره کې د مقارب الحديث جمله رانقل کړې ده. [بحواله نصب الرايه ج ۴/ ص ۳۶۶ تعليق المغنی ص ۳۶۰ شمس الحق عظيم آبادی غيرمقلد].

۴- امام ابو ذرعه ليکی چې صدوق مدلس ميزان الاعتدال ج ۱/ ص ۳۹۱ مجمع الزوايد ج ۱/ ص ۱۴۱].

۵- امام ابن عدی رحمةالله عليه فرمايي چې دا په هغو ضعفاوو کې دی چې روايت يې د تائيد لپاره پيش کيدلی شي او دده روايت پرينبودلی نه شي [تهذيب التهذيب ج ۴ ص ۸۰]

۶- امام ابو اسامه فرمايي چې ابو سعيد البقال زمونږ څخه حديث بيانوي او ثقه دی. تهذيب التهذيب ج ۴/ ص ۷۹ مجمع الزوايد ج ۱/ ص ۱۴۱].

۷- علامه هيثمی رحمةالله عليه فرمايي چې [ثقة مدلس]. مجمع الزوايد ج ۲/ ص ۱۰۸].

۸- امام ابوداؤد فرمايي چې وکان من أقرأ الناس.

۹- امام عقلی رحمة الله عليه ورته ثقه ويلي دي. [تهذيب ج۴/ ص۸۰].

۱۰- امام ساجی رحمة الله عليه فرمايي چې صدوق فيه ضعف تهذيب ج۴/ ص۸۰].

۱۱- علامه منذری فرمايي چې وقد وثق الترغيب والترهيب ج۴/ ص۸۰].

۱۲- عبدالله بن المبارک رحمة الله عليه فرمايي چې ما د شريک بن عبدالله النخعی رحمة الله عليه څخه پوښتنه وکړه چې تعرف ابا سعيد البقال؟ قال أی والله! اعرفه عالی الاسناد...الخ . [الکفاية فی علم الرواية ص۳٦۰].

او د تدليس طعن د متابعت له وجې ختميږي د غيرمقلدينو مشران دا اصل مني [وګوره تحقيق الکلام ج۱/ ص۶۲] مقدمة تحفة الاحوذی ص۱۹۳] نيل الاوطار ج۱/ ص۱۷۹].

(۲) عن ابراهيم قال: قال عمر: أربع يخفيهن عن الامام: التعوذ، بسم الله الرحمن الرحيم، وآمين، واللّٰهُمَّ ربنا لک الحمد. [رواه ابن جرير] [کنز العمال ج٤/ ص٢٤٩ کتاب الصلوة].

حضرت عمر رضي الله عنه فرمايي چې امام به دا څلور شيان په پټه ووايي ۱- اعوذ بالله...الخ ۲- بسم الله ۳- آمين ۴- او ربنا لک الحمد.

(۳) وروينا عن عبدالرحمن بن أبی ليلی أن عمر بن الخطاب قال: يخفی الامام أربعاً : التعوذ، وبسم الله الرحمن الرحيم، وآمين، وربنا لک الحمد. [محلی ابن حزم ج٣/ ص١٤٨ طبع دار الاحياء التراث العربی بيروت سنة ١٤٢٢هـ].

حضرت عمر رضي الله عنه فرمايي چې امام به دا مذکور څلور شيان په پټه وايي ۱- اعوذ بالله ۲- بسم الله ۳- آمين ۴- ربنا لک الحمد. فان قيل : چې د عبدالرحمن بن ابی ليلی سماع د حضرت عمر رضي الله عنه څخه نه ده ثابته؟ **قلنا:** امام احمد رحمة الله عليه فرمايي چې د شپږو کالو والا هلک چې ذهين او فطين وي نو سماع ته يې اعتبار شته دی، لکه د سفيان بن عيينه رحمة الله عليه او د وکيع رحمة الله عليه حديثونو ته چې اعتبار دی. [کتاب الکفاية فی علم الرواية ص۱۶]. امام بخاري رحمة الله عليه د محمود بن ربيع د پنځه کلنی په عمر کې د حديث ذکر کړی دی. [صحيح بخاري ج۱/ ص۱۷]. نو ددې اصل په بناء باندې امام مسلم فرمايي چې : وأسند عبدالرحمن بن أبی ليلی وقد حفظ عن عمر بن الخطاب. [مسلم ج١/ ص٢٤]. امام ترمذی رحمة الله عليه فرمايي چې : وقتل عمر بن الخطاب وعبدالرحمن بن ابی ليلی ابن ست سنين .... وقد روی ابن ابی ليلی عن عمر رضي الله عنه . [ترمذی کتاب الدعوات باب ما يقول عند الغضب رقم ٣٤٥٢].

(٤) قال الطبری فی تهذیب الاثار: أنا ابو کریب ، نا ابوبکر بنعیاش، عن ابی سـعید، عـن ابی وایـل قال: لم يکن عمر وعلی يجهران ببسم الله الرحمن الرحيم، ولا بآمین. [الجـوهر النـقی ج۲/ ص۴۸ وص ۵۸ طبع ادارة تالیفات اشرفیه ملتان، شرح سنن ابی داؤد، علامه بدرالدین عینی ج۳/ ص۱۳۵ طبع دار الکتب العلمیة بیروت]. يعني د حضرت عمر ﷺ او حضرت علی ﷺ به بسم الله ...الخ او آمين په پټه ويلو.

(٥) عن ابي وايل قال كان عمروعلي لا يجهران ببسم الله الرحمن الرحيم ولا باالتعوذولا بالتـامين.(رواه ابن جريرالطبراني فی تهذيب الاثارالجوهرالنقی ، ج ١ص ١٣٠/ باب جهر الامام باالتامين/ سنن طحـاوی/ج ١/ ص٩٩ /اوپه بعضي چاپونوکې ص ١٥٠/ باب قراة بسم الله الرحمن الرحيم في الصلوة).

د حضرت ابو وايل ﷺ څخه روايت دی چې حضرت عمر ﷺ او حضرت علی ﷺ نه بسم الله په زوره ويلې ده نه اعوذ بالله الخ او نه امين.

(٦) روي ابومعمر رحمه الله عن عمربن الخطاب انه قال يخفي الامام اربعا.

١ - التعوذ. ٢ - وبسم الله الرحمن الرحيم. ٣- وامين. ٤ - وربنالک الحمد. [کنزالعمال /ج٤ /ص٢٤٩/ بحواله ابن جرير/ محلی ابن حزم /ج ٢/ ص ٢٠٦ / عيني شرح هدايه/ ج ١ / ص ٦٢٠]

دابو معمر ﷺ څخه روايت دی چې حضرت عمر ﷺ فرمائي څلور شيان پټ لوستلې شي اعوذ بالله، بسم الله الخ امين او ربنالک الحمد.

يوحقيقت : علامه نيموی رحمه الله فرمايي چې:-(لم يثبت الجهر بالتامين عـن النـبی صـلی الله عليـه وسلم ولا عن الخلفاء الاربعة. و ما جاء فی الباب فهو لا يخلو عن شئ) [آثارالسنن / ص ١٤١].

له حضرت رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه او په خلفاء راشدينو کې د يو څخه هم په زوره امين ندی ثابت او کوم شيان چې خلک ذکر کوي هغه ضعيف دي، بلکې د خلفاء اربعه وو څخه پـه ضعيف سند باندې هم آمين بـالجهر نه دی ثابت، بلکې د خلفاء راشدينو په زمانه کې د يـو کس څخه هم په زوره امين ندی ثابت. که غيرمقلدينو کې جرات وي نود يو خليفة الراشد څخه دې په زوره امين ثابت کړی او يا دې په پوره دوره د خلافت کې په کوم يو مسجد کې د کوم سړی څخه په زوره امين ثابت کړي .

(٧) عبدالرزاق عن الثوری عن منصـور عـن ابـراهيم قـال خمـس يخفـيهن الامـام سـبحنک اللّٰهُمَّ وبحمدک والتعوذ و بسم الله الرحمن الرحيم وامين وربنالک الحمد.

(رواه عبدالرزاق/ رقم:۲۵۹۷؟ واسناده صحيح اثارالسنن ، ص:۱۰۷ باب ترک الجهر بالتامين .

دحضرت ابراهيم نخعی ﷺ څخه روايت دی چې امام به پنځه شيان پټ وائي : (۱) سبحنک اللّٰهُمَّ الخ. (۲) اعوذبالله الخ. (۳) بسم الله الخ. (٤) امين). (٥) ربنالک الحمد.

(۸) محمد قال اخبرنا ابوحنيفة عن حماد عن ابراهيم قـال اربـع يخافـت بهـن الامـام سـبحانک الله وبحمدک، والتعوذ من الشيطن، وبسم الله الرحمن الرحيم، وآمين. [کتاب الآثار للامام محمد رقم ۸۳ کتاب الآثار لابی يوسف رقم ۱۰٦]

ابراهيم نخعی رحمة الله عليه فرمايي چې امام به دا څلور شيان په پټه وايي : ۱- سبحانک الله اللهم ۲-اعوذ بالله ۳- او آمين.

(۹) عبدالرزاق عن معمر عن حماد عن ابراهيم قال: اربع يخفيهن الامام بسم الله الـرحمن الـرحيم، والاستعاذة، وآمين، واذا قال سمع الله لمن حمده، قال: ربنا لک الحمد. [عبدالرزاق ج۲/ ص۸۷ رقم۲۵۹٦].

ابراهيم نخعی رحمة الله عليه فرمايي چې امام به دا څلور شيان په پټه وايي: (۱) بسم الله (۲) اعوذ بالله (۳) آمين. او چې کله امام سمع الله لمن حمده و وايي نو دا به ربنا لک الحمد وايي.

(۱۰) وعن سفيان الثوري رحمة الله عليه عن منصور المعتمر عن ابـراهيم قـال خمـس يخفـين: سـبحنک الله وبحمدک، والتعوذ ، وبسم الله الرحمن الرحيم، وآمين، واللّٰهُمَّ ربنـا لـک الحمـد [المحلی ج۳/ ص۱٤۸ طبع بيروت احياء التراث بيروت.

(۱۱) حدثنا وکيع ، عن سفيان، عن منصـور عـن ابـراهيم قـال: خـس يخفـيهن الامـام، الاسـتعاذة، سبحانک اللّٰهُمَّ وبحمدک، وبسم الله الرحمن الرحيم، وآمين وربنالک الحمد. [مصـنف ابـن أبی شـيبة رقـم ۸۹٤۱].

(۱۲) حدثنا هشيم، قال حدثنا حصين ومغيرة عن ابراهيم قال : يخفی الامام: بسم الله الرحمن الـرحيم والاستعاذة، وآمين، وربنا لـک الحمـد. [مصـنف ابـن ابی شـيبة ج۱/ ص۱۰‏٤/ وص٤۱۱ ج۲/ ص۵۳٦ وج۳/ ص۳۷٤ رقم٤۱۵۹ ج٦/ ۸٦ رقم۸۹٤٤].

(۱۳) حدثنا وکيع، عن ابن ابی ليلی، عن الحکم، عن ابراهيم قال: أربع لا يجهر بهن الامام، بسـم الله الرحمن الرحيم، والاستعاذة، وآمين والله ربنا لک الحمد. [مصنف ابن أبی شيبة ج٦/ ص۸٦ رقم ۸۹٤۰].

(١٤) عبدالرزاق عن معمر، عن الثوري، عن منصور، عـن ابـراهيم انـه كان يسر- بـآمين. [مصنف عبدالرزاق ج٢/ ص٩٦ رقم٢٦٣٥].

(١٥) قال الطبري وروى عن النخعي والشعبي وابراهيم الشيمي كانوا يخفون بآمين. [الجوهر النقي ج٢/ ص٥٨].

ددې ټولو روايتونو څخه معلومه شوه چې ابراهيم نخعي رحمه الله پخپله هم آمين په پټه ويلو او امام ته يې هم د آمين بالسر تعليم ورکولو په مذکورو بعضو روايتونو کې د امام لفظ وو او په بعضو کې نه وو، ددې څخه معلوميږي چې دا روايتونه عام دي امام او مقتديانو دواړو ته شامل دي.

حضرت ابراهيم نخعي رحمه الله د تابعينو سردار و، د دارالعلم کوفې مفتي و، دا ښار د زرګونو محدثينو او فقهاوو داوسيدلو ځای و.

حضرت ابراهيم نخعي دصحابه وو رضي الله عنهم په زمانه کې پيدا شو او د صحابه وو په زمانه کې وفات شو، دده دعلم اندازه ددې څخه معلوميږي چې دصحابه وو کرامو په موجودګي کې به يې فتوی ورکولې دصحابه وو رضي الله عنهم په موجوده ګی کې حضرت ابراهيم نخعي رحمه الله د امين د پټو ويلو فتوی ورکړه او هيڅ صحابي ترينه انکار ونکړو. او هيچا ونه ويل چې دا خلاف سنت دی حالانکه چا چې دصحابه وو تاريخ مطالعه کړی وي هغه پرې پوهيږي چې صحابه رضي الله عنهم په سنتو څومره فدايان وو؟

دخپل ځان، مال، عزت، ابرو، هرڅه ته په يو سنت باندې هزارها ځلې قربانولو ته تيار وو لکن دامين د پټ ويلو دفتوی پر خلاف هيڅ صحابي او ازپورته نه کړو او نه کوم تابعي يا تبع تابعي څه اواز او چت کړو. او نه په خيرالقرون کې ددې فتوو په خلاف چا تقرير وکړو، او نه چا کومه رساله وليکله، او نه په کوم مسجد کې ورباندې جنګ وشو، او نه ورباندې دمناظرو چيلنجونه ورکړل شول او نه چا دامين پټ لوستونکو ته د يهودي يا مخالف سنت لقب ورکړو. او عجيبه خبره لا داده چې حضرت وايل بن حجر رضي الله عنه د کوم څخه چې لامذهبانو په خپل ګمان دامين بالجهر سند ترلاسه کړي دي، هغه هم پدې وخت کې په کوفه کې موجود وو ليکن ددې فتوی پر خلاف يې هيڅ کوم حديث پيش نکړو.

په هندوستان او پاکستان کې هم د انگريزي دورې څخه مخکې هيڅ رساله په امين بالجهر نده ليکل شوی او نه کوم تقرير په دې مضمون شوی دی او نه وربانديې اشتهار چاپ شوی دی او نه چاپټ امين ويلو والاته ديهودي او د مخالف سنت لقب ورکړی دی .

په افغانستان د سرولښکرو ديرغل څخه مخکې دلته هم هيڅ په زوره امين ندی ويلي او نه په دې مضمون کومه رساله چاپ شوی ده، او نه وربانديې کوم تقرير شوی دی ،او نه په کوم مسجد کې وربانديې جنگ شوی دی ،ليکن چې کله د هندوستان ځمکې ته د انگريزانو منحوس قدم داخل شو ، نو ددې باداريه اشارو بعضو خرڅو شوو نام نهادو مسلمانانو د اختلاف جوړول خپله اهمه فريضه وګڼله حتی چې د روسانو ديرغل په وخت کې دافتنه د سياف صليبي او جميل الرحمن کنړي په واسطه دلته هم راورسيدله ، د لامذهبو هيڅ رساله هيڅ جلسه او هيڅ تقرير ددې خرافاتو څخه خالي پاتې نه شو ، د ديار لسو سوو کلونو څخه زيات چې کوم مذهبي اتفاق او اتحادوو د هغې د ختمولو لپاره يې د خپلو بادارانو په اشاره د هيڅ قسم قرباني څخه ځان وروسته نکړو .

(٦) عن علقمة والاسود كليهما عن ابن مسعود ﷺ قال يخفي الامام ثلاثا التعوذ، وبسم الله الرحمن الرحيم وامين. [محلی ابن حزم ج ٣ص ٢٠٦ / ١٤٨ و ١٥٨ / طبع دار احياء التراث / بيروت].

(٧) قال سفيان الثوری وابوحنيفة يقولها الامام سرا ذهبوا الي تقليد عمر بن الخطاب وابن مسعود ﷺ. (محلی ابن حزم ج ٢ص ٢٠٦).

الحاصل :

څوک چې په پټه امين وائي د ده داعمل د قران سره موافق دی، د رسول الله ﷺ د عمل سره موافق دی ، د اسمان او د زمکې د ملايکو سره موافق دی، د خلفاء راشدينو د عمل سره موافق دی او د عامو صحابه وو د عمل سره موافق دی .

امام طبري رحمه الله فرمايي (اكثر الصحابة والتابعين علي ذالک) د صحابه وو او د تابعينو اکثريت امين پټ لوستلو . (الجوهر النقي ج٢ ص ٥٨ كتاب الصلوة باب جهر الامام). نو د خير القرون د ټولو تابعينو او تبع تابعينو د عمل سره موافق دي او په حرمينو ،کوفه ،هندوستان ،پاکستان او افغانستان او نورو اکثرو اسلامي ملکونو کې چې څه د پاسه ديارلس سوه کاله څومره مسلمانان تير شوي دي ددې ټولو د عمل سره موافق دي .

نـن سـباچې لامـذهبان پـه يو ساه بانـدې احنافوتـه دامـين ،رفـع اليـدين وغيـره مسـائلوپه وجـه پـه سلګونو کنځلې کوي چې احناف مقلدين جاهلان دي ، رانده دي ، بدعتيان دي ،مشرکان دي ، بې دينه دي، ځکه چې په زوره امين نه وائي ،رفع اليدين نه کوي وغيره وغيره نوداسې خبرې ددې لوی دليل دی چې : دا خلک د منکرينو د حديثو د لاس آله ده او د يهوديانو په شان کتمان کوي دوی د قراءة خلف الامام ، رفع اليدين، امين بالجهروغيره مسائل اجتهادی نه ګڼي بلکې دامسايل دحق اودباطل معيار ګڼي ، له دې وجهې مونږه وايو چې د دوی آمين بالجهر نه دی، بلکې بالشر دی.

ځکه غير مجتهد چې د مجتهد په پيروي کې د مجتهد په تطبيق او ترجيح عمل نه کوي، بلکې په خپل فکر په متعارضو احاديثو کې په يو عمل کوي او بل پرېږدي. نودا سړی که حق ته ورسيږي او که خطا شي، په هر صورت کې ګناهګار دی. [شرح مسلم / ج ۲ / ص ۷۶] نو د لا مذهبو آمين بالشر شو اودا حرام او ګناه ده.

دوهم باب

د هغه احاديثو تحقيق چې لامذهبان يې ددلايلو ګمان کوي

په دې باب کې دابيانوو چې دلامذهبو په لمن کې څه شی دي ؟دغه دمردار ډنډ چينډخي په خپل ټرار کې څه څه وائي ؟دوی په خپلو رسالو او اشتهارونو کې څه شی ليکلي دي؟ په کومه طريقه د الرهضموي ؟

اودبوسو په کومه ډيرۍ ناست دي چې دومره په جرائت دمناظرو چيلنجونه ورکوي اودهرکور او مسجد څخه يې دجنګونو ميدان جوړ کړی دی ؟.

اول فصل

دلامذهبو مسلک

دلامذهبو د مسلک تفصيلاً څلور اړخه دي:

اول : لامذهبان چې کله ځانته لمونځ کوي نو په ټولو فرايضو ، سننو او نوافلو کې امين پټ وائي او ددوی په نيزدلايل دوه دي قران او حديث صحيحه مرفوعه نوددوی سره په دې پټ امين ويلو څه دليل دی ؟

کوم ايت ياحديث مرفوعه کې راغلي دي چې ځانته لمونځ کونکي به په فرايضو ،نوافلو او سننو کې پټ امين وائي ؟

په دې اړخ باندې ترننه پورې دوی نه کومه رساله وليکله، نه يې ورباندې کومه مناظره وکړله نه يې ورته کوم دليل بيان کړو. دوی دمسئلې دااړخ دتقيې په صندوق کې داسې بند کړي دي چې چاته په خوب کې هم داور معلومه نه شي چې دوی هم په اکثرو ځايونو کې امين پټ وائي.

په دې باره کې چې يوائې لمونځ کونکي به په هرلمانځه کې امين پټ وائي نه قراني ايت شته اونه يې څوک دکوم نبوی ﷺ حديث څخه صراحة ثابتولې شي، که څوک يې ثابتولې شي راميدان ته دې شي. ديده بايد.

دوهـم : لامذهبان دلمانځـه نورتـول ذکرونـه اودعاګانې پټې کوي صرف امين په زوره وائي ددې تخصيص څه دليل دی؟

ايا په قران کې داسې کوم ايت شته چې داتخصيص يې کړی وي چې د لمانځه نورتول ذکرونه پټ ولولئ اوصرف امين په زوره ووائي؟

ايا دنيا دکتب خانو په کوم کتاب کې داسې حديث شته چې په کې واضحه راغلي وي چې دلمانځه نورتول ذکرونه اودعاګانې پټې ووائي اوصرف امين په زوره ووائي؟

دريم : مقتديان په څلير شتو ساعتونو يعنې په يوه شپه اوورځ کې دامام پسې (ولس ۱۷) رکعته لمونځ کوي.

پـه دې اولسو (۱۷) رکعتونـو کې دوی صرف پـه شپږو رکعتونو کې امين پـه زوره وائـي او پـه پـاتې (يولسو ۱۱) رکعتونو کې يې پټ وائي، په دې باره کې دې لامذهبان لاندې سوالونو ته جواب ووائي.

(۱) دقران په کوم ايت کې راغلي دي چې مقتديان دې صرف په شپږو رکعتونو کې امين په زوره وائي او په پاتې يو ولسو ۱۱) رکعتونو کې دې يې پټ وائي؟

(۲) درسـول الله ﷺ پـه کـوم قـولي حـديث کـې صـراحة راغلـي دي چـې مقتـديان دې صـرف پـه شپږو رکعتونو کې امين په زوره وائي او په پاتې يو ولسو رکعتونو کې دې يې پټ وائي؟

(۳) دصحاحٌ سته وو يعنې دبخاری، مسلم، ترمذی، ابوداود، نسائي، ابن ماجه، يابل دحديثو په کوم کتاب کې يو صحيح يا حسن حديث شته، چې په هغې کې صراحة راغلي وي چې درسول الله ﷺ مقتديانو په شپږو رکعتونو کې امين په زوره ويلی دی اوپه پاتې يوولسو رکعتونو کې يې پټ ويلی دی؟

(۴) ايا دکوم خليفة الراشد څخه ثابته ده چې هغه دې دمقتدي والي په حالت کې په شپږور کعتونو کې امين په زوره ويلې وي او په پاتې يوولسور کعتونو کې دې يې پټ ويلی وي ؟

(۵) ايا پــه ټولــه دوره د خلافــت کــې دخلفـائي راشــدينو کوم مقتــدي داســې کــړي دي، چــې پــه شپږور کعتونو کې يې امين په زوره ويلي وي او په پاتې يوولسو رکعتونو کې يې پټ ويلې وي ؟

مونږ حيران يو چې کله د قران ايت ورسره نشته، صحاح سته وو هم په ميدان پرېښي دي، نورومحدثينو هم لاوارثه پرېښي دي نو دوی په کوم جرائت د پسرلي د چينډ خو په شان ټراری کوي او چلينجې اشتهارونه چاپوي؟ دابو هريره ﷺ د حديث حال به لږ وروسته بيان کړو . انشاء الله تعالی .

خلورم : دلامذهبو په نيز به امام هميشه په شپږور کعتونو کې امين په جهروائي او پـه يوولسور کعتونو کې به يې پټ وائي .

لامذهبان په دې اقرار کوي چې د قران پاک په هيڅ ايت کې هم زمونږ دا مسئله نده ذکر شوی، لـه دې وجهې څخه دوی د مسئلې بنياد په حديث ايښې دی دلامذهبو پـه نيز دا امين ويل هم سنت موکده دي او د امين پـه زوره ويل هم سنت مؤکده دي، مونږ وايو چې که چيرتـه د نفس امين ويلو په شان امين پـه زوره ويـل هم سنت موکده وي نو د رسول الله ﷺ کوم حکم و ښائي چې فرمايلي وي چې تاسو په شپږور کعتونو کې امين په زوره ووائي او پـه پاتې يوولسو رکعتونو کې يې پټ ووائي ، اوس د هغه احاديثو تحقيق واورئ چې لامذهبان ترينه استدلال کوي .

د ابو هريره ﷺ حديث

عن ابي هريرة ﷺ قال ترک الناس التامين وکان رسول الله ﷺ اذاقال غير المغضوب عليهم ولا الضالين قال امين حتي يسمعهاالصف الاول فيرتج بهاالمسجد. [ابن ماجه ص ۸۱ / رقم ۸۵۳/ باب الجهربامين]

حضرت ابوهريره ﷺ فرمائي چې ټولو خلکو امين پرېښې دی او رسول الله ﷺ به چې کله سورة فاتحه ختمه کړه امين به يې وويلو تردې چې اول صف به واوريدلو پس و به کرنګيدلو مسجد په امينونو باندې .

اول جـــواب : پـه دې حديث کـې دمقتـدي لفظ نشـته لـيکن د مسجد د کرنګهار څخـه قياسيږي، چې دا کرنګهـار دمقتديانو دا وازڅخـه پيدا شـوی دی ، حالانکـه پـه نورو ځايونو کې لامـذهبان قيـاس تـه د شيطان کاروائي نو دوی پخپل ګمان ولې دلته دا شيطاني کارو کړو ؟.

دوهـم جـواب : دغـه جمله چې دوی د دې قياس بيلډينګ ورباندې درولې دي يوه بې بنياده جمله ده او د نقل او د عقل څخه مخالفه ده .

ځکـه چـې همـدا روايت پـه (ابـوداود، ج ۱ص ۱۳۵/ رقـم: ۹۳۴/ بـاب التـامين وراء الامـام] او پـه مسند ابويعلى کې هم شته (تعليق اثار السنن، ج ۱ص ۹۴) او هلتـه د مسجد ذکر نګيد و جمله نه شته . حالانکه هغه حديث هم د بشر بن رافع څخه روايت شوی دی.

دريم جواب : د دې حديث په سند کې يو راوی بشر بن رافع ابو الاسباط الحارثى النجرانى دی چې:

۱- امام بخاری ، امام احمد ، امام ابن معين ،امام نسائى امام ترمذى، ابو حاتم ، يحيى بن معين او نور ټول محدثين رحمهـم الله ورتـه ضـعيف وايـي . [ميـزان الاعتـدلال ، ج ۱ص ۱۴۷) تهـذيب الكمـال ج ۲ص ۵۲ وتقريب التهذيب ص ١٦٢]

۲- او ابن حبان دده په باره کې فرمائي : (يروي اشياء موضوعة كأنه المتعمد لها) يعنې ده به موضوعي روايات رانقلول. [ميزان الاعتدال/ ج ۱/ ص ۱۴۷].

۳- او علامه ابن عبد البر رحمه الله په كتاب الانصاف کې ليکلي دي چې : (اتفقـوا على انكار حديثه وطرح ماروا ه وترک الاحتجاج به لايختلف علماء الحديث في ذلک. (اثارالسنن ص ٩٥)

د محدثينو پـه دې اتفـاق دی چـې د ده د رواياتو څخـه سـخت انکـار پکـار دی او د ده د روايـاتو غـورزول پکار دي او د ده په احاديثو استدلال ندی پکار په دې کې د علماؤ د حديث هيڅ اختلاف نشته .

۴- امام ابو حاتم فرمايي چې : (وبشر بن رافع الحارثي ضعيف الحـديث، منكـر الحـديث، لا تـرى له حديثاً قائماً) [كتاب الجرح والتعديل/ ج ١ / ص٣٥٧].

۵- امام محمد بن طاهر الظاهری المتوفى ۵۰۷ هـ فرمايي چې: بشر بن رافع النجرانى يضع الحـديث) [تذكره مقدسی/ ص١٦٥/ذيل موضـوعات كبـير]. او مخکې ليکي چې: (بشر بـن رافـع النجـرانى يـروى الموضوعات) [ص ١٧٠].

۶- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې : (فقيه ضعيف) [تقريب/ ص ۳۴]

۷-د حافظ ابن حجر رحمه الله استاد علامه نورالدین الهیثمی فرمایي چې: (وقد اجمعوا علی ضعفه) [مجمع الزوايد /ج ۱/ ص ۱۹۳].

څلورم جواب : ددې حدیث یوبل راوی (ابن عم ابی هریرة) دی اوهغه مجهول دی. [میزان الاعتدال/ ج ۳/ ص ۳۶۷ / تلخیص الحبیر/ ج ۳/ ص ۳۵۰ / نصب الرایه/ ج ۱/ ص ۳۷۱ / حاشیه ابن ماجه/ ص ۲۷۱].

خپله غیرمقلد مولوی عبدالروف دصلوة الرسول په حاشیة باندې لیکلي دي چې ددې حدیث سند ضعیف دی ځکه چې بشربن رافع ضعیف دی او ابوعبدالله مجهول دی. (صلوة الرسول، ص ۲۳۹) ناصرالدین الباني هم دې حدیث ته ضعیف ویلی دی. [ضعیف سنن ابن ماجه/ ۱۸۲ / ۸۵۳]

پنځم جــواب : دحدیث داجمله دقران پاک څخه صراحة مخالفه ده ځکه چې په دې روایت کې داسې ذکرشوي دي، چې د رسول الله ﷺ او ازبه صرف تر اول صف پورې ورسید لو او دمقتدیانو او ازبه دومره په زوره ووچې مسجد به کړنګهار شروع کړو، ددغې دروغجن روایت څخه معلومیږي چې (معاذالله) صحابه ورضوان الله علیهم ټولو دقران پاک مخالفت کولو ځکه چې دالله ﷻ حکم دی چې. (لَا تَرْفَعُوْٓا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ) اوپه دې روایت کې دي چې صحابه وو خاص طورپه مسجد کې اوبیا خاص طور د رسول الله ﷺ پسې په لمانځه کې ددې قرآني ایت مخالفت کولو او خپل لمونځونه یې بربادول (معاذالله)

شپږم جواب : په دې حدیث کې دمسجد دکړنګهار ذکر دی. حالانکه کړنګهار په پوخ او ګمبتدار مسجد کې پیدا کیږي او د رسول الله ﷺ په دور کې دمسجد نبوی چت دکجورو دډ ونو څخه جوړ شوی ووچې کړنګهار پیدا کیدل په کې محال وو.

اووم جواب : داجمله دقرآن، دعقل، اونقل دمخالفت سره سره اود انتهائي ضعف او موضوعیت سره سره دصحابه وو ﷺ اود تابعینو د اجماع څخه هم مخالفه ده ځکه دهمدی حدیث په اول سر کې د ابوهریرة ﷺ فرمان داسې دی چې. (ترک الناس التامین).

یعنې ټولو خلکو امین بالجهرپریښې دی. ابوهریرة ﷺ په دې کې هیڅوک ندي مستثنی کړي، معلومیږي داچې په دغه وخت کې هیچا هم په زوره امین نه ویلو.

دابوهریرة ﷺ وفاة په نهه پنځوسمه (۵۹ هـ) کې شوی دی اوده خلافت راشده لیدلی دی، معلومیږي چې دصحابه وو اود تابعینو کبارو په دورکې هیچا په زوره امین نه دی ویلی، بلکه په ټول خیر القرون کې هیچاهم په

زوره امین ندی ویلی ،مشهور غیر مقلد محمد ابراهیم سیالکوټی په خپل کتاب تاریخ اهلحدیث کې دخیرالقرون حدود داسې بیان کړي دي چې سنه ۱۱ هـ پورې دنبوت زمانه وه بیا ترسنه ۱۱۰ هـ پورې دصحابه وو زمانه وه ،بیا ترسنه (۱۷۰ هـ) پورې دتابعینو زمانه وه ،بیا ترسنه ۲۰۴ هـ بیا ترسنه ۲۲۰ هـ پورې دتبع تابعینو زمانه وه ،سیدنا امام اعظم په سنه ۸۰ هـ کې پیدا شوی دی او په سنه ۱۵۰ هـ وفات شوی دی ،امام صاحب رحمه الله په ټول عمر کې په زوره امین ندی ویلی ،(موطا امام محمد) امام مالک په سنه ۹۳ هـ کې پیدا شوی دی او په سنه ۱۷۹ هـ کې وفات شوی دی ،امام مالک هم په پټه امین ویلو (المدونة الکبری ج ۱ ص ۷۳).

امام شافعی په سنه ۱۵۰ هـ کې پیدا شوی دی او په سنه ۲۰۴ هـ کې وفات شوی دی چې په یو روایت تردې وخته پورې دتبع تابعینو زمانه ختمه شوه ،امام شافعی رحمه الله رحمه الله به هم مقتدیانو ته د پټ امین ترغیب ورکولو. کتاب الام ص ۹۵ ج ۱

اتم جواب : پدغه روایت کې دشپږو رکعتونو او د یولسو رکعتونو هیڅ تفصیل نه شته لامذهبان دحدیث دکوم ځای څخه معلوموي چې مقتدي به صرف په شپږو رکعتونو کې امین په زوره وائي او په پاتې یوولسو رکعتونو کې به یې پټ وائي.

نهم جواب : ددې حدیث او د وایل بن حجر ﷺ دحدیث په مابین کې چې لامذهبان یې دامین بالجهر لپاره پیش کوي تعارض دی ځکه چې په دې حدیث کې دمسجد دکړنګیدو ذکر دی او دوایل ﷺ په حدیث کې داسې دي چې .(سمعته وانا خلفه) نسائی ج ۱ ص ۹۴) یعنې ما واورید و اوزه یې شاته ولاړ ووم نو دا په دې دلالت کوي چې صرف یو کس واوریدلو. همدارنګه د حضرت ابوهریرة رضی الله تعالی عنه په بل حدیث کې د (حتی یسمع من یلیه من الصف الاول) سره یې هم تعارض دی.

دلامذهبو دروغ او خیانتونه

حافظ عبدالله روپړي دلامذهبو مشهور مناظر وو هغه په خپل کتاب کې چې په نامه د (اهلحدیث کې امتیازي مسائل) دی لیکلي دي چې (د ابوهریره ﷺ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ به کله (غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّيْنَ) وویلو نو امین به یې وویلو تردی چې داول صف نزدی خلکو به واوریدلو)

داحدیث ابوداود روایت کړی دی او ابن ماجه هم روایت کړی دی او ابن ماجه په کې داهم زیات کړي دي چې اول صف به کله درسول الله ﷺ امین واوریدلو نو دډیرو امینونو څخه به مسجد و کړنګیدو، شوکاني په نیل

الاو طارکې لیکلي دي چې دا حدیث حاکم هم روایت کړی دی او فرمایلي یې دي چې د بخاری او د مسلم په شرط صحیح دی او دارقطنی هم روایت کړی دی او فرمایلي یې دي چې د دې سند صحیح دی او بیهقی هم روایت کړی دی او حسن یې ورته ویلي دي) انتهی.

لامذهبه شوکاني او لامذهبه عبدالله روپړي په دې حدیث کې درې خیانته او درې دروغ ویلي دي.

اول خیانت : په ابن ماجه کې په دې حدیث کې د (فترک الناس التامین) الفاظ دي، یعنې ټولو خلکو امین پریښې دی، د دې څخه معلومیږي چې په دې د صحابه وو ﷺ او تابعینو اجماع ده چې امین به جهرانه ویل کیږي . د لامذهبه د حدیث دا جمله نه ده رانقلوي .

دوهم خیانت :دالا مذهبان دا نه بیانوي چې د دې حدیث یو راوي بشربن رافع انتهائي ضعیف دی .

دریم خیانت : دا هم نه بیانوي چې د دې حدیث په سند کې یو راوي مجهول دی .

او درې دروغ دادي:

اول دروغ :په دارقطنی کې د دې کرنګهار و الاحدیث بالکل نه شته پاتې خو لا دا چې سند ته یې صحیح ووائي .

دوهم دروغ : په مستدرک حاکم کې هم دا حدیث بالکل نه شته پاتې خو لا دا چې صحیح ورته ووائي.

دریم دروغ : په بیهقی کې هم د احدیث بالکل نشته، پاتې خو لا دا چې حسن ورته ووائي، د دوی په دې مسئله کې نور هم بې شماره دروغ شته چې یو څه یې دلته د نمونې لپاره رانقلوو .

(۱) دلامذهبو مشهور مناظر مستري نور حسین په خپله رساله (امین بالجهر) ص ۱۸) کې لیکلي دي چې (عبدالله بن عمر ﷺ به همیشه امین بالجهر ویلو او خلکو ته به یې هم د دې امر کولو چې امین بالجهر ووائي) (بخاری ، ج ۱ ص ۱۰۸)

حالانکه دا برګ دروغ دي د بخاری په دې روایت کې د جهر لفظ بالکل نشته که چا ثابت کړو یو کروړ دیناره به ورته انعام ورکړم هلته الفاظ داسې دي چې (کان ابن عمر لایدعه (ای التامین) ویحضهم).

(۲) د همدې رسالې په ص ۲۲ ص ۲۳ کې یې د حضرت ابن عباس ﷺ حضرت انس ﷺ حضرت عایشی ﷺ او حضرت معاذبن جبل ﷺ څخه احادیث رانقل کړي دي، چې د هغې خلاصه دا ده چې : (یهودیان

دمسلمانانوسره په درې شيانو حسد کوي: اول په امين بالجهر، دوهم په ربنا لک الحمد او دريم په سلام).
حالانکه دا بالکل نه شته، دلته هم که چا د جهر لفظ ثابت کړو مذکور انعام به ورته ورکړم. امين الله لا مذهبه هم دا دروغ رانقل کړي دي. [الحق الصريح /ج ۴ /ص ۲۵۵].

د فقهي په کتابونو هم د دروغو حوالې ورکوي دمثال په توګه لاندې حوالې وګورئ.

(۴) دلامذهبو په مشهور کتاب (حقيقة الفقه) چې دمولوی محمد يوسف جی پوري غيرمقلد تصنيف دی، په ص۱۹۴ کې دامين په باره کې يې په يوه ساه دهدائي، شرح وقائي، اودرمختار پسې شلورد روغ تړلي دي، يو ځای کې يې ليکلي دي چې (امين دقبوليت مهردی) اوحواله يې په (هدايه، ج۱ص ۳۶۴) ورکړې ده.

په بل ځای کې يې ليکلي دي چې (احاديث دامين بالجهرپه اثبات کې راغلي دي اوحواله يې په (هدايه ،ج ۱ص ۳۶۵) شرح وقايه ،ص ۹۷) ورکړې ده.

بل ځای کې يې ليکلي دي چې (مقتدي کله دامام امين واوري نوامين دې ووائي) اوحواله يې په درمختار، ص۲۲۹ ج ۱) ورکړې ده.

داټول دروغ دحقيقة الفقه په (۱۹۴) صفحه کې درج دي. په هدايه شرح وقايه اودرمختار کې داخبرې بالکل نشته که چاثابتې کړې يو کروړ ديناره ورته انعام دی اوپه دې مسئله کې يې يو ډير عجيب دروغ دهدائي پورې داويلي دي چې صاحب دهدائي ليکلي دي په (جلداول صفحه ۳۶۳) کې چې. (ابن همام دپټ امين احاديثو ته ضعيف ويلي دي) اوحواله يې په (هدايه ،ج ۱ص ۳۶۳) ورکړې ده.

داڅومره عجيب دروغ دي؟ هدايه دشپږمې صدی کتاب دی او ابن همام په نهمه صدۍ کې تيرشوی دی اود هدايې شارح دی نود ابن همام څخه په درې سوه کاله مخکني کتاب کې په ابن همام څرنګه حواله ورکړل شوي ده؟ حقيقة الفقه د لامذهبو مرکزي کتاب دی دنن زمانې دغيرمقلدينو په کتابونو کې وربانديې بې شميره حوالې دي اودغير مقلدينو دهرې کتابخانې زينت دی. [وګوره الحق الصريح او التحقيق السديد چې دامين الله پشاوري کتابونه دي په حقيقة الفقه ډيری حوالی ورکوي].

حکيم صادق سيالکوټي په خپل کتاب [صلوة الرسول، ص۲۴۰ / و فی البعض ص ۱۹۳] کې ليکلي دي چې درسول الله ﷺ دزمانې څخه ترننه پورې په مسجد نبوی کې مسجد د آمينونو څخه کړنګيږي، حالانکه دابالکل دروغ دي په خلافت راشده ،خلافت اموي، خلافت عباسی، خوارزمي، سلجوقي اوترکي ټولو

خلافتونو کې په سوونو کلونو پټ امین ویل کیده. د یوسل او یایمي هجري څخه تر دیارلس سوه شپږ شپیتمې هجري پورې د حرمینو امامان او خطیبان احناف وو.

مستري نور حسین په خپله رساله (امین بالجهر، ص ۳۱) کې لیکلي دي چې د امین بالجهر لپاره یوسل او پنځه دلایل دي، حالانکه د دوام جهر لپاره یو ضعیف حدیث هم نه دی موجود.

د عبدالله بن زبیر رضی الله عنه اثر

لامذهبان د حضرت عطاء روایت هم پیش کوي چې امن الزبیر و امن من خلفه حتی ان للمسجد للجتة. (بخاری، ج۱ص ۱۰۷).

(۱) دا روایت په بخاری کې بې سنده دی او لامذهبان وائي چې بې سنده روایت لره هیڅ اعتبار نه شته. (امین الفتاوی، ج /۲۸۵). په مصنف عبد الرزاق کې سند شته، نو هلته په سند کې ابن جریج دی. ابن جریج په مکه مکرمه کې (۹۰) متعی کړی وي او جایزه یې ورته ویلی او سخت مدلس و. وګوره [تهذیب التهذیب/ج ۶/ص ۴۰۵ / طبقات المدلسین لابن حجر/ص ۹۵ / الفتح المبین/لزبیر علي زیی/ص ۵۵]. او د دریمې طبقې مدلس و، نو دلته قران او حدیث د یوی متعه خاني په دروازه کې ذبح کوي، بل راوی پکې مسلم بن خالد دی چې وهمي و.

امام ابوداود او امام ابو حاتم فرمایي چې: (لا یحتج به) او امام بخاری رحمه الله چې: (منکر الحدیث) [الترغیب والترهیب/للمنذری/ج ۵/ص ۵۳۵]. امام ساجي فرمایي چې: (کثیر الغلط کان یری القدر) [میزان الاعتدل/ص ۱۶۵۳]. امام ابن حبان فرمایي چې: (کان یخطئ احیاناً). امام ابن سعد فرمایي چې: (کثیر الغلط). امام دارمی فرمایي چې: (لیس بذاک فی الحدیث). یحیی بن معین ورته (منکر) ویلي. [تهذیب التهذیب/ج ۱۰/ص ۱۲۹ و ۱۳۰/ تقریب/ص ۴۹۱].

الباني لیکي چې: (ففیه علتان عنعنة ابن جریج و هو مدلس والثانی ضعف مسلم [....../ اصل صفة الصلوة النبی صلی الله علیه وسلم / ج ۱ / ص ۳۲۹].

(۲): ددې روایت اول راوي عبد الرزاق د دریمې طبقې مدلس دی. [طبقات المدلسین لابن حجرؒ/ص ۶۹ / الفتح المبین از زبیر علی زیی/ص ۴۵ / جزء منظوم لبدیع الدین راشدی/ص ۸۹]. او د لا مذهبو په نزد د دریمې طبقې د مدلس حدیث بغیر د تصریح بالسماع څخه نه قبلیږي.

(۳) : عبدالله بن زبير رضی الله عنه او ورسره نور خلک ټول امتيان دي او د امتيانو اقوال او افعال حجت نه دي، اگرچه صحابه وي. نواب صديق حسن خان ليکي چې : (وفعل الصحابی لا يصلح للحجة) [التاج المكلل/ ص۲۰۷].

(۴) - او بل دا چې داد خلافت راشده څخه ډير وروسته د حجاج بن يوسف د زماني واقعه ده او لا مذهبان د خلافت راشده د زمانې شل رکعته دائمي تراويح وته بدعت وائي او د خلافت راشده څخه وروسته يو ځلې امين بالجهر ويل شوي بيا هم ورته سنت وائي .

(۵) او په دې کې دا هم نه شته چې داد لمانځه واقعه وه او که د لمانځه څخه بهر شاه صاحب رحمه الله فرمايي چې: (و لعله حين كان يقنت فی الفجر علی عبدالملک و كان هو يقنت علی ابن زبير . و فی مثل هذه الايام تجری المبالغات) [فيض الباری/ ج ۲ / ص ۲۹۰ / باب جهر الامام بالتامين].

(۶) - يعنې که په لمانځه کې وي نو بيا دانده معلومه چې دو لاالضالين څخه وروسته يې ويلي دي او که د قنوت نازله په وخت کې يې ويلي دي ځکه عبدالله بن زبير ﷺ د حجاج له خوا محاصره وو .

د حضرت عطاء رحمه الله اثر

امام بهيقی پخپل سند باندې رانقلوی چې : واخبرنا ابويعلی حمزة بن عبدالعزيز الصيدلانی، انبأنا ابوبكر محمد بن الحسين القطان، حدثنا أحمد بن منصور المروزی، حدثنا علی بن الحسن بن شقيق، أنبأنا ابوحمزة- عن مطرف- عن خالد بن ايوب (والصحيح خالد بن أبی نوف) عن عطاء قال: أدركت مأتين من أصحاب النبی ﷺ فی هذا المسجد- اذا قال الامام غير المغضوب عليهم ولاالضالين- سمعت لهم درجة بآمين. [سنن بهيقی ج۲/ ص۵۹ طبع اداره تاليفات اشرفيه ملتان].

حضرت عطاء رحمه الله فرمايي چې ما د رسول الله ﷺ دوه سوه صحابه پدې مسجد کې ليدلي دي چې کله به امام غيرالمغضوب عليهم ولاالضالين وويلو نو ما به ددوی کړنگاهاری په آمين واوريدلو . دا حديث موضوعی دی.

۱- ددې په سند کې ابوبكر محمد بن الحسين دروغژن دی، علامه خطيب بغدادی دده په باره کې ليکي چې :محمد بن الحسين بن شهريار ابوبكر القطان: سمعت ابابكر الاسماعيلی، يقول: سمعت ابن ناجيه،

يقول: يكذب يعني ابن شهريار مروى عن سلمان توبة النهروانى، وقد مات قد أن يسمع منه. [تاريخ بغداد ج۲/ ص۲۳۲].

۲- ددې حديث يو راوى على بن الحسن دى، اثرته اعتبار نه وركوي، هغه فرمايي چې: وقـال ابوعمـار الحسين بن حديث: قلت له: هل سمعت كتاب الصلوة من أبى حمزة السكرى؟ فقال: نعم، سمعت ولكـن نهق حمار يوماً فاشتبه على حديث فلا أدرى أى حديث هو؟ فتركت الكتاب كلـه، تهـذيب التهـذيب ج۷/ ص۲۹۹ كتاب الكفاية بغدادى ص۲۳٤].

حضرت ابوعمار حسين بن حديث رحمه الله فرمايي چې: ما د خپل استاذ على بن الحسين رحمه الله څخه پوښتنه وکړه چې آيا تا د خپل ابو حمزه سکرى رحمه الله څخه (كتاب الصلوة) اوريدلى دى؟ هغه راته وويل چې: اوريدلى مې دى لکن يوه ورځ ما احاديث اوريدل چې په دې کې يو خره اوازونه شروع کړل، نو ما باندې په يو حديث کې اشتباه راغله نو زه پوه نه شوم چې هغه حديث څرنګه دى؟ لدې وجې ما د خپل استاذ څخه اوريدلې ټول كتاب الصلوة پريښودلو. نو تعجب دى چې ددې اثر راوى دې اثرته بې اعتماده ووايي او غيرمقلدين يې د اعتماد وړ ګڼي.

(۳) ابو حمزه محمد بن ميمون السکرى رحمه الله اګر چې د محدثينو په نيز ثقه دى، لکه ابن عبدالبر فرمايي چې: ليس بالقوى. امام نسائى فرمايي چې په آخر کې ړوند شو، امام ابن القطان فرمايي چې مختلط الحديث دى. [تهذيب التهذيب ج۹/ ص۴۸۶، ۴۸۷].

(۴) د دې روايت په سند کې خالد بن أبى نوف مجهول دى، خپله متعصب لامذهبه زبير على زئى هم ورته مجهول الحال وايي. القول المتين ص۴۹].

ناصرالدين ألباني ليکي چې دا اثر ضعيف دى فرمايي چې: فعلته جهالة خالد بن أبى نوف، فانه لم يـرو عنه الا اثنان: أحدهما: مطرف هذا- وهو ابن طريف- يونس بن أبى اسحق، فهو فى عداد مجهولى العدالـة، وتوثيق ابن حبان له لايفيد، لما علم من تساهله فى التوثيق، فظهر من هذا البيان النهما لا يصلح للاحتجاج بهما ولعله من أجل ذلك رجع الشافعى عن قوله القديم. [أصل صفة صلوة النبى ج۱/ ص۳۸۰].

پدې روايت کې علت د خالد بن ابى نوف مجهولوالى دى، دده څخه صرف دوه کسان روايت کوي، يو مطرف بن طريف او بل يونس بن أبى اسحق –نو دا په مجهولينو کې شميرلى شي، او د امام حبان توثيق فايده

نه لري، ځکه چې د هغه تساهل مشهور دی، ددې ځخه دا ظاهره شوه چې دا اثر د استدلال لپاره صلاحيت نه لري او کيدای شي چې د همدې وجې ځخه امام شافعي د خپل قول قديم ځخه رجوع کړې وي، فان قيل: چې حافظ ابن حجر رحمة الله عليه خو ليکي چې: مقبول من السادسة؟ قلنا: چې داد حافظ صاحب رحمة الله عليه خپله اصلاح ده، هغه د مجهولو راويانو په باره کې همداسې ليکي.

(۵) دا هم ندي ثابته چې د حضرت عطاء ملاقات د دوه سوه صحابه وو رضي الله عنهم سره شوی دی، حسن بصری رحمة الله عليه دده ځخه مشر وو، بيا هم د هغه ملاقات د يوسلو شلو صحابه وو سره شوی وو.

د ابوهريرة حديث)

کله به چې رسول الله ﷺ د سورة فاتحې د قراءت ځخه فارغ شو نو په اوچت اوازيې امين وويلو. [صحيح ابن حبان رقم ۱۸۰۳ صحيح ابن خزيمة ج۱/ ص۲۸۷۵ باب الجهر بآمين عند انقضاء].

۱- دا حديث صحيح نه دی بلکه دروغ دی ځکه چې ددې په سند کې اسحق بن ابراهيم بن العلاء بن زبيرق ابيدی الحمصی دی، امام ابوداؤد فرمايي چې: ليس بشيءٍ. امام نسائی فرمايي چې: ليس بثقة. د حمص محدث امام محمد بن عوف الطائی فرمايي چې: دروغژن وو. [ميزان الاعتدال ج۱/ ص۸۵]. حافظ ابن حجر د امام محمد بن عوف ځخه رانقلوي چې: ما أشك ان اسحق بن زبيرق يكذب. يعني دا راوي يقيني دروغژن دی. [تهذيب ج۱/ ص۲۱۶] حافظ ابن حجر رحمة الله عليه فرمايي چې: صدوق يهم كثيراً واطلق محمد بن عوف أنه يكذب. [تقريب ۳۳۰] علامه نور الدين هيثمي فرمايي چې: اسحق بن زريق قلت: وتأتى أحاديث بمقولو بها. [مجمع الزوايد ج۱/ ص۸۱]. علامه ذهبي رحمة الله عليه فرمايي چې ضعيف دی. [ميزان الاعتدال ج۲/ ص۲۸۴].

۲- په دې حديث کې د ابن زريق استاذ عمرو بن الحارث الحمصی مجهول دی. علامه ذهبی فرمايي چې: عمرو بن الحارث الزبيدی الحمصی، عن عبدالله بن سالم الاشعری فقط، ولم نسخة تفرد بالرواية عنه اسحق بن ابراهيم زِبرِيق، ومولاة له- فهو غير معروف العدالة وزبريق ضعيف [ميزان الاعتدال ج۲/ ص۲۸٤].

۳- د رفع الصوت ځخه متنازع فيه آمين بالجهر نه ثابتيږي- مونږ وايو چې کله کله به رسول الله ﷺ آمين بالسر د تنفس د زور سره دومره ويلی چې د اول صف نزدې خلکو به اوريدلو په رواياتو کې هم همداسې

راځي چې: يسمع من يليه من الصف الأول. ۴- د ابن خزيمة په حاشية کې د الباني په حواله ليکل شوي دي چې اسناده ضعيف.

د ابوهريرة اثر

ابوهريرة ﷺ به امام ته ويلې چې ګورئ زما څخه آمين مه فوتوئ. [بخاري تعليقاً] ۱- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې: ومراد أبي هريرة أن يؤمن مع الامام داخل الصلوة فتح البـارى ج۲/ ص۳۴۰ طبع دار السلام رياض]. دابو هريرة ﷺ مقصد دا وو چې په داخل د مانځه کې د امام سره آمين ووايئ.

د ابوهريرة ﷺ ددې اثر څخه صرف د امين فضيلت رامعلوميږي، د بخاری په الفاظو کې صرف دومره دی چې ابوهريرة ﷺ به امام ته اواز کولو چې خيال کوه چې مانه آمين تېر نه شي، او د نورو رواياتو څخه معلوميږي چې دا هغه وخت وو چې مروان حضرت ابو هريرة ﷺ مؤذن جوړ کړی وو. مروان به په مونځ کې عجله کوله- نو ابو هريرة ﷺ ورباندې شرط کيښودلو چې داسې به نه کوې چې زه اذان کوم د اذان خانې څخه لانه يم راغلی چې تا مونځ شروع کړی وي او زما څخه آمين فوت شي. [فتح البارى ج۲/ ص۳۴۰ طبع رياض دار السلام]. همداسې شرط ابوهريرة ﷺ په بحرين کې د آذان د خدمت د قبلولو په وخت کې هم لګولی وو په بحرين کې علاء بن الخضرمی رحمه الله امام وو. ابـن ابی شيبة رقم۸۰۴۵] مصنف عبد الرزاق رقم ۲۶۳۷] طبقات ابن سعد ج۴/ ص۳۶۰] فتح البارى ج۲/ ص۳۴۰] نوپدې کې د جهر لپاره هيڅ استدلال نه شته.

د حضرت بلال ﷺ حديث

عـن بـلال: أن رسـول الله ﷺ قـال: لاتسبقني بآمين. [مستدرک حاکم رقم۸۲۸]. حضرت بـلال ﷺ تـه رسول الله ﷺ وفرمايل چې: زما څخه مخکې آمين مه وايه. ۱- پدې حديث کې د جهد لفظ نه شته. فـان قيل: چې رسول الله ﷺ څه خبر وو چې حضرت بلال مخکې آمين وايي، معلوميږي چې حضرت بلال ﷺ په جهر ويلې چې رسول الله ﷺ پدې خبر شوی وو؟ قلنا: په بهيقی ج۲/ ص۲۲ کې راغلي دي چې: أنه سأل النبی ﷺ فقال: لاتسبقنی بآمين حضرت بلال ﷺ د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه کړې وه چې آيا زه ستاسو څخه مخکې آمين ويلی شم؟ نو د رسول الله ﷺ ورته وفرمايل چې: زما څخه مخکې آمين مه وايه لهذا دا د آمين بالسر لپاره دليل دی.

(۲) همدارنګه دا حديث مضطرب دی ځکه چې ددې په عکس داسې روايت هم شوی دی چې عن بلال أنه قال : يا رسول الله ﷺ لاتسبقني بآمين. [مسند أحمد رقم۲۴۳۸۰].

بلال ﷛ رسول الله ﷺ ته وويلې چې زما څخه مخکې آمين مه وايه يعني هسې نه چې زه لا د آذان خانې څخه نه يم راکوز شوی او تاسو سورة فاتحه ختمه کړې وي او آمين مو ويلی وي، نو ماته لږ انتظار کوئ چې زه هم د رسره په آمين کې شريک شم.

د سفيان په طريقه د حضرت وايل ﷛ حديثونه

و به قال حدثنا بندار ، حدثنا يحيى بن سعيد و عبدالرحمن بن مهدى قالا حدثنا سفيان عن سلمة بن كهيل عن حجر بن عنبس عن وايل بن حجرقال سمعت النبي ﷺ قرء غيرالمغضوب علـيهم و لا الضـالين وقال امين مد بها صوته . [ترمذى ص ، ٦۳ باب ماجـاء في التـامين / رقـم: ۲٤۸ / و شرح السـنة / رقـم: ٥۸٦].

حضرت وايل بن حجر ﷛ فرمائي چې ما د رسول الله ﷺ څخه اوريدلي دي چې (غَـيْرِ الْمَغْضُـوْبِ عَلَـيْهِمْ وَلَا الضَّالِّيْنَ) يې ولوستلو ورپسې يې امين وويلو او مد بها صوته.

(۲) وبه قال حدثنا وكيع حدثنا سفيان عن سلمة بن كهيل عن حجر بن عنبس، عن وايل بن حجـر ﷛ قال سمعت النبي ﷺ قرء غير المغضوب عليهم ولاالضالين فقال: آمين، يمد بها صوته. [مسند أحمد رقم۱۹۰٤۷ مصنف ابن أبي شيبة رقم ۸۰٤۳] محلى لابن حزم ج۳/ ص۱۵۷].

(۳) وبه قال حدثنا عبدالله بن أبي داؤد السجستاني، حدثنا عبدالله بن سعيد الكندي، حدثنا وكيـع والمحاربي قالا: حدثنا سفيان عن سلمة بن كهيل عن حجر أبي العنبس وهو ابن عنبس عن وايل بن حجر قال: سمعت النبى ﷺ اذا قال غير المغضوب عليهم ولاالضالين قال: آمين يمد بها صـوته، قـال ابـوبكر: هذه سنة تفر وبه اهل الكوفة. [دارقطنى رقم۱۲۵۲].

(٤) وبه قال حدثنا عبدالله بن ابى داؤد السجستانى، حدثنا عبدالله بن سعيد الكندى، حدثنا وكيـع والمحاربي قالا: حدثنا سفيان عن سلـمة بن كهيل، عن حجر أبي العنبس وهو ابن عنـبس عـن وايـل بـن حجر قال سمعت النبى ﷺ : اذا قال غيرالمغضوب عليهم ولاالضالين، قـال آمـين يمـد بهـا صـوته. قـال ابوبكر: هذه سنة تفرد بها أهل الكوفة.

(٥) وبه قال حدثنا على بن عبدالله بن مبشر، حدثنا احمد بن سنان، ح وحدثنا ابو محمد بن صاعد، حدثنا يعقوب الدورقى، قالا: حدثنا عبدالرحمن حدثنا سفيان، عن سلمة، عن حجر بن عنبس قال سمعت وايل بن حجر- قال سمعت النبى ﷺ قرأ غيرالمغضوب عليهم ولا الضالين، فقال آمين مدّ بها صوته- قال عبدالرحمن أشد شيء فيه، أن رجلاً كان يسأل سفيان من هذا الحديث فاظن سفيان تكلم ببعضه خالفه شعبة فى اسناده ومتنه. [سنن دارقطني رقم١٢٥٤].

وايل بن حجر رضي الله عنه فرمايي چې رسول الله ﷺ غير المغضوب عليهم ولا الضالين څخه وروسته د مد سره آمين وويلو، عبد الرحمن بن مهدي فرمايي چې پدې حديث کې سخته غلطي داده چې يو سړي د سفيان ثوري رحمه الله څخه ددې حديث په باره کې پوښتنه وکړه نو زما په گومان سفيان ثوري رحمه الله بيل الفاظ وويل او پوښتنه کوونکي بيل الفاظ وويل، امام شعبة رحمه الله ددې حديث په سند او په متن کې اختلاف رانقل کړی دی.

(٦) حدثنا ابوعبدالله الحافظ ، حدثني على بن حمشاد، حدثنا يزيد بن الهيثم، حدثنا ابراهيم بن ابى الليث، حدثنا الاشجعى عن سفيان مثله وقال رأيت رسول الله ﷺ لما قال غيرالمغضوب عليهم ولا الضالين قال: آمين يمد بها صوته. [سنن كبرى بهيقى ج٢/ ص٥٧].

(٧) د امام بخاري رحمه الله د جزء القراءت دوه نسخې دي: په يوه نسخه کې د امام محمد بن يوسف الفريابي رحمه الله نوم دی او بله کې د عبد الله بن يوسف ذکر دی. [جزء القراءت ص٢٦] دا دواړه د خپل استاذ سفيان رحمه الله څخه د يمد بها صوته الفاظ روايت کوي. [جزء القراءت رقم٢٣٤].

(٨) حدثنا محمود قال حدثنا البخاري، قال حدثنا محمد بن كثير وقبيصة قالاحدثنا سفيان، عن سلمة بن كهيل عن حجر عن وايل عن النبى ﷺ نحوه. وقال ابن كثير رفع بها صوته. [جز القراءت بخاري رقم ٢٣٥].

نو قبيصه د يمد بها صوته لفظ روايت کوي او محمد بن کثير د رفع بها صوته لفظ روايت کوي. لکن محمد بن کثير کثير الخلط وو. [تفصيل به راشي].

(٩) د خلاد بن يحيى په يو موضوعي روايت کې هم د رفع بها صوته لفظ دی: أخبرنا ابوطاهر الفقيه من أصله ابو طاهر محمد بن الحسن المحمدابادى حدثنا العباس بن محمد الدورى، ثنا ابو داؤد الحفرى عن

سفيان الثوري ح: وحدثنا ابو عبد الرحمن السلمی، انبأنا أحمد بن محمد بن عبدوس الطرايفی، ثنا معاذ بن نجدة، ثنا خلاد بن يحيي انبأنا سفيان عن سلمة بن كهيل عن حجر بن عنبس عن وايل بن حجر- قال كان النبی ﷺ اذا قال آمين، رفع بها صوته، لفظ حديث الفقيه. وفی رواية السلمی قال سمعت النبی ﷺ اذا قال ولا الضالين قال: آمين، رفع بها صوته فی الصلوة. [سنن الكبری بهيقی ج۲/ ص۵۷].

دا روايت موضوعي دی، خلاد بن يحيی متكلم فيه راوی دی. [ميزان الاعتدال ج۱/ ص۳۰۸] دده شاګرد معاذ بن منجدة هم متكلم فيه راوي دی. [ميزان الاعتدال ج۳/ ص۱۷۸]. د امام بهيقی د استاذ محمد بن الحسين بن محمد بن موسی ابوعبد الرحمن السلمی المتوفی ۴۱۲هـ.

خطيب بغدادي دده په باره کې ليکی چې: وقال لی محمد بن يوسف القطان، وكان ابو عبد الرحمن السلمی غير ثقة، ولم يكن سمع من الاصم الا شيئاً يسيراً. فلما مات الحاكم ابو عبدالله ابن المسبع، حدث عن الاصم بتاريخ يحيي بن معين، وبأشياء كثيرة سواه وكان يضع الصوفيه الاحاديث. [تاريخ بغداد ج۲/ ص۲٤۸]. يعنې دا راوی ثقه نه دی، ده د محمد بن يعقوب الاصم څخه ډېر لږ شيان اوريدلي وو، کله چې امام حاکم وفات شو نو ده د اصم رحمة الله عليه څخه (په دروغو) د يحيی بن معين تاريخ بيانولو او ددې تاريخ څخه ماسوی يې نوم هم ډېر شيان بيانول او د صوفيه وو لپاره به يې د دروغو حديثونه بيانول. علامه ذهبي فرمايي چې: ضعيف، قلت الف حقايق التفسير فأتی فيه بمصايب، وتأويلات الباطنية نسأل الله العافية. [تذكرة الحفاظ ج۳/ ص۲۳٤].

سلمی د حقايق التفسير به نوم کتاب وليکلو چې ډېر مصيبتونه او د باطنيه وو تاويلات يې پکې راوړه د الله جل جلاله څخه غواړو چې د دوی د شر څخه مو وساتئ. علامه محمد طاهر ليکي چې: وتفسير ابی عبد الرحمن السلمی ان كان قد اعتقد انه تفسير فقد كفر. [مجمع البحار ج۳/ ص۵۱۰ بحواله ازالة الريب ص۲۳۴]. د سلمی د تفسير په باره کې که چا په اعتقادي طور وويل چې دا تفسير دی نو دا کافر شو.

د محمد بن كثير په روايت کې هم د رفع بها صوته لفظ دی.

وبه قال حدثنا محمد بن كثير اخبرنا سفيان عن سلمة عن حجر بن العنبس الخضرمی عن وايل بن حجر رضي الله عنه قال كان رسول الله ﷺ اذا قرأ (ولا الضالين) قال: (آمين) ورفع بها صوته [ابوداؤد رقم ۹۳۳].

لکن يحيى بن معين د محمد بن کثير په باره کې فرمايي چې : لاتکتبوا عنه لم يکن بالثقة. [ميزان الاعتدال ج٣/ ص١٢٦]. يعنې دده څخه احاديث مه ليکئ ځکه چې دا ثقه راوي نه دی، په تهذيب ج۹/ ص۴۱۸ کې هم دي چې دا راوي ثقه نه دی، دا راوي کثير الغلط دی. [تقريب ص۵۳۴ تهذيب الکمال ج۹/ ص۲۹]. نو دا په اصل حديث کې د رفع بها صوته لفظ ندی بلکه د مدّ بها صوته لفظ دی.

د جوابونو تفصيل

اول جواب: دا حديث تاسو په لسو سندونو باندې وکتلو، پدې يو کې هم د مانځه ذکر صراحة نه دی راغلی او د لامذهبانو په نيز باندې قياس د شيطان کار دی، نو ددې احاديثو څخه د مانځه د آمين لپاره استدلال نه دی، صحيح ځکه چې پدې يو کې هم د مانځه ذکر صراحةً نه شته، صرف په يو موضوعي روايت کې د في الصلوة لفظ راغلی چې په نهم نمبر کې وليکل شو. حافظ ابن حجر رحمة الله عليه د سفيان ثوري رحمة الله عليه له طريقې د وايل بن حجر رضي الله عنه په حديث کې د صليت خلف رسول الله ﷺ الفاظ رانقل کړي دي. [تلخيص الحبير ج٣/ ص٣۴٨]. لکن دا د حافظ ابن حجر رحمة الله عليه زبردست وهم دی پدې روايت کې دا الفاظ ددنيا د کتابخانو د حديثو په هيڅ کوم کتاب کې ندي راغلي، صحاح ستة خو لاپرځای پريږده.

همدارنګه د لامذهبو شيخ الکل نذير حسين دهلوي هم ليکلی دي چې و حديث وايل أخرجوه من طريق الثوري بلفظ صليت خلف رسول الله ﷺ فلما قال (ولا الضالين) قال: آمين، ومد بها صوته. [فتاوی نذيريه ج١/ ص۴۴۶] چې دا دوهم غلا دی، د سفيان ثوري رحمة الله عليه په هيڅ سند کې هم داسې الفاظ نه شته.

دوهم جواب : ددې روايت دارمدار په حضرت سفيان ثوری رحمه الله دی، په دې حديث کې د حضرت سفيان ثوری رحمه الله لس شاګردان شو او هغه شاګردان دا دي .

(١) حضرت اشجعی رحمه الله [بيهقی/ ج ٢ / ص ٥٧] .

(٢) حضرت عبدالرحمن بن مهدی رحمه الله [دارقطنی/ رقم: ١٢٥٤].

(٣) حضرت عبدالله بن يوسف رحمه الله [جزءالقرائت/ ٢٣٤].

(٤) حضرت محمدبن يوسف رحمه الله [جزءالقرائت/ ص٢٦].

(٥) حضرت قبيصه رحمه الله [جزءالقرائت / رقم: ٢٣٥]

(٦) حضرت وکيع رحمه الله [مسند احمد/ رقم: ١٩٠٤٧ / محلی / ج ٣ / ص ١٥٧]

(۷) حضرت يحيى بن سعيد رحمه الله [ترمذی / رقم: ۲٤٨].

(۸) حضرت محاربی رحمه الله [دارقطنی/ رقم: ۱۲۵۲].

دې اتو واړو شاګردانو پخپل روایت کې د (مدبهاصوته) لفظ رانقل کړی دی چې په جهر کې نص ندی بلکې معنی یې داده چې رسول الله ﷺ به د امین الف او یا راکش کوله.

(۱) حضرت ملاعلي قاري فرمايي چې (مد بها) اي بالكلمة يعنى فى آخرها وهو مدٌ عارضي، ويجوز فيه الطول، والتوسط، والقصر، او مد بألفها فانه يجوز قصرها ومدها، وهو مد البدل، ويجوز فيه الاوجه الثلاثة ايضاً. [مرقات المفاتيح ج۲/ ص۵۲۷ طبع مكتبة عثمانيه كويټه].

(رسول الله ﷺ آمین د مد سره وویلی) یعنې د آمین د کلمې په آخر کې چې کوم مد دی هغه یې آداء کړو دا مد عارضي دي، پدې کې طول، توسط او قصر درې واړه جایز دي یا رسول الله آمین د الف د مد سره ادا کړو، پدې کې مد او قصر دواړه جایز دي، دا مد دی پدې کې مذکورې دواړه وجې جایز دي.

(۲) په بهیقي ج۲/ ص۵۷ کې د (وطول بها) لفظ هم مروي دی چې په مد کې صریح دی او همدا متعینه کوي.

(۳) امام نووي رحمه الله فرمايي چې په آمین کې مد او قصر دواړه جایز دی او مد افصح دی ځکه چې پدې کې روایات راغلي دي : السنة في التأمين ان يقول آمين، وقد تقدم بيان لغاتها، وان المختار آمين بالمد وتخفيف الميم وبه جاءت روايات الاحاديث. [شرح مهذب ج۳/ ص۱۷۴].

(۴) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې : آمين وهي بالمد والتخفيف فى جميع الروايات وعن جميع القراء [فتح الباري شرح صحيح البخاري ج۲/ ص۳۳۹ طبع دار السلام الرياض ۱٤۱۸ھ].

نهم شاګرد محمد بن کثیر دی هغه په روایت کې د (رفع بهاصوته) لفظ رانقل کړی دی. د محمد بن کثیر په نوم په تقریب کې پنځه کسان دي یو ثقفی دی چې کثیر الغلط و. بل عبدی دی چې بعضو ورته ضعیف ویلی دی، دریم کوفي څلورم بصری او پنځم شامی دی دا ټول ضعیف وو. تقریب ص ۵۳۴ تهذیب الکمال ج ۹ ص ۲۹ دوهم روایت د خلاد بن رافع دی چې موضوعي دی. خلاصه دا چې : د رفع بهاصوته روایت شاذ، منکر او موضوعي دی.

فان قيل: چې د سفيان ثوري رحمه الله دوه متابعه موجود دی چې د رفع صوته بآمين الفاظ پکې دی نو معلوميږي چې د مد بها صوته ترجمه مد ندی بلکه جهر دی.

قلنا: که د (مد بها صوته) ترجمه جهر وي نو امام عبدالرحمن بن مهدي به ورته غلط نه ويلي. [دار قطني رقم ۱۲۵۴] همدارنګه به سفيان ثوري رحمه الله هم د جهر په خلاف عمل نه کولو.

(۲) پدې دوو متابعو کې د علاء بن صالح الاسدی ترمذی رقم ۲۴۹ کې د نحوه لفظ دی په ابوداؤد رقم ۹۳۳ مصنف ابن ابی شيبه رقم ۳۰۶۴ کې د فجهر بآمين لفظ دی، په ابوداؤد رقم ۹۳۳ کې اګر چې د علی بن صالح نوم راغلی دی لکن دا وهم دی لکه څرنګه چې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې: د ابوداؤد په روايت کې ده ته علی بن صالح ويل هم وهم دی. [تهذيب التهذيب ج۸/ ص۱۸۴ په څومره کتابونو کې چې دا روايت راغلی دی، راوی علاء بن صالح راغلی دی، وګوره مصنف ابن ابی شيبة ۳۰۶۴ ترمذی رقم ۲۴۹، المعجم الکبير ج۲۲/ ص۴۵ متعصب غيرمقلد زبير علی زئی هم ددې اقرار کوي. [القول المتين ص۳۲].

او علاء بن صالح انتهايي ضعيف راوی دی، علامه ذهبی رحمه الله فرمايي چې: وكان من عن الشيعة. [ميزان الاعتدال ج۲/ ص۲۱۳]، اثار السنن ص۹۸]. دوهم متابع محمد بن سلمة بن کهيل دی، دده باره کې علامه ذهبی ذاهب الحديث او واهي الحديث ويلی دی. [اثار السنن ص۹۸]. نو دده متابعت ته هيڅ اعتبار نشته او همدارنګه دده د مفصل روايت څرک نه لږيږ امام دارقطنی په رقم ۱۲۵۵ کې او امام بيهقی په سنن کبری ج۲/ ص۵۷ کې صرف د محمد بن سلمة بن کهيل د روايت حواله ده او سند يې ندی بيان کړی، ددې څخه معلوميږي چې د محمد بن سلمة بن کهيل د ضعف سره سره په دې روايت کې يو څه نوره کمزوري هم شته ده.

دريم جواب: په دې حديث کې د مقتدي لفظ نشته بلکه په دې حديث کې دا دی چې (نبی ﷺ) امين وويلو (ومد بها صوته).

نولامذهبان مقتديان څرنګه ددې حديث څخه د مقتديانو امين بالجهر ثابتوي؟ د غير مقلدينو په هر کتاب، هره رساله، او هر مسجد او مدرسه باندې يې ليکلي دي چې (اهلحديث کے دو اصول: اطيعوا الله. والرسول) نو دلته ولې ددې دوو څخه بيزاره شول او قياس يې شروع کړو؟ يعنې د لمونځ لفظ قياساً ثابتوي او بيا مقتدي يې په امام قياسوي.

خلورم جواب : دسفیان ثوری رحمه الله روایت په ترک درفع الیدین کې هم شته چې حضرت عبدالله بن مسعودؓ فرمائي (الا اصلي بكم صلوة رسول الله ﷺ قال فصلي فلم يرفع يديه الا في اول مرة).

کله چې دسفیان ثوری رحمه الله دا روایت غیر مقلدین واوري نو په سفیان ثوری رحمه الله د ومره بمبارکوي چې دانسانیت دچوکاټ څخه په کې ووځي. وګوره دلامذهبو کتابونه مثلا (جلاء العینین فی اثبات رفع الیدین) او او الحق الصریح ج ۴ ص ۸٦ وغیره نو لامذهبان د ترک درفع الیدین حدیث ته دده له وجهې ضعیفه وائي او د امین حدیث ته یې قوي وائي.

درکفر هم صادق نه یې زینار را رسوا مکن

پنځم جواب : لامذهبان د ترک درفع الیدین په باره کې چې کله د سفیان ثوری رحمه الله حدیث وګوري، نو په چیغو خپل ستوني شکوي چې سفیان مدلس دی. وګوره الحق الصریح ج ۴ ص ۸٦ بحث رفع الیدین مشهور لامذهبه مبارکپوري لیکلي دي چې د مدلس عنعنه نده قبوله. (ابکار المنن، ص ۲۲۵) نو د امین په حدیث کې لامذهبان د سفیان رحمه الله عنعنه ولې قبلوي ؟

شپږم جواب : سفیان ثوری رحمه الله کوفي دی او لامذهبان چې د هدایة النحو دلوستلو څخه وروسته دخپل اجتهاد په نشه کې مست شي، نو بیا د خپلې معدې غلاظت په خوله راوباسي او وائي چې د کوفي د خلکو روایت بې نوره وي او چې د کوفیانو څخه درته زراحادیث دروررسیدل نو نهه سوه نوي په کې وغورزوه او په پاتې لسو کې یې هم شک کوه. (حقیقة الفقه، ص ۱۰۱). نو نده معلومه چې نن ولې د کوفیانو په څنګ کې د سهوی سجده کوي.

اووم جواب : خپله د سفیان ثوری رحمه الله مسلک پټ امین ویل دی. ابن حزم ظاهری رحمه الله فرمايي چې: (ان سفيان الثورى و اباحنيفة يقولان أن المأموم يقولها سِرّاً. ذهبوا الى تقليد عمر بن الخطاب و ابن مسعود رضى الله تعالى عنهم. [محلى ابن حزم /ج ۲/ ص ٢٠٦ / ج ٣ / ص ٢٦٤ / بتحشيه احمد شاكر/ شرح المهذب ج ٣ص ٣٧٣] . او لامذهبان چې کله دخپل اجتهاد رباب ترنګوي نو وائي چې څوک امین په پټه وائي هغه دسنتو څخه منکر دي یهودي دی وغیره وغیره. لیکن نن د هغه سفیان ثوری چې په پټه امین وائي درویاتو څخه څرنګه استدلال کوي ؟

اتم جـواب : خپله حضرت وايل بن حجرؓ هم اخرپه کوفه کې وسيدلو او اهل کوفه وو پټ امين يې ويلو نو د وائل ؓ مسلک هم په پټه د امين لوستل شو.

نهم جواب : خپله حضرت وايل بن حجرؓ د امين په باره کې فرمائي (رأيت النبى صلى الله عليه وسلم دخل فى الصلوة فلما فرغ من فاتحة الكتاب قال (امين) ثلاث مرات) [مجمع الزوايـد/ ج ۲ / ص ۲۳۸ / رقم : ۲٦٦۷ / باب التامين / و قال رواه الطبرانى فى الكبير و رجاله ثقات/ طبع درالكتب العلمية/ بيروت] .يعنى رسول الله ﷺ درې ځلې امين وويل. خو دا يې په درې لمونځو کې ويلي دي. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې: دا درې آمينه په جهر باندې په دريو لمونځونو کې وو. د حديث معنا دا نه ده چې: ګوا کې حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم په يو ركعت کې درې ځلې آمين ويلى دى. [بحواله معارف السنن /ج ۲ / ص ۴۰۹ / العرف الشذى/ج ۱ / ص ۱۳۳]. (رواه الطبرانى فى الكبرى ورجاله ثقات مجمع الزوايد ،ج ۱ص ۱۸۷)

راځئ چې خپله د حضرت وايـل بـن حجرؓ څخه پوښتنه وکړو چې رسـول الله ﷺ دا درې ځلې امين بالجهر د څه حكمت لپاره ويلى دى ؟

حضرت وايل بن حجرؓ فرمائي (ما اراه الا ليعلمنا) يعنى زمونږ د تعليم لپاره رسول الله ﷺ دا درې ځلې امين بالجهر وويلو.

د روايت الفاظ داسې دي چې: عن ابى سكن حجر بن عنبس الثقفى قال: سمعت وايـل بـن حجـر الحضرمى يقول: رأيت رسول الله ﷺ حين فرغ من الصلوة حتى رأيت خده من هـذا الجانـب ومـن هـذا الجانب وقرأ غيرالمغضوب عليهم ولاالضالين فقال آمين يمد بها صوته، ما أراه الا ليعلمنا. (كتاب الاسماء والكنى للدولابى/ رقم: ۱۵۵۸/ ج ۱ص ۱۹٦) والتعليق الحسن حاشيه اثارالسـنن ،ج ۱ص ۹۳) اوپه بعضو چاپونو کې ص ۱۰۰ باب الجهر بالتامين.

ددې په سند کې يحيى بن سلمه بن كهيل دى علامه هيثمى ؒ فرمائي چې جمهورو ده ته ضعيف ويلي دي او ابن حبان ؒ ورته ثقه ويلي دي بيايې وضاحت کړى دى چې کوم روايات ده څخه ده ځوى روايت کړى دى هغه منكرروايات دي او د غه روايت ده څخه ده ځوى ندى کړى لدى وجهې بالكل صحيح دى. [كتاب الثقات لابن حبان / ص ۶۵۵ / رقم الترجمة: ۱۱۶۳۰/ تاريخ الثقات للعجلى/ ص ۴۷۲ / رقم الترجمة : ۱۸۰۸ / (صحيح ابن خزيمه کې د وضع اليدين قبل الركبتين د نسخې له پاره ده د حديث استدلال کړى) / ج ۱ / ص

۳۱۹/ رقم : ۶۲۸ / باب ذكر الدليل على ان الامر بوضع اليدين قبل الركبتين منسوخ]. نو معلوميږي چې د امام ابن خزيمه په نزد هم دا راوي ثقه دی.

د رسول الله ﷺ په زمانه کې چاپخاني نه وې چې هرسړي ته يې ليکلي مسئلې ورکړی وی بلکې چې څوک به نوی راغلو رسول الله ﷺ به دد غه نوي مسلمان لپاره لمونځ په زوره لوستلو چې هغه ته يادشي.

(۱) مثلاً په بخاری او مسلم کې متفق عليه حديث دی چې رسول الله ﷺ به کله لمونځ خلاص کړونو په اوچت اواز به يې تکبيرويلو. (بخاری، ج ۱ص ۱۱۴ /مسلم ،ج ۱ص ۲۱۷ / ابوداود ،ج ۱ص ۱۴۳)

امام شافعی رحمه الله دد ې په باره کې فرمائي چې دا يې صرف د تعليم لپاره په اوچت اواز لوستلی وو. (کتاب الام ، ج ۱ص ۱۱۰) سنن کبری للبهيقی ،ج ۲ص ۱۸۴/ نووی شرح مسلم ،ج ۱ص ۲۱۷ /فتح الباری ، ج ۲ص ۴۶۹ / عمدة القاری ،ج ٦ص ۱۲٦)

(۲) همدارنګې د بخاری او مسلم متفق عليه حديث دی چې رسول الله ﷺ به کله کله د ماسپښين او مازيګرپه لمانځه کې کوم ايت په اوچت اواز لوستلو .مسلم ص ۱۸۵ باب القراءة فى الظهر والعصر دا هم صرف د تعليم لپاره وو.

(۳) همدارنګې حضرت حذيفه ﷛ فرمايي چې ما د رسول الله ﷺ سره د شپې لمونځ کولو ما اوريدل چې رسول الله ﷺ لوستل الله اكبر والجبروت . (نسائی ، ۱۱۳)

(۴) حضرت براء ابن عازب ﷛ فرمائي چې ما د رسول الله ﷺ پسې د ماسپښين لمونځ کولو او ما ترينه د سورة لقمان ايت واوريدلو. (نسائی ،ج ۱ص ۱۱۳)

(۵) همدرانګې صحابه وو ﷛ د رسول الله ﷺ څخه د رکوع او د سجدې تسبحيات او تشهد او دعاګانې اوثنا اوريدلې دي چې په احاديثو کې په کثرة سره راغلی دی. (نسائی ،ج ۱ص ۴۲۴ ، ۳۰۰،۳۵٦ /مسلم اردو مترجم ، ج ۲ص ۳)

(٦) همدارنګې حضرت عمر ﷛ (سبحنک اللهم) په اوچت اواز لوستلې وه لکه څرنګه چې په کتاب الاثار او طحاوی کې ذکر شوي دي.

(۷) نن سبا چې ماشومانو ته لمونځ ورښودل کيږي نو هم په زوره ورته لوستلی شي لکن سنت موکده ورته نه وائي، نو که امين بالجهر ثابت هم شي نو د نفس ثبوت څخه يې سنت موکد والی نه ثابتيږي . مثلا : رسول الله

ﷺ په ولاړی متيازې کړي دي . (بخاری ،ج ١ص ٣٥) رسول الله ﷺ د حايضې بی بی سره مباشرت کړی دی . (بخاری ،ج ١ص ۴۴)

رسول الله ﷺ په روژه کې بی بی خکل کړې ده (بخاری ، ج ١ص ٢٥٨) رسول الله ﷺ دلمانځه ځخه مخکې بی بی خکل کړی ده . رسول الله ﷺ به ويده کيد وپداسې حال چې جنب به وو . (بخاری ، ج ١ص ۴٢) .

رسول الله ﷺ په يوه جامه کې لمونځ کړی دی ،مسلم ج١ص ١٩٨ ،ابـوداود ج١ص ٩٢ ،نسـائی ج١ص ١٢٤ ،ابـن ماجـه ص ٧٣ ،طحـاوی ج١ص ١٨٥ ،مسـنداحمد ج٢ ص ٢٣٠ وص ٢٣٩ وص ٢٦٥ دارمی ص ١٦٥ دارقطنی ص ١٠٥].

نو دا ټول افعال ثابت دي خو سنت ندي که سنت وي، نو غير مقلدين ولې صرف په يوه خولۍ، ياصرف په يوبنين او ياصرف په يو قميص کې لمونځ نه کوي؟ ځکه چې په حديث کې خو ديوې جامې تعين ندی شوی همدارنګه صرف د رسول الله ﷺ ځخه د امين بالجهر د ثبوت ځخه سنتوالې نه ثابتيږي ترڅو چې د وام پرې ثابت شوی نوي ياتراخري وقت پورې د امين ويل ترينه ثابت شوی نوي .

لسم جواب: په دې حديث کې د لامذهبانو مکمله دعوه نشته، ځکه روزانه په امام پسې اولس رکعته لمونځ کېږي، غير مقلدين په شپږو رکعتونو کې آمين بالجهر او په يوولسو رکعتونو کې بالسِرّ وايي. نو د شپږو رکعتونو تخصيص او د يوولسو رکعتونو استثناء دوی له کوم ځای ځخه ثابتوي ؟

د سفيان رحمه الله د روايت دوه شاهدان اود هغې ځواب

غير مقلد زبير علی زيی ليکي چې: داسې ويل کېږي چې عبد الجبار بن وايل هم د خپل پلار ځخه د آمين بالجهر مفهوم روايت کړی دی . (عن عبدالجبار بن وايل قال: صليت خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم فلما كبر رفع يديه اسفل من أذنيه فلما قرأ غير المغضوب عليهم ولاالضالين قال آمين فسمعته و أنا خلفه) [نسائی / رقم : ٩٣٢ / ابن ماجه / رقم : ٨٥٥].

په ابن ماجه کې روايت داسې دی چې: (عن عبدالجبار بن وايل عن ابيه قال: صليت مع النبی صلى الله عليه وسلم فلما قال : ولاالضالين قال آمين فسمعناها .) [ابن ماجه / رقم : ٨٥٥] . په مسند احمد / رقم : ١٩٨٧ کې الفاظ داسې دي چې: (قال آمين بالجهر) .

ددې حديث اول راوي عبدالجبار دی او امام بخاری رحمه الله ابن معين ،ترمذی ،نسائي وغيره ټول په دې متفق دي چې عبدالجبار د خپل پلار څخه هيڅ روايت ندی اوريدلې. (ترمذی ، ص ۲۲۹) اخر باب ماجاء في المرءة اذا استكرهت علي الزنا. [نسائی ،ج ۱ص ۱۴۲ / شرح المهذب ،ج ۳ص ۱۰۴) نو دا روايت منقطع دی.

دوهم راوي :

ددې حديث دوهم راوي ابو اسحق سبيعی دی چې حافظه يې په اخر کې خرابه شوې وه. (نووی ، ص ۱۷) او همدارنګه مدلس هم دی او د مدلس عنعنې ته لا مذهبان ضعيفه وايي. [تحفة الاحوذی/ج ۱ / ص ۱۴۰] او دده مرسلات قابل د قبلولو نه دی. (ترمذی کتاب العلل ، ص ۵۶۴) نو دا حديث قابل د استدلال نه دی.

په سنن نسائی کې د وايل بن حجر ﷺ دا الفاظ دي چې (فلما قرء غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّيْنَ) قال امين فسمعته وانا خلفه. (نسائی ،ج ۱ص ۱۴۷) قول المأموم اذا عطس خلف الامام. يعني زه د رسول الله ﷺ پسې وروسته ولاړ ووم نو ما د پيغمبر عليه السلام امين واوريدلو.

نو دومره اواز چې وروسته يې صرف يو يا دوه کسان واوري جهر ورته نه شي ويلی. مثلا امام په جهری لمانځه کې قرائت په دومره اواز ووائي چې صرف يو يا دوه کسان يې واوري يا تکبيرات د انتقال صرف په دومره اواز ووائي چې صرف يو يا دوه کسان يې واوري نو ټول لمونځ کونکي وائي چې ده جهر نه دی کړی نو دا داسې جهر نه وو لکه نن سبا چې د لامذهبو عادت دی بلکې صرف د تعليم لپاره وو ځکه چې وايل بن حجر ﷺ نوی اسلام راوړي وو صرف دده د تعليم لپاره نبی ﷺ جهر کړی وو.

دوهم شاهد : زبير علی زيی ليکي چې: ويل کېږي چې علقمه هم د (يجهر بامين) حديث د خپل پلار حضرت وايل رضی الله عنه څخه روايت کړی دی [مسند احمد /ج ۴ / ص ۴۱۸].

۱ - ددې روايت په سند کې يو راوي شريک بن عبدالله القاضی دی. حافظ ابن حجر دده په باره کې فرمايي چې: (صدوق يخطئ كثيراً تغير حفظه منذ ولی القضاء بالكوفة) [تقريب / ص ۹۷].

۲ - همدارنګه په دې کې هغه جهر مراد دی چې په اول صف کې نږدې خلک يې واوري او هغه د اخفاء سره منافي نه دی.

۳ - دا جهر هم د تعليم له پاره و. كما مرّ.

دحضرت ابوهریرة ﷺ حدیث :

قال کان رسول الله ﷺ اذاتلا (غَیْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَیْهِمْ وَلَا الضَّالِّیْن) قال امین حتي یسمع مـن یلیـه مـن الصف الاول . (ابوداود،ج ١ص ١٣٥) .

یعنې رسول الله ﷺ به په دومره اواز امین ویلو چې په اول صف کې نزدې کسانو به اوریدلو .

اول جواب : ددې حدیث په سند کې بشربن زافع دی چې اتفاقـا کمزوري دي او ابوعبدالله ابن عم ابی هریره ﷺ مجهول دی . (میزان الاعتدال، ج ١ص ١٤٧) نورتفصیل مخکې تیرشوی دی .

دحضرت ابوهریره ﷺ حدیث په دارقطنی او حاکم کې هم شته لکه ابوسلمه او سعید چې فرمائي چې حضرت ابوهریره ﷺ فرمایلي دي چې رسول الله ﷺ به په اوچت اواز امین ویلو . (دارقطنی، ج ١ص ١٢٧) حاکم ج ١ص ٢٢٣) .

ددې دسند مدار په اسحق بن ابراهیم دی چې ابوداود او نسائي ورته ضعیف ویلی دی او محمدبن عوف چې دحمص محدث وو دروغژن یې ورته ویلي دي . (کاشف للذهبي) میزان الاعتدلال، ج ١ص ٨٥) .

دوهم راوي په کې عبدالله بن سالم دی چې ناصبی وو او دحضرت علی ﷺ توهین به یې کولو او ویل به یې چې دده په مدد ابوبکر او عمر شهیدان شو . (میزان الاعتدال)

په دارقطنی کې چې دې حدیث تـه حسـن ویلی شوي دي نوصرف دخپـل مذهب دحمایت لـه وجهې دي او اصل حقیقت ددې پـه خلاف دی لـدې وجهې یې پـه کتـاب العلـل کې خپلـه ورتـه ضعیف ویلي دي دنن سبالا مذهبان ددارقطنی څخه ددې روایت حسـن والی رانقلوي او دکتاب العلـل څخه یې ضعیف والی نه رانقلوي په دې خیانتو نو او فریبونو ددوی مـذهب بناء دی په (دارقطنی جلد اول، ص ١٢٧) کې دحضرت عبدالله بن عمر ﷺ او دحضرت ابوهریره ﷺ روایت درج دی چې رسول الله ﷺ په اوچت اواز امین ویلی دی لکن ددواړو په سندونو کې بحر السقاء دی چې خپله دارقطنی ورته ضعیف ویلي دي او ددې سره سره دا یو خاصه واقعـه ده چـې دتعلـیم لپـاره وه خپلـه دابـو هریره ﷺ قـول مخکـې تیرشـو چې (فتـرک النـاس التـامین) ټولو خلکو یعنې صحابه وو او تابعینو امین پرېښی دی ددې څخه یې هیڅوک ندي مستثنی کړي .

د اُم حصين حديث

ام حصين ﷺ په يو حديث کې فرمائي چې : ما به د زنانه وو په صف کې د حضرت رسول الله ﷺ آواز اوريده.. (زيلعي ج ١ص ٣٧١)

اول جواب : ددې حديث په سند کې يو راوي اسماعيل بن مسلم مكى دى چې امام احمد ، امام ابن معين ،امام ابن المدينى ،امام نسآئي ،ابن حبان ،بزار ، او حاكم ټولو ورته ضعيف ويلي دي . د ده د ضعف حال په لاندې كتابونو كې كتلى شئ ![مجمع الزوائد/ ج ١ / ص ٢٦٤ / ٢١٨/ ٢٨٥ / الترغيب والترهيب/ ج ٣ / ص ٢٠٥ / ترمذى/ ج ١ / ص : ٣٢/ ١٠٧/ ١٦٨/ تهذيب التهذيب/ ج ١ / ص ٣٣٢ / تذكره مقدسى/ ذيل موضوعات كبير/ ص ١٧٣/ ميزان الاعتدال/ ج ١ / ص ١١٥/ ١١٦/ تذكرة الحفاظ/ ج ٢ / ٧٥/ تقريب لابن حجر/ ص ٢٦/ تلخيص الحبير/ ذيل شرح مهذب/ ج ١ / ص ٢٥٥ / ١٦٩/ ٢٢٨ / تهذيب التهذيب ، ج ١ص ٣٢٢) وتهذيب الكمال ج١ص ٥٠٨

دوهم جواب : ددې حديث بل راوي هارون الاعور دى چې رافضى شيعه دى . (ميزان الاعتدال) تقريب ص ٥٩٨] نو د خلفاء راشدينو په خلاف د روافضو روايت څرنګه حجت شو .

دريم جواب : ددې حديث بل راوي ابو اسحق مختلط او مدلس دى نووى ص ١٧].

څلورم جواب : ددې حديث بل راوي ابن ام الحصين دى او هغه مجهول دى.

پنځم جواب : دا صرف د يو وخت واقعه ده نو كه رسول الله ﷺ د زنانه وو د تعليم لپاره كوم يو واري امين بالجهر ويلي وي نو د هغې څخه دوام او سنت مؤكد والى نه ثابتيږي .

شپږم جـواب : حضرت ام حصين ﷺ چې د رسول الله ﷺ امين د ښځو په صف كې اوري .نو ددې څخه صفا معلوميږي چې د رسـول الله ﷺ مقتـديانو امـين بالجهر نـه ويـلو . كـه د رسـول الله ﷺ مقتـديانو امين بالجهر ويلى وى نو د رسـول الله ﷺ او از به د دوى په او ازونو كې ورك شوى وو او د زنانـه وو صـف تـه بـه نـه وو رسيدلى .

اووم جواب : په دې حديث هم د لامذهبو دعوه نه ثابتيږي ځكه په دې حديث كې هم د ا تفصيل نه شته چې رسول الله ﷺ په شپږو ركعتونو كې په جهر امين ويلى دى او په پاتې يو ولسو ركعتونو كې يې پټ ويلى دى .

اتم جواب : په دې حديث كې هم د مقتديانو د امين بالجهر ذكر نه دى راغلى.

نهم جواب : ددې حدیث د هغو احادیثو سره تعارض دی چې په هغې کې راغلي د ي چې: (حتی یسمعها من یلیه من الصف الاول).

دحضرت علی ﷺ حدیث

حضرت علی ﷺ فرمائي چې ما د رسول الله ﷺ امین اوریدلې دی.

اول جـواب : ددې حدیث په سند کې حجیة بن عدي دی د کوم په باره کې چې تقریب لیکلي دي چې (صدوق یخطی) رشتیني دي لکن خطاء کیږي .ص ۱۹۲ ،او ابو حاتم فرمائي چې لایحتج بحدیثه ،تهذیب الکمال ،ج۲ص ۳۳۸).

دوهـم جـواب : ددې حدیث بل راوي ابن ابی لیلی دی چې غیر مقلدینو د رفع یدین په باب کې دده دضعیف ثابتولو لپاره دخپل دماغ او به وچې کړی.

دریـــم جـــواب : پـه دې حـدیث کـې د مسـتقل عـادت اودوام ذکرنشـته او همـدارنګې د شپږو رکعتونو تخصیص او دیو ولسو رکعتونو استثناء هم په کې نه شته .

خلـورم جـواب : خپله حضرت علی ﷺ امین په زوره نه لوستلو . (مجمع الزوایـد .ج ۱ص ۱۸۵) الجوهر النقی .ج ۱ص ۱۳۰) نو حضرت علی ﷺ هم ددې حدیث څخه سنتوالې نه دی رافهمولي که نه ددې حدیث په خلاف به یې هیڅکله عمل نه وو کړی.

نومحترمو! لامذهبان چې شپه او ورځ دادول غږوي چې مونږ په احادیثو عمل کوو، مونږ اهل حدیث یو، نور خلک د حدیثو څخه منکر دي، احناف په قیاس عمل کوي، لیکن ددوی داحال دی چې ددوی سره داسې یو حدیث هم نه شته چې په هغې کې رسول الله ﷺ حکم کړی وي چې تاسو امین په زوره ووائي .

(۱) لامذهبان دي په یو حدیث کې د رسول الله ﷺ امر ثابت کړی چې نبی ﷺ په امین بالجهر امر کړی وي .

(۲) لامذهبان دی داسې یو حدیث پیش کړی چې په هغې کې رسول الله ﷺ په امین بالجهر باندې ترغیب ورکړی وي او دزیات اجراو ثواب وعده یې ورباندې ورکړی وي .

(۳) لامذهبان دی یو داسې حدیث پیش کړی چې په هغې کې راغلي وي چې رسول الله ﷺ ټول عمر په اوچت اواز امین ویلی دی .

(۴) لامذهبان دی دا ثابته کړي چې نبی کریم ﷺ یا صحابه وو په شپږو رکعتونو کې امین بالجهر ویلی دی او په پاتې یوولسو رکعتونو کې یې پټ ویلی دی.

(۵) لامذهبان دې په عهد نبوی ﷺ او یا په خلافت راشده کې د یو داسې مسجد حواله پیش کړي، چې علی الدوام په کې په شپږو رکعتونو کې په جهر امین ویلی شوی وي او په یوولسو رکعتونو کې په کې پټ لوستل شوی وي.

لامذهبان چې کوم دوه درې ضعیف روایتونه پیش کوي په هغې کې صرف دومره دي چې رسول الله ﷺ چیرته په کوم وخت کې امین بالجهر ویلی دی، لکن دهغې داسې مثال دی لکه رسول الله ﷺ به چې کله دماسپښین یا ماز یګر په لمانځه کې قرائة په جهر لوستلو. په دې روایاتو کې هیڅکله داسې لفظ نشته چې په دې دلالت وکړي چې رسول الله ﷺ ټول عمر امین بالجهر ویلی دي، په دې باره کې د لامذهبو سره صرف قیاس دی، چې کله رسول الله ﷺ امین بالجهر ویلي دي نو کیدې شي چې په همدی به یې دوام کړی وي لکن ددوی دا قیاس د نصوصو څخه مخالف دی.

که لامذهبان وائي چې مونږ په هغو روایاتو عمل کوو چې دوه درې ځلې پکې د امین بالجهر ذکر راغلې دي، نو مهرباني دي وکړي د رسول الله ﷺ په طریقه دې یې وو وائي یعنې صرف دوه یا درې ځلې دي وو وائي. هغه هم د نوی مسلمان د تعلیم لپاره. کچیرته نوي مسلمان ورته پیدا شي.

دلامذهبو اخري حربه

دلامذهبانو په پوزو کې چې کله مهار واچولی شو او دکبر او دغرور د غوجلې څخه راوویستل شول، نو بیا یې په کنځلو شروع وکړه او چیغې یې شروع کړي چې: رسول الله ﷺ بیا بیا فرمایلي دي چې څوک امین بالجهر نه وائي هغه یهودي دي، یهودیان دا مین بالجهر سره حسد کوي: الحق الصریح ج ۴ ص ۲۵۵).

اول جواب : د حضرت عبدالله ابن عباس رضی الله عنهما د حدیث الفاظ داسې دي: (ما حسدتکم الیهود علی شيءٍ ما حسدتکم علی آمین فاکثروا من قول آمین.) [سنن ابن ماجه/ ص ٦١/ باب الجهر بآمین]. او د حضرت عایشې رضی الله تعالی عنها د حدیث مبارک الفاظ داسې دي چې: (لم یحسدونا الیهود بشيءٍ ما حسدونا بثلاثٍ: التسلیم والتأمین و اللّٰهُمَّ ربنا لک الحمد.) [سنن الکبری للبیهقی/ ج ۲ / ص ٥٦/ باب التأمین]. همدا رنګه د حضرت عایشې رضی الله تعالی عنها په یو روایت کې الفاظ داسې دي چې:

(ان اليهود قوم حسد وهم لا يحسدون على شئ كما يحسدون على السلام و على آمين. [صحيح ابن خزيمه/ ج ١/ ٢٨٨ / رقم: ٥٧٤/ باب الجهر بآمين عند انقضاء الفاتحة].

نو لکه څرنګه چې مخکې خبرې دروغ وې داهم بالکل دروغ دي ، ځکه چې اول خو د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما روایت صحیح نه دی ځکه چې د حضرت ابن عباس ﷺ په روایت کې طلحه بن عمرو دی چې ډیر سخت ضعیف دی . محدثین ورڅخه په (لا شئ، متروک الحديث، ليس بشئ، ضـعيف، لـيس بـالقوى، ليس بالحافظ، و عامة ما يرويه لا يتابعه عليه، و كان يرى عن الثقات مـا لـيس مـن حـديثهم، لا يحـمل كتب حديثه الا على جهة التعجب) ؛ باندې تعبیرونه کوي. وګوره: [تهذيب التهذيب/ج ٥/ ص ٢٥] نيـل الاوطار/ج ٢/ ص ٢٢٩ / ميزان الاعتدال/ ج ٢ / ص ٢٦١/ رقم: ٤٣٦٦/ المغنى فى الضعفاء / رقم: ٢٩٥٧].

٢ – او د حضرت عایشې رضی الله عنها حدیث هم ضعیف دی، د دې په سند کې سهیل بن ابی صالح په باره کې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چې : (تغير حفظه بآخره) [تقريب / ص ١٣٩٩] او د ده څخه ده شاګرد عبدالصمد المتوفى (٢٠٧ ھ) قديم السماع نه دی . دا په ابن ماجه کې . او په مسند احمد کې علی بن عاصم اتفاقاً ضعیف دی. او په دې کې د امین او سلام سره د (ربنالک الحمد) ذکر هم شته . [بهیقی سنن کبری ، ج ٢ ص ٥٦) بلکې د قبلې ذکر هم دی . (مجمع الزوائد /ج ١/ص ١٤٨/ رقم : ١٩٧٩/ و رقم : ٢٦٦٢] او لامذهبان خو سلام او ربنالک الحمد په اوچت اواز نه وائي نو په خپل اقرار په دریو حصو کې دوه حصې یهود شول .

٣ – او کله چې لامذهبان ځان ته لمونځ کوي نو امین، سلام او ربنا لـک الحمد درې واړه پټ وايي، نو د دوی په اقرار د دوی په یهودیت کې څه شک پاتې شو؟

٤ – او همدا رنګې لامـذهبان د ماسپښـین او د مازیګر پـه لمونځونـو کې امـین بالجهر نـه وائـي، حالانکـه یهودیـان پـه دغـه وختونـو کې پـه بـازارونو کې وي او د سهار ، ماښـام او ماخوستن پـه وختـونـو کې امین بالجهر وايې او پـه دغـه وختونـو کې یهودیـان پـه بـازارونو کې نـه وي . او دوی یې پـه دغـه وختـونـو کې پـه جهر وائي . نو لامذهبانو لکه چې په دې معامله کې د یهود و سره سازش کړی دی

دوهم جواب:

.پـه دې روایتونـو کې پـه یـو کې هـم د جهـر لفظ نـه شته دا پـه کې یهـودي صفـته لامـذهبان د خپـل ځان څخـه ورزیاتوي، اصل خبره داده چې د حسد لپاره علم ضروري دي جهرندی ضروري

(۱) ګوره ربنالک الحمد پټ لوستل کيږي بياهم نبی ﷺ فرمائي چې يهوديان وربانديې حسد کوي .

(۲) مقتديان (السلام عليكم ورحمة الله) پټ وائي بياهم رسول الله ﷺ فرمائي چې يهوديان ورباندې حسد کوي .

(۳) اومونږ اهل سنت والجماعت احناف امين پټ وايو او لامذهبان ديهود وڅخه هم زيات حسد راسره کوي، ځکه يهود وهيڅکله هم دامين ويونکو ته دمناظري چيلنيج ندی ورکړی اونه يې ددوی په خلاف کومه رساله ليکلې ده اونه يې د احنافو په مسجد و نوکې فتنې او فسادونه جوړکړي دي اوددې برعکس لامذهبان څومره حسد راسره کوي؟ څومره رسالې او اشتهارونه زمونږ په خلاف چاپوي ؟

دحسدمعنی :

دحسد معنی داده چې په محسود کې داسې کمال وي چې په حاسد کې نه وي اوحاسد يې زوال غواړي، لـه دې وجهې دحاسد په برخه کې صرف اوصرف سوزيدل وي اوعلامه يې داوي چې دمحسود پسې پوروپاګند کوي ، اوس مونږ لامذهبوتـه وايـو چې پـه امين بـالجهر کې څه خوبې ده ؟ څه کمال دی پـه کې ؟ دڅومره زيات ثواب وعده وربانـدې ورکړل شـوې ده ؟ چې هغـه ثـواب داحنافو پـه برخه نوي اوستاسو سره ورباندې حسد وکړي ، ددې برعکس چې احناف پټ امين ووائي، نوددوی امين دملايکو دامين سره موافق شي اورسول الله ﷺ په داسې آمين باندې دثواب وعده ورکوي چې دداسې امين ويونکي مخکني ګناهونه ټول معافيږي او همدارنګې دقران داشاراتو څخه معلوميږي چې په پټ امين ويونکي باندې دالله ﷻ رحمتونه نازليږي، نويهوددا احنافو سره وربانـدې حسـد کوي چې څرنګه صرف دخولې په خوزولويې د ملايکوسره موافقت راغلو، دنبی ﷺ سره يې موافقت راغلو، د ګناهونو معافي يې راغله وغيره لکه په سلام اوربنالک الحمد چې حسد کوي، حالانکه پټ لوستلی شي ، دلامذهبوسره به يهوديان څرنګه حسد کوي ؟دوی خو دزيات ثواب څخه محروم دي، دملايکودموافقت څخه محروم دي دنبی ﷺ پسې داقتداء څخه محروم دی ...

الغرض:

(۱) اول خوددې حسد په باره کې دغه حاسدين ضعيف روايات رانقلوي .

(۲) بيا په دې رواياتوکې دجهر لفظ هم نشته .

(۳) دحسد دمعنی څخه هم دابې چاره ګان ناخبره دي .

لطیفه

دلامذهبو پـه کتـابونو کې طالبانو احـدیث لیـدلي وو، چـې نبـی کـریم ﷺ فرمـائي چـې: (یهود پـه دریو شیانو د مسلمانانو سره حسد کوي، په آمین، ربنالک الحمد او سلام) او دا یې هم لیدلي وو، چې لامذهبان د آمین سره د جهر ټکی د خپل ځان څخه ور زیاتوي.

نو شپږ کسان دلامذهبو مسجد ته ورغلل او چې کله امام ولاالضالین وویلو دوی دلامذهبانو سره په زوره امین وویلو او چې کله امام سمع الله لمن حمده وویلو، دوی په جهر ربنالک الحمد وویلو او د لمانځه په اخر کې یې السلام علیکم ورحمة الله هم په جهر وویلو.

نـو دلمانځـه څخـه وروسته ټـول لامـذهبان پـرې راټـول شـول او پـه غوسـه یـې ورتـه وویـل چـې ربنالـک الحمد او السلام علیکم مو ولې په زوره وویلې؟ دوی ورته وویل چې مونږ یهود لټول، هغه مو تاسو پیدا کړئ!

ځکه چې تاسو پخپلو کتابونو کې لیکلي دي چې یهود په دریو شیانو حسد کوي او په دې دریو کې د امین څخه په زوره امین اخلی، نو په همدی حدیث کې دانورد واړه هم د امین سره یو ځای ذکر شوی دي، نو د هغوی څخه به هم جهر مراد وي.

والسلام

رحیم الله الحقانی

۱۳۹۱/۲/۱۳هش

حضرت حسن ﷺ اوحضرت حسین ﷺ داهل سنت والجماعت دسترگو یخوالی دی [الکامل لابن الاثیر ج۲ ص۶۲]

نبوی فرمان اهل سنت والجماعت د(یَّوْمَ تَبْیَضُّ وُجُوْهٌ) مصداق دی. [تفسیرالدرالمنثور،ج ۲ص ۶۳]

دلامذهبه نیاز محمد عُرف امین الله البشاوری په کتاب (امین الفتاوی) باندې یو نظر

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمدلله وحده والصلوة والسلام علي من لا نبي بعده.

امابعد!

په زندان کې راته يو شخص د لامذهبه خنّاس امین الله کونړي چې د دروغو څخه ځان ته پشاوري وايي؛ دوه کتابونه راوړل په نامه د امين الفتاوی او الحق الصريح.

د دې کتابونو د انداز څخه معلوميدله چې دا د کوم عالم تصنيف ندی بلکې د بې تحقيقه او بې ربطه حوالو مجموعه ده او مولف يې د نورو خلکو د بې ربطه حوالو رانقلولو ته خپل تحقيق ويلي دي.

امين الله په دې کتابونو کې مقلدينو پسې، او د امامانو پسې، او د صحابه وو رضی الله عنهم حتی چې د انبياؤ پسې يې ډيره زهريله ژبه استعمال کړې ده مثلا: د الحق الصريح ج١ ص ٣١٧ صفحه کې ليکلي چې زنا په درې قسمه ده او دريم قسم زنا د انبيا وو ده، (معاذالله) د باب الايمان بالقدر د اتم نمبر حديث تشريح.

زه په زندان کې یم، اسباب راسره نشته او وخت هم نلرم، خو د مشت نمونه خروار په طريقه يې د آمين بالجهر په مسئله باندې هم ليکلو ته يو څه وخت ورکوم.

الحق الصريح امين الفتاوی او آمين بالجهر

اوله وسوسه دخناس: لامذهبه امين الله د دې مسئلې لپاره باب تړلی دی چې (امين په زوره ويل سنت دي) (امين الفتاوی، ج ١ص ٢٥٣) نو اول خو ته د سنت موکده تعريف د قران او حديث څخه صراحة وښايه د مقلدينو د کتابونو څخه غلامه کوه، بيا يو قراني ايت او يا يو حديث صحيحه صريحه پيش کړه چې رسول الله ﷺ په زوره امين ته سنت ويلی وي په حديث کې د سنت لفظ د امين بالجهر سره وښايه او که نه يې شي پيش کولی او نه به يې پيش کړې انشاء الله نو بيا اقرار وکړه چې زما دا عنوان چې (امين په زوره ويل سنت دي) د قران او حديث څخه مخالف دي.

دلامذهبه امين الله څخه پوښتنه

ای لامذهبه! تا عنوان لګولی دی چې: امين په زوره ويل سنت دي [ج ١ص ٢٥٣].

نو دا مسئله منصوصي ده او كه اجتهادي ؟ كه منصوصي وي نو په قران يا حديث صحيحه صريحه مرفوعه كې صراحة دامين بالجهر سره دسنت لفظ وښايه ؟ او كه اجتهادي وي نو بيا د قران او حديث څخه دمجتهد شرائط بيان كړه . او بيا داو وايه چې په تاكې هغه شرائط شته او كه نه ؟

لامذهبه حقيقت دادى چې ستا پيروان دهغه احمق په شان دي چې دماهر سپيشلسټ ډاكټر پر ځاى يې ديوناا هله موچي څخه علاج شروع كړى وي دوى دخير القرون دمسلمو مجتهدينو پيروي پريدي او ستا په شان دصم بكم عمى جاهل مركب پسې روانيږي .

لامذهبه امين الله ليكلي دي چې په امين باندې خو علماو مستقل كتابونه ليكلي دي چې دهغې كتل پكار دي. (امين الفتاوى ، ج ۱ص ۲۵۴) اقول في دفع هذا الوسواس:

الاخساء:

(۱) عنوان دې خاص لګولى دى چې امين بالجهر سنت دى او خبره دې عامه ذكر كړه ، چې په امين باندې علماو مستقل كتابونه ليكلي دي . په مطلق امين باندې د كتابونو دليكلو څخه خو امين بالجهر نه ثابتيږي، ځكه عام خاص لره نه مستلزم كيږي لكه حيوان انسان لره نه مستلزم كيږي .

(۲) تا په همدې ګرنګ صفحه كتاب ، ص ۲٦٧) كې ليكلي دي په عموماتو باندې استدلال كول داهل زيغو او مبتدعينو او د منكرينو دحديث طريقه ده . (امين الفتاوى ، ج ۱ص ۲٦٧) .

نو الحمد لله چې خپله ځيره دى پخپله راښكاره كړه چې په حقيقت كې ته د زايغينو ، بدعتيانو او د منكرينو د حديثو څخه يې او رنګ د اهلحديث كاروي لكه ستا مشران ورونه منكرين حديث چې رنګ داهل قرانو استعمالوي او په حقيقت كې د قران څخه منكر دي .

(۳) پاك و هند ته اسلام په سـ ۹۳ سنه هـ كې رسيدلى دى او ستاسو ډلګى په هند كې تقريباً په سـ ۱۲۹۳ سنه هـ كې پيدا شوې ده نو د سـ ۹۳ سنه هـ څخه تر سـ ۱۲۹۳ سنه هـ پورې يعنې په دولس سوه كلونو كې ديوې رسالې ادرس راكړه چې په پدې ملكونو كې په امين بالجهر ليكل شوى وي صرف ديو اشتهار ادرس راكړه چې دامين بالجهر په باره كې چهاپ شوى وي د سـ ۱۲۸۱ سنه هـ نه مخكې صرف ديو مسجد ادرس راكړه چې صرف يو كس په كې امين په جهر سره ويلي وي .

زه په چيلنج سره وايم چې په دې ملکونو کې چې په دې موضوع څومره رسالې ليکل شوي دي ټولې په هندوستان باندې دانګريزي دورې پيداوار دی. دلامذهبو مشهور مؤرخ امام خان په خپل کتاب (هندوستان مين اهلحديث کے علمی خدمات) کې ليکلي دي چې زمونږ اولنی ترجمه دقران نواب وحيد الزمان په سنه ۱۳۳۸هـ کې ليکلي ده اودا دانګريزانو دوره وه بل ځای کې يې ليکلي دي چې زمونږ اول تفسير ثناء الله امرتسری ليکلی دی ص ۴۳. چې دا هم دانګريزي دورې پيداوار دی.

همدارنګه يې ليکلي دي (په افغانستان پاکستان او هندوستان کې) اول امين بالجهر مولوی شاه فاخراله ابادی دډهلې په جامع مسجد کې وويلو او دتقليد بکارت يې زايل کړو. (نقوش ابوالوفاء، ص ۳۴) نو په دې ملکونو کې اول امين بالجهر دانګريزانو په دوره کې ويلی شوی دی او د انګريزانو په دوره کې دوهم امين بالجهر حافظ محمد يوسف پنشز يعنی انګريزي ملازم وويلو. (نقوش ابوالوفا، ص ۴۲)

دا امين بالجهر په سنه ۱۸۶۰ع) کې وويادغه حافظ محمد يوسف مرتد شو او دقاديانيت په حالت کې مړشو. (اشاعة السنة، ج ۲۱ ص ۱۱۴).

په امرتسر کې دټولو څخه مخکې حافظ محمد يوسف عمل بالحديث شروع کړو او يادغه حافظ محمد يوسف دپټې کلکټر پنشز دغلام احمد قادياني حامی او مويد شو. (اشاعة السنة، ج ۲۱ ص ۱۱۴]. په دې مسئله کې اوله چيلنج بازی مولوی محمد حسين بټالوی وکيل اهلحديث هند شروع کړه دغې لامذهبه دغلام احمد قادياني سره ډير کومکونه کړي وو، او دهغه څخه يې ډيرې دعاګانې اخستې وي. (اخبار اهلحديث امرتسر، ص ۹ کالم ۱، ص ۳۱ جنوري، سنه ۱۹۰۸ع).

(۲) وسواس: لامذهبه امين الله ليکلي دي: ليکن زه ستاسو د سوال مختصر جواب او دهغه دلايلو مختصره تجزيه ذکر کوم چې دلته دامين بالسر لپاره ليکل شوی ده. (امين الفتاوی، ج ۱ ص ۲۵۴)

(الاخساء)

(۱) لامذهبه په پښتو هم نه پوهيږي ځکه ده ليکلي دي چې (دهغه دلايلو مختصره تجزيه ذکر کوم چې دلته دامين بالسر لپاره ليکل شوی ده) نو (ليکل شوی دی) د ماضي صيغه ده.

ددې څخه معلوميږي چې ده مخکې دامين بالسر لپاره دلايل ليکلي دي حالانکه ددې څخه مخکې دامين بالسر لپاره ده کوم دليل ندی ليکلی کيدی شي چې د (دلته) دلفظ څخه يې ګنج مرادوي چې دې په کې

اوسيږي او دګنج د دلايلو مختصره جايزه هغه نده چې ده ذکر کړي ده بلکې تاريخ ثابته کړی ده چې دالروهضمول دي .او ددوی د روحاني پلرونو يعنی دانګريزانو دې پاليسی ته عملي جامه وراغوستل دي چې (ډيوائيډاينډرول) وجنګوه او حکومت وکړه.

(۲) همدارنګه لامذهبه امين الله ليکلي: (مختصره تجزيه ذکر کوم) حالانکه صحيح لفظ جايزه ده پکار دی چې ويلی يې وی چې (مختصره جايزه الخ).

تجزيه ټوټه ټوټه کولوته وائي او جايزه په عرف کې تحقيق کولوته وايي. دا د دوی علمي اندازه ده چې په پښتو کې هم علمي صحيح اصطلاحات نه شي ذکر کولی، په عربی کې خو بالکل صم بکم عمی دی، مخکې يې په عربي کې يو کتاب ليکلی و په نامه د (فتاوی الدين الخالص) چې د عربيت په لحاظ پکې په هره صفحه کې غلطي وه، اوس او ريدل کيږي چې زوی يې په عربو کې د عربي کورسونه ويلي دي او د خپل پلار د کتاب تصحيح يې شروع کړی ده. او حقيقت همدادی چې دلامذهبو دفرقې په ټوله دنيا کې نه د اصولو او نه د فروعو داسې کتاب شته چې د ټولو لامذهبو وړباندې اتفاق وي. دوی عواموته وايي چې قران او صحاح ستهٔ زمونږ کتابونه دي، يا قران او حديث زمونږ کتاب دی، نو مونږ وايو چې د دې خبرې ستاسو سره څه دليل دی؟

په کوم ځای کې اصحابو د صحاح سته وو ستاسو په شان تقليد ته شرک او بدعت ويلی دی؟ په صحاح سته ووکې. په کوم ځای کې د تقليد د رد لپاره باب تړل شوی دی؟

(۳) لامذهبه امين الله دلته فتوی ورکوي او فتاوی الدين الخالص او امين الفتاوی ليکي او د امين دمسئلې جايزه اخلي لکه څرنګه چې وائي (تجزيه ذکر کوم)

نو مونږ وايو چې د امام بخاری رحمه الله د استاذ امام احمد رحمه الله څخه پوښتنه وشوه چې د مفتی کوم شرائط دي؟

هغه ورته وفرمايل چې اول به مفتی د قران پاک پوره عالم وي، دوهم دا چې کم از کم څلورلکهه صحيح احاديث به ورته يادوي دريم دا چې د صحابه وو رضی الله تعالی عنهم او تابعينو رحمهم الله تعالی په فتووباندې به ورته پوره بصيرت وي که دا شرائط په کې ووفتوی ورکول ورته جايزدی او که نه وو نو بيا ورته دفتوی ورکول ندی جايز. (اعلام الموقعين، شروط الافتاء عند العلماء ج۱ ص ۴۵ /قواعد فی علوم الفقه، ص۵)

نولامذهبه امين الله چې ته فتوی ورکوې، نوپه قسم سره ووايه چې څلور لکهه خوپريږده څلوراحاديث دي دسندونودتفصيل او د تحقيق سره ياد دي او که نه؟ مره ته خو په پښتو هم نه پوهيږې چې مورنۍ ژبه دې ده! دقران اوحديث خوبالکل نوم مه اخله! جاهله ته خو فرج او پونډی هم نه پيژنې! ستا کتاب دی په نامه د (التحقيق السديد) يعنې د تقليد حقيقت د هغې په (۱۴۱) صفحه (۲۳) مسئله کې دې په هدايه اعتراض کړی دی، په هدايه ص ۸۸ کې د ساق لفظ دی او تا په ترجمه کې فرج ذکر کړی دی.

دامام بخاری رحمه الله استاذالاستاذ امام شافعي رحمه الله فرمائي چې: هيچاته هيڅکله ندی جايز چې ددين په مسئله کې چاته فتوی ورکړي. هغه څوک فتوی ورکولی شي چې په قران پاک پوهيږي، د قران پاک د ناسخ منسوخ، محکم او متشابه علم ورسره وي، د تاويل، تفسير، تنزيل، مکي او مدني ايتونو څخه پوره خبر وي او په دې ټولو خبرو د حضرت رسول الله ﷺ داحاديثو په باره کې هم پوهيږي.

اود علم لغت او شعر په باره کې هم بصيرت تامه ولري او د علماو په اختلاف اوپه وجوهو د اختلاف ښه پوه وي، نوداسې سړي ته فتوی ورکول جايزدي. اوپه چا کې چې داشرائط نه وي، نوهغه سړي ته هيڅکله نده جايزه چې فتوی ورکړي. (اعلام الموقعين/ ج ۱/ ص ۴۵)

نو امين الله! په قسم سره ووايه چې په تاکې دا شرائط شته چې فتوی ورکوې؟ اوکه ته وايې چې احناف علماء هم په مدارسو کې دارالافتاء لري او فتوی ورکوي، حالانکه په هغوی کې هم دا شرائط نشته، نوددې جواب دا امام ابوحفص رحمه الله څخه واوره:

امام ابوحفص رحمه الله چې کله په جامعه منصور کې د افتاء په مسند کيناستو، نو محدث ابواسحق رحمه الله ترينه پوښتنه وکړه چې ايا تاته د څلور لاکهه احاديثو د حفظ خبره ياده ده؟ امام ابو حفص رحمه الله ورته وفرمايل چې: هو! ياده ده راته.

نوامام ابواسحق ورته وفرمايل چې کله تاته څلورلاکهه احاديث ندي يادنو ته څرنګه فتوی ورکوې؟

امام ابوحفص رحمه الله ورته وفرمايل چې زه په خپل قول فتوی نه ورکوم، بلکې د هغه مجتهد په قول فتوی ورکوم چې د څلور لاکهو څخه د زياتو احاديثو حافظ و. [اعلام الموقعين، ج ۱ص ۴۵].

ددې څخه معلومه شوه چې د چا څلورلکهه احاديث نه وي ياد، نو هغه دې په خپل قول فتوی نه ورکوي، بلکې د بل مجتهد تقليد دې کوي.

امام بخاري رحمه الله هم داسې سړي ته دتقليد امر کوي لکه څرنګه چې مشهور لامذهبه غير مقلد نواب صديق خان په خپل کتاب (الحطه، ص ۱۴۸، ۱۵۰) کې د محدث د شرائطو په بيانولو کې يوه واقعه نقل کړې ده، چې يو سړی امام بخاري رحمه الله ته راغی او دا اراده يې ظاهره کړه چې زه غواړم چې محدث جوړ شم.

امام بخاري رحمه الله ورته وفرمايل : په دې فن کې قدم مه ږده، ترڅو چې دا شرايط درکې نه وي. د هر څه څخه مخکې د دې څلورو شيانو حصول ضروري دی.

(۱) درسول الله ﷺ په مبارکو حالاتو او درسول الله ﷺ د شريعت علم به در سره وي.

(۲) د صحابه وو رضوان الله عليهم حالات او مرتبې به درته معلومې وي.

(۳) په تابعينو او د دوی په حالاتو به پوره عالم وي.

(۴) د دين نامتو علماء او د دوی تاريخي حالات به درته معلوم وي.

او د دې څخه وروسته به ياد ساته چې د دوی ټولو نومونه او د دوی کنيتونه د دوی ځايونه او د دوی د ژوند د زمانو معلومول او داسې يې ضروري ګڼل لکه په خطبه کې چې د الله ﷻ ثنا او په دعاء کې وسيله او د قران د سورتونو سره بسم الله او لمانځه سره چې تکبير تحريمه ده

بيا دا پيژندل چې مسند حديثونه څومره دي ؟ مرسل حديثونه څومره دي ؟ او موقوف څومره دي ؟

او د دې سره سره د خپل عمر څلور واړه زمانې ماشومتوب، هلکتوب، ځوانی، او بوډا والې په دې فن کې مصروفول او په هر حال کې د حديثو د ورکول فراغت وي او که مصروفيت، اميري وي او که غريبي په غرونو، رغونو، سمندرونو، ښارونو، او ځنګلونو کې د دې علم حاصلول.

کله چې کاغذ نه وي، نو په تيګو، لرګيو او پوستکو باندې د حديث ليکل. د خپل ځان څخه د مشرانو، کشرانو، او همزولو څخه احاديث اخستل، او بيا په دې ټولو کې د الله ﷻ رضا مقصود ګرځول او په هغه حديثونو باندې عمل کول چې د کتاب الله سره موافق وي او بيا يې طالبانو ته ورښودل.

او دا کار تر هغې پورې نه پوره کيږي ترڅو چې دی په کتابت، لغت، صرف او نحو کې مهارت نه وي حاصل کړی. او د دې ټولو کوششونو سره د الله ﷻ څخه توفيق، قدرت، صحت، حفظ او حرص غوښتل ځکه ترڅو چې د الله ﷻ له طرفه توفيق، قدرت، صحت، او حرص درنه کړل شي، نو دا ټول کوششونه بيکاره دي.

اوچې کله دا تول حاصل شي، نو دغې محدث په نظر کې بیا خپل اهل، مال، اولاد او د وطن هیڅ اهمیت نه وي. نو الله ﷻ په دې محدث په څلورو شیانو امتحان کوي.

(۱) په شماتة الاعداء. (۲) د رښتینو دوستانو په ملامتولو. (۳) په طعن د جُهالو.

(۴) په حسد د علماوو.

یعنې د څلورو طرفو نو څخه به په ده باندې اعتراضونه کیږي چې دوستان، دشمنان، جاهلان، او عالمان دي که محدث په دې صبر وکړي نو الله ﷻ به په دنیا کې په څلورو شیانو ده اکرام کوي.

(۱) په قناعت. (۲) په عزت (۳) په هیبت نفس (۴) په شهرت عامه باقیه. او په څلورو شیانو په اخرت کې دده اکرام کوي.

(۱): د خپلو انو او دوستانو په شفاعت. (۲) د الله ﷻ د عرش د سوري لاندې په ارام. (۳) د رسول الله ﷺ په لاس د حوض کوثر په اوبو. (۴) د انبیاء کرامو سره د اعلی علیین د جنتونو په اوسیدلو. بیا امام بخاری رحمه الله ورته وفرمایل چې: بچیه! د محدث شرائط ما مختصر بیان کړل که په تا کې د دې شیانو همت وي نو د محدثوالي کوشش وکړه.

هغه سړی سربښکته واچولو او په فکرونو کې ډوب شو. کله چې امام بخاری رحمه الله د هغه حال ولیدلو نو ورته وی فرمایل چې کله د و مره تکلیف نه شي برداشت کولې، نو بیا د فقهي د زده کولو کوشش وکړه ځکه چې دا په کور کې هم زده کولې شي او د غرونو، سمندرونو، ښارونو او رغونو د سفر ضرورت ورته نشته او فقه د حدیثو ثمره او کوچ دی. په اخرت کې د فقیه ثواب د محدث څخه یو زره هم کم ندی او نه د فقیه عزت او شان د محدث څخه کم دی.

هغه سړی فرمائي: چې کله مې د امام بخاری رحمه الله څخه دا واوریدل نو ما د محدثوالي اراده پریښودله او په فقه کې مې خواري شروع کړه او د الله ﷻ په فضل د خپلې زمانې په ښه فقه زده کونکو کې شمار شوم. (الحطه/ص ۱۴۸/ ص ۱۵۰).

نو لامذهبه په ایمان یې ووایه! چې د دې شرایطو په تول ته برابریې چې د حدیثو جایزه اخلې او په خپل قول فتوی ورکوې د محدث والې دعوه کوې دایمه وو د تقلید څخه ځان بې پروا حسابوې. بلکې دا تقاضی کوې چې ایمه مجتهدین دې ستاغونډې د یو حمار ګل تقلید وکړي لکه مریض چې دا تقاضی وکړي چې سپیشلسټ

ډاکټر دې دده په نسخه عمل وکړي. همدارنګې ته دخپلې نااهلۍ او حماقت سره سره ځان ته مجتهد وايي! او په خپل ګومان د لويو لويو مجتهدينو غلطۍ په ګوته کوي!

(۳) وسواس الخناس: لامذهبه ليکلي دي: نو اجمالا په دې خبره ځان پوه کړي چې:

(۱) په هيڅ حديث شريف کې دا نشته چې رسول الله ﷺ امين بالسرويلی وي.

(۲) اونه يې داويلي دي چې امين په قلاره باندې وائي.

(۳) اونه ديو صحابي څخه په صحيح سند داثابته ده چې هغه امين په پټه باندې ويلی وي. [امين الفتاوی/ج ۱/ص ۲۵۴].

(الاخساء)

(۱) لامذهبه اول دادرې واړه خبرې په هندوستان باندې د برطانوي يرغل څخه په کوم مخکنې کتاب کې وښايه، دا درې واړه خبرې د انګريزي دورې څخه دکوم مخکنې عالم، محدث، فقيه او يا د يو عام مسلمان د خولې څخه ثابتې کړه! لامذهبه ليکلي دي چې: (په هيڅ صحيح حديث الخ).

نو مونږ وايو چې ستاسو په نيز دلايل دوه دي قران او حديث صحيح. او تاسو (قبول قول الغير من غير حجة) ته تقليد وايې او تقليد ته شرک او حرام وايې نو دواړه مقدمې سره يو ځای کړه چې:

(۱) بې دليله دبل چا خبره منل تقليد دی (۲) او دليل صرف قران او حديث صحيح دی، نو بې د قرانه او بې دحديثه دبل چا خبره منل شرک شو.

نو دامين الله پشاوری څخه پوښتنه کوم چې ديو حديث دصحيح والي ياضعيف والي معيار څه شی دی؟

قران دی؟ او که حديث؟ او که دبل کوم امتي اجتهاد دی؟ که قران وي نو په کوم ايت کې دکوم حديث په صحت او يا ضعف باندې تصريح شوی ده؟ که حديث وي نو په کوم حديث کې دبل حديث په صحت او يا ضعف باندې تصريح شوی ده؟ او که دبل امتي اجتهاد وي او ته ورپسې روان يې نو داخو بياستا تقليد شو او په کوم ايت يا حديث کې راغلي دي چې نور تقليد ته شرک او حرام ووائي لکن دحديث دصحت او دضعف په معامله کې تقليد وکړئ؟

هغه مشهور متل دى چې كارغه مُردار خوري او مبنوكه ځندي، د لامذهبه دا خيال دى چې كوم حديث زمادرائى سره موافق وي هغه صحيح دى او چې زمادرائ څخه مخالف وي هغه ضعيف دى .

لكه دهمدې بحث په مسئله كې چې حضرت سفيان ثورى دامين بالجهر په حديث كې راغلونواحفظ الناس ورته وائي . (امين الفتاوى ،ج ١ص ٢٧٨) الحق الصريح ج ۴ص ٢٦٣].

او چې دترك درفع اليدين په مسئله كې راشي نوبيا ورته انسى الناس وائي لكه په (فتاوي الدين الخالص مسئله رفع اليدين جلاء العنين قرة العينين .كې چې ستاسو له خوا ورته دعبدالله بن مسعود ﷺ دحديث لاندې انسى الناس ويلى شوى دى الحق الصريح ج ۴ص ٨٦).

(٢) په قرانكريم كې دامين بالسر طرف ته اشاره ده الله تعالى جل جلاله فرمائي چې:(قَدْ أُجِيبَتْ دَّعْوَتُكُمَا) ما ستاسو دواړو دعا قبوله كړه .

په تفسير درمنثور كې دحضرت ابو هريره ﷺ، حضرت عبد الله بن عباس ﷺ حضرت عكرمه ﷺ حضرت ابو صالح ﷺ حضرت ابو العاليه ﷺ حضرت ربيع ﷺ او حضرت زيد بن سلم ﷺ روايت دا سې دى چې موسى عليه السلام دعا كوله او هارون عليه السلام امين ويلو او بخارى شريف ، ص ١٠٧ باندې ليكلي دي (قال عطاء امين دعاء) نو ثابته شوه چې امين دعاده . او دعا په پټه بهتره ده . [سورة مريم ،سورة اعراف . [مسند احمد/ج ١/ص ١٧٢/ الجامع الصغير/ج ٢/ص ٨] السراج الميز، ج ٢ص ٢٦٢ مجمع الزوايد ،ج ١٠ص ٨١)

نو امين دعاده او بهتره دعا هغه ده چې په پټه وي نو بهترامين هغه دى چې په پټه وي، ددې دليل په مقابله كې لوى شافعي امام رازى رحمه الله خپله اسلحه په زمكه ايښى ده او دامين بالسر قايل شوى دى . (تفسير كبير ، ج ١۴ص ١٣١)

اوله فائده اصل په دعا كې اخفاء ده له همدې كبله دلمانځه ټولې دعاګانې او ذكرونه په پټه لوستلې شي لكه ثناء، تعوذ، تسميه، تكبيرات انتقالات، تسبيحات ركوع وسجده تشهد، درود شريف وغيره .

دوهمه فائده اصل په دعا او ذكرونو كې دادي چې پټ وويل شي لكن كله كله په دعاګانو او ذكرونو كې دالله ﷻ دياد دولو سره دخلكو اطلاع هم مقصود وي، نو هلته خلكو ته دوراورولو لپاره په زوره لوستلې شي، لكن هغه په زوره لوستل دضرورت له وجهې وي او خلاف الاصل وي، نو ترخپل مورد پورې به خاص وي .

لکه اذان، اقامت، دامام لپاره تکبیرات دانتقال، دامام لپاره تسمیع، او دامام قرائت لامذهبه امین الله لیکلي دي (چې امین دعا نده بلکه تابع ددعاده الحق الصریح ص ۲۶۰.

الاخساء : لامذهبه! الله ﷻ. فرمایلي :چې امین تابع ددعادی؟ او که رسول الله ﷺ فرمایلي دي؟ او که ستا اجتهاد درباب ترنګ دی؟ که الله ویلي وي نو صراحة یې په کوم ایت کې وښایه، که رسول الله ﷺ ویلي وي نو صراحة یې په کوم حدیث کې وښایه، او که ستا اجتهاد وي نو بیا ته پخپل ځان کې داجتهاد شرایط وښایه، او علاوه دا چې ستا دا اجتهاد ستا په خلاف دی، ځکه چې امین تابع شو، نو که الحمد لله په پټه لوستلی شي امین به پټ لوستلی شي حالانکه ستاسو مقتدیان الحمد لله په پټه وائي او امین په زوره وائي.

(۳) دابو هریره ﷺ دوه حدیثه دي په یو کې داسې ذکر شوی دی چې رسول الله ﷺ فرمائي چې کله امام غیر المغضوب علیهم ولا الضالین ووائي نو تاسو امین ووائې ځکه چې دچا امین دملایکو دامین سره موافق شي نو دده مخکني ټول ګناهونه به معاف شي. (بخاری، ج ۱ص ۱۰۸) نسائی، ج ۱ص ۹۴) ابوداود، ج ۱ص ۹۴)

او په بل کې داسې راغلي دي چې رسول الله ﷺ فرمائي چې کله قاري (یعنې امام) غیر المغضوب علیهم ولا الضالین ووائي او شاته خلک امین ووائي. نو دده قول داسمان دخلکو سره موافق شي، دده مخکني ټول ګناهونه به معاف شي. (صحیح مسلم، ج ۱ص ۱۷۶)

دملایکو په امین کې درې شیان دي چې احناف ورسره موافق دي

اول : دملایکو امین هیچا ندی اوریدلي، نو ظاهره ده چې ملایکې امین په پټه وائي او احناف یې هم په پټه وائي، نو دا په وصف کې دملایکو دامین سره موافقت شو.

دوهم : د ملایکو د آمین له پاره خاص وخت دی او هغه دا چې کله امام ولا الضالین ووائي نو ملایکې آمین وایي او احناف هم دامام دولا الضالین څخه وروسته امین وائي نو دا په وخت کې موافقت شو او بالعکس غیر مقلدین داسې نه کوي، ځکه چې غیر مقلد مقتدي چې پداسې وخت کې دامام په سې اقتداء وکړي، چې امام ولا الضالین ته رسیدلي وي نو که دی اول امین وائي او بیا قرائت خلف الامام کوي نو دده اول امین وویلو او وروسته یې سورة فاتحه ولوستله نو تحریف راغلو او که امین نه وائي، بلکې اول فاتحه لولي او دخپلې فاتحې په اخر کې امین وائي، نو دده امین دملایکو دامین سره په وخت کې مخالف شو.

دریم : ملایکې د امام د فاتحې په اخر کې امین وائي خپله د امام پسې فاتحه نه لولي، ځکه چې په دې حدیث کې رسول الله ﷺ فاتحه لوستل د امام وظیفه ګرځولي داسې یې ویلي دي چې: (اذا قال الإمام) چې کله امام غیر المغضوب الخ ووائي، داسې یې ندي ویلي چې (اذا قلتم غیر المغضوب) چې کله تاسو تول غیر المغضوب ووائي او بالعکس غیر مقلدین په امام پسې په لمانځه کې فاتحه لولي.

خلاصه دا چې زمونږ امین د ملایکو د امین سره په وخت او وصف دواړو کې موافق دی او د غیر مقلدینو امین د ملایکو د امین سره په وخت او وصف دواړو کې مخالف دی.

(۴) د ابو موسی اشعری ﷛ لوی حدیث دی چې دا جمله هم په کې ده. واذاقال غیر المغضوب علیهم ولا الضالین. فقولوا امین یجبکم الله (الی ان قال) واذاقال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنالک الحمد) (مسلم، ج ۱ص ۱۷٦)

چې کله امام غیر المغضوب علیهم ولا الضالین ووائي نو تاسو امین ووائي الله ﷻ به در سره محبت وکړي (اخر د حدیث کې داسې دی) او چې کله امام سمع الله لمن حمده ووائي نو تاسو (ربنالک الحمد ووایئ، نو د آمین لپاره رسول الله ﷺ داسې لفظ استعمال کړی دی چې: (فقولوا امین)

او دا جُمله د (ربنالک الحمد) په باره کې اتفاقا په معنی د پټو لوستلو دی، نو د آمین په باره کې به هم خامخا په معنی د پټو لوستلو وي ځکه چې دواړه د (قولو) لفظونه په یو حدیث کې راغلي دي او همدا رنګې رسول الله ﷺ مقتدیانو ته حکم کړی چې کله امام غیر المغضوب علیهم ولا الضالین ووائي نو تاسو امین ووائي، یعنې د مقتدیانو امین یې د امام د ولا الضالین پورې معلق کړی دی، ځکه چې مقتدیان د امام ولا الضالین اوري ځکه چې په زوره یې وائي.

او د امام د امین پورې یې ندي معلق کړی او داسې یې ندي ویلي چې کله امام امین ووائي نو تاسو امین ووائي، ځکه چې مقتدیان د امام امین نه اوري. که امام امین په زوره ویلی نو رسول الله ﷺ به داسې ویلی وچې: (اذاقال امین فقولوا امین).

(٦) د حضرت ابو هریرة ﷛ بل حدیث دی چې حضرت رسول الله ﷺ فرمایلي دي چې کله امام غیر المغضوب علیهم ولا الضالین ووائي نو تاسو امین ووائي بې شکه چې ملایکې هم امین وائي او امام هم

امين وايي، نود چاامين چې دملايکو د امين سره موافق شي دده مخکني گناهونه به معاف شي .(اثارالسنن . ج ۱ص ۹۱)صحيح ابن حبان ،ج ۱ص ۱۹۴).

الف: په دې حديث کې يې هم دمقتدي امين دامام دولاالضالين پورې معلق کړی دی، که امام امين بالجهرويلي نو دامام دامين پورې به يې معلق کړی وو.

بـاء: رسـول الله ﷺ مقتـديان پـه دې خبـروي چـې ملايکـی امـين وائـي اودالـدی وجهـې چـې مقتـديان دملايکوامين نه اوری، نوهمدارنګې يې دامام دامـين څخه هم خبروي. (وان الامام يقول امين) اوبی شکه امام امين وائي او دا ځکه چې مقتديان د امام امين نه اوری ولې که مقتديانودامام امين اوريدلي نوبيارسول الله ﷺ دکومې فايدې لپاره اطلاع ورکوله؟

(۷) حضرت وأيل ﷺ فرمائي چې حضرت رسول الله ﷺ په پټه امين وويلو. -واخفی بهاصوته [زيلـعی، ج ۱ص ۱۹٤) رواه احمد وابو داود الطيالسی وابويعلی والدار قطنی والحاكم وقال صحيح الاسناد].

(۸) حضرت وايل بن حجر ﷺ فرمائي چې مادرسول الله ﷺ څخه واوريدل چې کله يې ولاالضالين وويلو وربسې يې امين وويلو . (وخفض بهاصوته) اواوازيې ورباندې ټيټ کړو . (سنن ابوداود، ج ۱ص ۱۳۴/ ۱۳۵) باب التامين [موارالظمان ص ۱۲۴ /حديث نمبر ۴۴۷) دارقطنی ،ج ۱ص ۳۳۳ /باب التامين في الصلوة بعدالفاتحة].

(۹) حضرت سمرة بن جندب فرمائي چې رسول الله ﷺ به کله الله اکبرو کړو دتکبير تحريمه لپاره نولږ به چپ شويعنې دسبحنک اللهم لپاره اوچې کله به يې غيرالمغضوب عليهم ولاالضالين وويلو نو بيابه لږچپ شويعنې دامين دويلو لپاره . (ابوداود، ج ۱ص ۷۹ طبع نورمحمداصح المطابع) حضرت أبی بن کعب ﷺ هم ددې سکتو تائيدوکړو. (ابوداود، ج ۱ص ۷۹) اثارالسنن ، ج ۱ص۹٦)

(۱۰) حضرت علی اوعبدالله بن مسعود ﷺ به امين په پټه ويلو . (مجمع الزوايد / ج۲ /ص ۱۰۸)

(۱۱) حضرت عمراوعلی ﷺ به امين په پټه ويلو . (الجوهرالنقی ،ج ۱ص ۱۳۰)

(۱۲) ابراهيم نخعی رحمه الله فرمائي چې امين به پټ لوستلی شي . (اثارالسنن ،ج ۱ص ۹٦). دايو څه احاديث اواثارمی اجمالاً رانقل کړل، تفصيلی بحث مخکې شوی دی او لږ وروسته به هم بحث ورباندې وکړو،

اوس به تاسو ته معلومه شوی وي چې دې لامذهبه پخپلو دریو جملوکې په څومره حقیقت باندې دپردې اچولو کوشش کړی دی .

(٤) وسواس الخناس: لامذهبه لیکـي :لکه علامه عبدالرحمن مبارکپوري په تحفة الاحوذی (ج ١ ص ٢٠٩) کې لیکي دهیڅ یو صحابي نه په پټه امین په صحیح سند ندی نقل اونه دهیڅ یو صحابي نه په امین بالجهر کونکو باندې ردثابت دی.

الاخساء:

(١) ته خووائي چې زمونږمذهب قران اوحدیث دی . (امین الفتاوی ، ج ١ ص ٣٥) اوقبول قول الغیر ته تقلیدوائي نودلته ولې د مبارکپوري د .... پورې ځانګي دمبارکپوری قول قرآن دی اوکه حدیث صحیح ؟ وائي چې کارغه غول خوري اومنبوکه څندې، بی چاره امین الله یوځلې په تقلید ردکوي اوچې کله مجبورشي نوبیاد شرالقرون دزماني دخلکوتقلید کوي .

مبارکپوري خوهم ستاپه شان لامذهبه دروغژن اودانګریزي دوری پیدااوردی لکه چې وروسته به درته ظاهره شي انشاء الله دلامذهبه امین الله سره داسلافوکوم قول نشته، نو بې چاره دانګریزي دورې په پیدااوارحواله ورکوي .

(٢) دمبارکپوري داخبره چې (دهیڅ صحابي څخه په امین بالجهر کونکوردندی ثابت) غلطه ده ځکه چې دصحابه وو په مخکې هیڅ امین بالجهرندی ویلی نوردته وربانده څه ضرورت وو؟ اوکه ته وائی چې عبدالله بن زبیر ﷺ اوورسره صحابه وو ویلي وو ، نو لږ وروسته به راشي چې داخبره بالکل نده ثابته.

(٥) وسواس الخناس : لامذهبه لیکي چې: په جهرسره امین ویلو دلایل.

الاخساء:

په اسلام کې ډیرې فرقې دي چې اختلافات لري اوپه اختلافي مسائلو باندې بحثونه کوي . په بحث کې اول دمسئلې اودعوی وضاحت کیږي .

اوبیاپه هغې باندې دلایل اوشواهد پیش کولی شي، ترڅوچې د اصلی مسئلې اودعوی وضاحت نه وي شوي، دلایل اوشواهدپرې پیش کول بی فایدې کاردی. د لامذهبانوبیخ چونکه دشیعه ګانو څخه دی . لکه

ځکه چې دغیرمقلدینو مفسراعظم او مصنف اعظم مولوي وحید الزمان په خپل کتاب (نزل الابرار من فقه النبي المختار) کې لیکلي دي چې . (اهلحدیث شیعان دعلی ﷺ دی) (نزل الابرار، ج ۱ص ۷).

مولاناقاری عبد الرحمن صاحب پاني پتي چې دشاه محمد اسحق صاحب شاګرد او دشاه محمد اسماعیل شهید رحمه الله خلیفه دی د لامذهبو دشیخ الکل فی الکل نذیرحسین دهلوي باني فرقه غیر مقلدین په باره کې لیکلي دي چې مولوي نذیرحسین د سید محمد مجتهد شیعه ځخه دخطونو په ذریعه باندې مطاعن امام ابوحنیفه رحمه الله راوغوښتل او خپل ټول همت یې په فقهاء وو باندې په طعن او دصحابه ﷺ په تجهیلاتو کې مصرف کړ او فقهاء وو او صحابه وو باندې طعن لګولو ته یې جهاد ویلو د مسلمانانو جنګولو ته یې عبادت عظمي ویلو...

دمولوی نذیرحسین په شیعه والي کې هیڅ شک او شبه نه شته . (حاشیه کشف الحجاب ، ص ۸)

دلامذهبو دفرقې یو بل باني مولوي عبد الحق بنارسي به په ښکاره اعلان کولو . (چې حضرت عایشه رضی الله عنها د حضرت علي ﷺ سره جنګیدلې ده، که توبه یې نه وي ایستلې نو مرتده مړه شوې ده .(معاذالله) او په بل مجلس کې یې دا هم ویلي دي چې: د صحابه وو رضی الله تعالی عنهم علم زما ځخه کم و، په دوی کې هر یو ته پنځه پنځه حدیثونه یاد وو او ماته د دوی ټولو حدیثونه یاد دي . [کشف الحجاب / ص ۴۲]

امین الله پشاوري چې د دې کتاب مولف دی په یو تقریر کې یې داسې ویلي دي (ګوره حضرت عمر ﷺ پنځوس فتواګانې د قرآن او سنت ځخه خلاف ورکړي دي.

داخبرې که ځوک اوریدل غواړي نو اوس هم په کیسټو کې شته د کیسټې نوم دی . (دامین الله پشاوری ګستاخي) داهل سنت والجماعت میوزک سنټرپشاور قصه خواني ځخه یې همیشه ترلاسه کولی شي .

دمشکوة په شرح الحق الصریح اول جلد دباب الایمان بالقدر داتم نمبر حدیث لاندې یې لیکلي دي چې دپیغمبرانو ځخه هم کیږي او هم یوه نوع دزناده . نو دپیغمبرانو ځخه زنا کیږي.

خلاصه دا چې لامذهبان ځه په شعوری او ځه په غیرشعوری طریقه باندې شیعه ګان دی . او دشیعه ګانو یو اصل تقیه ده . لامذهبان هم په ډیرو مسایلو کې تقیه کوي . په زیربحث مسئله کې هم د دوی هر نام نهاد مجتهد هر مصنف او هر مناظر خپله دعوی او مسئله تقریباً اتیا فیصده دتقیې په صندوق کې داسې بند وي چې په خوب کې هم چاته معلومات ونه شي، له دې وجهې ضروري ده چې دلامذهبه امین الله او دده دپیروانو د

اصلي مسئلې ټول اړخونه راښکاره کړو او بیابه وګورو چې دلامذهبه پشاوري سره پدې باندې مسئله څومره دلایل دي ؟

دلامذهبو غیر مقلدینو مسلک:

دغیرمقلدینو دمسلک په دې مسئله کې اجمالاً درې اړخه دي .

اول لامذهبان چې کله یو اځې لمونځ کوي نوپه ټولو فرایضو ، سنتونو ، او نفلونو کې په پټه امین وائي .
په دې ټولو ځایونو کې دپټ امین ویلو لپاره ددوی سره دقرآن او صحیح حدیث څخه څه دلیل دی ؟

په کوم ایت کې الله ﷻ اوپه کوم حدیث کې رسول الله ﷺ امرکړی دی چې یو اځې لمونځ کونکي دي په ټولو فرایضو ،سننو ،اونوافلو کې امین په پټه وائي ؟

په دې مسئله کې ترننه پورې لامذهبانو نه کومه رساله ولیکله نه یې ورباندې مناظره وکړه اونه یې ورته په امین الفتاوی په فتاوی الدین الخالص ،الحق الصریح وغیره ګرنګ صفته کتابونو کې ادنی اشاره وکړه . په هیڅ کوم مجلس کې یې دایاده هم نه کړه چې په اکثره ځایونو کې مونږ په پټه امین وایو .

لامذهبه امین الله چې دلته کوم عنوان تړلی دی (امین په زوره ویل سنت) ج ۱ص ۲۵۳) نوپه دې کې یې داتخصیص ندی ذکرکړی چې یو اځې لمونځ کونکي ددې څخه مستثنی دي ، دهغه لپاره په ټولو فرایضو سننو او نوافلو کې داحکم ندی اوبیایې لیکلي دي چې (په جهر دامین ویلو دلایل) (ج ،۱ص ۲۵۵) دلته یې هم داندی ویلي چې یو اځې لمونځ کونکي ددې څخه مستثنی دي ،داټول ددې لپاره چې هیچاته معلومات ونه شي چې ددوی دلایل ددوی ټوله مسئله نه شي ثابتولی ځکه چې دوی چې څومره دلایل ذکرکړي دي هغه عام دی، هیڅ کوم لمونځ کونکي ترینه مستثنی ندي نو لامذهبان دکوم ایت اوکوم حدیث له وجهې ترینه یو اځې لمونځ کونکي مستثنی کوي . که لامذهبانو کې دذرې په اندازه علم وي نود کتاب اود سنت څخه دې صراحة داتخصیص وښائي . (دیده باید)

دوهـم اړخ : لامذهبان دلمانځه ټول ذکرونه اودعاګاني لکه: ثناء، تعوذ، تسبیحات، درکوع اوسجدی، تشهد ،درود ، دمنفرداومقتدي تکبیرات دانتقال داټول په پټه وائي، صرف امام اومقتدیان یې امین په زوره وائي ددې تخصیص څه دلیل دی ؟

ايا په قران مجيد کې په کوم ايت کې داشته چې دلمانځه مذکور ذکر ونه او دعاګانې په پټه کوئ او صرف امام او مقتديان امين په زوره وائي ؟

که قراني ايت نه وي نو د دنيا د کومې کتابخانې په کوم حديث کې صراحة راغلي دي، چې دلمانځه نور ټول ذکرونه او دعاګانې په پټه وائي او صرف امين په زوره ووائي .؟

دريم اړخ : په يوه شپه او ورځ کې د امام پسې (اوه لس) رکعته لمونځ په جماعت سره اداکيږي . چې هغه دوه رکعته فرض د سهار، څلور کعته فرض د ماسپښين ، څلورر کعته فرض د مازيګر، درې رکعته فرض د ماښام او څلورر کعته فرض د ماخوستن دی.

په دې اولسـور کعتونو کې لامـذهبان صـرف پـه شپږور کعتونو کې امـين پـه زوره وائـي يعنـې پـه دوور کعتو د سـهار، په اولـو دوو رکعتونـو د ماښـام ،او پـه اولـو دوو رکعتونـو د ماخوسـتن کـې او پـه پـاتې يوولسو ر کعتونو کې يې په پټه وائي .

لامذهبان دا هم نه بيانوي چې مونږ صرف او صرف په شپږو رکعتونو کې امين په زوره وايو .

لامذهبانو دعوه عامه لګولي ده چې (امين په زوره ويل سنت دي) (امين الفتاوى ، ج ١ص ٢٥٣) او دا نه وائي چې د دې څخه يوولس ر کعته مستثنى دي او داځکه چې دوى څومره دلايـل ذکر کـوي هغـه عـام دي د يولسور کعتونو هيڅ استثناء په کې نده شوې.

نو لامذهبانو! په کوم ايت او په کوم صحيح حديث کې راغلي دي چې د دې احاديثو څخه يوولس رکعته مستثنى دي او د امين بالجهر دا احاديث صرف د شپږور کعتونو په باره کې دي ؟

(١) په قران کې هيڅکله او هيڅکله دا خبره نشته چې مقتدي دی صرف په شپږور کعتونو کې امين په زوره وائي او په پاتې يوولسو رکعتونو کې دي يې په پټه وائي .

(٢) د رسول الله ﷺ په هيڅ قولي حديث کې نه شته چې امام دی صرف په شپږور کعتونو کې امين په زوره وائي او په پاتې يوولسو کې دی يې په پټه وائي .

(۳) په بخاری ،مسلم ، ترمذی ، ابوداود ، ابن ماجه ، نسائی بلکې دحديثوپه هيڅ کتاب کې يو صحيح، ياحسن حديث نه شته چې مقتديان دی صرف په شپږورکعتونو کې امين په زوره وائي اوپه پاتې يوولسوررکعتونوکې دې يې په پټه وائي .

(۴) دخلفاء راشدينو څخه هيڅکله دانده ثابته چې هغوی دې په شپږو ور کعتونو کې په زوره اوپه پاتې يوولسوررکعتونوپه پټه امين ويلی وي .

(۵) دخلافت په ټوله دوره کې ديو مقتدي څخه هم دانده ثابته چې په شپږو رکعتونو کې دې يې په زوره اوپه پاتې يوولسو رکعتونو کې دې يې په پټه امين ويلی وي .

نومسلمانانو! اوس به درته معلومه شوي وي چې ټول لامذهبان او امين الله پشاوری ولې تقيه کوي ؟ خپله مسئله پوره ولې نه واضحه کوي؟ جواب ظاهردی اوهغه دا چې ددوی سره په خپله ټوله مسئله باندې هيڅ دليل دقرآن اودحديث څخه نه شته ؟ تردې ځای پورې دلامذهبه امين الله دټولودلايلو څخه اجمالي جواب شولکن دزياتې افادی لپاره به يې په هردليل ځانته ځانته تفصيلي بحث هم وکړو انشاء الله تعالی .

(٦) وسواس الخناس لامذهبه امين الله ليکي :

اول دليـــل : دحضرت وايل بن حجرؓ څخه روايت چې رسول الله ﷺ به چې کله ولاالضالين و ويلونوامين به يې ويلواواوازبه يې وربانديې اوچت کړوالخ ... (امين الفتاوی ، ج ۱ص ۲۵۵)الحق الصريح ج ۴ص ۲۵۴].

اول جواب : په دې حديث کې خود امام د امين ذکر دی دمقتدي دامين لپاره ددې حديث څخه استدلال کول په قياس بناء دی او قياس ته غير مقلدين دشيطان کار وايي، نوپه خپله فتوی باندې شيطانان شول .

اوهمدارنګه دا روايت ضعيف هم دی، ځکه چې ددې روايت مدارپه سفيان ثوری دی .دسفيان ثوری رحمه الله لس شاګردان دي په دوې کې اتو شاګردانو .

(۱) : يحيی بن سعيد (۲) : عبدالرحمن بن مهدی (۳) : عبدالله بن يوسف (۴) : محمد بن يوسف (۵) : قبيصه (٦) : وکيع (۷) : محاربی (۸) : اشجعي . دوی په دی حديث کې د(مدبهاصوته) يعنې (اوازبه يې وربانديې راکاږل) الفاظ رانقل کړي دي .

صرف یو شاګرد محمد بن کثیر د (رفع بهاصوته) یعنی (اواز به یې وربانده اوچت کړو) الفاظ را نقل کړي دي. [ابوداود، ج ۱ص ۹۴ دارمی ص ۱۴۸].

محدثین فرمائي چې محمد بن کثیر کثیر الغلط دی [تهذیب الکمال /ج ۹/ ص ۲۹۰/ تقریب /ص ۵۳۴] نو صحیح روایت د مد بهاصوته دی. او د رفع بهاصوته روایت غلط او شاذ دی او د مد بها صوته معنی داده چې الف او یا به یې راکاږله، جهر مراد نه دی، ځکه چې په صحیحو روایاتو کې د وایل ﷺ څخه د (خفض بهاصوته او اخفي بهاصوته) الفاظ راغلي دي او همدا رنګه د محمد بن کثیر په دې روایت کې حجر ابو العنبس دی چې غیر مقلدین د شعبه ﷺ په روایت کې ورته د وهم او غلطي نسبت کوي. (ابوداود، ج ۱ص ۱۳۴) ۱۳۵، باب التامین). لسم د خلاد بن رافع موضوعي روایت دی.

دوهم جواب : د دې حدیث مدار په سفیان ثوري رحمه الله دی او سفیان ثوري رحمه الله کوفي دی مونږ ورته لوی امام وایو لکن ستاسو لوی لامذهبه محمد یوسف جې پوري لیکلي دي چې د کوفیانو څخه د رته زر احادیث ورسیدل نو نهه سوه او نوي یې بالکل وغورزوه او په پاتې لسو کې یې هم شک کوه. (حقیقة الفقه، ۱۰۱)

دریم جواب : خپله د سفیان رحمه الله مذهب په پټه امین ویل دي محلی ابن حزم ج ۲ص ۲۰۶ والمجموع شرح المهذب ج ۳ص ۳۷۳ نو چې غیر مقلدین امین بالجهر ته سنت وائي نو بیا خو سفیان د امین بالسر په وجه تارک د سنتو او فاسق شو (معاذالله) او د حدیث راوی چې تارک د سنتو شي نو د هغه روایت ته بیا څه اعتبار دی؟

خلورم جواب: د ا روایت په طریقې د عبد الجبار عن وایل هم روایت شوی دی. (نسائی، ج ۱ص ۸۱. ۹۴) ابن ماجه، ص ۹۲ دارقطنی، ج ۱ص ۱۲۷) او امام بخاری، ابن معین، ترمذی، نسائی وغیره محدثین په دې متفق دي چې عبد الجبار د خپل پلار حضرت وایل ﷺ څخه هیڅ حدیث ندی اوریدلی. (ترمذی، ج ۱ص ۲۲۹) نسائی ج ۱ص ۱۴۲) شرح المهذب، ج ۱ص ۱۴۲) نو دا روایت مرسل دی او مرسل روایت ته لامذهبان حجت نه وائي.

پنځم جواب : په دې روایت کې بل راوی ابو اسحق سبیعي دی او دده حافظه په اخره زمانه کې صحیح نه وه پاتې. (نووی، ص ۱۷) نو دده مرسلات بالکل قابل د قبول ندي لکه څرنګه چې ابن معین فرمائي. شبه لاشي. (ترمذی کتاب العلل، ص ۵۶۴)

شپږم جواب : ددې حدیث شپږ سند و نه دي او د هر سند لفظ علیحده دی و روسته لامذهبه په ص ۲۷۶ کې لیکي د دریمې وجهې لاندې چې د امین بالسر په باره کې د وایل ﷺ حدیث مضطرب دی ځکه په دوه قسمه لفظونو روایت شوی دی او دلته چې په شپږ قسمه لفظونو روایت شوی دی مضطرب ورته نه وائي.

(۱) (یرفع بها صوته) او ازبه يې ورباندې اوچت کړو. (نسائی، ج ۱ ص ۸۹)

(۲) (فسمعته وانا خلفه) ما واورید د اوزه ورپسې وروسته ولاړ وم. (نسائی، ج ۱ ص ۹۴)

(۳) (فسمعناها منه) مونږ د نبی ﷺ امین واورید لو. (ابن ماجه، ص ۹۲)

(۴) (قال امین مد بها صوته) او ازیې ورباندې راکاږلو. (دارقطنی، ج ۱ ص ۱۲۷)

(۵) (انه سمع یقول امین) ده امین واوریدلو. مسند احمد.

(۶) (فقال امین یجهر) امین يې په اوچت اواز وویلو. [مسند] نو معلومه شوه چې رسول الله ﷺ په څو مره اوچت اواز باندې امین ویلی ده. په دې حدیث کې دي چې حضرت وایل ﷺ فرمائي چې زه د رسول الله ﷺ پسې وروسته ولاړ ووم او ما امین واوریدلو (فسمعته وانا خلفه) نسائی، ج ۱ ص ۹۴ قول المأموم اذا عطس خلف الامام، ما واورید واوزه د رسول الله ﷺ شاته ولاړ ووم په بعضې چاپونو کي داد نسائی په، (ص ۱۴۷) ده.

نو دومره په زوره چې شاته يې صرف یو یا دوه کسان واوري دغیر مقلدینو عادتي جهر نه دی ځکه چې امین ګنجی وایي چې مساجد په امینونو وکړنګوئ. بلکې دا جهر به کله کله نبی ﷺ د تعلیم لپاره کولو.

اووم جواب :

دحضرت وایل حجر ﷺ خپله فیصله : د حضرت وایل بن حجر ﷺ د احدیث سره ددې نه چې په ضعیف سند باندې روایت شوی دی وایل بن حجر ﷺ خپله د په زوره امین په باره کې فرمائي (قال امین ثلاث مرات) یعنی رسول الله ﷺ (په خپل ټول عمر کې) درې وارې امین ویلی دی. (رواه الطبرانی فی الکبیر ورجاله ثقات مجمع الزواید، ج ۱ ص ۱۸۷).

د حضرت وایل ﷺ څخه پوښتنه وشوه چې دا درې ځلې يې ولې په زوره وویلو حضرت وایل ﷺ فرمائي چې (ما اراه الالیعلمنا) یعنې صرف مونږ ته د لمونځ د رابښودلو لپاره يې په زوره وویلو. (کتاب الاسماء والکنی، ج ۱ ص ۱۹۶) التعلیق الحسن حاشیه اثار السنن، ج ۱ ص ۱۰۰) ددې حدیث په سند کې یحیی سلمه دی

علامه هيثمى فرمائي چې جمهورو ده ته ضعيف ويلي دى او ابن حبان ورته ثقه ويلى دى او وضاحت يې كړى دى چې كوم روايتونه دده څخه دده څوى روايت كړى دى هغه منكر دى او دا روايت دده څخه دده څوى ندى كړى. (مجمع الزوايد، ج ۷ ص ۱۶۱) دابن خزيمه څخه هم دده قوة او ثقه والې رامعلوميږي. (عرف الشذى، ص ۱۲۸).

نوحضرت وايل ﷺ فرمائى چې رسول الله ﷺ زمونږ دتعليم لپاره په زوره امين وويلو. لكه زمونږ په مدارسو كې چې ماشومانو ته د لمانځه دورښودلو لپاره تول لمونځ په زوره ويلى شي او پدغه وخت كې يې ماشومان هم په زوره وائي.

اتم جواب :

غير مقلد لامذهبه داضعيف حديث پخپل گمان دخپلې مسئلې دثابتولو لپاره پيش كړى دى لكن دده مسئله ددې حديث څخه نه ثابتيږي.

(۱) ځكه چې دوى ويلي دي چې امين په زوره ويل سنت دي اوپه دې حديث كې دسنت لفظ نه شته.

(۲) دلامذهبو دعوه داده چې امين به هميشه په زوره وائي اودې حديث كې ددوام اوهميشوالي لفظ نه شته.

(۳) رسول الله ﷺ دوايل بن حجر ﷺ دتعليم لپاره صرف درې ځلې امين په زوره ويلى وواو لامذهبان يې هميشه په زوره وائي اود تعليم لپاره نه بلكې دايې عادت دى چې په زوره يې وائي.

(۴) په دې حديث كې دمقتدي لفظ نه شته يعنى داپه كې نه شته چې مقتديانو هم په زوره ويلى وو. نو لامذهبان مقتديان يې څرنگه په زوره وائي؟ اودا حديث څرنگه دځان لپاره دليل گرځوي؟

(۵) دى ضعيفه حديث كې خو صرف دومره دي چې درسول الله ﷺ امين حضرت وايل صاحب واوريدو چې درسول الله ﷺ شاته ولاړو او لامذهبه وائي چې دومره په زوره يې ووائي چې مسجد وكړنگيږي (امين الفتاوى، ج ۱ ص ۲٦٠).

(٦) كه لامذهبان وائي چې په دې حديث كې اگرچې دمقتدي امين ندى ذكر شوى لكن رسول الله ﷺ فرمائي (صلوا كمارايتموني اصلي) اى امته داسې لمونځ كوئ څرنگه چې ماپه لمونځ كولو وينې

نو بيامونږ وايو چې: په تاسو کې کوم لا مذهبه جناب حضرت محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ليدلى دى ؟ دلته خو (رأيتمونى) ذکر شوى دى. دوهم دا چې: په امت کې خو منفرد يعني يوائې لمونځ کونکي هم داخل دي نو هغه يې ولې په ټولو فرضونو، سنتونو، او نفلونو کې په پټه وائي په کوم ايت او يا صحيح صريح حديث کې ديوائې لمونځ کونکي استثناء راغلې ده ؟ قياس به نه پيش کوئ.

(٧) په دې حديث کې خو ديوولسو رکعتونو استثناء نه شته نو په کوم ايت او يا په کوم صحيح حديث کې راغلې دي چې: په زوره امين صرف په شپږو رکعتونو کې دى او پاتې يوولس رکعته د دې څخه مستثنى دى.

(٨) د دې حديث چې حضرت وايل ﷺ په کې فرمايلي چې ما واوريدل اوزه وروسته ولاړوم او دعطاء د روايت چې د مسجد کړنګيدل په کې راغلي دي او تاورته پنځم دليل ويلى دى ظاهر تعارض دى ته د دې تعارض د دفع کولو لپاره د الله ﷻ ياد رسول الله ﷺ فيصله پيش کړه ! که ته يې په خپل فکر دفعه کوې، نو بيا د اجتهاد تعريف وکړه او د مجتهد شرائط بيان کړه او بيا وښايه چې ته د مجتهد په تول برابريږې او که نه ؟.

(٧) وسواس الخناس : لامذهبه ليکي. (د وايل بن حجر دى روايت ته ګڼرو محدثينو صحيح ويلي دي لکه دهغوى نومونه دادى. [ج ١ص ٢٥٥].

الاخساء : که داسې دې ويلي وى چې دې حديث ته لامذهبو صحيح ويلي دي، نو لږ به صدق ته ورنږدې وو اولامذهبه پښتون يې او په پښتو کې هم غلطي کوي څکه تاليکلي دي چې (لکه دهغوى نومونه دادي) حالانکه د (لکه) کلمه د تشبيه لپاره راځي خلک وائي زيد لکه زمري دى. او دلته تشبيه نه شته پکار وه چې داسې دى ويلي وي. (چې دهغوى نومونه دادي)

وسواس الخناس لامذهبه ليکي چې (١: امام بخارى (٢) : امام ابو زرعه رازى رحمه الله دواړو ويلي دي چې دامين بالجهر دا حديث دشعبه د حديث نه چې د اخفاء دامين په باره کې راغلي دي زيات صحيح دى) ج ١ص ٢٥٥).

الاخساء:

(١) لامذهبه امـين الله! دامام بخارى رحمه الله او دامام ابو زرعه رحمه الله د دې خبرې لپاره دقرآن او حديث څخه څه دليل دى ؟ دلايل خو ستا په نيز صرف قرآن او حديث دى، نو دلته د دې دواړو څخه د دې خبرې لپاره دقرآن او حديث څخه دليل وښايه يعنى ايت کې وښايه چې د سفيان روايت دشعبه د روايت څخه زيات

صحيح دى يا صحيح حديث کې وښايه چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې دسفيان روايت دشعبه دروايت څخه زيات صحيح دى .

اوکه ته وائي چې دامام بخاری اودامام ابوذرعه رحمهما الله ددې خبرې لپاره اگرچې دقرآن اودحديث څخه څه دليل نه شته، لکن زمونږه ددې دواړوپه علمي مهارت باندې اعتماددى .

نو بيا مونږ وايو چې دغه اعتمادته خو تقليد وائي، نو معلوميږي چې ستا يوا ځې دايمه اربعه وخصوصاً دامام ابو حنيفه رحمه الله د تقليد سره دښمني ده چې ددوی دتقليد په خلاف رسالې ليکي اوپه دې ځای کې ستا لپاره تقليد بيرته جايز گرزيدلی دی .

در کفر هم صادق نه يی زينار را رسوا مکن

(۲) ددې لامذهبه دخبرو څخه دادلمرپه شان ځليږي چې داهسې جاهل مرکب دی . اودعلم څخه داسې خالي دی لکه دخره سر چې دښکرونو څخه خالي دی. ځکه دی وائي چې دوايل بن حجر ﷺ څخه چې په پټه دامين ويلو کوم روايت راغلی يعنې دشعبه روايت ضعيف دی . (ص ۲۵۵ سطر ۱۵) اولږوروسته وائي چې دی دواړوامامانو دسفيان روايت ته زيات صحيح ويلي دي . (ص ۲۵۵ سطر ۲۰) .

جاهله! تازيات صحيح (اصح) دضعيف مقابل کړو حالانکه زيات صحيح دنفس صحيح مقابل دی. که دسفيان روايت اصح شي په نظر سره دشعبه روايت ته نو دشعبه روايت صحيح گرځيږي ضعيف نه گرځي .

(۸) وسواس الخناس: لامذهبه بيا ليکي : امام ترمذی وائي داحديث حسن دی . (ترمذی ، ج ا ص ۵۷)

حافظ ابن حجر فرمائي چې ددې حديث سند صحيح دی . (التلخيص الحبير، ج ا ص ۲۳۶) محدث العصر علامه الباني دې حديث ته صحيح ويلي دي . (ج ا ص ۲۵۵)

الاخساء :

(۱) ددې درې واړو سره په دې فيصلو دقران اوحديث څخه دليل شته او کنه ؟ که دليل ورسره وي نو يوايت اويا يو حديث پيش کړه چې الله ﷻ او يا رسول الله ﷺ فرمايلي وي چې داحديث صحيح اويا حسن دی اوکه دليل ورسره دقرآن اوحديث صحيحه څخه نه وي . نو بيا ته ددې درې واړو خبره بې دليله ولې منې ؟

تـا خو ځان وشكولوچې دامتي دبى دليله خبرې منلوتـه تقليدوائي او دليل صرف قرآن او حديث دي اوتقليد دړندو كار دى او امين ګنجي ورته ضرورت نه لري دلته ولې ورته محتاجه شوې ؟

(۲) دصحيح اوحسـن تعريفونـه دقـرآن اوحـديث څخـه وبـايـه دامتـي پـه قـول بانـدې حوالـه وركـول بياتقليددى.

(۳) دعلم حديث له مخې په حسن اوصحيح كې تبائين دى ځكه چې دصحيح تعريف دادى چې (مـارواه العادل التام الضبط من غيرانقطاع في الاسنادولاعلة ولاشذوذ) اوحسـن حديث هغې تـه وائي چې دصحيح نورټـول شرايط پـه كې وي لكـن دهغـه كـوم راوى تـام الضبط نـوى نويوحديث دى ترمـذى ورتـه حسـن وائـي اوالباني ورته صحيح وائي .

نوته خودليل صرف قرآن اوحديث ته وائي نودقرآن او حديث په رڼا كې په دې دواړوكې كـوم قـول صحيح دى؟ كه دواړوته صحيح وائي هم دليل كې قران اوحديث پيش كړه چې الله جل جلالـه او يا رسول الله صلى الله عليه وسلم دواړوخبروته صحيح ويلي دي .

كه دواړوخبروته غلط وائي! نو هم ايت اوياحديث پيش كړه اوكه يوه خبره صحيح او بله غلطه وي نوهم په قران اوحديث حوالـه وركړه چې الله ﷻ اويارسول الله ﷺ ويلي وي چې دفلانـي خبره صحيح اودفلاني خبره غلطه ده . په جواب كې به صرف قرآن اوياحديث پيش كوي، ځكـه دقرآن اود مرفوع حديث څخه بغيرنورې ټولې دامتيانوخبرې دي اود امتيانو دخبرومنل تقليددى .

(۴) لامذهبه امين الله چې كومې حوالې ذكركړي دي چونكه ماسره زندان كې ټول كتابونـه نشـته چې وې ګورم اومعلومه يې كړم چې دده داحوالې رشتيادي اوكه دروغ؟ لكن دروغ ويل دلامذهبانو شعار دى، نو محترم لوستونكي دې يې په اصل كتابونوكې وګوري . غالباچې دروغې به وي اوقطع اوبريدبه يې پكې كړى وي.

(۵) لامذهبه ! تا خو د الحق الصريح د همدې ج ۴/ص ۸٦ كې ليكلي دي چې (هرچې تحسين دترمذى دى، نوپه هغې اعتمادنشته) دلته دى څرنګه وربانديې اعتمادوكړو؟

(۹) وسواس الخناس: لامذهبه ليکي :

دوهم دليل

ترجمه: د حضرت ابوهريره ﷺ نه روايت دی چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي ، کله چې امام امين ووائي نوتاسو هم امين ووائي ځکه چې دچا امين د ملايکو دامين سره برابرشي نوده ته مخکني ټول ګناهونه بخښلی کيږي . (امين الفتاوی، ج ۱ص ۵٦).

په دې حديث کې نه دجهر لفظ ذکرشوی دی اونه د سر، يعني نه دا پکې شته چې امين په زوره ووائي اونه دا په کې شته چې امين په پټه ووائي، البته دتحقيق څخه معلوميږي چې په دې حديث کې په پټه دامين ويلوامردی ددوو وجهو څخه .

اوله وجه : اوله وجه داده چې په دې حديث کې داترغيب دی چې دچاامين د ملايکو د امين سره موافق شي، نودده ټول مخکني ګناهونه به وبخلې شي اود ملايکو امين چاندی اوريدلې دی، نوخامخايې په پټه وائي اود احنافو امين هم په پټه دی، نو د احنافو امين د ملايکو د امين سره موافق دی .

دوهمه وجه: دوهمه وجه داده چې په حديث کې د (اذامن فامنوا) چې کله امام امين ووائي تاسو هم امين ووائي جمله بعينه داسې ده لکه په بل

حديث کې چې د (اذاکبرفکبرا)جمله ده. يعنې چې کله امام الله اکبر ووائي نوتاسوهم الله اکبرووائي ! ددوهمې جملې له وجهې امام په زوره الله اکبروائي لکن مقتديان چې کله دامام الله اکبر واوري نودوی ورپسې په پټه الله اکبروائي .نو (امنوا) دکبروا) په شان دی نومقتديان لکه چې په پټه الله اکبروائي، نوهمدارنګه به په پټه امين وائي نود مقتديانو امين ددوی د تکبيرپه شان دی نودواړه به په پټه وائي .

پاتې شودامام امين نوهغه دامام په تکبيرباندې قياسول غلط دی ، ځکه دامام اودمقتدي تکبيربالکل په يووقت کې کولوباندې په احاديثو کې هيڅ ترغيب نه شته اودامين په باره کې ديررو ايات راغلې دی ،چې دمقتديانو،امام ،اودملايکوامين بالکل په يووقت کې کول پکاردی ، اوهمدارنګې دامام تکبيرځکه په زوره وي چې دالله ﷻ دذکرسره مقتد يا نوته اطلاع ورکول مقصودوي اوپه امين کې مقتديانوته اطلاع ندہ مقصود.

(۲) دلامذهبانوپه دې حديث عمل نه شته ځکه زه امين الله پشاوری ته وايم چې کله ته دامام پسې په داسې وخت کې اقتداء وکړې چې هغه ولاالضالين ته رسيدلی وي .نوايا ته په دغه وخت کې اول دامام سره امين

وائي اوبيا وروسته قرائت خلف الامام كوي ؟ يعنې الحمد لله وروسته وائي او كه نه اول الحمد لله وائي او دخپلې الحمد لله په اخركې امين وائي ؟ كه چرته اول دامام او دملايكو سره يوځاى امين وايي اوبيا وروسته الحمد لله وائي نو تحريف دقران راغلو او د (يحرفون الكلم عن مواضعه) مصداق شوې او كه اول الحمد لله وائي او دخپلې الحمد لله په اخركې امين وائي نوستا امين دامام او دملايكو دامين سره موافق نه شو .

او دحديث په دواړو جملو عمل رانغلو ځكه (اذا امن الامام فامنو) كې ظرف دامام او دمقتديانو دامين لپاره يو دى يعنې هغه وخت كې به امين وائي چې كله يې امام ووائي او (فانه من وافق تامينه تامين الملايكة) هم په هغه وخت كې امين كولو ته ترغيب دى چې كله يې امام وائي او ستا امين ډير وروسته شو

(١٠) وسواس الخناس: لامذهبه ليكي : داحديث دليل دى چې امين په جهر سره دى ځكه كه چيرې دامام امين په جهر سره نه وي نو مقتدي به دامام امين څنګه واوري او هغه سره څنګه موافقت وكړي) ج ١ /٢٥٦) .

الاخساء :

(١) الزامي جواب دادى چې په دې حديث كې خو داترغيب هم شته چې خپل امين دملايكو دامين سره موافق كړئ نو زه دلامذهبه امين الله څخه پوښتنه كوم چې ته دملايكو امين څرنګه اوري ؟ او د هغوى د امين سره څرنګه موافقت كوئ ؟ دهغوى امين تاكله واوريدو ؟

(٢) په يو حديث كې راځي حضرت حذيفه فرمائي چې : (انه صلى مع النبى ﷺ وكان يقول فى ركوعه سبحان ربى العظيم وفى سجودة سبحان ربى الاعلى ... آهـ) [مشكوة ج١ص ٨٣]. نو ده درسول الله ﷺ تسبحيات څرنګه واوريدل .

(٣) په بل حديث كې راځي چې كله امام غير المغضوب عليهم ولا الضالين ووائي نو تاسو امين ووائي، بخارى ، ج ١ص ١٠٨) نو چې امام ولا الضالين ووائي وروسته سكته كوي همدغه وخت كې امام امين وائي او مقتديان يې هم وائي.

(١١): وسواس الخناس: لامذهبه امين الله ددې څخه وروسته په علامه سندى ،علامه خطابى ، حافظ ابن قيم او په علامه عبد الروف مناوى حوالې وركړي دي . (ج ٢٥٦/١ / ٢٥٧) .

الاخساء :

(۱) لامذهبه بيا ځان په خپل گمان په شرک تقليدي کې وغورزولو، ځکه چې داځلوروارہ امتيان دي.
نولامذهبه! دامتى خبره قرآن دى او که حديث؟

(۲) محترم لوستونکي دې داحوالې هم په اصل کتابونوکې وگوري ځکه کذب اوتحريف، قطع او بريد د لامذهبانو خصوصاً ددې لامذهبه پلرنى کسب دى.

(۱۲) : وسواس الخناس لامذهبه ليکي :

دريم دليل: ....

ترجمه : دحضرت ابوهريره ﷺ نه روايت دى چې رسول الله ﷺ به چې کله دسورة فاتحې ويلونه فارغ شونواوازبه يې اوچت کړو او امين به يې وويلو. (امين الفتاوى، (ج ۱ص ۲۵۸).

الاخساء :

(۱) حضرت ابوهريرهٔ ﷺ متاخرالاسلام راوى دى، کله چې ده اسلام راوړو نو رسول الله ﷺ دده دتعليم لپاره په زوره امين وويلو.

(۲) ددې حديث دسند مدار په اسحق بن ابراهيم دى او ده ته ابوداود اونسائي ضعيف ويلى دى اودحمص محدث محمد بن عوف ورته دروغژن ويلي دي (ميزان الاعتدال، ج ا ص ۸۵)

(۳) ددې حديث بل راوي عبد الله بن سالم دى اوداناصبى و، د حضرت على ﷺ توهين به يې کاوه او ويل به يې چې دحضرت على ﷺ په کومک حضرت ابوبکرﷺ او عمرﷺ شهيدان شول. (ميزان الاعتدال، ص ۸۵).

(۴) حضرت على ﷺ امين بالجهرنه ويلو. (مجمع الزوايد، ج ا ص ۸۵) الجوهرالنقى، ج ا ص ۱۳۰) نوځکه لامذهبان دحضرت على ﷺ پرخلاف ددروغژن اسحاق او دبې دينه ناصبى سالم روايتونه پيش کوي. دادهغه مجتهدينو کار دى چې انگريزانو داجتهادپه گدى کينولې دي او د اهلحديث په لقب يې نازولې دي. (الحيات بعدالممات، ص ۲۲۸ / الارشادالى سبيل الرشاد، ص ۱۳ / دغيرمقلدينو کتاب].

(۵) په دې حديث کې هم دسنت لفظ نه شته، نو دامين الله دادعوه به څرنګه ثابته شي چې (امين په زوره ویل سنت دی) ج ۱/ ۲۵۳)

(٦) دې حديث کې ددوام اود هميشوالي لفظ هم نه شته نو لامذهبان د هميشوالي دعوه په کوم حديث ثابتوي؟

(۷) دې حديث کې دمقتدي لفظ نه شته، نولامذهبان مقتديان څرنګه امين په زوره وائي؟ او څرنګه داحديث دځان لپاره دليل ګرځوي؟

(۸) په دې حديث کې خودمنفرد يعنې يواځې لمونځ کونکي ذکرنه شته د هغه لپاره. دکوم ايت ياحديث له وجهې په ټولو فرايضو سننو او نوافلو کې دې امين ويلو امرکوي؟

(۹) په دې حديث کې خوديوولسو او شپږو رکعتونو تفصيل نشته نو تاسو يوولس رکعته دکوم ايت ياکوم حديث له وجهې مستثنی کوئ او په هغې کې امين ولې په پټه وائي؟

يولامذهبه مجتهد :

يولامذهبه چې ځان ته يې مجتهد ويلو، ځکه چې د لشکر خبيثه (لشکر طيبه) سره يې په ټرننګ کې صرف درې ځلې لګولې وي، د هغو درېو ځلو په برکت مجتهد شوی و. هغه راته وويل چې مونږ شپږو رکعتونو کې امين په زوره وايو، ځکه هلته قرائت په زوره دی او په پاتې يوولسو رکعتونو کې يې په پټه وايو ځکه چې هلته قرائت په پټه دی، يعنې امين دقرائت تابع دی او تابع په حکم دمتبوع کې وي.

ماورته وويل : (۱) چې اول خو ستاداخبره نه قرآني ايت دی او نه درسول الله ﷺ حديث دی. الله ﷻ يارسول الله ﷺ په کوم ايت او په کوم حديث کې ويلي دي چې په کوم لمونځ کې چې قرائت په زوره ويل کيږي هلته امين په زوره ويل پکار دي او په کوم لمونځ کې چې قرائت په پټه ويل کيږي هلته امين په پټه ويل پکار دي؟ هغه راته وويل چې ايات او حديث نه شته، لکن دا زمونږ قياس او اجتهاد دی.

ماورته وويل چې: ستاسو کتابونه خو ددی څخه ډک دي چې دلايل صرف دوه دي قرآن او حديث او قياس دشيطان کار دی نو دلته مو دشيطان داکار ولې شروع کړو؟ او همدارنګې دمجتهد شرائط څو دي؟ او په تاسو کې هغه شرائط شته او که نه؟ نو فبهت شو.

(۲) : بيامې ورته وويل چې تاسو خوپه دې خپل قياس هم نه پوهيږئ ځکه په کوم لمانځه کې چې قرائت په زوره وي هلته صرف امين ولې په زوره وايئ؟ نور ذکرونه او دعاګانې ورسره ولې په زوره نه وايئ؟ مثلاً ثناء، تعوذ، تکبيرات انتقالات ،تسبيحات درکوع اودسجدی، تشهد ،درود ،اواخرنی دعا .

په کوم ايت ياحديث کې راغلي دي چې داټولې دعاګانې اوذکرونه په پټه کوئ بغيردامين څخه .

(۳) بيامې ورته وويل چې ستاسو په دې خپل قياس هم عمل نه شته ځکه چې تاوويل چې امين د قرائت تابع دی، نوستاسو مقتديان خو هميشه قرائت په پټه کوي او امين بيا په زوره وايي، نو پکار دي چې دقرات په شان امين هم په پټه ووايي .

(۴) همدارنګه مونږ وايو چې امام متبوع دی اومقتديان تابع دي امام ټول تکبيرونه په زوره وايي مقتدي تابع دی، پکار دی چې دی هم ټول تکبيرونه په زوره ووايي ، امام سورة اوفاتحه په زوره وايي اومقتدي دده تابع دی، پکار دی چې مقتدي يې هم په زوره ووايي ، امام سمع الله لمن حمده په زوره وايي اومقتدي د ده تابع دی پکار دی چې مقتدي يې هم په زوره ووايي ، امام السلام عليکم په جهر سره وايي اومقتدي دده تابع دی پکار دی چې هغه يې هم په زوره ووايي .

(۱۳) وسواس الخناس لامذهبه ليکي:

(اخرجه الدارقطني ۱، ۳۲۹ وقال هذا اسناد حسن /ج اص ۲۵۸)

الاخساء :

دارقطني په سنن کې دې حديث ته حسن ويلی دی، لکن داصرف د حمايت د مذهب له وجهې دی، اصل حقيقت دادی چې ددې حديث په سند کې کذاب اوبې دينه راويان دي . له همدې وجهې دارقطني خپله په کتاب العلل کې دې حديث ته ضعيف ويلي دي .

دسنن څخه ددې روايت حسن والی رانقلول اودکتاب العلل څخه يې ضعيفوالی نه رانقلول کتمان اوسبيل اليهود دی اوپه همدې باندې دغير مقلدينو مذهب قايم دی .

(١٤) وسواس الخناس لامذهبه لیکي :

څلورم دلیل :.........

ترجمه : رسول الله ﷺ فرمائي چې یهودیان په هیڅ یو څیز زمونږ سره دومره زیات حسد نه کوي لکه څومره یې چې دجمعې په ورځ، بیت الله ته مخامخ کیدلو او په امام پسې وروستو په امین ویلو باندې مونږ سره حسد کوي. [امین الفتاوی (ج ، ١ص ٢٥٨) الحق الصریح ج۴ص ٢۵۵].

الاخساء :

په دې کې دعبدالله بن عباس ﷺ روایت ضعیف دی، ځکه دعبدالله بن عباس په روایتؒ کې طلحه بن عمردی چې ډیر سخت ضعیف دی. (میزان الاعتدال، ج ٢ص ٣۴٠ (تهذیب التهذیب، ج ۵ ص ٢۵/حاشیه صلوة الرسول ص ٢۴١ دادغیرمقلدینو کتاب دی (نیل الاوطار، ج ٢ص ٢٢٩) .

او دحضرت عایشی رضی الله عنها روایت سره ددینه چې ضعیف دی دربنالک الحمد، او دسلام ذکرهم په کې دی وګوره. (بهیقی، ج ٢ص ٥٦) مجمع الزواید، ج ١ص ١۴٨) نولامذهبان مقتدیان خپله هم ربنالک الحمد او سلام په زوره نه وائي او چې بل څوک یې په زوره وائي هغه ته هم په غوصه کیږي او حسد ورسره کوي.

نولامذهبان په دریو کې دوه حصې یهودیان شول، بلکې چې کله یو اځې لمونځ کوي، نو امین هم په پټه وائي، نو په خپله فتوی یې په یهودیت کې څه شک پاتې شو.

(٢) په دې حدیث کې خو رسول الله ﷺ دجهر لفظ ندی ذکر کړی، یعنې دایې ندي ویلي چې یهودیان په زوره امین باندې زمونږ سره حسد کوي بلکې داسې یې ویلي دي چې یهودیان دامین په وجه زمونږ سره حسد کوي نو لامذهبه خناس دجهر په ورزیاتولو کې دخپل یهودي عادت څخه مجبور دي.

(٣) اصل خبره داده چې دحسد لپاره صرف علم ضروري دی، جهر نه دی ضروري ګوره مقتدیان ربنالک الحمد او السلام علیکم ورحمة الله په پټه وائي او په همدې حدیث کې دي چې یهودیان زمونږ سره ددې دواړو په وجه هم حسد کوي، داځکه چې یهودیانو ته په دې دواړو علم دی ځکه حسد کوي. ګوره مونږ اهل سنت والجماعت احناف امین په پټه وایو نو لامذهبه دیهود وڅخه هم زیات حسد را سره کوي ځکه چې ترننه پورې یهودیانو په دې مسئله کې زمونږ پر خلاف رسالې ندي لیکلي، زمونږ پر خلاف یې چیلنج بازی ندي کړي او بالعکس لامذهبانو ځانونه زمونږ سره مخالفت ته وقف کړی دی.

(۴) پوره ديرش کاله دوره دخلافت کې هيچا په حرمينو کې امين بالجهر نه دی ويلې، نو ايا معاذالله په دې ټوله دوره دخلافت کې په حرمينو يهود مسلط وو؟ په دې دوره کې په پټه دامين روايات په (طحاوی ج ۱ ص ۱۴۰) کې موجود دی.

(۵) يهوديان دورځې په بازارونو کې وي، لامذهبان د ورځې امين په زوره نه وايي، نو کيدی شي چې ديهوديانو سره يې سازش کړی وي کله چې دشپې يهوديان نه وي بيايې په زوره وائي.

(٦) ديوسلو او يايمې (۱۷۰ هـ) هجری څخه تر ديارلس سوه شپږشپيتيمی (۱۳٦٦) هجری پورې احناف دحرمينو خادمان وو. نو معاذالله ايا په دې ټوله دوره کې حرمين ديهودو په قضبه کې وو.

(۷) - اصل خبره دا ده چې په افغانستان، پاکستان او هندوستان او په نوره اکثره اسلامي نړۍ کې ددې ملکونو خلک احنافو مسلمانان کړي دي، داحنافو مجاهدينو په لاس ورته نبوی لمونځ ورښودل شوی دی نودوی غواړي چې داحنافو په لاس مسلمانان شوي خلک په قسماقسم بهانو باندې بيرته يهوديان او کافران کړي.

(۱۵) وسواس الخناس لامذهبه ليکلي دي.

پنځم دليل: امن الزبيروامن من خلفه حتي ان للمسجد للجنة.

ترجمه: امام عطانه روايت دی چې عبدالله بن زبير ﷺ او هغه نه وروسته مقتديانو امين دومره په زوره سره وويلو چې مسجد وکړنګيدو. بخاری، ج ۱ص ۱۰۷).

الاخساء:

لامذهبانو چې کله په شپږ ورکعتونو کې په زوره دامين لپاره دالله ﷻ حکم پيدا نکړو، او نه يې د رسول الله ﷺ حکم پيدا کړو، او نه يې دخلفاء راشدينو ددورې څخه کوم ثبوت پيدا کړو نو اخر دحجاج بن يوسف زمانې ته راورسيدل او دحجاج بن يوسف دزمانې ديوی واقعي ذکريې وکړو، چې دحجاج بن يوسف په زمانه کې عبدالله بن زبير ﷺ په زوره امين ويلی دی په بخاری شريف کې الفاظ داسې دي چې امن الزبيروامن من خلفه حتي ان للمسجد للجتة. [بخاری، ج ۱ص ۱۰۷) په ترجمه کې دمقتدي کلمه امين الله پشاوری دځان څخه ورزياته کړې ده. اود خپل يهودي صفته عادت څخه مجبور شوی وي.

(۱) لامذهبه امین الله ته مونږ وایو چې په بخاری کې د دې روایت لپاره سند ندی ذکرشوی او عبدالله بن زبیر ﷺ صحابی دی او امام بخاری د تبع تابعینو څخه هم دوروسته زماني دی یعنې دعبدالله بن زبیر په زمانه کې نه وو او ته دا همدې کتاب په (ص ۲۸۵) سطر (۱۷) کې لیکلي دي چې (او دا مسئله زمونږ او د احنافو په مینځ کې منلی شوی قاعده ده چې بلاسنده روایت لره هیڅ اعتبار نشته. [امین الفتاوی، ج ۱ص ۲۸۵)

نو دادین لکه چې ستاد پلار دی چې ستاد خوښې تابع دی، په یو ځای کې بې سنده روایت د ستر گو تور گرځوي او په بل ځای کې یې شاته غورزوي او ردونه ورباندې کوي.

(۲) که ته وائې چې د امام بخاري بې سنده روایتونه هم مونږ ته حجت دي ځکه چې زمونږ ده غه په علمي مهارت باندې اعتماد دی نو بیا خو داتقلید شو او تا خو ځان وشکولو چې تقلید شرک دی افسوس چې د شرک په تتی کې غورځېدلی گونگټ یې او بیا هم ځان ته موحد وایې.

(۳) په دې روایت کې دسنت لفظ کوم دی؟ چې ستاد دعوې لپاره دلیل شي.

(۴) دا خو صرف دیو وخت واقعه وه د دې څخه دوام او همیشوالي د کوم ځای څخه ثابتوې؟

(۵) په دې روایت کې داهم ندي ذکرشوي چې دا امین دلمانځه په داخل کې وو او که دلمانځه څخه په وروسته دعا کې وو؟ او بیا که د لمانځه په داخل کې و، نو بیا دا نده معلومه چې دسورة فاتحې څخه وروسته وو او که دقنوت نازله په وخت کې وو؟ دغه وخت کې خو عبدالله بن زبیر ﷺ دحجاج لخوا محاصره و، نو دا قوی احتمال دی چې په قنوت نازله کې به یې ویلي وي نو چې دومره احتمالات په کې راغلل ستا لپاره څرنګه دلیل شو؟

(٦) لامذهبه امین الله! قران دې پرېښودو، احادیث دې پرېښودل، دخلفاء راشدینو تعامل دې پرېښودو. دخلفاء و د دورې څخه وروسته د حجاج زمانی ته لاړلې او دعبدالله بن زبیر ﷺ تقلید شخصي دې شروع کړو نو تا ته داتقلید جایز دی او که شرک؟ ستا په فتوی خو دنورو خلکو لپاره شرک دی او بیا هم که تا د ځان لپاره جایز کړی وی نو بیا چې ته دعبدالله بن زبیر ﷺ تقلید شخصي کوي نو هغه خو په لمانځه کې په زوره نو لاسونو لمونځ کولو. داخترونو لپاره به یې اذان او اقامت هم کولو. (معارف السنن، ص ۴٦۰). بلکې هغه به بالکل امین نه ویلو نه په پټه او نه په زوره. (طحاوی، ج ۱ص ۱۴۷ / ابن ابی شیبه، ج ۱/ ۹۸ /معارف السنن، ج ۱/ ۱۲۰) نو په دې مسائلو کې یې ولې تقلید نه کوي؟ او همدارنګې په دې روایت یې ولې عمل نه کوي؟

(۷) لامذهبه په بهیقی هم حواله ورکړیده حالانکه په بیهقی کې د عطاء روایت په دې طریقه باندې نه دی ذکرشوی.

(۸) په دې روایت کې د مسجد د کړنګیدلو ذکر دی او کړنګیدل په پوخ او ګمبتدار مسجد کې پیدا کیږي او په هغه وختونو کې مسجد پوخ او ګمبدار نه وو، بلکې د کجورو ډډونه یې ورته په چت اچولې وو چې په باران کې به راڅڅیدلو.

(۹) امین بالجهر داسې شی دی چې هر څوک یې اوري او د لامذهبو سره د وایل بن حجر رضی الله عنه او د عبدالله بن زبیر رضی الله عنه څخه علاوه د بل هیڅ صحابی قول او عمل په دې باره کې نه شته او د دې دواړو حضراتو روایات هم د دوی لپاره قابل د استدلال ندي، نو دومره په زوره امین چې مسجد ورباندې کړنګیږي څنګه صرف د دوو دریو صحابه وو څخه رانقلیږي؟ هغه هم په صحیح سند سره نه او بالعکس په پټه امین د حضرت عمر رضی الله عنه، حضرت علی رضی الله عنه، حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه په صحیح سند سره ثابت. (مجمع الزوائد، ج ۲ ص ۱۰۸) کنزالعمال، ج ۴ ص ۲۴۹ /طحاوی، ج ا ص ۱۴۰).

(۱) د دې روایت او د حضرت وایل بن حجر د روایت چې تاورته اول دلیل ویلی دی تعارض دی ځکه چې دلته د مسجد د کړنګیدو ذکر دی او هلته صرف دومره دی چې (فسمعته وانا خلفه) ما اورید او وزه ورپسې ولاړوم.

وسواس الخناس: لامذهبه خناس لیکي:

شپږم دلیل ....

ترجمه : عطاء بن ابی رباح فرمائي چې ما دوه سوه صحابه کرام په دې مسجد حرام کې موندلي دي چې کله به امام ولاالضالین وویلو نو دوی به په اوچت اواز امین وویلو. (ج ۱ _ ۲۶۰)

الاخساء:

(۱) دا د سره ثابته نده چې د عطاء د دوه سوه صحابه وو سره ملاقات شوی دی حسن بصری رحمه الله د ده څخه په عمر کې مشرو وو بیا هم د هغه ملاقات د شپږو شلو (۱۲۰) اصحابو کرامو سره شوی دی.

(۲) شاه صاحب ليکي چې دحضرت عطاء مراسيل اضعف المراسيل دى (کماصرح به السيوطى في تدريب الراوى).

(۳) ددې راويت په سند کې خالدبن ابى نوف، ابوبکر محمد بن حسين القطان، او ابويعلى حمزه ابن عبدالعزيزدى چې دى چې ددرې واړونوم اونسب ندى معلوم اوداهم بالکل ثابته نده چې دحضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنه په وخت کې په کوم ښار کې دوه سوه صحابه موجودوو.

(۴) په دې کې داهم نه شته چې ستاسو په شان يې صرف په شپږو رکعتونو کې امين په زوره ويلى دى او په پاتې يولسو رکعتونو کې يې په پټه ويلې دى.

(۵) په زمانه دخلافت راشده کې چې شل رکعته تراويح په جماعت سره اداء شوى دي نو ته هغې ته شرک اوبدعت وائى او بيادخلافت راشده دزمانې څخه ډير وروسته دحجاج بن يوسف په زمانه کې چې دعبدالله بن زبير رضي الله عنه فعل په ضعيف محتمل التاويل سندباندې روايت شوى دى نو دهغه تقليد شخصي کوي نو ته څرنګه په دې تقليد شخصي باندې مشرک اوبدعتي نه شوى؟ لکه چې هغه ګيدړ حلال وي چې حلال کړى امين الله وي.

(۱٦): وسواس الخناس:

لامذهبه خناس په همدې صفحه کې ليکلي دي چې: امام عطاء دامام ابوحنيفه رحمه الله استاذدى. امام ابوحنيفه رحمه الله دخپل استاذعطاء بن ابى رباح په باره کې داسې فرمائي (ما رايت مثله (ميزان الاعتدال، ۳/ ۷۰) مادده په شان کس ندى ليدلې [ج ۱/ ۲٦۰].

الاخساء:

لامذهبه خناس دامام اعظم رحمه الله خبره ددې وجهې څخه متصل وروسته رانقلوي چې ساده عوام داګمان وکړي چې دا د دوه سوه صحابه وو خبره امام اعظم رحمه الله دامام عطاء څخه روايت کړې ده.

(۱۷): وسواس الخناس: لامذهبه خناس ليکلي دي:

فائده: درسول الله نه ددغه دورنه راواخله تراوسه پورې مسجد حرام اومسجد نبوى په امين بالجهرباندې کړنګيږي د حاجيانو نه تپوس وکړئ نوچې مسجد حرام اومسجد نبوى دڅوارلس سوو کالونه راپدې خواپه

امین بالجهر باندې کړنګیـرې نو بیا دا احنافو مسـجدونه ولـې دامـین ددې خوړا وازنـه چـپ او خاموشـه دی ؟ (ج۱/۲٦۰)

الاخساء: لامذهبه خناسه رسول الله ﷺ دروغ دمنافق علامه ګرځولې ده او ددوهکې په باره کې فرمائي (من غش فلیس منا)

نوتاته ددې دروغو او خیانتونو اجازه په کوم ځای کې درکړه ؟ ځکه په پوره دیرش کاله دوره دخلافت او په درویش کاله دوره دنبوت کې په هیڅ یو صحیح سند سره نده ثابته چې دکجورو د ډډونو څخه جوړشوی، په باران کې راڅڅیدونکي، مسجد نبوي دی د امینونو څخه کړنګیدلې وي، د خلافت راشده څخه وروسته خلافت اموي خلافت عباسي ،خلافت خوارزمي، خلافت سلجوقي ، خلافت ترکي، په دې ټولو خلافتونو کې هلته په سوونو کلونه پټ امین ویل کیدلو دیو سلو اویایمی (۱۷۰) هـ څخه تر شپږ سوه شپږ شپیتمی هـ دمکې معظمې او دمدینې منورې دامامت او خطابت ټول خدمت احنافو کړی دی

کـه رشـتیا هم دزړې پـه انـدازه علـم درسـره وي نوراميـد ان تـه شـه ده خلافـت راشـده څخـه وروسـته دحرمینو شریفینو دهر امام او خطیب نوم ولدا و مذهب ذکر کړه، چې معلومات دې وشي . اوس هم هلته مقلدین امامان او خطیبان دي او په ټولو حاجیانو کې دوه فیصده هم په زوره امین نه وائي ، دحجاج بن یوسف ددورې په یوضعیف سند باندې روایت شوي واقعه ترڅو ارلس سووکلونو پورې راکاږل د دروغو او دهوکې انتهاده .

(۱۸) وسواس الخناس : لامذهبه خنــاس لیکـي: زمامسلمانانو ورونو! داسنت ژوندي کړئ او دخپلو مسجدونو نه دحرمینو شریفینو په شان مسجد ونه جوړ کړئ (صلوة الرسول ، ص ۲۱۰ سیالکوتی امین الفتاوی ، ج ۱/ ۲٦۰).

الاخســاء: لامذهبه خناس ددې عبارت حوالـه په صلوة الرسول ورکړه اوداددې لپاره چې خلک ګمان وکړي چې دصلوة الرسول مولف به د متقدمینو علماء څخه وي او خبره به یې داعتماد وړوي او په دې پرده اچوي چـې دادانګریـزي دورې پیـدا واردی . حالانکـه مناظر اهـل سـنت والجماعـت علامـه محمـد امین صفدر اوکاړوي رحمه الله دده او دده دکتاب په باره کې لیکلي دي، چې دادکوم عـالم تصنیف ندی، بلکې یو طبیب داصل کتابونو څخه بی ربطه او غیرمتعلقه حوالې راخسیتی دي . (مجموعه رسایل ، ج ۲ ص ۱۸)

حکیم صاحب دسیالکوټ او سید ونکي دي، دسیالکوټ ښارته لامذهبیت دحکیم صاحب استاذ مولوی محمد ابراهیم سیالکوټي رارسولې دی د ده ته دخپل استاذ دحالاتو پوره معلومات و، په یو خطاب کې ورته وائي .

ای حضرت اگومین اپ کې روحانی داستانون کې هزارون میل لمبی فلم شهرکې لوگون کودکهادون توساراشهرلیلائی امارت کې عشق مین دیوانه هوجائے اورحضرت علی ﷺ کی گدی کے جانشین کی زیارت کرنے پنجاب دوړائے جس شخص کی زندگی کاپس منظراتناتاریک اوربهیانک هواسے چاهے که منه چهپاکرگوشۀ مسجدمین خاموشی کی زندگی گزار تا اور رو روکرتلافئ مافات کرتا لیکن حضوراسی سال کی عمرمین نئ جوانی چرهے هین . (مدعی امارت سے شرعی استفتاء ، ص ۲۷) [بحواله: مجموعه رسائل لمحمدامین صفدراوکاروی رحمه الله]

او محترمــه! که چیرته زه ستادروحاني قیصوپه زرگونو میله اوگد فلم دښار خلکو ته ښکاره کرم، نود ښــارټول خلــک بــه دلیلــی صــفته امــارت پــه عشــق کــې لیونیــان شــي . او دحضــرت علــی دگــدی دجانشینانو دزیارت لپاره به دپنجاب په طرف په رامندو شي . دکوم سړي دژوند تیرشوی تاریخ چې دومره تیاره اوویرونکي وي ، هغه ته پکار دا وي چې خوله بنده کړي دمسجدپه کونج کې د خاموشۍ ژوند تیر کړی او په ژړاژړادتیروکارونوتلافي وکړي. لکن محترم په دې عمرکې هم نوی ځوانید ونکی دی . (دمدعی د امارت څخه شرعی استفتاء ص ، ۲۷) نوحکیم صاحب چې په دې فلم کې شریک نه وي څرنگه به یې تیار کړي ؟. اوبیالیکي چې حکیم صاحب دحافظ عبد الله روپړي څخه هم اخذ کړی دی .

دده په باره کې غیر مقلد مولوی محمد جوناګړهي لیکلي (روپری نے معارف قراني بیان کرتے هوے رنډیون اوربهړوون کاارمان پو راکیا او رتماش بینون کے تمام هتهکنډی اداکیے) روپړی معارف قرآنی بیان کــړي دي اودزنــا کاروښــځو او اجړاګــانو ارمــان یــې پــوره کــړی دی اودفلمیانو هرچــل یــې اداکــړی دی .(اخبارمحمدی دهلی ص ۱۳ / ۱۵) اپرئل ، سنه ۱۹۳۹)

اودایې هم لیکلي چې عبد الله روپړی په طالبۍ کې په مفعولیت کې مبتلاوو . خلاصه دا چې دده دین دداسې خلکو څخه زده کړی وو چې اوس یې په زرگونو میلو اوگد روحانی فلم تیار روي .

او ظاهره ده چې پخپله په کې شريک نه وي نو قلم به څرنګه تيار کړي حکيم صاحب ته پخپلو علماو اومشايخو کې هغه خبرې په نظر ورغلي دي، چې ديهودو او نصاراوو دعلماء اومشايخو ريکارډ ورته سلامي شوي دي، نو له دې وجهې ائمه مجتهدين هم پخپلو علماو اومشايخو قياسوي .

(۱۹) وسواس الخناس:

لامذهبه خناس په مبارکپوري حواله ورکوي اوليکي چې دهيڅ يو صحابي نه په پټه امين په صحيح سند سره ندی نقل شوی الخ .... (تحفة الاحوذی ، ج ۱ص ۲۰۹) امين الفتاوی ، ج ۱/ ۲۶۰)

الاخساء : مبارکپوری هم ستاپه شان يو دروغژن دانګريزي دورې پيدا وار او لامذهبه دی (خفته راخفته کې کند بيدار) .

(اذاکان الغراب دليل قوم فسيهديهم سبيل الهالکين) دکارغه پسې چې روان شي په مردارو به دی اروی دمشت نمونه يې خروار په طريقه ده يو داسې دروغ درته رانقلوم چې هغسې دروغ ديهودو په کتابونو کې هم نه پيدا کيږي .

په ابن خزيمه کې يو سند دی په دې طريقه (اخبرنا ابو طاهرنا ابوبکر نا ابو موسي نامومل ناسفيان عن عاصم بن کليب عن ابيه عن وايل بن حجرﷺ الحديث . ابن خزيمه ، ج ۱ص ۲۴۳) خو چونکه داسند ضعيف و ، نو لامذهبه مولوی عبدالرحمن مبارکپوري اولامذهبه مولوی ثناء الله اولامذهبه علی محمد سعيد داسند لرې کړواو دمسلم شريف داسنديې ورولګولو : عن محمد بن يحي عن عفان عن همام عن محمد بن حجاده عن عبدالجبار بن وايل عن علقمه بن وايل ومولي لهم عن ابيه .(فتاوی ثنائيه ، ج۱/ ۴۲۴ /فتاوی اهلحديث ، ج ۳ص ۹۱)

(۲۰) وسواس الخناس : لامذهبه خناس ليکي: دامين بالجهر په باره کې دعلماوو اقوال (ج ۱/ ۲۶۱)

الاخساء: لامذهبه دعلماء اقوال لکه چې ستا په نزد دقرآن اود حديث څخه ماسوی دريم دليل شو ، لکه چې دخپلو مخکينو خبرو څخه دی رجوع وکړه چې دلايل صرف دوه دی قرآن اوحديث اوس لکه چې ستاپه نيزدلايل درې شو : قرآن ، حديث اود علماوو اقوال. بعضې لامذهبان وائي چې دعلماوو اقوال دتائيد لپاره

پيش كوو؟ نومونږوايوچې داپه كوم ايت او حديث كې راغلي دي چې كه په قران اوحديث دې تسلي ونشوه نوبيا د علماوو اقوال دتائيدلپاره پيش كوه؟.

(۲) پـه دى علماؤ كـې چـې ده ورباندې حـوالې وركـړي دي، اكثـر د ده پـه شان لامذهبه اوپـه هندباندې دانگريزي دورى پيدااواردي.

لكه محمـديحى گوندلوي ،ابوعمرعبدالعزيزنورستاني سيدنذيرحسين محدث دهلوى ،محمدصادق سيالكوتي، عبدالسلام رستمي، حبيب الله السلفى، ثناء الله امرتسري ،شوكاني پـه كې زيدي شيعه دى، صديق حسن خان، زبيرعلى زئى ، محمدلقمان السلفى كه ددوى په فلسفه وغږيږو نوخبره به ډيره لرې لاړه شي ، لكن اجمالاً به دومره ووايوچې ددوى سره بل هيڅ دليل نه شته، هرڅه چې ددوى سره ووهغه تا مخكې رانقل كړي دي اوجوابونه دى يې واوريدل.

(۳) داحنافواواسلافوپه كتابونويې چې كومې حوالې وركړي دي هغه اكثره دروغ دي اوامين الله په كې قطع اوبريدكرى دى محترم لوستونكي دي په اصل كتابونوكې وگوري چې ددې لامذهبه دروغ اورشتيامعلوم شي، دنمونې په طريقه داچې ده په ابن الهمام كومه حواله وركړى ده هغه دروغ ده لوستونكي يې په اصل كتاب كتلي شي.

دادروغ نورحسين گرجاكهى په خپله رساله امين بالجهر/ ص ۲۲ او ص ۲۱ كې ذكركړي دي اولامذهبه امين الله دهغه څخه رانقل كړي دي، نو لا مذهبه امين الله په دروغو كې هم دلامذهبه نورحسين پـه غولو تيزونه اچوى اونوم ورته دخپل تحقيق وركوي.

(۲۱) وسـواس الخنـاس: لامذهبه خناس ليكي: پـه پټـه دامين ويلودلايل اودهغې تجزيـه. (امين الفتاوى، ج ۱ص ۲٦٦).

الاخساء:

(۱) لامذهبـه دتجزئـي لفـظ ليكلـي دي، حالانكـه صـحيح جـايزه ده دايـې پـه پښـتو كې دعلمـي اصطلاحاتواندازه ده.

(۲) مخكې تيره شوه چې دمفتى محدث اوجايزه اخستونكي شرايط امام احمد ،امام شافعى ،اوامام بخارى ذكركړي دي او لامذهبه امين الله په هغې تول هيڅكله ندى برابر. دا شرايط ابن القيم رحمه الله په اعلام

الموقعين، ج۱ص ۴۵ شرائط الافتاء) کې ذکر کړي چې مخکې مونږ را نقل کړل او کله چې په لامذهبه امين الله کې دا شرايط نه شته او بيا هم د مجتهدينو سره لانجې کوي او حتى چې پخپل گمان د مجتهدينو غلطي نيسي، نو دا ده خپل حماقت دى او د رسول الله ﷺ د دې فرمان مخالفت دى چې: ان لاننازع الامر اهله. [نسائى، ج ۲/ ۱۵۹).

يعني مونږ به د اهل فن سره جګړه نه کوو، د رسول الله ﷺ دا اصل ټولې دنيا منلې دى د ټولې دنيا اتفاق دى، چې د ډاکټر سره اختلاف را يه صرف د ډاکټر حق دى نااهله مريض يې ورسره هيڅکله نه شي کولې د قانون پوه سره اختلاف رايه صرف قانون پوه کولې شي ،نااهله مجرم ته هيڅکله دا حق نه شته چې په قانون پوه باندې اعتراض وکړي ،د محدث سره اختلاف رايه صرف محدث کولې شي د حديثو د کوم کتاب د اردو يا د پښتو ترجمې کتونکي ته هيڅکله دا حق نه شته چې د محدث سره اختلاف وکړي ،همدا رنګې د مجتهد سره اختلاف رايه صرف د مجتهد حق دى، د کوم دوکاندار، د ټيکسي د ډريور او د انګريزي دورى د اردو کتابونو لوستونکي ته هيڅکله دا حق نه شته چې هغه د مجتهدينو سره اختلاف وکړي.

لامذهبه امين الله په تاخو د اجتهاد هو اخر خنده هم نده لګيدلې او ستاسو ټول جماعت چې سره يو ځاى شي، نو د قران کريم د يو صريح ايت او يا د رسول الله ﷺ د يو صحيح ،صريح ،مرفوع او غير معارض حديث څخه د اجتهاد د جامع او مانع تعريف او د مجتهد شرائط نه شي ښودلې. که ښکر دې خارښې کوي نو راميدان ته شه او يوا ځې ته نه، بلکې ستاسو ټول لامذهبان دې د قرآن او د حديث څخه د اجتهاد جامع او مانع تعريف صراحة وښائي او همدا رنګې دې د مجتهد شرائط بيان کړي انشاء الله تعالى چې ترقيامته پورې به عاجزئي:

مونږ اهل سنت والجماعت دا دله يې اربعه وو منونکي يو، زمونږ څخه يې وغواړه انشاء الله تعالى چې دادله يې اربعه وو څخه به يې په لسو د قيقو کې جواب درکړو.

او کله چې يوا ځې ته نه، بلکې ستاسو ټول جماعت د اجتهاد د تعريف او د مجتهد د شرايطو څخه جاهلان يې او نااهلې او د جهالت سره سره د مجتهد اعظم امام ابو حنيفه رحمه الله سره منازعت کوي؛ نو دا د رسول الله ﷺ د دې حديث صريح مخالفت دى چې: (ان لاننازع الامر اهله).

چيلنج : لامذهبه تا په صفحه يو سلو او شپيتمه کې ليکلي دي چې اهل حديث په ايمه يې اربعه وو کې چې د چاخبره اقرب الى السنة وي هغه اخلي. (امين الفتاوى، ج ۱ _ ۱٦٧ سطر ۱۹)

زموا يم چې دا برگ دروغ دي. تـه يـو مجلس مقرر کړه، مونږ بـه دفقهي د هر بـاب څخـه سل سل مسئلې راواخلو او د مصرى چـاپ والا د حديثو کتابونـه بـه راوړو، چـې حاشيې نـه لـري او غير متـرجم قـران بـه هـم راواخلو او داځکه چې د اصحاب الحواشي او د مترجمينو تقليد رانه شي. نو بيا که تـه رشتيا هيڅ مقلد نـه يې او ذره علم درسره وي، نو اول به ته په هره مسئله کې د څلورو امامانو مذهبونه بيان کړي، بيا بـه د هر امام دلايل بيا کړي او بيا به د قران د ايت او يا د حديث صحيحه، مرفوعه، غير معارضه لوجي د يو امام قـول صحيح او د ريو امامانو تول غلط ثابت کړي.

لامذهبـه امين الله تـه د کوم بـاغ مـولى يـې؟ ستاغټ غټ لامذهبه مشـران د حنفيت د سيلاب پـه مخکې څو څو ځايه شکيدلي دي او د خنزير د څرمنې په شان ټوټه ټوټه شوي دي.

خو خيراوس به د دې خناس يو څوو سوسې ذکر کړو چې د قران او د سُنّت په خلاف يې د خلکو په زړونو کې اچوي او په دې گرنگ صفته کتاب کې يې رانقل کړي دي، اول د احنافو دليل تفصيل کووم او بيا به وگورو چې د ده اعتراضونه څومره اوهن من بيت العنكبوت دي.

د احنافو دليل

د قران کريم او د حديث څخه دوه مقدمې ثابتيږي.

اوله مقدمه : امين دعاده. **دوهمه مقدمه :** اصل په دعاکې اخفاء يعنې پټ لوستل دي.

داولى مقدمې دلايل دادي:

(۱) الله فرمائي (قَدْ أُجِيبَتْ دَّعْوَتُكُمَا) پـه تحقيق سره قبولـه کړى شوه دعاستاسو دواړو، په تفسير درمنثور کې د حضرت ابو هريره ﷺ حضرت عبد الله بن عباس ﷺ حضرت عکرمه ﷺ حضرت ابو صالح حضرت ابو العاليه حضرت ربيع او د حضرت زيد بن اسلم رحمهم الله بيـان رانقل شـوى دى چې حضرت موسى عليه السلام دعا کوله او حضرت هارون عليه السلام امين ويل، حالانکه الله ﷻ دواړو تـه دعـاويلى ده، نو امين هم دعا شوه.

(۲) امام عطاء رحمه الله فرمائي (الامين دعاء) امين دعاده. (بخارى، ج ۱ _ ۱۰۷)

ددوهمې مقدمې ډيرددلايل دي يوڅوبې دادي .

(۱) الله ﷻ فرمائي : (اُدْعُوْا رَبَّکُمْ تَضَرُّعًا وَّخُفْيَةً) دعاکوئ الله ﷻ ته په عاجزى او په پټه .

(۲) بل ځاى کې الله ﷻ فرمائي : (اِنَّه لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ) بې شکه چې الله ﷻ د حد څخه تجاوزکونکي نه خوښوي .

(۳) الله ﷻ فرمائي (وَاذْکُرْ رَّبَّکَ فِىْ نَفْسِکَ) خپل رب پخپل زړه کې يادوه .

(۴) حضرت زيدبن اسلم رحمه الله فرمائي چې : (الاعتداء الجهر) د حد څخه تجاوزپه زوره دعاکول دي .

(۵) حضرت سعدبن ابى وقاص ؓ فرمائي (خيرالذکرالخفي) بهترين ذکرهغه دى چې په پټه وي .
(مسنداحمد، ج ۱۷۲/۱)

خلاصه دا چې دواړه مقدمې په قران او حديث ثابتي شوې، چې امين د عاده او اصل په دعاکې اخفاء يعنې پټ لوستل دي، نو اصل په امين کې اخفاء يعنې پټ لوستل شو .

اوله فائده :

اصل په دعاکې اخفاء ده له همدې وجهې دلمانځه ټول ذکرونه او دعاګانې په پټه لوستلې شي لکه سبحانک اللّٰهُمَّ، اعوذ بالله ربنالک الحمد، الله اکبر د انتقالاتو، التحيات، اللّٰهُمَّ صل، سبحان ربي العظيم ، سبحان ربي الاعلي وغيره... ځکه چې په دې کې يواځې دالله ﷻ يادول مقصود دي، دانسانانو اطلاع اوخبرول پکې ندي مقصود .

دوهمه فائده :

اصل خو دا ده چې دعاګانې او ذکرونه په پټه ولوستل شي، ځکه چې الله ﷻ په ښکاره او په پټه خبردار دى . لکن په بعضې ذکرونو او دعاګانو کې دالله ﷻ ديادولو او دالله ﷻ څخه د غوښتلو سره سره د انسانانو اطلاع او خبرول هم مقصود وي، يا دهغوى تعليم مقصود وي او انسانان پټ اواز نه اوري لدې وجهې انسانانو ته دور اور لولپاره بعضې ذکرونه او دعاګانې خلاف الاصل په زوره لوستلې شي لکه : اذان، اقامت، د امام تکبيرات د انتقالاتو او سلام او کله دلمانځه څخه وروسته دعاګانې چې مقتديان پوه شي چې امام څه غواړي .

ددينه وروسته دې لامذهبه خناس ياپه اوله مقدمه ردوكړي يعنې دادې ثابته كړي چې امين دعانده اويادې په دوهمه مقدمه ردوكړي يعنې دادې ثابته كړي چې اصل په دعاكې اخفاءنده اوكه په دواړو مقدمو ردنه شي كولى، بلكې دواړه مقدمې مني اوبياهم دنتيجې څخه منكردى نودا بيادده داسې جهالت دى، لكه يوجاهل چې په تكوقرآن وائي، نو په تكو يې يو قسم ووائي اوپه رواني يې بل قسم مثلاً ووائي: (الف ولام زبرالح ميم زيرحم دال پيش دو) او تلفظ وكړي قاديان، اوس به وګورو چې لامذهبه امين الله چې كومې څلوروجهې دردذكر كړي دي نوده په اوله مقدمه ردكړى دى اوكه په دوهمه مقدمه.

(۲۲) : وسواس الخناس: لامذهبه ليكي: دغه ايتونه حق دي، خو ددې نه د امين په قلاره ويلوباندې استدلال كول باطل اوغلط دي. اوددې ډيروجوه دي. اوله وجه داده چې د امين بالجهر په باره كې صحيح، محكم اوغيرمنسوخ احاديث موجوددي نو ددې په مقابل كې په دغه ذكرشوو ايتونوباندې استدلال كول جهالت حماقت اوپه دين كې تناقض راوخكل دي، ځكه كه دااومنلې شي چې امين دعاده نوپه كوم پيغمبرچې داايتونه نازل شوي دي، همدغه پيغمبر مونږته داويلي دي چې امين په جهراوزوره سره وائى اوهغه هم امين په جهر اوزوره سره ويلو او درسول الله ﷺ دوفات نه وروسته صحابه ووهم په جهراوزورسره ويلى دى، لكه مخكې د صحيح بخارى، ج ۱/ ۱۰۷) روايت اودامام عطاء په قول كې تيرشو. (امين الفتاوى، ج ۱ص ۲٦٦)

الاخساء:

محترموورونو! تاسو وليدل چې دالامذهبه دكوڅه ډب سپي په شان دلرې لرې څخه غاپي دى لامذهبه نه په اوله مقدمه ردوكړى شواونه يې په دوهمه مقدمه ردوكړى شوبلكې اوله مقدمه يې ومنله، ځكه وى ويلې چې (كه ومنلې شي چې امين دعاده) اوچې رديې ونكړى شو، نودده دى توجيه ته جوابونه كول عبث دى لكن دده دمنافقت درابنكاره كولولپاره به لږه خبره پرې وكړو.

(۱) ده ليكلي دي چې (دامين بالجهرپه باره كې صحيح محكم اوغيرمنسوخ احاديث موجوددي (ج ۱/ ۲٦٦) نوزه وايم چې تااول حديث دوايل بن حجر رضي الله عنه پيش كړى دى او تاواوريدل چې هغه دشپږووجهو څخه ضعيف دى، چې ترشپږم جواب پورې يې تفصيل مخكې وليكل شواودّاتووجهوڅخه ستا لپاره دليل ندى، چې داوم اواتم جواب لاندې يې تفصيل تيرشو.

دوهم او دریم دې د ابو هریره ﷺ حدیث ذکر کړی دی، د هغې جواب مخکې تیر شو، چې په دوهم حدیث کې خو سره د جهر ذکر نشته، بلکې هغه خو د احنافو لپاره دلیل دی او دریم حدیث سخت ضعیف دی او دلسو وجهو څخه ستا لپاره دلیل نه دی. کما مرّ.

څلورم دی د حسد و الاضعیفه حدیث ذکر کړو او جواب دی هم و اوریدلو چې په هغې کې هم د جهر ذکر نشته بلکې د هغه څخه هم په پته امین ثابتیږي، پنځم او شپږم دی د حضرت عطاء روایت پیش کړو، چې اول یې بلا سنده وو او دوهم ډیر ضعیف وو او په دواړو کې د حجاج بن

یوسف د زمانې دیو واقعې ذکر وو او سره د دینه د لمانځه په داخل کې په امین باندې په کې تصریح نه وه، بلکې ډیر احتمالات په کې وو، نو ستا دا خبره چې (د امین بالجهر په باره کې صحیح محکم غیر منسوخ احادیث موجود دي) داسې دروغ دي، لکه قادیاني به چې ویل چې په بخاری کې حدیث دی چې د (هذا خلیفة اللّٰه المهدي) اوازونه به د اسمان څخه اوریدل کیږي، ځکه چې د دې لامذهبه په مکمله دعوه باندې هیڅ دلیل نشته، بلکه د ده په مکمله دعوه باندې د عربی یوه مقوله هم نشته، داسې مقوله چې په هندوستان باندې د انګریزي دورې څخه مخکنې وي.

(۲) لامذهبه چې لیکلي دي (نو په کوم پیغمبر چې دا ایتونه نازل شوي دي هم دغه پیغمبر مونږ ته دا امر کړی دی چې امین په زوره باندې وائي (ج، ۱_۲۶۶)

نو محترمو ورونو! د ده شپږ واړه دلایل تاسو وکتل، په دې کې په کوم یو کې د رسول الله ﷺ امر موجود وو؟

د ده دلایل ټول ضعیف او غیر قابل د استدلال وو او د دې سره سره په کې صیغه د امر د جهر سره بالکل موجوده نه وه، نه د وایل ﷺ په حدیث کې صیغه د امر وه، او نه د ابو هریره، او نه د عطاء، نو قسم په الله ﷻ چې دو مره په ربو ستر ګو دروغ عبد الله بن ابی بن سلول منافق هم نه وو ویلي.

(۳) لامذهبه لیکلي دي: او د رسول الله ﷺ د وفات نه پس صحابه کرامو هم امین په جهر سره ویلی دی لکه مخکې د بخاری، ج ۱/ ۱۰۷) روایت د امام عطاء په قول کې تیر شو)

حالانکه تاسو د دې روایت په باره کې د ده خپله فیصله واوریدله چې بلا سنده روایت لره هیڅ اعتبار نشته (امین الفتاوی ج ۱/۲۸۵).

اونور تفصیل هم مخکې تیرشو او ددې سره سره په کې دانشته چې د حضرت ابوبکرصدیق ﷺ په ټوله دوره دخلافت کې ابوبکرصدیق ﷺ یا دده مقتدیانو امین په زوره ویلی دی ،اونه په کې داشته چې دحضرت عمر ﷺ دحضرت عثمان ﷺ دحضرت علی ﷺ دحضرت معاویه ﷺ په ټولو دورو د خلافتونو کې دوی یاددوی مقتدیانو امین په زوره ویلی دی. اونه په بل هیڅ روایت کې شته، بلکې په روایاتو کې دا راغلي دي چې دوی اوددوی مقتدیانو امین په پټه ویلی دی . (مجمع الزوایـد، ج ۲_ ۱۰۸) کنزالعمـال، ج ۴_ ۲۴۹/طحاوی، ج ۱۴۰/۱)

په دې بلاسنده روایت کې دحجاج ددورې دیوې واقعې ذکردی ، نولامذهبه په کوم روایت کې راغلي دي چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له رحلت څخه وروسته حضرت ابوبکرصدیق ﷺ یا دده مقتدیانو صرف یو ځلې امین په زوره ویلی دی ؟ یا حضرت عمر ﷺ او دده مقتدیانو صرف یو ځلې امین په زوره ویلی دی ؟

یاحضرت عثمان ﷺ اودده مقتدیانو صرف یو ځلې امین په زوره ویلی دی؟ یا حضرت علی ﷺ اودده مقتدیانو صرف یو ځلې امین په زوره ویلی دی؟ هیڅکله نه شته . نوجاهله !اوکاذبه !ددې خبرې لپاره څه دلیل لرې چې درسول الله ﷺ دوفات څخه وروسته خلفاء راشدینو یاددوی مقتدیانو امین په جهرسره ویلی دی . لعنة الله علي الکاذبین.

(۴) لامذهبه لیکي چې داحادیثو په مقابل کې په ایتونو باندې استدلال کول حماقت دی، ج ۲٦٦/۱).

ددې لامذهبه سردعلم څخه داسې خالي دی، لکه د خرسر چې د ښکرونو څخه خالي دی، ځکه اول خوداټول روایتونه ضعیف دی دوهم داچې ستالپاره یوهم دلیل ندی اوکه صحیح هم شي نوچې د قرآن اود حدیث سره صورةً معارضه راشي نوکه تبطیق ممکن نه وو عمل په کتاب الله پکاردی، نو زه وایم چې په ایتونو استدلال نه کول دستا په شان داحمقانو قادیانیانو ،چکړالویانو ، اویهودو کاردی.

(۲۳): وسواس الخناس: لامذهبه خناس لیکي :

دویمه وجـه : دصحیح احادیثو په مقابله کې دقران کریم په عموماتو باندې استدلال کول اوصحیح احادیث په دې ایتونو باندې ردکول داهل زیغو او مبتدعینو اودمنکرینو دحدیث طریقه ده. [امین الفتاوی، ج ۱ص ۲٦۷].

الاخساء:

دلته هم لامذهبه نه په اوله مقدمه اعتراض وکړی شوا ونه په دوهمه مقدمه یعنې نه یې دا ثابته کړی شوه چې امين دعانده او نه يې دا ثابته کړی شوه چې اصل په دعاکې اخفاء نه ده، بلکې لکه د کوڅه ډب سپي په شان دلړې څخه غاپي، د دليل مقد موته رانږدې کيدلې نه شي. پاتې شوه دا خبره چې ايات عام وي نو تخصيص به يې په څه شي سره جايز وي ؟ دا مسئله په اصولوکې واضحه شوې ده.

(٢٤) وسواس الخناس: لامذهبه ليکي:

دريمه وجه: کله چې ددې ايتونو معنی د احنافو د خيال مطابق دا شوه چې هر قسم دعا په پټه باندې کول پکار دي نو اوس سوال دادی چې بيا ولې رسول الله ﷺ په جهر باندې دعاګانې کولې ؟ دغه شان ولې صحابه کرامو او تابعينو پــه جهر ســره دعاکولــه ؟ (امــين الفتــاوی ، ج ١/ ٢٦٨) ددې څخــه وروســته لامذهبــه يو څو دعاګانې دنمونې په طريقه پيش کړی دی چې رسول الله ﷺ په جهر کړی دی. (امين الفتاوٰی ، ج ١ص ٢٦٨) الی ص ٢٧١)

الاخساء: لامذهبه اوس لړلړ دويمې مقدمې ته راوړاندې شو، زمونږ د دليل دوهمه مقدمه داوه چې اصل په دعاکې په پټه لوستل دی.

او بيا په دوهمه فايده کې مونږ وضاحت وکړو چې اصل خو دا ده چې په پټه ولوستل شي لکن په بعضې ذکرونو او دعاګــانو کې د الله ﷻ د يــادولو او د الله ﷻ څخــه د غوښتلو ســره د انســانانو اطلاع هــم مقصــود وي ياد هغوی تعليم مقصود وي. نو لــه دې وجهې انسانانو ته د وراورلو لپاره خلاف الاصل په جهر لوستلی شي او رسول الله ﷺ يا صحابه وو او تــابعينو چې کله په جهر دعاګانې کړي دي نو هغــه د همدغې ضرورت لــه وجهې وي. لکه رسول الله ﷺ به چې کله د ضرورت د تعليم لــه وجهې د ماسپښين په لمونځ کې ايت په زوره لوستلو په بخــاری او مســلم دواړوکــې متفــق عليــه حــديث دی چې نبــی ﷺ کلــه لمــونځ ختــم کــړو نو پــه اوچــت اوازيــې تکبيرووېلو. (بخاری ، ج ١/ ١١٤) مسلم ج ١/ ٢١٧) ابوداود ج ١/ ١٤٣) ددې په باره کې امام شافعی رحمه الله فرمائي چې دا صرف د تعليم لپـاره وو. (کتـاب الام ، ج ١ ص ١١٠) نووی ، ج ١/ ٢١٧) فتح البـاری ، ج ٢/ ٤٦٩) عمدة القاری ، ج ٦/ ١٢٦) بهيقی ، ج ٢/ ١٨٤).

حضرت براء بن عازب ﷛ فرمائي چې د ماسپښين په لمانځه کې مادرسول الله ﷺ څخه دسورة لقمان ايت واوريدلو. (نسائي، ج ۱/ ۱۱۳)

(۲۵) وسواس الخناس : لامذهبه ليکي:

څلورمه وجه: په دې ايت کريمه باندې دامين بالاخفاء لپاره استدلال کول ځکه غلط او خطاء دی چې مخالفين هم بعضې دعاګانې په جهرسره کوي. (امين الفتاوی، ج ۱_ ۲۷۱).

الاخساء:

داهم ددريمې وجهې په شان ده. لامذهبه دې داسې دعاوښايي چې په هغې کې دانسانانو اطلاع يعنې انسانانوته په کې وراورل ياد انسانانو تعليم په کې مقصودنه وي اوبياهم په زوره لوستل شوي وي.

(۲) لامذهبه ليکي بلکې عجيبه خولاداده چې بعضې مبتدعينو کې خوديهودوصفت دی امين بالجهرورباندې ډيرزيات بی اندازې بدلګي)ج ۱/۲۷۱).

زه وايم چې ديهودوصفت دادی چې امين بالسرورباندې بدلګي ځکه رسول الله ﷺ فرمائي چې يهوددمسلمانانوسره په دريوشيانو حسد کوي. په امين په ربنالک الحمداوپه سلام. (بهيقی، ج ۲_ ٥٦)

په دې حديث کې ديوسره هم نه دجهرلفظ شته اونه د سِر، لکن ربنا لک الحمداوسلام خوپټ لوستلې شي اويهودوته ورباندې حسد ورځې نوامين هم په همدې حديث کې ددې دواړوسره يوځای راغلی دی نوداهم پټ لوستلې شي اويهودوته ورباندې حسدورځې او د يهودوڅخه ورباندې زيات ديهودو پاپي لامذهبه امين الله ته زيات حسدورځي، ځکه چې شپه اوورځ په دې مسئلوکې په احنافو پسې غاپي خومشهورمتل دی چې (عواء الکلب لايضر الشمس) دسپي غپيدل لمرته نقصان نه رسوي.

(۳) لامذهبه بيا ليکي چې امين بالجهرپسې ټوقې کوي ديته رمباړې وائي اودامين بالجهر ښکاره دښمنان دي. (امين الفتاوی، ج ۱/۲۷۱)

اقول: چې دقاري محمدطيب رحمه الله دخطباتو په مجموعه کې راغلی دی چې امين په دريږ قسمه دی.

اول : امين بالجهر.

دوهم : امين بالسِّر.

دریم : امین بالسّر.

امین بالجهر یو امام غوره کړی دی. او امین بالسِّر نورو امامانو غوره کړی دی، لکن دغیر مقلدینو امین نه امین بالجهر دی او نه امین بالسر دی بلکې ددوی امین آمین بالشر دی . (خطبات اسلام ج ۳ ص ۲۸۵) .

زمونږ کتابونه دشروط الصلوة څخه نیولې تر شروحو دحدیثو او تفاسیرو پورې ددنیا په هره کتابخانه کې شته، نو که چیرته کوم لامذهبه ددې کتابونو په متن، حاشیه او یانکته کې داثابته کړه چې امین بالجهر ته یې رمبارې ویلي وي نو یولک روپۍ به ورته انعام ورکړم، زه وایم چې امین دایمه وو مجتهدینو په مینځ کې اجتهادی، اختلافي مسئله ده او ددوی ټولو په نیزدواړه قسمه امین جایز دی او اختلاف یې په افضلیت کې دی.

احناف : ددوی په نیز بهتر اخفاء ه کتاب الاثار ص ۲۳ محلی ابن حزم ج ۲ ص ۲۰۶ .

مالکیان : ددوی په نیز دامام لپاره بالکل امین نشته او دمقتدیانو لپاره بهتر اخفاده . [المجموع شرح المهذب ج ۳ص ۳۷۳)

امام شافعی : دده په نیز دامام لپاره جهر بهتر دی او دمقتدیانو لپاره اخفاء بهتره ده . [کتاب الام ج ۱ ص ۱۰۹).

امام احمد: دده په نیز جهر بهتر دی .

اوس هم مونږ وایو چې دحنابله وو امین بالجهر جایز دی، لکن اخفاء افضله ده، دهغوی امین ته څوک رمبارې نه وائي ځکه خپله امام احمد رحمه الله مجتهد دي، په اجتهاد ورته جهر افضل ښکاره شوی دی اوپیروان یې مقلدین دي، دخپل امام داجتهاد پسې روان دي لکن تاسو لامذهبان خو مجتهدین نه یې چې په دې اجتهادې مسئله کې داجتهاد په وجه په زوره امین ته افضل ووائي او دبل مجتهد پیروان هم نه یې یعنې نه پوهیږې او نه دبل پوه پسې روان یې .

نو ښکاره ده چې داجتهاد لوجه ستاسو امین بالجهر نه شو، نو دڅه له وجهې شو؟ او ولې یې وائي ؟ داتاریخ ثابته کړې ده چې په مسلمانانو کې دانتشار لپاره یې وائي او دانګریزانو دی پالیسی ته دعملي جامې دوراغستلو لپاره یې وائي چې (لړاو اور حکومت کرو) .

رسول اللهﷺ دستا په شان خلکو په باره کې فرمایي چې (انه ستکون هناة وهناة فمن اراد یفرق هذه الامة وهي جمیع فاضربوه بالسیف کاینامن کان . (مسلم ج ۲/ ۱۲۸)

من اتاكم فامركم جميع علي رجل واحديريدان يشق عصاكم اويفرق جماعتكم فاقتلوه. (مسلم، ج ٢/ ١٢٨). نو دخپل ځان په باره کې د رسول الله ﷺ فيصله واوره چې بيايې دامت څخه ګيله درته نه وي.

(۴) لامذهبه بيادخپل علم براس راوباسي اوليکي چې (مونږ د دې قسم احنافو نه تپوس کووچې اياسورة فاتحه دعاده که خيرې ؟ که دعاوي نوبيايې په جهري لمونځونو کې ولې په جهروائى ؟ ايادادعانده ؟ (امين الفتاوى، ج ١/ ٢٧١).

افرين حمارګله ! ښه مجتهد يې ! شاباس په دې تحقيق! کوردې وران شه! تا خو ښيرې او دعا نقيضين کړل، چې سورة فاتحه به خامخا يا دعا وي يا ښيرې. او ارتفاع دنقيضينو ناجايزه ده. لکه : انسان او لاانسان. حالانکه دعا او ښيرې متضادين دي لکه سواد او بياض. رفعه يې جايزه ده چې نه دعاوي او نه ښيرې، ځکه سورة فاتحه هم دقرآن سورة دى او قرآن ډيرقسمونه دي اوامر،نواهي ، وعد ، وعيد ، قصص ، امثال ،حمد ،ثناء،وغيره . اوحمارګله بيادمعدى غلاظت په خوله راوباسي چې (که دعاوي نو بيايې په جهري لمونځونو کې ولې په جهروائي ؟)

په جهري لمونځونو کې وي او که په سري لمونځونو کې، زمونږ مقتديان فاتحه نه په جهروائي او نه په پټه، مونږخو قرائت خلف الامام نه کوو. دا سوال خو تاسو ته متوجه دى چې د امام پسې په جهري لمونځونو کې يوائې امين ولې په جهر وائى؟ سورة فاتحه ورپسې ولې په جهر نه وائى ؟

او همدارنګې نوراذکاراودعاګانې ولې په جهرنه وائي ؟ په کوم ايت او يا حديث کې راغلي دي چې سبحنک اللهم په پټه ووائى اعوذبالله په پټه ووائى . تکبيرات دانتقالاتو په پټه ووائى ، سبحن ربى العظيم أو سبحن ربى الاعلى، تشهد اودرود په پټه ووائى لکن صرف او صرف امين ترينه مستثنى کړئ.

(٢٦) وسواس الخناس: لامذهبه ليکي

داحنافو دويم دليل:

ترجمه : يادوه خپل رب په عاجزى اوپټه سره) . (ج ١/ ٢٧٢) سطر اول)

الاخســاء : (١) تـامخکې واوريـدل چې دا ددوهمې مقدمې لپاره دليل دى يعنې دليل دکبرى دى خودالامذهبه جاهل هم دي او تجاهل هم کوي ، له دې وجهې دى اعتراض ته يې جواب ندى ضروري، لکن د زيادتِ افادى لپاره به يې بعضې حماقتونو ته اشاره وکړم .

(٢) لامذهبه بيا ليکي: کله چې د امين بالجهر په باره کې صحيح احاديث راغلي دي. (ج ١/٢٧٢ سطر٧).

تامخکې واوريدل چې دې شيعه تقيه کړې ده، ددوی د مسئلې درې اړخه دي اول داچې ددوی يو اځې لمونځ کونکي په ټولو فرايضو ، سنتونو او نفلونو کې امين په پټه وائي، نو چې ستاپه گومان دامين بالجهر په باره کې صحيح احاديث راغلل نو يو اځې لمونځ کونکي يې د کوم ايت او د کوم حديث له وجهې په پټه وائي ؟ ستاسو يو اځې لمونځ کونکي ولې په دې صحيحو احاديثو عمل نه کوي ؟

مهرباني وکړه يو ايت يا يو حديث پيش کړه چې يو اځې لمونځ کونکي يې ددې صحيحو احاديثو څخه مستثنی کړي وي، چې ستا په گومان دامين بالجهر په باره کې راغلي دي .

دوهم دا چې ددوی يو اځې لمونځ کونکي او مقتدي او امام ثناء ، تعوذ ،تشهد ،تسبيحات درکوع او دسجدې په پټه وائي، صرف امين په زوره وائي، نو په کوم ايت او حديث کې راغلي دي چې دا ټول ذکرونه او دعاگانې پټې وائي صرف امين په زوره وائي ؟

دريم دا چې ددوی مقتديان صرف په شپږو رکعتونو کې امين بالجهر وائي او په پاتې يوولسو رکعتونو کې يې په پټه وائي، نو په دې پاتې يو لسو رکعتو نو کې ولې په دغه صحيحو احاديثو عمل نه کوی ؟

په کوم ايت او په کوم حديث کې راغلي دي چې يوولس رکعته د دغه احاديثو څخه مستثنی دي چې ستا په گومان صحيح دي او دامين بالجهر په باره کې راغلي دي ؟

ستا په مذکورو دلايلو خو ستا د مسئلې يو اړخ هم نه ثابتيږي، نو زه په چيلنج سره وايم چې ستا په مکمله مسئله باندې صحيح حديث خولا پريږده چې ضعيف بلکې اضعف حديث هم نه شته او حديث خو لا پريږده چې ستاسره د مکملې دعوی د ثابتولو لپاره دعربی يوه مقوله هم نه شته داسې مقوله چې په هندوستان باندې د برطانوي دوری څخه مخکنی تاريخ ولري . (ديده بايد)

لامذهبه ليکي :بياددې (احاديثو) په مقابله کې په عمومـاتو (عـامو ايتونو) باندې استدلال کول دتعصب او جهالت نه سوا بل څه ندی. (ج،١/٢٧٢) سطر٧)

لامذهبـه پـه حـديث کـې خـوراغلي دي .حضـرت ابـو هريره ﷜ ذرسـول الله ﷺ څخـه روايـت کـوي چـې (سياتيكم مني احاديث مختلفة فما جاءكم موافقالكتاب الله وسنتي فهومني وماجاء كم مخالفالكتاب الله وسنتي فهوليس مني.. (الکنايه ، ص۴۳۰).

ددې حديث څخه خو معلوميږي چې زيادة دخبرواحد په کتاب الله ناجايزدی او تخصيص دکتاب الله چې په څه شي باندې راځي هغه په اصولو کې دعام مخصوص البعض لاندې تفصيلاذکرشوي دي .

نوستا څخه پوښتنه کوم چې ستاداخبره په کوم ايت او په کوم حديث ثابته ده ؟ مهرباني وکړه داخپله خبره په کوم ايت اويا په کوم حديث کې صراحة وښايه؟ اوکه نه يې شی خودلې نوبيادخدای ﷻ نه وويريږه اودخپلې ګيډې دغليظو موادو په خوله باندې راايستلو ته دقرآن او حديث نوم مه ورکوه .

لامذهبه ليکي : ډيرداسې اذکارشته چې هغه په جهرسره کول بالاتفاق ضروري دي . (ج ۱/ ۲۷۲ سطر ۹)

اول سوال : مهرباني وکړه يو مثال پيش کړه ؟ يو داسې ذکراويادعاوښايه چې دانسانانو اطلاع اوتعليم په کې مقصودنه وي اوبيايې هم په جهرکول ضروري وي ؟ اوداهم په قران اوحديث کې وښايه چې دضروري څه معنى ده، جامع اومانع تعريف يې په قران اوحديث کې وښايه.

دوهم سوال : تاليکلي دي چې (بالاتفاق ضروري دي) نودچااتفاق يادوي ؟ مهربانی وکړه بيادهغې ذکرپه باره کې دټولو مجتهدينو نظرونه پيش کړه چې دجهرپه ضروري والي يې اتفاق کړی دی ؟

دريم سوال : ايادلته دې خپلې خبرې دياده ووتې چې دلايل صرف دوه دي قرآن اوحديث ؟ آيااوس ستاپه نيزدلايل درې شو قرآن حديث او اتفاق ؟

درکفرهم صادق نه يې زينارر ارسوامکن .

اوکه دی درې واړو سوالونو ته جواب نه شې راکولې نوبيااقراروکړه چې دخپلې ګيډې موادغليظه دې په خوله راايستلي دي اونوم دی ورته دقران اودحديث ورکړی دی . بيا ليکي : اوډيرداسې ذکرونه شته چې په هغې باندې جهرکول بالاتفاق جايزدي . (ج ۲۷۲/۱ سطر۱۰)

اول سوال: دجايز اودضروري په مينځ کې څه فرق دی ؟ جواب په ايت اويا حديث راکړه، دامتي قول ستاپه نيزحجت نه دی ، له دې وجهې دامتي په قول باندې جواب به قابل دقبول نه وي .

دوهـم سـوال: داسې يو مثال پيش کړه چې دانسانانو اطلاع او تعليم په کې مقصود نه وي، يعنې بلاضرورته په خيرالقرون کې په جهرلوستل شوى وي اوجهرپه کې اصل او افضل وي.

(۲۷) وسواس الخناس : لامذهبه خناس ليکي: دامين بالاخفاء دقايلينو دريم دليل احناف په دليل کې دامام عطاء داقول هم پيش کوي چې: قال عطاء امين دعاء. (صحيح بخاري ج ۱/ ۱۰۷ /امين الفتاوى، ج ۱/۲۷۲ سطر۲).

الاخساء: جاهله خناسه! داداحنافوپه نيزدامين بالسرلپاره دليل نه دى، بلکې د امين بالسر دوه مقدمې وي.

اوله مقدمه : امين دعاده.

دوهمه مقدمـه: اصل په دعـاء کې اخفاء يعنې پټ لوستل دي، نود امام بخارى روايت صرف داولې مقدمې لپاره دليل دى يعنې دليل دصغرى دى. امين بالسربيادداوړومقدموتتيجه ده، دده دنوروخبروجواب مخکې بيا بيا تيرشوى دى.

(۲۸): وسواس الخناس لامذهبه خناس ليکلي دي چې :

د احنافو خلورم دليل:

ترجمه دحضرت علقمه بن وايل ﷺ څخه روايت دى هغه يې دخپل پلار وايل ﷺ څخه کوي چې کله رسول الله ﷺ غيرالمغضوب عليهم ولاالضالين ولوستلو، نو امين يې وويل، اوازيې وربانديې ښکته کړو. ترمذى ۱ /۵۸).

سوال : احناف وائي داحديث دليل دى په دې چې امين په پټه ويل پکار دي، دغه شان دوى وائي چې دوايل بن خجر ﷺ حديث مسند احمد، حاکم، مسند ابويعلى وغيره کې هم راغلى دى اوهلته هم دادى چې رسول الله ﷺ امين په پټه وويلو. (مسند احمد ۳ /۱۱۱، حاکم : ۲ /۲۳۲) مسند ابويعلى /دارقطنى ۱ /۳۲۸ نصب الرايه، ۱ /۲۸۹) بهيقى : ۲ / ۵۷).

الاخساء: لامذهبه خناسه! سوال خوپوښتنې کولوته وائي تادلته څه پوښتنه وکړه؟ افسوس چې جاهل مرکب يې او ځان ته بيا هم مجتهد وائي.

انکس که نداندوندداندکه نداند در جهل مرکب ابدالد هربماند

(۲) لامذهبه ليکي : نواول مونږددې روايت په سندبحث کووالخ... دويم دروايت په معنی باندې بحث کوو. [ج ۱ _ ۲۷۴ سطر ۱۲].

زه وايم چې بحث کول خو دمجتهداومحدث کاردی اوته اول د اجتهادتعريف دقرآن اودحديث څخه پيش کړه اوبيادعوه وکړه چې بحث کوو لکن ته خوداجتهاددتعريف اودمجتهد دشرائطو څخه جاهل يې اوبيا هم وايې چې بحث کوو، نودځان په باره کې دې دا هير دي چې (من افتي بغير علم فقد کفر)

او داهم واوره چې دبل چادخبرې رانقلولواوبياهغې ته خپل تحقيق ويلوتـه مونږتحقيق نـه بلکې پـه پرديوغولوتيزونه اچول وايو، خو بيا هم راميدان ته شه.

(۲۹) وسواس الخنــاس : لامذهبه ليکلي دې چې ددې روايت چې څومره طرق داسناددي... ددې ټولو دارومداراوانحصارصرف پـه امام شعبه دی سطر ۱٦) (افـرين پـه دې پښتو) (اوافـرين پـه دې محدثانه انداز) بياليکي اودامام شعبه نه لکه چې په پټه دامين ويلوروايت نقل دی نودغه شان دهمدی امام شعبه نه امين بالجهرروايت هم نقل دی لکه ابن حبان پـه خپل صحيح (۴ _ ۱۴٦) کې او امـام بهيقـی پـه خپـل سنن، ۲ _ ۵۸ کې روايت کړی دی چې (رافعابهاصوته) چې په امين به يې اوازاوچتولو. (فتاوی، ج ۱/۲۷۴) سطر ۱۸ الی ۲۰).

الاخنسـاء: لامذهبـه دا اعتـراض دی دحنابلـه و و څخـه رانقـل کـړي دي، مـامخکې وويـل چـې تـه پـه پرديوغولوتيزونواچولوته خپل تحقيق وائی، لکن بيائې هم جواب واوره.

علامه نيموی رحمه الله په اثارالسنن کې دی اعتراض ته داجواب ورکړی دی، چې دبهيقـی داروايت شاذ دی، ځکه چې داروايت د شعبه ﷺ څخـه پـه بې شميره طرقـو مروي دی، لکـن صرف دبهيقـی پـه روايت کې (رافعابهاصوته) الفاظ راغلي دي اوباقي تمام ايمه اوحفاظ د حديثو دهغه څخه د(خفض بها)صوته الفاظ رانقلوي. په صحيح ابن حبان باندې دلامذهبه حواله د ځان څخه ده. (لعنة الله علي الکاذبين)

(۳۰) وسواس الخناس: لامذهبه خناس دحنابله وو اعتـراض رانقلوي اوليکي چې دخفض اواخفاء دروايت تائيدې ومحدث هم ندی کړی اودغه شان نه دامين بالسر ويلو روايت تاييدپه بل موقـوف يامرفوع روايت باندې شوی. (فتاوی، ج ۱(۲۷۲ سطر ۲۲ _ ۲۳).

الاخساء : (لعنة الله علي الكاذبين) ددې روايت تائيد دډېرو احاديثو څخه کيږي .مثلا : (١) دحضرت ابوهريره ﷺ دروايت څخه . (بخاری ، ج ١/ ١٠٨) مسلم ، ج ١_ ١٧٦) ابوداود ، ج ١_ ٩۴/نسائی ، ج ١/ ٩۴)

طريقه داستدلال بيابيا مخکې تيرشوه چې دملايکودامين سره موافق په وصف اووقت کې داحنافوامين دی اوهمدارنګې دامام ولاالضالين ويل دامين ويلولپاره مقرردی، که جهر بهتروي نودامام امين ويل به مقررشوی وو . مخکې چې دامين لپاره مونږ کومه مستقله رساله ليکلې ده په هغې کې تفصيلي طريقه داستدلال کتلی شي.

(٢) دحضرت ابوموسى اشعرى ﷺ دروايت څخه . (مسلم ، ج اص ١٧٦) . طريقه داستدلال مخکې تيره شوه.

(٣) دحضرت سمرة ﷺ دروايت څخه باب ماجاء فی السکتتين . (ابوداودج ١/ ٩٧)

(٣١) وسواس الخناس: لامذهبه خناس دحنابله وو اعتراض رانقلوي چې امام ترمذی په خپل جامع کې (ج ١/ ٥٨) کې ويلي دي چې امام شعبه دامين په پټ ويلوروايت کې درې ځايه خطاء شوی دی الخ. (فتاوی ، ج ١/ ٢٧٢) .

الاخساء: لامذهبه خناس دامام ترمذی تقليد شخصي شروع کړو ،لکن بياهم دامام ترمذی اعتراضونه اوبيادعمدة القاري شرح بخاري او اثارالسنن لعلامه نيموی رحمه الله جوابونه واوره .

اول اعـتراض : شعبه دسلمه بن کهيل داستاذ نوم په ذکرکولوکې غلط شوی دی دهغه نوم حجرابن العنبس دی اوشعبه رحمه الله حضرت حجر ابو العنبس ذکرکړی دی حال داچې دهغه کنيت ابو العنبس ندی بلکې ابوالسکن دی علامه عينی په عمدة القاري شرح بخاری کې جواب ورکړی دی چې دحجردپلار اوځوی دواړو نوم عنبس وو لـه دې وجهې هغـه تـه حجر ابـو العنبس اوحجر ابن العنبس دواړه ويلی شي لکه امام دارقطنی چې فرمايي : عن حجرابی العنبس وهوابن عنبس رحمه الله. (سنن دارقطنی ، ج ١/ ٣٣٣) .

دوهم اعتراض : شعبه دحجراودوايل ﷺ په مينځ کې دعلقمه واسطه زياته کړېده، حال داچې ذدوی په مينځ کې واسطه نشته .

علامه عيني فرمائي چې داهيڅ اعتراض ندی ځکه ډير ځلې داسې کيږي چې يو راوي يو روايت بالواسطه هم واوري اوبلاواسطه يې هم واوري نوبيايې په دواړو طريقوسره روايت کوي اودليل يې دادی چې ابوداود طيالسي ددې روايت تخريج په دواړو طريقو کړی دی چې سلمه بن کهيل فرمائي : سمعت حجراابالعنبس قال سمعت علقمة بن وايل يحدث عن وايل وسمعت من وايل.(مسندابوداودالطيالسي ص ١٣٨ نمبر١٠٢٤) همدارنګې په مسنداحمداوسنن ابومسلم کې په دواړو طريقو د اوريدلو تصريح شوی ده. (اثارالسنن ، ص ٩٨/٩٧).

دريـم اعــتراض : شعبه د مد بهاصوته پرځای خفض بهاصوته ذکرکړي دي حالانکه صحيح روايت د مد بهاصوته دی.

جواب : دادی چې محدثين شعبه ته اميرالمومنين فی الحديث وايي ابن حجررحمه الله فرمائي چې ثقة، حافظ، متقن،کان الثوري يقول هو اميرالمؤمنين في الحديث واول من فتش عن الرجال وذب عن السنة وكان عابداً [تقريب ص ٣١٠ تهذيب الكمال ج ٤ص ٥٩٠) اودهغه امامت اوفقاهت مسلم دی نوپه هغه ددې بدګمانی هيڅ دليل نه شته. (راجع للتفصيل اثارالسنن ، ص ٩٨).

خلورم اعتراض : دعلقمه سماع دخپل پلار وايل څخه نده ثابته کما قال البخاری.

جـــواب: دامام بخاری داخبره دعبدالجباربن وايل په باره کې ده امام ترمذی په ابواب الحدود کې فرمائي: (سمعت محمدايقول عبدالجبارلم يسمع من ابيه وعلقمه سمع من ابيه وهواكبرمن عبدالجبار) په نسائی کې هم په سماع باندې تصريح ده . (نسائی ، ج ١٦١/١).

لهذالامذهبه چې کوم اعتراضونوته اشاره کړی ده ټول رفع شوځنابله وو. دااعتراضونه په دغه ترتيب رانقل کړي دي، په کوم ترتيب چې ما وليکل. لامذهبه خنّاس دټولو اعتراضونو څخه يواعتراض جوړکړی اوپه نقلولو کې يې هم خپل علمي مهارت رابسکاره کړی دی.

نوټ : محترم مولوستونکودلامذهبه امين الله داکتاب ماته په زندان کې يو شخص پټ راکړی و او اصلي مالک يې چې لامذهبان وو وربانديې نه وو خبر، کله چې ماتردی ځايه ليکل پرې وکړل، نو اصلي مالک يې خبرشو اوکتاب يې رانه وغوښت، لکن ديوی شپې لپاره مې په ډيرتکليف ترينه حصار کړو، نوپه پاتې حصه د ضرورت له وجهې اجمالي ليکل کوم. هيله ده چې عذرمې ومنئ.

(۳۲) وسواس الخناس: لامذهبه خناس د حنابله وخبره رانقلوي چې دسفيان روايت چې ده په زوره امین په باره کې ځکه راجح دی چې دهغه دوه متابعه موجود دي. (فتاوی، ج ۲۷۵/۱) سطر اخر)

الاخساء: دده اول متابع علاء بن الصلاح الاسدی دی او هغه اتفاقا کمزوری دی دهغه متابعت ته هیڅ اعتبار نشته. ابو حاتم هغه ته شیعه ویلي دي. (اثار السنن، ص ۹۸) او دوهم متابع یې محمد بن سلمه بن کهیل او علی بن صالح دی. (کمافی دارقطنی، ج ۱/ ۳۳۳/ ۱۳۵)

لکن علامه ذهبی محمد بن سلمه ته واهی الحدیث ویلي دي. (اثار السنن، ص ۹۸) نو دده متابعت ته هم هیڅ اعتبار نه شته او علی بن صالح ثقه دی لکن حافظ ابن حجر په التلخیص الحبیر کې لیکلي چې دا په اصل کې علاء بن صالح دی کوم کاتب په غلطۍ ترینه علی بن صالح جوړ کړی دی. (اثار السنن، ص ۹۸/ ۹۹) او علاء بن صالح اتفاقا کمزوری دی دهغه متابعت ته هیڅ اعتبار نه شته.

(۳۳) وسواس الخناس: لامذهب لیکي: محدثینو دسفیان روایت ته ترجیح ورکړې ده... دمحدثینو په دې فیصله ډیر دلایل موجود دي. (فتاوی، ج ۲۷٦/۱).

بیا لیکي: د ترجیح غټ دلیل دادی چې دسفیان متابع موجود دی. (فتاوی، ج ۱/ ۲۷٦)

الاخساء: جواب یې اوس تاو اورېدو چې دده دوه متابعه وعلاء بن صالح او محمد بن سلمه اودادواړه دومره ضعیف وو چې متابعت ته یې هیڅ اعتبار نه شته. لامذهبه امین الله دده دوو متابعینو نوم دهمدې وجهې څخه اخستلی نه شي چې چاته معلومات ونه شي چې دادواړه انتهائي کمزوری دی.

(۳٤) وسواس الخناس : لامذهبه لیکي: دویمه وجه چې دامام شعبه نه دامین بالجهر روایت نقل دی.

الاخساء : ددې جواب هم تاو اورېدو چې دبهیقی روایت شاذ دی.

(۳۵): وسواس الخناس: لامذهبه خناس لیکي چې : دریمه وجه دامام شعبه وهم او هغه ده ته په خپل روایت کې شک پریوتلو کله خفض روایت کوي او کله اخفی روایت کوي لهذا دشعبه روایت مضطرب شو.

الاخساء : د اخفا او د خفض هيڅ فرق نشته، دواړه مترادفين دي. لامذ هبه ! ته د قرآن او د حديث څخه داضطراب تعريف پيش کړه ! جاهله ! تـه خو اضطراب پيژنې هم نـه . ايا مترادفو الفاظو په مابين کې هم اضطراب وي؟ او بالعکس د حضرت وايل بن حجر ﷺ د جهر روايت چې د عبد الجبار په طريقه دې په لاندې لفظونو روايت دی .

(۱) يرفع بهاصوته : اوازبه يې ورباندې پورته کولو . (نسائی ،ج ۱_ ۸۹)

(۲) (فسمعته واناخلفه) ما واوريدو اوزه يې شاته ووم . (نسائی ج ۹۴/۱)

(۳) (فسمعناهامنه) مونږ واوريدو ترينه .(ابن ماجه ص ۹۸)

(۴) (قال امين مد بهاصوته) امين يې وويلو اوازيې راکاږلو . (دارقطنی ، ج ۱۲۷/۱)

(۵) (انه سمع يقول امين) ده واوريده چې امين يې ويلو . (مسند احمد)

(٦) (فقـال امين يجهـر) ويـی ويلـو امين پـه زوره .(مسند احمد) او اولنـي روايـت کې د سفيان نهـه شاګردان د مد بهاصوته الفاظ رانقلوي . (ترمذی ج ٦٣/١) دارقطنی ، ص ۱۲۷) او يو شاګرد رفع بهاصوته لفظ رانقلوي . (ابوداود ، ج ۱_ ۹۴) دارمی ص ۱۴۸) او دا روايتونه د دومره اختلاف سره ستاد ستر ګو تور دي دا اختلاف ډير دی او که هغه اختلاف ؟

(۳٦) وسواس الخناس : لامذهبه خناس ليکلي دي چې : په دې باندې د علماء و اتفاق دی چې کله د امام سفيان او شعبه ترمينځ اختلاف راشي نو د امام سفيان روايت تـه بـه ترجيح ورکولې شي او صرف د هغه روايت به قابل د قبول وي .... چې د دې تفصيل په دی طور دی .

(۱) امام ابن عيينه فرمائي (ما بالعراق احد يحفظ الحديث الاسفيان). **ترجمه** : په عراق کې د سفيان نه علاوه بل هيڅوک هم د احاديثو حافظ نه شته . (شرح علل الترمذی ،ص ۱۲۵)

(۲) امام احمد بن حنبل فرمائي : (سفيان احفظ للاسناد واسماء الرجال من شعبه وبقول سفيان اخذ) .

ترجمه : سفيان ډيرزيات ښه يادونکی دی د سند و نو د سفيان خبره اخلم .

(۳) اسحق بن هانی فرمائي : مادا امام احمدنه تپوس وکړوچې که چیرې په یو حدیث کې دسفیان او شعبه اختلاف راشي نودچاپه حدیث به عمل کولې شي ؟ نو امام احمد جواب ورکړو دسفیان په حدیث به عمل کوم. (شرح علل الترمذی ، ص ۱۲۵)

(۴) - امام یحیی بن سعید فرمائی : مارایت احدا احفظ من سفیان ثم شعبه ثم هشیم وذکرشعبه وسفیان ،فقال سفیان اقل خطاء لانه یرجع الي کتاب وقال سفیان اثبت من شعبة واعلم بالرجال.

توجمه : مادسفیان نه غټ حافظ بل څوک نه دی لیدلې دهغه وروسته بیاشعبه دهغه نه وروسته دهشیم درجه ده . سفیان دیره کمه غلطي کوي ځکه هغه به خپل کتاب ته رجوع کوله دغه شان سفیان دشعبه نه زیات قوي اوعالم الرجال وو. [شرح علل الترمذی ،ص ۱۲۵)

(۵) امام ابن معین رحمه الله فرمائی : اذاخالف شعبه وسفیان فالقول قـول سـفیان . ترجمه : کله چې شعبه دسفیان خلاف وکړي نوخبره به دسفیان معتبره وي . (نصب الرایه ، ۱)۳۶۹)

(٦) دامام صالح جزره تحقیق : (سفیان احفظ من شعبه) **توجمه** : سفیان دشعبه نه زیات حافظ دی . (تذکرة الحفاظ ، ص ۲۰٦)

(۷) دامام ابوداودرحمه الله رایه : ولیس یختلف سفیان وشعبه في شي الاینظربه سـفیان وخالفـه في اکثرمن خمسین حدیثا القول فیهاقول سفیان . **توجمه** په هیڅ څیزکې دسفیان اوشعبه اختلاف ندې راغلی مګرچې سفیان وربانديکامیاب شوی دی او امام شعبه په پنځوسو حدیثونو کې د سفیان نه خلاف کړی دی چې په هغې کې خبره دسفیان معتبره ده . (سیراعام النبلاء ، ج ۲۴۰/۷) وشرح علل الترمذی ص ۱۲۵)

(۸) امام ابوذرعه فرمائی : کان الثوري احفظ من شعبه في اسنادالحدیث ومتنـه . (مقدمـة الجـرح والتعدیل ،ص ٦٦)

(۹) دامام ابو حاتم رحمه الله فیصله : هواحفظ من شعبه واذا اختلف شعبه والثوري فالثوري. (مقدمة الجرح والتعدیل ،ص ٦٦)

(۱۰) دامام ابن حجر محققانه تبصره :هو اتقن واحفظ من شعبه . (فتح الباری ، ج ۴٦۸/۹)

(۱۱) دامام شعبه خپله فيصله دسفيان په حق کې سفيان مانه زيات حافظ او يادونکى دحديثو دى. (تذکرالحفاظ)

(۱۲) دامام ابوحنيفه رحمه الله فيصله : لوکان سفيان الثوري في التابعين لکان فيهم له شان فقال يااباحنيفه مايقول في الاخذعن الثوري ؟ فقال اکتب عنه فانه ثقة ماخلا احاديث ابي اسحاق عن الحارث وحديث جابرالجعفي . ترجمه : که چيرې سفيان ثورى په تابعينو کې وي نو دده به په هغوى کې ډيرغټ مقام وو. بيادامام ابوحنيفه نه تپوس وشو چې دسفيان ثورى نه روايت نقل کول څنګه دي ؟

نوامام ابوحنيفه ورته وفرمايل : دسفيان نه احاديث ليکه ځکه هغه ثقه دى البته کله چې هغه داسحق روايت دحارث نه نقل کوي يادجابرجعفي نه نقل کوي نو هغه مه ليکه . [دلايل النبوه للامام لبهيقى ، ج ۱/ ۴۵) (ددې دواړونه دروايت نه ليکلووجه داده چې دادواړه رافضي اوکذاب وو) (امين الفتاوى ، ج ۱/ ۲۷۸) .

الاخساء

(۱) چې کله تاپخپله وليکل چې سفيان الثوري رحمه الله دومره لوى امام دى نو دهغه خپله فيصله دامين په باره کې څه ده ؟ هغه خوپه خپله په دې قايل دى چې امين په پټه ويل بهتردى . اوهغه خو په خپله دشعبه په روايت عمل کوي المجموع شرح المهذب ،ج ۳ص ۳۷۳. (درس ترمذى ، ج ۱/ ۵۰۱) بحث جهرالتامين والاخفاء به) نوسفيان ثورى چې پخپل دى روايت دجهر عمل نه کوي، نودوه احتماله لري اول داچې دى به تارک دسنتو وي، نوبيائې عدالت ساقط شو نوروايت ته يې څرنګه اعتبارورکوي؟ دوهم داچې ده ته معلومه وه چې دادنبى ﷺ دائمي عمل نه وو صرف دضرورت دتعليم لپاره يې ويلي وو .

مونږ دوهم احتمال اخلو :اوته به يې هم اخلي، ځکه اګرچې ته ډير دروغژن يې ډيرزردخپلې خبرې نه اوړې، خواوس دې دسفيان ثوري پوره دوه نيم مخه صفت وکړو، نو اوس کلک نختى يې دخپلې خبرې څخه اوختل درته ډيرسخت دي .

(۲) تاچې مخکې دعلماء دولس قوله نقل کړل داقران وواوکه حديث وواوکه ددې علماء ووتقليدو؟ دلته ولې تقليد کوي ؟

(۳) حاکم دشعبه دحديث په باره کې فرمائي صحيح الاسناد . (زيعلى ج ۱/ ۱۹۴) .

(۴) دترک درفع اليدين په روايت کې چې سفيان ثوري راغلو نويو دم دی رنګ بدل کړو اولاندې اعتراضونه دی پرې وکړل. سفيان ثوري مدلس دی اولاندې علماء وورته مدلس ويلي دي (عبدالله بن مبارک تهذيب السنن ، ١٠٢/٤/ يحيي بن سعيدالقطان تهذيب السنن ، ١١ _ ١٩٢) الامام البخاری العلل الکبيرللترمذی ٢ /٩٦٦) والتمهيد، ١/ ٣٤) يحيي بن معين الکفاية الخطيب، (٣٦١) ابومحمودالمقدسی قصيدة فی المدلسين دويم شعر،ص ٤٧ / ابن الترکمانی الجوهرالنقی ، ٨ _ ٢٦٢/ماهنامه اهلحديث شماره ١٢ ص ٣٨ ابن حجرطبقات المدلسين ، ص ٣٢ تقريب ص ١٩٧)

امام ذهبی فرمائي انه کان يدلس عن الضعفاء ميزان الاعتدال ، ص ١٦٩ _ ج ٢ کان يحدث عن الضعفاء سيراعلام النبلاء ، ٧ _ ٢٧٤) وربمايدلس عن الضعفاء سيراعلام النبلاء ، ٧ _ ٢٤٢) الحق الصريح ، ج ٤ص ٨٦) بحث رفع اليدين دامين الله کتاب او همدغه معتوه بيا دهمدې کتاب په ص ٢٦٢ کې دامين بالجهرپه مسئله کې بيرته دسفيان مدحه کوي .

(۵) لامذهبه درعب دا چولولپاره دومره صفحې په دې توري کړي چې دسفيان روايت ته دشعبه په روايت ترجيح ده، دده دکبر او دغرور دخاورې کولولپاره لاندې حوالې وګوره، چې دشعبه روايت ته ترجيح ورکوي .

(١) امام احمدبن حنبل فرمائي چې وشعبة احسن حديثامن الثوري ولم يکن فی زمن شعبه مثله في الحديث ،ولااحسن حديثامنه .

(٢) محمدبن العباس النسائی فرمائي چې (سالت اباعبدالله يعني احمدبن حنبل : من اثبت شعبه اوسفيان ؟ فقال کان سفيان رجلاحافظا،وکان رجلاصالحا،وکان شعبه اثبت منه .

(٣) فضل بن زيادفرمائي چې (سئل احمدبن حنبل : شعبه احب اليک حديثااوسفيان ؟ فقال شعبة انبل رجالا وانسق حديثا.

(٤) وقال عبدالله بن احمدبن حنبل عن ابيه : قال کان شعبة امة واحدة في هذالشان .

(٥) وقال عبدالله بن المبارک : حدثنامعمران قتادة کان يسئال شعبه عن حديثه .

(٦) وقال حمادابن زيد: قال لناايوب : الان يقدم عليکم رجل من اهل واسط هوفارس فی الحديث فخذواعنه ،قال حماد: فلماقدم شعبة اخذت عنه .

(٧) ابوالوليدالطيالسی فرمائي : چې قال لي حماد: اذااردت الحديث فالزم شعبة

(٨) خپله سفيان ثوری رحمه الله فرمايل چې : شعبة اميرالمؤمنين في الحديث .

(٩) شعبه د سفيان ثوری رحمه الله استاذ وو . (١٠) امام شافعي فرمائي چې لولا شعبة ماعرف الحديث بالعراق .

(١١) قال ابوزيدالهدوی : قال رجل لشعبة :ياابابسطام سمعت ؟ فقال : والله لان اتقطع احب الي من ان اقول لمالم اسمع : سمعت.

(١٢) قال محمدبن منهال : سمعت يزيدبن زريع غيرمرة يقول : كان شعبة من اصدق الناس في الحديث . (١٣) وقال عمروبن علي: سمعت ابابحرالبكراوی يقول مارايت اعبدالله من شعبة لقدعبدالله حتى جف جلده على ظهره ليس بينهمالحم . (١٤) علي بن المديني فرمائي : سئالت يحيى بن سعيد:ايهماكان احفظ للاحاديث الطولات سفيان اوشعبة ؟ فقال كان شعبه امرفيها (١٥)_علي بن المديني فرمائي :وسمعت يحيى يقول :كان شعبة اعلم بالرجال فلان عن فلان كذاوكذاوكان سفيان صاحب ابواب (١٦)_ ولمامات شعبة : قال سفيان: مات الحديث (١٧)_ قيل لابی داوداشعبة احسن حديثامن سفيان ؟ فقال : ليس في الدنيااحسن حديثامن شعبة ومالک على القلة .تهذيب الكمال ج ٤ص ٥٩٠ / ترمذی / كتاب العلل/ ج ٢/ ص ٢٣٨ / اعلام الموقعين/ ج ١ / ص ٧٣ / فتاوی ابن تيميه/ ج١ / ص ٨٢].

(٤) دشعبه ﷺ د روايت يو څو دترجيح وجوه :

(١) سفيان رحمه الله دد ومره جلالت قدرباوجود کله کله تدليس هم کوي ددې په خلاف شعبه تدليس اشد من الزنا ګڼي، دهغه دا خبره هم مشهوره ده چې :(لان اخرّ من السماء احب اليّ من ان ادلس) ددې نه د هغه غاية احتياط معلوميږي .

(٢) سفيان ثوری اګرچې دجهرتامين راوی دی، ليکن خپله دهغه مسلک اخفاء تامين دی، کومه چې دشعبه دروايت مطابق دی .

(٣) -دشعبه روايت اوفق بالقران دی الله فرمائي : (ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً) او امين هم دعاده . دليل يې دادی چې قران کې (قداجيبت دعوتكما) راغلی دی حال داچې حضرت هارون صرف امين ويلی دی .

(۴) دبعضونوروصحيح رواياتونـه هـم دحضرت شعبه رحمه الله د روايت تائيد كيږي لكـه دحضـرت ابوهريره ﷺ مشهورحديث دى : (ان رسول الله ﷺ قـال اذقـال الامـام غيرالمغضـوب علـيهم ولاالضـالين فقولواامين الخ .

په دې كې دامام دولاالضالين ويل دامين ويلودپاره مقرردى كه جهرامين بهتروي . نو د امام امين ويل به ذكرشوى وي نودارروايت ښكاره دامين په اخفاء دال دى ددې په جواب كې دترمذى څخه . د باب ماجاء في فضل التامين كې هم دحضرت ابوهريره ﷺ روايت وړاندې كولى شي .

اذامن الامام فامنوا : ليكن په دې كې دجهرصراحت نشته، بلكې دا خبره ښودل شوې ده چې تامين به هغه وخت وي كله چې امام امين ووائي اوددې طريقه تيره شوي روايت كې بيان شوې ده چې د ولاالضالين ويلونه وروسته به امين ويل كيږي څكه چې امام هم دغه وخت كې امين وائي، نوحقيقت كې تيرشوى روايت ددې روايت تفسيردى اوددواړو دمجموعې نه هم داحنافودمسلك تاييد كيږي .

(۵) دشعبه په روايت باندې اكثروصحابه وو عمل كړى دى . (قـال الطـبري وروي ذالـک (اخفـاء التامين) عن ابن مسعود وروي عن النخـعي والشـعبي وابـراهيم التـيمي كانـوا يخفـون... اكـثر الصـحابة والتابعين علي ذالک. (الجوهر النقي علي البيهقي باب جهر الامام بالتامين ج۲ ص ۵۸)

(٦) په پټه امين ويلو ته عملي تواتر حاصل دى اوعملي تواتر دسندد تواتر څخه هم قوي دى . (كتاب الروح المسئالة الاولي ص ۲۲ والمسالة السادسة عشرص ۱۵۷) مكتبه فاروقيه)

(۳۷) وسواس الخناس : لامذهبه ليكي :اوس به راشوددې روايت معنى ته نودامام شعبه روايت باوجود ددې چې ضعيف دى (حالانكـه تـا واوريـدل چې داحـديث قـوي دى امـام حـاكم فرمـائي . [صحيح الاسنادزيلعى/ج ۱_ ۱۹۴].

خولامذهبه مخكې ليكي :بياهم داحنافولپاره دليل نه شي كيدلى څكه چې داحنافوعمل دادى چې امين به په دومره اندازه ويلى شي چې ډيرنزدې نزدې كس يې هم وانه وري الخ (فتاوى ،ج ۲۷۹/۱)

الاخساء : داخفاء يعنى پټولوستلودرې درجې دي

اعلي : چې صرف په زړه كې تكلم وي ژبه اوشوندى پكې نه وي شريكې . لكه په يولوى حديث كې راځي چې الله ﷻ به ديو سړي سره حساب كوي نو اخركې به الله ﷻ ملايكوته ووائي چې اياددې سړي كوم نيک عمل

پاتې دى ؟ ملايکې به ورته ووائي چې نه يا الله ﷻ کوم شيان چې مونږ ته معلوم وو تول موليکلي وو، الله ﷻ به دغې سړي ته ووائي چې ستايوه نيکي زماسره پاتې ده چې تاته نده معلومه اوزه نن تاته دهغې بدلـه درکوم اوهغه په پټه ذکر دي. (مجمع الزوايد، ج ١٠_ ص ٨١)

اوسط: چې دزړه سره ژبه هم شريکه شي اوترخپلې خولې پورې اوازرا ورسيږي.

ادنى: چې دزړه سره ژبه هم شريکه شي اوپه ځنک کې سړى يې واوري. دادرې دواړه اخفاء يعنى پټ لوستل دي اوپه دې باندې هرسړى پوهيږي انشاء الله چې ستاوسوسه دلته ډيره کمزوري ده.

لامذهبه! الزاماً داهم وايو چې جهرهم مختلف مراتب لري دوايل ﷺ په حديث کې صرف دومره راغله چې فسمعته واناخلفه. [نسائى، ج ٩٤/١]. اودعطاء ﷺ په روايت کې دمسجد کړنګيدل راغله ته دااضطراب دقران اوحديث په رڼاکې څرنګه حل کوې ؟

(٣٨): وسواس الخناس: لامذهبه خناس ليکلي دي چې:

داحنافو پنځم دليل:

ترجمه: دابووايل ﷺ نه روايت دى چې عمراوعلى ﷺ رضى الله عنهما به بسم اللـه الرحمن الرحيم اعوذبالله اوامين په جهرسره نه ويـل. (رواه الطحاوى، ١/ ١٥٠) وابن جرير كما فى اثار السنن ص ١٢٥) (فتاوى، ج ١_ ٢٨) لامذهبه ليکي چې داروايت بيخي ضعيف دى، ځکه چې ددې په سند کې سعيد بن المرزبان دى چې داضعيف راوي دى. (فتاوى، ج ١/ ٢٨١)

بيـايې دڅوارلسوکسانوبې دليلـه حوالې پيش کړي دي، چې داضعيف دى حالانکه دى څوارلسوکسانوخپله جرحه نده مفسره کړي اوغيرِ مفسرې جرحې ته اعتبارنه شته او خصوصاامين الله لامذهبه خودلايل صرف دووته وائي، چې يو قران دى اوبل حديث او (قبول قول الغير من غير حجة) ته تقليد وائي اوتقليدته شرک اوبدعت وائي (دتقليد حقيقت) نودلته يې دڅوارلسوکسانوبې دليله خبره څرنګه ومنله؟ اوددې څوارلسوکسانوپه شرک تقليدي کې يې ځان څرنګه راګيرکړو ؟

ابوسعيدبقال مختلف فيه راوى دى. ابن جريح، حاکم، اوابوذرعه دده توثيق کړى دى، حافظ ابن حجر په فتح البارى کې ديوداسې حديث تحسين کړى دى چې مدارېې په ابوسعيد بقال دى، امام ترمذى په علل کبرى

کې دده په باره کې ليکلي دي چې دامام بخاری په نيزهم ثقه دي او دده روايت دحسن څخه کم ندی . (درس ترمذی ، ج ۱/۵۱۱)

علامه هيثمی دده په باره کې ليکلي دي چې ثقة مدلس . (مجمع الزوايد ، ج ۱ _ ۱۸۵) .

(۳۹) : وسواس الخناس : لامذهبه ليکي چې: په دې حديث کې بل راوی ابوبکربن عياش دی چې دده متعلق امام حاکم فرمائي . وکان ابوبکرمن الحفاظ المتقنين ثم اختلط حين نسي حفظه وقال الامام البخاري اختلط باخره . (ابوبکربن عياش ثقه وو ليکن کله چې بوډاشونوګډوډی پرې راغله نوځه چې ورته يادوو هغه ترينه هيرشوامام بخاری فرمايلي دي چې په دده باندې په اخرعمرکې اختلاط اوګډوډي راغله . (نصب الرايه ، ج ۱ _ ۴۰۹) امين الفتاوی ، ج ۱ _ ۲۸۳)

الاخساء : ابوبکربن عياش دصحيح بخاري راوی دی په صحيح بخاری کې دده څخه ډيرزيات روايات دی . مثلاوګوره دبخاری شريف لاندې حوالې :

(١) ج ١ /١٨٦/بخارى. (٢) ج ١/٢٣٢/بخارى. (٣) ج ١ /٢٦٩/بخارى.

(٤)ج ١ /٢٦٣/بخارى. (٥) ج ١/٢٧٤/بخارى.(٦) ج ١/٤٩٦/بخارى.

(٧) ج ٢/٦٥٥/بخارى . (٨) ج ٢/٧٢٥/بخارى . (٩) ج ٢/٧٤٨ بخارى.

(١٠) ج ٢/٨٨٩/بخارى. (١١) ج ٢/٩٠٣/بخارى. (١٢) ج ٢/٩٥٢/بخارى.

(١٣) ج ٢/٩٥٤/بخارى. (١٤) ج٢/٩٦٣بخارى.

همدارنګې په ص ۱۰۵۲ ، ص ۱۱۱۸ ، ص ۴۰۴ ، ص ۲۶۰ ، ص ۷۷۹ . نولامذهبه جاهله اعلان وکړه چې دبخاری داټول احاديث ضعيف دي ، همدارنګې دده ترجمه اوتوثيق په تذکرة الحفاظ ،ص ۲۵۰) کې کتلې شي .

(۴۰) : وسواس الخناس : لامذهبه ليکي :

داحنافو شپږم دليل

حضرت عمر ﷺ فرمائي چې څلورڅيزونه به په پټه باندې ويلی شي اعوذبالله ، بسم الله اوربنالک الحمد . [امين الفتاوی ، ج ۱/۲۸۴) .

بیالیکي جواب دلته دوی صاحبانِ ځکه په ابن حزم حواله ورکوي چې بل ځای دا روایت نه موندلی کیږي او بیالیکي چې بلا سنده روایت لره هیڅ اعتبار نه شته.

الاخساء:

(۱) دا روایت په کنزالعمال، ج ۴/۲۴۹ کې شته. او عینی شرح دهدایه کې هم دی.

(۲) دلته وائي چې بلا سنده روایت لره هیڅ اعتبار نه شته او تاچې دامین بالجهر لپاره په خپلو دلایلو کې په پنځم نمبر دلیل کې دحضرت عطاء بی سنده روایت پیش کړی وو هلته ورته څرنګه اعتبار وو؟ لامذهبه ته دبخاري تعلیقات مني او که نه؟ که نه یې مني نو دحضرت عطاء بی سنده تعلیق دې ولې ومنلو؟ او که مني یې نو بیا څرنګه تعلیقات دبخاري مني او دنورو محدثینو او د فقهاوو تعلیقات نه مني؟ حالانکه د فقهاوو مرتبه د محدثینو څخه پورته او لوړه ده.

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائی: فرب حامل فقه غیرفقیه الی ماهوافقه منه (مشکوة کتاب العلم، ج ۱ ص ۳۵)

(۳) لامذهبه دعبدالله بن مسعود په اثر اعتراض کوي چې دا بې سنده دی حالانکه دا په صحیح سند باندې ثابت دی. (درس ترمذی، ج ۱ص ۵۱۲) بحواله مجمع الزواید، ج ۲/۱۰۸). او ددوهم جواب حال یې تاسو مخکې ولیدو، چې دا بالکل غلطه ده چې دامام عطاء ملاقات ددوه سوه صحابه وو سره شوی دی.

لامذهبه دسمرة بن جندب حدیث ته دا جواب ورکړی دی چې دا سکته دساه اخستلو لپاره وه ځکه چې رسول الله ﷺ به چې دقرائت څخه فارغ شو نو دساه اخستلو لپاره به یې سکته کوله مونږ وایو چې بیا خو دا سې پکار و چې دوهمه سکته دامین څخه وروسته وه.

حالانکه دی حدیث کې ددوو سکتو ذکر دي. یوه دسبحانک اللهم لپاره او دوهمه دامین لپاره نو دسبحانک اللهم لپاره چې کومه سکته شوی ده هلته قرائت چیرته وو او دقرائت څخه فارغیدل چیرته دی.

دوهم دا چې دلته تصریح شوې ده چې دا سکته د ولاالضالین څخه وروسته وه او په ولاالضالین قرائت نه خلاصیږي بلکې دضم دسورة څخه وروسته قرائت خلاصیږي او دقرائت څخه وروسته او درکوع څخه مخکې سکته جدا ده چې لږ وروسته به یې بیان کړو دحضرت مغیره ﷺ د روایت څخه صفا معلومیږي چې دا هغه سکته نه ده کومه چې دقرائت څخه دفارغید وپه وخت کې وي.

عن مغیره عن ابراهیم انه کان اذا کبرسکت هنیة واذانهض في الرکعة الثانیة لم یسکت وقال الحمدلله رب العالمین . (مصنف ابن ابي شیبه ، ج ۳۰۹/۱).

لامذهبه په حسن بصري هم اعتراضونه کړي دي مونږوایو چې: دحسن بصری ملاقات دیوسلوشلوصحابه وو سره شوی اوپه هغه باندې اعتراض دمعترض حیثیت مجروح گرځوي .

لامذهبه لیکي چې امام ابوحنیفه سره دسکتاتو قایل ندی . (فتاوی ، ج ۲۸۸/۱) داډیریهودي صفته محرف، دروغژن ،بې دینه، حمارِ محض ایجنټ دی .

دامام صاحب قول دهغې سکتې په باره کې دی چې دقرائت څخه وروسته اودرکوع څخه وړاندې ده چې دساه صحیح کولودپاره ده شوافع اوحنابله دې سکتی ته مستحب وائي، په احنافو کې علامه شامی داتفصیل بیان کړی دی چې که قرائت داسماء حسنې نه په یوه ختم شی لکه (وهو العزیزالحکیم) نوسکته مستحب نه ده . بلکې دتکبیرسره ددې وصل اولی دی اوکه اختتام په بل لفظ وي نوسکته کول پکاردي .

لکن محققین وائي چې دقرائت په اخرکې درکوع څخه مخکې سکته مسنون ده، نوهلته هم دمحققینو احنافو په نیز سکته پکارده . (درس ترمذی ، ج ۱ ص ۵۱۳) اخری صفحه].

لامذهبه خناس یو خیانت داوکړو چې دقرائت څخه وروسته او د رکوع څخه مخکې سکته یې دولاالضالین څخه وروسته سکتې ته راواړوله. دوهم خیانت یې داوکړو چې دمحققینو احنافو قول یې پریښودو مرجوح قول یې ذکرکړو .

دریم داچې په هغې کې یې هم قطع اوبریدوکړو ، داحنافو عبارت داسې ندی څرنگه چې ده ذکرکړی دی . محترموورونو ددې لامذهبه داکتاب صرف درې ورځې ماته په لاس راغلې وو .

اصلی مالک یې یولامذهبه و ، چې کله خبره شوکتاب یې راڅخه بیرته ویوړواوپه زندان کې اگرچې لامذهبان یوڅوکسان نورهم شته او ددې لامذ هبه کتابونه هم ورسره دي، لکن زماڅخه یې پټ ساتي اود منافقانو په شان زماڅخه پټ پټ یې خلکوته ښائي، ددوی دکتاب داحال دی چې زماغوندی یو کمزوري حنفی خادم ته یې هم ورښکاره کولی نه شي .

دوی دهغومداریانو په شان دي چې په وړووړوپلاستکونوکې یې څه سره ، شنه خړنکي میده شیان اچولي وي اوددې دخرڅولو لپاره دخلکو په مینځ کې اول یوڅوجملې ووائي، چې د خلکو توجه ځان ته

راوا روي بيا د ټولو مرضونو شمار شروع کړي او وائي چې زما دا پوړۍ د دې ټولو مرضونو علاج دی، د دې په اوريدو کمعقل خلق وربانديږ را پريوزي او په يو څو دقيقو کې ټولې پوړۍ ور څخه واخلي، چې بيا يې د چا ستونی خراب کړی وي، د چا يې سينه خرابه کړې وي، په چا يې بُخار (خارښ) راخيژولی وي. لکن مداري بيا هم خپل پروپاګند په زور او شور سره کوي.

همدارنګه د دې لامذهبه خناس کتابونه دي، په خوله د قرآن او د حديث نوم يادوي او د فقهی حنفي په خلاف پوروپاګند کوي، اخر د يو څو کم عقلو زړه د فقهی حنفی څخه تور کړي. او د دوی په کتابونو کې ټول مسائل شته ندي، نو بې مهاره او ښان ترينه جوړ شي، د فقهی څخه يې زړه او ښتی وي او د ده په کتابونو کې ورته تشفي نه حاصليږي. نو له دې وجهې حيران حيران ګرځي، کله قاديانی شي او کله له منکرين حديث سره يو ځای شي او کله په بله مرتده ډله کې داخل شي.

حضرت حسن او حضرت حسین رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا د اهل سنت والجماعت د سترګو یخوالی دی. (الکامل لابن الاثیر، ج ۲ ص ۶۲) [فرمان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ].

اهل سنت والجماعت دیوم تبیض وجوه مصداق دي . (تفسیر الدر المنثور، ج: ص ۶۳) [فرمان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ].

په لمانځه کې د نُوم څخه لاندې لاسونه تړل

لیکوال: الشیخ ابو ابراهیم رحیم الله [illegible] المهاجر [illegible]

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله وحده والصلوة والسلام علي من لانبي بعده

أمابعد!

د رسول الله ﷺ څخه چې څرنګه قران پاک په لفظي تواتر سره ثابت دی، همدارنګې ترینه پنځه وخته لمونځ په عملي تواترسره ثابت دی، مسلمانان په هر کورکې هره ورځ پنځه وخته لمونځ کوي، لکن لکه څرنګه چې د متواترقران په خلاف بعضې شاذقراءتونه په کتابونو کې پیدا کیږي او هغه قراءتونه ترننه پورې مسلمانانو د قران په تلاوت کې نه دي داخل کړي ،همدارنګې د دغه عملي متواترلمونځ په خلاف بعضې شاذ روایتونه په کتابونوکې پیدا کیږي، چې هغه هم اهل اسلام په خپل عملي متواتر لمونځ کې نه داخلوي.

مثلا ټول مسلمانان د قران پاک لاندې ایتونه داسې تلاوت کوي چې: (وَالَّيْلِ إِذَا يَغْشٰى وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلّٰى وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثٰى) مګرپه بخاری شریف کې قرائت داسې راغلی دی چې: (وَالَّيْلِ إِذَا يَغْشٰى وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلّٰى وَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثٰى) (بخاری ،ج ، ۲ص ۷۳۷)

نن تمام مسلمانان د متواترقرائت موافق تلاوت کوي ، افغانستان ، پاکستان ،هندوستان ،او د ماوراء النهر ملکونو ته لکه څرنګه چې قران پاک حنفي مجاهدینو رارسولی دی، همدارنګې د رسول الله ﷺ لمونځ هم د احنافو مجاهدینو په ذریعه رارسیدلي دی ، دې ملکونو ته قران پاک د قاری عاصم کوفي او قاری حفص کوفي د روایت مطابق رارسیدلی دی . او نبوی ﷺ لمونځ د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله د تدوین مطابق رارسیدلی دی ، نوکه یو څوک د کوم شاذقرائت له وجهې د خلکو په مینځ کې د اشورا و غوغا جوړه کړي چې د امتواترقران کوفي قران دی او د اصحیح قران نه دی، نو داسړی د دین دشمن ګڼلی شي او دده دې کارته هیڅکله دیني خدمت نه شي ویل کیدی.

نو همدارنګې که یو لامذهبه د بعضې شاذواو مرجوحو روایتونو له وجهې د اشور او غوغا کوي چې د امتواترلمونځ کوفي لمونځ دی او د اصحیح لمونځ ندی نو داسړی هم د دین دشمن دی او دده دا کار هیڅکله کوم دیني خدمت ندی . د دې ملکونو کافران د احنافو په لاس مسلمانان شول او دوی ته یې هغه نبوي ﷺ لمونځ وروښودلو چې امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله یې تدوین کړی دی .

دهمغه وخت څخه دوی لاسونه دنوم څخه لاندې تړي، امین پټ وائي او د امام پسې الحمدلله نه لولي، درکوع رفع الیدین نه کوي، تردولس (۱۲۹۰هـ) سوه نوی یمې هجری پورې هیچا دا اواز پورته نکړو چې دا طریقه دسنتو څخه مخالفه ده.

په دې دولس سوه کلونو کې په میلونونو علماء و اولیاءو او عوامو دحج او دتعلیم لپاره دحرمینو شریفینو سفرونه کړي دي، مګرهلته ورته هیچاهم داندي ویلي چې ستاسو لمونځ دسنتو څخه مخالف دی په ټول تاریخ داسلام کې څوک یوه واقعه هم داسې نه شي ثابتولی.

اخر څه د پاسه په دولس سوه نویمه (۱۲۹۰هـ) کې په مکه کې نه، اوپه مدینه کې نه، اوپه بل اسلامي سلطنت کې نه، بلکې دملکې وکټورې په دوره کې، په هندوستان کې، مولوی محمد حسین بټالوي دهند دأهل حدیثو وکیل دیو اشتهار په ذریعه ددې عملي متواتر لمونځ په خلاف اواز اوچت کړوچې څوک په لمانځه کې دنوم څخه لاندې لاسونه تړي دهغه لمونځ دسنتو څخه مخالف دی او د رفع الیدین وغیره مسائل یې هم په کې ولیکل.

او دا اشتهار یې هرې قرئې اوهرکلي ته ورسولو او دانګریزانو دې پالیسي ته یې عملي جامعه ورواغوستله چې: **ویی جنګوه او حکومت پرې وکړه** : د برصغیر هر مسجد او هر کور یې د جنګ په میدان بدل کړو او داقرآني حکم یې بالکل شاته وغورزولو چې : (وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ).

دحکومت برطانیه صفتونه او داسلام داکابرو سپکاوی یې اهمه فریضه وګڼله او د (لعن أخرُهـذه الأمـة أولها) مصداق شول. کله چې ددوی څخه پوښتنه وشوه چې ددې عملي متواتر لمونځ په خلاف ستاسو سره څه دلیل دی ؟

او په کوم متواتر روایت کې راغلي دي چې دهمیشه لپاره لاسونه په سینه باندې کیږدئ ؟ حالانکې دا د یهودو او د نصاراوو طریقه وه هغوی به په مانځه کې لاسونه په سینه باندې کېښودل. کما في أحكام القرآن للطحاوي، كتاب الصلوة تأويل قوله تعالى: (فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ) وكذا في المبسوط للسرخسي كتاب الصلوة، كيفية الدخول في الصلوة.

همدارنګه علامه ابن قیم جوزي رحمه الله فرمایي چې رسول الله ﷺ په سینه باندې د لاسونو کېښودلو ته مکروه ویلي دي [بدیع الفواید ج ۴/ ص۱۳۸]. امام احمد هم ورته مکروه ویلي دي. [المبدع شرح المقنع ج ۱/

ص۳۷۹، باب صفة الصلوة]. او علامه شاه انورشاه کشميري رحمه الله ورته بدعت ويلي دي. [فيض الباري، باب الزاق المنكب بالمنكب... الخ]. نو دلامذهبو شيخ الاسلام مولوی ثناء الله امرتسري راميدان ته شو او په لاندې دلايلويې شروع وکړه.

اول دليـل:

دقران پاک ايت دی: (فَصَلِّ لِرَبِّکَ وَانْحَرْ)

ددې معنی ده لمونځ وکړه او په سينه باندې لاسونه وتړه. (فتاوی علماء حديث، ج ۳ص ۹۵) فتاوی ثنائيه، ج۱ص ۵۳۴) اندازه ولګوئ چې د متواتر لمونځ پرخلاف دقران په غلطه ترجمه کولو کې څرنګه دروافضو تقليد کوي؟ ځکه چې په صحيحو احاديثو کې د وانحر ترجمه په قرباني کولو سره راغلې ده، لامذهبان وائي چې په سنن بهيقي کې د حضرت علی رضی الله عنه يو اثر دی چې ددې ايت تفسير يې کړی دی او فرمايلي يې دي چې: (وَضَعَ يَدَهُ اليمني علي وسط يده اليسري ثم وضعهاعلي صدره. [بيهقی ج ۲ص ۳۰)

يعنې نبی لاس يې د چپ لاس په مينځ باندې کېښودو او بيا يې په سينه کېښودل، ليکن علامه ماردينې رحمه الله په الجوهر النقی کې ثابته کړې ده چې ددې روايت په متن او سند کې اضطراب دی امام بيهقی دا تفسير د ابن عباس رضی الله عنه څخه هم نقل کړي دي، ليکن ددې په سند کې روح بن المسيب دی ابن حبان دده په باره کې فرمايلي دي چې: (يروي الموضوعات لا تحل الرواية عنه) (الجوهر النقی ص ۳۰۲)

يعنې ده به موضوعات روايت کول دده څخه روايت کول ندي جائز. او علامه ساعاتي رحمه الله د مسند احمد رحمه الله د تبويب په شرحه کې ليکلي دي چې. (نسبة هذا التفسير الي علي رضی الله عنه وابن عباس رضی الله عنه لاتصح کماقال ابن کثير والصحيح نحر البدن) (الفتح الربانی، ج ۳ص ۱۷٤)

ددې تفسير نسبت حضرت علی رضی الله عنه او ابن عباس رضی الله عنه ته ندی صحيح لکه څرنګه چې ابن کثير فرمايلي دي صحيح داده چې ددې څخه قرباني مراد ده.

زمونږ د زمانې متعصب لامذهبه امين الله پشاوري چې کله دخپلو مشرانو په ګندګيو نوره پرده نه شوه اچولې نو اقرار يې وکړو چې ددې څخه استدلال غلط دی. (الحق الصريح، ج: ۴ص ۱۲۱سطر اخر)

لکن دهمدې لامذهبه لږ وروسته صبر ونه شو د شرارت رګ يې بيرته په حرکت راغلو او دخپلو مشرانو په تقليد کې يې ترينه بيرته غير مستقيم استدلال وکړو.

يوه صفحه وروسته يعنې په صفحه (١٢٢) سطر (٢٢) کې يې د قرطبي په حواله داموضوعي اثر رانقل کړ او په سطر (٢٤) کې يې ورته حسن هم وويلو. (دروغ گو را حافظه نباشد)

دوهم دليل

ددې متواترلمونځ پرخلاف دلامذهبو شيخ الاسلام مولوی ثناء الله ليکلي دي چې په سينه باندې دلاسونو دکېښودلو روايات په بخاری مسلم اوددوی په شرحوکې ډيرزيات دي. (فتاوی ثنائيه ج ١ص ٣٤٣) فتاوی علماءحديث ج ٣ص ٩١)

مگرافسوس چې داداسې دروغ دي لکه څرنگه به چې مرزاقادياني ويلي چې په بخاري کې دي چې داسمان څخه به اوازراشي چې داخليفة الله المهدي دی. اولکه شيعه گان چې وايې چې په بخاري کې راغلي دي چې (لولاسنتان لهلک ابوحنيفة) که هغه دوه کاله نه وای چې ابوحنيفة دجعفر الصادق سره تيرکړل نوهلاک شوی به وو، نه دمرزاقادياني اونه دشيعه گانو داخبرې په بخاری کې شته اونه ددې لامذهبه داخبره په بخاري اوپه مسلم کې شته، قادياني اوشيعه گانو يواځې دبخاري پورې دروغ تړلي دي او لامذهبه ترينه وړاندې لاړو او دبخاري او دمسلم دواړوپورې يې دروغ وتړل.

دريم دليل

ددې متواترلمونځ په خلاف په قران پاک بخاری اومسلم باندې د دروغ ويلو څخه وروسته يې ديوبل دليل تالاش وکړوچې په ابن ماجه، ترمذی، دارقطني اومسند احمد کې يوحديث دحضرت ابن هلب ﷺ عن ابيه څخه مروی دی چې. كان النبي ﷺ ينصرف عن يمينه وعن يساره ورايته يضع هذه علي صدره. (فتاوی ثنائيه، ج ١ص ٤٥٨) اول خو په دې حديث کې دلمانځه په داخل کې دلاسونو دکېښود ذکرنه شته بلکې سلام نه وروسته حالات په کې ذکر شوي.

(١) علامه نيموي فرمايي چې اصل الفاظ په مسنداحمد کې داسې دي. (يضع هذه علي هذه) (مسنداحمد، ج ٥ ص ٢٢٦ تعليق اثار السنن ص ٧٥)

نو په دې کې دوه غلطیانې شوې دي:

اوله غلطي : په اصل کې روایت داسې دی (یضع هذه علي هذه) یعنې کېښودو به یې ښې لاس په چپ لاس .[قال العلامة نیموي والصحیح یضع هذه علي هذه.[تعلیق اثار السنن ص ۷۵ باب وضع الیـدین علي الصدر].

لکه څرنګه چې د مسند احمد په یو ځای کې همداسې الفاظ دي او په بل ځای کې د کاتب د غلطۍ له وجهې تېرې (یضع هذه علي صدره) جوړشوی دی ځکه چې په مجمع الزوايد کنزالعمال او جمع الجوامع کې د صدره لفظ نه شته حالانکه د مسند احمد ټول زیادات په دې کتابونو کې درج دي.

علامه نیموی رحمه الله په اثار السنن کې په مظبوطو دلائلو دا غلطي ثابته کړې ده نو اوله غلطي د کاتب د دوهم هذه بدلول دی په صدره باندې.

دوهمه غلطي : دوهمه غلطي مولوی ثناء الله کړې ده چې داول (هذه) څخه یې (یده) جوړ کړی دی. (فتاوی ثنائیه، ج ۱ص ۴۵۸) او دده په تقلید کې امین الله پشاوری هم همداسې غلط ولیکل. (امین الفتاوی، ج ۱ ص ۲۱۷)

(۲) ددې سند راویان سفیان، سماک قبیصه، او هلب دی دا حدیث (۱) ترمذی او (۲) ابن ماجه د سماک الخ څخه روایت کړی دی چې د علی صدره لفظ په کې نشته (۳) دارقطنی د عبدالرحمن او د (۴) وکیع عن سفیان څخه روایت کړی دی چې په هغې کې هم د علی صدره لفظ نشته همدا رنګې امام احمد (۵) د وکیع عن سفیان (٦) او د شریک عن سماک څخه روایت کړی دی چې په دی دوارو ځایونو کې په کې د علی صدره لفظ نشته. نو چې په شپږو ځایونو کې نشته نو دا ددې غټ دلیل دی چې دا لفظ تحریف دی.

(۳) ددې روایت مرکزي راوی سماک بن حرب دی او هغه منفرد دی : (قـال النسـائی اذاانفرد باصـل لـم یکن بحجة لانه کان یلقن فیتلقن .میزان الاعتدال ج ۲ص ۲۳۳).

(۴) همدا سماک کوفي دی او غیرمقلدین د کوفیانو روایاتو ته اعتبار نه ورکوي .حقیقة الفقه ص ۱۰۱].

(۵) ددې حدیث په سند کې سفیان دی او غیرمقلدین د ترک درفع الیدین په حدیث کې سفیان ته اعتبار نه ورکوي .الحق الصریح ج ۴ص ۸٦ دوهمه چهپائی.

(٦) سفیان چې ددې حدیث راوی په دی حدیث عمل نه کولو بلکې لاسونه به یې دنوم څخه لاندې تړل. [تعليق التعليق على اثارالسنن ص ٧٢ باب وضع اليدين على الصدروشرح المهذب ج ٣ص ٣١٣ ،ومعنى ابن قدامة ج ١ص ٥١٩ .

(٧) ابن عبدالله په (التمهید) کې په دې حدیث کې دعلی صدره لفظ ندی راوړی .

(٨) علامه هیثمی په (مجمع الزواید) کې په دې حدیث کې دعلی صدره لفظ ندی راوړی حالانکې ده دمسنداحمدټول زاید احادیث راوړي دي .

(٩) علامه سیوطی په جمع الجوامع کې دمسنداحمد روایات راوړي دي لکن دعلی صدره دلفظ په کې بالکل نشان هم نشته .

(١٠) علی متقی په کنزالعمال کې دمسند احمد روایات راوړي دي لکن دعلی صدره لفظ په کې نشته.

څلورم دلیل

دقران پاک دتحریف معنوي په بخاری او په مسلم ددروغو اود مسند احمد د تحریف لفظي څخه وروسته چې هم کله مسئله ثابته نه شوه نو اخري تکیه یې په ابن خزیمه باندې وکړه په ابن خزیمه کې یو حدیث دی دوائل بن حجر ﷺ څخه چې (نبی کریم ﷺ په سینه باندې لاسونه کېښودل). (التلخيص الحبير، ج ١ص ٢٢٤ باب صفة الصلوة) اثار السنن ص ٧٢ باب وضع اليدين علىٰ الصدر)

علامه سید انورشاه کشمیري رحمه الله په فیض الباري کې فرمایي چې: دا حدیث معلول دی او دسلفو او خصوصاً د ایمه یې اربعه وو د اجماع او د عمل څخه مخالف دی، فرمایي چې: (ثم انه رقع عند ابن خزيمة في حديث وايل لفظ: على الصدر أيضاً، وهو معلول عندي قطعاً لأنه لم يعمل به أحد من السلف ولاذهب إليه أحد من الأيمة . [فيض الباري] رفع اليدين إذا قام من الركعتين. اود معلولوالي یو څو وجې دادي:

(١) ددې حدیث په سند کې مومل بن اسماعيل رحمه الله، سفيان رحمه الله، عاصم بن كليب رحمه الله اووائل ﷺ دی. اول راوی اتفاقًا ضعیف دی حافظ ماردینی دده په باره کې فرمائي : چې (كثرخطاه) دده خطاګانې ډیری دي .

امام بخاری دده په باره کې فرمائي (منکرالحـديث) دده احاديث نه شي منلې او ابوحاتم فرمائي: (کثيرالخطاء) دده خطاګانې ډيرې دي. ابوذرعه فرمائي (في حديثه خطاکثير) دده په احاديثو کې ډيره زياته غلطي ده. صاحب التقريب فرمايي: (صدوق سيئي الحفظ) يعنې رشتينی دی خو حافظه يې خرابه وه.

ابن سعد فرمايي (کثير الغلط) دده غلطی ډيرې دي. ميزان الاعتدال ج ۴ ص ۲۲۸ تهذيب الکمال ج ۲۰ ص ۲۱۱ تقريب ص ۵۸۴) (اثارالسنن، ص ۷۲ باب وضع اليدين على الصدر). حافظ ابن حجرهم ورته ضعيف ويلي دي. (فتح الباری، ج ۷ ص ۲۰٦)

زمونږ د زمانې متعصب لامذهبه امين الله پشاوری د شوکاني دروغ رانقل کړي دي چې (صـحـحه ابـن خزيمه) (الحق الصريح، ج ۴ ص ۱۲۰ سطر۲)

دا دروغ اول شوکاني ويلي وو او دده دا دروغ نورو لامذهبو د عربي ځخه اردو ته ترجمه کړل او د اردو ځخه زمونږ د زمانې غيرمقلدينو پښتو ترجمه کړل، چې ابن خزيمه د مؤمل په طريقه د تخريج ځخه وروسته سکوت کړی دی. وګوره صحيح ابن خزيمه، ج ۱ ص ۲۴۳ رقم الحديث ۴۷۹].

(۲) دده ځخه وروسته نوردرې راويـان د کوفي دي او د لامـذهبو دا عقيـده ده چې د عراقيانو لـه طرفـه چـې زرحديثه درته ورسيږي تو نهه سوه نوي يې بالکل وغورزوه او په پاتې لسو کې يې هم شک کوه. (حقيقة الفقه ص ۱۰۱) دلته ځرنګه د کوفيانو په ځنګ کې سجده سهوه کوي؟

(۳) همـدا رنګې لامذهبان ابن مسـعود ﷺ د د ترک رفـع اليدين په حديث کې پـه سفيان او عاصم بن کليب رحمهم الله سخت اعتراضونه کوي او وائي چې ددوی احاديث قابل د استدلال ندي لکن دلته يې دا روايت د ستر ګو تور ځرنګه شو؟

لامذهبه امين الله د عاصم بن کليب په باره کې تقليد اقوال رانقلوي او ليکي: (عاصم بن کليب ليس ممن يحتج به وعاصم بن کليب عن ابيه عن جده ليس بشئ. [الحق الصريح، ج ٤ ص ٩٥) د سفيان په باره کې ليکي چې سفيان مدلس وو. (انه کان يدلس عن الضعفاء. [الحق الصريح، ج ٤ ص ٨٦).

(۴) کلـه چـې ددې حـديث د سـند دا حال شـو نو يـهو دي صـفتـه لامذهـبـه ترينـه د ابـن خزيمـه سـند لرې کړو او د مسلم شريف سنديې ورولګولو د حديث متن يې د ابـن خزيمـه ځخـه را واخستلو (ج ۱ ص ۲۴۳) او سند

بې ورته دمسلم شريف ولګولوهغه سنددادی (عن محمدبن يحي عن عفان عن همام عن محمدبن حجادة عن عبدالجبار بن وائل عن علقمة بن وائل ومولي لهم عن ابيه) . (مسلم ج ١ص ١٧٣)

وګورئ دا يهوديت دغير مقلدينو په معتمدکتاب (فتاوی ثنائيه ج ١ص ۴۴۴) کې اوپه (فتاوی علماء حديث ، ج ١ص ٩١) کې الله ﷻ دې مسلمانان دداسې حرکت څخه محفوظ ساتي .

(۵) ددې ټولوخبروسره سره ددې حديث دراوی سفيان ثوری رحمه الله چې دمومل استاذدی دده په نيز لاسونه به دنوم څخه لاندې ترلی شي . (تعليق التعليق ص ٧٢ باب وضع اليدين علي الصدر) بحواله شرح المنتقي ج٢ص ٧٨ معارف السنن ج٢ ص ۴۳۸].

درس ترمذی پښتو (ج ٢ص ٣ – ۴ شرح المهذب ج٣ ص ٣١٣ ومغنی ابن قدامه ج ١ص ۵١٩) وفي البعض ٣٣١ج٢]. داسحق بن راهويه او په شوافعو کې د ابواسحق مروزی په نيزهم لاسونه دنوم څخه لاندې ترلی شي.

درس ترمذی حواله مذکوره مغنی ابن قدامة ج٢/ ص٣٣١]. ومسايل الامام أحمد مسئله نمبر ٢١١]. اولامذهبه امين دلته هم ددروغوحواله ورکړه چې اسحق لاسونه دنوم څخه پورته ترل . (الحق الصريح ج١ص ١٢١سطر١١)

(٦) علاوه لاداچې دوائل بن حجر ﷺ داحديث دحديثوپه نورو کتابونوکې دثقاتوڅخه مروي دی دهغوی څخه يوهم د(علي الصدر) زياتوالي ندی رانقل کړی لکه څرنګه چې علامه نيموی رحمه الله په اثارالسنن کې دابو داو د ،نسائي، ابن ماجه، اومسنداحمدپه حواله دوائل بن حجر ﷺ داحديث په متعددو طريقو نقل کړي دي اوپه يوکې هم دعلی الصدرکلمه نشته . (تعليق اثار السنن ص ٧٢ نمبرالتعليق ١٠٦– ١٠٧)

په مسند ابوداودالطيالسی کې اوپه صحيح ابن حبان کې هم ددې حديث زياتي طريقې دي چې په يوکې هم په سينه بانـدې دلاسـونو دکيښـو د لـو ذکرنـه شـته. (مواردالظمـان ، ص ١٢۴ رقم الحـديث ۴۴٧) مسندابوداود الطيالسی حديث ١٠٢٠)

بلکې علامه ابن قيم رحمه الله په اعلام الموقعين کې پدې اعتراف کړی دی چې دمومل بن اسماعيل څخه غيربل هيچا ازيادة ندی رانقل کړی. (اعلام الموقعين المثال الرابع والستون ترک السنة الصحيحة الـخ) په اخرکې ليکي (ولعله تصحيف من الناسخ)

همدارنګه ابن قیم رحمه الله فرمايي: فقد روي هذا الحديث عبدالله بن الوليد عـن سـفيان ولـم يـذكر ذلک و رواه شعبة و عبدالواحد ولم يذكرا خلاف سفيان. [بـديع الفوايـد ج۴/ ص۱۳۸]. لهذا دهغو تولو راويانو په مقابله کې دمؤمل په شان دضعيف راوی تفرد حجت نه شي کيدلی بلکه دابن قيم دقول مطابق داد کاتب غلطي ده.

(۷) دحضرت وايـل رضي الله عنه څخـه دده څـوی علقمـه رضي الله عنه داحـديث روايـت کـړی دی. مسـند احمد ۴ص۳۱۶ دارقطنی ج۱ص ۱۱۷ نسائی ج ۱ص ۱۴۱ همدارنګې دده څخه ددوهم څوی عبد الجبار عن علقمه واهل بيت ومـولی لهـم روايـت کـړی دی مسـلم ج ۱ص ۱۷۳، ابـوداودج۱ص ۱۱۲، بهيقـي ج۲ص ۲۶ مسـنداحمدج ۴ص ۳۱۸، دارمی ج۱ص ۱۶۴]. لکن په دې کې يوکې هم دعلی صدره لفظ نشته.

(۸) داروايـت دعاصـم بـن کليـب څخـه شـعبه (مسـنداحمدج ۴ص ۳۱۹) عبدالواحد (ايضـاج۴ص ۳۱۶ زهيربن معاوية (ايضاص ۳۱۸) زايده (ايضا) بشربن المفضـل (ابوداودج۱ص ۱۱۲) عبدالله بن ادريـس (ابـن ماجه ص ۵۹) سلام بن سليم (طيالسی ص ۱۳۷) خالدبن عبدالله (بهيقي ج ۲ص ۳۱) روايـت کـړی دی او په دوی کې په يوکې هم دعلی صدره لفظ نشته (۱).

---

(۱) قال العلامة النيموي زيادة علي صدره غير محفوظة فان الحديث رواه أحمد في مسنده من طريق عبدالله بن الوليد عن سفيان عن عاصم بن كليب عن أبيه عن وايل بن حجر وأحمد والنسائي من طريق زايدة عن عاصم عن أبيه عن وايل- وأبوداؤد من طريق بشر بن المفضل عن عاصم عن أبيه عـن وايل و ابن ماجة من طريق عبدالله بن ادريس وبشير بن المفضل عن عاصم عن أبيه عن وايل – وأحمـد مـن طريـق عبدالواحـد وزهـير بـن معاويـة وشعبة عن عاصم عن أبيه عن وايل كلهم بغير هذه الزيادة، وقد نص ابن القيم في اعلام الموقعين لم يقـل علي صـدره غـير مؤمـل بـن اسـماعيل عـن سفيان الثوري فثبت أنه متفرد في ذلک وقد روي هذا الحديث من طريق علقمة وغيره عن وايل بن حجر وليس فيه هذه الزيـادة فلاشـک أنهـا غـير محفوظة لأن الراوي وان كان عن الثقات إذا خالف الثقات او اوثق منه فروايته لاتقبل وتكون شاذة غير محفوظـة. [فـتح الملهـم ج۲/ ص۳۹]. [بـاب وضع اليدين علي الصدر في الصلوة]

ذكر فيه حديث محمد بن حجر الحضرمي حدثني سعيد بن عبدالجبار بن وايل عن أبيه عن أمه عن وايل قلت محمد بن حجر بن عبـدالجبار بـن وايـل -قلت- محمد بن حجر بن عبدالجبار بن وايل عن عمه سعيد له مناكير. قاله الذهبي. وأم عبدالجبار هي أم يحـيي لـم أعـرف حالهـا ولا اسـمها- قـال البيهقي: و رواه مؤمل بن اسماعيل عن الثوري عن عاصم بن كليب -قلت – مؤمل هذا قيل انه دفن كتبه فكان يحدث من حفظه فكـثر خطـأه. كـذا ذكر صاحب الكمال، وفي الميزان قال البخاري منكر الحديث. وقال ابوحاتم: كثير الخطأ.

وقال ابو ذرعة: في حديثه خطأ كثير. ثم ذكر البيهقي عن علي رضي الله عنه أنه قال في هذه الآية (فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ)، قـال وضـع يـده اليمـني علي وسـط اليسري ثم وضعهما علي صدره -قلت- تقدم هذ الأثر في الباب الذي قبل هذا الباب وفي سنده ومتنه اضطراب ثم ذكر مـن روايـة روح ابـن المسـيب حدثني عمرو بن مالک عن أبي الجوزاء عن ابن عباس فصل لربک وانحر، قال: وضع اليمين علي الشمال في الصلوة عند النحر -قلت- روح هـذ قـال

په (فتاوی علماحدیث ج ۳ص ۹۳) کې د مسند بزاز روایت هم شته د وائل ﷺ څخه لکن دد ې په سند کې محمد بن حجر دی او حافظ ذهبي دده په باره کې فرمائي چې (له مناکیر) دده لپاره منکر احادیث دي. (الهیثمي في الزوائد. ج ۲ص ۱۳۵) (والجوهر النقي، ج ۲ص ۳)

او همدارنګه هلته د (عندصدره) کلمه ده د (علي صدره) لفظ نشته. (تعلیق اثار السنن ص ۷۳ باب في وضع الیدین علي الصدر بحواله فتح الباري ج۲ ص۱۸۶] [مسند البزار حدیث نمبر ۴۴۸۸]

کله چې مولوی ثناء الله په قران کې تحریف معنوی وکړو په بخاری او مسلم پورې یې دروغ وتړل، په مسند احمد کې یې تحریف لفظي وکړو د صحیح ابن خزیمه سند یې بدل کړو، نو د نورو خیانتونو او دروغو جوړولو لپاره ورته د دمې ضرورت پیدا شو او ارام یې وکړو.

لکن دد ې لپاره چې لوبه ګرمه وساتل شي نو د ګوجرانواله مشهور لامذهبه مستري نور حسین میدان ته راورتلو او په خپله رساله کې چې په نامه د (اثبات رفع الیدین) ده په ص ۱۹ _ ۲۰) کې یې د حضرت وائل ﷺ په نوم یو حدیث ولیکلو او د (علی صدره) کلمه یې په کې راوړه او په لاندې کتابونو یې په لاندې صفحو حواله ورکړه.

(۱) صحیح مسلم، ج ۱ص ۱۷۳. (۲) ابن ماجه ص ٦٤. (۳) دارمی ص ۱۰۷.
(٤) دارقطنی ص ۱۱۸. (٥) ابوداودص ۱۹۳. (٦) بخاری شریف ص ١٤.
(۷) مسنداحمد، ج ۳ص ١٤٨. (۸) جزء سبکي ص ۱۳. (۹) مشکوة شریف.

ابن عدي: يروي عن ثابت ويزيد الرقاشي أحاديث غير محفوظات. وقال ابن حبان يروي الموضوعات لاتحل الرواية عنه. وقال ابن عدي عمرو البكري: منكر الحديث عن الثقات يسرق الحديث ضعفه ابو يعلي الموصلي ذكره ابن الجوزي. [الجوهر النقي لابن التركماني ج٢/ ص٣٠].

وحديث وايل هذا رواه أحمد في مسنده من طريق عبدالله بن الوليد عن سفيان عن عاصم بن كليب عن أبيه عن وايل بن حجر، وأحمد والنسائي من طريق زايدة عن عاصم عن أبيه عن وايل و ابن ماجة من طريق عبدالله بن ادريس وبشر بن المفضل عن عاصم عن أبيه عن وايل وأحمد من طريق عبدالواحد و زهير بن معاوية وشعبة عن عاصم عن أبيه عن وايل كلهم بغير زيادة علي صدره غير مؤمل بن اسماعيل... الخ فثبت أنه متفرد في ذلك. [كذا في التعليق الحسن اعلاء السنن ج٢/ ص١٩٥].

ويزيده أن البيهقي مع شدة حرصه علي تخريج ما يؤيد مذهبه لم يخرجه إلا من طريق مؤمل بن اسماعيل هذا، ولو كان له طريق آخر أمثل عنه لأخرجه ولابد، أو كان عند غيره لنبه عليه البتة؛ علي أن ابن القيم يدعي أن لم يقل (علي صدره) غير مؤمل بن اسماعيل وتوسيع ابن القيم في مثل هذا لاينكر. [معارف السنن ج٢/ ص٤٣٧].

يعنې په نهو کتابونوېي حواله ورکړه. په يوه ساه باندې په نهو کتابونو پورې دروغ تړل لويه حوصله غواړي په حديث کې راځي چې دروغ د منافق علامه ده لکن تراوسه پورې مونږ داسې منافق نه وو ليدلی چې په يوه ساه ديو حديث په باره کې نهه دروغه ووائي.

په فقهې پورې دروغ

مشهورلامذهبه مناظرمحمديوسف جې پورې پخپل کتاب (حقيقة الفقه ص ۱۹۳) کې اودده په تقليد کې زمونږ د زمانې لامذهبه امين الله پشاوري په امين الفتاوی کې دهدائې اوشرح وقائې پورې پدې مسئله کې ډيردروغ تړلي دي چې يوڅوېي دنمونې لپاره رانقلوو.

اول دروغ : لامذهبه وائي چې په (هدايه ج ۱ ص ۳۵۰) کې يې ليکلي دي چې کوم حديث دنامه لاندې دلاسونو دتړلو په باره کې راغلی دی په اتفاق د محدثينو ضعيف دی. (حقيقة الفقه ص ۱۹۳)

دوهم دروغ : لامذهبه وائي چې صاحب دهدائې په جلد اول ص ۳۵۰) اوصاحب دشرح وقائې په ص ۹۳) کې ليکلي دي چې کوم حديث په سينه باندې دلاسونو دتړلو په باره کې راغلی دی په اتفاق د محدثينو صحيح دی. (امين الفتاوی، ج : ۱ص ۲۲۰) حقيقة الفقه ص ۱۹۳)

دريم دروغ : لامذهبه بياليکي چې دشرح وقائې په ص ۹۳) کې راغلي دي چې دنامه څخه لاندې دلاسونو دتړلو په باره کې هيڅ مرفوع حديث نشته. (حقيقة الفقه ص ۱۹۳)

څلورم دروغ : دغو درغژنولامذهبو يوبل حيرانونکي دروغ داسې ويلي دي چې د (هدائې په صفحه ۳۵۱ جلداول) کې راغلي دي چې: مرزامظهرجان جانان مجدد ي حنفي په سينه باندې دلاسونو دتړلو حديث ته دقوة له وجهې ترجيح ورکړې ده اوخپله به يې هم په سينه باندې لاسونه کيښودل). (امين الفتاوی ج ۱ص ۲۲۲) (حقيقة الفقه ص ۱۹۳)

داڅلورواړه خالص دروغ دي که کوم لامذهبه داخبرې په هدائې او شرح وقائې کې پيداکړي نوپوره يوکروړدينار انعام به ورکړم اوپه څلورم نمبرکې چې ددوی کوم دروغ رانقل کړل شول داد ټولو څخه زيات حيرانونکي دي ځکه صاحب دهدائې په سنه ۵۹۳ هـ) کې وفات شوی دی اومرزامظهرجان جانان دده دوفات څخه پنځه سوه اتلس ۵۱۸) کاله وروسته په سنه ۱۱۱۱ هـ) يوولس سوه يوولسمې هجری کې پيداشوی دی نوودده خبرې په لسوونوکاله مخکنې کتاب کې څرنګه راغلې داداسې دروغ دي لکه

یو لامذهبه چې و وائي چې میانذیرحسین دهلوي او عبدالحق بنارسي چې دلامذهبو بنیادېږ ایښې دی په جنګ بدر کې درسول الله ﷺ سره شریک و او یا څوک و وائي چې امین الله، سیاف او جمیل الرحمن چې افغانستان ته یې لامذهبیت راورسولو د شاشجاع سره یو ځای دانګریزانو مقابله کوله یا یې دبلعم بن باعورا څخه بلاواسطه زده کړه کړې دي.

پنځم دروغ : لامذهبه بیالیکي چې په عمدة القاري شرح صحیح البخاری کې دا اعتراف دی چې زمونږ حنفي علماء دضعیفو احادیثو څخه استدلال کوي. (امین الفتاوی ج : ۱ص ۲۲٦) (فتاوی علماء حدیث ج ۳ص ۹۴) الحق الصریح . ج ۴ص ۱۲۴) حالانکه دا خبره په عمدة القاری کې نه شته .

شپږم دروغ : بیا یې لیکلي دي چې ابن امیرالحاج په شرح دمنیة المصلی کې اعتراف کړی دی چې دلاسونو دتړلو په باره کې دوائل بن حجر ﷺ دسینې والا دحدیث څخه بغیر نور ټول احادیث ضعیف دي. (الحق الصریح ج ۴ص ۱۲۰/امین الفتاوی ،ج ۱ص ۲۲٦) فتاوی علماء حدیث ،ج ۳ص ۹۵)

دا خبره هم په شرحه دمنیة المصلی کې نه شته بیا یې پرشیخ الشیوخ حضرت شهاب الدین سهروردی الشافعي دروغ تړلي دي چې هغه دخپل کتاب (عوارف المعارف ص ۳۰۹) کې دوانحر ترجمه په علی الصدر یعنې په سینه باندې دلاسونو په کیښودلو کړې ده.

افسوس چې په دروغو او خیانتونو کې دا د لستوني ماران دیهودو او نصاراوو او منافقانو څخه ډیر مخکې لاړل اخریې د (فتاوی علماء حدیث ج ۳ص ۹۲) کې دا خبره ومنله او ویې لیکل چې (په سینه باندې دلاسونو دتړلو والا په حدیث باندې نه دائیمه وو اربعه وو عمل وو او نه دصحابه وو او تابعینو په زمانه کې پدې باندې چا عمل کړی وو لکن ددوی دعمل نه کول دنسخ دلیل نه شي کیدلې . (فتاوی علماء حدیث ج ۳ص ۹۲)

تعجب دی چې ټول لمونځ دوړوماشومانو پورې هم رارسیدلي دي لکن دسینې والاحدیث نه صحابه وو ته ورسیدلو نه تابعینو ته او نه ایمه یې اربعه وو ته . اخر په سـ ۱۲۹۰ سنه هـ کې لامذهبانو دعوه وکړه چې دا حدیث مونږ ته راورسیدلو او په دې دولسو وو کلونو کې دتیرو شوو ټولو مجاهدینو، مشائخو او دعامو مسلمانانو ټول لمونځونه دسنتو څخه خلاف وو.

دقران او حديثو پورې دروغ

(۱) په سينه باندې دلاسونو دتړلولپاره يې ددې ايت څخه استدلال کړى دى چې: فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ. (فتاوى علماء حديث، ج٣ص ٩٥) (فتاوى ثنائيه، ج ١ص ٥٣٤) الحق الصريح ج٤ ص ١٢١) حالانکه ددې بنيادپه يوباطل روايت باندې دى.

(۲) په سينه باندې دلاسونو دتړلو احاديث په بخارى او مسلم کې ډېر زيات راغلي دي. (امين الفتاوى ،ج ١ص ٢٢٢/فتاوى ثنائيه، ج١ص ۴۴۳/ فتاوى علماء حديث، ج ٣ص ٩١)

داداسې دروغ دي لکه مرزاقادياني به چې ويل چې دمسيح موعود راتلل په دې زمانه کې دقران، حديث اواولياو دکشفونو څخه ثابت دي.

(۳) رسول الله ﷺ به په سينه باندې لاسونه کيښودل په صحيح بخارى کې هم يو حديث همداسې راغلي دي. (امين الفتاوى، ج١ص ۲۲۴) (ثنائيه، ج ١ص ۴۵۷)

داداسې دروغ دي لکه مرزاقادياني به چې ويل چې په بخاري کې د (هذاخليفة الله المهدي) اوازونه به د اسمان څخه اوريدل کيږي.

(۴) په مسند احمد کې په (ص ۲۲٦ _ ج١) کې دکاتب دغلطۍ له وجهې د. (يضع هذه علي هذه) پرځاى (يضع هذه علي صدره) جوړشوى دى او مولوى ثناء الله په کې نورتحريف هم وکړ او (يضع يده علي صدره) يې ترينه جوړکړو. (ثنائيه، ج ١ص ۴۵۸) علماء حديث، ج ١ص ۴۴۵)

(۵) په ابن خزيمه کې په سينه باندې دلاسونو دتړلو ديو حديث سند داسې راغلي دي (اخبرنا ابوطاهرنا ابوبكرنا ابو موسي ناموءمل نا سفيان عن عاصم بن كليب عن ابيه عن وائل بن حجر رضي الله عنه الحديث.(ابن خزيمه، ج ١ص ٢٤٣).

دا سند ضعيف وونو دلامذهبو مشهورعالم مولوى عبد الرحمن مبارکپوري شارح ترمذى اودلامذهبو شيخ الاسلام مولوى ثناء الله امرتسرى اوعلى محمد سعيد دابن خزيمه دا ضعيفه سند لرې کړو اومسلم شريف داقوي سند يې ورولګولو. (عن محمد بن يحي عن عفان عن همام عن محمد بن حجاده عن عبدالجبار بن وائل عن علقمة بن وائل ومولي لهم عن ابيه. [مسلم ج ١ص ١٧٣) دادروغ

وګوره دلامذهبو په مرکزي کتابونو. (فتاوی ثنائیه، ج۱ص ۴۲۴) فتاوی علماء حدیث، ج ۳ص ۹۱). داسې دروغ دیهودو په کتابونو کې هم نه موندل کیږي.

(٦) مولوی ثناء الله لیکلي دي چې ابن خزیمه دی حدیث ته صحیح ویلی دی. (فتاوی ثنائیه، ج ۱ص ۴۵۷) حالانکه دا دروغ دي امام ابن خزیمه په دې حدیث سکوت کړی دی وګوره ابن خزیمه. (ج۱ص ۲۴۳ رقم الحدیث ۴۷۹).

(۷) په (فتاوی علماء حدیث ج ۱ص ۹۵) کې دي چې حافظ ابن حجر په بلوغ المرام کې دې حدیث ته صحیح ویلی دی حالانکه داسې دروغ قادیانیانو هم نه دي ویلي حافظ ابن حجر دې حدیث ته ضعیف ویلي دي. (وګوره فتح الباری، ج ۹ص ۲۰٦).

(۸): دګوجرانواله ابوخالدنورحسین ګرجاکهی په خپله رساله په نامه د (اثبات رفع الیدین) ص ۲۲) کې دحضرت وایل بن حجر رضی الله عنه د حدیث لاندې لیکلي دي چې دا حدیث په لاندې کتابونو کې راغلي دي.

(۱) صحیح مسلم، ج ۱ص ۱۷۳) (۲) ابن ماجه، ص ٦۲) (۳) دارمي ص ۱۰۷)
(٤) دارقطنی، ص ۱۰۷) (٥) ابوداود، ج ۱ص ۱۹۳) (٦) جزء بخاری، ص ١٤)
(۷) مسنداحمد، ج ۳ص ۱٤۸) (۸) جزء سبکی، ص ۱۳) (۹) مشکوة شریف)

حالانکه په دې یو کتاب کې هم په سینه باندې دلاسونو دکېښودلو الفاظ نشته په یوه ساه باندې پوره نهه دروغ دیهودونصاراوو سکهانو اوهندوانو بلکې دهیچا په کتاب کې هم نه پیدا کیږي.

داحنافو یوځو دلایل

اول دلیل

ذکرالاثرم قال حدثناابوالولیدالطیالسي قال حدثنا حمادبن سلمة عن عاصم الجحدري عن عقبة بن صهبان سمع علیایقول في قول الله عزوجل (فَصَلِّ لِرَبِّکَ وَانْحَرْ) قال وضع الیمني علي الیسري تحت السرة. (التمهید، ج ۲۰ ص ۷۸) حضرت عقبه بن صهبان رحمه الله فرمائي چې ما حضرت علي رضی الله عنه څخه اوریدلي دي د (فَصَلِّ لِرَبِّکَ وَانْحَرْ) په تشریح کې، چې ښي لاس په چپ لاس دنوم څخه لاندې کیږدئ.

دوهم او دريم دليل

د حضرت وايل ﷺ دوه حديثه

(۱) عن وائل بن حجرؓ قال رايت النبي ﷺ يضع يمينه علي شماله تحت السرة. (استاذ البخاری مصنف ابن ابی شیبه. ادارة القرآن دار العلوم الاسلاميه کراچی حديث نمبر۳۹۰۹، باب نمبر ۱۶۷] (معارف السنن، ج ۲ص ۴۳۷) (اعلاء السنن، ج ۲ص ۱۴۳) باب وضع اليدين. (اثار السنن ج ۱ص ۷۷) باب وضع اليدين تحت السرة) بذل المجهود ج۲ص ۲۳].

وائل بن حجرؓ فرمائي چې ما نبی عليه السلام وليدلو چې خپل ښي لاس يې په چپ لاس د نوم ځخه لاندې کينبودلو، علامه نيموي رحمه الله فرمائي چې ددې حديث سند بالکل صحيح دی او د مصنف ابن ابی شيبه په متعددو نسخويې حواله ورکړی ده چې په هغوئ کې دا زيا توالی شته. (تعليق اثار السنن ص ۷۷ باب في وضع اليدين تحت السرة)

د مصنف ابن ابي شيبة محقق او د احاديثو مخرج الشيخ محمد عوامة د شيخ محمد عابد سندهی او د شيخ محمد مرتضی زبيدي د متعلقه صفحو عکسونه په دريم جلد کې چاپ کړی دی په کومو کې چې د تحت السرة لفظ شته شيخ محمد عوامة فرمايي چې: تحت السرة زيادة ثابتة في ت، ع كما يرى القاري الكريم صورتهما في مقدمة هذا المجلد ونسخة ت كان انتهاء هذا المجلد منها سنة ۷۴۱هـ وعليها خط الامام العيني في مواضع كما ذكرته في المقدمة ص۳۰ فلايبتعد أن الامام القاسم بن قطلوبغا قد وقف عليها ونقل عنها هذا الحديث في كتابه «التعريف والاخبار بتخريج أحاديث الاختيار... الخ. [مصنف ج۳/ ص۳۲۰، كتاب الصلوة] تحقيق وترقيم وتخريج محمد عوامة الطبعة الثانية ۱۴۲۸ھ ادارة القرآن او علامه ظفر احمد العثماني فرمايي چې: قلت ولو وجدت هذا الزيادة في نسخة واحدة فقط لكنا نسلم فلعل بصر الكاتب زاغ من محل إلى محل أخراه ولكن لما وجدت في نسخ عديدة فاحتمال زيع ابصار جميع الكتاب غير مسلم. [اعلاء السنن ج۲/ ص۱۹۹، باب وضع اليدين تحت السرة وكيفية الوضع].

دحديث ځخه د انکار لپاره نوی طريقه

غير مقلدينو د حديثو ځخه د انکار لپاره يوه نوی طريقه داسې را ايستلی ده چې کوم حديث چې ددوی د خواهش ځخه مخالف وي نو فورا ليکي چې په فلانکي ملک کې چې ددې کتاب کومه قلمي نسخه ده په هغې

کې داحديث نشته، لدې وجهې داحديث بالکل من گهرت دی ،کله وائي چې داتحريف دی، داخلک دتحريف په معنی کې تحريف کوي ،کله دکاتب غلطۍ ته تحريف وائي اوکله نسخواختلاف ته تحريف وائي .

موطـــا امـــام مالـــک :دموطا امام مالک تقريباشپارس نسخې دي دابو مصعب په موطاکې دنورونسخوڅخه سل احاديث زيات دي ،په بعضونسخوکې بعضواحاديثوته مرسل ويلی شوي وي ،اوپه بعضونوروکې ورتـه مسندويلی شـوي وي ،په بعضې بـابونوکې هـم زيـات والـې اوکمـوالې ،اوتقديم اوتاخيرشته .(التعليق الممجد ص ١٩ وص ٢٠).

صحيح بخاري :امام بخاري صحيح البخاري په شپارلسو کالو کې ليکلی ده، لکن دنظر ثاني اودزيات، اوکمې سلسله په کې دده رحمه الله دعمرتراخره پورې روانه وه، لدې وجهې دفربري په نسخه کې چې دده دامام بخاري څخه په اخرکې اوريدلی ده ،دحمابن شاکرد نسخې څخه دوه سوه او د ابراهيم بن معقل دنسخې څخه په کې درې سوه احاديث زيات دي .(تدريب الراوی ص ٣٠) .

دامـام بخـاري څخـه پـه زرگونو خلکو بخـاري اوريـدلی ده، لکـن مشـهورې نسـخې پـه کـې څلـوردي (١)دابراهيم بـن معقـل الحنفي نسخه (٢) دحمـادبن شاکرنسـخه (٣) دمحمـد بن يوسـف الفربـري نسـخه (۴) دابو طلحه منصوربن محمدبن علی البزدوي نسخه ،داپه يادلرئ چې داټول مقلدين وو .

سنن ابی داود: دابوداودمشهوری نسخې څلوردي چې په بعضوکې څه احاديث زيات اوپه بعضوکې کم دي، اخري نسخه دلؤلؤی ده .

مصنف ابن ابی شيبه :دمصنف ابن شيبه په بعضونسخوکې دتحت السرة لفظ شته اوپه بعضوکې نشته ،دادوارہ نسخې پـه دې ملکونواحنافوچهـاپ کـړي دي ،پـه کومونسـخوکې چې دالفظ نشته هغـه دټولو څخه مخکې دحيدراباددکن څخه احنافوشايع کړی ده ، او په کومونسخوکې چې دالفظ شته هغه هم دادارة القرءان دارالعلوم اسلاميه کراچی څخه احنافوچاپ کړی ده ، احناف دنوروکتابونو د حديثوپه شان ددې کتاب دواړه نسخې مني اوعمل وربانديې کوي ،لکن غيرمقلدين دالله ﷻ ددې قول مصداق دی چې :(اَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُوْلٌۢ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيْقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيْقًا تَقْتُلُوْنَ)کومه نسخه چې ددوی دخواهش سره موافقه وي دهغې په باره کې دمنلودعوی کوي اوکومه نسخه چې ددوی دخواهش څخه مخالفه وي، نودهغې

منلوتـه بالکـل نـوي تيار ،دلتـه هـم دتحـت السـره لفـظ ددوی دخـواهش څخـه مخـالف دی، نـوددې لفـظ دشهيدولولپاره يې قسما قسم منصوبې جوړې کړې دي.

ددې نسخې اطلاع دټولو څخه مخکې دشيخ الاسلام ابن الهمام شاګردالشيخ قاسم بن قطلوبغاته وشوه ،دده وصال په سنه ۸۷۹هـ کې شوی دی ،دده په مخطوطاتو باندې ډيروسيع نظر وو، ډيرلوی محدث وو، په دې صدۍ کې اوددې څخه وروسته تره يوولس سوه پنځوسمې پورې ددنيا هيڅ عجمي اويا عربي محدث ددې څخه انکارونکړوچې دا حديث په صحيح نسخه کې نشته.

په اخر کې دمحمد معين ټهټهوی شيعه يوشاګرد حيات سندهی ددې څخه انکاروکړو،دحيات سندهی وصال په سنه ۱۱٦۸هـ کې شوی دی حيات سندهی هم شيعه وواو د تقيې په بناء به يې ځانته حنفي ويلو، ده دځان سره محمد فاخراله ابادی شيعه هم ملګری کړی وو،ددوی رافضي عقايد مولناعبد الرشيد نعماني په دراساة اللبيب کې تفصيلاذکرکړی دی ،کله چې ورته مولنا قائم سندهی رحمه الله او مولانا هاشم سندهی رحمه الله په صحيحونسخوکې دالفظ وروښودلو، نـود دارمې روخ يې بدل کړواو دا بهانه يې جوړه کړه چې حديث شته لکن دالفظ په کې دکاتب غلطی ده، لکن په دليل کې يې د(۸۷۹هـ) څخه تر(۱۱٦۸هـ) پورې دهيڅ محدث قول هم پيش نکړی شو.

دنن زمانې دغير مقلدينو سره هم دليل نشته صرف درافضي محمد فاخرآله بادي او د رافضي حيات سندهی روند تقليد کوي.

(۲) امام طبراني او امام ابونعيم اصبهاني د خپل سند سره د علقمة رضي الله عنه څخه او هغه د حضرت وايل رضي الله عنه څخه روايت کوي چې : أنه صلى مع رسول الله ﷺ حين قال: ولا الضالين، قال : آمين، وأخفى بها صوته ثم وضع يده اليمنى على يده اليسرى وجعلهما على بطنه. [المعجم الكبير حديث نمبر: ١٧٥٧٦] ومعرفة الصحابة لأبي نعيم حديث نمبر: ٧٢٦٤] ما د رسول الله سره مونځ وکړو چې کله يې ولا الضالين وويلو نو وروسته يې په پټه آمين وويلو، بيا يې ښی لاس په چپ لاس باندې په ګېډه کېښودلو. ددې حديث يو رواي حجاج بن نصر مختلف فيه راوي دی يحيى بن معين ورته صدوق ويلي دی. [الكامل لابن عدي ج٢/ ص٢٣١. ابونعيم ددې حديث د نقل کولو څخه وروسته ليکي چې رواه الثوري والعلاء بن صالح ومحمد بن سلمة بن كهيل نحوه. [معرفة الصحابة حواله بالا]. قال الهيثمي: حجاج بن نصر ضعفه ابو حاتم وغيره، و وثقه ابن معين

وابن حبان. [مجمع الزوايد ج۱/ ص۲۴۹] او نوم او د نوم ښخه لاندې حصه په ګېډه کې داخله ده او سینه ترینه خارجه ده.

۴-۱۲ پورې دلایل:

د حضرت علي ﷺ (۹) حدیثونه

(۱) عن علي ﷺ قال: من سنة الصلوة وضع الايدي علي الايدي تحت السر. (مصنف ابن ابي شيبه الشافعي استاذالبخاري، ج ۱ ص۳۹۱) وضع اليمين علي الشمال.

د حضرت علی ﷺ ښخه روایت دی چې دلمانځه سنت دادي چې لاسونه دنوم ښخه لاندې کیږدئ.

(۲) عن علي ﷺ ان من السنة وضع الكف علي الكف في الصلوة تحت السرة. (ابوداودنسخه ابن اعرابي ص ۷٦، حديث نمبر ٦٤٥]. (مسنداحمد،ج ۱ص ۱۱ بهيقي ،ج ۲ص ۳۱) دارقطني ج۱ص ۲۸۹. (اعلاء السنن ،ص ۱٦٦(معارف السنن ،ج ۲ص ٤٤۱/بذل المجهود ج۲ ص۲۳). بې شکه چې یو ورغوي په بل ورغوي دنوم ښخه لاندې کیښودل دسنتو ښخه دی.

(۳) قال علي ﷺ أن من السنة في الصلوة وضع الأكف تحت السرة. [مسايل أحمد بن حنبل رواية ابنه عبدالله ج۱/ ص۷۲، باب صفة الصلوة].

(۴) عن علي ﷺ قال: أن من السنة في الصلوة وضع الأكف على الأكف تحت السرة. [مسند أحمد حديث نمبر: ۸۳۳ من مسند علي ﷺ.

(۵) عن علي ﷺ قال: من سنة الصلوة وضع الأيدي على الأيدي تحت السرة. [الأوسط المنذر حديث نمبر : ۱۲٤۲].

(٦) عن علي ﷺ أن من السنة في الصلوة وضع الكف على الكف تحت السرة. [دارقطني باب أخذ الشمال باليمين نمبر۱۱۱۲].

(۷) عن علي ﷺ أنه كان يقول أن من سنة الصلوة وضع اليمين على الشمال تحت السرة. [حواله مذكوره حديث نمبر: ۱۱۳].

(۸) عن علي ﷺ قال : أن من السنة في الصلوة وضع الكف على الكف تحت السرة. [بيهقي حديث نمبر: ۲٤۳، باب وضع اليدين على الصدر في الصلوة عن السنة].

(۹) عن علي ﷺ أن كان يقول: أن من سنة الصلوة وضع اليمين على الشمال تحت السرة. [حوالہ مذكوره حديث نمبر: ٢٤٣٦]. ددې تپولو معنى داده چې سنت طريقه د نوم ځخه لاندې د لاسونو کېښودل دي.

نوټ : داحديث دابوداود دمشهورو دريونسخو څخه دابن اعرابى په نسخه کې دي. سنت دايمي عمل ته وائي که لامذهبو ديو خليفة الراشد دخولې څخه دا ثابته کړه چې په سينه باندې دلاسونو تړلو ته يې سنت يعنې دائمي عمل ويلى وى نويو لکه روپى انعام به ورکړم غير مقلدينو ليکلي دي چې دصحابى دسنت لفظ ذکرکول مرفوع حديث وي . (فتاوى علماء حديث ، ج ۵ص ۱۴۷)

ددې روايـت مدارپـه عبـد الرحمن بـن اسـحق دى اوهغـه ضـعيف دى لکـن ددې تائيد دصـحابه وواودتابعينو ډيرواثارو څخه کيږي .

لکه دابومجلز ﷺ دانس ﷺ دابوهريرة وغيره وواثارو څخه الجوهر النقى على السنن الكبرى للبهيقى، ج ۲ص ۳۱ ص ۳۲ مصنف ابن ابى شيبه ،ج۱ص ۳۹۰ ص ۳۹۱) نو ددې څخه استدلال صحيح دى لامذهبه امين الله پشاورى چې ددې په مقابل کې کوم دوه اثاره د حضرت على ﷺ پيش کړى دي دبهيقى په سند کې روح بن المسيب دى اودهغه په باره کې ابن حبان فرمائي چې يروى الموضوعات لاتحل الرواية عنه (الجوهرالنقى ص ۳۰۲) اودقرطبى په حواله يې چې کوم نقل کړي دي ابن کثيرفرمائي چې (نسبة هذا التفسير الى على لاتصح) وهکذافى الفتح الربانى ،ج ۳ص ۱۷۴) خپله همدى لامذهبه دهمدى صفحى په اول کې په دې تفسيررد کړى دى (الحق الصريح ،ج ۴ص ۱۲۲سطراول).

عجيب کاردى يوځلې ورته ضعيف اوموضوعي وائي اولږوروسته ترينه بيرته استدلال کوي، اوداځکه چې (دروغگوراحافظه نباشد)

۱۳- دليل

عن انس ﷺ قال ثلاث من اخلاق النبوة تعجيل الافطار وتاخير السحور و وضع اليدالیمني علي اليسري في الصلوة تحت السرة. [بذل المجهود ج۲/ ص٢٤، باب وضع اليمنى على اليسرى في الصلوة]. (الجوهرالنقى على السنن الكبرى للبهيقى . ج ۲ص ۳۱ _ ۳۲) ابن حزم ،ج ٤ ص ۱۱۳) داحديث په مسندزيد باب تعجيل الافطار کې دسندسره ذکرشوى دى .

حضرت انس ﷺ فرمائي چې درې شيان د ټولو پيغمبرانو اخلاق دي په روژه ماتي کې مخکې والې کول په پيشمني کې وروسته والې کول او ښي لاس په چپ لاس کيښودل د نوم څخه لاندې.

۱۴-۱۶ دلايل:

د ابوهريرة ﷺ درې حديثونه

(۱) عن ابي هريرة ﷺ قال وضع الكف علي الكف في الصلوة تحت السرة (الجوهرالنقي، بـاب وضـع اليدين على الصدر) [والبيهقي حديث نمبر: ٢٤٣٦، باب وضع اليدين على الصدر في الصلوة من السنة].

حضرت ابوهريرة ﷺ فرمائي چې يو ورغوی په بل ورغوي کيښودل په لمانځه کې د نوم څخه لاندې دي.

(۲) عن أبي وايل قال قال ابوهريرة ﷺ : أخذ الأكف على الأكف في الصلوة تحت السرة . [ابـوداؤد حديث نمبر: ٦٤٧]. ترجمه يې د مخکې پشان ده.

(۳) عن أبي وايل عن أبي هريرة ﷺ قال: من السنة أن يضع الرجل يـده اليمـنى على اليسرى تحت السرة في الصلوة وبه قال سفيان الثوري واسحاق، وقال اسحاق: تحت السرة أقـوى في الحـديث وأقـرب الى التواضع... الخ [الأوسط لابن المنذر تحت حديث رقم ١٢٤٣].

ابوهريرة ﷺ فرمايي چې: سنت طريقه داده چې لاسونه يو دبل د پاسه د نوم څخه لاندې کيدي او همدا دسفيان ثوري او اسحاق مذهب هم دی او اسحاق فرمايي چې: د نوم څخه لاندې کيښودلو احاديث قوي دي او دا طريقه عاجزی ته ډيره نژدې ده.

۱۷ دليل

وبه قال حدثنا يوسف بن ابي يوسف عن أبيه عن ابي حنيفة عن حماد عن ابراهيم أن رسـول الله ﷺ كان يعتمد بيده اليمنى على يده اليسرى في الصلوة يتواضع بـذلک لله، [الآثـار لأبي يوسـف ﷫ روايـة نمبر: ٣٣٢]. يعنې رسول الله ﷺ به د تواضع لپاره ښی لاس په چپ لاس باندې کيښودلو . او پدې کې شک نشته چې تواضع په تحت السرة کې ده لکه څرنګه چې د ابراهيم نخعي ﷫ همدا مذهب وو لکه راتلونکي روايت وګوره.

۱۸ دليل

عن ابراهيم النخعي ﷺ قال يضع يمينه علي شماله في الصلوة تحت السرة [ابن ابی شـيبه، بـاب وضـع اليمين علي الشمال]. ابراهيم نخعي ﷺ فرمائي چې ږدی به ښی لاس په چپ لاس د نوم څخه لاندې ددې راوي ربيع صدوق دی. [الذهبی ،ج ۱ص ۳٤۷ رقم۲۰۹٦] والجرح والتعديل لابن أبي حاتم ج۳ / ص ٤٦٤] و سير اعلام النبلاء ج۱۳/ ص۳۲۸].

۱۹ دليل

عن ابراهيم النخعي أنه كان يضع يده اليمنى على يده اليسرى تحت السرة، قال محمد: وبه نأخذ وهو قول ابي حنيفة رحمه الله [كتاب الآثار ص ۲٤ حديث نمبر: ۱۲۱].

يعني امام نخعي رحمه الله به ښی لاس په چپ لاس د نوم څخه لاندې کيښودلو او امام محمد فرمايي چې په همدې مونږ عمل کوو او همدا قول د امام صاحب دی.

۲۰ دليل

حدثنايزيدبن هارون قال اخبرنا الحجاج بن حسان قال سمعت ابامجلز اوسـئالته قـال قلـت كيـف يضع؟ قال يضع باطن كف يمينه علي ظاهركف شماله ويجعلهمااسفل من السرـة. (ابـن ابی شـيبه ،ج ۱ص ۳۹۱/۳۹۰).

يعنې ږدې به باطن د ښي لاس په ظاهر د چپ لاس او دواړه لاسونه به د نوم څخه لاندې کړي، په ټولو صحابه وو او تابعينو کې ديو څخه هم نده ثابته چې په سينه باندې يې لاسونه ايښي وي او ترقيامته به يې څوک ثابت نکړي بلکې په فتاوی علماء حديث ،ج ۳ص ۹۳/ کې په دې خبره اعتراف شوی دی چې صحابه وو ﷺ او تابعينو د اسې عمل ندی کړی.

۲۱- دليل

عن ابراهيم قال: مادون السرة يعني تحتها. [الأمالي لآثار الصحابة حديث نمبر: ۵۴] يعنې ابراهيم نخعي د نوم څخه لاندې د لاسونو د تړلو قايل دي.

۲۲ دليـل: ابن قدامه حنبلي فرمائي چې (وروي ذلـک عـن علي وابي هريـرة وابي مجـلز والنخـعي، والثوري، واسـحاق لمـاروي عـن علي انـه قـال مـن السـنة وضـع اليمـين علي الشـمال تحـت السرـة، رواه احمد،وابوداود وهذاينصرف الي سنة النبي ﷺ، المغني ج ۱ ص ۴۷۲ نسائي ج ۱ ص ۱۴۳).

۲۳- دليل: حضرت قبيصة بن هلب رضی الله عنه د خپل پلار هلب رضی الله عنه څخه روايت کوي چې: كان النبـي ﷺ يؤمنا فيأخذ شماله بيمينه. [ابن ماجه حديث نمبر۸۰۱ كتاب اقامة الصلوة... الـخ بـاب وضـع اليمـين علي الشمال] [ومسند أحمد حديث نمبر ۲۰۹۷۰ وحديث نمـبر ۲۰۹۷۱ وحـديث نمـبر ۲۰۹۷۲] [والمعجـم الكبـير للطبراني حديث نمبر ۱۷۸۷۹] وشرح السنة للبغوي باب ما يستفتح به الصلوة من الدعاء].

رسول الله ﷺ به چې مونږ ته امامت راکولو نو په خپل ښي لاس باندې به يې چپ لاس نيولو، دا حديث حسن دي. شرح السنة.

فايده: پدې حديث کې په يو لاس باندې د بل لاس د نيولو ذکر دی او د نيولو لپاره په عام طور ګوتې ورغوی او مړوند استعماليږي، نيول په ګوتو او ورغوي باندې کيږي او د مينې محبت په وخت کې په عام طور باندې مړوند او په نورو احاديثو کې صراحةً د مړوند دنيولو ذکر دی. [پوره طريقه د استدلال د ۳۶حديث څخه وروسته را روانه ده.

۲۴- دليل: حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه فرمايي چې: كان الناس يؤمرون أن يضع الرجل اليـد اليمـني علي ذراعه اليسري في الصلوة. [بخاري باب وضع اليمني علي اليسري...الخ حديث نمبر ۶۹۸] [وموطأ الإمام المالك رحمه الله حديث نمبر ۳۴۰ باب وضع اليدين إحداهما علي الأخـري]. خلکو يعنې صحابه وو ته به امر کيدلو چې په مانځه کې ښي لاس په خپل چپ مټ باندې کيږدي.

فايده: پدې حديث کې د ښي لاس په چپ مټ باندې د کېښودلو ذکر دی، لکن د مټ د کومې خاصې حصې ذکر پکې نشته.

البته د نورو احاديثو په رڼا کې به ترينه مړوند مراديږي چې ورغوي په مړوند او درې ګوتې د مړوند سره نږدې په مټ راشي لکه څرنګه چې د بخاري شريف مشهور شارح علامه ابن حجر رحمه الله فرمايي چې: قوله علي ذراعه أبهم موضعه من الذراع، وفي حديث وايل عن أبي داؤد والنسائي ثم وضع يده اليمني علي ظهـر كفـه اليسري والرسغ والساعد وصححه ابن خزيمة وغيره، وأصله في صحيح مسلم بدون الزيادة، والرسغ بضـم

الياء وسكون السين المهملة بعدها معجمة هو المفصل بين الساعد والكف وسيأتي أثر علي نحوه في أواخر الصلوة. [فتح الباري باب وضع اليمني علي اليسري في الصلوة] پوره طريقه ذ استدلال څخه وروسته را روانه ده.

۲۵- دليل: وبه قال حدثنا عبدالرحمن بن مهدي عن مالک عن أبي حازم عن سهل بن سعد ﷺ كان النبي ﷺ يؤمرون أن يضعوا اليمني علي اليسري في الصلوة. [مسند أحمد حديث نمبر ٢١٧٨٢].

خلکو يعنې صحابه وو ﷺ ته به امر کيدلو چې په مانځه کې ښي لاس په چپ لاس باندې کېږدي.

فايده: ددې حديث د سند راويان د صحيح بخاري روايان دي.

۲- محدثين د نورو احاديثو په رڼا کې د چپ لاس څخه د چپ لاس مروند مراد کړي دي ځکه چې دا هيئت عاجزي ته ډېر نژدې دي. لکه څرنګه چې امام مناوي ﷫ فرمايي چې: كان يضع اليمني علي اليسري في الصلوة. أي يضع يده اليمني علي ظهر كفه اليسري والرسغ من الساعد كما في حديث وائلة عن أبي داؤد والنسائي وصححه ابن خزيمة وذلک لأنه أقرب إلي الخشوع وأبعد عن العبث واستحب الشافعي أن يكون الوضع المذكور فويق السرة والحنفية تحتها. [فيض القدير للمناوي تحت حديث رقم ٧٠٨٣. ددې حديث څخه هم پوره طريقه د استدلال د ٣٦ نمبر دليل څخه وروسته را روانه ده.

۲٦- دليل: وبه قال حدثنا ابومحمد بن صاعد حدثنا علي بن مسلم حدثنا اسماعيل بن أبان الوراق حدثني مندل عن ابن أبي ليلي عن عن القاسم بن عبدالرحمن عن أبيه عن عبدالله بن مسعود ﷺ أن النبي ﷺ كان يأخذ شماله بيمينه في الصلوة. [دار قطني باب في أخذ الشمال باليمين في الصلوة حديث نمبر ١١٠٤]. عبدالله بن مسعود ﷺ فرمايي چې بې شکه چې نبي ﷺ په مانځه کې په خپل ښي لاس باندې چپ لاس نيولو.

فايده : ۱) پدې حديث کې هم په ښي لاس باندې د چپ لاس د نيولو ذکر دي، او نيول عام طور په ورغوي او ګوتو باندې وي او د مينې او احترام په وخت کې په عام طور باندې مروند نيول کيږي. پوره طريقه د ٣٦ دليل څخه وروسته را روانه ده.

فايده : ۲) ددې حديث اول راوي امام، حافظ، مجود، محدث العراق، او عالم بالعلل والرجال دي. [سير اعلام النبلاء ج١٤/ ١٥١]. تحت رقم الترجمة ٣٨٣].

دوهم راوي امام، محدث، فقيه او مسند العراق دي. [سير اعلام النبلاء ج ۱۱/ ص ۵۲۵] تحت رقم الترجمة ۱۴۸]. دريم راوي ثقه او حافظ دي. [سير اعلام النبلاء ج۱۰/ ص ۳۴۷]. تحت رقم الترجمة ۸۵]. او څلورم راوي مختلف فيه دي لکن جايز الحديث دي. [تهذيب الكمال تحت رقم الترجمة ۶۱۷۶]. پنځم راوي امام، عَلَمُ، مفتي وقاضي الكوفة، الفقيه، المقرء، أفقه الدنيا، صدوق، صاحب السنة او كثير المناقب وو. [تذكرة الحفاظ ج۱/ ص۱۷۱]. شپږم راوي امام، مجتهد او قاضي الكوفة وو. [سير اعلام النبلاء ج۵/ ص۱۹۶].

(۲۷) دليل: د حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه څخه روايت دي چې: أن رسول الله ﷺ قال: إنا معشر الأنبياء أمرنا أن نؤخر سحورنا ونعجل فطورنا وأن نمسک بأيماننا علي شمايلنا في صلوتنا. [صحيح ابن حبان باب ذكر الاخبار عما يستحب للمؤمن وضع اليمين علي اليسار في صلوته حديث نمبر ۱۷۷۰] ومسند عبدبن حميد حديث نمبر ٦٢٦] وسنن دار قطني باب في أخذ الشمال حديث نمبر ۱۱۰۷].

بې شکه چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې: مونږ د پيغمبرانو دلې ته حکم شوي دي چې پيشمني وروسته کړو او روژه ماتي مخکې کړو او په ښي لاس باندې چپ لاس ونيسو.

فايده: ۱) مخکې ذکر شول چې د مينې نيول د ښي لاس په ورغوي او ګوتو کيږي او د احترام لپاره نيول کيږي. مړوند او نوره پوره طريقه د استدلال د ۳۶ دليل څخه وروسته را روانه ده.

فايده: ۲) ددې سند په شرط د مسلم باندې صحيح دي. [فتح الباري كتاب الصلوة باب وضع اليمني علي اليسري في الصلوة].

(۲۸) دليل: په معجم طبراني او په مسند أبي داؤد الطيالسي کې د حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه روايت په داسې الفاظو دي چې سمعت نبي الله ﷺ يقول: إنا معشر الأنبياء أمرنا بتعجيل فطرنا، وتأخير سحورنا، ووضع أيماننا علي شمايلنا في الصلوة. [المعجم الكبير للطبراني حديث نمبر ۱۱۳۲۳]. والمعجم الأوسط للطبراني حديث نمبر ۱۸۸٤، ومسند أبي داؤد الطيالسي حديث نمبر ۲۷٦۷]. يعني ما د نبي عليه السلام څخه واوريدل چې فرمايل يې چې: مونږ د پيغمبرانو ټولي ته حکم شوي دي چې په روژه ماتي کې تلوار او په پيشمني کې وروسته والي وکړو او په مانځه کې خپل ښي لاسونه په چپو لاسونو باندې کيږدو.

فايده: ددې حديث سند صحيح دې، قال الهيثمي رواه الطبراني في الكبير و رجاله رجال الصحيح. [مجمع الزوايد ج۲/ ص۱۰۵]. طريقه د استدلال د ۳۶ دليل څخه وروسته راروانه ده.

(۲۹) دليل: د حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت دې چې: قال قال رسول الله ﷺ: أمرنا معاشر الأنبياء أن نعجل إفطارنا ونؤخر سحورنا، ونضرب بأيماننا علي شمايلنا في الصلوة. [سنن الدار قطني حديث نمبر ۱۱۰۶].

رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې: مونږ د پيغمبرانو ته حکم شوي دي په تعجيل د افطار او په تأخير د سحور او په کيښودلو د ښي لاس په چپ لاس باندې په مانځه کې.

فايده: ۱) ددې حديث سند صحيح دې او داسې دې: حدثني يحي بن محمد بن صاعد حدثنا زياد بن أيوب حدثنا النضر بن اسماعيل عن أبي ليلي عن عطاء عن أبي هريرة رضي الله عنه. اول راوي يې ابن صاعد ثقه دې. [سير اعلام النبلاء رقم الترجمة ۲۸۳]، نضربن اسماعيل هم راجح راوي چې ثقه دې. [تهذيب الكمال رقم الترجمة 6216]، عبدالرحمن بن أبي ليلي هم ثقه دې. [تذكرة الحفاظ ج۱/ ص۱۷۱].

فايده ۲): طريقه د استدلال د ۳۶ دليل څخه وروسته را روانه ده.

(۳۰) دليل: حضرت أبو الدرداء رضي الله عنه فرمايي چې: من أخلاق النبيين وضع اليمين علي الشمال في الصلوة. [مصنف بن أبي شيبة، وضع اليمين علي الشمال]. يعنې د پيغمبرانو اخلاق په مانځه کې د ښي لاس کيښودل دي په چپ لاس باندې.

فايده ۱): ددې حديث سند د بخاري شريف په شرط برابر دي او داسې دې چې: حدثنا وكيع عن اسماعيل بن أبي خالد عن الأعمش عن مجاهد عن مورق العجلي عن أبي الدرداء قال... الخ.

فايده ۲): طريقه د استدلال د ۳۶ دليل څخه وروسته را روانه ده.

(۳۱) دليل: په يو روايت کې د حضرت ابو الدرداء څخه داسې الفاظ روايت شوي دي چې: من أخلاق النبيين التكبير في الافطار، والابلاغ في السحور، ووضع اليمين علي الشمال في الصلوة. [مصنف ابن أبي شيبة، كتاب الصيام، في تعجيل الافطار وما ذكر فيه].

د پيغمبرانو په اخلاقو كې تلوار دي په روژه ماتي كې او وروسته والي دي په پيشمني كې او په مانځه كې د ښي لاس كيښودل په چپ باندې.

(۳۲) دليل : د ابن جريج څخه روايت دی چې: أخبرني غير واحد من أهل العلم أن من أخلاق الأنبياء تعجيل الفطر وتأخير السحور، و وضع اليد اليمني علي اليسري في الصلوة. [مصنف عبدالرزاق حديث نمبر ۷۶۱۵] **ترجمه**: د مخكې حديث پشان ده او طريقه د استدلال د ۳۶ دليل څخه وروسته را روانه ده.

(۳۳) دليل: د حضرت عايشې رضى الله عنها څخه روايت دی چې: ثلاثة عن النبوة، تعجيل الإفطار، وتأخير السحور ووضع اليد اليمني علي اليسري في الصلوة. [سنن دار قطني باب أخذ الشمال حديث نمبر ۱۱۰۵] [والسنن الكبري للبيهقي باب وضع اليد اليمني علي اليسري في الصلوة حديث نمبر ۲٤٦۳]. **ترجمه يې** تيره شوې ده او طريقه د استدلال يې د ۳۶ دليل څخه وروسته را روانه ده.

(۳٤) دليل: وبه قال حدثنا عبدان بن أحمد، حدثنا عمرو بن عثمان الحمصي، حدثنا اسماعيل بن عياش، عن يونس بن أبي اسحاق عن أبي اسحاق، عن عبدالجبار بن وايل عن أبيه قال: رأيت رسول الله ﷺ يضع يده اليمني علي اليسري في الصلوة قريباً من الرسغ. [المعجم الكبير حديث نمبر ۱۷۵۲۱].

حضرت وايل ﷛ فرمايي چې: ما رسول الله ﷺ وليدلو چې په مانځه كې يې خپل ښي لاس په چپ لاس باندې مرونـد تـه نږدې كيښـودلو. فايده: د دې حديث سند حسن دی او طريقه د استدلال يې را روانه ده.

(۳۵) دليل : عن وايل بن حجر ﷛ قال قلت لأنظرن إلي رسول الله ﷺ كيف يصلي فنظرت إليه، قام وكبر، و رفع يديه حتي حاذتا بأذنيه، ثم وضع يده اليمني علي ظهر كفه اليسري والرسغ من الساعد. [السنن الكبري للبيهقي، كتاب الصلوة، باب وضع اليد اليمني علي اليسري في الصلوة].

وايل بن حجر ﷛ فرمايي چې: ما قصد وكړو چې زه به رسول الله ﷺ ته گورم چې څرنگه مونځ كوي؟ نو ما د رسول الله ﷺ طرفته وكتل رسول الله ﷺ ودريدلو الله اكبر يې وويلو او لاسونه يې د غوږونو په برابرې اوچت كړل بيا يې خپل ښي لاس د خپل چپ لاس په ورغوي باندې او د مټ په مروند باندې كيښودلو.

(۳۶) دليل: أن وايل بن حجر الحضرمي ﷛ قال: قلت: لأنظرن إلي رسول الله ﷺ كيف يصلي فنظرت إليه حين قام، فكبر ورفع يديه حتي حاذتا أذنيه، ثم وضع يده اليمني علي ظهر كفه اليسري والرسغ والساعد. [صحيح ابن حبان حديث نمبر ۱۸٦۰].

وايل بن حجر ﷺ فرمايي چې: ما قصد وکړ چې زه به گورم چې رسول الله ﷺ څرنگه مونځ کوي؟ نو ما چې د رسول الله ﷺ طرفته وکتل کله چې ودريدلو نو الله اکبر يې وويلو او لاسونه يې تر غوږونو پورې اوچت کړل بيا يې خپل ښي لاس د چپ لاس د ورغوي په شا او په مړوند او په مټ باندې کينبودلو.

همداسې الفاظ په صحيح ابن خزيمه کې هم دي [باب وضع بطن الكف اليمني على الكف اليسري والرسغ والساعد جميعاً حديث نمبر ٤٦٤].

په دې احاديثو باندې د عمل لپاره د احنافو بهترين تطبيق

د دوويشتم دليل څخه تر ٣٥ دليل پورې په بعضې احاديثو کې د ښي لاس په چپ لاس باندې د کينبودلو ذکر وو، او په بعضو کې احاديثو کې په ښي لاس باندې د چپ لاس د نيولو ذکر وو. احنافو فقهاوو رحمهم الله چې په دې دواړو قسمه احاديثو باندې د عمل لپاره کوم صورت ته راجح ويلي دي هغه داسې دي چې د ښي لاس ورغوي او د منځ درې گوتې د چپ لاس د ورغوي په شاه او مړوند او په يو څه حصه د مټ باندې د کينبودلې شي نو د وضع په ټولو احاديثو به عمل راشي.

او چې غټه او کچه گوته د مړوند څخه راتاو کړل شي نو د أخذ يعنې د نيولو په ټولو احاديثو به عمل راشي. د غير مقلدينو عمل د دې ټولو احاديثو څخه مخالف دي.

– و أما صفة الوضع ففي الحديث المرفوع لفظ الأخذ، وفي حديث علي ﷺ لفظ الوضع، واستحسن كثير من مشايخنا الجمع بينهما، بأن يضع باطن كفه اليمني علي ظاهر كفه اليسري ويحلق بالخنصر والابهام علي الرسغ ليكون عاملاً بالحديثين. [المبسوط للسرخسي- كتاب الصلوة، كيفية الدخول في الصلوة].

وقال محمد رحمه الله يضعها كذلك ويكون الرسغ وسط الكف، وقيل يأخذ الرسغ بالابهام والخنصر يعني ويضع الباقي فيكون جمعاً بين الأخذ والوضع وهو المختار. [فتح القدير كتاب الصلوة باب صفة الصلوة]. وهكذا في رد المحتار كتاب الصلوة، مطلب بيان المتواتر والشاذ.

(٣٧) دليل : امام طحاوي رحمه الله فرمايي چې: وقال بعضهم : توضعان تحت السرة وممن قال بذلك منهم أبوحنيفة رحمه الله وأبويوسف رحمه الله ومحمد رحمه الله و رووا ذلك عن علي وأبي هريرة ﷺ .

حدثنا يحي بن عثمان قال حدثنا نعيم قال حدثنا حفص عن عبدالرحمن بن اسحاق عن زياد بن زيد عن أبي جحيفة عن علي ﷺ قال : وضع اليمين علي الشمال في الصلوة تحت السرة من السنة. حـدثنا فهـد قال حدثنا يحي بن عبدالحميد قال حدثنا عبدالواحد بن زياد عن عبدالرحمن بن اسـحاق عـن سـيار أبي الحكم عن وايل عن أبي هريرة ﷺ قال : من السنة أن يضع الرجل يده اليمـني تحت السرـة في الصـلوة وسقط من الحديث اليد اليسري، ولما كان في موضع اليدين من الاختلاف ما ذكرنا ووجـدنا التكبـير مـن الناس بعضهم لبعض هو وضع اليدين علي الصدر وذلک مكروه، فكان أولي بنا أن نجعل المباح لنـا بخلافـه [وبعد السطر] وهو علي ﷺ قال: توضع تحت السرة وتابعه علي ذلک أبوهريرة ﷺ قال جميعاً أن ذلک من السنة وذلک مما لا يوجد من جهة الاستنباط، ولا من جهة الرأي فيكون مـا روي وايـل عـن النـبي ﷺ في ذلک أولي من قولهما ولكنه انما يوجد من جهة التوقيف عن الرسول ﷺ إياهما علي ذلک فصار ما رويناه عنهما ذلک مكافئاً لما رويناه عن وايل ولما كان الذي رواه وايل فيه عن النبي ﷺ ما يوافق أهل الكتابين في صلوتهم، والذي رويناه عن علي ﷺ وأبي هريرة ﷺ مما لا يكون مأخوذاً عـن غـير النـبي ﷺ بخـلاف ذلک، كان أولي مما روي وايل، لأن الذي كان علي النبي ﷺ اتباع شريعة من كان قبله مـن الأنبيـاء صـلوة الله عليهم حتي يحدث الله عزوجل له شريعة ما تنسخ ذلک، فصححنا الروايتين جميعاً ، فجعلنـا مـا روي وايل بن حجر من ذلک متقدماً، وما روي عن علي و أبي هريرة في ذلک متأخراً ناسخاً لماكان قبله. [أحكام القرآن للطحاوي، كتاب الصلوة ، تأويل قوله تعالي عزوجل: فصل لربک وانحر].

ترجمه: او بعضې حضراتو فرمايلي دي چې دواړه لاسونه به د نوم ښخه لاندې ږدي، او كومو حضراتو رحمهم الله چې دا خبره كړې ده په هغوي كې امام ابو حنيفة رحمه الله امام ابويوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله دي او دوي دا خبره د حضرت علي ﷺ او د ابو هريرة ﷺ ښخه نقل كړې ده، ماته يحيي هغـه ته عثمان هغـه ته حفص بيان كړې ده هغه د عبدالرحمن اسحاق ښخه هغه د زياد بن زيد ښخه هغـه د ابو جحيفة ښخه هغـه د حضرت علي ﷺ ښخه روايت كوي چې سنت طريقه داده چې ښي لاس په چپ لاس باندې د نوم ښخه لاندې كيږدي.

ماته فهد هغه ته يحيي بن عبدالحميد هغه ته عبدالواحد بن زياد بيان كړې دي هغه د عبدالرحمن بن اسحاق هغه د بسيار ابو الحكم هغه د وايل ﷺ هغه د ابو هريرة ﷺ ښخه روايت كوي فرمايي هغه فرمايي چې يو د سنتو ښخه داده چې ښي لاس د نوم ښخه لاندې كيږدي.

او په حديث کې د چپ لاس ذکر پاتې شوي دي. او کله چې د لاس د کېښودلو په ځای کې اختلاف وو او مونږ خلک ليدلي دي چې يو بل باندې د کبر په وخت کې په سينه باندې لاسونه ږدي، (په سينه باندې لاسونه کېښودل د کبرجنو طريقه ده) او د کبر جنو سره مشابهت مکروه دي نو مونږ ته بهتره داده چې خپل مباح ددې (کبرجنو) په خلاف وکړو (او يو څو کرښې لاندې ليکي چې: حضرت علي ﷺ فرمايي چې: د نوم څخه لاندې لاسونه کېږدئ او ابو هريرة ﷺ هم د حضرت علي ﷺ موافقت کړي دي، دواړو فرمايلي دي چې د نوم څخه لاندې د لاسونو کېښودل سنت دي. او دوي ﷺ دا خبره د خپلې رايې څخه نده را ايستلې بلکې د رسول الله د قول او يا د فعل څخه يې معلومه کړې ده) نو ځکه چې دې فعل ته يې سنت ويلي دي نو حضرت وايل ﷺ چې د رسول الله ﷺ څخه کوم روايت کړي دي چې رسول الله ﷺ په سينه باندې لاسونه ايښي دي) ددې درجه د حضرت علي ﷺ او د حضرت ابو هريرة ﷺ د خپل قول څخه زياته ده، لکن دا د ابو هريرة او حضرت علي ﷺ خپل قول ندي، بلکې دوي هم دا طريقه د رسول الله ﷺ د قول او يا د فعل څخه را اخيستې ده، نو ددوي حديثونه د حضرت علي ﷺ د حديث سره مماثل شو. (چې درې واړه د رسول الله ﷺ قول او يا فعل بيانوي) او د حضرت وايل ﷺ په بيان کړې طريقه کې د يهودو او د نصاراو سره موافقت راځي، ځکه چې يهودداو نصاراوو به په مانځه کې په سينه باندې لاسونه کېښودل).

او زمونږ طريقه صرف د رسول الله ﷺ څخه را اخيستل شوې ده. (يعنې سنت کېدل د نبي عليه السلام څخه ما سوا د بل چا يعنې د يهودو او د نصاراوو څخه نوي را اخيستل شوي او سنت يوائې د تحت السرة سره ذکر شوي دي) نو لدې وجې د حضرت علي ﷺ او د حضرت ابو هريرة ﷺ د روايت مرتبه د حضرت وايل ﷺ د مرتبې څخه اوچته شوه، ځکه نبي عليه السلام د مخکنيو شريعتونو پابند وو ترڅو به چې الله جل جلاله منسوخه کړې نه وو.

نو مونږ دواړه روايتونه صحيح وګڼل او د حضرت وايل ﷺ حديث مو د حضرت علي ﷺ او د حضرت ابو هريرة ﷺ د حديث څخه مقدم وګڼل (يعنې په سينه باندې د لاسونو د کېښودلو عمل په هغه وخت کې وو په کوم وخت کې چې د نوي حکم په ذريعه باندې د اهل کتابو سره د مخالفت حکم نه وو راغلي) او د حضرت علي ﷺ او د حضرت ابو هريرة ﷺ روايات مو وروستني او ناسخ وګڼل.

د امام شافعي رحمه الله يوخو دلايل

(۱) په ابو داؤد شريف کې روايت دي چې عن أبي جرير الضبي عن أبيه قال: رأيت علياً رضي الله عنه يمسك شماله بيمينه فوق السرة. [ابوداؤد حديث نمبر ٦٤٦].

اول جواب : ددې حديث يو راوي ابو بدر مختلف فيه راوي دي ابن معين رحمه الله او امام احمد رحمه الله ورته ثقه او صدوق ويلي دي لکن د ابن حجر او ابو الحاتم ورته ضعيف ويلي دي . [تهذيب الکمال ج۱۲/ ص۳۸۴] تقريب التهذيب ج۱/ ص۴۱۳].

دوهم جواب : دا فعلي حديث دي او د سنت لفظ هم پکې نشته او د حضرت علي رضي الله عنه د تحت السرة حديث قولي دي او د سنت لفظ هم پکې دي لهذا هغه روايت راجح دي .

دريم جواب : پدې حديث کې فوق په معني د علي سره دي لکه څرنګه چې په سورة يوسف کې الله جل جلاله فرمايي چې: وقال الآخر إني أراني أحمل فوق رأسي خبزاً. الآية . او په سورة حم سجده کې فرمايي چې : وجعل فيها رواسي من فوقها. آيت ۱۰].

زمونږ په عرف کې هم د پورته او د باندې لفظ پدې معني باندې مستعمل شوي دي لکه خلک وايي چې: لوڅ سر لمونځ بنه ندي په سر باندې خولۍ کيده .

(۲) سئل سعيد بن جبير أين موضع اليدين في الصلوة؟ فقال : فوق السرة . [الأمالي في أثار الصحابة لعبد الرزاق صنعاني حديث نمبر: ٥٤]. دلته هم د فوق همغه معني ده چې مخکې تيره شوه ددې حديث په سند کې ابن جريج دي چې د نوي زنانه وو سره يې متعه کړې وه او دې ته به يې جايز هم ويلې . [تذکرة الحفاظ ج۱/ ص۱۴۹]. [وميزان الاعتدال ج۲/ ص۱۵۱].

په مختلفو رواياتو کې داحنافو تطبيق او ترجيح

(۱) علامه عيني رحمه الله دبخاري شريف په شرح کې فرمايي چې: واحتج صاحب الهداية لأصحابنا في ذلک بقوله أن من السنة وضع اليمني علي الشمال تحت السرة قلت هذا قول علي ابن أبي طالب واسناده إلي النبي صلى الله عليه وسلم غير صحيح . وإنما رواه أحمد في مسنده، والدار قطني، ثم البيهقي من جهته في سننهما من حديث ابي حجيفة عن علي رضي الله عنه أنه قال : ان من السنة وضع الكف علي الكف تحت السرة، وقول علي رضي الله عنه

ان من السنة هذا الفظ يدخل في المرفوع عندهم، وقال ابو عمر في التفصي واعلم أن الصحابي اذا أطلق اسم السنة فالمراد به سنة النبي ﷺ وكذلک إذا أطلقها غيره ما لم تضف إلي صاحبها كقولهم سنة العمرين وما أشبه ذلک. [عمدة القاري باب وضع اليمني علي اليسري].

د لاسونو د کينـودلو په باره کې زمونږ د فقهاوو څخه صاحب د هدايـة د حضرت علي ﷺ پدې قول باندې استدلال کړي دي چې سنت طريقه داده چې ښي لاس په چپ لاس باندې د نوم څخه لاندې کيږدي.

زه وايم چې دا د حضرت علي ﷺ قول دي، او د رسول الله ﷺ طرفته ددې منسوبول ندي صحيح (يعنې دا د رسول الله قول نه دي) او دا حديث امام احمد په خپل مسند کې او دار قطني کې او بيا بيهقي په خپل خپل سند باندې پخپلو سننو (بيهقي او دار قطني) دابو جحيفة د حديث څخه د حضرت علي ﷺ څخه روايت کړي دي چې حضرت علي ﷺ فرمايلي دي چې سنت طريقه داده چې ښي ورغوي په چپ ورغوي باندې د نوم څخه لاندې کيږدي او حضرت علي ﷺ چې دې ته سنت وايي نو دا د فقهاوو په نزد د مرفوع په حکم کې وي او ابوعمر فرمايلي دي چې کله صحابي ﷺ د سنت لفظ ذکر کړي نو ددې څخه د نبي ﷺ سنت مراد وي او همدارنګه چې غير صحابي چې د سنت لفظ مطلق ذکر کړي نو د هغې څخه هم د نبي ﷺ سنت مراد وي ترڅو يې چې بل چا ته نسبت نوي کړي لکه د سنت العمرين په شان کلمې.

(۲) صاحب د اعلاء السنن فرمايلي چې: فنقول أن حديث علي ﷺ أرجح عندنا لما فيه من التصريح بأن وضع اليدين تحت السرة من السنة وأحاديث الصدر كلها من قبيل الافعال، لايثبت منها أن الوضع علي الصدر سنة واظب عليها النبي ﷺ وإنما هي حكاية حال لاعموم لها.

وأما لفظ كان فلايقتضي الاستمرار، وأيضاً فدلالتها عليه دون دلالة لفظ السنة فكان الآخر بحديث تحت السرة أولي، وغيره محمول علي بيان الجواز عندنا، والقياس أيضاً يرجح الوضع تحت السرة لأنه المعهود حال قصد التعظيم. [اعلاء السنة ج۲/ ص ۱۹۷ باب وضع اليدين تحت السرة].

يعنې د نوم څخه لاندې د لاسونو د تړلو په باره کې چې حضرت علي ﷺ کوم حديث راغلي دي دا ځکه راجح دي چې پدې کې د سنت لفظ راغلي دي، او په کومو (ضعيفو) رواياتو کې چې د صدر لفظ راغلي دي هغه ټول روايات فعلي دي د بعضې حالاتو حکايات دي د سنت لفظ پکې نشته نو عموم نه لري او دا ترينه نه ثابتيږي چې پدې باندې هميشه والي شوي دي او د کان معامله؟ نو دا د استمرار تقاضي نه کوي. او علاوه لا

دا چې ددې (طاوس د مرسل حديث) دلالت د سنت د لفظ د دلالت څخه كمزوري دي، نو د نوم څخه لاندې د ترلو روايت ډېر بهتر دي، او نور روايات چې د تحت السرة څخه بغير بل څه پكې راغلي دي هغه زمونږ په نيز په جواز ورحمل دي، او ددې څخه علاوه قياس هم د تحت السرة تاييد كوي ځكه چې دا رادي د تعظيم په وخت كې د نوم څخه لاندې د لاسونو د ترلو رواج دي.

(۳) بې نظيره محدث الشيخ محمد هاشم السندي رحمه الله المتوفي ۱۱۷۴هـ فرمايلي چې: لما وقع التعارض بين الجانبين رجح ابوحنيفة رحمه الله الوضع تحت السرة لحديث علي رضي الله عنه من السنة كذا، وهو حديث حسن لغيره، وان كان ضعيفاً في نفسه، ولانه ابلغ في التواضع والتعظيم، ولهذا عهد بين الامراء والملوک، والتعظيم هو المطلوب في أحوال الصلوة كلها، وهذا في حق الرجال وأما في حق النساء فنتظر إلي ما هو الأستر لهن، و رأي أن رعاية الأستر في حقهن أولي من رعاية التعظيم، مع ما فيه من أعمال النصيين وهو أولي من اهمال أحدهما بالكلية. [معيار المنقاد في تميز المغشوش عن الجياد مشمولة درهم الصرة ص١١٥].

يعنې د احاديثو په مابين كې تعارض راغلو نو امام ابو حنيفة رحمه الله د تحت السرة رواياتو ته د حضرت علي رضي الله عنه د حديث له وجې ترجيح وركړه ځكه چې په هغې كې د سنت لفظ راغلي دي، او د حضرت علي رضي الله عنه حديث ضعيف في نفسه او حسن لغيره دي، او د نوم څخه لاندې د لاسونو ترل د تعظيم سره ډېر مناسب دي او د امراء و به مخكې هم همدا طريقه رواج ده او د مانځه په ټولو حالاتو كې مقصود تعظيم دي او دا د سړي په باره كې دي، پاتې شوه د ښځو معامله نو د دوي په باره كې امام صاحب رحمه الله د ستر او پردې رعايت كړي دي، او دې ته يې كتلي دي چې د ښځو به باره كې د تعظيم په نسبت د ستر او پردې رعايت اولي دي، او يدې طريقه باندې به په دواړه قسمه رواياتو عمل راشي او په ټولو رواياتو باندې عمل كول ددې څخه بهتر دي چې يو قسم روايت بالكل مهمل شي. انتهي ملخصاً.

(۴) همدا رنگه مخكې ليكي چې: الجمع بالنسبة الينا، وذلک واقع من امامنا الأعظم رحمه الله حيث خص أحد المرويين بالرجال لما فيه من زيادة التواضع والتعظيم، وثانيها بالنساء، وهو ما كان أستر في حقهن ورأي أن رعاية الاستر في حقهن أولي من رعاية ما فيه زيادة التعظيم، وهكذا فعل رحمة الله عليه في أحاديث أخر، منها رفع اليدين، فانه لما اختلفت الروايات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم وأصحابه في كونه إلي الأذنين والكتفين خصّ الاستر منها- وهو الأخير- بالنساء- وغير الاستر – وهو الأول- بالرجال. ومنها الجلوس في التشهد. لما

اختلفت الروايات فيه افتراشا وتوركاً خص الأستر منهما وهو التورك بالنساء- وغير الأستر وهو الافـتراش بالرجال- وقد قدمنا عن التحرير وشرحه أنه يجوز للمجتهـد تـرجيح أحـد النصـين المتعارضـين لموافقـة القياس. انتهي.

ولا يخفي أن هذا الجمع جمع من وجه لما فيه من اعمال النصّين، ولاشک أن اعمال النصين المتعارضين بعد ثبوتهما أولي من اهمال أحدهما بالكلية وترجيح القياس من وجه لما فيه من رعاية ما فيه زيادة التعظيم في حق الرجال، وما فيه زيادة الستر في حق النساء، والترجيح بالقياس يجوز للمجتهد، وفيه عمل بالقولين، اعني أن النصين إذا تعارضا فالجمع مقدم علي الترجيح أو عكسه فظهر ان قولكم ثـم مقتضيـ الجمـع أن يكون كل من الوضع تحت السرة وعلي الصدر سنة الرجل والمرءة من غير تخصيص الأول بـالأول والثـاني بالثاني إلي آخره باطل بمقدماته بأسرها. [معيار النقاد في تميز المغشوش عن الجياد مشمولة درهم الصرة في وضع اليدين تحت السرة ص١١١ و ص١١٢].

خلاصه دا چې د تعارض په وخت کې امام ابو حنيفة رحمه الله په تطبيق باندې عمل کوي په داسې طريقه چې د تحت السرة احاديث تر نارينه و پورې خاص کوي ځکه چې په دې طريقه کې تعظيم او تواضع ده او صدر والا (ضعيف) أحاديث د زنانه و پورې خاص کوي ځکه چې د دوي په حق کې رعايت د ستر او پردې ډېر بهتر دي، او همدا په متعارضو احاديثو کې د امام صاحب طريقه ده لکه د رفع اليدين په احاديثو کې يې چې همداسې کړي دي چې په کومو احاديثو کې چې د لاسونو اوچتول ترغوږونو پورې راغلي دي نو هغه يې تر نارينه وو پورې خاص کړي دي، او په کومو احاديثو کې چې د لاسونو اوچتول تر اوګو پورې راغلي دي نو هغه يې تر زنانه وو پورې خاص کړي دي ځکه چې دا د دوي په حق کې ستر او پرده ده.

همدارنګه په قاعده کې کيناستل دي نو په کومو احاديثو کې چې د افتراش ذکر راغلي دي نو هغه يې تر نارينه وو پورې خاص کړي دي او په کومو احاديثو کې چې د تورک ذکر راغلي دي نو هغه يې تر زنانه وو پورې خاص کړي دي ځکه چې دا دوي په حق کې د ستر او پردې کار ورکوي او مجتهد ته داسې ترجيح جايزه ده او پدې طريقه باندې په دواړو نصينو باندې عمل راځي او په نورو طريقو کې په يو نص باندې عمل پاتې کيږي نوددې تفصيل څخه دا ښکاره شوه چې دا اعتراض بالکل غلط دي چې نارينه وو او زنانه وو دواړو ته په يوه طريقه مونځ کول پکار وو چې يا دې دواړه د نوم څخه لاندې لاسونه تړي او دې دواړه په سينه باندې لاسونه تړي يعنې يوه طريقه دې د زنانه وو او بله دې تر نارينه وو پورې نه خاصيږي.

ائمه اربعه

لکه څرنګه چې قران کریم د (اوو) قاریانو په قرائت امت ته رارسیدلی دي او کوم قرائت چې په دې (اوو) قاریانو کې دیو قاری څخه هم نه وي ثابت هغه شاذ او مردود دی، هیڅکله قرآن نه دی.

نو همدارنګې په کوم روایت باندې چې په أیمه یې أربعه وو کې د هیچا عمل نه وي، هغه هم قطعا او یقینا شاذ او مردود وي، په لمانځه کې په سینه باندې لاسونه ایښودل په ایمه یې اربعه وو کې د هیچا مسلک هم ندی. [معارف السنن باب ماجاء في وضع الیمین في الصلوة ج۲/ ص۴۳۶. وعبارته هکذا قال الترمذي لم یأخذ أحد من الأربعة بالوضع علی الصدر... الخ وصاحب وبذل الجهود فرمایي چې: فانحصر مذاهب المسلمین في ثلاثة أحدها الوضع تحت السرة، وثانیها فوق السرة تحت الصدر وثالثها الارسال، بل انحصر الوضع في هیئتین، تحت الصدر وتحت السرة ولم یوجد علی ماقال الشوکاني مذهب من مذهب المسلمین أن یکون الوضع علی الصدر فقول الوضع علی الصدر قول خارج من مذاهب المسلمین وخارق لاجماعهم المرکب. [بذل المجهود ج۲/ ص۲۵، باب وضع الیمین علی الیسری في الصلوة. یعنې د مسلمانانو په دې مسئله کې درې مذهبه دي اول د نوم څخه لاندې کېښودل. دوهم د سینې څخه لاندې کېښودل او دریم زړوند نیول بلکې څوک چې د لاسونو په کېښودلو قایل دي د هغوی څخه صرف دوه قوله رانقل شوي دي نو دا چې د نوم څخه به یې لاندې ږدي، او دوهم دا چې د سینې څخه به یې لاندې ږدي او په سینه باندې د لاسونو کېښودل د هیڅ مسلمان مذهب هم ندی نو په سینه باندې د لاسونو کېښودل د ټولو مسلمانانو د مذهبونو څخه ځان ایستل دي او د مسلمانانو د مرکبې اجماع څخه مخالفت دی. قلت ان روایة علی الصدر عن الشافعي روایة النادرة کماسیأتي في عبارة السنن].

امام نووي فرمایي چې د امام شافعي رحمه الله مذهب دا دی چې لاسونه به د سینې څخه لاندې ږدي، او د امام ابو حنیفه رحمه الله په مذهب به لاسونه د نوم څخه لاندې ږدي، او د امام احمد رحمه الله څخه درې روایته دي، یو د امام ابو حنیفه رحمه الله په شان، یو د امام شافعي رحمه الله په شان، او دریم دا چې اختیار دی، خو مختار روایت یې دا دی چې: د نوم څخه به یې لاندې کېږدي. او د امام مالک رحمه الله په نیز ارسال دی. (نووی الشافعی شرح مسلم ج ۱ ص ۱۷۳) باب وضع یده الیمني علي الیسري ... الخ)

امام ترمذی رحمه الله چې د دې اختلافاتو ذکر کوي نو هغوئ هم په سینه باندې لاسونه کېښودل هیڅ امام ته ندی منسوب کړی. (ترمذی ج ۱ ص ۵۹ باب ماجاء في وضع الیمین علي الشمال)

لامذهبو هم په دې اعتراف کړی دی لکه څرنګه يې چې دفتاوی علماء حديث په جلد ۳ ص ۹۳) باندې ليکلي دي چې په سينه باندې لاسونه کېښودل په څلورو خلفاوو کې دهيچا قول هم نه دی او په څلورو امامانو کې دهيچ يو مذهب هم نه دی. په الاوسط کې دي چې: و روي عن سعيد بن جبير أنه قال: فوق السرة. وقال أحمد بن حنبل: فوق السرة قليلاً و ان كانت تحت السرة فلابأس وقال الآخرون وضع الأيدي على الأيدي تحت السرة روى هذا القول عن على بن ابي طالب وأبي هريرة رضي الله عنه وابراهيم النخعي وأبي مجلز. [الأوسط لابن المنذر ذيل حديث نمبر: ١٢٤١]. كتاب صفة الصلوة ذكر وضع بطن الكف اليمنى على ظهر الكف اليسرى والرسغ والساعد]. او په معارف السنن کې همدا مضمون په دې الفاظو راغلی دی چې: فعند ابي حنيفة رحمه الله وسفيان ثوري وابن راهويه وأبي اسحاق المروزي من الشافعية تحت السرة وعند الشافعي تحت صدره كما في الوسيط وعامة الكتب الشافعية وهي المذكورة في الأم والمعمولة والمختارة عند أصحابه وهي رواية عن مالك أيضاً أو على صدره كما في رواية النادرة وعن أحمد روايتان كالمذهبين، وثالثة في التخيير وجعل ابن هبيرة الرواية المشهورة عن أحمد مذهب امامنا ابي حنيفة رحمه الله أفاده شيخنا في تعليقاته وكذا في الميزان وقال واختارها الخرقي، وقال ابوالطيب المدني قال الترمذي لم يأخذ أحد من الأربعة بالوضع على الصدر. [معارف السنن باب ماجاء في وضع اليمين على الشمال في الصلوة. ج٢/ ص٤٣٦].

د حنفي فقهي عبارات:

(۱) د امام ابو حنيفة رحمه الله شاګرد امام محمد رحمه الله فرمايي چې: أخبرنا ابوحنيفة عن ابراهيم أن رسول الله ﷺ كان يعتمد باحدي يديه علي الأخري في الصلوة يتواضع السرة فيكون الرسغ في وسط الكف، كتاب الآثار ص۲۴ حديث نمبر ۱۲۰ باب الصلوة قاعداً... الخ.

مونږ ته خبر راکړي دي امام ابو حنيفة رحمه الله د ابراهيم نخعي رحمه الله څخه چې رسول الله ﷺ به په مانځه کې د عاجزی په طريقه ښي لاس په چپ لاس باندې کېښودلو، امام محمد رحمه الله فرمايي چې د ښي لاس ورغوي به د چپ لاس په مړوند باندې د نوم څخه لاندې ږدي نو ورغوي به د مړوند په منځ باندې راشي.

(۲) امام محمد رحمه الله فرمايي چې: ينبغي للمصلي إذا قام في صلوته أن يضع بـاطن كفـه اليمـني علي رسغه اليسري تحت السرة، ويرمي ببصره إلي موضع سجوده، وهـو قـول أبي حنيفـة رحمه الله. [الموطـأ للإمـام محمد بن الحسن درذيل حديث نمبر ۲۹۰].

د مونځ كوونكي لپاره مناسبه داده چې مانځه ته د ريدلو په وخت كې ښي لاس په چپ لاس باندې د نوم ثخه لاندې كيږدي او د سجدې ځاي ته دې وګوري.

(۳) په بدايع الصنايع كې داسې عبارت دي چې: وأما محل الوضع فما تحت السـرة فـي حق الرجـال والصدر في حق المرءة. [بدايع الصنايع فصل في سنن حكم التكبير].

د لاسونو د كيښودلو ځاي د سړي لپاره د نوم ثخه لاندې دي او د ښځې لپاره په سينه باندې دي.

او د احنافو په بل كتاب المبسـوط للسرخسي كې داسې عبارت دي چې: ولنـا حـديث علي رضي الله عنه كمـا روينا، والسنة إذا اطلقت تنصرف إلي سنة رسول الله ﷺ ثم الوضع تحت السرة أبعـد عـن التشـبيه بأهـل الكتاب وأقرب الي سترة العورة فكان أولي. [المبسوط للسرخسي كتاب الصلوة، كيفية الدخول في الصلوة].

زمونږ لپاره (چې د نوم ثخه لاندې لاسونه ږدو) د حضرت علي رضي الله عنه حديث دليل دي (چې د سنت لفظ پكې ذكر شوي دي) او د نوم ثخه لاندې د لاسونو په كيښودلو كې د ډېر لرې والي دي د مشابهت د اهل كتابو ثخه، او ډېر نږدې والي دي پټولو د عورت ته فلهذا (د نوم ثخه لاندې د لاسونو كيښودل) بهتر دي.

(۵) الشيخ محمد هاشم السندي رحمة الله عليه فرمايي چې: رجعنا إلي كلام في الترجيح لا يخفي ان المجتهدين رحمهم الله لما وجدوا الأحاديث في الباب متعارضة رجحوا بينها بوجوهٍ كثيرة، نقـل بعـض منهـا في كتـب اتباعهم فرجح الامام الأعظم ابوحنيفة رحمة الله عليه وضع اليدين تحت السرة بكونه هيئة التواضـع والتعظـيم، ولهذا كان معهوداً عند القيام بين يدي الملوك والأمراء، فينبغي أن يكون هو المندوب حالـة القيـام بـين يدي الله سبحانه وتعالي بأن فيه التحرز عن التشبيه بأهل الكتاب فانهم يضعون أيديهم علي صدورهم في حالة صلوتهم كما يضعونها عليه بعد موته، فكان ما فيه التحرز أولي، وبان الوارد في جانب الوضـع تحـت السرة لفظة (أن من السنة) والنصوص الواردة في الوضع علي الصدر ليس فيها ذلك وانما هي وقايع أحـوال لاعموم لها الي غير ذلك من الوجوه التي ذكرنا بعضها في درهم الصرة من قبل. [درهـم الصرـة ص ۸۷ وص ۸۸].

یعنې مونږ د ترجیح خبرې ته رجوع ورکوو نو دا خبره پټه نده چې کله مجتهدینو پدې باب کې د احادیثو تعارض ولیدلو نو په ډېرو وجوهو سره یې د دوی په منځ کې ترجیح وکړه.

نو امام ابو حنیفة رحمه الله د نوم څخه لاندې د لاسونو تړلو ته ترجیح ورکړه، ځکه چې دا د عاجزئ او د تعظیم حالت دی. لدې وجې د امیرانو او د بادشاهانو په مخکې پدې هیئت باندې د ودریدل مناسب دي، او بل په دې طریقه کې د یهودو او د نصاراوو د مشابهت څخه لرې والي دی، ځکه چې هغوی به په مانځه کې په سینه باندې لاسونه کېښودل، لکه د مرګ څخه وروسته چې هم دوی د مړي لاسونه ومړي په سینه باندې ږدي او بل دا چې د نوم څخه لاندې د لاسونو د تړلو په باره کې د حضرت علي رضي الله عنه او د حضرت ابوهریرة رضي الله عنه څخه د سنت لفظ رانقل شوي دي، او په سینه باندې د لاسونو د تړلو په باره کې دا لفظ ندي رانقل شوي، بلکې په سینه باندې د لاسونو د تړلو په باره کې چې کوم احادیث راغلي دي هغه ټول د حالاتو واقعې دي.

کوم چې عموم نه لري، د دې څخه ماسوي نور وجوه د ترجیح هم شته د کومو ذکر چې مونږ مخکې په درهم الصرة کې کړې دي.

(۵) همدارنګه د احنافو په یو بل کتاب تبیین الحقایق کې داسې عبارت دي چې: ولنا حـديث علي رضي الله عنه أن من السنة وضع اليمين علي الشمال تحت السرة، ولأنه أقرب الي التعظيم، كما بين يدي الملوك، ووضعها علي العورة لايضر فوق الثياب بلا حايل لأنها ليس لها حكم العورة في حقه ولهذا تضع المرءة يـديها علي صدرها وان كان عورة. [تبيين الحقايق، سنن الصلوة].

یعنې زمونږ دلیل د حضرت علي رضي الله عنه حدیث دی چې سنت طریقه داده چې ښي لاس په چپ لاس باندې د نوم څخه لاندې کېږدي او ځکه چې دا طریقه تعظیم ته ډېره نږدې ده لکه خلک یې چې د بادشاهانو په مخکې کوي، او د جامو د پاسه یې په عورت باندې کېښودل پروا نه لري لکه بغیر د حایله چې هم پروا نلري لکه بغیر د حایله چې هم پروا نه لري ځکه چې خپل عورت په نظر سره خپل ځان ته حکم د عورت نه لري له همدې وجې ښځه په سینه باندې لاسونه ږدي اګر چې سینه د ښځې عورت دي.

فایده: بعضې خلک وایي چې نوم څخه لاندې د لاسونو کېښودل ځکه ښه ندي چې دا د عورت حصه ده نو صاحب د تبیین الحقایق فرمایي چې دا توجیه ځکه غلطه ده چې ښځه اتفاقاً په سینه باندې لاسونه ږدي حالانکه دا هم عورت دي.

د حنبلي فقهې يو څو عبارات

(۱) ابويعقوب اسحاق بن منصور بن بهرام فرمايي چې: قلت أين يضع يمينه علي شماله؟ قال كل هذا عندي واسع، قلت: إذا وضع يمينه علي (شماله) أين (يضعها)؟ قال: فوق السرة وتحته، كل ذلک واسع، كل هذا ليس بذاک قال (اسحاق) كما قال تحت السرة أقوي في الحديث وأقرب الي التواضع. [مسايل الامام احمدبن حنبل وابن راهويه ج/۱ ص ۱۳۹، مسئله نمبر ۲۱۱].

ما ويل چې نبي لاس به په چپ لاس باندې په کوم ځايږدي؟ نو امام أحمد رحمه الله وفرمايل چې زما په نزد پدې ټولو (يعنې د نوم څخه لاندې او باندې) کې ګنجايش دي، ما ويل چې کله يې نبي لاس په چپ لاس باندې کيښودلو نو (دواړه) به په کوم ځاي باندې ږدو؟ هغه وفرمايل چې د نوم څخه لاندې او باندې د دواړو ګنجايښ دي، او يو هم پروا نه لري.

اسحاق بن راهويه رحمه الله د امام أحمد رحمة الله عليه په شان د نوم لاندې د لاسونو تړل أقوي في الحديث او أقرب الي التواضع ګڼلي دي.

(۲) د حنبلي فقهې مشهور ترجمان علامه ابن قدامه الحنبلي المتوفي ۶۸۲ هـ فرمايي چې: مسئلة: قال: (ويجعلهما تحت سرته) اختلف الرواية في موضع وضعهما، فروي عن أحمد، أنه يضعهما تحت سرته، و روي ذلک عن علي رضي الله عنه وأبي هريرة رضي الله عنه، وأبي مجلز رحمه الله، والنخعي رحمه الله والثوري رحمه الله واسحاق رحمه الله، لما روي عن علي رضي الله عنه من السنة وضع اليمين علي الشمال تحت السرة، رواه الامام أحمد، وأبوداؤد وهذا ينصرف الي سنة النبي صلى الله عليه وسلم ولأنه قول من ذكرنا من الصحابة، وعن أحمد، أنه يضعهما فوق السرة، وهو قول سعيد بن جبير والشافعي، لما روي وايل بن حجر رضي الله عنه قال رأيت النبي صلى الله عليه وسلم يصلي فوضع يده علي صدوره احداهما علي الأخري وعنه أنه مخير في ذلک، لأن الجميع مروي، والأمر في ذلک واسع. [المغني لابن قدامة الحنبلي ج/۲ ص ۳۳۱].

يعنې د لاسونو په کيښودلو کې د امام أحمد رحمه الله څخه مختلف روايات راغلي دي، يو روايت دادي چې د نوم څخه به يې لاندې ږدي لکه څرنګه چې د علي رضي الله عنه، او ابوهريرة رضي الله عنه او ابو مجلز، او د نخعي او د ثوري او د اسحاق څخه روايت دي او حضرت علي رضي الله عنه ورته سنت ويلي دي او د دې څخه مراد د رسول الله صلى الله عليه وسلم سنت دي او دا د ډيرو صحابه وو قول هم دي. دوهم روايت يې د سعيد بن جبير رضي الله عنه او د امام شافعي رحمه الله په

شان دادي چې د نوم څخه بهٔ يې د پاسه ږدي له وجې د حديث د حضرت وايل څخه چې په هغې کې په سينه باندې د لاسونو د کيښودلو ذکر دي او دريم روايت يې دادي چې پدې دواړو کې اختيار دي ځکه چې دا دواړه کيفيات مروي دي او پدې معامله کې وسعت دي.

(۳) همدارنګه فرمايي چې : النوع الثاني سنن الافعال وهي اثنان وعشرون -إلي أن قال- و وضع اليمني علي اليسري وجعلهما تحت السرة. [الكافي في فقه الامام المبجل أحمد بن حنبل عبدالله بن قدامة المقدسي ابو محمد ج ۱/ ص ۱۴۶ و كذا في ص ۱۲۹].

يعنې دوهمه نوعه د مانځه د فعلي سنتونو په بيان کې ده او هغه دوه ويشت سنتونه دي —بيا مخکې ليکي چې— د ښي لاس کيښودل دي په چپ لاس باندې د نوم څخه لاندې.

(۴) او علامه ابن قيم جوزي رحمه الله المتوفي ۷۵۱ هـ فرمايي چې: واختلف في موضع الوضع، فعنه فوق السرة، وعنه تحتها وعنه ابوطالب سألت أحمد أين يضع يده إذا كان يصلي؟ قال علي السرة أو أسفل وكل ذلك واسع عنده. (أن وضع فوق السرة أو عليها أو تحتها).

قال علي رضي الله عنه من السنة في الصلوة وضع الكف علي الأكف تحت السرة. عمرو بن مالك عن أبي الجوزاء عن ابن عباس رضي الله عنه مثل تفسير علي إلا أنه غير صحيح والصحيح حديث علي رضي الله عنه قال في رواية المزني أسفل السرة بقليل، ويكره أن يجعلهما علي الصدر، وذلك لما روي عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه نهي عن التكفير، وهو وضع اليد علي الصدر، مؤمل عن سفيان عن عاصم بن كليب عن أبيه عن وايل أن النبي صلى الله عليه وسلم وضع يده علي صدره، فقد روي هذا الحديث عبدالله بن الوليد عن سفيان ولم يذكر ذلك، و رواه شعبة وعبدالواحد لم يذكر خلاف سفيان. [بدايع الفوايد ج٤/ ص ۱۳۸].

يعنې د لاسونو د کيښودلو په ځاې کې اختلاف دي او د امام أحمد رحمه الله څخه د نوم څخه لاندې کيښودل هم روايت شوي دي او د نوم څخه د پاسه هم او ابو طالب رحمه الله د امام أحمد رحمه الله څخه روايت کړي دي چې ما د احمد څخه پدې باره پوښتنه وکړه نو هغه په جواب کې وويل چې: په نوم باندې او د نوم څخه لاندې او د نوم څخه د پاسه په ټولو کې اختيار دي. حضرت علي رضي الله عنه فرمايي چې ورغوي په ورغوي باندې کيښودل د نوم څخه لاندې سنت دي. او همداسې يو روايت عمرو بن مالک د ابو الجوزاء عن ابن عباس رضي الله عنه څخه هم کړي دي لکن هغه ندي صحيح بلکې صحيح روايت د حضرت علي رضي الله عنه دي.

د مزني په روايت کې امام أحمد رحمه الله فرمايلي دي چې لاسونه به د نوم څخه لړ لاندې ږدي، او په سينه باندې د لاسونو کېښودل مکروه دي ځکه چې رسول الله ﷺ د تکفير څخه منع کړې ده او تکفير په سينه باندې د لاسونو کېښودلو ته وايي او مؤمل د سفيان څخه هغه د عاصم بن کليب څخه هغه د خپل پلار څخه هغه د وايل رضي الله عنه څخه روايت کړي دي چې:

رسول الله ﷺ خپل لاس په سينه باندې کېښودلو، په تحقيق سره دا روايت عبدالله بن الوليد رحمه الله د سفيان څخه کړي دي او د سينې ذکر يې پکې نه دی کړی او شعبه او عبدالواحد هم د سفيان د خلاف ذکر نه دی کړی. لهذا د مؤمل په روايت کې د سينې ذکر صحيح نه دی.

(۵) د فقهې حنبلي په مشهور کتاب المقنع او د دې څخه په شرح المبدع کې د امام أحمد بن حنبل رحمه الله مذهب دا سې بيان شوی دی چې: ويجعلهما تحت سرته في أشهر الروايات وصححه ابن الجوزي وغيره، لقول علي رضي الله عنه من السنة وضع اليمني علي الشمال تحت السرة، رواه أحمد، وأبوبكر، وذكر في التحقيق أنه لا يصح، قيل للقاضي هو عورة فلايضعهما عليه كالعانة والفخذ، فأجاب: بأن العورة أولي وأبلغ بالوضع عليه لحفظه، وعنه تحت صدره وفوق سرته، وعنه يخير اختياره في الارشاد لان كلا منهما مأثور، وظاهره يكره وضعهما علي صدره نص عليه مع أنه رواه. [المبدع شرح المقنع لابن المفلح الحنبلي ج/١ ص ٣٧٩، باب صفة الصلوة].

د مقنع د دې قول چې: (لاسونه به د نوم څخه لاندې تړي) په تشريح کې صاحب د مبدع فرمايي چې دا د امام أحمد رحمه الله مشهور روايت دی، او دې روايت ته ابن قيم الجوزي او نورو حنبليانو صحيح ويلي دي ځکه چې حضرت علي رضي الله عنه فرمايي چې د نوم څخه لاندې د لاسونو تړل سنت طريقه ده، دا حديث په مسند أحمد او په ابوداؤد کې دی او د تحقيق په نوم کتاب کې راغلي دي چې د نوم څخه لاندې د لاسونو تړلندي صحيح. يو چا قاضي ته وويل چې: د نوم څخه لاندې خو عورة دی لهذا پدې باندې کېښودل نه دي پکار لکه د نوم څخه لاندې او د متيازو د ځای څخه پورتنۍ حصه او ورون نو قاضي جواب ورکړو چې په عورة باندې د لاس کېښودل خو د عورت د پټولو لپاره ډېره ښه خبره ده، او د امام أحمد څخه بل روايت دا دی چې د سينې څخه لاندې او د نوم څخه پورته به يې تړي، او په دريم روايت کې ترينه د دې دواړو په مابين کې اختيار دی ځکه چې د نوم څخه د لاندې او د باندې دواړه طريقې په رواياتو کې راغلي دي. او ظاهره خبره دا ده چې په سينه باندې د

لاسونو کېښودل مکروه دي ، امام أحمد رحمه الله پدې باندې تصريح کړې ده، سره ددې چې دا ترينه مروي هم دي . انتهى.

يعني د امام أحمد څخه په سينه باندې د لاسونو د کېښودلو روايت هم راغلې دي او مکروه هم ورته وايي چې ددې معنې داده چې د امام أحمد رحمه الله په نزد دا روايت غير صحيح او غير قابل العمل دي او يا پکې تاويل داسې کوي چې د صدر څخه قريب الى الصدر مراد وي.

(۶) منصور بن يونس بن ادريس بهوتي الحنبلي پورتني مضمون پداسې الفاظو بيانوي چې: ثـم وضـع كفه اليمنى على كفه اليسرى والرسغ والساعد. (ويجعلهما تحت سرته) روي عن علي وأبي هريرة لقـول علي رضي الله عنه : من السنة وضع اليمنى على الشمال تحت السرة) رواه أحمد وأبوداؤد ، وذكر في التحقيق: أنه لا يصـح ، قيل للقاضي : هو عورة ، فلايضعها عليه كالعانة والفخذ! وأجاب بـأن العـورة أولى وأبلـغ بالوضـع عليـه محفظه (ومعناه) أي معنى وضع كفه الأيمن على كوع الأيسر وجعلها تحت سرته أن فاعله ذلك ذو ذل بين يد عز نقله أحمد بن الرقي (ويكره) جعل يديه على صدره نص عليه مع أنه رواه، قال في المبدع. [كشـاف القناع ج ۲/ ص ۴۷۶ ، باب صفة الصلوة وبيان ما يكره فيها...].

ترجمه يې مخکښې ترجمې ته ورته ده.

(۷) همدارنګه مخکښې بزرګ منصور بن يونس رحمه الله الحنبلي په شرح منتهى الاراءات کې فرمايي چې: (و) سن له أيضاً (جعلهما) أي يديه (تحت سرته) لقول علي رضي الله عنه من السنة وضع اليمين على الشـمال تحت السرة. رواه أحمد وأبو داؤد ومعناه ذل بين يدي الله عزوجل. [شرح منتهى الاراداة ، باب صفة الصلوة وما يكره فيها... ج۱/ ٤۱۳].

يعني سنت طريقه داده چې لاسونه د نوم څخه لاندې کېږدي د حضرت علي رضي الله عنه ددې قول له وجهې چې سنت طريقه د نوم څخه لاندې د لاسونو تړل دي دا حديث أحمد او ابوداؤد روايت کړي دي او ددې وجې د الله جل جلاله په دربار کې د خپلې عاجزۍ ظاهرول دي.

(۸) مصطفى سيوطي رحيباني الحنبلي هم د نوم څخه لاندې د لاسونو تړلو ته سنت او په سينه باندې د لاسونو کېښودلو ته مکروه ويلې دي عبارت يې داسې دي چې: ويجعلهما أي يديه تحت سرته لقول علي رضي الله عنه من السنة وضع اليمين على الشمال تحت السرة. [روه أحمد وأبوداؤد ومعناه ذل بين يدي عز ويكره جعلهما

علي صدره، نقله أحمد عن يحيي الرقي. [مطالب أولي النهي في شرح غاية المنتهي ج۲/ ص۴۸۲، باب صفة الصلوة ومايكره فيها].

(۹) د خرقي د متن په شرح کې شمس الدین ابوعبدالله محمد بن عبدالله الزرکشي مصري الحنبلي المتوفي ۷۷۲هـ فرمايي چې: ثم وضع اليمني علي اليسري. رواه أحمد ومسلم وفي لفظ لأحمد وأبي داؤد: وضع يده اليمني علي ظهر كفه اليسري والرسغ والساعد، وقال ويجعلهما تحت سرته.

ش: هذا امد الرواية عن أحمد، لما روي أحمد، وأبوداؤد عن علي ﷺ قال: من السنة المطلقة تنصرف إلي سنة رسول الله ﷺ.

والرواية الثانية: الأفضل جعلهما تحت صدره، لما روي قبيصة بن هلب عن أبيه قال: رأيت النبي ﷺ يضع يده علي صدره، ووصف يحيي بن سعيد اليمني علي اليسري فوق المفصل [رواه أحمد] والثالثة: التخيير بين الصفتين اختارها ابن أبي موسي وابو البركات لورود الأمر بهما قال ابو البركات: وعلي الروايات فالأمر (في الأمرين) واسع لا كراهة لواحد منهما، والله أعلم [شرح الزركشي علي مختصر الخرقي ج۱/ ص۱۷۹ باب صفة الصلوة].

خپل ښي لاس په چپ لاس باندې کېده دا حديث احمد او مسلم رواية کړي دي، او په ابو داؤد او احمد کې داسې الفاظ راغلي دي چې: خپل ښي لاس يې د چپ د ورغوي په شاه او په مروند او په مټ باندې کېښودلو، او بيا يې فرمايلي دي چې دواړه لاسونه يې د نوم څخه لاندې کېښودل، او دا يو روايت دي د امام أحمد رحمه الله څخه له وجې د هغه حديث څخه چې احمد او ابو داؤد د حضرت علي ﷺ څخه روايت کړي دي چې د نوم څخه لاندې د لاسونو تړل سنت دي، او سنت چې مطلق ذکر شي نو د رسول الله ﷺ سنت ترينه مراديږي، او دوهم روايت دا دي چې بهتر دا دي چې لاسونه د سينې څخه لاندې وتړي له وجې د حديث د قبيصه بن هلب عن أبيه څخه چې ما رسول الله ﷺ وليدلو چې لاس يې په سينه باندې کېښودلو او يحيي بن سعيد ددې طريقه داسې بيان کړې ده چې ښي لاس يې د چپ لاس په بنديانو کېښودلو، د امام أحمد روايت کړي دي او دريم روايت دا دي چې په دې دواړو طريقو کې اختيار دي او دا روايت ابن ابي موسي او ابو البرکات غوره کړي دي ځکه چې په دواړو طريقو کې روايات راغلي دي، ابو البرکات فرمايي چې ددې رواياتو په نظر کې نيولو څخه په دواړو طريقو کې وسعت دي په يو کې هم کراهة نه شته.

(۱۰) ابو القاسم عمر بن الحسين بن عبد الله خرقي حنبلي المتوفي ۳۳۴ هـ فرمايلي چې: ثم يضع يده اليمني علي كوعه اليسري ويجعلهما تحت سرته. [متن الخرقي علي مذهب أبي عبدالله أحمد بن حنبل الشيباني ج۱/ ص ۲۲، باب استقبال القبلة].

بيا په خپل ښي لاس د چپ لاس په مړوند باندې ږدي او دواړه به د نوم څخه لاندې کوي.

د شافعي فقهې يو څو عبارات

(۱) مشهور شافعي امام محي الدين أبي زكريا يحيي بن شرف النووي الشافعي المتوفي ۶۷۶ هـ فرمايي چې: ويجعلها تحت صدره فوق سرته، هذا مذهبنا المشهور وبه قال الجمهور، وقال ابوحنيفة وسفيان الثوري، واسحاق بن راهويه، وابو اسحاق المروزي عن أصحابنا، يجعلهما تحت سرته، وعن علي بن أبي طالب ﷺ روايتان كالمذهبين، وعن أحمد روايتان كالمذهبين، ورواية ثالثة أنه مخير بينهما ولا ترجيح، وبهذا قال الأوزاعي وابن المنذر، وعن مالك رحمه الله روايتان، احداهما: يضعهما تحت صدره، والثانية يرسلهما ولا يضع احداهما علي الأخري، وهذه رواية جمهور أصحابه وهي الأشهر عندهم، وهو مذهب الليث بن سعد وعن مالك أيضاً استحباب الوضع في النفل والارسال في الفرض.

وهو الذي رجحه البصريون عن أصحابه. [شرح مسلم للنووي، باب وضع يده اليمني علي اليسري بعد تكبيره الاحرام]. **او لاسونه به د نوم څخه د پاسه او د سينې څخه لاندې ږدي، همدا زمونږ (د شوافعو) مشهور مذهب دي، او په همدې باندې جمهورو قول کړي دي، او امام ابو حنيفة، سفيان ثوري، او اسحاق بن راهويه، او اسحاق مروزي زمونږ د شوافعو څخه فرمايي چې د نوم څخه لاندې به يې ږدي. او د حضرت علي ﷺ څخه د دواړو مذهبونو په شان دوه روايتونه دي او د امام احمد بن حنبل رحمه الله څخه هم د دواړو مذهبونو په شان دوه روايتونه دي، او دريم روايت يې دا دي چې په دې دواړو صورتونو کې اختيار دي، او يو ته هم ترجيح نشته او د امام مالک رحمه الله څخه دوه روايته دي يو دا دي چې زوړند به يې نيسي او يو په بل به يې نه ږدي او دا د امام مالک رحمه الله او د جمهورو اصحابو مسلک دي او د مالکيانو په نزد مشهور دي او همدا د ليث بن سعد مسلک هم دي، او د امام مالک رحمه الله څخه دا روايت هم راغلي دي چې په نفل مونځ کې به د لاسونو يو په بل باندې کېښودل مستحب دي او په فرض مونځ کې زوړند نيول مستحب دي او دې طريقې ته د بصرې مالکيانو ترجيح ورکړې ده.**

(۲) همدې ته ورته عبارت د امام نووي رحمه الله په بل کتاب المجموع شرح المهذب ج۷/ ص ۱۲۵ کې هم دي فرمايي چې: فرع في مذاهبهم في عمل وضع اليدين: قد ذكرنا أن مذهبنا أن المستحب جعلهما تحت صدره فوق سرته وبهذا قال سعيد بن جبير و داؤد، وقال ابو حنيفة، والثوري، واسحاق يجعلهما تحت سرته وبه قال ابو اسحاق المروزي من أصحابنا كما سبق وحكاه ابن المنذر عن أبي هريرة، والنخعي، وأبي مجلز، وعن علي بن ابي طالب رضي الله عنه روايتان احداهما فوق السرة والثانية تحتها، وعن أحمد ثلاث روايات، هاتان والثالثة يتخير بينهما ولاتفضيل وقال ابن المنذر في غير الاشراف أظنه في الأوسط لم يثبت عن النبي ﷺ في ذلک شيء وهو مخير بينهما. حواله بالا.

او همدارنګه فرمايي چې: ويجعلهما تحت صدره وفوق سرته هذا هو الصحيح المنصوص وفيه وجه مشهور لأبي اسحاق المروزي أنه يجعلهما تحت سرته والمذهب الأول. [المجموع شرح المهذب ج۷/ ص ۱۲۱]. خلاصه داده چې په فقه شافعيه کې مشهور او منصوص مذهب دادي چې لاسونه به د نوم څخه د پاسه او د سينې څخه لاندې تړي.

(۳) او امام نووي رحمه الله په روضة الطالبين کې فرمايي چې: ثم يضع يديه كما ذكرنا تحت صدره وفوق سرته علي الصحيح. [روضة الطالبين باب الرابع في صفة الصلوة فصل في القيام]. يعنې صحيح قول دادي چې لاسونه به د نوم څخه لاندې د پاسه او د سينې څخه لاندې تړي.

(۴) شهاب الدين أحمد بن محمد بن حجر الهيثمي الشافعي رحمه الله المتوفي ۹۷۴هـ فرمايي چې: ما تحت صدره أي فوق سرته. [تحفة المحتاج في شرح المنهاج باب صفة الصلوة]. ترجمه يې د مخکې په شان ده.

(۵) شمس الدين محمد بن احمد الشربيني الشافعي المتوفي ۹۲۶هـ فرمايي چې: ويضعهما- أي اليدين - بين السرة والصدر. [اسني المطالب الباب الرابع في صفة الصلوة الركن الثاني، تكبيرة الاحرام].

يعنې لاسونه به د نوم او د سينې په منځ کې ږدي. همدارنګه پخپل بل تصنيف کې فرمايي چې: وقبض في قيام او بدله بيمين كوع ميسار وبعض ساعدها ورسغها تحت صدره فوق سرته. [حاشية الجمل باب صفة الصلوة ج۳/ ص ٤٧٤].

همدارنګه په حاشية البجيرمي علي الخطيب كتاب الصلوة فصل في أركان الصلوة ج٤/ ص٣٤٣] او په حواشي الشرواني علي تحفة المحتاج بشرح المنهاج باب صفة الصلوة ج٢/ ص١٠٣]. کې هم د شوافعو د عباراتو خلاصه همدا ده چې لاسونه به د سينې څخه لاندې او د نوم د پاسه تړي.

د امام مالک رحمه الله فقه

د امام نووي رحمه الله د مذکور عبارت څخه د امام مالک رحمه الله مسلک واضح شو.

الحاصل: په سينه باندې د لاسونو تړل بدعت او مردوده طريقه ده. [فيض الباري، الزاق المنكب بالمنكب والقدم بالقدم بالصف].

د امام أحمد رحمه الله په نيز مکروه دي. [المبدع شرح المقنع ج١/ ص٢٧٩ باب صفة الصلوة بديع الفوايد ج٤/ ١٣٨]، كشاف القناع ج٢/ ص٤٧٦].

همدارنګه د اجماع د مسلمانانو څخه وتل دي. [بذل المجهود ج٢/ ص٢٥، باب وضع اليمنى على اليسرى]. او همدارنګه د يهودو او د نصاراوو سره مشابهت دي. [كما في أحكام القرآن للطحاوي، والمبسوط للسرخسي].

او د نوم څخه لاندې د لاسونو تړل د رسول الله ﷺ طريقه ده، د صحابه وو رضي الله عنهم طريقه ده، د تابعينو او د جمهورو مسلمانانو طريقه ده، پدې طريقه کې د يهودو او د نصاراوو سره بالکل مخالفت دي او همدا طريقه د عقل او د قياس سره هم موافقه ده.

اجماع

مولانا عبد الحی لکهنوی فرماني: اما في حق النساء فاتفقوا علي ان السنة لهن وضع اليدين علي الصدر. (العنايه، جد ٣ص١٥٦) د علماوو په دې اتفاق دی چې د ښځو په باره کې سنت طريقه په سينه باندې د لاسونو کېښودل دي.

په سنتو پورې ټوقې

مولوی محمد حنيف فريد کوټي د دې سنتو پورې داسې ريشخند وهي (د احنافو لمونځ نه کيږي ځکه دوی په آله د تناسل باندې لاسونه تړي) (قول حق ص ٢١)

یو لامذهبه فیض عالم صدیقي په خپل کتاب (اختلاف امت کا المیه ص ۷۸) باندې لیکلي دي چې (د بني عباس دیو خلیفه هارون په لمانځه کې پرتوغانې وشکېدو، نو ده دسیني څخه لاسونه رابښکته کړل او پرتوغانې یې کلک کړو، د لمانځه څخه وروسته خلکو په حیراني دده دې کار ته کتل، نو قاضي ابویوسف فتوی ورکړه چې د نوم څخه لاندې د لاسو نو تړل صحیح دي .(اختلاف امت کا المیه ص ۷۸).

زموتږد زماني لامذهبه امین الله پشاوری دسنتو پورې داسې تهوقې کوي چې دنامه لاندې په لاسونو کېښودلو کې دعورت طرف ته اشاره ده (الحق الصریح ،ج ۴ص ۱۲۵ سطر ۸).

دهمدې کتاب په اول جلد، ص :۳۳۶ اوله چهپائی او ص ۳۱۷ دوهمه چهپائی کې یې لیکلي دي چې زنا درې قسمه ده او دریم قسم زنا دانبیاوو کړامو ده (معاذالله) دباب الایمان بالقدر، داتم نمبر حدیث په تشریح کې غټ غټ منکرین دحدیثو هم دسنتو پورې دومره ریشخندنه وهي اهل سنت والجماعت ته درخواست کوو چې ددوی دوسوسو څخه دحفاظت لپاره دې همیشه سورة الناس لولي او ځان دی ورباندې دموي تر څو یې چې الله ﷻ ددوی دوسوسو څخه حافظ او ناصر شي. رسول الله ﷺ فرمائي چې کله اختلاف راشي نو دخلفاء راشدینو په سنتو باندې کلکې منګولې ولګوئ.

نو په دې مسئله کې په هغه احادیثو باندې عمل پکاردی، چې پر کومو باندې عمل کولو ته حضرت علی ؓ او حضرت ابوهریرة ؓ وغیره وو سنت ویلي دي او رسول الله ﷺ فرمایلي دي چې کوم حدیثونه زما دسنتو څخه خلاف وي هغه زما څخه ندی لدی وجهې مونږ په هغه روایاتو عمل نه کوو کوم چې خلاف سنت دي او غیر مقلدین اقرار کوي چې په سینه باندې لاسونه کېښودل دخلفاوو او اربعه وو دعمل، د رسول الله دسنتو او د أیمه اربعه وو دعمل څخه مخالف دي. (فتاوی علماء حدیث ،ج ۳ص ۹۲).

دکتاب نوم: احقاق الحق
لیکوال: الشیخ ابو ابراهیم رحیم الله الحقاني
لومړی او دوهم چاپ: ۲۰۱۴م او 2015م کال
سکن کوونکی: عزت الله (سلطانزی)

یادونه: د مولوي شریف الرحمن الحقاني او ملا عزیز الله څخه مننه چې ددې کتاب په سکن کولو سره یې مرسته کړې

آدرس: واسبر، آسمر، وانساف : 0706912702

بسم الله الرحمن الرحيم

فهرس

دتقلید مسئله

غیر مقلدین او قادیانیان

حجیة الاجماع والقیاس

مسئلة قراءة خلف الامام

امين پټ ويل سنت دي

دلامذهبه نياز محمد عُرف امين اللّٰه البشاورى په كتاب (امين الفتاوى) باندې يو نظر

په لمانځه کې د نُوم څخه لاندې لاسونه تړل

* * *